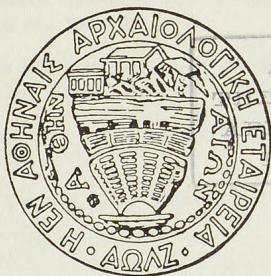

ΠΡΑΚΤΙΚΑ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ
ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ

1975

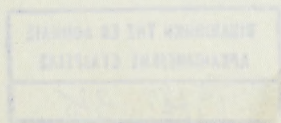
ΤΕΥΧΟΣ Β'

ΔΩΡΕΑ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ
ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

1977

	Σελίς
Γ' ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΙΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΗΡΗΣΙΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ	527 - 531
I. Εἰς Ἡλιδά	527
II. Εἰς Ἀκρωτήρι Θήρας	527
III. Εἰς Ἀφωτην Καρπάθου	528 - 530
IV. Εἰς Φουρνὶ Ἀρχανῶν	530
V. Εἰς Ζάκρον	530
VI. Εἰς Κόρινθον	531
VII. Εἰς Μεσσηνίαν	531
Δ' ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΟΡΦΩΤΙΚΗ ΔΡΑΣΙΣ	532 - 534
Ε' Α' ΤΑΚΤΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1975	535 - 537
Β' ΤΑΚΤΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1975	537 - 539
Σ' ΕΚΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΕΞΕΛΕΓΚΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΠΙ ΤΟΥ ΠΡΟ-ΥΠΟΛΟΓΙΣΜΟΥ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑΣ	540 - 543
Ἀπολογισμὸς ἐσόδων καὶ ἐξόδων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ ἔτος 1975 (παρένθ. πίν.)	
Ζ' ΚΙΝΗΣΙΣ ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1975	544 - 560
Η' ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ 1837 - 1977	561 - 573

Σ η μ. Σ υ ν τ. : Αἱ ἐκθέσεις περὶ τῶν ἀνασκαφῶν εἰς Τανάγραν, Κορώνειαν καὶ Μεσσηνίαν, ἔχουν τεθῆ παρὰ τὴν κανονικὴν τῶν σειρὰν εἰς τὸ τέλος τοῦ Β' τεύχους, λόγῳ μὴ ἐγκαίρως παραδόσεως τῶν χειρογράφων ὑπὸ τῶν συγγραφέων.

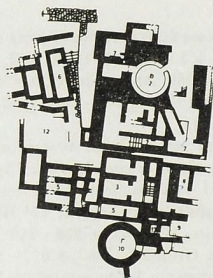
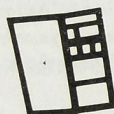
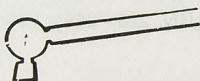
24. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΑΡΧΑΝΩΝ

(Πίν. 228 - 248)

Συνεχίσθη εφέτος δι' ενάτην περίοδον¹ ἡ ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν μου ἀνασκαφὴ τῆς Ἑταιρείας εἰς τὸ μινωικὸν νεκροταφεῖον εἰς τὸν λόφον Φουρνὶ Ἀρχανῶν. Εἰς ταύτην συμμετέσχον οἱ ἀρχαιολόγοι κ. Ή. Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη, δρ. τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ οἱ κ. Β. Ἀραβαντινὸς καὶ Χρ. Μπουλώτης, ὁμάς φοιτητῶν τῆς ἀρχαιολογίας ἀποτελουμένη ἐκ τῶν τελειοφοίτων δ. Π. Δημοπούλου καὶ κ. Γ. Ρεθυμνιωτάκη καὶ τῆς τριτοετοῦς φοιτητρίας δ. Μ. Ψωμαδάκη, ὁ φοιτητὴς τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ Ε.Μ.Π. κ. Ν. Ζαρίφης, ὁ ὁποῖος ἐξεπόνησε τὰ ἀρχιτεκτονικὰ σχέδια, ὁ φωτογράφος κ. Σπ. Τσαβδάρου, ὁ ἀρχιτεχνίτης τοῦ Μουσείου Ἑρακλείου κ. Ι. Μεραμβελιωτάκης καὶ ὁ τεχνίτης τοῦ Ἑθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου κ. Τ. Μαγνήσαλης καὶ ὡς συνήθως οἱ φύλακες ἀρχαιοτήτων Ἀρχανῶν κ. Ε. Συναδινάκης καὶ Γ. Ἀγαπάκης, τέλος δὲ ὁ μαθητὴς κ. Δ. Κουρκουμέλης. Αἱ τριτοετεῖς φοιτήτριαι τῆς

1. Διὰ τὰ ἀποτελέσματα παλαιότερων ἀνασκαφικῶν περιόδων βλ. Ι. Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΝ, ΑΔ, 20, 1965, Β' Χρον., σ. 557 - 567· 21, 1966, Β' 2, σ. 411 - 419. Kadmos 4, 1965, σ. 177 - 180. ILN 26 Μαρτίου 1966. Archaeology 20, 1967, σ. 276 - 281. ΠΑΕ 1966, σ. 174 - 184· 1967, σ. 151 - 161· 1971, σ. 276 - 283· 1972, σ. 310 - 353, 360 - 362· 1973, σ. 167 - 187· 1974, σ. 207 - 212.

Ἐξ ἄλλου ἐδημοσιεύθησαν τὰ κάτωθι ἄρθρα ἀναφερόμενα εἰς εὐρήματα τῶν Ἀρχανῶν: Ι. Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ, Ὑστερομινωικὸ κενοτάφιο στὴς Ἀρχάνες, ΑΔ 20, 1965, σ. 110-118· Die neuen Hieroglyphensiegel von Phourni, Archanes, Kadmos 5, 1966, σ. 109 - 114· Παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς σημειωθείσης εἰς Ἀρχάνες ὙΜ ΙΙΙ θυσίας ταύρου, Πεπραγμένα Β' Διεθνoῦς Κρητολογικοῦ Συνεδρίου, Β', 1967, σ. 238 - 246· Mason's Marks from Archanes, Europa, Festschrift für Ernst Grumach, 1967, σ. 277 - 288· Ἐλεφαντοστᾶ ἐκ τῶν Ἀρχανῶν, Atti e Memorie del 1º Congresso Internazionale di Micenologia, 1968, σ. 245 - 261. Das Kuppelgrab A von Arkhanes und das kretisch-mykenische Tieropferritual, PZ 45, 1971, σ. 135 - 218· Ἀποθέτης κεραμεικῆς τῆς τελευταίας φάσεως τῶν προανακτορικῶν χρόνων εἰς Ἀρχάνες, ΑΕ 1972, Β' Χρον., σ. 1 - 11· Die Kykladen und Kreta, εἰς J. ΤΗΙΜΜΕ, Kunst und Kultur der Kykladeninseln im 3 Jahr. v. Chr. 1976, σ. 149 - 158· Τὰ κυκλαδικὰ στοιχεῖα τῶν Ἀρχανῶν, ὑπὸ ἐκτύπωσιν εἰς AAA 10, 1977· τέλος αἱ μέχρι τοῦ 1965 εὐρεθεῖσαι προανακτορικαὶ σφραγιδες ἐδημοσιεύθησαν εἰς CMS II, 1969, σ. 442-468, ἀρ. 379 - 395 καὶ εἰς τὸ ἄρθρον «Χρονολογημένα σύνολα προανακτορικῶν μινωικῶν σφραγίδων ἀπὸ τῆς Ἀρχάνες», ὑπὸ ἐκτύπωσιν εἰς πεπραγμένα Δ' Κρητολογικοῦ Συνεδρίου, Ἑράκλειον 1976.

Είχ. 1. Κάτοψις τοῦ μινωικοῦ νεκροταφείου εἰς Φουρνὶ Ἀρχανῶν.

ἀρχαιολογίας δ. Ἀ. Ἀρώνη, καὶ Αἰκ. Κουρμαδᾶ συμμετέσχον ἐπίσης ἐπὶ τὸ διὰστημα εἰς τὴν ἀνασκαφήν.

Ἡ ἀνασκαφή, ἥ ὁποία ἐπεξετάθη κυρίως νοτίως τοῦ μέχρι τοῦδε ἀνασκαφέντος τμήματος τοῦ νεκροταφείου (εἰκ. 1), περιέλαβε τρεῖς τομεῖς. Νοτίως τοῦ θολωτοῦ τάφου Γ ἐσκάφησαν δύο νέοι θολωτοὶ τάφοι ὀνομασθέντες Δ καὶ Ε, ὡς ἐπίσης τμήμα νέου ταφικοῦ κτηρίου συνδεομένου πρὸς τὸν θολωτὸν τάφον Ε, τὸ ὁποῖον ὀνομάσθη κτήριο 16. Μικροτέρας κλίμακος ἀνασκαφικῆ ἔρευνα ἐγένετο κατὰ τὸν στενὸν διάδρομον μεταξὺ τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 8 καὶ τοῦ θολωτοῦ τάφου Β, μεταξὺ τῶν ταφικῶν κτηρίων 3 καὶ 8, ὡς ἐπίσης βορείως τοῦ Κτηρίου 4. Παρὰ πλάγιον ἐγένοντο μεγάλης κλίμακος ἐργασίαι στερεώσεως διὰ τοῦ ἀρχιτεχνίτου τῆς Ἑταιρείας κ. Χ. Σφακιανᾶκη, εἰς τὸν ἀναλημματικὸν τοῖχον μεταξὺ τοῦ Κτηρίου 6 καὶ τοῦ θολωτοῦ τάφου Β, εἰς τὸ ΒΔ δωμάτιον τοῦ αὐτοῦ τάφου, εἰς τὸν μυκηναϊκὸν ταφικὸν περίβολον καὶ εἰς τὸν ἄρτι ἀνασκαφέντα θολωτὸν τάφον Δ.

ΘΟΛΩΤΟΣ ΤΑΦΟΣ Δ

Ἐξαιρετικῶς σημαντικὰ ἦσαν τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀνασκαφῆς κατὰ τὸ νότιον τμήμα τοῦ νεκροταφείου, ἔνθα ἀνεσκάφη εἰς νέος θολωτὸς τάφος, ὁ τέταρτος τοῦ νεκροταφείου εἰς Φουρνί, ὀνομασθεὶς θολωτὸς τάφος Δ (εἰκ. 1). Ὁ θολωτὸς οὗτος τάφος κείμενος ἐπὶ τῆς Ν κλιτύος τοῦ λόφου, ἦτο γνωστὸς ἀπὸ τινων ἐτῶν, καθ' ὅσον ἦτο ὁρατός, σφριζόμενος μερικῶς ὑπὲρ τὴν κατωφερῆ ἐπιφάνειαν μέχρι τριῶν ἐπαλλήλων δόμων. Τὸ ὑπέρθυρον τοῦ τάφου ἐφαίνετο ἐπίσης κατὰ χώραν εἰς τὸ χαμηλότερον σφριζόμενον ἐπίπεδον κατὰ τὸ Ν τμήμα τῆς θόλου καὶ κατὰ τὴν φυσικὴν κατωφέρειαν τοῦ λόφου.

Ὁ νέος θολωτὸς τάφος κεῖται ΝΔ τοῦ θολωτοῦ τάφου Γ καὶ εἰς ἀπόστασιν 32 μ. ἀπὸ τούτου, ἀποτελεῖ δὲ τὸ νοτιώτατον σημεῖον τοῦ νοητοῦ μακροῦ ἄξονος τοῦ διερχομένου διὰ τῶν θολωτῶν τάφων Α, Β, καὶ Γ.

Ὁ τάφος ὁ ὁποῖος παρουσιάζει ἐνδιαφέροντα τρόπον κατασκευῆς, λαξευμένος μὲν εἰς τὸ ἀσβεστολιθικὸν πέτρωμα κατὰ τὸ κατώτερον τμήμα, ἐκτισμένος δὲ εἰς τὸ ἀνώτερον διὰ μικρῶν καὶ μεγάλων λίθων εἰς ἀκανονίστους δακτυλίους (πίν. 228α), ἔχει διάμετρον περὶ τὰ 2.20 μ. Ἡ διατήρησις τῶν τοιχωμάτων τῆς θόλου εἶναι πληρεστέρα κατὰ τὸ Β καὶ ΒΔ τμήμα, ἔνθα ταῦτα ἐκαλύπτοντο ὑπὸ νεωτέρου ξηρολιθικοῦ τοίχου ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ Ν καὶ ΝΑ. Τὸ ἀνώτερον τμήμα τῆς θόλου ἔχει καταπέσει, αὕτη σφίζεται ὅμως εἰς ὕψος μέχρι 2.21 μ. ἀπὸ τοῦ ἐπικλινούς δαπέδου μέχρι τοῦ ἀνωτάτου σφριζομένου σημείου τῶν τοιχωμάτων. Κατὰ τὸ δάπεδον, τὸ ὁποῖον παρουσιάζει κλίσιν ἀπὸ ΒΔ πρὸς ΝΑ τὸ σχῆμα τοῦ τάφου εἶναι ἀκανόνιστον, λόγῳ τῆς ἐκ Δ προβολῆς τοῦ σκληροῦ ἀσβεστολιθικοῦ πετρώματος, τὸ ὁποῖον δὲν ἐλαξέυθη, μεταβαλλομένης οὕτω τῆς ἀρχικῆς διαμέτρου. Ἡ θύρα τοῦ τάφου, διακρινομένη κάτωθεν τοῦ μονολιθικοῦ ὑπερθύρου κατὰ τὸ Ν τμήμα τοῦ κύκλου, δὲν ἠνοίχθη

εἰσέτι. Τὸ χῶμα διὰ τοῦ ὁποῖου αὕτη ἐπληρώθη εἶναι λίαν συμπαγές, οὐδὲλως διακρινόμενον τοῦ φυσικοῦ ἀσβεστολιθικοῦ πετρώματος (κούσκουρα). Τοῦτο, ὡς εἶναι ἐπίσης γνωστὸν ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου Α, πῆγνυται εἰς ἐνιαῖον σῶμα μετὰ τοῦ παρακειμένου ἀσκάφου, δυσκόλως διακρινόμενον ἀπ' αὐτοῦ. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἡ ἀνασκαφὴ τῆς θύρας μετὰ τοῦ δρόμου αὐτῆς θὰ ἀναληφθῇ εἰς ἐπομένῃ ἀνασκαφικὴν περίοδον.

Μετὰ τὸν ἐπιφανειακὸν ἀνὰ τὸν χῶρον καθαρισμὸν καὶ τὴν ἐκρίζωσιν μιᾶς ἐλαίας, φυομένης ἔξωθεν τοῦ τάφου καὶ πλησίον τοῦ ὑπερθύρου, ἀφηρέθησαν χρώματα ἐπιφανειακὰ ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς θόλου, ἀσφαλῶς προερχόμενα ἐκ τῶν πλησίον, εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον τῆς κλιτύος κειμένων, καταστραφέντων ταφικῶν κτηρίων, παρασυρθέντα ἐκ τῆς καλλιεργείας καὶ τῶν ὀμβρίων ὑδάτων. Ἐνταῦθα συνελέγησαν μεταξὺ πολλῶν ἐπιτεδοσχήμεων, μικροῦ σχετικῶς μεγέθους, πεσμένων λίθων, τμήματα σαρκοφάγων ἐξ ὧν τινα ἔφερον καὶ πλαστικὴν διακόσμησιν, ὅσῃ καὶ ὀδόντες ἀνθρώπων ἔτι δὲ τοιαῦτα καὶ ζῶων, εἰς μικρότερον πάντως ἀριθμὸν, ἐν διασπορᾷ καθ' ὅλον τὸ χῶρον τῆς θόλου. Μεταξὺ τῶν ἰδίων χρωμάτων καὶ ἀπὸ βάθους 1.15 - 1.34 μ. ἀπὸ τοῦ ἀνωτάτου σφζομένου σημείου τῶν τοιχωμάτων τῆς θόλου, ἀνευρέθησαν ὁμοίως ἐν διασπορᾷ καὶ ἄνευ τινὸς σχέσεως μεταξὺ των μικρότατον τεμάχιον χρυσοῦ ἐλάσματος, ἐλαφρῶς συρρικνωμένον καὶ φέρον ὀπὴν, ἴσως ἐκ τινος ἐπιρράπτου, τρεῖς σωληνοειδεῖς ψῆφοι μετ' αὐλακώσεων καὶ μικρὸν τεμάχιον λεπίδος ὀψιανοῦ μήκ. 0.012 μ. καὶ ἐν θαλάσσιον ὄστρεον. Ἀνευρέθησαν ἐπίσης ἐνταῦθα ὄστρακα μικρῶν ἰδιᾶ ἀγγείων, ἐξ ὧν τινα χαρακτηριστικὰ ΜΜ Ια κωνικῶν κυπέλλων ὡς καὶ τῶν καλουμένων εἰδικώτερον «tumblers». Εἶναι προφανές ὅτι τόσον οἱ λίθοι ὅσον καὶ τὰ τεμάχια τῶν σαρκοφάγων προέρχονται ἐκ τῶν ὑπερκειμένων προσκτισμάτων τοῦ θολωτοῦ τάφου Ε. Ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω παρόμοια τεμάχια χρυσῶν ἐλασμάτων, σωληνοειδεῖς ψῆφοι, λεπίδες ὀψιανοῦ, καὶ ὅσῃ ζῶων, τὰ τελευταῖα ἐν ἀφθονίᾳ, ἀνευρέθησαν ἐντὸς αὐτῆς ταύτης τῆς θόλου τοῦ τάφου τούτου.

Ἀμέσως κάτωθεν τοῦ ἐπιφανειακοῦ τούτου στρώματος τοῦ θολωτοῦ τάφου Δ καὶ ἄνευ σαφοῦς διακρίσεως ἀπ' αὐτοῦ ἐπεσημάνθησαν ἐντὸς τῆς θόλου τρεῖς ταφαί, ὧν τὰ κρανία εὐρέθησαν κείμενα κατὰ χώραν εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον παρὰ τὰ Δ, Α καὶ ΝΔ τοιχώματα τῆς θόλου ἀντιστοιχῶς. Αἱ ταφαὶ αὗται ἐγένοντο ἐπὶ στρώματος πολλῶν πεσμένων καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς θόλου λίθων, προφανῶς ἐκ τῶν τοιχωμάτων ταύτης εἰς βάθος 1.35 μ. κυμαινόμενον, λόγῳ τῆς κλίσεως καὶ τῆς φορᾶς τῶν λίθων. Ἡ διατάραξις ἦτο πλήρης, οὕτως ὥστε ἡ στάσις καὶ ἡ ἀκριβὴς θέσις τῶν ταφῶν δὲν προσδιωρίσθη.

Πρὸς τὰς τρεῖς ταύτας ταφὰς ὅμως ἀσφαλῶς συνάπτονται τὰ κάτωθι κτερίσματα: α) Πέντε χαλκοὶ κρίκοι (πίν. 228β), ὧν οἱ τέσσαρες ἀκέρατοι, ὁ δὲ πέμπτος σφζόμενος κατὰ τὸ ἥμισυ, διαμέτρου ἀπὸ 0.015 ἕως 0.019 μ. Οἱ τρεῖς τούτων εὐρέθησαν ὁ εἷς ἐντὸς τοῦ ἄλλου εἰς τὸ αὐτὸ βάθος καὶ ὀλίγον βορειό-

ρον τοῦ παρὰ τὰ Δ τοιχώματα τῆς θόλου κρανίου. Ὁ τέταρτος, ὁ ὁποῖος εὐρέ-
θη πλησίον τῶν ΒΔ τοιχωμάτων τῆς θόλου, ἔσφζε κατὰ χώραν τμήμα τῆς φά-
λαγγος τῆς χειρός. Ὁ πέμπτος συνάπτεται ἀσφαλῶς πρὸς τὴν γενομένην παρὰ
τὰ Α τοιχώματα τῆς θόλου ταφήν, εὐρεθεὶς κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο. β) Χαλκῇ
πόρπη εἰς τεμάχια, μετὰ περιειλεγμένου κατὰ τὸ ἀκίνητον σκέλος σύρματος,
ἀνευρεθεῖσα πλησίον τοῦ κρανίου τῆς πρώτης ταφῆς. γ) Τέλος μικρότατον
τεμάχιον χαλκοῦ ἐλάσματος, μήκους 0.011 μ., ἐλαφρῶς καμπύλον.

Ὁ χρονικὸς καθορισμὸς τῶν ταφῶν τούτων, λόγῳ τῆς παντελοῦς ἀπουσίας
κεραμεικῆς καὶ τῆς πλήρους διαταράξεώς των δὲν κατέστη δυνατός. Τοῦτο
ἐπιβεβαιοῦται ἄλλωστε καὶ ἐκ τῶν εὐρημάτων, ἂν καὶ ἡ ἀκριβὴς χρονολόγη-
σις εἶναι ἀδύνατος. Ἡ ἐλθοῦσα εἰς φῶς πόρπη εὐρίσκει ὅμως παράλληλα κατὰ
τοὺς ὑπομινωικοὺς χρόνους τῆς Κρήτης¹. Τὸ γεγονὸς τῆς ἐπισημάνσεως τα-
φῶν γενομένων κατὰ τοὺς ὑπομινωικοὺς χρόνους εἶναι σημαντικόν, ἐφ' ὅσον
οὕτω διαπιστοῦται μακροτέρα χρῆσις τοῦ χώρου, τῆς μέχρι τοῦδε θεωρηθείσης.
Διὰ τῶν τριῶν τούτων ταφῶν καταδεικνύεται ὅτι τὸ νεκροταφεῖον εἰς Φουρνὶ
ἐχρησιμοποιοῦντο ὡς χώρος ταφῆς ἀπὸ τῶν ΠΜ II μέχρι καὶ τῶν ὑπομινωικῶν
χρόνων². Ἐκ τῶν ἀνασκαφικῶν κυρίως δεδομένων συνάγεται ὅτι αἱ τρεῖς περι-
γραφεῖσαι ταφαὶ ἔλαβον χώραν ἀνωθεν, μετὰ τὴν κατακρήμνισιν τῆς στέγης
καὶ τῆς ἀνωδομῆς τοῦ τάφου, ἐπὶ τῶν προχείρως ἰσοπεδωθέντων ἐρειπίων, διὰ
τοῦτο δὲ καὶ ἀνεμοχλεύθησαν πλήρως ἐκ τῆς καλλιεργείας καὶ τῶν κατερχο-
μένων τὴν κλιτὺν ὑδάτων.

Τὸ στρῶμα τῶν πεσμένων ἐκ τῆς θόλου λίθων καὶ χωμάτων ἐξικνεῖτο ἀπὸ
τοῦ ἀνωτέρω δοθέντος βάθους, εἰς τὸ ὁποῖον ἐγένοντο αἱ περιγραφεῖσαι ταφαί,
μέχρι βάθους 1.85 μ. περίπου, ἔνθα ἐπεσημάνθη τὸ ἀρχικὸν ταφικὸν στρῶμα.
Τοῦτο, καλυπτόμενον ὑπὸ λεπτοῦ στρώματος καθαροῦ ὑποκιτρίνου χώματος,
περιέλαβε μίαν καὶ μόνην ταφήν. Ἡ ταφή ἀνῆκεν, ὡς θὰ φανῇ κατωτέρω, εἰς
γυναῖκα, πλουσίως ἐκτερισμένην διὰ πλῆθους χρυσοῶν κοσμημάτων καὶ ἄλλων
ἀντικειμένων.

Κατασκευαστικοὶ λόγοι ὑπηγόρευσαν ὡς φαίνεται ὅχι μόνον τὴν δομὴν καὶ
τὸ σχῆμα τοῦ ἡμιλαξευτοῦ θολωτοῦ τάφου, ἀλλὰ καὶ τὸν τρόπον ἐνταφιασμοῦ
τῆς ἐν αὐτῷ ἀποτεθείσης νεκρᾶς. Κατὰ τὸ Δ καὶ ΒΔ τμήμα τοῦ τάφου τὸ δά-
πεδον ἀποτελεῖ ὁ σκληρότατος ἀββεστολιθικὸς βράχος. Οὗτος παρέμεινεν ἐν-

1. CHR. BLINKEBERG, *Fibules grecques et orientales*, 1926, σ. 47, τύπος 12a, ἀρ. 2456.
H. W. καὶ J. D. S. PENDLEBURY καὶ M. B. MONEY-COUTTS, *BSA* 38, 1937-8, σ. 114, πίν.
XXIX 1, 690. J. BOARDMAN, *The Cretan Collection at Oxford*, 1961, σ. 36. V. MILOJICIC,
RGZM 2, 1955, σ. 162, εἰκ. 3, 19. Βλ. ἐπίσης E. ΣΑΡΟΥΝΑ - ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ, *Die Inself-
belen*, PBF, ὑπὸ ἐκτύπωσιν.

2. Σημειοῦται ἐνταῦθα ὅτι κατὰ παλαιότερας ἀνασκαφικὰς περιόδους συνελέγησαν Α τοῦ
Κτηρίου 4 καὶ ἐπιφανειακά γεωμετρικὰ ὄστρακα: I. Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ, ΠΑΕ 1967, σ. 159.

ταῦθα ἀλλάξευτος, ὑψηλότερον τοῦ λοιποῦ δαπέδου, προβαλλόμενος πρὸς ΝΑ καὶ διακόπτων τὸν κύκλον τῆς περιφερείας τῆς θόλου. Ὁ σκληρὸς οὗτος βράχος ἀκολουθεῖ ἔντονον κλίσιν, κατερχόμενος κατὰ τὴν αὐτὴν διεύθυνσιν. Μόνον κατὰ τὸ μέσον καὶ τὸ Α ἤμισυ τῆς θόλου, ἔνθα τὸ βάθος κυμαινόμενον μεταξὺ 2.18 - 2.21 μ. εἶναι τὸ μέγιστον, τὸ ἔδαφος ἀποτελεῖται ἐκ μαλακοῦ συμπαγοῦς βράχου (κούσκουρα). Ἡ διαμόρφωσις αὐτῇ τοῦ δαπέδου, ἐπέβαλε τὴν τοποθέτησιν εἰς τὸ βαθύτερον Α τμήμα τοῦ εὐμεγέθους κυλινδρικήσ πυξίδος, ἡ ὁποία ἐστρεωθή καλλίτερον διὰ πλακοειδοῦς λίθου (πίν. 229α). Ἡ νεκρὰ ἐτοποθετήθη πιθανώτατα ἐπὶ φορείου τινός, τὸ ὁποῖον ἐστηρίχθη ἐν μέρει ἐπὶ τοῦ πρὸς Δ βράχου, ἀφ' ἐτέρου δὲ ἐπὶ τῆς πυξίδος. Λεῖψανα τοῦ φορείου τούτου, προφανῶς ξυλίνου¹, δὲν ἀνευρέθησαν, περὶ τῆς ἀσφαλοῦς ὁμῶς ὑπάρξεως τοῦ μαρτυρεῖ τὸ γεγονός ὅτι ὁ σκελετός, ἰδίᾳ δὲ ἡ κεφαλὴ, δὲν ἀπέκειτο ἐπὶ τοῦ δαπέδου, ἀλλὰ περὶ τὰ 0.30 μ. ἄνωθεν τούτου καὶ ἐπὶ παρεμβολομένῳ στρώματι χρώματος, παντελῶς στερουμένου λειψάνων ταφῆς (πίν. 229β). Ὁ σκελετός καὶ τὸ κρανίον διετηρήθησαν εἰς κατάστασιν ἐπιτρέπουσαν τὴν διακρίβωσιν τῆς στάσεώς του.

Ἡ ἐπὶ τοῦ φορείου ταφὴ ἐγένετο ἐκτάδην, μὲ τὴν κεφαλὴν παρὰ τὰ ΝΑ τοιχώματα τῆς θόλου. Τὸ ἀνώτερον τμήμα τοῦ σώματος ἔκειτο ἐπὶ τῆς πυξίδος, μετὰ τῶν ποδῶν πέραν αὐτῆς πρὸς ΝΔ. Ἡ κεφαλὴ καὶ τὸ ἀνώτερον τμήμα τοῦ κορμοῦ ἦσαν πιθανώτατα ἐστραμμένα πρὸς Δ. Κάτωθεν τῶν κνημῶν ἀνευρέθη, προφανῶς τοποθετημένος, ἐπίπεδος πλακοειδὴς λίθος, χρησιμεύσας διὰ τὴν καλλιτέραν τοποθέτησιν τοῦ φορείου. Μετὰ τὴν σῆψιν τῶν σαρκῶν καὶ τὴν ἀποσύνθεσιν τοῦ φορείου, ὅστ' αὖ τινὰ ἐκ τῆς σπονδυλικῆς στήλης καὶ τῶν πλευρῶν κατέπεσαν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς πυξίδος, ὁ σκελετός ὁμῶς «ἐκάθισεν» ἐπὶ τοῦ συσσωρευθέντος ἐν τῷ μεταξὺ χρώματος, ὑψηλότερον τοῦ δαπέδου, μετὰ τῶν συνοδευόντων τοῦτον κτερισμάτων. Τὰ τελευταῖα ταῦτα ἀνευρέθησαν εἰς τὸ αὐτὸ μετὰ τοῦ σκελετοῦ ἐπίπεδον, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς πυξίδος, ἀλλ' ὁμῶς, ἐπὶ τοῦ πώματος αὐτῆς, καταπεσόντα ἐκ τῶν ἄνω μετὰ τὴν θραῦσιν του.

Ἐμπροσθεν τοῦ πρὸς Δ ἐστραμμένου προσώπου τῆς νεκρᾶς, εἰς ἀπόστασιν 0.03 μ. ΝΔ τοῦ σφζομένου κρανίου (πίν. 229β), ἀνευρέθη εἰς κατακόρυφον κανονικὴν θέσιν χαλκοῦν κάτοπτρον (πίν. 230α), διατηρούμενον εἰς καλὴν σχετικῶς κατάστασιν. Ἡ διάμετρος αὐτοῦ εἶναι 0.148 μ., φέρει δὲ τρεῖς ὁπὰς εἰς ὀριζοντίαν διάταξιν, διὰ τὴν προσήλωσιν τῆς λαβῆς. Λεῖψανα ταύτης δὲν ἀνευρέθησαν, εἰκάζεται δ' ὡς ἐκ τούτου, ὅτι αὕτη ἦτο ξυλίνη. Παρὰ καὶ κάτωθεν τοῦ κατόπτρου ἀνευρέθησαν τέσσαρες χαλκοῦ ἥλοι μετὰ πεπλατυσμένων ἡμι-

1. Πρβ. I. PINI, Beiträge zur minoischen Gräberkunde, 1968, σ. 54. M. ANDRONIKOS, Totenkult, Arch. Hom. W 103. J. TRAVLOS - E. VERMEULE, Hesperia 35, 1966, σ. 62, πίν. 20, D, 21, a, b, c.

σφαιρικῶν ἢ σχήματος τετραφύλλου ἄνθους ἐφηλίδων. Οἱ δύο τούτων ἔχουν μῆκος 0.011 οἱ δὲ ἕτεροι δύο 0.0135 καὶ 0.014 μ. ἀντιστοίχως. Ἡ ἀνεύρεσις τοῦ χαλκοῦ κατόπτρου ἔμπροσθεν ἀκριβῶς τοῦ προσώπου τῆς νεκρᾶς, τεθέντος μεταξὺ τῶν χειρῶν αὐτῆς (πίν. 229β)¹, ὑποδηλοῖ πιθανῶς ὅχι μόνον τὸ φῦλον τοῦ ταφέντος προσώπου, ἀλλὰ προσέτι ἴσως μεταθανάτιους δοξασίας τῆς ἐποχῆς.

Ἡ νεκρά, ὡς ἐλέχθη, ἐτάφη πλουσίως ἐκτερισμένη. Περὶ τὴν κεφαλὴν της, ὡς συνάγεται ἀνασκαφικῶς, εἶχε τοποθετηθῇ διάδημα ἐξ ὀρθογωνίων ψήφων χρυσοῦ καὶ ὑαλομάζης (πίν. 229β), μετὰ παραστάσεως διπλῶν ναυτίλων - ἀργοναυτῶν (πίν. 230β, 231α). Ἀνευρέθησαν συνολικῶς τριάκοντα ἐπτὰ χρυσαῖ ψῆφοι τοῦ ἀνωτέρω σχήματος, ἀποτελούμεναι ἐκ δύο συνηνωμένων τεμαχίων ἐλάσματος. Τὸ κατώτερον εἶναι ἐπίπεδον καὶ ἀπλοῦν, τὸ ἀνώτερον ὅμως, ἐλαφρῶς κυρτούμενον, φέρει ἔκτυπον διακόσμησιν διπλῶν ναυτίλων, ἀρκούντως ἐσχηματοποιημένων. Ἐκάστη ψῆφος φέρει δύο ὁπὰς κατὰ τὸν μικρότερον τῶν ἀξόνων, ἔχει δὲ μῆκος 0.0182 καὶ πλάτος 0.013 μ. Λίαν ἐφθαρμένοι ἦσαν αἱ ἐκ κυανῆς ὑαλομάζης ψῆφοι (πίν. 231β), προσομοιάζουσαι πρὸς τὰς ἐκ χρυσοῦ. Μία τούτων, μήκους 0.0192 καὶ πλάτους 0.011 μ. σφίζεται ἀκεραία, ἀνευρέθησαν ὅμως ὀγδοήκοντα δύο θραύσματα ἐξ ἐτέρων ὁμοίων. Πιθανῶς αἱ ἐκ κυανῆς ὑαλομάζης ψῆφοι προῆλθον ἐκ τῆς αὐτῆς μήτρας, ὡς καὶ αἱ χρυσαῖ. Αὗται ἀπετέλουν, ὡς ἐλέχθη, τὸ αὐτὸ διακοσμητικὸν σύνολον μετὰ τῶν χρυσῶν. Εἶναι ἰδιαιτέρως ἄξιον προσοχῆς ὅτι τόσον αἱ χρυσαῖ ψῆφοι ὅσον καὶ τὰ θραύσματα τῶν ἐξ ὑαλομάζης ἀνευρέθησαν περὶ τὸ κρανίον (πίν. 229β), κάτωθι αὐτοῦ καὶ τινες ἐπ' αὐτοῦ, ὡς ἐπίσης καὶ περὶ τὸ ἐγγύτατα πρὸς τοῦτο κείμενον κατόπτρον. Δύο μόνον ἐκ τούτων ἀνευρέθησαν παρὰ τὰ ΒΑ τοιχώματα τῆς πυξίδος καὶ μία ἐντὸς αὐτῆς πρὸς τὸ μέρος τοῦ κρανίου, ἐκτιναχθεῖσαι ἀσφαλῶς ἐκεῖσε ἐκ τῆς βιαίας πτώσεως τῆς ἀνωδομῆς τοῦ τάφου. Τοῦτο διαπιστοῦται προσέτι ἐκ τῆς ἀνευρέσεως πεσμένων τινῶν λίθων ἀμέσως ἐπὶ τῶν χρυσῶν κοσμημάτων.

Ἄλλοτερον διακοσμητικὸν σύνολον, ἀποτελούμενον ἐξ ἐξήκοντα ἐπτὰ δισκοειδῶν χρυσῶν ψήφων σχήματος ρόδακος (πίν. 231γ-δ), ἀνευρέθη εἰς τὸ αὐτὸ μετὰ τὰς ἀνωτέρω ἐπίπεδον, εἰς μεγάλῃν διασποράν, μεταξὺ τοῦ κρανίου τῆς νεκρᾶς καὶ τοῦ κατόπτρου, ἰδίᾳ μεταξὺ τῆς κορυφῆς τοῦ κρανίου καὶ τῶν Α τοιχωμάτων (πίν. 229γ), ἔτι δὲ μεταξὺ τοῦ κρανίου, τῆς πυξίδος καὶ τῶν Α τοιχωμάτων τῆς θόλου. Δύο τέλος ψῆφοι ἀνευρέθησαν ἐντὸς τῆς πυξίδος καὶ ἀνωθεν τοῦ πώματος αὐτῆς. Ἐκάστη τῶν ὁμοίων τούτων ψήφων διαμέτρου 0.0097 μ., σύγκειται ἐκ δύο χρυσῶν συνηνωμένων ἐλασμάτων, ὧν τὸ κατώτερον εἶναι ἐπίπεδον καὶ ἀπλοῦν, τὸ δὲ ἀνώτερον κυρτόν, φέρον ἔκκρουστον κατὰ τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν διακόσμησιν διὰ δωδεκαφύλλου ρόδακος. Δύο ζεύγη διαμετρικῶς

1. Πρβ. Σ. ΙΑΚΩΒΙΔΗ, Ἡ Περαιτή, τὸ νεκροταφεῖον, 1969, Α', σ. 156.

ἀντιθέτων ὁπῶν εἰς ἐκάστην ψῆφον ἐχρησίμευον διὰ τὴν προσήλωσιν αὐτῆς. Τόσον αἱ ἀνασκαφικαὶ ἐνδείξεις, ὅσον καὶ μορφολογικαὶ παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ συνόλου τούτου, ἐνισχύουν τὴν ἄποψιν ὅτι δὲν πρόκειται περὶ περιδεραίου ἢ ἄλλου τινὸς ἐξαρτήματος, ἀλλὰ περὶ ἐπιρράπτου ἐπὶ ὑφάσματος¹ ἢ συνδόνης, ἐλὶχθείσης περὶ τὴν νεκρὰν μᾶλλον κατὰ τὸ ἀνώτερον τοῦ κορμοῦ τμήμα καὶ περὶ τὴν κεφαλὴν. Τοῦτο βεβαιοῦται ἀνασκαφικῶς ἐκ τῆς διασπορᾶς τῶν ψήφων, ἰδίᾳ Α τῆς πυξίδος (πίν. 229β), ἡ ὁποία δὲν δικαιολογεῖται, ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ περιδεραίου. Ἡ ἀνεύρεσις ἐξ ἄλλου, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ἐντὸς τῆς πυξίδος, κάτωθι τοῦ σώματος αὐτῆς, μιᾶς καὶ μόνης ψήφου ὁμοίου μεγέθους καὶ σχήματος πρὸς τὰς ἐξεταζομένας, πλὴν φεροῦσης παράστασιν δωδεκαλόβου ρόδακος ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ὄψεων καὶ δύο μόνον ἀντὶ τεσσάρων ἀντιδιαμετρικῶς ὁπᾶς (πίν. 235α), μαρτυρεῖ ὅτι αὕτη σκοπίμως κατασκευασθεῖσα ὡς ψῆφος περιδεραίου, ἐχρησιμοποιήθη ὡς τοιαύτη ὁμοῦ μετ' ἄλλων ποικίλου μεγέθους καὶ σχήματος. Αἱ σχήματος ρόδακος ψῆφοι, ὡς καὶ αἱ φέρουσαι παραστάσεις διπλῶν ναυτίλων εἶναι πανομοιότυποι μεταξὺ των, γυγονὸς δεικνύον ὅτι προῆλθον ἅπασαι ἐκ τῆς αὐτῆς μήτρας.

Εἰς περιδέραιον, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς ἀνωτέρω ψήφους, φαίνεται ὅτι ἀνήκουν πεντήκοντα συνολικῶς συντεθεῖσαι ψῆφοι (πίν. 232α), ἐκ τῶν ὁποίων εἰκοσι εἶναι χρυσαῖ, ἤτοι ἔνδεκα σιτόσχημοι καὶ ἑννέα σφαιρικά διαφόρων μεγεθῶν, εἰκοσιεννέα ὡσαύτως σφαιρικά διαφόρων μεγεθῶν ἐκ κυανῆς ὑαλομάζης καὶ μία φακοειδὴς ἐκ πορτοκαλόχρου σαρδίου. Αἱ χρυσαῖ σιτόσχημοι ψῆφοι, κυμαινομένου μήκους 0.007 - 0.0112 μ. σύγκεινται ἐκ δύο τεμαχίων χρυσοῦ ἐλάσματος ἐνουμένου καὶ φέρουν δέκα ἕως δεκατρεῖς αὐλακώσεις καὶ ὀπὴν κατὰ τὸν ἄξονα τοῦ μήκους. Αἱ σφαιρικά, ὁμοίως κοῦλαι ἔσωθεν, σύγκεινται ἐκ δύο ἡμισφαιρικοῦ σχήματος τμημάτων χρυσοῦ ἐλάσματος ἐνουμένου κατὰ τὸ μέσον τῆς διαμέτρου, ἐνθα καὶ διαμπερὴς ὀπή. Ἡ διάμετρος αὐτῶν κυμαίνεται ἀπὸ 0.0041 - 0.0065 μ. Αἱ ἐκ κυανῆς ὑαλομάζης ψῆφοι ἔχουν διάμετρον κυμαινομένην ἀπὸ 0.0052 - 0.0078 μ. καὶ ὀπὴν κατ' αὐτὴν. Τέλος ἡ φακοειδὴς ἐκ σαρδίου ψῆφος, διαμέτρου 0.055 μ., φέρει διαμπερῇ ὀπὴν κατ' αὐτὴν. Αἱ ἀνωτέρω ψῆφοι ἀνευρέθησαν διεσπαρμέναι ἐν μέσῳ τῶν ἄλλων, κυρίως κατὰ τὴν κορυφὴν καὶ τὴν ἱνιακὴν χώραν τοῦ κρανίου τῆς νεκρᾶς, ἔτι δὲ καὶ Α τῆς πυξίδος (πίν. 229β) εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον μετὰ τῶν λοιπῶν εὕρημάτων, ὡς ἐκ τῆς φύσεώς των δὲ καὶ τῆς ἰδιομορφίας τῶν σχημάτων καὶ ὑλικῶν, φαίνεται ὅτι ἀπετέλουν ὁμοῦ περιδέραιον. Ἡ διασπορά των δικαιολογεῖται κυρίως ἐκ τῆς ἀναταραχῆς τοῦ περιεχομένου τῆς θόλου ἐκ τῆς πτώσεως αὐτῆς.

1. Χρυσούφαντον ἔνδυμα ἔφερε καὶ ἡ νεκρὰ τοῦ θολωτοῦ τάφου Α τῶν Ἀρχαίων, J. A. SAKELLARAKIS, PZ 45, 1970, σ. 150. Διὰ τὴν χρῆσιν χρυσῶν ψήφων καὶ δὴ ροδάκων εἰς τὴν διακόσμησιν τῶν ἐνδυμάτων βλ. Ε. ΣΑΠΟΥΝΑ - ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗ, Μινωικὸν Ζῶμα, 1971, σ. 192 - 3.

Κατὰ τὸν αὐτὸν χῶρον, ἀλλὰ μὲ μεγαλυτέρα πυκνότητα, παρὰ τὸ ὀπίσθιον τμήμα τοῦ κρανίου καὶ κατὰ τὴν ὑποθετικὴν θέσιν τοῦ λαίμοῦ τῆς νεκρᾶς, ἀνευρέθη ἕτερον σύνολον ἐκ τριάνοντα δύο συνολικῶς ψήφων ἐκ φαγεντιανῆς, ἀνηκουσῶν ἀσφαλῶς εἰς περιδέραιον (πίν. 232β). Ἐξ αὐτῶν δέκα ἐπτὰ εἶναι σταγονόσχημοι, ἀπολήγουσαι εἰς σφαιρικὴν κεφαλὴν μετ' ὀπῆς ἀναρτήσεως ἄνω, μήκους 0.0132 - 0.0156 μ., ἑνδεκα σιτόσχημοι μετ' αὐλακώσεως, ὅμοιοι πρὸς τὰς ἀνωτέρω χρυσᾶς σιτοσχήμους, μήκους 0.0112 - 0.0122 μ., καὶ τέσσαρες ἀνισομεγέθεις σφαιρικά, διαμέτρου 0.0041 - 0.0055 μ. Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω εἰς τὸ αὐτὸ περιδέραιον ἀσφαλῶς συνανήκουν καὶ δεκαπέντε τμήματα παρομοίων σταγονοσχήμων ἐκ φαγεντιανῆς ψήφων. Εἰς τὸ αὐτὸ περιδέραιον κατὰ πᾶσαν πιθανότητα πρέπει νὰ ἀποδοθοῦν ἕτερα δεκατρία τμήματα ὁμοίων σταγονοσχήμων, ἀλλ' ἐξ ἡλέκτρο, σφζ. μήκους 0.0134 μ. (πίν. 233α). Εἷς τι τῶν ἀνωτέρω περιδεραίων ἀνήκουν τέλος ἀσφαλῶς ὀκτὼ ἀποσπασματικῶς σφζδμεναι ψῆφοι ἐξ ὑαλομάζης σχήματος παπυροειδοῦς, μήκους 0.007 μ. (πίν. 233β) εὐρεθεῖσαι ὡσαύτως κατὰ τὸν αὐτὸν χῶρον. Ἐκ πασῶν τῶν ἀνωτέρω ψήφων, ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν ὡς ἐκ τῆς ὕλης των αἱ ἐξ ἡλέκτρο ψῆφοι, λόγῳ τῆς σπανιότητος τοῦ ὕλικου εἰς τὴν Κρήτην¹.

Τὴν ταφὴν συνώδευον προσέτι δύο χρυσοὶ σφηνωτῆρες² περιειλιγμένοι εἰς τρεῖς κύκλους (πίν. 233γ), ἀνευρεθέντες ὁ εἷς ἐπὶ τῶν χωμάτων εἰς τὸ ὕψος τοῦ χεῖλους τῆς πυξίδος καὶ ἐπὶ ταύτης, ὁ δ' ἕτερος ἔξωθεν καὶ κάτωθι τῆς Δ λαβῆς αὐτῆς. Ὁ πρῶτος, διαμέτρου 0.0182 μ., ἔχει κατασκευασθῇ ἐκ σύρματος πάχους 0.0015 μ., ἐλίσσομένου σπειροειδῶς εἰς τρεῖς κύκλους, διαχωριζομένους ἀλλήλων. Ὁ ἕτερος, διαμέτρου 0.0161 μ., ἀποτελεῖται ἐκ χρυσοῦ ἐλάσματος, ἀναδιπλουμένου εἰς τὰ ἄκρα, τὸ ὅποιον ἐλίσσεται εἰς τρεῖς ἐπαλλήλους κύκλους, ἐνουμένους μετὰ τῶν. Ἡ θέσις τῆς ἀνευρέσεως αὐτῶν, ὡς καὶ τῶν λοιπῶν εὐρημάτων, φαίνεται ὅτι δὲν ἀπέχει πολὺ τῆς ἀρχικῆς. Συνεκράτουν οὕτω, ὡς ἐκ τῶν ἀνωτέρω εἰκάζεται, βοστρύχους κόμης μακρᾶς, ἐξικνουμένης πιθανῶς μέχρι τῆς ὀσφύος.

Εἰς τὴν θέσιν τοῦ ὤμου τῆς νεκρᾶς, ὀλίγον ἀνατολικώτερον τῆς πυξίδος καὶ μετὰ τῶν ταύτης καὶ τοῦ κρανίου, ἀνευρέθησαν δύο ὅμοιοι περόναι ἐκ κυανῆς ὑαλομάζης, μήκους 0.093 καὶ 0.11 μ. ἀντιστοίχως καὶ δύο τμήματα ἐκ τρίτης ὁμοίας (πίν. 234α). Ἀπασαὶ ἔχουν σχῆμα βακτηρίας μετὰ λεπτοῦ κορμοῦ, ὁ ὅποιος καμπυλοῦται κατὰ τὸ ἐν ἄκρον του, ἀπολήγει δὲ εἰς ὀξεῖαν κατὰ τὸ ἔτε-

1. A. HARDING - H. HUCHES - BROCK, BSA 69, 1974, σ. 145 κέ.

2. Εἰς Ἀρχάνας ἀνευρέθησαν μέχρι τοῦδε ἕτεροι τρεῖς χρυσοὶ σφηνωτῆρες εἰς τὸν θολωτὸν τάφον Α (J. A. SAKELLARAKIS, ἔ.δ. σ. 153 σημ. 82), εἰς τὸ κτήριον 3 (I. A. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ, ΠΑΕ 1966, σ. 183, πίν. 154γ) καὶ εἰς τὸν μυκηναϊκὸν ταφικὸν περίβολον (I. A. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ, AAA 3, 1972, σ. 405).

ρον ἀκὴν¹. Εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν καὶ πλησίον τοῦ κρανίου ἀνευρέθη μεταξὺ τῶν ἐκ χρυσοῦ καὶ ἐκ τεχνητῶν ὑλῶν ψήφων, μικροτάτη φακοειδής, ἐλλειψοειδοῦς σχήματος σφραγίς, μεγ. διαμ. 0.0056 μ. ἐκ κυανοπρασίνου ἰάσπιδος (πίν. 234β-γ). Αὕτη, ἐφθαρμένη κατὰ τὸ ἀνώτερον τμήμα, φέρει ἐπὶ τῆς σφραγιστικῆς ἐπιφανείας ἐσχηματοποιημένα γραμμικὰ θέματα. Λόγω τῆς θέσεως εἰς ἣν ἀνευρέθη ἡ μικρὰ αὕτη σφραγίς, πιθανῶς ἀνήκειν εἰς τι τῶν περιδεραιών, ὁμοῦ μετ' ἄλλων ψήφων. Ἀνωθεν τῆς πυξίδος ἀνευρέθη ἀργυροῦς κρίκος, διαμέτρου 0.018 μ., συγκείμενος ἐκ δύο συνανηρόντων τεμαχίων. Τέλος πλῆθος μικρῶν τεμαχίων ἐλεφαντόδοντος ἀνευρέθησαν εἰς δύο ὁμάδας ἐκ τεσσαράκοντα καὶ εἰκοσιπέντε τεμαχίων, πλησίον καὶ Α τῆς πυξίδος. Ἀπαντα εἶναι λίαν διαβεβρωμένα, ἄνευ σφριζομένων ἀπολήξεων, τὰ πλείονα λεπτὰ καὶ ἐπιμήκη, δίδοντα τὴν ἐντύπωσιν ὀστεινῶν φλοιῶν μᾶλλον. Τὸ μέγιστον τούτων ἔχει μῆκος 0.031 μ. Τὸ σχῆμα καὶ ὁ προορισμός των παραμένουν ἀδιακρίβωτα. Ὁλίγα παρόμοια, πιθανῶς ἐλεφάντινα τεμάχια, ἀνευρέθησαν καὶ ἐντὸς τῆς πυξίδος κατὰ τὸν πυθμένα ταύτης, ἀνήκοντα πιθανῶς εἰς τὴν λαβὴν τοῦ ἐνταῦθα ἐλθόντος εἰς φῶς ξυροῦ.

Ἡ πυξὶς ἀνευρέθη πληρουμένη μαλακοῦ χρώματος, τὸ ὅποιον ἀσφαλῶς εἰσεχώρησεν ἐντὸς ταύτης μετὰ τὴν θραῦσιν τοῦ πώματος. Τὸ πῶμα ἐξ ἄλλου θραυσθὲν ἐκ τῆς πτώσεως χωμάτων καὶ λίθων ἐκ τῶν ἄνω ἀνευρέθη εἰς τεμάχια κατὰ τὸ πλεῖστον ὀλίγον ἄνωθεν τοῦ πυθμένος τοῦ ἀγγείου, ἐνῶ μερικὰ τεμάχια, συγκρατηθέντα ἴσως ἀρχικῶς, ἀνευρέθησαν ὀλίγον κάτωθεν τοῦ χείλους (πίν. 229β). Ἐσημειώθη ἤδη ὅτι ὅστ' αὖτις ἐκ τοῦ ὑπερκειμένου τμήματος τοῦ σκελετοῦ ἀνευρέθησαν κατὰ τὸ ἀνώτατον τμήμα τῆς πυξίδος, καταπεσόντα προφανῶς μετὰ τὴν θραῦσιν τοῦ πώματος. Τοῦτο πιστοποιεῖται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι οὐδὲν τμήμα ὅσπου ἀνευρέθη κάτωθεν τοῦ παρὰ τὸν πυθμένα τοῦ ἀγγείου κειμένου κυρίου τμήματος τοῦ πώματος.

Ἐντὸς τοῦ πληροῦντος τὴν πυξίδα χρώματος καὶ κατὰ τὸν πυθμένα ἀνευρέθησαν συνολικῶς δεκαοκτώ, διαφόρου σχήματος χρυσαῖ ψῆφοι, ἑτέρα ἐξ ὁρείας χρυστάλλου εἰς σχῆμα ὀκτωσχήμου ἀσπίδος καὶ μία ἐκ φαγεντιανῆς ἀμφικωνική (πίν. 234δ). Τέλος δὲ ὡσαύτως ἐπὶ τοῦ πυθμένος καὶ κατὰ τὸ Α τμήμα τοῦ ἀγγείου ἦτο ἀποτεθειμένος χαλκοῦς ξυρός (πίν. 234δ). Ἐτερον εὑρήμα εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς πυξίδος δὲν ἐγένετο, πλὴν τῶν ἀναφερθέντων ἤδη πιθανῶς ἐλεφαντίνων τεμαχίων ἐκ τῆς λαβῆς ἴσως τοῦ ξυροῦ καὶ τῶν πεσόντων ἄνωθεν τοῦ τεθραυσμένου πώματος ὀστέων. Καθίσταται πλέον ἢ σαφές ὅτι ἐντὸς τῆς πυξίδος εἶχεν ἀρχικῶς ἀποτεθῆ πλὴν τοῦ ξυροῦ καὶ περιδεραιῶν ἐκ ποικιλοσχημάτων, κυρίως χρυσῶν ψήφων (πίν. 235α). Αἱ ψῆφοι αὗται παρουσιάζουν ἐνδιαφέρον καὶ διὰ τὸ σχῆμα των καὶ διὰ τὴν ποιότητα καὶ λεπτότητα τῆς ἐργα-

1. Πρβ. τὴν ἐξ ὑλομάχης περόνην τοῦ θολωτοῦ τάφου Α τῶν Ἀρχαίων (J. A. SAKEL-LARAKIS, PZ 45, 1970, σ. 154).

σίας των. Ἡ ἐξ ὀρείας κρυστάλλου εἶναι σχήματος ὀκτασχήμου ἀσπίδος, φέρουσα διαμπερῇ ὀπὴν κατὰ τὸν ἄξονα τοῦ πλάτους καὶ περὶ τὸ μέσον, ἐνῶ ἐγκοπὴ περιθεῖσι τὸ παρὰ τὴν βάσιν τμήμα αὐτῆς. Αἱ διαστάσεις τῆς εἶναι: μέγ. μήκος 0.0178, μέγ. πλάτος 0.0126 μ., μέγ. πάχος 0.0092 μ. Ἐκ τῶν χρυσῶν ψήφων ἡ εἰς σχῆμα ὀκταφύλλου ρόδακος εἶναι, ὡς ἐσημειώθη, διάφορος τῶν πολυαριθμῶν ἐκτὸς τῆς πυξίδος εὐρεθεισῶν ὁμοιοσχημῶν τῆς. Αὕτη ἀποτελεῖται ἐκ δύο ὁμοίων ἐκκρούστων ἐλασμάτων συνηνωμένων καὶ φέρει μίαν ἀντὶ δύο, ὡς αἱ ἄνωτέρω, διαμπερῇ ὀπὴν, σημεῖον τῆς ἰδιαιτέρας αὐτῆς χρήσεως. Δύο προσέτι ψῆφοι ἔχουν σχῆμα ἄνθους κρίνου καὶ ἕτεραι δύο ἄνθους παπύρου. Αἱ τελευταῖαι αὗται εἶναι λίαν προσεκτικῆς ἐργασίας. Ἐτέρω χρυσῇ ψῆφος εἶναι κατεσκευασμένη ἐκ σύρματος, ἀναδιπλουμένου εἰς κυκλικὰς περιελίξεις, ὥστε νὰ σχηματίζωνται δύο πεπιεσμένοι σφαῖραι ἐξ ἑνδεκα βρόχων ἐκάστη, αἱ ὁποῖαι ἔχουν συνδεθῇ μετὰξὺ των καὶ στερεωθῇ ἐπὶ δύο μικρῶν κύκλων ἐκ διπλοῦ περιελιχθέντος σύρματος. Οἱ κύκλοι οὗτοι χρησιμεύουν συγχρόνως καὶ ὡς ὅπαι ἀναρτήσεως. Μετὰξὺ τῶν βρόχων σφύζονται ἱχνη ὑλομαζῆς μὲ τὴν ὁποίαν πιθανῶς ἐπληροῦντο τὰ διάκενα ταῦτα. Αἱ δεκαεπτὰ ἐπίσης σφαιρικαὶ ψῆφοι παρουσιάζουν ποικιλίαν μεγέθους, ἐνῶ μία φέρει καθέτους αὐλακώσεις εἰς τὴν ἐπιφάνειαν. Τελευταῖαι ἀναφέρονται αἱ τρεῖς χρυσαῖ σιτόσχημοι ψῆφοι, μία χρυσῇ φακοειδῆς, ἡ μοναδικὴ ἐκ φαγεντιανῆς ἀμφικωνική, καὶ μικρὸν τμήμα ἐτέρας ψήφου, μᾶλλον σχήματος παπυροειδοῦς ἐκ κυανῆς ὑλομαζῆς. Εἶναι προφανές ὅτι αἱ ψῆφοι αὗται ἀπετέλουν περιδέραιον, τὸ ὁποῖον εἶχε τεθῇ ὁμοῦ μετὰ τοῦ ξυροῦ ἐπὶ τοῦ πυθμένος τῆς πυξίδος, ἔνθα ἀνευρέθησαν κατὰ τὸ πλεῖστον.

Παρὰ τὰ Δ τοιχώματα τοῦ ἀγγείου καὶ ἐπὶ τοῦ πυθμένος ἀπέκειτο, ὡς ἐλέχθη ἤδη, χαλκοῦς ξυρός (πίν. 235β). Εἶναι τοῦ συνήθους τριγωνικοῦ τύπου καὶ σφῆζεται εἰς καλὴν σχετικῶς κατάστασιν, ἀποκεκρουμένος καὶ ἐφθαρμένος μόνον κατὰ τὴν κόψιν. Εἰς τὴν στενὴν τοῦ ἀπόληξιν σφῆζει τρεῖς ἡλους διὰ τὴν στερέωσιν τῆς λαβῆς, ἡ ὁποία ἦτο πιθανῶς ἐλεφαντίνη, τμήματά τῆς δὲ ἀνευρέθησαν, ὡς ἐλέχθη, ἐπίσης ἐνταῦθα. Αἱ διαστάσεις των εἶναι: μέγ. μήκ. 0.133 καὶ μέγ. πλάτος 0.058 μ. Μήκος ἡλων 0.012 - 0.0122 μ.

Τὸ ἀγγεῖον, σφύζομενον ἀκέραιον, εἶναι εὐμεγέθους κυλινδρική πυξίς μετ' ἐπιπέδου βάσεως, διαμ. 0.31 μ. (εἰκ. 236α). Εἰς ὕψος 0.24 μ. ἀπὸ τῆς βάσεως τὰ τοιχώματά τῆς νεύουν ἰσχυρῶς πρὸς τὰ ἔσω, σχηματίζοντα λεπτὸν ὤμον. Τὸ χεῖλος, διαμ. 0.225 μ., νεύει πρὸς τὰ ἔσω, μεθ' ὑποδοχῆς διὰ τὴν ἐπίθεσιν τοῦ πώματος, τὸ ὁποῖον συγκολληθὲν ἐκ πλειόνων τεμαχίων, εἶναι ἑλλιπὲς κατὰ τὴν περιφέρειαν. Τὸ ἀγγεῖον φέρει δύο διδύμους λαβάς, αἱ ὁποῖαι ἐκφύονται ὀλίγον κάτωθεν τῶν ὤμων καὶ εἰς ὕψος 0.15 μ. ἀπὸ τῆς βάσεως, εἰς δύο ἐκ διαμέτρου ἀντίθετα σημεῖα, εἶναι δὲ ὑπερυψωμένα ἄνωθεν τοῦ χείλους. Τὸ πῶμα φέρει κατὰ τὸ κέντρον μίαν ταινιοειδῆ λαβήν.

Ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια τῆς πυξίδος χωρίζεται δι' ὀριζοντίων, παραλλήλων

ταινιῶν εἰς δύο κυρίως διακοσμητικὰς ζώνας. Παρὰ τὸ χεῖλος καὶ τὴν βάσιν, ὡς ἐπίσης μεταξὺ τῶν διακοσμητικῶν ζωνῶν αἱ ταινίαι αὐται κυμαίνονται ἀπὸ τρεῖς ἕως πέντε. Ἡ εὐρύτερα ζώνη, ἡ παρὰ τὴν βάσιν τῆς πυξίδος, πληροῦται διὰ διπλῶν ἐναλλήλων ἡμικυκλίων εἰς ἀραιὰν διάταξιν, ἐκφυομένων ἐκ τῆς ἀνωτέρας τῶν παρὰ τὴν βάσιν ταινιῶν. Τὰ ἡμικύκλια ἐνοῦνται μεταξὺ τῶν κατὰ μὲν τὸ μέσον διὰ πέντε ἕως ἑξ παραλλήλων εὐθειῶν γραμμῶν, κατὰ δὲ τὸ ἀνώτερον τμῆμα διὰ διπλῆς κυματοειδοῦς γραμμῆς. Τὸ ἐσωτερικὸν τῶν ἡμικυκλίων πληροῦται διὰ δύο ὁμάδων ὁμοκέντρων τόξων, ἀντιθετικῶς διατεταγμένων, τὴν μίαν παρὰ τὴν βάσιν καὶ τὴν ἑτέραν παρὰ τὴν κορυφὴν τοῦ ἡμικυκλίου, ἑξ ὧν ἡ ἀνωτέρα ἀποτελεῖται ἐκ τεσσάρων ἕως ἑπτὰ τόξων, ἡ δὲ κατωτέρα ἐκ τριῶν. Ἡ ἀνωτέρα διακοσμητικὴ ζώνη, ἡ ὁποία εὐρίσκεται εἰς τὸ ὕψος τῶν λαβῶν, ἀποτελεῖται ἐκ συστάδων κρεμασμένων ὁμοκέντρων ἡμικυκλίων, πυκνῶς διατεταγμένων. Ταῦτα πληροῦνται κατὰ τὸ ἀνώτερον τμῆμα ἐκ τριῶν περαιτέρω συστάδων μικροτέρων ὁμοκέντρων ἡμικυκλίων: τὰ μεταξὺ τῶν μεγάλων ἡμικυκλίων κενὰ πληροῦνται δι' ἐναλλήλων γωνιῶν. Κατὰ τὸν ὅμον ἡ πυξὶς κοσμεῖται διὰ παραλλήλων, λοξῶς διευθετημένων φυλλοειδῶν γραμμῶν. Τέλος τὸ πῶμα τοῦ ἀγγείου κοσμεῖται δι' ἀνισοπαχῶν ὁμοκέντρων κύκλων, καὶ μιᾶς ζώνης ἐναλλήλων γωνιῶν, κατὰ τὸ κέντρον δὲ διὰ δύο συστάδων ὁμοκέντρων ἡμικυκλίων. Κατὰ τὰς λαβάς, τόσον τοῦ ἀγγείου, ὅσον καὶ τοῦ πώματος, παράλληλοι γραμμαί.

Ἡ ἔμφασις ἡ ὁποία ἐδόθη εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς πυξίδος ὀφείλεται, ὡς εἶναι εὐνόητον, εἰς τὸ γεγονός ὅτι αὕτη εἶναι τὸ μόνον ἀγγεῖον, τὸ ὁποῖον συνώδευσε τὴν ταφὴν, σημαντικὸν ἐπομένως στοιχεῖον διὰ τὴν χρονολογίαν ταύτης. Ἡ πλουσία διακόσμησις τῆς παρέχει εὐτυχῶς τὰ στοιχεῖα διὰ μίαν ἀκριβῆ χρονολόγησιν. Τόσον ἡ διάταξις τῶν διακοσμητικῶν θεμάτων, ὅσον καὶ τὰ θέματα καθ' ἑαυτὰ ἀνάγονται εἰς τοὺς ὑστέρους ΥΜ ΙΙΑ2 χρόνους. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους συναντᾶται π.χ. τὸ θέμα τῶν μεγάλων ἡμικυκλίων τῆς κατωτέρας ζώνης, τῶν κρεμασμένων ἐναλλήλων ἡμικυκλίων τῆς ἀνωτέρας, καὶ ἀκόμη τὰ ἐπὶ μέρους παραπληρωματικὰ διακοσμητικὰ στοιχεῖα, ὅπως αἱ ἐνάλληλοι γωνίαι, ὡς παραπληρωματικὸν κόσμημα εἰς κάθετον διάταξιν ἢ εἰς συνεχῆ ζώνην, ὡς ἐπὶ τοῦ πώματος τῆς πυξίδος. Ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρον τέλος εἶναι τὸ σχῆμα τοῦ ἀγγείου, ἐν τῶν παλαιότερων δειγμάτων τοῦ τύπου, ὁ ὁποῖος ἐγένετο κοινὸς εἰς μεταγενεστέρους χρόνους¹.

Εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς βάσεως τῆς πυξίδος καὶ μεταξὺ ταύτης καὶ τῶν Α τοι-

1. Διὰ τὸ σχῆμα τοῦ ἀγγείου βλ. Α. FURUMARK, *The Mycenaean Pottery, Analysis and Classification*, 1941, σ. 44 εἰκ. 12, ἀρ. 98, ἐπίσης δὲ τὰς πυξίδας R. C. BOSANQUET, *The Unpublished Objects from the Palaikastro Excavations*, 1902 - 6, 1923, σ. 95 - 7, εἰκ. 79-81. Διὰ τὰ διακοσμητικὰ θέματα βλ. Α. FURUMARK, *ε.ἀ. mot.* 58, ἀρ. 15, 13, *mot.* 43, ἀρ. 8, *mot.* 62, ἀρ. 24.

χωμάτων τῆς θόλου ἀνευρέθησαν τέλος ὄστρακά τινα σαρκοφάγων καὶ ἀγγείων, ἀνήκοντα πιθανῶς εἰς παλαιότερας ταφάς, αἵτινες μετεφέρθησαν πρὸς καθαρισμὸν τοῦ χώρου. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως τὰ ὄστρακα ταῦτα νὰ εὑρίσκοντο καὶ μεταξὺ τῶν χωμάτων, τὰ ὁποῖα ἐπεστρώθησαν διὰ τὴν δημιουργίαν νέου δαπέδου διὰ τὴν τελευταίαν ταφήν. Ἐκ τῶν ἐξετάσεων τῶν δώδεκα συνολικῶς συλλεγέντων ὄστράκων σαρκοφάγων προκύπτει ὅτι ταῦτα ἀνήκουν εἰς τρεῖς τοῦλάχιστον σαρκοφάγους, λόγῳ τῆς διαμορφώσεως τῶν χειλέων των. Χαρακτηριστικὰ εἶναι: α) τμῆμα χείλους καὶ πλευρᾶς ἐκ τῆς γωνίας σαρκοφάγου, ἐξ ἀκαθάρτου πηλοῦ, τὸ ὁποῖον φέρει κιτρινωπὸν ἐπίχρισμα καὶ ἴχνη καστανομέλανος χρώματος ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ χείλους, β) τμῆμα ἐκ τῆς πλευρᾶς καὶ τοῦ χείλους σαρκοφάγου ἐκ κακῶς ὠπτημένου πηλοῦ, φέρον κιτρινωπὸν ἐπίχρισμα κατ' ἀμφοτέρας τὰς ὕψεις καὶ γ) τμῆμα τοῦ πώματος, ἀκριβῶς προσαρμοζομένου ἐπὶ τοῦ σφριζομένου τμήματος τοῦ χείλους, σαρκοφάγου ἐκ καστανοῦ ἀκαθάρτου καὶ κακῶς ὠπτημένου πηλοῦ. Ἐκ τῶν ὑπολοίπων τεμαχίων χαρακτηριστικὰ εἶναι ἐπίσης τεμάχιον πιθανῶς σαρκοφάγου φέρον ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας πλαστικὸν κομβίον καὶ τμῆμα ἐκ τοῦ πυθμένου πιθανῶς σαρκοφάγου, τὸ ὁποῖον φέρει ἐπὶ τῆς κατωτέρας ἐπιφανείας ἀποτυπώματα φύλλου.

Ὡς κατεφάνη ἤδη ἐκ τῶν προεκτεθέντων λίαν σημαντικὴ ὑπῆρξε κυρίως ἡ ἀνέυρεσις εἰς τὸν θολωτὸν τάφον Δ τῆς ἀσυλήτου ταφῆς, τῆς δευτέρας ἀσυλήτου ταφῆς εἰς θολωτὸν, μυκηναϊκῶν χρόνων τάφον τῆς Κρήτης, μετὰ τὴν πρὸ δεκαετίας ἀνέυρεσιν εἰς ἀπόστασιν ὀλίγον μόνον δεκάδων μέτρων, τῆς πρώτης ἀσυλήτου ταφῆς εἰς τὸ πλευρικὸν δωμάτιον τοῦ θολωτοῦ τάφου Α τοῦ νεκροταφείου εἰς Φουρνὶ Ἀρχανῶν. Ὡς εἶδομεν ἤδη ἀνωτέρω ἡ ταφή τοῦ θολωτοῦ τάφου Δ χρονολογεῖται διὰ τῆς ἀνευρεθείσης πυξίδος κατὰ τοὺς ὑστέρους ΥΜ ΠΙΑ2 χρόνους, ἥτοι ἐγένετο ὀλίγας μόνον δεκαετίας μεταγενεστέρως τῆς ταφῆς τοῦ θολωτοῦ τάφου Α. Ὁ συσχετισμὸς ἐπομένως τῶν δύο ταφῶν εἶναι ἀπαραίτητος.

Παρά τινας ἐπὶ μέρους διαφοράς, τὰ κτερίσματα κυρίως δὲ τῶν δύο ταφῶν παρουσιάζουν πολλὰς ὁμοιότητας καὶ δὴ τὸ πλῆθος τῶν χρυσῶν κοσμημάτων. Δὲν ὑπάρχει καὶ πάλιν ἀμφιβολία περὶ τῆς εὐγενεῖς, πριγκιπικῆς καταγωγῆς τοῦ ταφέντος εἰς τὸν θολωτὸν τάφον Δ τῶν Ἀρχανῶν προσώπου, ἂν καὶ ἐνταῦθα δὲν φαίνεται ὅτι τοῦτο ἦτο περιβεβλημένον καὶ δι' ἱερατικοῦ ἀξιώματος, ὡς ἡ νεκρὰ τοῦ θολωτοῦ τάφου Α¹. Εἶναι ἐνδιαφέρον νὰ παρατηρηθῇ ὅτι, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, καὶ εἰς τὸν θολωτὸν τάφον Δ ἐτάφη μία γυνή, ὡς δεικνύει καὶ πάλιν τὸ πλῆθος τῶν κοσμημάτων καὶ ἡ παντελής ἀπουσία ὄπλων. Ὁ ξυρός, ὁ ὁποῖος ἀνευρίσκειται συνήθως ἐν Κρήτῃ καὶ εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλά-

1. Πρβ. J. A. SAKELLARAKIS, ἑ.ἀ.

δα ὁμοῦ μετ' ἄλλων ἐργαλείων καλλωπισμοῦ¹, ὥςως δὲν ἐχρησιμοποιήθη διὰ ξύρισμα, ἀλλὰ διὰ τὴν κοπὴν τῆς μακρᾶς κόμης τῆς γυναικός.

Ἡ ταφή τοῦ θολωτοῦ τάφου Δ τῶν Ἀρχαῶν παρέσχεν ὅμως καὶ ἄλλα σημαντικὰ στοιχεῖα διὰ τὴν ἔρευναν καὶ δὴ ὅχι μόνον διὰ τὴν μελέτην τῶν ταφικῶν ἐθίμων, ἀλλὰ καὶ τῆς τέχνης (πίν. 237), κατὰ τοὺς ὑστέρους μυκηναϊκοὺς χρόνους τῆς νήσου. Ἡ πλουσία ταφή τῆς γυναικός, περιειλεγμένης διὰ χρυσοποικιλτων ὕφασμάτων, ἐπὶ ξυλίνου φορέου, ἡ τοποθέτησις τοῦ κατόπτρου ἔμπροσθεν τοῦ προσώπου, τέλος ἡ χρησιμοποίησις ἐνὸς ἡμιλάξευτοῦ θολωτοῦ τάφου, λίαν ἐνδιαφέροντος ἀπὸ ἀρχιτεκτονικῆς πλευρᾶς, παρέχουν νέα σπουδαῖα στοιχεῖα διὰ τὴν ἔρευναν, τὰ ὅποια ὅμως εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐξετασθῶν περαιτέρω ἐνταῦθα, ἂν καὶ ὑποδηλοῦν τὴν σημασίαν τοῦ νεκροταφείου εἰς Φουρνὶ Ἀρχαῶν μέχρι καὶ τῶν προκεχωρημένων μυκηναϊκῶν χρόνων τῆς νήσου.

ΘΟΛΩΤΟΣ ΤΑΦΟΣ Ε

Κατὰ τὴν διεξαγωγὴν προχείρου καθαρισμοῦ, εἰς τὸν χῶρον Β τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 16 καὶ ΒΑ τοῦ θολωτοῦ τάφου Δ, κατὰ τὸ Ν τμήμα τοῦ νεκροταφείου, ἤλθεν εἰς φῶς εἰς νέος ἀσύλητος προανακτορικός θολωτός τάφος, ὁ πέμπτος κατὰ σειρὰν θολωτός τάφος τοῦ νεκροταφείου εἰς Φουρνὶ Ἀρχαῶν, ὁ ὁποῖος ὠνομάσθη θολωτός τάφος Ε (εἰκ. 1).

Εἰς τὸν χῶρον, ἐνθα ἀπεκαλύφθη ὁ νέος τάφος καὶ κατὰ τὸ Ν τμήμα του ὑπῆρχε σύγχρονος ξηρολιθικός τοῖχος (πίν. 238α), μὲ κατεύθυνσιν ἐκ Δ πρὸς Α. Κατὰ τὸν τοῖχον τοῦτον καὶ εἰς τὸ κατώτερόν του τμήμα διεκρίνοντο δύο μεγάλοι λίθοι, οἱ ὅποιοι ἀσφαλῶς δὲν ἀνῆκον εἰς τοῦτον, ἀποτελοῦντες ὥσει τμήμα κύκλου. Ὁ πλήρης κύκλος τῆς θόλου ἀνεφάνη σαφῶς διαγραφόμενος μετὰ τὴν καθάρσιν τοῦ ξηρολιθικοῦ τοίχου, τὸν καθαρισμὸν τοῦ χώρου ἐκ τῆς βλαστήσεως καὶ τὴν ἐκρίζωσιν μιᾶς ἐλαίας, φυομένης μεταξὺ τῶν δύο παραστάδων τῆς ἐκ ΝΑ εἰσόδου τοῦ τάφου (πίν. 238β - γ).

Ὁ νέος τάφος κεῖται εἰς ἀπόστασιν 17 μ. Ν τοῦ θολωτοῦ τάφου Γ καὶ ἐν ἐπαφῇ καὶ Β τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 16 (εἰκ. 1). Ἡ θύρα, πλάτους 0.80 μ., ἀπετελεῖτο ἐκ δύο μονολίθων παραστάδων. Τὸ ὑπέρθυρον ταύτης θὰ πρέπει νὰ ἀπετέλει μέγας ἐπίπεδος λίθος, μήκ. 1.40, πλ. 1.10 καὶ μεγ. πάχ. 0.24 μ., ὁ ὁποῖος ἔκειτο, προφανῶς ὀλισθήσας ἐκ τῆς ἀρχικῆς θέσεώς του, εἰς ἀπόστασιν 6.10 μ. ΝΑ τῆς Ν παραστάδος τῆς θόλου. Ἡ ἐσωτερικὴ διάμετρος τῆς θόλου εἶναι 4.10 περίπου καὶ ἡ ἐξωτερικὴ 6.70, τὸ δὲ πάχος τῶν τοιχωμάτων τῆς κατὰ μέσον ὄρον 1.10 μ. Τὰ τοιχώματά τῆς ἀποτελούμενα ἐκ μεγάλων πλακοειδῶν λίθων, σφύζονται εἰς μεγαλύτερον ὕψος κατὰ τὸ Β καὶ Δ τμήμα ταύτης, χαμηλότερον δὲ κατὰ τὸ Ν καὶ Α. Τοῦτο ὀφείλεται προφανῶς εἰς τὸ ἐπικλινὲς τοῦ ἐδάφους καὶ τὴν καταστροφὴν τὴν προκληθεῖσαν ἐκ τῆς καλλιέργειας.

Ἡ θόλος ἦτο ὑπέργειος, ὡς ὑποδηλοῖ ἡ ἀνεύρεσις ἐξωθεν τοῦ Β τοιχώματος ταύτης πεσμένων μεγάλων πλακοειδῶν λίθων, ὁμοίων πρὸς τοὺς ἀποτελοῦντας τὰ τοιχώματά της. Τὴν παρουσίαν ἐξ ἄλλου πιθανοῦ προσκτίσματος τῆς θόλου μαρτυροῦν ἔχνη τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 16, προσκεκολλημένα κατὰ τὰ ἐξωτερικά Ν τοιχώματα ταύτης.

Κατ' ἀρχὴν ἀφηρέθη τὸ ἐπιφανειακὸν στρώμα χρώματος ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς θόλου, τὸ ὁποῖον συνίστατο ἐκ χρώματος μαλακοῦ, καστανοῦ χρώματος, ἦτο δὲ διατεταραγμένον ἐκ τῆς καλλιεργείας. Κατὰ τὸν καθαρισμόν ἀνεφάνησαν ἀρκετοὶ λίθοι διαφόρων μεγεθῶν, πεσμένοι κυρίως κατὰ τὸ Β τμήμα τῆς θόλου καὶ μὲ φορὰν ἀπὸ Β πρὸς Ν, προερχόμενοι προφανῶς ἐκ τῆς πτώσεως τῶν τοιχωμάτων τῆς θόλου¹. Κατὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν πεσμένων λίθων καὶ μεταξὺ τούτων συνελέγησαν: α) λεπίς καὶ πυρὴν ὀψιανοῦ μήκ. 0.014 καὶ 0.017 μ. κατὰ τὸ Β καὶ ΒΑ τμήμα τῆς θόλου ἀντιστοίχως, β) τεμάχιον ὀδόντος ζώου, πιθανῶς ταύρου, κατὰ τὸ ΝΔ τμήμα τῆς θόλου καὶ ὁστὰ μικρῶν ζώων παρὰ τὰ Δ τοιχώματα, γ) θαλάσσιον ὕστρεον παρὰ τὴν Β παραστάδα τῆς εἰσόδου. Ἐν διασπορᾷ καθ' ὅλον τὸν χώρον ἀνευρέθη ἐπίσης ἱκανὸς ἀριθμὸς ἀνθρωπίνων ὀστέων.

Χαρακτηριστικὸν τοῦ περιγραφομένου τάφου ἀποτελεῖ ἡ ὑπαρξίς δύο ταφικῶν στρωμάτων. Τὸ ἀνώτερον τούτων, τὸ καὶ μεταγενέστερον, ἦτο τὸ κυρίως ταφικὸν στρώμα, τὸ ὁποῖον περιέλαβε ταφὰς ἐντὸς εἴκοσι ἐννέα σαρκοφάγων καὶ δύο πίθων, ὡς καὶ εἰς τοὺς μεταξὺ τούτων χώρους². Ἐντὸς τοῦ στρώματος τούτου ἀνευρέθησαν συνολικῶς πεντήκοντα ἐξ κρῆνια.

Τὸ κατώτερον ταφικὸν στρώμα, τὸ ὁποῖον ἔκειτο ὑπὸ τοὺς πυθμένας τῶν σαρκοφάγων, ἦτο λεπτότατον, μελανοῦ ἕως σκοτεινοῦ μελανοῦ χρώματος καὶ περιεῖχε πεπατημένα ὁστᾶ, ὀδόντας καὶ κρῆνια, κατὰ τὸ πλεῖστον πεπιεσμένα καὶ τεθραυσμένα, τὰ ὁποῖα ἀνῆκον εἰς ταφὰς γενομένας ἐπὶ τοῦ δαπέδου τῆς θόλου, ἐπιστρωθείσας ὅμως κατόπιν διὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν σαρκοφάγων τοῦ ἀνωτέρου ταφικοῦ στρώματος. Ἐντὸς τοῦ κατωτέρου τούτου ταφικοῦ στρώματος ἀνευρέθησαν συνολικῶς δύο σαρκοφάγοι καὶ δέκα πέντε κρῆνια.

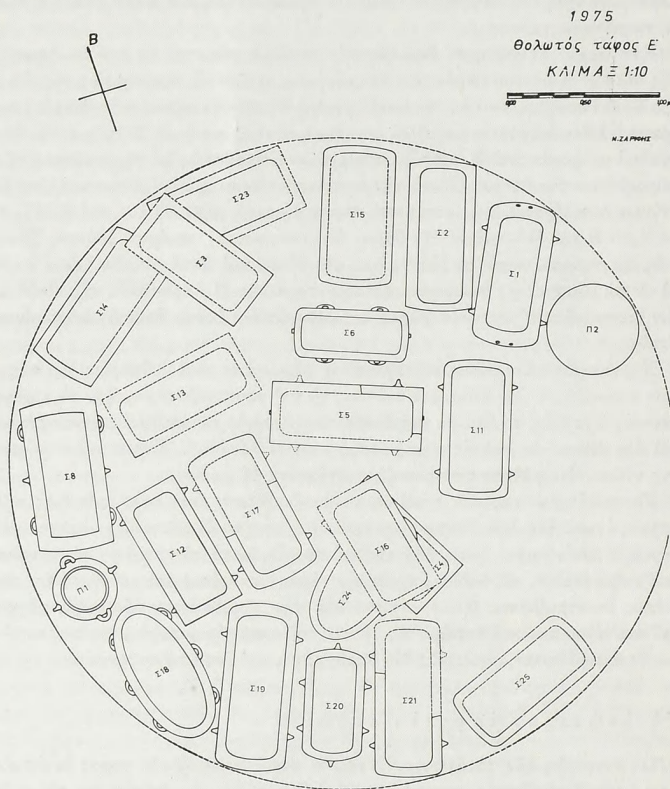
Τὸ ἀνώτερον ταφικὸν στρώμα

Ὡς ἀνεφέρθη ἤδη τὸ ἀνώτερον ταφικὸν στρώμα περιέλαβε ταφὰς ἐντὸς εἴκοσι ἐννέα διακριθεισῶν σαρκοφάγων καὶ δύο πίθων, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τοὺς

1. Πρβ. τὴν πτώσιν τῆς ὁροφῆς τοῦ θολωτοῦ τάφου Γ: Ι. Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ, ΠΑΕ 1972, σ. 328.

2. Αἱ σαρκοφάγοι ἔχουν ἀριθμηθῇ ἀπὸ τοῦ 1 ἕως τοῦ 31. Εἰς τὴν κάτοψιν δὲν σημειοῦνται τινὲς ἐξ αὐτῶν, εἴτε διότι εἶναι ἄγνωστος ἡ ἀκριβὴς θέσις των, εἴτε διότι ἀνήκουν εἰς τὸ κατώτερον ταφικὸν στρώμα.

χώρους μεταξύ τούτων (εἰκ. 2, πίν. 238β - γ). Αἱ σαρκοφάγοι σῶζονται γενικῶς ἑλλιπῶς, τεθραυσμέναι κυρίως κατὰ τὸ ἀνώτερον τμήμα των, τῶν πλείστων δὲ τὰ

Εἰκ. 2. Κάτοψις τῶν σαρκοφάγων καὶ τῶν πύθων τοῦ ἀνωτέρου ταφικοῦ στρώματος τοῦ θολωτοῦ τάφου Ε.

πώματα ἀνευρέθησαν εἰς τεμάχια εἰς τὸ ἐσωτερικόν των, ὁμοῦ μετὰ τινων λίθων. Ἡ καταστροφή αὕτη ὀφείλεται ἀσφαλῶς εἰς τὴν πτώσιν τῶν τοιχωμάτων

τῆς θόλου, ἐπίσης ὅμως εἰς τὴν καλλιέργειαν κατὰ τὴν πάροδον τῶν αἰώνων. Ἡ μεγαλυτέρα καταστροφή ἐγένετο κατὰ τὸ ΒΔ τμήμα τῆς θόλου, εἰς τὰς σαρκοφάγους ὑπ' ἀρ. 3, 13, 14 καὶ 23, ἔνθα ἡ πίεσις ἐκ τῆς πτώσεως τῶν τοιχωμάτων ὑπῆρξεν ἰδιαιτέρως ἰσχυρὰ καὶ κατὰ τὸ ΝΑ, ἔνθα ἡ κλίσις τοῦ ἐδάφους εἶναι μεγαλυτέρα. Ἀντιθέτως πολὺ καλὴ εἶναι ἡ διατήρησις τῶν σαρκοφάγων ὑπ' ἀρ. 18 - 20 τοῦ Ν τμήματος, διότι τὰ χῶματα συνεκρατήθησαν ἐνταῦθα ὑπὸ τοῦ νεωτέρου ξηρολιθικοῦ τοίχου.

Αἱ σαρκοφάγοι ἔκειντο εἰς μεγάλην πυκνότητα καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν τοῦ τάφου (εἰκ. 2), πλὴν τοῦ ΝΑ τμήματος, τοῦ παρὰ τὴν εἴσοδον, ἔνθα οὐδεμία σαρκοφάγος εἶχε τοποθετηθῇ. Ὁ χῶρος οὗτος ἔμεινε πιθανῶς κενός, διὰ τὴν ἀνετον μετακίνησιν ἐντὸς τοῦ τάφου καὶ τὴν εἰς στρώματα τοποθέτησιν τῶν σαρκοφάγων. Εἰς τὸν χῶρον τοῦτον τὸ χῶμα μέχρι καὶ τοῦ διαπέδου ἦτο καθαρόν καὶ τοῦ αὐτοῦ κιτρινωποῦ χρώματος, ὡς καὶ τὸ χῶμα τοῦ κυρίου ταφικοῦ στρώματος. Μόνον μία σαρκοφάγος, ἡ ὑπ' ἀρ. 26, εἶχε τοποθετηθῇ εἰς τὸν χῶρον μεταξὺ τῶν παραστάδων τῆς εἰσόδου, ἦτο δὲ προφανῶς ἡ τελευταία τῶν τοποθετηθεισῶν ἐντὸς τοῦ τάφου σαρκοφάγων καὶ ἀνῆκεν ἀσφαλῶς εἰς τὸ ἀνώτερον ταφικὸν στῶμα.

Αἱ σαρκοφάγοι ἐτοποθετήθησαν κυρίως μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ ΒΔ πρὸς ΝΑ (αἱ ὑπ' ἀρ. 3, 4, 12, 16 - 18 καὶ 27), τινὲς τούτων ἀπὸ ΒΑ πρὸς ΝΔ (αἱ ὑπ' ἀρ. 1, 2, 8, 11, 15, 19 - 21 καὶ 31), ἕξ δὲ ἀπὸ Δ πρὸς Α (αἱ ὑπ' ἀρ. 5, 6, 13, 23, 25 καὶ 28) καὶ δύο ἀπὸ ΒΑ πρὸς ΝΔ (αἱ ὑπ' ἀρ. 14 καὶ 24). Εἰς τὴν δημοσιευομένην κάτοψιν εἶναι δυνατόν νὰ μελετηθῇ ὁ τρόπος εἰσαγωγῆς καὶ ἡ διαδοχικὴ σειρὰ κατὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν σαρκοφάγων. Πρῶται εἶχον τοποθετηθῇ αἱ κείμεναι παρὰ τὰ τοιχώματα τῆς θόλου, ἦτοι παρὰ τὰ Β τοιχώματα (αἱ ὑπ' ἀρ. 14, 23, 31, 15, 2, 1 καὶ ὁ πίθος 2) καὶ παρὰ τὰ Ν τοιχώματα (αἱ ὑπ' ἀρ. 18 - 21, 25 καὶ ὁ πίθος 1), ἐν συνεχείᾳ δὲ εἰς τὸ κέντρον τοῦ τάφου ἐκ τῶν ἔσω πρὸς τὰ ἔξω (αἱ ὑπ' ἀρ. 8, 13, 12, 17, 6, 5, 4 καὶ 11). Εἷς τινὰς περιπτώσεις σαρκοφάγοι τινὲς εἶχον τοποθετηθῇ ἐπὶ ἐτέρων ὡς αἱ ὑπ' ἀρ. 7, 9 καὶ 10, αἵτινες ἐτέθησαν ἐπὶ τῶν ὑπ' ἀρ. 8, 13, 12 καὶ 17, αἱ ὑπ' ἀρ. 24 καὶ 16, τοποθετηθεῖσαι ἐπὶ τῆς ὑπ' ἀρ. 4, ἡ ὑπ' ἀρ. 28, τεθεῖσα ἐπὶ τῶν ὑπ' ἀρ. 5 καὶ 6, ἡ ὑπ' ἀρ. 3 ἐπὶ τῶν ὑπ' ἀρ. 14 καὶ 23, ἡ ὑπ' ἀρ. 27 μεταξὺ τῶν ὑπ' ἀρ. 4 καὶ 11 καὶ ἴσως ἐπὶ τούτων καὶ ἡ ὑπ' ἀρ. 22 ἐπὶ τῶν ὑπ' ἀρ. 20, 21, 17 καὶ 4. Ἡ συσώρευσις τῶν σαρκοφάγων παρατηρήθη κυρίως κατὰ τὸν χῶρον ἔμπροσθεν τῆς εἰσόδου τοῦ τάφου. Οἱ δύο πίθοι εἶχον τοποθετηθῇ ὁ εἷς παρὰ τὰ Δ καὶ ὁ ἕτερος παρὰ τὰ Α τοιχώματα τῆς θόλου.

Γενικῶς δύναται νὰ παρατηρηθῇ ὅτι αἱ σαρκοφάγοι τοῦ ἀνωτέρου ταφικοῦ στρώματος εἶχον τοποθετηθῇ εἰς τὸν τάφον εἰς τρία στρώματα (εἰκ. 2). Εἰς τὸ κατώτερον στῶμα εἶχον τοποθετηθῇ αἱ σαρκοφάγοι ὑπ' ἀρ. 1, 2, 4 - 6, 11 - 5, 17 - 21, 23, 25 - 7 καὶ 31, ὡς καὶ οἱ δύο πίθοι. Εἰς τὸ μεσαῖον στῶμα ἀνῆκον αἱ ὑπ' ἀρ. 3, 7, 9, 10, 22, 24 καὶ 28 σαρκοφάγοι καὶ εἰς τὸ ἀνώτερον

ἡ ὑπ' ἀρ. 16 σαρκοφάγος. Ὁ ἀκριβὴς πάντως ἀριθμὸς καὶ ἡ θέσις τῶν σαρκοφάγων τοῦ μεσαίου καὶ τοῦ ἀνωτέρου στρώματος τούτων δὲν εἶναι βεβαία, λόγῳ τῆς ἰσχυρᾶς καταστροφῆς των. Εἰς τὰ στρώματα ταῦτα ἀνῆκον ἀσφαλῶς τρεῖς προσέτι σαρκοφάγοι, σωθεῖσαι εἰς τεμάχια, ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέρονσαι διὰ τὰ γραπτὰ ἢ ἐγγράρακτα σημεῖα, τὰ ὅποια φέρουν.

Τὸ ἐν τῶν τεμαχίων τῶν ἐνεπιγράφων τούτων σαρκοφάγων (πίν. 236β) εἶναι τμῆμα ἐκ τοῦ ἕξω νεύοντος χεῖλους καὶ τῆς πλευρᾶς, μετὰ δύο ὀριζοντίων κυλινδρικῶν λαβῶν, συγκολληθὲν ἐκ τριῶν ὀστράκων. Μεταξὺ τῶν δύο λαβῶν ἔχουν γραφῇ διὰ χρώματος τρία σημεῖα. Τὸ δεῦτερον ἐνεπίγραφον τεμάχιον σαρκοφάγου εἶναι τμῆμα ἐκ τῆς πλευρᾶς μετὰ μιᾶς κυλινδρικῆς λαβῆς. Ἐνθεν καὶ ἔνθεν τῆς λαβῆς σφύζονται λείψανα ἐγγράρακτων σημείων. Τέλος τὸ τρίτον τεμάχιον εἶναι τμῆμα τοῦ πώματος σαρκοφάγου, τὸ ὅποῖον φέρει ἐν ἐγγράρακτον σημεῖον.

Οἱ πυθμένες τῶν περισσοτέρων σαρκοφάγων τοῦ κατωτέρου στρώματος παρουσίασαν κλίσιν ἀπὸ ΒΔ πρὸς ΝΑ, συμφώνως πρὸς τὴν κλίσιν τοῦ ἐδάφους. Πρὸς καλλιτέραν στερέωσιν τῶν σαρκοφάγων ἐτοποθετήθησαν εἰς τινὰς περιπτώσεις λίθοι ὑπὸ τοὺς πυθμένας των. Τοῦτο συνέβη, ὡς ἐξηκριβώθη μετὰ τὴν ἀφαίρεσίν των, ὑπὸ τὰς ὑπ' ἀρ. 15 καὶ 18 - 20 σαρκοφάγους καὶ τὸν πίθον 1¹.

Ἐκ τῶν σαρκοφάγων αἱ εἴκοσι δύο ἦσαν κιβωτιόσχημοι (αἱ ὑπ' ἀρ. 1 - 6, 8, 11 - 7, 19 - 21, 23, 25, 27, 28 καὶ 31) καὶ ἑπτὰ λουτροειδεῖς (αἱ ὑπ' ἀρ. 7, 9, 10, 18, 22, 24, καὶ 26). Αἱ σαρκοφάγοι ἐν γένει δὲν ἦσαν μεγάλαι, τρεῖς δὲ κιβωτιόσχημοι, ἥτοι αἱ ὑπ' ἀρ. 6, 20 καὶ 28 ἦσαν μικροῦ μεγέθους καὶ περιέλαβον ἴσως παιδικὰς ταφάς.

Χαρακτηριστικὸν τοῦ ἀνωτέρου ταφικοῦ στρώματος εἶναι ὁ ἀπολύτως ἐξηκριβωμένος ἀριθμὸς τῶν ταφῶν. Ἀνευρέθησαν συνολικῶς πεντήκοντα ἕξ κρανία, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ τριάκοντα ἕξ ἀνήκουν εἰς ταφὰς γενομένας ἐντὸς τῶν σαρκοφάγων καὶ τῶν πίθων. Εἴκοσι κρανία ὅμως, εὑρεθέντα ἐκτὸς τῶν σαρκοφάγων, ἀνήκουν εἰς ταφὰς γενομένας εἰς τοὺς μεταξὺ τῶν σαρκοφάγων χώρους ἢ εἰς ταφὰς ἐκτιναχθεῖσας ἐκ τῶν σαρκοφάγων κατὰ τὴν πτώσιν τῆς στέγης. Λόγῳ τῆς κακῆς διατηρήσεως σαρκοφάγων τινῶν, ἥτοι τῶν ὑπ' ἀρ. 7, 9, 10, 24 καὶ 26 - 8, δὲν κατέστη δυνατόν νὰ διακριβωθῇ ποῖαι ταφαὶ ἀνῆκον εἰς ταύτας.

Αἱ πλεῖσται τῶν σαρκοφάγων περιέλαβον ἀνὰ μίαν ταφήν, ἥτοι αἱ ὑπ' ἀρ. 2 - 5, 11, 14 - 7, 20, 21, 23 καὶ 25, ἕτεραι τρεῖς, ἥτοι αἱ ὑπ' ἀρ. 1, 12 καὶ 13 περιέλαβον τρεῖς ταφάς, ἡ ὑπ' ἀρ. 18 περιέλαβε τέσσαρας ταφάς, τέλος δὲ ἡ ὑπ' ἀρ. 19 περιέλαβεν ἑπτὰ κρανία². Λόγῳ τῆς κακῆς διατηρήσεως

1. Πρβ. Ι. Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗ, ΠΑΕ 1972, σ. 328.

2. Πρβ. Ι. Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗ, ΠΑΕ 1972, σ. 330 κέ. διὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν ταφέντων εἰς τὰς σαρκοφάγους τοῦ θολωτοῦ τάφου Γ.

τῶν πλείστων σαρκοφάγων, ὀλίγων μόνον ταφῶν διεπιστώθη ἡ ἀκριβὴς θέσις.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ εὐρήματα τοῦ ἀνωτέρου ταφικοῦ στρώματος δυστυχῶς δὲν δύνανται νὰ ἀποδοθοῦν ταῦτα πάντοτε μὲ ἀκρίβειαν εἰς συγκεκριμένους ταφάς. Μόνον τὰ ὅστ᾽ ἠζῶν εὐρέθησαν εἰς μεγάλην ἀφθονίαν. Πλήθος ὁστῶν, κεράτων καὶ ὀδόντων μικρῶν καὶ μεγαλυτέρων ζῶν πιθανῶς λαγωῶν, αἰγοειδῶν, ταύρων καὶ πτηνῶν ἀνευρέθησαν καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ τάφου καὶ ἐντὸς ἀπασῶν τῶν σαρκοφάγων. Συνήθως ταῦτα εὐρίσκοντο ἐν διασπορᾷ, ὑπῆρξαν ὅμως καὶ τινες περιπτώσεις κατὰ τὰς ὁποίας τὰ ὅστ᾽ εὐρέθησαν τοποθετημένα εἰς μίαν γωνίαν τῆς σαρκοφάγου. Τὰ ὅστ᾽ τῶν ζῶν ἦσαν συνήθως ὠπτημένα, ὡς καταδεικνύεται ἐκ τῶν ἰχνῶν καύσεως τὰ ὁποῖα παρατηρήθησαν. Εἰς μίαν περίπτωσιν ἀνευρέθη σκελετὸς ἰχθύος, εἰς ἑτέραν δὲ ὁστοῦν κεκομμένον δι' αἰχμηροῦ ἀντικειμένου κατὰ τὴν μίαν αὐτοῦ ἀπόληξιν.

Κατωτέρω θὰ ἀναφερθῇ ἀναλυτικῶς τὸ περιεχόμενον ἐκάστης τῶν σαρκοφάγων ὡς καὶ τὰ ἰδιαιτέρα χαρακτηριστικὰ τούτων, ἐπίσης δὲ τὰ εἰς ταύτας ἀσφαλῶς ἀποδιδόμενα εὐρήματα.

Ἡ ὑπ' ἀρ. 1 σαρκοφάγος, ἡ ὁποία εἶναι κιβωτίσχημος, μήκ. 1.06 καὶ πλ. 0.48 μ. ἔκειτο μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ Β πρὸς Ν, παρὰ τὰ ΒΑ τοιχώματα τῆς θόλου καὶ μεταξὺ τούτων καὶ τῶν σαρκοφάγων ὑπ' ἀρ. 2 καὶ 11 καὶ τοῦ πίθου 2. Ὁ πυθμὴν τῆς παρουσιάζει κλίσιν πρὸς ΝΑ.

Αὕτη ἔχει ἐλαφρῶς κυρτουμένας τὰς πλευράς καὶ εὐρὺ ὑπερυψωμένον, πρὸς τὰ ἔσω νεῦον χεῖλος, μὲ ἀπεστρογγυλευμένον κατὰ τὰς γωνίας τὸ ἐσωτερικὸν περιχειλίσμα. Ἐπὶ τῶν στενῶν πλευρῶν, παρὰ τὸ χεῖλος, φέρει ζευγὸς πλαστικῶς δηλουμένων κομβίων καὶ ἀνὰ δύο λαβὰς κατακορύφους εἰς ἐκάστην τῶν μακρῶν πλευρῶν. Τεμάχια τοῦ πώματός τῆς ἀνευρέθησαν πεσμένα εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς. Τοῦτο προσηρμόζετο ἀκριβῶς πρὸς τὸ εὐρὺ χεῖλος τῆς, ἔφερε δὲ λαβὰς ἐγκαρσίους πρὸς τὸν ἄξονα τοῦ μήκους του, πλησίον τοῦ χεῖλους.

Ἡ σαρκοφάγος ὑπ' ἀρ. 1 περιέλαβε δύο νεκρούς, τῶν ὁποίων τὰ κρανία ἀνευρέθησαν τοῦ ἐνὸς παρὰ τὴν Β στενὴν πλευράν τῆς, τοῦ δ' ἑτέρου κατὰ τὴν ΝΔ γωνίαν. Καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς σαρκοφάγου εὐρέθησαν ἐν διασπορᾷ μυριαῖα καὶ ἄλλα ὅστ᾽, ἡ ἀκριβὴς ὅμως θέσις τῶν ταφῶν δὲν διεπιστώθη. Ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς σαρκοφάγου συνελέγησαν πῆλινον δακτυλιοειδὲς ἀντικείμενον, σχεδὸν ὀρθογωνίου διατομῆς, διαμ. 0.023 μ., σφζόμενον εἰς δύο τεμάχια, ὅστ᾽ αἱ τινὰ ζῶν καὶ τμήματά τινὰ πιθανῶς κεράτων αἰγοειδῶν.

Ἡ σαρκοφάγος ὑπ' ἀρ. 2, ἡ ὁποία εἶναι κιβωτίσχημος, μήκ. 0.98 καὶ πλ. 0.43 μ., μετ' ἐπιπέδου ἄνωθεν, ἔσω νεύοντος περιχειλίσματος, ἔκειτο Δ καὶ παραλλήλως πρὸς τὴν ὑπ' ἀρ. 1, παρὰ τὰ ΒΑ τοιχώματα τῆς θόλου.

Ἡ σαρκοφάγος ὑπ' ἀρ. 2 περιέλαβε ἓνα νεκρόν, τοῦ ὁποίου τὸ κρανίον ἀνευρέθη παρὰ τὴν Ν στενὴν πλευράν τῆς, ἡ θέσις ὅμως τοῦ σκελετοῦ δὲν διεπιστώθη. Κατὰ τὴν ΝΔ γωνίαν τῆς σαρκοφάγου συνελέγησαν ὅστ᾽ αἱ πιθανῶς ζῶν.

Ἐντὸς τῆς σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 2 ἀνευρέθησαν ἐπίσης τεμάχια ἑτέρας σαρ-

κοφάγου, φερούσης δύο πλαστικά κομβία κατὰ τὴν στενὴν πλευράν, ὀλίγον κάτωθι τοῦ χεῖλους, ἡ ὁποία προφανῶς εἶχε τοποθετηθῇ ἐπὶ τῆς ὑπ' ἀρ. 2 σαρκοφάγου καὶ κατέπεσεν ἐντὸς αὐτῆς. Εἰς ταφήν τῆς ὑπερκειμένης σαρκοφάγου ἀνῆκε προφανῶς κρανίον, τὸ ὁποῖον ἀνευρέθη ἄνωθεν τοῦ πώματος τῆς ὑπ' ἀρ. 2 σαρκοφάγου καὶ εἶχεν ὡσαύτως καταπέσει εἰς τὸ ἐσωτερικόν της.

Ἡ σαρκοφάγος ὑπ' ἀρ. 3, ἡ ὁποία εἶναι κιβωτιόσχημος, μήκ. 0.80 καὶ πλ. 0.40 μ., ἔκειτο παρὰ τὰ ΒΔ τοιχώματα τῆς θόλου καὶ μεταξὺ τῶν σαρκοφάγων ὑπ' ἀρ. 6, 13, 14, 23 καὶ 15, μὲ κατεύθυνσιν ἐκ ΒΔ πρὸς ΝΑ, ἔχει δὲ κάθετα τοιχώματα καὶ εὐρυνόμενον ἔσω, ἐπίπεδον ἄνωθεν χεῖλος. Ἡ σαρκοφάγος ἦτο τεθραυσμένη εἰς πλείονα τεμάχια καὶ παρουσίαζε σαφῇ κλίσιν τῶν τοιχωμάτων καὶ τοῦ πυθμένος της πρὸς Δ. Αὕτη εἶχε τοποθετηθῇ πιθανῶς ἐπὶ ἄλλων σαρκοφάγων, ἴσως ἄνωθεν τῶν ὑπ' ἀρ. 14 καὶ 23 σαρκοφάγων, διότι ἀνευρέθη εἰς ἐπίπεδον ὑψηλότερον τῶν λοιπῶν καὶ εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον πρὸς τὰς κατεστραμμένες σαρκοφάγους ὑπ' ἀρ. 7, 9 καὶ 10.

Ἡ σαρκοφάγος ὑπ' ἀρ. 3 περιέλαβε μίαν ταφήν, τῆς ὁποίας ἡ θέσις δὲν διηκριβώθη, διότι εἶχεν ὀλισθήσει ἐκ τῆς πτώσεως τῶν τοιχωμάτων τῆς θόλου. Τὸ κρανίον ἔκειτο κατὰ τὸ Ν τμήμα, πλησίον του δὲ εὐρέθησαν δύο τμήματα μηριαίων ὀστέων, ἕτερα δὲ δύο παρὰ τὴν ΝΔ μακρὰν πλευράν τῆς σαρκοφάγου. Πλησίον τοῦ κρανίου ἀνευρέθησαν ὀστᾶ μικροῦ ζώου καὶ θαλάσσιον ὕστρεον.

Ἡ σαρκοφάγος ὑπ' ἀρ. 4, ἡ ὁποία εἶναι κιβωτιόσχημος, σφζ. μήκ. 0.82 καὶ πλ. 0.47 μ., ἔκειτο κατὰ τὸ κέντρον περίπου τῆς θόλου, μὲ κατεύθυνσιν ἐκ ΒΔ πρὸς ΝΑ καὶ μεταξὺ τῶν ὑπ' ἀρ. 11, 5, 17 καὶ 21 σαρκοφάγων. Ὁ πυθμὴν της παρουσίαζε κλίσιν πρὸς Ν.

Ὁ νεκρὸς, τὸν ὁποῖον περιέλαβεν ἡ σαρκοφάγος ὑπ' ἀρ. 4 εἶχε ταφῇ εἰς στάσιν ἰσχυρῶς συνεσταλμένην, μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς Δ. Ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς σαρκοφάγου συνελέγησαν τμήμα σκελετοῦ ἰχθύος, εὐρεθὲν ἄνωθεν ἀκριβῶς τοῦ κρανίου καὶ τμήμα λεπίδος ὀψιανοῦ.

Ἡ σαρκοφάγος ὑπ' ἀρ. 5, ἡ ὁποία εἶναι κιβωτιόσχημος, μήκ. 0.85 καὶ πλ. 0.42 μ., ἔκειτο κατὰ τὸ κέντρον τῆς θόλου, μὲ κατεύθυνσιν ἐκ Δ πρὸς Α, παραλλήλως πρὸς τὴν σαρκοφάγον ὑπ' ἀρ. 6 καὶ μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῶν σαρκοφάγων ὑπ' ἀρ. 13, 11, 17 καὶ 4. Αὕτη ἔχει κάθετα τοιχώματα καὶ ἐπίπεδον ἄνωθεν ἔσω νεῦον χεῖλος, φέρει δὲ ἀνὰ δύο καθέτους κυλινδρικός λαβὰς εἰς ἐκάστην τῶν μακρῶν πλευρῶν καὶ ἀνὰ ἓν πλαστικὸν κομβίον εἰς ἐκάστην τῶν στενῶν. Τεμάχια τινα τοῦ πώματος συνελέγησαν εἰς τὸ ἐσωτερικόν της.

Ἡ σαρκοφάγος περιέλαβε μίαν ταφήν, τῆς ὁποίας ἡ θέσις δὲν διηκριβώθη. Εἰς τὸ ἐσωτερικόν της ἀνευρέθησαν κατὰ μὲν τὴν Δ στενὴν πλευράν της ὀστᾶ πιθανῶς ζώου, εἰς βάθος δὲ 0.30 μ. ἀπὸ τοῦ χεῖλους της καὶ παρὰ τὴν ΝΔ γωνίαν της χαλκοῦς δακτύλιος (πίν. 239α - β), διαμ. 0.0164 μ., σφζόμενος εἰς ἀρίστην κατάστασιν. Οὗτος πιθανώτατα ἐφέρετο ἐπὶ δακτύλων τῆς χειρὸς, διότι ἀνευρέθη πλησίον τεμαχίων φαλάγγων χειρὸς. Ἐπὶ τῆς στεφάνης φέρει ρομ-

βοειδῇ σφενδόνην μετ' ἀπεστρογγυλευμένων γωνιῶν, μήκ. 0.0195 καὶ πλ. 0.0116 μ., ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἐλάσματος, τοῦ ὁποίου τὰ ἄκρα πλησιάζουν χωρὶς νὰ ἐνοῦνται κατὰ τὸ κέντρον τοῦ κρίκου. Κατὰ τὴν σφενδόνην γραμμικὰ θέματα δι' ἀβαθοῦς ἐγχαράξεως εἰς πέντε παραλλήλους ζώνας.

Ἡ σαρκοφάγος ὑπ' ἀρ. 6, ἡ ὁποία εἶναι κιβωτίοσχημος καὶ μικροῦ μεγέθους, μήκ. 0.76 καὶ πλ. 0.38 μ., ἔκειτο μὲ κατεύθυνσιν ἐκ Δ πρὸς Α, Β καὶ παραλλήλως πρὸς τὴν ὑπ' ἀρ. 5 καὶ μεταξὺ ταύτης καὶ τῶν σαρκοφάγων ὑπ' ἀρ. 11, 2, 15, 3 καὶ 13. Τὰ τοιχώματά της εἶναι κατακόρυφα, μετ' ἐπιπέδου ἄνωθεν καὶ ἔσω νεύοντος περιχειλώματος. Ἡ σαρκοφάγος φέρει ἀνὰ δύο ὀριζοντίας κυλινδρικός λαβὰς εἰς ἐκάστην τῶν μακρῶν πλευρῶν καὶ πλαστικὸν κομβίον, κατὰ τὸ μέσον ἐκάστης στενῆς πλευρᾶς, ὀλίγον κάτωθεν τοῦ χεῖλους, στηρίζεται δ' ἐπὶ τεσσάρων μικρῶν ποδῶν. Ὁ πυθμὴν της παρουσίαζε ἐλαφρὰν κλίσιν πρὸς Α.

Εἰς τὴν σαρκοφάγον ὑπ' ἀρ. 6 ἐγένοντο τέσσαρες ἐν συνόλῳ ταφαί, τῶν ὁποίων ὅμως ἡ θέσις δὲν διηκριβώθη. Τὰ δύο ἐκ τῶν κρανίων ἀνευρέθησαν εἰς βάθος 0.07 μ. ἀπὸ τοῦ χεῖλους της, παρὰ τὴν ΒΑ γωνίαν· τὸ ἐν καὶ παρὰ τὴν ΒΔ τὸ ἕτερον, τὰ ἄλλα δύο δὲ βαθύτερον. Μηριαῖα ὅστ' ἀνευρέθησαν κατὰ τὸ κέντρον περίπου τῆς σαρκοφάγου, ὁμοῦ μετὰ τεμαχίων τοῦ πώματός της. Ἐκ τοῦ ἑσωτερικοῦ τῶν σαρκοφάγων συνελέγησαν ἐπίσης σιαγῶν καὶ ὅστ' ἀ μικροῦ ζώου.

Τῶν τριῶν ὑπ' ἀρ. 7, 9 καὶ 10 λουτρηοειδῶν σαρκοφάγων ἀνευρέθησαν μόνον τεμάχια τινα, διακριθέντα κατὰ τὸν σχηματισμὸν τοῦ χεῖλους καὶ τὸ πάχος τῶν τοιχωμάτων. Ταῦτα ἔκειντο παρὰ τὰ Δ τοιχώματα τῆς θόλου, ἡ ὑπ' ἀρ. 7 πλησίον τούτων, ἡ ὑπ' ἀρ. 9 ἀνατολικώτερον καὶ ἡ ὑπ' ἀρ. 10 ἔτι ἀνατολικώτερον, εἶχον δὲ πιθανῶς τοποθετηθῇ ἐπὶ ἄλλων σαρκοφάγων, ἴσως ἐπὶ τῶν ὑπ' ἀρ. 8, 12, 13 καὶ 17, διότι ἀνευρέθησαν εἰς ἐπίπεδον ὑψηλότερον τῶν λοιπῶν. Τῆς ὑπ' ἀρ. 7 σαρκοφάγου τὸ χεῖλος εἶναι στενὸν καὶ νεύει ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ἔξω, φέρει δὲ ὀλίγον κάτωθι τούτου καθέτους λαβὰς. Τῆς ὑπ' ἀρ. 9 σαρκοφάγου τὸ χεῖλος νεύει πρὸς τὰ ἔσω, φέρει δὲ αὕτη λαβὰς ὀριζοντίας. Χαρακτηριστικὸν τμῆμα ταύτης φέρει ὀπὴν διαμπερῆ. Ἡ ὑπ' ἀρ. 10 σαρκοφάγος ἔχει πλέον παχέα τὰ τοιχώματα, φέρει ἐξωτερικῶς καστανομέλαιναν βαφήν, τὸ δὲ χεῖλος της νεύει ἰσχυρῶς πρὸς τὰ ἔξω, ὀλίγον δὲ πρὸς τὰ ἔσω. Ταύτης συνελέγησαν πλεῖστα ὅσα τεμάχια τῆς Α μακρᾶς πλευρᾶς, μήκ. 1 μ., ἡ ὁποία εἶχε πέσει πρὸς Α. Ἐπὶ τῆς πλευρᾶς ταύτης ἀνευρέθησαν ὀλίγα λεπτότατα τεμάχια κρανίου, τεμάχια ὀστέων καὶ τμῆμα σιαγόνος μικροῦ ζώου, τεμάχιον ἀπολεπίσματος πυριτολίθου καὶ μικρὸν τεμάχιον πηλοῦ, ἀποκεκρουμένον κατὰ τὰς πλευρὰς, μήκ. 0.019 καὶ πλ. 0.0235 μ., τὸ ὁποῖον φέρει ἔγχνη ἐρυθροῦ χρώματος κατ' ἀμφοτέρας τὰς ἐπιφανείας καὶ μικρὰν ὀπὴν. Πλεῖστα ὅστ' ἀ πιθανῶς ζῶων ἀνευρέθησαν εἰς τὸν χώρον μεταξὺ τῶν τριῶν τούτων σαρκοφάγων. Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅστούν, ἀποκεκομμένον διὰ μαχαίρας ἢ δι' ἄλλου αἰχμηροῦ ἀντικειμένου κατὰ τὴν μίαν αὐτοῦ ἀπόληξιν.

Ἡ σαρκοφάγος ὑπ' ἀρ. 8, ἡ ὁποία εἶναι κιβωτιόσχημος, μήκ. 1.03 καὶ πλ. 0.50 μ., ἔκειτο παρὰ τὰ Δ τοιχώματα τῆς θόλου, μὲ κατεύθυνσιν ἐκ Β πρὸς Ν καὶ μεταξὺ τούτων καὶ τῶν σαρκοφάγων ὑπ' ἀρ. 14, 13, 12 καὶ τοῦ πίθου 1. Αὕτη ἔχει κάθετα τοιχώματα μετ' ἐπιπέδου ἄνωθεν, ἔσω νεύοντος χεῖλους καὶ ἐσωτερικοῦ περιχειλώματος, ἀπεστρογγυλευμένου κατὰ τὰς γωνίας. Ἐκατέρα τῶν μακρῶν πλευρῶν τῆς φέρει ἀνὰ τρεῖς κυλινδρικούς λαβὰς, ἐξ ὧν αἱ δύο ἀκραῖαι εἶναι ὀριζόντιαι, αἱ μεσαῖαι δὲ κατακόρυφοι. Τὸ πῶμα τῆς σαρκοφάγου φέρει ἀνάγλυφον κατὰ μῆκος ράχιν. Ὁ πυθμὴν τῆς σαρκοφάγου παρουσίαζε σαφῆ κλίσιν πρὸς ΝΑ.

Ἡ σαρκοφάγος ὑπ' ἀρ. 8 περιέλαβε μίαν ταφήν, τῆς ὁποίας ἡ θέσις δὲν διηκριβώθη. Τὸ κρανίον ἔκειτο κατὰ τὴν ΒΔ γωνίαν, τμήματα δὲ μηριαίων ὁστῶν ἔκειντο ἐπὶ τοῦ πυθμένος τῆς. Ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς συνελέγησαν ὅστ' αἱ πιθανῶς μικρῶν ζώων.

Ἡ σαρκοφάγος ὑπ' ἀρ. 11, ἡ ὁποία εἶναι κιβωτιόσχημος, μήκ. 0.95 καὶ πλ. 0.48 μ. ἔκειτο ἔναντι τῆς εἰσόδου, μὲ κατεύθυνσιν ἐκ Β πρὸς Ν, Α καὶ καθέτως πρὸς τὰ σαρκοφάγους ὑπ' ἀρ. 5 καὶ 6, ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἄξονος Ν καὶ παραλλήλως πρὸς τὰς σαρκοφάγους ὑπ' ἀρ. 1 καὶ 2, ΝΔ τοῦ πίθου 1 καὶ ΒΑ τῆς ὑπ' ἀρ. 4 σαρκοφάγου. Ἐχει κάθετα τοιχώματα καὶ ἀνὰ δύο κατακορύφους κυλινδρικούς λαβὰς εἰς ἐκάστην μακρὰν πλευράν, τὰς στενὰς πλευράς δὲ ἐλαφρῶς ἀπεστρογγυλευμένας. Τὸ χεῖλος εἶναι ἐπίπεδον ἄνω καὶ ἔσω νεῦον. Τὸ πῶμα φέρει ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας του διακόσμησιν ἐκ κυκλικῶν θεμάτων διὰ μέλανος χρώματος.

Ἡ σαρκοφάγος ὑπ' ἀρ. 11 περιέλαβεν ἓνα νεκρόν, τοῦ ὁποίου τὸ κρανίον ἔκειτο κατὰ τὸ Ν τμήμα, τεμάχια δὲ μηριαίων ὁστῶν κατὰ τὸ Β, χωρὶς ὅμως νὰ διακριβώθῃ ἡ ἀκριβὴς θέσις τῆς ταφῆς. Ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς σαρκοφάγου συνελέγησαν: 1) Μικρὰ κομβιόσχημος σφραγίς (πίν. 239γ) ἐκ λευκῆς φαγεντιανῆς, μήκ. 0.011, πλ. 0.0092 καὶ ὕψ. 0.0052 μ., ἡ ὁποία κατὰ τὸ ἀνώτερον τμήμα τῆς σχηματίζει ράχιν, εἰς τὸ μέσον τῆς ὁποίας ἀνοίγεται ἐγκαρσίως πρὸς τὸν ἄξονα τοῦ μήκους τῆς διαμπερὲς ὀπῇ ἀναρτήσεως. Ἐπὶ τοῦ ἐλλειπτικοῦ σχήματος σφραγιστικοῦ πεδίου ἰσοσκελὲς σταυρὸς μετ' ἀκτίνων κατὰ τὰς γωνίας. 2) Τεμάχιον λεπίδος ὀψιανοῦ μήκ. 0.0138 μ. 3) Μικρὸν ἐπίμηκες τεμάχιον ἐξ ὀρείας κρυστάλλου, μήκ. 0.015 μ. 4) Σωληνοειδὲς ἀντικείμενον πιθανῶς ἐξ ὁστοῦ, ὕψος ψῆφος, μήκ. 0.083 καὶ διαμ. 0.08 μ., τὸ ὁποῖον φέρει δώδεκα αὐλακώσεις κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν, στενοῦται δὲ ἐλαφρῶς κατὰ τὸ ἐν ἄκρον. 5) Θαλάσσιον ὄστρεον, ὀλίγον διαβεβρωμένον κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν. 6) Τεμάχιον ὀδόντος ζώου. 7) Τρία βότσαλα καὶ τεμάχιον μέλανος ἐξ ἀτελοῦς καύσεως ὁστοῦ.

Ἡ σαρκοφάγος ὑπ' ἀρ. 12, ἡ ὁποία εἶναι κιβωτιόσχημος, ἔκειτο κατὰ τὸ Δ τμήμα τοῦ τάφου, μὲ κατεύθυνσιν ἐκ ΒΔ πρὸς ΝΑ καὶ μεταξὺ τῶν σαρκοφάγων ὑπ' ἀρ. 17, 13, 8, 18 καὶ 19 καὶ τοῦ πίθου 1. Πιθανῶς ἐπὶ ταύτης εἶχε

τοποθετηθῇ ἡ προαναφερθεῖσα σαρκοφάγος ὑπ' ἀρ. 10. Ἡ σαρκοφάγος ὑπ' ἀρ. 12 ἔχει κατακόρυφα τοιχώματα καὶ ἐπίπεδον ἄνωθεν, ἔσω νεῦον χεῖλος, φέρει δὲ ἀνὰ τέσσαρας κυλινδρικές, καθέτους λαβάς, εἰς δύο σειράς ἐφ' ἐκάστης τῶν μακρῶν πλευρῶν της.

Ἡ σαρκοφάγος ὑπ' ἀρ. 12, περιέλαβε δύο νεκρούς, τῶν ὁποίων τὰ κρανία ἔκειντο κατὰ τὴν ΒΔ γωνίαν καὶ κατὰ τὴν Ν στενὴν πλευρὰν ἀντιστοίχως. Ἡ θέσις τῶν ταφῶν δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ διακριθῇ. Ὅσα πιθανῶς ζῶων ἀνεφάνησαν κατὰ τὸ μέσον τῆς Δ μακρᾶς πλευρᾶς, ἕτερα δὲ ἴσως μικροῦ ζώου, κατὰ τὴν Β. Ἐκ τοῦ ἔσωτερικοῦ τῆς σαρκοφάγου συνελέγησαν τεμάχιον λεπίδος ὀψιανοῦ, μήκ. 0.017 μ. καὶ ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὴν Δ μακρὰν πλευρὰν της σφραγιδοκύλινδρος (πίν. 239γ) ἐκ φαγεντιανῆς φαιοῦ χρώματος, μήκ. 0.015 καὶ πλάχ. 0.0099 μ., τεθραυσμένος εἰς δύο τεμάχια καὶ λίαν ἐφθαρμένος. Ἡ ὀπὴ ἀναρτήσεως ἀνοίγεται κατὰ τὸν ἄξονα τοῦ μήκους του. Ἡ σφραγιστικὴ ἐπιφάνεια χωρίζεται κατὰ μῆκος διὰ παραλλήλων, βαθειῶν αὐλακώσεων, αἱ ὁποῖαι ὀρίζουν πέντε ζώνας, ἐκάστη τῶν ὁποίων φέρει γραμμικὰ θέματα.

Ἡ σαρκοφάγος ὑπ' ἀρ. 13, ἡ ὁποία εἶναι κιβωτιόσχημος, μήκ. 0.92 καὶ πλά. 0.48 μ., ἔκειτο κατὰ τὸ Δ τμήμα τῆς θόλου, μὲ κατεύθυνσιν ἐκ Δ πρὸς Α καὶ μετὰξὺ τῶν σαρκοφάγων ὑπ' ἀρ. 8, 14, 3, 6, 5, 17 καὶ 12, ΒΔ τῆς κατεστραμμένης πλευρᾶς τῆς ὑπ' ἀρ. 10 σαρκοφάγου. Τὰ τοιχώματά της εἶναι σαθρὰ καὶ κακῆς ὁπτήσεως. Ὁ πυθμὴν της παρουσίαζε ἐλαφρὰν πρὸς Ν κλίσιν, λόγῳ τῆς ἐνταῦθα κλίσεως τοῦ ἐδάφους.

Εἰς τὴν σαρκοφάγον ὑπ' ἀρ. 13 εἶχον ἐναποτεθῇ δύο νεκροί, ὡς καταφαίνεται ἐκ τῆς ἀνευρέσεως δύο κρανίων, κατὰ τὴν ΒΔ καὶ τὴν ΝΔ γωνίαν ταύτης. Ἡ θέσις τῶν ταφῶν δὲν διηκριβώθη λόγῳ τῆς ἰσχυρᾶς διαταράξεως τοῦ ἔσωτερικοῦ τῆς σαρκοφάγου, ἔνθα συνελέγησαν ἐπίσης ἀνθρώπινά τινα ὅσα σποράδην καὶ ὀστέριά τινα πτηνοῦ, ὡς καὶ τμήμα κέρατος αἰγοειδοῦς.

Ἡ ὑπ' ἀρ. 14 σαρκοφάγος, ἡ ὁποία εἶναι κιβωτιόσχημος, μήκ. 1.11 καὶ πλά. 0.42 μ., ἔκειτο μὲ κατεύθυνσιν ἐκ ΒΑ πρὸς ΝΔ παρὰ τὰ ΒΔ τοιχώματα τῆς θόλου καὶ μετὰξὺ τούτων καὶ τῶν σαρκοφάγων ὑπ' ἀρ. 8, 13 καὶ 23. Τὰ σφζόμενα τμήματά της παρουσίασαν σαφῇ κλίσιν πρὸς ΝΑ. Ἄν καὶ τὰ τεμάχια ταῦτα ἦσαν σαθρὰ καὶ κακῆς ὁπτήσεως, ἐπὶ τοῦ πώματος ὁμῶς τῆς σαρκοφάγου σφίζεται διακόσμησις ἐκ μέλανος χρώματος.

Ἡ σαρκοφάγος ὑπ' ἀρ. 14 περιέλαβε μίαν ταφήν, τῆς ὁποίας ἡ θέσις δὲν διηκριβώθη. Τὸ κρανίον ἔκειτο κατὰ τὴν ΝΔ γωνίαν καὶ μνηριαῖα ὅσα κατὰ τὸ μέσον τῆς σαρκοφάγου παρὰ τὴν ΒΔ μακρὰν πλευρὰν. Πλησίον τούτων ἀνευρέθη ὁδούς, πιθανῶς μικροῦ ζώου. Ἐντὸς τῆς σαρκοφάγου ἀνευρέθησαν τέσσαρες ψῆφοι ἀνῆκουσαι προφανῶς εἰς τὸ αὐτὸ περιδέριον καὶ μία σφραγίς. Ἐκ τῶν ψήφων αἱ τρεῖς κατεσκευάσθησαν ἐξ ἐλαιόχρου στεατίτου, ἔχουν δὲ σχῆμα πεπιεσμένον σφαιρικόν, δακτυλιοειδὲς καὶ πεπλατυσμένον ἡμισφαιρικόν. Ἡ τετάρτη ἦτο ἐξ ἀργύρου, ὠξιδωμένον, κωνικοῦ σχήματος, κοίλη, μὲ

μικράν ὀπὴν ἀναρτήσεως κατὰ τὴν κορυφὴν. Ἡ σφραγὶς ἡ ὁποία εὐρέθη πλησίον τῆς ΝΔ γωνίας τῆς σαρκοφάγου, εἶναι κωνικοῦ σχήματος ἐκ μέλανος στεατίτου, ὕψ. 0.0173 καὶ διαμ. σφραγ. ἐπιφ. 0.0162 μ. (πίν. 239γ, 240α). Αὕτη ἦτο θεραυσμένη εἰς τεμάχια, ἐλλείπουν δὲ μικρὰ τμήματα τῆς σφραγιστικῆς καὶ τῆς παραπλευροῦ ἐπιφανείας της. Φέρει σύστημα τριῶν ὀπῶν ἀναρτήσεως, ἡ σφραγιστικὴ ἐπιφάνεια δὲ κοσμεῖται διὰ τριῶν διαγράμμων τριγώνων. Ὀλόκληρος ἡ παράπλευρος ἐπιφάνεια τῆς σφραγίδος κοσμεῖται ἐξ ἄλλου διὰ παραλήλων αὐλακώσεων, ἐκκινουσῶν ἐκ τῆς βάσεως καὶ ἀποληγουσῶν εἰς τὴν κορυφὴν, τινὲς τῶν ὁποίων, καμπυλούμεναι, σχηματίζουν τρία ἐπάλληλα τόξα μὲ τὴν κορυφὴν πρὸς τὰ ἄνω. Ἔτεροι αὐλακώσεις, ὀλιγώτερον βαθεῖαι καὶ κανονικαί, ὡσαύτως παράλληλοι καὶ λοξῶς διευθετημέναι, τέμνουν τὰς προαναφερθείσας, οὕτως ὥστε νὰ σχηματίζεται πλέγμα. Δύο ἔτεροι αὐλακώσεις παράλληλοι μεταξὺ των, περιθεοῦν ἡ μία τὴν κορυφὴν ἡ ἄλλη δὲ τὴν βάσιν.

Ἡ ὑπ' ἀρ. 15 κιβωτιόσχημος σαρκοφάγος, μῆκ. 0.935 καὶ πλ. 0.47 μ. ἔκειτο κατὰ τὸ Β τμήμα τοῦ τάφου, μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ Β πρὸς Ν, μεταξὺ τῶν σαρκοφάγων ὑπ' ἀρ. 2, 6 καὶ 23 καὶ παραλλήλως πρὸς τὴν ὑπ' ἀρ. 2. Πλακοειδὴς λίθος εἶχε τοποθετηθῇ περὶ τὸ μέσον τοῦ πυθμένος της. Ἡ σαρκοφάγος ἔχει ἐλαφρῶς κυρτομένης καὶ συγκλινούσας τὰς πλευρὰς καὶ ἐπίπεδον, ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ἔσω ἀνορθούμενον διὰ τὴν ὑποδοχὴν τοῦ πώματος χεῖλος. Τὸ πῶμα της, παρουσιάζει ἐντόνως κυρτὴν τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν καὶ κατὰ τὸ μέσον πλαστικῶς δηλουμένην τὴν ράχιν κατὰ τὸν ἄξονα τοῦ μήκους, φέρει δὲ λαβὴν κατὰ τὴν αὐτὴν διεύθυνσιν, ἡ ὁποία διακόπτει ταύτην.

Ἡ σαρκοφάγος ὑπ' ἀρ. 15 περιέλαβε πιθανῶς μίαν ταφὴν τῆς ὁποίας ἡ στάσις δὲν διηκριβώθη, λόγῳ τῆς ἰσχυρᾶς διαταράξεως τοῦ περιεχομένου της. Τεμάχια κρανίου συνελέγησαν κατὰ τὸ ΒΔ καὶ ΝΔ τμήμα τῆς σαρκοφάγου, μνηριαῖα δὲ τινα ὀστᾶ, ὁμοῦ μετὰ πλήθους ἄλλων, ἔκειντο κατὰ τὸ μέσον καὶ ἐπὶ τοῦ πυθμένος, μὲ κατεύθυνσιν ἐκ Β πρὸς Ν. Ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ της συνελέγησαν ψῆφος ἐξ ἀνοικτοχρώμου στεατίτου μετὰ μελαινῶν φλεβώσεων, σχήματος περίπου πεπλατυσμένου σφαιρικοῦ, ἐν θαλάσσιον ὕστρεον, φέρον ὀπὴν κατὰ τὴν κορυφὴν καὶ ὀστᾶ ζώων.

Ἡ κιβωτιόσχημος ὑπ' ἀρ. 16 σαρκοφάγος ἔκειτο κατὰ τὸ κέντρον περίπου τοῦ τάφου, μὲ κατεύθυνσιν ἐκ ΒΔ πρὸς ΝΑ, μεταξὺ τῶν σαρκοφάγων ὑπ' ἀρ. 17, 5, 11 καὶ 21. Αὕτη εἶχε τοποθετηθῇ ἐπὶ τῆς σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 24, καὶ εἶχε πέσει πρὸς Α, ἐπὶ τῆς παρακειμένης σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 11, μετὰ τὴν πτώσιν τῶν τοιχωμάτων τῆς θόλου. Τῆς σαρκοφάγου ἐσώθησαν ὁ πυθμὴν καὶ ἡ σαθρὰ Α μακρὰ πλευρὰ της, ἡ ὁποία ἔφερε κατακόρυφον κυλινδρικήν λαβήν. Ἐχει κάθετα καὶ εὐθέα τοιχώματα, σωζόμενα κατὰ τὸ πλεῖστον κάτωθι τοῦ χεῖλους.

Ἡ σαρκοφάγος ὑπ' ἀρ. 16 περιέλαβε μίαν ταφὴν, ἡ ὁποία εἶχε πέσει ἐπὶ τῆς Α μακρᾶς πλευρᾶς της. Τὸ κρανίον ἔκειτο κατὰ τὸ Ν τμήμα της. Ἐκ τῆς θέ-

σεως τῶν σφριζομένων μηριαίων ὁστῶν δὲν δύναται νὰ διακριβωθῇ ἐὰν ἡ στάσις τῆς ταφῆς ἦτο ἡ ἰσχυρῶς συνεσταλμένη, διότι αὕτη εἶχε πέσει ἐκ τοῦ πυθμένος ἐπὶ τῆς Α μακρᾶς πλευρᾶς.

Ἡ ὑπ' ἀρ. 17 κιβωτιόσχημος σαρκοφάγος, μήκ. 1.03 καὶ πλ. 0.44 μ., ἔκειτο κατὰ τὸ κέντρον τῆς θόλου, μὲ κατεύθυνσιν ἐκ ΒΔ πρὸς ΝΑ, μεταξὺ τῶν σαρκοφάγων ὑπ' ἀρ. 12, 13, 5, 16 καὶ 19. Τὰ τοιχώματα τῆς σαρκοφάγου καμπυλοῦνται ἐλαφρῶς, μετ' ἐπιπέδου, ἄνωθεν ἔσω νεύοντος περιχειλίσματος. Ὁ πυθμὴν τῆς παρουσίαζε ἐλαφρὰν κλίσιν πρὸς ΝΑ.

Ἡ σαρκοφάγος περιέλαβε μίαν ταφήν, τῆς ὁποίας ἡ στάσις δὲν διηκριβώθη. Τὸ κρανίον ἀνευρέθη εἰς τεμάχια πλησίον καὶ κατὰ τὸ μέσον τῆς Ν στενῆς πλευρᾶς. Ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς σαρκοφάγου συνελέγη ἀκεραία, εἰς ἀρίστην διατήρησιν σφραγίς (πίν. 239γ, 240β), σχήματος πεπιεσμένου κυλίνδρου, ἐκ μέλανος στεατίτου, μήκ. 0.0157, πλ. 0.0102 καὶ πλάχ. 0.0046 μ. Κατὰ τὴν σφραγιστικὴν ἐπιφάνειαν κοσμεῖται διὰ τῶν λεγομένων «ἀρχιτεκτονικῶν θεμάτων». Ὁπὴ διαμπερὴς ἀνοίγεται κατὰ τὸ μέσον τοῦ πλάτους καὶ παραλλήλως πρὸς τὸν ἄξονα τοῦ μήκους τῆς σφραγίδος.

Ἡ λουτροειδής, ὑπ' ἀρ. 18 σαρκοφάγος, μήκ. 1.01 καὶ πλ. 0.48 μ., ἔκειτο μὲ κατεύθυνσιν ἐκ ΒΔ πρὸς ΝΑ παρὰ τὰ ΝΔ τοιχώματα τῆς θόλου καὶ μεταξὺ τούτων καὶ τῶν σαρκοφάγων ὑπ' ἀρ. 19 καὶ 12 καὶ τοῦ πίθου 1. Αὕτη φέρει ἀνὰ τρεῖς ὀριζοντίας κυλινδρικός λαβὰς εἰς ἐκάστην τῶν μακρῶν πλευρῶν, τὸ δὲ χεῖλος, ἐπίπεδον ἄνωθεν, ἐξέχει ἀμφοτέρωθεν, σχηματίζον εὐρύτερον περιχειλίσμα. Ὁ πυθμὴν τῆς σαρκοφάγου ἦτο ἀνωρθωμένος κατὰ τὸ μέσον, λόγῳ τῆς τοποθετήσεως λίθου 0.35×0.34 μ. κάτωθεν αὐτοῦ, μὲ κλίσιν γενικῶς πρὸς Α.

Ἡ σαρκοφάγος ὑπ' ἀρ. 18 περιέλαβε τρεῖς τοῦλάχιστον νεκρούς, τὰ κρανία τῶν ὁποίων εὐρέθησαν ἐν διασπορᾷ, ἐν μέσῳ πλήθους ὁστῶν καὶ τινων μηριαίων εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς. Συνελέγησαν ἐπίσης ἀρκετὰ ὁστᾶ μικρῶν ζώων, πιθανῶς σιαγῶν λαγωῦ, ἀλλὰ καὶ μεγαλυτέρων, ἕως χοίρου καὶ αἰγοειδοῦς.

Ἡ σαρκοφάγος ὑπ' ἀρ. 19, μήκ. 1.135 καὶ πλ. 0.45 μ., ἡ ὁποία εἶναι κιβωτιόσχημος, ἔκειτο μὲ κατεύθυνσιν ἐκ Β πρὸς Ν, παρὰ τὰ Ν τοιχώματα τῆς θόλου, μεταξὺ τούτων καὶ τῶν σαρκοφάγων ὑπ' ἀρ. 20, 17, 12 καὶ 18. Αὕτη ἔχει κάθετα καὶ εὐθέα τοιχώματα, φέρει δὲ ἀνὰ δύο καθέτους κυλινδρικός λαβὰς εἰς ἐκάστην τῶν μακρῶν πλευρῶν. Τὸ χεῖλος ἔσω νεῦον, παρουσιάζει ἐσωτερικὸν ταπεινὸν περιχειλίσμα διὰ τὴν τοποθέτησιν τοῦ πώματος. Ὁ πυθμὴν τῆς σαρκοφάγου παρουσίαζε ἐλαφρὰν πρὸς ΝΔ κλίσιν.

Ἡ σαρκοφάγος περιέλαβε τὰ ὁστᾶ ἢ τοῦλάχιστον τὰ κρανία ἑπτὰ νεκρῶν, τὰ πέντε τῶν ὁποίων ἀνευρέθησαν κατὰ τὴν ΝΔ γωνίαν τῆς, ἐν κατὰ τὴν ΒΑ, ἕτερον δὲ παρὰ τὴν Α μακρὰν πλευρὰν τῆς, τοποθετημένον μὲ τὴν κάψαν πρὸς τὰ ἄνω καὶ ἐστραμμένον πρὸς Α. Ἐντὸς τῆς σαρκοφάγου ἀνευρέθησαν ἐπίσης πλῆθος ἀνθρωπίνων ὁστῶν, ὡς ἐπίσης καὶ ὁστῶν πιθανῶς ζώων.

Ἡ ὑπ' ἀρ. 20 σαρκοφάγος εἶναι κιβωτιόσχημος, μικροῦ μεγέθους, μήκ. 0.77 καὶ πλ. 0.395 μ., ἐσώθη δὲ εἰς καλυτέραν κατάστασιν ἐξ ὧλων τῶν σαρκοφάγων τοῦ τάφου. Αὕτη ἔκειτο παρὰ τὰ Ν τοιχώματα τῆς θόλου, μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ Β πρὸς Ν καὶ μεταξὺ τούτων καὶ τῶν σαρκοφάγων ὑπ' ἀρ. 19 καὶ 21 καὶ παραλλήλως πρὸς ταύτας καὶ τῆς σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 4. Ἡ σαρκοφάγος ὑπ' ἀρ. 20 φέρει ἀνὰ δύο καθέτους, κυλινδρικός λαβὰς εἰς ἐκάστην τῶν μακρῶν πλευρῶν καὶ ἀνὰ μίαν εἰς τὰς στενάς. Τὸ χεῖλος τῆς φέρει ἄνωθεν κοιλότητα πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ πώματος, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν του ἐπιφάνειαν κοσμεῖται διὰ κυκλικῶν θεμάτων μέλανος χρώματος. Κάτωθεν τοῦ Ν τμήματος τῆς σαρκοφάγου εἶχε τοποθετηθῇ εὐμεγέθους πλακοειδὴς λίθος μὲ τὴν στενὴν πλευρὰν πρὸς τὰ ἄνω, ὡς σφὴν, διὰ τὴν καλυτέραν στερεώσιν τῆς.

Ἐντὸς τῆς σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 20 εἶχεν ἐναποτεθῇ μία ταφή, προφανῶς νεαροῦ προσώπου, ὡς εἰκάζεται καὶ ἐκ τῶν διαστάσεων τῆς σαρκοφάγου, τοῦ ὁποίου ὅμως ἡ θέσις δὲν διηκριβώθη. Τὸ κρανίον ἔκειτο κατὰ τὸ Β τμήμα μὲ τὴν κάψαν πρὸς Α, ἐστραμμένον δὲ πρὸς Δ. Ὅσα τινὰ ἀνήκοντα εἰς τὴν ταφήν, ὁμοῦ μετὰ ὁστῶν πιθανῶς ζῶων, ἀνευρέθησαν ἐν διασπορᾷ εἰς τὸ ἐσωτερικόν τῆς. Τὴν ταφήν συνώδευε πλῆθος ψήφων, αἱ ὁποῖαι ἀπὴρτιζον δύο περιδέραια, διακριθέντα ὡς πρὸς τὴν ὕλην τῶν ψήφων καὶ τὴν θέσιν εἰς τὴν ὁποίαν ἤλθον εἰς φῶς αὗται. Ψῆφοι τινές, αἱ ὁποῖαι ἀνευρέθησαν ἔξωθι τῆς σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 20 καὶ περίξ ταύτης, ἀνήκουν προφανῶς εἰς τὰ περιδέραια ταῦτα, ἐκτιναχθεῖσαι ἐκεῖθεν κατὰ τὴν πτώσιν τῶν τοιχωμάτων τῆς θόλου. Τὸ πρῶτον περιδέραιον (πίν. 240δ), τοῦ ὁποίου αἱ ψῆφοι ἤρχισαν ἀναφαίνόμεναι ἀπὸ βάθους 0.10 μ. ἀπὸ τῶν χειλέων τῆς σαρκοφάγου, ἀπαρτίζεται ἐκ πεντήκοντα πέντε ψήφων, σχήματος σφαιρικοῦ ἢ ἐλαφρῶς πεπιεσμένου σφαιρικοῦ. Ἐκ τούτων τρεῖς εἶναι ἐκ σαρδίου βαθέος ἐρυθροῦ χρώματος, μία ἐκ μέλανος στεατίτου, σχήματος ἰσχυρῶς πεπιεσμένου σφαιρικοῦ σχεδὸν δακτυλιοειδοῦς, μία ἐκ τεφρομελαίνης φαγεντιανῆς, αἱ ὑπόλοιποι δὲ πεντήκοντα ἐκ τεφροῦ ἕως τεφρομέλανος ἀμεθύστου. Αἱ ψῆφοι αὗται συνελέγησαν ἅπασαι κατὰ τὸ Β τμήμα τῆς σαρκοφάγου περίξ τοῦ κρανίου. Τὸ δεύτερον περιδέραιον (πίν. 240γ) ἀποτελεῖται ἐκ δεκατεσσάρων ἀκεραίων, εὐθρύπτων ὅμως ψήφων καὶ δώδεκα τεμαχίων ψήφων ἐκ φαγεντιανῆς, χρώματος μελανοφαίου, σχήματος πεπιεσμένου σφαιρικοῦ, μέσης διαμ. 0.0055 μ. Αἱ ψῆφοι αὗται ἀνεφάνησαν κατὰ τὸ μέσον τῆς σαρκοφάγου μέχρι καὶ τοῦ πυθμένος τῆς. Κατὰ τὸ Ν τμήμα τῆς σαρκοφάγου καὶ κατὰ τὸν πυθμένα τῆς ἀνευρέθησαν πλησίον ἀλλήλων δύο χάλκιναι ὠξιδωμέναι καρφίδες μᾶλλον ἢ ἥλοι μετὰ κεφαλῆς ἡμισφαιρικῆς καὶ λεπτοῦ ἐπιμήκους στελέχους. Τούτων σφύζονται δύο τεμάχια μετὰ τῶν κεφαλῶν καὶ τέσσαρα τεμάχια ἐκ τῶν στελεχῶν, ἑλλιπῆ κατὰ τὴν ἀπόληξιν, μήκ. 0.019 καὶ 0.018 μ. Τέλος ἐντὸς τῆς σαρκοφάγου ἀνευρέθη ἐπίσης τμήμα λεπίδος ὀφιοῦ μήκ. 0.0148 μ.

Ἡ ὑπ' ἀρ. 21 σαρκοφάγος, ἡ ὁποία εἶναι κιβωτιόσχημος, μήκ. 1.05 καὶ πλ. 0.45 μ., ἔκειτο μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ Β πρὸς Ν παρὰ τὰ Ν τοιχώματα τῆς θόλου

καὶ μεταξὺ τούτων καὶ τῶν σαρκοφάγων ὑπ' ἀρ. 20,4 καὶ 25. Αὕτη ἔχει εὐθέα τοιχώματα καὶ ἐπίπεδον ἄνωθεν εὐρὺ ἀπεστρογγυλευμένον εἰς τὰς ἐσωτερικὰς γωνίας τοῦ χεῖλος, φέρει δὲ ἀνὰ δύο κατακορύφους λαβὰς εἰς ἐκάστην τῶν μακρῶν πλευρῶν. Ἀνωθεν τοῦ πώματος τῆς σαρκοφάγου, τὸ ὁποῖον ἔκειτο εἰς τεμάχια εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς, ἀνευρέθη θαλάσσιον ὄστρεον καὶ ὀστοῦν πιθανῶς ζώου.

Ἡ σαρκοφάγος περιέλαβε ἓνα νεκρὸν, τὰ ὁστᾶ τοῦ ὁποίου, ὡς καὶ τμήματα τοῦ κρανίου, συνελέγησαν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς.

Ἡ ὑπ' ἀρ. 22 λουτροειδὴς σαρκοφάγος διεκρίθη ἐκ τμήματος τῆς πλευρᾶς μετὰ τοῦ χεῖλους τῆς καὶ ἑτέρα τινα χαρακτηριστικὰ τεμάχια, τὰ ὁποῖα ἀνευρέθησαν μεταξὺ τῶν σαρκοφάγων ὑπ' ἀρ. 19, 20, 21, 17 καὶ 4 κατὰ τὸ Ν τμήμα τῆς θόλου, εἶχε δὲ πιθανῶς τοποθετηθῇ ἐπὶ τούτων. Φέρει πλαστικὰς ταινίας κάτωθι τοῦ χεῖλους, τὸ ὁποῖον εἶναι ἄνω ἐπίπεδον, καὶ ὀριζοντίας κυλινδρικός λαβὰς, εἰς τὴν ἐξωτερικὴν δὲ ἐπιφάνειαν διακόσμησιν διὰ καστανομέλανος χρώματος. Λόγῳ τῆς ἀποσπασματικῆς διατηρήσεώς τῆς δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἀποδοθῇ εἰς ταύτην συγκεκριμένη τις ταφή.

Ἡ ὑπ' ἀρ. 23 σαρκοφάγος, ἡ ὁποία εἶναι κιβωτιόσχημος ἔκειτο μὲ κατεύθυνσιν ἐκ Δ πρὸς Α παρὰ τὰ Β τοιχώματα τῆς θόλου καὶ μεταξὺ τούτων καὶ τῶν σαρκοφάγων ὑπ' ἀρ. 14 καὶ 15. Ταύτης ἐσώθη μόνον ὁ πλ. 0.40 μ. πυθμὴν, ὅστις ἐκαλύπτετο κατὰ τὸ Δ τμήμα τοῦ ὑπὸ τῆς ὑπεράνω ταύτης τοποθετηθείσης σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 3.

Εἰς τὴν σαρκοφάγον ὑπ' ἀρ. 23 δύναται νὰ ἀποδοθῇ μία ταφή, τῆς ὁποίας τὸ κρανίον ἀνευρέθη ἄνωθεν τοῦ σφριζομένου πυθμένος τῆς.

Ἡ ὑπ' ἀρ. 24 σαρκοφάγος, ἡ ὁποία εἶναι λουτροειδὴς, ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς ὑπ' ἀρ. 4 σαρκοφάγου καὶ τινος ἐκ τῶν παρακειμένων σαρκοφάγων ὑπ' ἀρ. 17 καὶ 19, μὲ κατεύθυνσιν ἐκ ΒΑ πρὸς ΝΔ, μετὰ δὲ τὴν πτώσιν τῶν τοιχωμάτων ἔπεσε πρὸς Α εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ὑπ' ἀρ. 4 σαρκοφάγου, ὁμοῦ μεθ' ὀλοκλήρου τοῦ πώματός τῆς. Ἡ σαρκοφάγος εἶχε λοξῶς τεμνόμενον ἔξω νεῦον τὸ χεῖλος, καμπυλούμενον ἄνωθεν διὰ τὴν ὑποδοχὴν τοῦ πώματος. Ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια τῶν τοιχωμάτων καὶ τοῦ πώματός τῆς κοσμεῖται διὰ κυκλικῶν θεμάτων ἐκ μέλανος χρώματος. Λόγῳ τῆς διαταράξεως τοῦ χώρου δὲν διεπιστώθη συγκεκριμένη τις ταφή, ἀποδιδομένη εἰς ταύτην.

Ἡ σαρκοφάγος ὑπ' ἀρ. 25, ἡ ὁποία εἶναι κιβωτιόσχημος, ἔκειτο μὲ κατεύθυνσιν ἐκ Δ πρὸς Α, παρὰ τὰ Ν τοιχώματα τῆς θόλου, Α τῆς σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 21. Αὕτη ἔχει ἐλαφρῶς καμπυλουμένας τὰς πλευρὰς καὶ ἐπίπεδον ἀνορθούμενον χεῖλος. Ὁ πυθμὴν τῆς παρουσίαζεν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς ἄλλας σαρκοφάγους τοῦ τάφου, ἐλαφρὰν πρὸς ΒΔ κλίσιν.

Ἡ σαρκοφάγος ὑπ' ἀρ. 25 περιέλαβεν ἓνα νεκρὸν, τοῦ ὁποίου συνελέγησαν τεμάχια τοῦ κρανίου παρὰ τὴν ΒΑ ἀπόληξίν τῆς καὶ μηριαῖά τινα ὁστᾶ κατὰ τὸν ἄξονα τοῦ μήκους τῆς. Κατὰ τὸ μέσον τῆς καὶ παρὰ τὸν πυθμένα, ἀνευρέθησαν

πλησίον ἀλλήλων δύο σφραγιῖδες. Ἡ μία, ἀρίστης διατηρήσεως (πίν. 239γ, 241α-β) εἶναι σφραγιστικός κύλινδρος ἐκ μετεωρίτου, μήκ. 0.0133 καὶ διαμ. 0.0075 μ., φέρει δὲ ὅπην κατὰ τὸν ἄξονα τοῦ μήκους τῆς. Ἐπὶ τῆς παραπλευροῦ σφραγιστικῆς ἐπιφανείας κοσμεῖται διὰ γραμμικῶν θεμάτων, διατεταγμένων εἰς τρεῖς ζώνας. Ἐκ τούτων ἡ πρώτη φέρει ἀμβλείας γωνίας εἰς παρατακτικὴν διάταξιν μὲ τὰς κορυφὰς πρὸς τὰ ἔξω καὶ εἰς τὸν διάκενον χῶρον παραλλήλους ἀβαθυστέρας αὐλακώσεις, ἡ μεσαία δικτυωτὸν πλέγμα καὶ ἡ τρίτη μικρὰς διπλᾶς αὐλακώσεις χιαστὶ ἐνουμένας. Ἡ ἑτέρα σφραγίς (πίν. 239γ, 241γ), ἀκεραία καὶ ἀρίστης διατηρήσεως, εἶναι δισκοειδὴς ἐξ ὀρείας κρυστάλλου, πάχ. 0.0075 καὶ διαμ. 0.0112 μ., φέρει δὲ ὅπην ἀναρτήσεως κατὰ τὴν διάμετρον. Ἡ σφραγιστικὴ τῆς ἐπιφάνεια χωρίζεται διὰ δύο παραλλήλων αὐλακώσεων εἰς τρία ἀνισομεγέθη τμήματα, πληροῦμενα διὰ τῶν λεγομένων ἀρχιτεκτονικῶν θεμάτων. Ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς σαρκοφάγου συνελέγησαν ἐπίσης τεμάχια πιθανῶς κεράτων, ὡς καὶ ὅστ' αἱ πιθανῶς ζῶου, κατὰ τὸ ΝΔ τμήμα.

Ἡ σαρκοφάγος ὑπ' ἀρ. 26, ἡ ὁποία εἶναι λουτηροειδής, ἔκειτο εἰς τεμάχια εἰς τὸν χῶρον τὸν μεταξὺ τῶν δύο παραστάδων τῆς εἰσόδου. Εἰς τὸν χῶρον τοῦτον συνελέγησαν ἐξ ἄλλου πλεῖστα ὅσα τεμάχια σαρκοφάγων.

Πλησίον τῆς ὑπ' ἀρ. 26 σαρκοφάγου καὶ παρὰ τὴν Ν παραστάδα ἀνευρέθη κρανίον, ἀνήκον πιθανῶς εἰς ταφὴν ἐντὸς τῆς σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 26. Μεταξὺ ὀστράκων, συλλεγέντων εἰς τὸν χῶρον τοῦτον ἀνευρέθη μόνωτον κύπελλον μετ' ἐπιπέδου βάσεως καὶ ταινιοειδοῦς λαβῆς καὶ τινὰ ὅστ' αἱ πιθανῶς ζῶων.

Ἡ σαρκοφάγος ὑπ' ἀρ. 27, ἡ ὁποία εἶναι κιβωτιόσχημος, σφζ. μήκ. 0.30, σφζ. ὕψ. 0.17 καὶ πλ. 0.49 μ., ἔκειτο μὲ κατεύθυνσιν ἐκ ΒΔ πρὸς ΝΑ μεταξὺ τῶν σαρκοφάγων ὑπ' ἀρ. 4 καὶ 11.

Ἡ ὑπ' ἀρ. 28 μικρὰ κιβωτιόσχημος σαρκοφάγος, τῆς ὁποίας μεγάλα τεμάχια ἐκ τῶν πλευρῶν καὶ τοῦ πυθμένος συνελέγησαν ἐν διασπορᾷ, ἔκειτο μὲ κατεύθυνσιν ἐκ Δ πρὸς Α εἰς ἐπίπεδον ὑψηλότερον τῶν ἄλλων καὶ πιθανῶς ἐπὶ μιᾶς τῶν σαρκοφάγων ὑπ' ἀρ. 5 ἢ 6. Τμήματα τῆς ὑπ' ἀρ. 28 σαρκοφάγου ἔπесαν ἐπὶ τοῦ δαπέδου σχεδὸν τοῦ τάφου, ἀνευρεθέντα κάτωθι τῆς πλευρᾶς τῆς σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 16. Ἡ σαρκοφάγος ὑπ' ἀρ. 28 φέρει ἀνὰ δύο κυλινδρικές, πλαγίως θετειμένας λαβὰς κατὰ τὰς μακρὰς πλευράς, κατὰ τὰς στενὰς δὲ ἄλλας μικροτέρας.

Ἡ ὑπ' ἀρ. 31¹ σαρκοφάγος, ἡ ὁποία εἶναι κιβωτιόσχημος, σφζ. μήκ. 0.90 καὶ σφζ. πλ. 0.44 μ., ἔκειτο μὲ κατεύθυνσιν ἐκ Β πρὸς Ν, παρὰ τὰ Β τοιχώματα τῆς θόλου, Δ καὶ παραλλήλως πρὸς τὴν ὑπ' ἀρ. 15 σαρκοφάγον, μεταξὺ ταύτης καὶ τῆς ὑπ' ἀρ. 23 σαρκοφάγου. Ἡ ἀκριβὴς τοποθέτησίς τῆς εἶναι

1. Αἱ ὑπ' ἀρ. 29 καὶ 30 σαρκοφάγοι ἀνήκουν εἰς τὸ κατώτερον ταφικὸν στρώμα τοῦ θολωτοῦ τάφου Ε καὶ ὡς ἐκ τούτου θὰ ἀναφερθοῦν κατωτέρω.

ἀβεβαία, ὁ πυθμὴν τῆς ὁμῶς ἔκειτο εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον ὥς καὶ οἱ τῶν παρακειμένων σαρκοφάγων.

Ὁ μικροῦ σχετικῶς μεγέθους πίθος 1, διαμ. 0.41 μ., ἔκειτο παρὰ τὰ Δ τοιχώματα τῆς θόλου καὶ μεταξὺ τούτων καὶ τῶν σαρκοφάγων ὑπ' ἀρ. 8, 12 καὶ 18. Οὗτος φέρει δύο ὀριζοντίας κυλινδρικές λαβὰς καὶ δύο καθέτους καὶ ὀριζόντιον ἔσω νεῦον χεῖλος, ἀνυψωμένον κατὰ τὴν ἐσωτέραν αὐτοῦ ἀπόληξιν διὰ τὴν στερέωσιν τοῦ πώματος.

Ἐντὸς τοῦ πίθου ἀνευρέθησαν ὁστᾶ ἐνγλήκου, ὥς καὶ ὁστάριά τινα καὶ σιαγών, πιθανῶς μικροῦ ζώου, μεθ' ἑτέρων μεγάλου.

Ὁ πίθος 2, ὀλίγον μεγαλύτερος τοῦ πρώτου, ἔκειτο παρὰ τὰ Α τοιχώματα τῆς θόλου, ΝΑ τῆς σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 1 καὶ παρὰ τὴν Β παραστάδα τῆς εἰσόδου. Οὗτος ἔχει διάμ. 0.50 μ. Τὸ πῶμα τοῦ πίθου εἶναι ἐπίπεδον ἄνωθεν μετὰ ταπεινοῦ περιχειλώματος εἰς τὴν κάτω ἐπιφάνειαν. Ἐντὸς τοῦ πίθου εἶχε πέσει τὸ ἡμισυ σχεδὸν πώματος λουτθροειδοῦς σαρκοφάγου.

Ὁ πίθος περιέλαβεν ἕνα νεκρόν, τοῦ ὁποίου τὸ κρανίον συνελέγη ἐκ τοῦ ἔσω-τερικοῦ του, τμήματα δὲ μηριαίων ὁστῶν εἶχον πέσει Α τῆς σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 11 ἐκ τοῦ τεθραυσμένου Ν τοιχώματος τοῦ πίθου. Ὅστᾶ καὶ ὀδόντες πιθανῶς ζώου, εὑρεθέντα Α τῆς σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 11 καὶ παρὰ τὰ Α τοιχώματα τῆς θόλου, Δ τοῦ πίθου, ἦσαν ἴσως ἀρχικῶς ἐντὸς τούτου.

Ὡς ἀνεφέρθη ἡδὴ ἀνωτέρω, ταφαὶ καὶ ἀποθέσεις ἐγένοντο ὅχι μόνον ἐντὸς τῶν περιγραφεισῶν ἡδὴ σαρκοφάγων, ἀλλὰ προσέτι καὶ εἰς τοὺς μεταξὺ τούτων χώρους, ὥς καὶ ὑπὸ ἕνα τῶν πίθων, τὸν πίθον ὑπ' ἀρ. 1. Δὲν ἦτο ὁμῶς πάντοτε δυνατὴ ἡ διάκρισις συγκεκριμένων ταφῶν, οὔτε καὶ τῶν συνανηκόντων εἰς ταύτας εὐρημάτων. Εἶναι λίαν πιθανὸν τινὰ τῶν κατωτέρω ἀναφερομένων ἀντικειμένων νὰ ἀνήκον εἰς ἐντὸς τῶν σαρκοφάγων γενομένας ταφάς καὶ νὰ ἐξετινάχθησαν ἐκεῖθεν κατὰ τὴν πτώσιν τῆς θόλου. Ταῦτα πάντως ἀνευρέθησαν, ὥς θὰ καταφανῇ κατωτέρω, ἐκτὸς τῶν σαρκοφάγων καὶ τῶν πίθων καὶ πάντως εἰς τὸ ἀνώτερον ταφικὸν στρῶμα. Κατωτέρω ἀναφέρονται, πρῶτον αἱ ταφαὶ καὶ τὰ συνοδεύοντα αὐτάς εὐρήματα, τὰ ὅποια πιθανῶς ἐξέπεσαν ἐκ τῶν σαρκοφάγων, ἀκολουθῶς τὰ μεμονωμένα εὐρήματα, τὰ ὅποια πιθανῶς ἀνήκουν εἰς ταφάς τῶν σαρκοφάγων, τρίτον τὰ ἀσφαλῶς ἀνήκοντα εἰς ἐκτὸς τῶν σαρκοφάγων ταφάς, τέλος δὲ ἰδιαιτέρως ἀναγράφονται τὰ εὐρήματα τὰ γενόμενα εἰς τὸν κενὸν πρὸ τῆς εἰσόδου χώρον.

Εἰς τινὰς περιπτώσεις ἀνευρέθησαν εἰς τοὺς χώρους μεταξὺ τῶν σαρκοφάγων κρανία, ὁστᾶ καὶ τινα ἀντικείμενα, μὴ ἀνήκοντα εἰς ταφάς κατὰ χώραν ἀλλὰ πεσόντα ἐκ τινος τῶν παρακειμένων σαρκοφάγων.

Κατὰ τὸν μεταξὺ τῆς σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 1 καὶ τοῦ πίθου 2 χώρον ἀνεφάνη κρανίον καὶ τμήματα μηριαίων ὁστῶν, τὰ ὅποια προφανῶς ἔπεσαν ἐκ τινος τῶν παρακειμένων σαρκοφάγων.

Εἰς τὸν χώρον μεταξὺ τῶν ὑπ' ἀρ. 4 καὶ 5 σαρκοφάγων ἀνεφάνησαν κείμενα

πλησίον ἀλλήλων δύο κρανία ἐν μέσῳ ὁσῶν καὶ τεμαχίων σαρκοφάγων. Ἐκ τῆς θέσεώς των εἰκάζεται ὅτι ταῦτα ἔπεσαν ἐνταῦθα ἔκ τινος τῶν παρακειμένων καὶ θραυσθεισῶν σαρκοφάγων. Ἴσως ἐντεῦθεν ἐξέπεσε καὶ μία ἐλεφαντίνη κυλινδρική σφραγίς, ὕψ. 0.0285 μ., τεθραυσμένη εἰς δύο μεγάλα τεμάχια καὶ εἰς πλείονα μικρότερα (πίν. 239γ, 241δ-ζ'). Αὕτη μειοῦται κατὰ τὴν μίαν τῆς ἀπόληξιν, ὀλόκληρος δὲ ἡ παράπλευρος ἐπιφάνειά τῆς εἶναι ἀπολεπισμένη. Σύστημα τριῶν ὁπῶν ἀναρτήσεως τριγωνικῆς διατομῆς ἀνοίγεται περὶ τὸ μέσον τοῦ σώματος ἐγκαρσίως πρὸς τὸν ἄξονα τοῦ μήκους. Τὰ θέματα τῶν σφραγιστικῶν ἐπιφανειῶν εἶναι βαθέως καὶ ἄριστα εἰργασμένα. Ἡ μεγαλύτερα τῶν ἐπιφανειῶν, διαμ. 0.0264 μ., φέρει τρεῖς λέοντας συμμετρικῶς διευθετημένους, ἐν συστροφῇ, μὲ τὰς κεφαλὰς κατὰ τὸ κέντρον τοῦ σφραγιστικοῦ πεδίου, τοὺς δὲ πόδας ἀπτομένους τῆς περιφερείας. Οἱ λέοντες, σχηματικῶς ἀποδιδόμενοι, βαδίζουν πρὸς τὰ δεξιὰ, στρέφοντες τὰς κεφαλὰς ὀπίσω. Αἱ χαῖται ἀποδίδονται διὰ λοξῶν καὶ ἐγκαρσίων αὐλακώσεων. Μεταξὺ τῶν ἄκρων τῶν τριῶν λεόντων καὶ ἐπὶ τῆς περιφερείας ἀνὰ δύο ἡμικυκλικαὶ αὐλακώσεις ἀποδίδουν πιθανῶς φυτικά θέματα. Ἡ ἑτέρα σφραγιστικὴ ἐπιφάνεια, ἡ καὶ μικρότερα, διαμ. 0.0206 μ., φέρει συστήματα σιγμοειδῶν σπειρῶν καὶ ἕτερα γραμμικὰ θέματα.

Παρὰ τὴν ΒΔ γωνίαν τῆς σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 6 καὶ μεταξὺ ταύτης, τῆς ὑπ' ἀρ. 3 καὶ τῆς ὑπ' ἀρ. 5 ἀνευρέθη κρανίον, προφανῶς πεσὸν ἔκ τινος τῶν παρακειμένων σαρκοφάγων. Κατὰ τὸν αὐτὸν χῶρον ἀνευρέθησαν ἐπίσης: 1) μικρὰ σφαῖρα, διαμ. 0.0083 μ., ἐξ ἐλαιόχρου μετὰ μελαινῶν φλεβώσεων στεατίτου, ἄνευ ὁπῶν ἀναρτήσεως, 2) τεμάχιον λεπίδος ὀψιανοῦ, μήκ. 0.05 μ., 3) μικρὸν τεμάχιον κεκαυμένου ὁστοῦ ἢ ἐλεφαντόδοντος, μήκ. 0.0155, πλ. 0.006 καὶ πᾶχ. 0.003 μ., τοῦ ὁποίου ἀμφότεραι αἱ ἐπιφάνειαι παρουσιάζουν ἐλαφροτάτην καμπύλωσιν, 4) μικρὸν τεμάχιον ἀπανθρακωθείσης οὐσίας, μεγ. μήκ. 0.012, μεγ. πλάτ. 0.012 καὶ μεγ. πᾶχ. 0.009 μ., 5) πῆλινον δισκοειδὲς ἀντικείμενον, διαμ. 0.034 καὶ πᾶχ. 0.006 - 0.008 μ., μὲ ἐλαφρὰν βάθυνσιν κατὰ τὸ κέντρον ἀμφοτέρων τῶν ἐπιφανειῶν καὶ 6) θαλάσσιον ὄστρεον μὲ διαβεβρωμένην ἐπιφάνειαν.

Ὀλίγον ἀνατολικώτερον τῆς σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 18 ἀνεφάνη κρανίον πιθανῶς πεσὸν ἔκ τῆς σαρκοφάγου ταύτης. Πλησίον τούτου ἀνευρέθη τεμάχιον λεπίδος ὀψιανοῦ, μήκ. 0.019 μ. καὶ ἀντικείμενον ἐκ κροκαλοπαγοῦς λίθου, ὕψ. 0.086 μ., σχήματος τριγωνικοῦ μετ' ἀπεστρογγυλευμένων γωνιῶν. Κατὰ τὸν αὐτὸν χῶρον συνελέγησαν ἐπίσης ὀδόντες καὶ τμῆμα σιαγόνης πιθανῶς ζῶου.

Κατωτέρω ἀναφέρονται τὰ μεμονωμένα εὐρήματα, τὰ γενόμενα εἰς τοὺς χώρους μεταξὺ τῶν σαρκοφάγων, μὴ ἀνήκοντα εἰς ταφὰς κατὰ χώραν, ἀλλὰ προφανῶς πεσόντα ἐκ τῶν παρακειμένων σαρκοφάγων.

Μεταξὺ τῆς ΒΑ γωνίας τῆς ὑπ' ἀρ. 3 σαρκοφάγου, τῆς ΒΔ γωνίας τῆς ὑπ' ἀρ. 4 σαρκοφάγου καὶ τῶν Β τοιχωμάτων τῆς θόλου ἀνευρέθη ἐλεφαντίνη σφραγίς (πίν. 239γ, 242α), τριπλεύρου πρισματικοῦ σχήματος, σφῆζομένη ἀκεραία καὶ

εἰς ἀρίστην διατήρησιν, μήκ. 0.0199, πλ. 0.0164 καὶ ὕψ. 0.008 μ. Ρωγμὴ διατρέχει τὴν σχηματιζομένην ράχιν κατὰ τὸν ἄξονα τοῦ μήκους τῆς. Ὅπῃ ἀναρτήσεως ἀνοίγεται κατὰ τὸν ἄξονα τοῦ μήκους, ἡ μία δ' αὐτῆς ἀπόληξις σχηματίζεται τριγωνική, ἡ ἑτέρα δὲ κυκλική. Ἡ σφραγιστικὴ ἐπιφάνεια εἰς σχῆμα ὀρθογωνίου παραλληλογράμμου, φέρει κατὰ τὴν περίμετρον αὐλάκωσιν σχηματίζουσαν πλαίσιον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἔχει γλυφῇ γραμμικὸν θέμα, συνιστάμενον ἐκ δύο ἰσοπλεύρων τριγώνων, τῶν ὁποίων αἱ βάσεις κεῖνται ἐπὶ τῶν στενῶν πλευρῶν τῆς σφραγιστικῆς ἐπιφανείας, αἱ δὲ κορυφαὶ ἐνοῦνται περὶ τὸ μέσον. Ἐκαστον τρίγωνον πληροῦται δι' ἑτέρων ἐναλλήλων. Ὁ μεταξὺ τῶν δύο τριγώνων χώρος πληροῦται διὰ πολλῶν παραλλήλων καὶ λοξῶς διευθετημένων γλυφῶν. Ἡ σφραγὶς ἴσως εἶχεν ἐκπέσει ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 3.

Μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῆς Α πλευρᾶς τῆς ὑπ' ἀρ. 10 σαρκοφάγου, παρὰ τὴν παρυφάνειαν τῆς καὶ μεταξὺ τῶν σαρκοφάγων ὑπ' ἀρ. 3 καὶ 13, ἀνευρέθη ἀκέραιον πῆλινον («κωδωνόσχημον») εἰδώλιον (πίν. 242β), ὕψ. 0.055 καὶ διαμ. βάσ. 0.062 μ. πλαγίως τοποθετημένον, μὲ τὰς κερατοειδεῖς ἀπολήξεις πρὸς Β. Γραπτὴ διακόσμησις δι' ἐξιτήλου καστανομέλανος χρώματος ἐξ ἑξ συστάδων ἐκ τριῶν γραμμῶν περιθέει τὸ σῶμα, ἐν ἐλαφρᾷ συστροφῇ.

Νοτίως τῶν ὑπ' ἀρ. 4 καὶ 11 σαρκοφάγων ἀνευρέθη εἰς δύο μεγάλα τεμάχια καὶ τινα μικρότερα, κείμενα τὸ ἐν πλησίον τοῦ ἄλλου, ἐλεφαντίνῃ κυλινδρική, πεπλατυσμένη πῶς σφραγὶς (πίν. 239γ, 243α - γ), ἡ ὁποία ἴσως εἶχε πέσει ἐκ τῆς ἀνατραπέσεως σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 16. Ἐχουν ἀπολεσθῇ τμήματά τινα τοῦ σώματος τῆς σφραγίδος, ἡ διατήρησις ὅμως τῆς ἐπιφανείας τῆς εἶναι καλὴ. Περὶ τὸ μέσον τοῦ σώματος παρατηρεῖται ἐλαφρὰ κοίλανσις. Ἡ παράπλευρος ἐπιφάνεια κοσμεῖται διὰ παραλλήλων γλυφῶν, λοξῶς διευθετημένων ἀπὸ τῆς μιᾶς σφραγιστικῆς ἐπιφανείας πρὸς τὴν ἄλλην, καθέτως πρὸς τὸν ἄξονα τοῦ μήκους τῆς σφραγίδος. Περὶ τὸ μέσον τοῦ σώματος ἠνοίχθη σύστημα ὁπῶν ἀναρτήσεως, τὸ ὁποῖον κατὰ τομὴν παρουσιάζει σχῆμα ἰσοπλεύρου τριγώνου. Αἱ σφραγιστικαὶ ἐπιφάνειαι ἔχουν σχῆμα ἐλλειπτικὸν καὶ φέρουν γραμμικὰ θέματα εἰς ἀρίστην ἐκτέλεσιν καὶ διατήρησιν. Ἐκ τούτων ἡ μία, μεγ. μήκ. 0.0321 καὶ πλ. 0.00243 μ., φέρει ἀτέρμονα σπεῖραν, ἡ ἑτέρα δέ, μεγ. μήκ. 0.0329 καὶ πλ. 0.026 μ., μακροανδροειδῆ. Τὸ ὕψος τῆς σφραγίδος εἶναι 0.0295 μ.

Μεταξὺ τῶν σαρκοφάγων ὑπ' ἀρ. 5 καὶ 6 ἀνευρέθησαν τεμάχια σαρκοφάγων καὶ ὁστᾶ πιθανῶς ζώων.

Ἀνατολικῶς τῆς ὑπ' ἀρ. 11 σαρκοφάγου καὶ παρὰ τὴν Ν πλευρὰν ταύτης ἀνευρέθησαν τμήμα ὀδόντος καὶ ὀδοὺς πιθανῶς μικροῦ ζώου.

Ἐξωθι τῆς ΒΑ γωνίας τῆς σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 12 ἀνευρέθη ἀνεστραμμένον ἀκέραιον, λίθινον, ἀβαθὲς ἀγγεῖον ἐκ τεφροπρασίνου στεατίτου (πίν. 244α), ὕψ. 0.03, διαμ. 0.0775 καὶ διαμ. βάσ. 0.0405 μ. Τοῦτο φέρει πρόχυσιν καὶ συμμετρικῶς περίπου διατεταγμένας τρεῖς ἀποφύσεις ἀντὶ λαβῶν, ὀλίγον κάτωθεν τοῦ χείλους. Τὸ ἀγγεῖον ἔχει ἐπίπεδον, συμφυῇ βάσιν.

Παρά τὴν ΝΑ γωνίαν τῆς σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 20, πλησίον τοῦ λίθου, ὁ ὁποῖος εἶχε τοποθετηθῇ πρὸς στερεώσιν τῆς, ἀνευρέθη κατακορύφως θετιμένη, ἀκεραία λεπίς ὀψιανοῦ, μήκ. 0.055 μ. Ἐνταῦθα ἀνευρέθησαν ἐπίσης θαλάσσιον ὕστρεον, φέρον ὁπὴν πλησίον τῆς κορυφῆς, πιθανῶς δι' ἀνάρτησιν, τμῆμα λεπίδος ὀψιανοῦ, μήκ. 0.0135 μ. καὶ λίθινον ἀντικείμενον σταγονοειδοῦς σχήματος, αἰχμηρὸν κατὰ τὴν μίαν τῶν ἀπολήξεών του, ὁμοιάζον πρὸς ὁπέα.

Παρά τὴν ΝΔ γωνίαν τῆς σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 31 καὶ εἰς τὸν χῶρον μεταξὺ ταύτης καὶ τῆς ὑπ' ἀρ. 23 σαρκοφάγου ἀνευρέθη δισκοειδὴς ἐφθαρμένη σφραγίς (πίν. 239β, 244β), ἐκ κυανοῦ τεφρόχρου στεατίτου, ὕψ. 0.0055 καὶ διαμ. 0.014 μ. Αὕτη εἶχε πέσει προφανῶς ἐκ τινος τῶν παρακειμένων σαρκοφάγων, διότι ἀνευρέθη εἰς βάθος 0.08 μ. ἄνωθεν τοῦ πυθμένος τῆς ὑπ' ἀρ. 31 σαρκοφάγου. Ἐπὶ τῆς μιᾶς σφραγιστικῆς ἐπιφανείας φέρει ἐγγράφακτον διπλοῦν πέλεκυν, ἐπὶ τῆς ἐτέρας δὲ λίαν σχηματικὸν τετράφυλλον ρόδακα καὶ ζεύγη ἐναλλήλων γωνιῶν, ἀβαθέστερον κεχαραγμένων, εἰς τοὺς μεταξὺ τῶν κεραίων χώρους. Πλησίον τῆς σφραγιδος καὶ ὀλίγον βορειότερον ταύτης ἀνευρέθη κοπεὺς ἐκ χαλκοῦ ἐλάσματος εἰς τρία συνανήκοντα τεμάχια. Ὁ κοπεὺς ἔχει σχῆμα σχεδὸν ὀρθογώνιον, μὲ πλατυτέραν τὴν μίαν στενὴν πλευράν, ἔνθα καὶ ἡ κόψις. Κατὰ τὴν ἐτέραν στενὴν πλευράν δύο ὁπαὶ προσηλώσεως πλησίον τῆς παρυφῆς. Ἔχει μήκ. 0.0251, μέγ. πλ. 0.0121 καὶ πάχ. 0.001 μ.

Κατὰ τὸν χῶρον μεταξὺ τῶν σαρκοφάγων ὑπ' ἀρ. 21, 25 καὶ τῶν τοιχωμάτων τῆς θόλου ἀνευρέθησαν τμῆμα λιθίνου πιθανῶς τριπτῆρος, τμῆμα λεπίδος ὀψιανοῦ, μήκ. 0.0125 μ. καὶ τεθραυσμένον εἰς πλεῖστα τεμάχια, ἀγγεῖον ἐξ ἀλαβάστρου (πίν. 244ε), πεπιεσμένον σφαιρικοῦ σχήματος, διαμ. 0.071 καὶ ὕψους 0.0424 μ. Τὸ πῶμα τοῦ ἀγγείου εἶναι δισκοειδές, διαμ. 0.052 μ., μετὰ ταπεινοῦ περιχειλώματος κάτω καὶ κωνικοῦ κομβίου κατὰ τὸ κέντρον ἄνω. Τεμάχια τοῦ ἀγγείου συνελέγησαν εἰς μεγάλην διασποράν, πιθανῶς δὲ τοῦτο εἶχε πέσει ἐκ τῶν εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον θετιμένων σαρκοφάγων ὑπ' ἀρ. 16 ἢ 24. Τεμάχιον ἐκ τῆς πλευρᾶς μετὰ τοῦ χείλους του ἔκειτο μεταξὺ τῶν σαρκοφάγων ὑπ' ἀρ. 21, 25 καὶ τῶν τοιχωμάτων τῆς θόλου. Ἄτερα τεμάχια ἐκ τῆς πλευρᾶς μετὰ τοῦ χείλους συνελέγησαν ὑπὸ τὸν λίθον τὸν τεθέντα πρὸς στήριξιν τῆς σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 20, μεταξὺ ταύτης καὶ τῶν τοιχωμάτων τῆς θόλου, ὡς ἐπίσης καὶ πλησίον τῆς ΝΑ γωνίας τῆς σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 19. Τὸ πῶμα τοῦ ἀνευρέθη ἀκέραιον μεταξὺ τῶν σαρκοφάγων ὑπ' ἀρ. 17 καὶ 19 καὶ ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου τῶν πυθμένων των. Καὶ μετὰ τὴν συγκόλλησιν τῶν τεμαχίων του, τὸ ἀγγεῖον δὲν συνεπληρώθη ἐξ ὀλοκλήρου, εἶναι δὲ ἰσχυρῶς διαβεβρωμένον κατὰ τινὰ σημεῖα τοῦ σφῆζομένου τμήματος.

Κατωτέρω ἀναφέρονται αἱ ταφαὶ αἱ γενόμεναι ἀσφαλῶς εἰς τοὺς χώρους μεταξὺ τῶν σαρκοφάγων, ὡς καὶ τὰ εὐρήματα τὰ ἀνήκοντα εἰς ταύτας.

Δυτικῶς τῆς σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 3 καὶ εἰς βάθος 0.41 μ. ἀπὸ τοῦ ἐπιπέδου τῶν χειλέων τῆς ἀνεφάνη κρανίον ὡς καὶ τμήματα σπονδυλικῆς στήλης καὶ μη-

ριαῖον ὁστοῦν. Πρόκειται πιθανῶς περὶ λειψάνων ταφῆς κατὰ χώραν. Ἀνατολικῶς τῆς σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 3 καὶ μεταξὺ ταύτης, τῆς ὑπ' ἀρ. 15 σαρκοφάγου καὶ τῶν τοιχωμάτων τῆς θόλου ἀνεφάνη κρανίον ἐν μέσῳ τεθραυσμένων τεμαχίων ἀνθρωπίνων ὁστῶν. Πρόκειται περὶ ταφῆς γενομένης εἰς τὸν χῶρον τοῦτον, χωρὶς ὅμως νὰ διακριβωθῇ ἡ ἀκριβὴς θέσις τῆς. Παρὰ τὸ κρανίον ἀνευρέθησαν δύο θαλάσσια ὄστρεα.

Εἰς τὸν χῶρον μεταξὺ τῶν σαρκοφάγων ὑπ' ἀρ. 4, 5 καὶ 11 κάτωθι τῆς πεσοῦσης πλευρᾶς τῆς σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 16, ἀνευρέθη κρανίον μετὰ τινων μηριαίων ὁστῶν, ἀνήκον προφανῶς εἰς ταφὴν γενομένην ἐνταῦθα. Εἰς τὸν αὐτὸν χῶρον ἀνευρέθη τμῆμα ἐκ τῆς ἐπιπέδου βάσεως καὶ τοῦ σφαιρικοῦ μᾶλλον σώματος μικροῦ ἀγγείου, σφζ. ὕψ. 0.032 καὶ διαμ. βάσεως 0.04 μ.

Κατὰ τὸν χῶρον μεταξὺ τῶν σαρκοφάγων ὑπ' ἀρ. 2, 15 καὶ τῶν τοιχωμάτων τῆς θόλου ἀνεφάνη κρανίον μεταξὺ μηριαίων ὁστῶν ἀνήκον πιθανῶς εἰς ταφὴν γενομένην ἐνταῦθα.

Εἰς τὸν χῶρον μεταξὺ τῶν σαρκοφάγων ὑπ' ἀρ. 2, 6 καὶ 11 ἀνεφάνη κρανίον καὶ Ν τούτου μηριαῖα ὁστᾶ. Πρόκειται πιθανῶς περὶ ταφῆς γενομένης εἰς τὸν χῶρον τοῦτον. Κατὰ τὸν αὐτὸν χῶρον ἀνευρέθη ἐπίσης ἀβαθὴς λοιπὰς ἡ πῶμα ἀγγείου (πίν. 244δ) ἐξ ἀκαθάρτου κιτρινευθροῦ πηλοῦ, διαμ. 0.182 καὶ ὕψ. 0.023 μ. Τὸ ἀγγεῖον φέρει δύο γλωσσοειδεῖς ἀποφύσεις ἐκφυομένης ἐκ τῆς παρυφῆς τῆς βάσεως.

Δύο κρανία μεταξὺ πλήθους ὁστῶν, ἀνήκοντα προφανῶς εἰς ταφὴν γενομένην κατὰ χώραν, ἀνεφάνησαν εἰς τὸν χῶρον μεταξὺ τῆς Δ μακρᾶς πλευρᾶς τῆς σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 18 καὶ τῶν ΝΔ τοιχωμάτων τῆς θόλου. Ἀνευρέθησαν ἀκόμη ἐνταῦθα δύο θαλάσσια ὄστρεα, ὡς ἐπίσης καὶ τμήματα πιθανῶς κεράτων ζώων, ἴσως αἰγοειδῶν καὶ τεμάχιον ὁστοῦ ζώου.

Παρὰ τὰ Β τοιχώματα τῆς θόλου καὶ μεταξὺ τῶν σαρκοφάγων ὑπ' ἀρ. 14 καὶ 23 ἀνευρέθησαν δύο κρανία καὶ ἀρκετοὶ ἀνθρώπινοι ὀδόντες. Πλησίον τούτων συνελέγη προχοῖσκη (πίν. 244ς), ἐκ κιτρινωποῦ πηλοῦ μετ' ἐπιπέδου βάσεως, ὕψ. 0.74 μ.

Κατὰ τὸν χῶρον μεταξὺ τῶν σαρκοφάγων ὑπ' ἀρ. 4, 17, 19, 20 καὶ 21 καὶ ὑπὸ τὴν ὑπ' ἀρ. 24 σαρκοφάγον ἀνεφάνη κρανίον καὶ πλησίον τοῦ μηριαῖά τινα καὶ ἄλλα ὁστᾶ ἐν ἀταξίᾳ, ἀνήκοντα εἰς ταφὴν γενομένην ἐνταῦθα. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ χώρου συνελέγησαν ἀκεραία σφραγὶς σχήματος πεπιεσμένου κυλίνδρου (πίν. 239γ), ἐκ βαθέος τεφροῦ χρώματος στεατίτου, μήκ. 0.0165 καὶ πᾶχ. 0.0062 μ., κοσμουμένη κατὰ τὴν σφραγιστικὴν ἐπιφάνειαν δι' ἀπλῶν γραμμικῶν θεμάτων καὶ τμήματα κεράτων αἰγοειδῶν καὶ ὁστᾶ ζώων. Τέλος ὀλίγον βορειότερον καὶ μεταξὺ τῶν σαρκοφάγων ὑπ' ἀρ. 14, 17 καὶ 5 ἀνευρέθη ὁστοῦν πιθανῶς μικροῦ ζώου.

Κάτωθι τοῦ πίθου 1, μεταξὺ τοῦ πυθμένος τοῦ καὶ τοῦ παλαιότερου ταφικοῦ στρώματος ὑπῆρχε στρώμα ἐκ χύματος καὶ πλακοειδῆς τις λίθος. Κάτωθι τοῦ

πυθμένος τοῦ πίθου 1 ἀνεφάνησαν τρία κρανία, κείμενα τὸ ἐν πλησίον τοῦ ἄλλου, ἐντὸς τοῦ κιτρινωποῦ εἰσέτι χρώματος. Φαίνεται ὅτι ταῦτα ἐτέθησαν ἐνταῦθα ὁμοῦ μετὰ πλακοειδοῦς τινος λίθου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐστηρίζετο ὁ πίθος, ὁ ὁποῖος, μικροτέρου ὕψους ἢ αἱ σαρκοφάγοι τοῦ ἀνωτέρου ταφικοῦ στρώματος, ἐτέθη ἐπὶ δημιουργηθέντος ἀναβαθμοῦ ὕψ. 0.15 μ., ἄνωθεν τοῦ πυθμένος τῶν σαρκοφάγων. Κάτωθι ἐνὸς τῶν κρανίων καὶ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου, ἐντὸς μικρᾶς σχηματιζομένης κόγχης, πλησίον τῶν τοιχωμάτων τῆς θόλου, ἀνευρέθησαν ὁμοῦ καὶ εἰς μικρὰν διασπορὰν δέκα μικροὶ βῶλοι χρώματος ὑπολεύκου ἕως ὑποφαίου, ἐκ λίθου λίαν εὐθρύπτου, ἀποτριβομένου ἅμα τῇ ἐπαφῇ τῆς χειρός. Οὗτοι ἴσως ἔχουν σχέσιν τινὰ πρὸς τὰ ὑπερκείμενα κρανία, διωλίσθησαν δὲ κατὰ τι βαθύτερον καὶ ἐντὸς τῆς κόγχης τοῦ τοιχώματος τῆς θόλου. Ἐν μέσῳ τῶν βῶλων τούτων ἀνευρέθη ἀκεραία λεπίς ὀψιανοῦ, μήκ. 0.0337 μ.

Κατὰ τὸ Α τμήμα τῆς θόλου, τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται ἀμέσως μετὰ τὴν εἴσοδον, τὸ χῶμα τοῦ ἀνωτέρου ταφικοῦ στρώματος ἦτο σκοτεινοῦ χρώματος, διατεταραγμένον ἐκ τῶν ριζῶν τῆς πλησίον φυομένης ἐλαίας. Οὐδεμία σαρκοφάγος ἔκειτο εἰς τὸν χῶρον τοῦτον, ἔμπροσθεν καὶ μετὰ τῶν σαρκοφάγων ὑπ' ἀρ. 11, 4, 21, 25, τοῦ πίθου 2 καὶ τῶν Α τοιχωμάτων τῆς θόλου. Τὰ τεμάχια κρανίων καὶ ὀστέων, τὰ ὁποῖα ἀνευρέθησαν ἐνταῦθα ἐν διασπορᾷ, μᾶλλον προέρχονται ἐκ τῆς ἰσχυρᾶς διαταράξεως τοῦ περιεχομένου τινῶν ἐκ τῶν ἀνωτέρω σαρκοφάγων. Εἰς τὸν χῶρον τοῦτον δὲν διεπιστώθησαν πάντως κατὰ χώραν ταφαί. Πολλοὶ μεγάλοι λίθοι ἦσαν πεσμένοι ἐνταῦθα, προερχόμενοι ἀσφαλῶς ἐκ τῆς πτώσεως τῶν τοιχωμάτων τῆς θόλου.

Κατὰ τὸν χῶρον τοῦτον ἀνευρέθησαν τὰ ἐξῆς ἀντικείμενα: 1) Τμήμα ἐκ τῆς βάσεως μετὰ τῆς πλευρᾶς ἀγγείου ἐκ τεφροχρόου μετὰ λευκῶν φλεβώσεων μαρμάρου, ἀνευρεθὲν εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς ἐσωτερικῆς ἀπολήξεως τῆς Ν παραστάδος. Τὸ ἀγγεῖον ἔχει ἐπίπεδον βάσιν τὰ δὲ τοιχώματά του, παχέα παρὰ τὴν βάσιν, λεπτύνονται βαθμηδὸν πρὸς τὰ ἄνω. 2) Τμήμα μονώτου κυπέλλου μετ' ἐπιπέδου βάσεως ἐκ κιτρινωποῦ πηλοῦ, ἀνευρεθὲν παρὰ τὴν Ν παραστάδα τῆς εἰσόδου. Τούτου σφύζεται τμήμα τοῦ ἐλαφρῶς κανικοῦ, εὐρυνομένου ἄνω τοιχώματος, ὕψ. 0.054 μ., ἡ ἐπίπεδος, διαμ. 0.055 μ., βάσις καὶ τὸ σημεῖον ἐκφύσεως μετὰ μικροῦ τμήματος τῆς ταινιοειδοῦς λαβῆς. Ἐπὶ τῆς λαβῆς καὶ κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν παρὰ τὸν πυθμένα σφύζονται ἔγχνη λίαν ἐξιτήλου καστανομέλανος, ὡς καὶ ἔγχνη κεραμικοῦ τροχοῦ κατ' ἀμφοτέρας τὰς ἐπιφανείας. 3) Τεμάχιον σωληνοειδοῦς ἀντικειμένου, ἴσως ψήφου, μᾶλλον ἐξ ὀστοῦ, μήκ. 0.013 καὶ διαμ. 0.007 μ., τὸ ὁποῖον στενοῦται ἐλαφρῶς κατὰ τὸ ἐν ἄκρον. Ἐπὶ τῆς νῦν διαβεβρωμένης ἐπιφανείας του διακρίνονται ἔγχνη αὐλακώσεις. 4) Τεμάχιον λεπίδος ὀψιανοῦ, μήκ. 0.0225 μ.

Ταῦτα περὶ τῆς ἀνασκαφῆς καὶ τῶν εὐρημάτων τοῦ ἀνωτέρου ταφικοῦ στρώματος τοῦ θολωτοῦ τάφου Ε, τὸ ὁποῖον, ὡς εἶδομεν, περιέλαβε πεντήκοντα ἐξ ταφάς, ἐντὸς εἴκοσι καὶ ἑννέα σαρκοφάγων, ἡ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Τὰ κτερί-

σματα, τὰ ὅποια συνώδευσαν τοὺς νεκρούς, δὲν ἦσαν ἴσως πολυπληθῆ, συγκρινόμενα πρὸς τὸν πλοῦτον τῶν εὐρημάτων τοῦ θολωτοῦ τάφου Γ, ἀλλ' ὅμως τινὰ τούτων εἶναι ἰδιαίτερος σημαντικὰ διὰ τὴν ἔρευναν. Δὲν εἶναι ἄσκοπος διὰ ταῦτα καὶ ἡ συνολικὴ θεώρησις τούτων, τόσον κατὰ ὕλας, ὅσον καὶ κατὰ εἶδη, καὶ μάλιστα ἡ ἀξιολόγησις ὁμάδων τινῶν τούτων.

Οὕτω πλὴν τῶν ὀστράκων καὶ τῶν ὀστῶν ζῶων εἰς τὸ ἀνώτερον ταφικὸν στρώμα τοῦ θολωτοῦ τάφου Ε ἀνευρέθησαν συνολικῶς 137 ἀντικείμενα, τὰ ὅποια διακρίνονται ὡς ἐξῆς: Ἀργυρᾶ 1. Ἐλεφάντινα 3. Λίθινα 82, ἥτοι ἐξ ἀλαβάστρου 1, ἀμεθύστου 50, γυψολίθου 2, κροκαλοπαγοῦς λίθου 1, μαρμάρου 1, μετεωρίτου 1, ὀρείας κρυστάλλου 2, ὀψιανοῦ 12, πυριτολίθου 1, στεατίτου 8, σαργίδου 3. Ὅστεινα 2. Ὅστρεα 12. Πήλινα 7. Φαγεντιανῆς 17. Χαλκᾶ 5. Ἀνευρέθησαν προσέτι δύο μικρὰ τεμάχια ἀπανθρακωθείσης οὐσίας, πιθανῶς ἐλεφαντόδοντος.

Κατὰ εἶδη τὰ εὐρήματα τοῦ ἀνωτέρου ταφικοῦ στρώματος τοῦ θολωτοῦ τάφου Ε κατανέμονται ὡς ἐξῆς: Ἀγγεῖα 7, ἥτοι 4 ἐκ πηλοῦ καὶ 3 ἐκ λίθου. Δακτύλιος 1. Δυσσερμήνευτα ἀντικείμενα 16, ἥτοι δύο ἐξ ἀπανθρακωθείσης οὐσίας, πιθανῶς ἐλεφαντόδοντος, ἐν τεμάχιον χαλκοῦ σύρματος, μία σφαῖρα ἐκ στεατίτου, ἐν τεμάχιον ὀρείας κρυστάλλου, ἐν ἀντικείμενον ἐκ κροκαλοπαγοῦς λίθου, μία ὀρθογωνία πλάξ πιθανῶς ἐκ γυψολίθου, ἕτερον ἀντικείμενον ἴσως ἐκ γυψολίθου, ἐν πήλινον δισκοειδὲς ἀντικείμενον, μικρὸν τεμάχιον πηλοῦ φέρον ἔχνη ἐρυθροῦ χρώματος καὶ πήλινον δακτυλιοειδὲς ἀντικείμενον. Ἥλιοι 2. Κοπεύς 1. Λεπίδες 13, ἥτοι 12 ἐξ ὀψιανοῦ καὶ 1 ἐκ πυριτολίθου. Ὅστρεα 12. Σφραγιῖδες 12. Τριπτῆρ 1. Ψῆφοι 75, ἥτοι 50 ἐξ ἀμεθύστου, 1 ἐξ ἀργύρου, 2 ἐξ ὀστοῦ, 3 ἐκ σαργίδου, 4 ἐκ στεατίτου (2 δισκοειδεῖς, 1 σφαιρικὴ καὶ 1 κυλινδρική) καὶ 15 ἐκ φαγεντιανῆς.

Τὰ εὐρήματα ταῦτα καθίστανται ἔτι πλέον σημαντικά, διότι διὰ τῆς ἀνευρεθείσης κεραμεικῆς χρονολογοῦνται ἐπακριβῶς, ὡς θὰ εἶδομεν, εἰς τὸ τέλος τῶν παλαιοανακτορικῶν χρόνων τῆς Κρήτης, τὴν λεγομένην MM Ια περίοδον. Δὲν εἶναι οὕτω καὶ πάλιν ἄσκοπος ἡ λεπτομερεστέρα ἀναφορὰ εἰς τὴν συλλεγεῖσαν κεραμεικὴν καὶ δὴ οὐχὶ μόνον εἰς τὰ προαναφερθέντα τέσσαρα ἀγγεῖα, τὸ σφαικὸν ἀγγεῖον, τὸ ἀνευρεθὲν εἰς τὸν χώρον μεταξὺ τῶν σαρκοφάγων ὑπ' ἀρ. 4, 5 καὶ 11, κάτωθι τῆς πεσοῦσης πλευρᾶς τῆς σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 16, τὴν προχοῖσκη, τὴν ἀνευρεθεῖσαν παρὰ τὰ Β τοιχώματα τῆς θόλου καὶ μεταξὺ τῶν σαρκοφάγων ὑπ' ἀρ. 14 καὶ 23, τὸ μόνωτον κύπελλον, τὸ ἀνευρεθὲν παρὰ τὴν Ν παραστάδα τῆς εισόδου, τὴν λοιπάδα, ἣ τὸ ὑποτιθέμενον πῶμα, τὸ ἀνευρεθὲν μεταξὺ τῶν σαρκοφάγων ὑπ' ἀρ. 2, 6 καὶ 11 καὶ τὸ κωδωνόσχημον εἰδώλιον τὸ ἀνευρεθὲν παρὰ τὴν παρυφὴν τῆς Α πλευρᾶς τῆς ὑπ' ἀρ. 10 σαρκοφάγου καὶ μεταξὺ τῶν σαρκοφάγων ὑπ' ἀρ. 3 καὶ 13, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ πλῆθος τῶν ὀστράκων.

Τὰ ὀλιγάριθμα ἀνευρεθέντα ἀγγεῖα εὐρίσκουν ἀκριβῆ παραλλήλα μεταξὺ

τῆς ἤδη γνωστῆς ἐξ Ἀρχανῶν MM Ια κεραμεικῆς καὶ δὴ τῆς συλλεγείσης ἐκ τοῦ ἀποθέτου μεταξὺ τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 6 καὶ τοῦ θολωτοῦ τάφου Β¹. Οὕτω τὸ σφαιρικὸν ἀγγεῖον, τὸ ἀνευρεθὲν εἰς τὸν χώρον μεταξὺ τῶν σαρκοφάγων ὑπ' ἀρ. 4, 5 καὶ 11 εἶναι ὅμοιον πρὸς ἓν τῶν δημοσιευθέντων ἀγγείων τοῦ ἀποθέτου², τὸ δὲ μόνωτον κύπελλον πρὸς ἕτερα ἀγγεῖα ἐκ τοῦ αὐτοῦ συνόλου³. Τέλος παρόμοια πρὸς τὸ «κωδωνόσχημον» εἰδώλιον, τὸ εὑρεθὲν παρὰ τὴν παρυφὴν τῆς Α πλευρᾶς τῆς ὑπ' ἀρ. 10 σαρκοφάγου καὶ μεταξὺ τῶν σαρκοφάγων ὑπ' ἀρ. 3 καὶ 13, ἀνευρέθησαν καὶ εἰς ἄλλα ταφικὰ κτήρια εἰς Φουρνὶ Ἀρχανῶν⁴. Εἰς τοὺς αὐτοὺς τέλους χρόνους χρονολογοῦνται καὶ τὰ συλλεγέντα ὅστρακα.

Πολλὰ τῶν συλλεγέντων εἰς τὸ ἀνώτερον ταφικὸν στρῶμα τοῦ θολωτοῦ τάφου Ε ὀστράκων ἀνήκουν εἰς χονδροειδῆ ἀγγεῖα ἐξ ἀκαθάρτου πηλοῦ, μὲ τραχεῖαν ἐπιφάνειαν. Εἰδικώτερον ἀναφέρεται τμῆμα ἐκ τοῦ ἔξω νεύοντος χείλους καὶ τοῦ λαιμοῦ μεγάλου σταμνοειδοῦς ἀγγείου ἐξ ἀκαθάρτου, χονδροειδοῦς, κοκκινωποῦ πηλοῦ. Πλαστικὴ ταινία βαίνει ἐπὶ τῆς ἑξωτερικῆς ἐπιφανείας τοῦ λαιμοῦ καὶ παραλλήλως πρὸς τὸ χεῖλος.

Μεταξὺ τῶν ὀστράκων ἐκ λεπτοτέρου πηλοῦ συνελέγησαν: α) δεκατρία ὅστρακα ἐκ καθαροῦ, καστανοῦ πηλοῦ μετὰ κιτρινωποῦ ἐπιχρίσματος συνανήκοντα εἰς μίαν σφαιρικὴν πεπλατυσμένην πρόχουν, τῆς ὁποίας διατηρεῖται μέγα τμῆμα ἐκ τοῦ λαιμοῦ, ἀκεραία ἢ κάθετος κυλινδρική λαβή, τμήματα ἐκ τῆς πλευρᾶς καὶ μικρὸν μόνον τμῆμα ἐκ τῆς ἐπιπέδου βάσεως. Ἡ διακόσμησις τῆς εἶναι πλαστικὴ καὶ γραπτὴ, συνίσταται δὲ εἰς ζώνην ἐκ πλαστικῶν μαστοειδῶν ἀποφύσεων διατεταγμένων εἰς ζεύγη καθέτως καὶ διατρεχουσῶν τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἀγγείου ὀλίγον κατωτέρω τοῦ ὤμου. Αἱ ἀποφύσεις αὗται περιβάλλονται ὑπὸ κύκλου καστανομέλανος. Τὴν κατωτέραν μαστοειδῆ ἀπόφυσιν τέμνουν δύο λεπταὶ παράλληλοι ὀριζόντιαι ταινίαι· ἔτι κατωτέρω τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἀγγείου διατρέχουν δύο ἕτεραι παχεῖαι ταινίαι ἐκ καστανομέλανος, ἐνῶ εἰς τὸ σφζόμενον τμῆμα ἐκ τῆς πλευρᾶς καὶ τῆς βάσεως γράφεται κύκλος ἐκ καστανομέλανος. Τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ περιτρέχει ταινία ἐξ ὁμοίου χρώματος, ἐνῶ ἴχνη του παρατηροῦνται ἐπίσης κατὰ τὴν κατωτέραν ἀπόληξιν τῆς λαβῆς. Καὶ τὸ ἀγγεῖον τοῦτο εὐρίσκει παράλληλα μεταξὺ τῶν δειγμάτων ἐκ τοῦ γνωστοῦ MM Ια ἀποθέτου⁵. β) Τρία ὅστρακα κυπέλλων τοῦ τύπου tumblers, βεβαμμένα διὰ καστανομέλανος καὶ ἕτερον τμῆμα τῆς βάσεως καὶ τῆς πλευρᾶς,

1. Ι. καὶ Ε. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗ, Ἀποθέτης κεραμεικῆς τῆς τελευταίας φάσεως τῶν προανακτορικῶν χρόνων εἰς Ἀρχάνας, ΑΕ 1972, Χρον., σ. 1 - 11.

2. Αὐτόθι πίν. Ζα.

3. Αὐτόθι πίν. Δ - Εα.

4. Ι. Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ, ΑΔ 21, 1966, Β' 2, σ. 412. ΠΑΕ 1966, σ. 184· 1971, σ. 281· 1973, σ. 171, πίν. 171. Πρβ. Ν. ΠΛΑΤΩΝ, Mélanges Ch. Picard, σ. 833 κέ.

5. Ι. καὶ Ε. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗ, ἑ.ἀ. πίν. Ηα - γ.

φέρον καστανέρυθρον βαφὴν ἔσω καὶ ἔξω. γ) Ἀνευρέθησαν ἐπίσης δακτυλιοειδεῖς βάσεις κυπέλλων καὶ ἄλλαι ἀνήκουσαι εἰς μεγαλύτερα ἀγγεῖα ὡς καὶ τεμάχια λαβῶν ταινιοειδῶν ἢ κυλινδρικών, μεταξὺ τῶν ὁποίων μία ὀριζοντία ταινιοειδὴς μετὰ τμήματος ἐκ τῆς πλευρᾶς. δ) Πολλὰ ὄστρακα ἀνήκουν εἰς τὰ τοιχώματα ἀγγείων. Τινὰ τούτων εἶναι τμήματα ἐκ τῆς πλευρᾶς μετὰ τοῦ χείλους ὁρώτων συνήθως κυπέλλων. Χαρακτηριστικὸν εἶναι τεμάχιον χείλους καὶ πλευρᾶς τροπιδωτοῦ κυπέλλου, μετὰ λεπτῶν τοιχωμάτων, βεβαμμένον διὰ καστανομέλανος ἔσω καὶ ἔξω, τὸ ὁποῖον φέρει δύο παραλλήλους αὐλακώσεις κατὰ τὸ σημεῖον τῆς μεγίστης διαμέτρου. Ἀναφέρεται ἐπίσης ὄστρακον σφαιρικοῦ μᾶλλον κυπέλλου, βεβαμμένον ἔξω καὶ ἔσω διὰ καστανομέλανος καὶ φέρον ἐπίσης κυματοειδεῖς παραλλήλους ταινίας δι' ἐπιθέτου λευκοῦ, ἐξιτήλου. Ἀνευρέθησαν ἐπίσης τεμάχια τινα ποδῶν τριποδικῶν τραπεζῶν ἐξ ἀκαθάρτου πηλοῦ καὶ ὑπερυψωμένη γεφυρόστομος σωληνωτὴ προχοή καδοειδοῦς μεγάλου ἀγγείου. Καὶ τὰ ὄστρακα ταῦτα χρονολογοῦνται εἰς τοὺς MM Ia χρόνους.

Σημαντικὰ ὑπῆρξαν τὰ εὐρήματα τοῦ ἀνωτέρου ταφικοῦ στρώματος τοῦ θολωτοῦ τάφου E καὶ διὰ τὸ πλῆθος, ἀλλὰ προσέτι καὶ διὰ τὴν ποιότητά των παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι εὐρήματα ἐγένοντο μόνον ἐντὸς ὀλίγων ἐκ τῶν σαρκοφάγων, ἤτοι εἰς 11 ἐκ τῶν 29 σαρκοφάγων τοῦ στρώματος, τὰς ὑπ' ἀρ. 1, 4, 5, 11, 12, 14, 15, 17, 20, 21 καὶ 25 σαρκοφάγους. Τὰ περισσότερα εὐρήματα ἐγένοντο εἰς τὰς ὑπ' ἀρ. 11 καὶ 20 σαρκοφάγους. Εἶναι ἐνδιαφέρον νὰ σημειωθῇ ὅτι εἰς τὴν ὑπ' ἀρ. 25 σαρκοφάγον ἀνευρέθησαν δύο σφραγίδες. Χαρακτηριστικὸν εἶναι ἐπίσης τὸ πλῆθος τῶν ψήφων, αἵτινες συνώδευσαν τὴν ταφὴν τῆς ὑπ' ἀρ. 20 σαρκοφάγου.

Ἰσως τὰ πλεόν ἀξιόλογα εὐρήματα πρέπει νὰ θεωρηθοῦν τὰ τεμάχια τῶν ἐνεπιγράφων σαρκοφάγων, παρόμοια τῶν ὁποίων εἶχον ἀνευρεθῇ παλαιότερον καὶ εἰς τὸ ταφικὸν κτῆριον 6¹. Εἶναι ἐνδιαφέρον νὰ σημειωθῇ, ὅτι εἰς τὰ τρία ἐνεπίγραφα τεμάχια παρατηρεῖται ἡ χρῆσις διαφόρων γραμμάτων, οὕτως ὥστε εἶναι δύσκολον νὰ ὑποτεθῇ ὅτι αἱ ἐπιγραφαὶ ἀποδίδουν κάποιαν σχετικὴν πρὸς τοὺς νεκροὺς ρῆσιν, ὁμοίαν π.χ. τῆς λεγομένης «libation formula», τὴν ὁποίαν ἐπίσης γνωρίζομεν ἐκ τοῦ νεκροταφείου εἰς Φουρνί². Ἡ ὑπόθεσις ὅτι αἱ ἐπιγραφαὶ ἀποδίδουν τὰ ὀνόματα τῶν ταφέντων εἰς τὰς σαρκοφάγους νεκρῶν εἶναι ἐπομένως εὐλογος.

Ἰδιαιτέρον ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν ἐπίσης αἱ δώδεκα σφραγίδες τοῦ ἀνωτέρου ταφικοῦ στρώματος τοῦ θολωτοῦ τάφου E, τόσον διὰ τὴν ὕλην, ὅσον καὶ

1. Κατὰ τὴν ἀνασκαφικὴν περίοδον τοῦ 1965. Πρβ. I. A. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗ, ΑΔ 21, 1966, Β' 2, σ. 411 - 2.

2. Βλ. E. GRUMACH - J. A. SAKELLARAKIS, Kadmos 5, 1966, σ. 109 κέ.

διὰ τὰ σφραγιστικά των θέματα. Ὡς κατεδείχθη ἤδη ἀλλαχοῦ¹ αἱ σφραγίδες αὗται ἀποτελοῦν τὴν πολυπληθεστέραν ὁμάδα καλῶς χρονολογουμένων προανακτορικῶν σφραγίδων, σχετιζόμεναι ἀμέσως πρὸς τὰς ἐξ εἰς τὴν ΜΜ Ια ὁμοίως περιόδον χρονολογουμένας σφραγίδας ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου ΙΙα τοῦ Λέντα². Αἱ δώδεκα σφραγίδες τοῦ ἀνωτέρου ταφικοῦ στρώματος τοῦ θολωτοῦ τάφου Ε τῶν Ἀρχανῶν ὅμως εἶναι σημαντικώτεραι ὅχι μόνον διότι πλὴν τοῦ ὁστοῦ, τοῦ χλωρίτου καὶ τοῦ στεατίτου, ὁ ὁποῖος χρησιμοποιεῖται εἰς τὸν Λένταν, ἀπαντοῦν ἐλεφαντόδους, φαγεντιανή, ὀρεῖα κρύσταλλος, μετεωρίτης καὶ χαλκός, ἀλλ' ἐπίσης λόγῳ τῆς ποικιλίας τῶν σχημάτων καὶ τῶν σφραγιστικῶν των θεμάτων. Παρὰ τὰ γνωστὰ ἐκ τῆς παλαιότερας σφραγιδογλυφίας κομβίόσχημα, τρίπλευρα, κωνικά καὶ κυλινδρικά σχήματα, ἀπαντοῦν τώρα τὸ πρῶτον δισκοειδῆ καὶ πεπλατυσμένοι κύλινδροι, ὡς ἐπίσης τὸ σχῆμα τοῦ σφραγιστικοῦ δακτυλίου. Ὅσον ἀφορᾷ δὲ εἰς τὰ σφραγιστικά θέματα πλὴν τῶν γνωστῶν γραμμικῶν θεμάτων καὶ τῶν παραστάσεων ζώων, ἀπαντοῦν ἐπίσης τὸ πρῶτον τὰ λεγόμενα («ἀρχιτεκτονικά») θέματα.

Τέλος χαρακτηριστικὸν διὰ τὸ ἐξεταζόμενον ἀνώτερον ταφικὸν στρώμα τοῦ θολωτοῦ τάφου Ε τῶν Ἀρχανῶν ἀποτελεῖ τὸ πλῆθος τῶν ὁστῶν ζώων, τὰ ὁποῖα ἀνευρέθησαν ἐντὸς ἀπασῶν τῶν σαρκοφάγων καὶ εἰς τοὺς χώρους μεταξὺ τούτων. Εἷς τινὰς περιπτώσεις τὰ ὁστᾶ εἶχον ἐναποτεθῆ εἰς ἐν σημεῖον τῆς σαρκοφάγου, συνήθως ὅμως ἀνευρίσκοντο ἐν διασπορᾷ. Ἐκ τοῦ χρώματος τῶν ὁστῶν συνάγεται ὅτι ταῦτα ἦσαν συνήθως ὀπτημένα.

Τὸ κατώτερον ταφικὸν στρώμα

Μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν εἴκοσι ἐννέα σαρκοφάγων τοῦ ἀνωτέρου ταφικοῦ στρώματος τῆς θόλου, διεπιστώθη ἡ ὑπαρξίς κάτωθεν τῶν πυθμένων τούτων ἐνὸς νέου στρώματος, συγκειμένου ἐκ δύο τμημάτων, ἥτοι πρῶτον ἐξ ἐνὸς λεπτοτάτου ἀνισοπαχοῦς στρώματος, μέλανος χρώματος καὶ ἐνὸς δευτέρου ὁμοίως λεπτοῦ, σκοτεινοῦ μέλανος χρώματος, ἀναμφιβόλως συνανηκόντων εἰς τὸ κατώτερον ταφικὸν στρώμα. Τὸ συνολικὸν πάχος τοῦ κατωτέρου τούτου ταφικοῦ στρώματος ἐκυαίνεται, λόγῳ καὶ τῆς κατωφρείας τοῦ ἐδάφους, ἀπὸ βάθους 0.03 - 0.10 μ. μέχρι τοῦ ἐκ τεθραυσμένων λιθαρίων δαπέδου τῆς θόλου. Τὸ στρώμα ἦτο παχύτερον κατὰ τὸ ΝΑ τμήμα τῆς θόλου, ἐνθα ἡ κλίσις τοῦ ἐδάφους εἶναι μεγαλυτέρα. Τὸ στρώμα τοῦτο δὲν παρετηρήθη ἐξ ἄλλου εἰς τὸν χώρον μεταξὺ τῶν παραστάδων τῆς εἰσόδου.

1. Βλ. τὴν ἀνακοίνωσιν «Χρονολογημένα σύνολα προανακτορικῶν σφραγίδων ἀπὸ τῆς Ἀρχάνες» ὑπὸ ἐκτύπωσιν εἰς Πεπραγμένα Δ' Κρητολογικοῦ Συνεδρίου, Ἡράκλειον 1976.

2. CMS II, ἀρ. 204 - 9.

Ἡ διάκρισις τοῦ κατωτέρου ταφικοῦ στρώματος τοῦ θολωτοῦ τάφου Ε ἦτο σαφὴς ἐκ τῆς διαφόρου συνθέσεως τούτου σχετικῶς πρὸς τὸ ὑπερκειμένον ἀνώτερον ταφικὸν στρώμα. Τὸ κατώτερον σκληρότατον στρώμα, συνέκειτο ὄχι μόνον ἐκ χρώματος ἀλλ' ἐπίσης ἐκ πλήθους πεπατημένων καὶ πεπιεσμένων μικροτάτων τεμαχίων ἀνθρωπίνων ὀστέων, κρανίων καὶ ὀδόντων, εἰς πυκνὰς μάζας. Εἶναι βέβαιον οὕτω, ὅτι τὸ στρώμα τοῦτο ἀπετελέσθη ἐκ τῶν ὑπολειμμάτων τῶν πρώτων ταφῶν, αἱ ὁποῖαι ἐγένοντο ἐπὶ τοῦ ἐκ λιθαρίων δαπέδου τῆς θόλου, αἵτινες ἰσοπεδώθησαν καὶ ἐκαλύφθησαν διὰ λεπτοῦ στρώματος ἐκ χρώματος μέλανος χρώματος πρὸς δημιουργίαν τοῦ δαπέδου τοῦ ἀνωτέρω ταφικοῦ στρώματος.

Δυστυχῶς, λόγῳ τῆς τοιαύτης ἰσοπεδώσεως τοῦ χώρου, τοῦ βάρους ἐκ τῆς τοποθετήσεως τῶν σαρκοφάγων καὶ τῆς πτώσεως τῆς θόλου, ὑπῆρξεν ἀδύνατος ἡ διάκρισις συγκεκριμένων ταφῶν, ἀνηκουσθὼν εἰς τὸ κατώτερον ταφικὸν στρώμα, ὡς καὶ τῆς ἀποδόσεως εἰς αὐτάς τῶν γενομένων εὐρημάτων. Εἶναι βέβαιον πάντως ὅτι τοιαῦται ταφαὶ ἐγένοντο τόσον ἐπὶ τοῦ ἐκ λιθαρίου δαπέδου τῆς θόλου, ὅσον καὶ ἐντὸς δύο τοῦλάχιστον σαρκοφάγων, διότι, παρὰ τὴν γενομένην διατάραξιν καὶ τὴν ἐκ τῆς σκληρότητος τοῦ χρώματος δυσκολίαν τῆς ἀνασκαφῆς, διεκρίθησαν εἰς τινα σημεῖα πολλὰ μικρότατα τεμάχια, ἀνήκοντα εἰς τὸ αὐτὸ κρανίον ἢ ὀστρακα ἀνήκοντα εἰς τὰς αὐτάς σαρκοφάγους. Λόγῳ τῆς σημειωθείσης δυσκολίας διακρίσεως τῶν ταφῶν τὰ γενόμενα πολλαπλᾶ εὐρήματα τοῦ κατωτέρου ταφικοῦ στρώματος περιγράφονται κατωτέρω διὰ μεθοδολογικοὺς μόνον σκοποὺς ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὰς ὑπερκειμένας σαρκοφάγους τοῦ ἀνωτέρου ταφικοῦ στρώματος, πρὸς τὰς ὁποίας ὅμως, ὡς εἶναι εὐνόητον, οὐδεμίαν σχέσιν εἶχον.

Ὡς ἀνεφέρθη ἤδη, εἰς τὸ κατώτερον ταφικὸν στρώμα ἀνήκουν δύο σαρκοφάγοι, αἱ ὑπ' ἀρ. 29 καὶ 30, τῶν ὁποίων ἀνευρέθησαν μόνον τὰ πώματα. Αὗται διαφοροποιοῦνται τῶν ὑπερκειμένων σαρκοφάγων τοῦ ἀνωτέρου ταφικοῦ στρώματος, τόσον ὡς πρὸς τὸν πηλὸν ὅσον καὶ ὡς πρὸς τὴν ὅπτησιν. Τὸ πῶμα τῆς ὑπ' ἀρ. 29 σαρκοφάγου ἀνευρέθη κάτωθεν τῆς σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 18 τοῦ ἀνωτέρου ταφικοῦ στρώματος κείμενον ἀναστρόφως καὶ μὲ κατεύθυνσιν ἐκ ΒΔ πρὸς ΝΑ. Τὸ μῆκος του εἶναι 1 μ. τὸ δὲ πλάτος του 0.425 μ. Τὸ πῶμα φέρει ἄνωθεν πλαστικὴν, εἰς τὸ μέσον τοῦ πλάτους καὶ κατὰ τὸν ἄξονα τοῦ μήκους ράχιν, ἐτέρας δὲ κατὰ μῆκος παρὰ τὸ χεῖλος τῶν μακρῶν πλευρῶν. Εἰς τὰς κορυφὰς τῶν γωνιῶν, ἀνοίγονται ὅσαι διὰ τὴν στερέωσιν ἴσως τοῦ πώματος διὰ σχοινίου. Τῆς σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 30 ἀνευρέθη τὸ ἐξ ὠχροκιτρίνου πηλοῦ τευθρασμένον πῶμα, κείμενον μερικῶς ὑπὸ τὰς σαρκοφάγους ὑπ' ἀρ. 1 καὶ 2 τοῦ ἀνωτέρου ταφικοῦ στρώματος, μὲ κατεύθυνσιν ἐκ ΒΑ πρὸς ΝΔ. Ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς του ἐπιφανείας φέρει διακόσμησιν διὰ μέλανος.

Κάτωθεν τῶν πυθμένων τῶν ὑπ' ἀρ. 1 καὶ 2 σαρκοφάγων, ἐντὸς τοῦ μέλανος χρώματος, δὲν ἀνευρέθησαν ὀστᾶ, ὡς εἰς τὰς σαρκοφάγους τοῦ Ν τμήματος,

προφανῶς λόγω τοῦ ὅτι τὸ δάπεδον εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἦτο εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον καὶ οὕτω τὸ στρῶμα τῆς ἐπιχώσεως λεπτότερον.

Κάτωθεν τοῦ πυθμένος τῆς σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 4 καὶ κατὰ τὸ μέσον τῆς Ν στενῆς πλευρᾶς ταύτης συνελέγησαν τεμάχια κρανίου. Κατὰ τὸν αὐτὸν χῶρον συνελέγησαν ἐπίσης: 1) Σφραγιστικὸς κύλινδρος ἐξ ἐλαιόχρου στεατίτου (πίν. 239γ, 244β) μειούμενος πρὸς τὸ ἐν ἄκρον, ὕψ. 0.02, μεγ. διαμ. 0.0119 καὶ ἐλαχ. 0.009. Οὗτος σφίζεται ἀκέραιος καὶ εἰς ἀρίστην διατήρησιν, πλὴν δύο ἀβαθεστάτων ρωγμῶν κατὰ τὴν παράπλευρον ἐπιφάνειάν του. Περὶ τὸ μέσον τοῦ σώματός του φέρει σύστημα τεσσάρων ὁπῶν ἀναρτήσεως, ἐγκαρσίως πρὸς τὸν μακρὸν ἄξονα. Ἡ μεγαλύτερα σφραγιστικὴ ἐπιφάνεια κοσμεῖται διὰ συστήματος γραμμικῶν θεμάτων, ἡ ἐτέρα δὲ φέρει ἀνισοσκελῆ σταυρόν, βαθέως κεχαραγμένον. 2) Πλησίον τοῦ κρανίου συνελέγησαν δύο περίαπτα ἐξ ἐλεφαντόδοντος, κυλινδρικοῦ, ἐλαφρῶς πεπιεσμένου σχήματος, ὕψ. 0.013 καὶ 0.0155 μ. ἀντιστοιχῶς. Κατὰ τὴν παράπλευρον ἐπιφάνειαν καὶ περὶ τὸ μέσον τοῦ ὕψους των φέρουν διαμπερῇ ὁπὴν ἀναρτήσεως, ἐπικοινωνοῦσαν καὶ πρὸς τὸ κοῖλον ἐσωτερικόν. Τὸ ἐν τούτων σφίξει ἰδιαίτερον τμήμα, ὁμοίως ἐξ ἐλεφαντόδοντος, τὸ ὁποῖον ἐντίθεται εἰς τὴν εὐρεῖαν κατὰ τὸν ἄξονα τοῦ μήκους του ὁπῆν.

Κάτωθεν τοῦ πυθμένος τῆς σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 5 ἀνευρέθησαν, πλὴν τριῶν μικροτάτων τεμαχίων κρανίου, τὰ ἐξῆς ἀντικείμενα: 1) Πλησίον τμήματος μηριαίου ὁστοῦ συντεθλιμμένου, χρυσῇ σφαιρικῇ ψῆφος, διαμ. 0.0067 μ. (πίν. 245α). Αὕτη ἀποτελεῖται ἐκ λεπτοῦ ἐλάσματος, τὸ ὁποῖον ἔλαβε σφαιρικὴν μορφήν δι' ἐπικρούσεως, τῆς ὁποίας ἔχνη διακρίνονται καθ' ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν τῆς ψῆφου. 2) Ἀπολέπισμα καστανοφαίου πυριτολίθου, μήκ. 0.013 μ.

Κάτωθεν τοῦ πυθμένος τῆς σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 6 συνελέγησαν ἐλάχιστα ὅσῃ εἰς μικρότατα τεμάχια. Κατὰ τὸ κέντρον τοῦ χώρου ἀνευρέθη κομβίῳσχημον περίαπτον ἐξ ἐλαιόχρου στεατίτου, διαμ. 0.017 καὶ πλάχ. 0.006 μ. Ἡ μία του ἐπιφάνεια εἶναι ἐπίπεδος, ἡ ἐτέρα δὲ κωνικὴ, καμπυλωμένη. Κατὰ τὸ κέντρον τῶν ἐπιφανειῶν τὸ περίαπτον φέρει διαμπερῇ ὁπὴν ἀναρτήσεως κατὰ τὸν ἄξονα τοῦ ὕψους. Ἰχνη ἐργαλείου κατεργασίας παρατηροῦνται καθ' ὅλην τὴν ἐπιφάνειάν του.

Κάτωθεν τοῦ πυθμένος τῆς ὑπ' ἀρ. 8 σαρκοφάγου καὶ κατὰ τὸ Ν τμήμα της ἀνευρέθη ψῆφος ἐξ ἀνοιχτοχρώμου στεατίτου, σχήματος πηνίου, μὲ διαμπερῇ ὁπὴν ἀναρτήσεως, μήκ. 0.0043 καὶ μεγ. πλ. 0.007 μ. Κατὰ τὸ Β τμήμα ἀνευρέθη τεμάχιον λεπίδος ὀψιανοῦ, μήκ. 0.0257 μ. Πλησίον τούτου συνελέγη πῆλινον ἀντικείμενον τριγωνικοῦ σχήματος, μετ' ἀπεστρογγυλευμένων γωνιῶν. Ἐπὶ ἀμφοτέρων πῶν ἐπιφανειῶν του διακρίνονται ἔχνη καστανομέλανος χρώματος, ἴσως λείψανα διακοσμήσεως ταινιῶν. Τοῦτο ἔχει ὕψ. 0.013, πλάτ. 0.017 καὶ πλάχ. 0.004 μ.

Κάτωθεν τοῦ πυθμένος τῆς ὑπ' ἀρ. 11 σαρκοφάγου δὲν συνελέγησαν ὅσῃ, εἰ μὴ μόνον μικρὰ τεμάχια σαρκοφάγων. Ἐνταῦθα συνελέγη ἐλεφάντινον ἀντι-

κείμενον, σχήματος T μετὰ κυλινδρικῶν κεραίων, ἴσως τὸ ἀνώτερον τμῆμα σφραγιῶδος (πίν. 239γ), ὕψ. 0.0118 καὶ μεγ. πᾶχ. 0.0054 μ. Ἡ ὀριζοντία κεραία, μήκ. 0.0104 μ., φέρει ἰσχυράν πλαστικὴν ράχιν κατὰ τὸ μέσον της, ἐγκαρσίως πρὸς τὸν ἄξονα τοῦ μήκους της. Αἱ παρυφαί τῆς κεραίας ταύτης εἶναι ἐπίσης σαφῶς δεδηλωμένοι, ἐξέχουσai ἐλαφρῶς τοῦ σώματος τοῦ κυλίνδρου. Διαμπερὴς ὅπῃ ἀναρτήσεως ὑπάρχει κατὰ τὴν ὀριζοντίαν κεραίαν, παραλλήλως πρὸς τὸν ἄξονα τοῦ μήκους της.

Κάτωθεν τοῦ πυθμένος τῆς σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 12, τὸ ταφικὸν στρῶμα ἦτο παχύ, πληρούμενον ὀστέων καὶ συντεθλιμμένων λειψάνων ταφῶν. Ὑπὸ τὴν Ν στενὴν πλευράν τῆς σαρκοφάγου καὶ κατὰ τὴν ΝΑ γωνίαν συνελέγησαν τεμάχια κρανίου. Κατὰ τὸ κέντρον τοῦ χώρου ἀνευρέθη: α) Πλαστικὴ θηριομορφικὴ σφραγὶς ἐξ ἐλεφαντόδοντος (πίν. 239γ, 245β), καλῆς διατηρήσεως, πλὴν ἀπολεπίσματος τινος. Τὸ πλαστικὸν στέλεχος συνίσταται ἐκ δύο «προτομῶν» ζῶων, ἴσως ὄφειων, ἀντιθετικῶς συμπλεκόμενων καὶ εἰς συμμετρικὴν διάταξιν. Ἐκ τῶν χαρακτηριστικῶν τούτων ἀποδίδονται οἱ ὀφθαλμοὶ μόνον ἐνὸς ἐκάστου διὰ μιᾶς ὀριζοντίας διαμπεροῦς ὀπῆς. Τὸ πλαστικὸν τοῦτο τμῆμα ἐδράζεται ἐπὶ ταπεινῆς, ἀλλὰ σαφῶς δεδηλωμένης στρογγύλης βάσεως, ἥ κάτω ἐπιφάνεια τῆς ὁποίας ἀποτελεῖ τὸ σφραγιστικὸν πεδίον. Ἐπὶ τούτου ἔχει γλυφῇ ἀμελῶς πως δικτυωτὸν πλέγμα. Ἡ ὀριζοντία ὅπῃ ἀναρτήσεως ἀνοίγεται κατὰ τὴν διάμετρον τῆς σφραγιῶδος καὶ μετὰ τοῦ πλαστικοῦ στελέχους καὶ τῆς βάσεως. β) Δυτικῶς ταύτης ἀνευρέθη ἑτέρα σφραγὶς, ὡσαύτως ἐξ ἐλεφαντόδοντος (πίν. 239γ, 245γ), τεθραυσμένη εἰς πλείονα τεμάχια καὶ ἐλλιπὴς κατὰ τὸ στέλεχος. Τὸ σφζόμενον τμῆμα εἶναι ταπεινὸν δισκοειδές. Ὡς φαίνεται ἐκ τινων ἰχνῶν, πιθανῶς πλαστικὸν τι θέμα θὰ ἀπετέλει τὴν πρὸς τὰ ἄνω ἀπόληξιν τῆς σφραγιῶδος, ἔνθα θὰ ὑπῆρχε καὶ ἡ ὀπῇ ἀναρτήσεως. Παρὰ τὴν κακὴν διατήρησιν τῆς σφραγιστικῆς ἐπιφανείας τὸ σφραγιστικὸν θέμα, βαθέως καὶ ἄριστα εἰργασμένον, διατηρεῖται εἰς καλὴν σχετικῶς κατάστασιν. Τοῦτο συνίσταται ἐκ συστήματος δύο C σπειρῶν ἀντιθετικῶς διευθετημένων, τῶν ὁποίων αἱ ἀπολήξεις τῶν σκελῶν, σχηματιζόμεναι διὰ διπλῆς χαράξεως, καμπυλοῦνται ἰσχυρῶς. γ) Ἐνταῦθα ἀνευρέθησαν ἐπίσης τέσσαρες λεπίδες ὀψιανοῦ, τῶν ὁποίων τὸ μῆκος κυμαίνεται ἀπὸ 0.0095 - 0.0019 μ.

Κάτωθεν τοῦ πυθμένος τῆς σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 13 τὸ ταφικὸν στρῶμα ἦτο μέσου πᾶχους 0.05 μ. Ὑπὸ τὴν ΝΑ γωνίαν ταύτης ἀνευρέθη ἐξάεδρος πρισματική, τραπεζοειδὴς τὸ σχῆμα σφραγὶς, ἐξ ἀνοικτοῦ καστανόχρου στεατίτου (πίν. 239γ, 245δ) ἐλλιπὴς κατὰ μικρὸν τμῆμα τοῦ σφραγιστικοῦ πεδίου. Ἐκ τῆς παραλλήλου πρὸς τὸ σφραγιστικὸν πεδίον πλευρᾶς ἐκφύεται ἐπίμηκος στέλεχος, πεπλατυσμένον ἄνωθεν, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνοίγεται ἡ ὀπῇ ἀναρτήσεως. Δικτυωτὸν πλέγμα, ἀμελῶς εἰργασμένον, ἀποτελεῖ τὸ σφραγιστικὸν θέμα. Τὸ ἀμελὲς τῆς κατασκευῆς εἶναι ἐμφανὲς ἄλλωστε εἰς ὀλόκληρον τὴν σφραγιῶδα, ἐπὶ διαφόρων σημείων τοῦ σώματος τῆς ὁποίας διακρίνονται ἴχνη τῆς κατεργασίας.

Πλησίον τῆς σφραγίδος ἀνευρέθη τμήμα λεπίδος ὀψιανοῦ, μήκους 0.022 μ.

Κάτωθεν τοῦ πυθμένος τῆς σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 14, ἐνθα ἀνευρέθησαν ἐλάχιστα ὀστᾶ, τὸ παλαιότερον στρώμα εἶχε πάχος 0.03 μ. Κατὰ τὸ μέσον τῆς Β μακρᾶς πλευρᾶς τῆς ἀνευρέθη περίπτον ἐξ ἐλαιόχρου στεατίτου. Τοῦτο ἔχει πυραμιδοειδὲς σχῆμα μὲ ὀρθογωνίαν τὴν βάσιν καὶ τὰς παραπλεύρους ἐπιφανείας, δύο τριγωνικοῦ καὶ δύο ὀρθογωνίου σχήματος, ἐπὶ τῶν ὁποίων διακρίνονται ἴχνη ἐκ τοῦ ἐργαλείου χαράξεως. Κατὰ τὴν κορυφὴν φέρει διαμπερῇ ὀπὴν. Τοῦτο ἔχει ὕψ. 0.02 καὶ πλ. βάσεως 0.0104 μ. Ἐνταῦθα ἀνευρέθη ἐπίσης τεμάχιον λεπίδος ὀψιανοῦ, μήκ. 0.018 μ.

Κάτωθεν τοῦ πυθμένος τῆς σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 15 ἀνευρέθησαν ἐλάχιστα ὀστᾶ, Β τοῦ πλακοειδοῦς λίθου, τοῦ τεθειμένου κατὰ τὸ μέσον περίπου τοῦ πυθμένος τῆς. Κατὰ τὸ Ν τμήμα συνελέγη ὅστουν ζώου, πιθανῶς σπόνδυλος. Ὑπὸ τὴν Α ἀκμὴν τοῦ πυθμένος τῆς ἀνευρέθη ἐξ ἄλλου ψήφος ἐξ ἐλαιόχρου στεατίτου μετὰ μελαινῶν φλεβώσεων, σχήματος πεπιεσμένου σφαιρικοῦ.

Κάτωθεν τοῦ πυθμένος τῆς σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 17 ἀνευρέθησαν τεμάχια κρανίου κατὰ τὴν ΝΑ γωνίαν τῆς καὶ τρία τεμάχια λεπίδων ὀψιανοῦ, ἐξ ὧν δύο κατὰ τὸ ΒΔ τμήμα τῆς, μήκ. 0.0127, 0.0218 καὶ 0.018 μ.

Κάτωθεν τοῦ πυθμένος τῆς σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 18 καὶ ἄνωθεν τοῦ ὑπὸ ταύτην κειμένου πώματος τῆς σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 29, τοῦ κατωτέρου ταφικοῦ στρώματος, ἀνευρέθη κρανίον καὶ πλησίον τούτου ὅστουν, πιθανῶς ζώου, κεκομμένον δι' ἐργαλείου κατὰ τὴν μίαν αὐτοῦ ἀπόληξιν. Ἐνταῦθα ἐπίσης ἀνευρέθησαν δύο μικρὰ σφαιρικά λιθάρια χρώματος ὑπολεύκου, ἐκ λίθου λίαν εὐθρύπτου καὶ μικρὸν ἐλεφάντινον τεμάχιον ἐκ περιάπτου, κοίλου εἰς τὸ ἐσωτερικόν, σφζ. ὕψ. 0.006, σφζ. πλ. 0.01 καὶ πάχ. 0.003 μ. Κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν παρατηρεῖται βαθεῖα χαραγὴ, κάθετος πρὸς τὸν νοητὸν ἄξονα ὕψους τοῦ περιάπτου καὶ ἴχνος ἐτέρας, παραλλήλου πρὸς τὴν πρώτην.

Κάτωθεν τοῦ πυθμένος τῆς σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 19 ἔκειντο ἐν διασπορᾷ πλεῖστα σαθρά καὶ πεπατημένα τεμάχια ὀστέων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ πολλὰ μῆρια. Κατὰ τὸ Β καὶ Ν τμήμα καὶ παρὰ τὰς στενὰς ἀκμὰς τῆς σαρκοφάγου ἀνευρέθη ἐν κρανίον. Ν τοῦ κρανίου συνελέγη μικρὸν δισκάριον ἐκ σχιστολίθου μετ' ἐπιπέδου κάτωθεν καὶ κυρτῆς ἄνωθεν ἐπιφανείας. Ὑπὸ τὴν Α πλευρὰν τῆς σαρκοφάγου συνελέγησαν δύο λεπίδες ὀψιανοῦ, μήκ. 0.027 μ. ἡ μία καὶ ἡ ἑτέρα συγκειμένη ἐκ δύο τεμαχίων, μήκ. 0.0021 καὶ 0.0059 μ. ἀντιστοίχως. Μεταξὺ τῶν δύο λεπίδων ὀψιανοῦ ἀνευρέθη χαλκοῦς δακτύλιος διαμ. 0.0045, ἐκ πλατέος ἐλάσματος, πάχ. 0.001 μ., τὸ ὁποῖον πλατυνόμενον περὶ τὸ μέσον σχηματίζει τὴν σφενδόνην, σφζ. πλάτ. 0.011 μ., ἥτις φέρει κοκκίδωσιν δι' ἐπικρούσεως εἰς σειράς, ἀδιακριβότου διατάξεως, λόγῳ τῆς ὀξειδώσεως καὶ τῆς ἑλλιποῦς διατηρήσεως. Ἡ κοκκίδωσις συνεχίζεται καὶ κατὰ τὰ τμήματα, ἐνθα τὸ ἔλασμα βαίνει στενούμενον, σχηματίζον οὕτω τὰ δύο σκέλη τῆς στεφάνης. Ὑπὸ τὴν ΝΑ γωνίαν τῆς σαρκοφάγου 19 ἀνευρέθη ἀκεραία σφρα-

γίς ἐκ πρασίνου σχιστολίθου (πίν. 239γ, 245ε - ς). Αὕτη εἶναι ἐπιμήκης, ὀρθογωνία, μετ' ἀπεστρογγυλευμένων γωνιῶν, μήκ. 0.0291, πλ. 0.0129 καὶ μεγ. πάχ. 0.0073 μ. Ἡ κατωτέρα ἐπιφάνεια ταύτης εἶναι ἐπίπεδος, ἡ ἀνωτέρα δὲ παρουσιάζει ὁμαλὴν κλίσιν κατὰ τὸ μῆκος, ἀπὸ τοῦ ἐνὸς ἄκρου εἰς τὸ ἄλλο. Ἐπὶ τῆς ἀνωτέρας ἐπιφανείας τῆς σφραγιῶδος ὑπάρχει ὀπὴ ἀναρτήσεως, ἐγκαρσίως πρὸς τὸν ἄξονα τοῦ μήκους. Τὸ σφραγιστικὸν θέμα ἀποτελοῦν τέσσαρες σφῆνες διαφόρων μεγεθῶν, λαξευμέναι βαθέως καὶ παρατακτικῶς διευθετημέναι. Ἐνταῦθα ἀνευρέθησαν ἐπίσης τὰ κάτωθι ἀντικείμενα: 1) τρία τεμάχια λεπίδων ὀψιανοῦ, μήκ. 0.0238, 0.0125 καὶ 0.023 μ. 2) λεπτότατον μικρὸν τεμάχιον χρυσοῦ ἐλάσματος, ὀρθογωνίου σχεδὸν σχήματος (πίν. 245α), ἐλαφρῶς συρρικνωμένον, μεγ. μήκ. 0.009 καὶ μεγ. πλ. 0.006 μ. καὶ 3) μικρὰ ψῆφος ἐξ ἀνοικτοχρώμου ἐλαϊόχρου στεατίτου, σχήματος ἀκανονίστου δακτυλοειδοῦς, μεγ. διαμ. 0.0105 μ.

Καθ' ὅλον τὸν χῶρον κάτωθεν τῆς ὑπ' ἀρ. 20 σαρκοφάγου ἀνευρέθησαν ἐπτά συνολικῶς περίαπτα. Τὰ ἐξ τούτων κατεσκευάσθησαν ἐξ ἐλεφαντόδοντος, εἶναι δὲ σχήματος πεπιεσμένου κυλινδρικοῦ, κοῖλα εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ὕψ. ἀπὸ 0.014 - 0.021 μ., διαμ. δὲ ἀπὸ 0.0125 - 0.0156 μ. Κατὰ τὴν παράπλευρον ἐπιφάνειαν καὶ περὶ τὸ μέσον τοῦ ὕψους των φέρουν σύστημα ὀπῶν ἀναρτήσεως. Τὸ ἔβδονον περίαπτον εἶναι ἐκ στεατίτου, κομβιόσχημον, διαμ. 0.021 καὶ πάχ. 0.006 μ. Ἡ μία του ἐπιφάνεια εἶναι ἐπίπεδος, ἡ ἑτέρα δ' ἐλαφρῶς καμπυλωμένη. Κατὰ τὸ κέντρον τῶν ἐπιφανειῶν φέρει διαμπερῇ ὀπὴν ἀναρτήσεως. Πλησίον τούτου ἀνευρέθη ἀντικείμενον ἐξ ἐλεφαντόδοντος εἰς σχῆμα πλοκάμου κόμης (πίν. 246α), μήκ. 0.047 καὶ μεγ. πάχ. 0.0105 μ. Τοῦτο λεπτύνεται καμπυλούμενον κατὰ τὸ ἐν ἄκρον. Κατὰ τὸ ἕτερον ἄκρον διπλῇ χαραγῇ, δηλοῦν ταινίαν περιθέουσαν τὸν πλόκαμον. Εἰς τὸν αὐτὸν χῶρον ἀνευρέθη ὁδοὺς κάπρου, διαμορφωμένους εἰς περίαπτον (πίν. 247α). Τοῦτο εἶναι ἐπιμήκους σχήματος, μήκ. 0.075, μεγ. πάχ. 0.0084 καὶ ἐλαχ. 0.0045 μ., καταλήγει δὲ καμπυλούμενον εἰς δξείαν ἀπόληξιν. Κατὰ τὰς ἀπολήξεις φέρει ἀνὰ δύο βαθείας ἐγχαραῖς, καθέτως πρὸς τὸν ἄξονα τοῦ μήκους. Μεταξὺ τούτων ὑπάρχει διαμπερῆς ὀπὴ ἀναρτήσεως. Ἐνταῦθα ἐπίσης ἀνευρέθησαν τέσσαρα τεμάχια ἐξ ἐλεφαντόδοντος ἀπαρτίζοντα ἑλλειπῶς διατηρούμενον, τριγωνικὸν καὶ καμπυλούμενον περίαπτον (πίν. 246β). Κατὰ τὴν μικροτέρου μήκους πλευρὰν καὶ πλησίον τῆς παρυφῆς ὑπάρχουν τέσσαρες ὀπαὶ ἀναρτήσεως. Τοῦτο ἔχει ὕψ. 0.038 μ., πλάτ. 0.027 καὶ πάχ. 0.0025 μ.

Κάτωθεν τοῦ πυθμένος τῆς σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 21 τὸ ταφικὸν στρῶμα, πάχ. 0.05 - 0.10 μ., περιεῖχε πλῆθος πεπατημένων ὀστῶν. Κατὰ τὸ Β τμήμα ἐσημειώθη ἡ ὑπαρξίς κρανίου. Πλησίον τούτου ἀνευρέθη περίαπτον ἐξ ἐλεφαντόδοντος, σχήματος ἐλαφρῶς πεπιεσμένου κυλίνδρου, κοῖλον ἐσωτερικῶς, ὕψ. 0.0164 καὶ μεγ. διαμ. 0.0115 μ. Κατὰ τὴν παράπλευρον ἐπιφάνειαν διαμπερῆς ὀπὴ, καθέτως πρὸς τὸν ἄξονα τοῦ ὕψους του, ἐπικοινωνεῖ πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν του. Τὸ περίαπτον σφίζεται ἀκέραιον, πλὴν ἀπολεπισμάτων τινῶν κατὰ τὴν

περιοχὴν τῆς ὁπῆς. Ἐνταῦθα ἀνευρέθη ἐπίσης τεμάχιον ὁστοῦ, μήκ. 0.033 μ., παρουσιάζον ἱχνὴ δύο ὀπῶν, ἴσως ἐκ τινος κατεργασίας.

Κάτωθεν τοῦ πυθμένος τῆς σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 25 ἀνεφάνησαν ἀρκετὰ ὀστᾶ, πεπιεσμένα καὶ τεθραυσμένα ἐκ τοῦ βάρους τῆς, συνελέγησαν δὲ ὀδόντες καὶ τεμάχια κρανίου. Ἔτερον κρανίον ἀνεφάνη κατὰ τὸ ΝΔ τμήμα τεθραυσμένον, πλην διασπῶν τὸ πλεῖστον τμήμα αὐτοῦ κατὰ χώραν. Ὑπὸ τὴν Δ ἀκμὴν τοῦ πυθμένος τῆς σαρκοφάγου καὶ παρὰ τὴν Ν πλευρὰν ταύτης ἀνευρέθησαν ἐπὶ τοῦ δαπέδου τῆς θόλου καὶ ἐντὸς τοῦ κατωτέρου ταφικοῦ στρώματος ψήγματα τῶν χαλκοῦ καὶ μικρότατον τεμάχιον ἐκ χαλκοῦ διπλοῦ σύρματος, μήκ. 0.007 καὶ πλάχ. 0.0015 μ.

Κάτωθεν τοῦ πυθμένος τῆς σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 29 ἀνεφάνη παρὰ τὴν ΝΑ γωνίαν καὶ ἐν μέσῳ πλήθους πεπατημένων καὶ συντεθλιμμένων ὀστέων κρανίον εἰς τεμάχια. Καθ' ὅλον τὸν χώρον, κυρίως ὅμως κύκλῳ περὶ τὸ κρανίον, συνελέγησαν εἴκοσι καὶ ἑπτὰ σφαιρικοὶ βῶλοι, διαμ. 0.005 - 0.013 μ., ἐκ λίθου τεφρολεύκου χρώματος, τριβόμενοι ἅμα τῇ ἐπαφῇ τῆς χειρός.

Ὑπὸ τὸν ἑλλιπτῇ καὶ τεθραυσμένον πυθμένα τῆς σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 31 τὸ κατώτερον ταφικὸν στρώμα εἶχε πᾶχος 0.04 μ. Κατὰ τὸν χώρον τοῦτον ἀνευρέθησαν ἐν μέρει κάτωθεν τοῦ πυθμένος τῆς σαρκοφάγου μαρμάρινον εἰδῶλιον μὲ τὸ πρόσωπον πρὸς τὰ κάτω, κατὰ τὸ Ν τμήμα ἀκέραιον πῆλινον ἀγγεῖον, κείμενον ἀναστροφῶς καὶ πλησίον τούτου ἀβαθεῖς ἀγγεῖον ἐκ λευκοῦ μαρμαρίου, κανονικῶς θεθειμένον καὶ περιάπτον ἐξ ἐλαιόχρου στεατίτου. 1) Τὸ ἐκ λευκοῦ μαρμαρίου εἰδῶλιον (πίν. 246γ), ἔχει ὕψ. 0.054 μ. Ὁ λαιμὸς εἶναι ὑψηλός, συνέχειαν δὲ τούτου ἀποτελεῖ ἡ ἄμορφος, πεπλατυσμένη, ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ὀπίσω, κατὰ τὸ ἀνώτερον ἰδίᾳ τμήμα τῆς κλίνουσα κεφαλὴ. Ἐκ τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ προσώπου δηλοῦται μόνον ἡ ρίς, σχετικῶς εὐμεγέθους καὶ σχηματικῶς δεδηλωμένη. Ὁ λαιμὸς ἐνοῦται πρὸς τὸ ταπεινόν, σχεδὸν στρογγύλον, λίαν πεπλατυσμένον σῶμα, ἄνευ ἰδιαιτέρας πλαστικῆς διαρθρώσεως. Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ μαρμαρίου εἶναι λίαν διαβεβρωμένη. Λεπτὸν στρώμα φαιοῦ χρώματος καλύπτει ὁλόκληρον τὴν ἐπιφάνειαν, ἀπολεπισθὲν κατὰ τὸν κορμόν. Διαστάσεις: πλάτ. λαιμοῦ 0.0105, πᾶχ. λαιμοῦ 0.005 μ., ὕψ. λαιμοῦ μετὰ κεφαλῆς 0.031 μ., πλάτ. ὤμων 0.025, πᾶχ. ὤμων 0.0025 μ. 2) Τὸ ἀλαβαστροειδὲς ἀγγεῖον (πίν. 247ε) εἶναι σφαιρικοῦ πεπιεσμένου σχήματος, μετὰ μικρᾶς ἐπιπέδου βάσεως, ὕψ. 0.044, διαμ. χεῖλ. 0.02 καὶ μεγ. διαμ. 0.071 μ. Κατεσκευασμένον ἐκ καθαροῦ τεφροῦ πηλοῦ, φέρει ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου χεῖλους τοῦ τέσσαρας συμμετρικῶς ἀνὰ ζεύγη διατεταγμένας ὁπὰς δι' ἀνάρτησιν. Ἐγγράφατος γραμμὴ περιθεῖ τὸ σῶμα ὀλίγον κάτωθι τοῦ ἡμίσεος τοῦ ὕψους. Ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου καὶ μέχρι τοῦ χεῖλους τὸ σῶμα τοῦ ἀγγείου πληροῦται διὰ πυκνῶν στιγμῶν, γενομένων πρὸ τῆς ὁπτήσεως. 3) Τὸ ἀβαθεῖς ἐκ λευκοῦ μαρμαρίου ἀγγεῖον (πίν. 247β), μεγ. διαμ. 0.048, ὕψ. 0.015 καὶ διαμ. βάσ. 0.0135 μ., εἶναι ἑλλιπτεῖς κατὰ τὸ ἥμισυ περίπου τοῦ περιχειλῶματος. Τοῦτο εἶναι λίαν διαβε-

βρωμένον τόσον κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν ὅσον καὶ κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν. Εἶναι κοῖλον ἐσωτερικῶς, ἐξωτερικῶς ὅμως ἢ πλευρὰ ἐνοῦται δι' ἀμβλείας γωνίας πρὸς τὴν βάσιν. Κατὰ τὸ μέσον τῆς βάσεως κομβιόσχημος ταπεινὸς πούς. 4) Τὸ ἐξ ἐλαιόχρου στεατίτου περίαπτον εἶναι κομβιόσχημον, μετὰ διαμπεροῦς ὀπῆς ἀναρτήσεως καθ' ὕψος καὶ κατὰ τὸ κέντρον τῶν ἐπιφανειῶν, τῶν ὁποίων ἡ κάτω εἶναι ἐπίπεδος, ἡ ἄνω δὲ κωνικὴ, καμπυλουμένη. Εἰς τὴν κάτω ἐπιφάνειαν καὶ περὶ τὸ ἄνοιγμα τῆς ὀπῆς, ταπεινότατον περιχέλωμα. Ἰχνη ἐργαλείου κατεργασίας διακρίνονται καθ' ὅλην τὴν κάτω ἐπιφάνειαν. Τοῦτο ἔχει ὕψ. 0.006 καὶ διάμ. 0.014 μ.

Κάτωθεν τοῦ πυθμένος τοῦ πίθου ὑπ' ἀρ. 1 ὑπῆρχε πλακοειδὴς τις λίθος, ἴσως πρὸς στερέωσίν του, ὁ ὁποῖος ἐμεσολάβει μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ μέλανος ταφικοῦ στρώματος τοῦ πληρουμένου ὁστών. Ἐντὸς τοῦ στρώματος τούτου ἀνευρέθησαν: 1) Περίαπτον ἐξ ἐλεφαντόδοντος, σχήματος ἐλαφρῶς πεπιεσμένου κυλινδρικοῦ, μετὰ διαμπεροῦς ὀπῆς ἐπὶ τῆς παραπλευροῦ ἐπιφανείας καὶ περὶ τὸ μέσον τοῦ ὕψους, μὲ ἄξονα κάθετον πρὸς τὸν τοῦ ὕψους, ἐπικοινωνήσεως καὶ πρὸς τὸ κοῖλον ἐσωτερικόν, τῆς ὁποίας αἱ διανοίξεις κεῖνται πλησίον ἀλλήλων. Ἐντὸς τοῦ κοίλου ἐσωτερικοῦ του σφύζονται τεμάχια ἐξ ἐνθέσεως, ὁμοίως ἐξ ἐλεφαντόδοντος. Τὸ ὕψος τοῦ περιάπτου εἶναι 0.0155, ἡ δὲ μεγ. διάμετρος του 0.0105 μ. 2) Τμημα λεπίδος ὀψιανοῦ, μήκ. 0.0138 μ.

ὑπὸ τὸν πίθον ὑπ' ἀρ. 2 ἀνευρέθη ἐντὸς τοῦ μέλανος στρώματος ἀπολέπισμα πυρῆνος πυριτολίθου, μεγ. μήκους 0.024 μ., μεγ. πλ. 0.021 καὶ μεγ. πάχ. 0.008 μ.

Πλην τῶν ἀναφερθέντων ἤδη εὕρημάτων ἀντικείμενά τινα ἀνευρέθησαν ἐπίσης ἐντὸς τοῦ παλαιότερου ταφικοῦ στρώματος καὶ εἰς τοὺς χώρους τοὺς ἀντιστοιχοῦντας εἰς τὰ μεταξὺ τῶν σαρκοφάγων τοῦ ἀνωτέρου ταφικοῦ στρώματος κενά.

Οὕτω ἐντὸς τοῦ κατωτέρου ταφικοῦ στρώματος καὶ εἰς τὸν χώρον μεταξὺ τῶν σαρκοφάγων ὑπ' ἀρ. 1 καὶ 2 καὶ τῶν τοιχωμάτων τῆς θόλου, συνελέγη ἐλεφάντινον περίαπτον κυλινδρικοῦ σχήματος, ὕψ. 0.0195 μ., στενούμενον ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ἄνω. Κατὰ τὴν παράπλευρον ἐπιφάνειαν καὶ περὶ τὸ μέσον τοῦ ὕψους του φέρεται σύστημα τριῶν ὀπῶν ἀναρτήσεως.

Εἰς τὸν χώρον τὸν μεταξὺ τῶν σαρκοφάγων ὑπ' ἀρ. 17 καὶ 4 καὶ ἐντὸς τοῦ μέλανος χρώματος χώματος συνελέγησαν ἐξ λεπίδες ὀψιανοῦ. Ἐκ τούτων αἱ τρεῖς ἀνευρέθησαν ἀκέραιαι, ὑπὸ καὶ ἐκτὸς τῆς ΝΑ γωνίας τῆς σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 17, εἰς μικρὰν μεταξὺ των ἀπόστασιν. Τὸ μήκος τούτων κυμαίνεται ἀπὸ 0.03 - 0.0461 μ. Αἱ ἑτεριαι τρεῖς ἀνευρέθησαν ἢ μία πλησίον τῆς ἄλλης ὑπὸ καὶ παρὰ τὴν ΒΑ γωνίαν τῆς αὐτῆς σαρκοφάγου. Ἐκ τούτων ἡ μία εἶναι ἀκέραια, μήκ. 0.36 μ., αἱ δύο δὲ ἑτεριαι ἀποσπασματικῶς σφζόμεναι, ἔχουν μήκ. 0.0116 καὶ 0.0191 μ. ἀντιστοίχως.

Ἐκτὸς καὶ κάτωθεν τῆς ΒΔ γωνίας τῆς σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 14 καὶ μεταξὺ ταύτης καὶ τῶν τοιχωμάτων τῆς θόλου, ἀνευρέθη περίαπτον ἐξ ἐλεφαντόδοντος,

σχήματος κυλινδρικοῦ, ἐλαφρῶς πεπιεσμένου, ὕψ. 0.018 καὶ πάχ. 0.0035 μ., κοῖλον ἐσωτερικῶς. Ἐπὶ τῆς παραπλεύρου ἐπιφανείας καὶ πλησίον τῶν δύο βάσεων φέρει ἀνὰ δύο βαθείας χαραγὰς, καθέτους πρὸς τὸν ἄξονα τοῦ ὕψους, περιθεούσας τὴν ἐπιφάνειάν του. Μεταξὺ τούτων καὶ κατὰ τὸ μέσον τοῦ ὕψους δύο ὀπαί, καταλήγουσαι εἰς τὸ κοῖλον ἐσωτερικὸν καὶ ἐπικοινωνοῦσαι μεταξὺ τῶν. Τὸ περιάπτον στενοῦται βαῖνον κατὰ τὴν μίαν βάσιν. Πλησίον τοῦ περιάπτου συνελέγησαν τρία πῆλινα ἀντικείμενα τριγωνικοῦ σχήματος μετ' ἀπεστρογγυλευμένων γωνιῶν, ὅμοια πρὸς τὰ εὐρεθέντα ὑπὸ τὰς σαρκοφάγους ὑπ' ἀρ. 8 καὶ 14. Τὸ μέσον ὕψος των εἶναι 0.017, τὸ μέσον πλ. 0.02 καὶ τὸ μέσον πάχ. 0.005 μ. Τούτων τὸ ἓν φέρει κατὰ τὴν μίαν ἐπιφάνειαν διακόσμησιν ἐκ πέντε παραλλήλων λεπτῶν ταινιῶν καστανομέλανος χρώματος. Τὸ δεῦτερον φέρει ἐπίσης διακόσμησιν ἐκ καστανερύθρου χρώματος, καλύπτουσαν ὀλόκληρον τὴν ἐπιφάνειαν, ἐνῶ κατὰ τὴν παρυφὴν διακρίνεται λεπτὴ ταινία ἐκ τοῦ αὐτοῦ χρώματος. Τὸ τρίτον ἔφερε ἐπίσης διακόσμησιν ἐκ καστανερύθρου, τῆς ὁποίας ἔχνος ἐκ ταινίας λεπτῆς διακρίνεται κατὰ τὴν μίαν ἐπιφάνειαν.

ὑπὸ τὸ μέσον τῆς Ν μακρᾶς πλευρᾶς τῆς σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 13 καὶ μεταξὺ ταύτης καὶ τῆς ὑπ' ἀρ. 12 σαρκοφάγου ἀνεφάνη κρανίον, ἀνήκον εἰς ταφὴν εἰς τὸν χώρον μεταξὺ τῶν δύο σαρκοφάγων, ἐντὸς τοῦ κατωτέρου ταφικοῦ στρώματος.

Ἐντὸς τοῦ μέλανος χρώματος καὶ μεταξὺ τῶν σαρκοφάγων ὑπ' ἀρ. 12 καὶ 19 ἀνευρέθη τεμάχιον λεπίδος ὀψιανοῦ, μήκ. 0.00296 μ., καθὼς ἐπίσης καὶ ἀπολέπισμα πυρῆνος καστανοῦ πυριτολίθου, μήκ. 0.013, πλάτ. 0.014 καὶ πάχ. 0.006 μ.

Κατὰ τὸν χώρον μεταξὺ τῶν σαρκοφάγων ὑπ' ἀρ. 14 καὶ 8 καὶ τῶν τοιχωμάτων τῆς θόλου καὶ ἐντὸς τοῦ κατωτέρου ταφικοῦ στρώματος ἀνευρέθησαν:

- 1) Δύο κρανία μεταξὺ πλήθους ὀστέων.
- 2) Τρία μικρὰ πῆλινα ἀντικείμενα τριγωνικοῦ σχήματος μετ' ἀπεστρογγυλευμένων γωνιῶν, κείμενα τὸ ἓν πλησίον τοῦ ἄλλου. Κατὰ τὴν μίαν ἐπιφάνειαν ἐνὸς ἐξ αὐτῶν σφύζονται ἔχνη ἐξιτήλου καστανομέλανος χρώματος.
- 3) Ψῆφος ἀκανόνιστος δακτυλιόσχημος, ἐκ βαθυχρώμου ἐλαιόχρου στεατίτου, διαμ. 0.0105 καὶ πάχ. 0.003 μ.
- 4) Μικκύλον ὀοειδὲς ἀγγεῖον ἐξ ἐλαιόχρου στεατίτου (πίν. 247ς'), ἐλλιπὲς κατὰ μικρὸν τμήμα τοῦ χεῖλους. Ἐσωτερικῶς τοῦτο εἶναι κυλινδρικόν, μετ' ἰχνῶν ἐκ τοῦ ἐργαλείου κατασκευῆς. Τὸ χεῖλος του εἶναι ταπεινόν, ἐλαφρῶς νεῦον πρὸς τὰ ἔξω, διαφοροποιούμενον δι' αὐλακώσεως τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας. Ἡ βάσις εἶναι μικρά, διακρίνονται δὲ καὶ ἐπ' αὐτῆς ἔχνη ἐκ τοῦ ἐργαλείου λειάνσεως. Στιγμαὶ δι' αἰχμηροῦ ἐργαλείου ὑπάρχουν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀγγείου. Διαστάσεις: ὕψ. 0.0285, μεγ. διάμ. 0.0245, διάμ. χεῖλ. 0.019, διάμ. βάσεως 0.0135 μ.
- 5) Τρίπλευρος πρισματικὴ σφραγὶς ἐκ μέλανος στεατίτου (πίν. 239γ), μεγ. ὕψ. 0.0095 καὶ μεγ. μήκ. 0.0125 μ. Κατὰ τὸ σῶμα ἀνοίγονται δύο ὀπαὶ ἀναρτήσεως μὲ ἄξονα κάθετον πρὸς τὸν τῆς ἀκμῆς. Τούτων ὁ κύκλος διανοίξεως κατὰ τὰς

ἐπιφανείας εἶναι μεγαλύτερος κατὰ τὴν μίαν πλευρὰν ἢ κατὰ τὴν ἑτέραν. Ἡ ὀρθογωνίου σχήματος σφραγιστικὴ ἐπιφάνεια φέρει θέμα ἐκ πλέγματος δικτυωτοῦ, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖται ἐκ πέντε γραμμῶν εἰς μὴ κανονικὰς ἀποστάσεις, τὰς ὁποίας τέμνουν ἐλαφρῶς λοξῶς ἑτεραι δύο. Ἐτέρα, τυχαία μᾶλλον, γραμμὴ μικροῦ μήκους, λοξῶς ὡς πρὸς τὰς ὑπολοίπους, ὑπάρχει πλησίον μιᾶς τῶν γωνιῶν τῆς σφραγιστικῆς ἐπιφανείας. Κατὰ τὰς ἐπιφανείας τῆς σφραγίδος διακρίνονται ἔχνη τοῦ ἐργαλείου κατεργασίας.

Κατὰ τὸν χῶρον τὸν μεταξὺ τῶν σαρκοφάγων ὑπ' ἀρ. 12, 18, 8 καὶ 13 καὶ τοῦ πίθου ὑπ' ἀρ. 1, συνελέγησαν τρία κρανία εἰς τεμάχια, τῶν ὁποίων τὸ πρῶτον εἰς βάθος 0.20 μ. ἀπὸ τοῦ χείλους τῆς ὑπ' ἀρ. 20 σαρκοφάγου. Ἐντὸς τοῦ κατωτέρου ταφικοῦ στρώματος τοῦ χώρου τούτου ἀνευρέθησαν: 1) δύο τεμάχια λεπίδων ὀψιανοῦ, μήκ. 0.0275 καὶ 0.0112 μ. ἀντιστοίχως καὶ 2) λεπτότατον μικρὸν ἔλασμα χρυσοῦ, ὀρθογωνίου σχεδὸν σχήματος (πίν. 245α) ἐλαφρῶς συρρικνωμένον, μήκ. 0.096 καὶ πλάτ. 0.0063 μ.

Ἐντὸς τοῦ κατωτέρου ταφικοῦ στρώματος, εἰς τὸν χῶρον τὸν μεταξὺ τῶν σαρκοφάγων ὑπ' ἀρ. 19 καὶ 20 καὶ ἐν μέρει ὑπὸ ταύτας, ἀνευρέθησαν κείμενα ἐν σειρᾷ δύο κρανία, εἰς μικρὰν ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασιν. Ὀλίγον νοτιώτερον τοῦ Ν κρανίου ἀνευρέθη ἐλεφάντινον περίαπτον, ἐλαφρῶς πεπιεσμένου κυλινδρικοῦ σχήματος, κοῖλον ἐσωτερικῶς, ὕψ. 0.0214 καὶ διαμ. 0.0146 μ. Ἐπὶ τῆς παραπλευροῦ ἐπιφανείας καὶ πλησίον τῶν δύο βάσεων φέρει ἀνὰ δύο βαθείας ἐγχαραῖξεις, καθέτους πρὸς τὸν ἄξονα τοῦ ὕψους του, αἱ ὁποῖαι καὶ περιθέουν τὴν παράπλευρον ἐπιφάνειαν. Μεταξὺ τούτων καὶ κατὰ τὸ μέσον τοῦ ὕψους ὑπάρχουν πλησίον ἀλλήλων δύο ὀπαί, ἐπικοινωνοῦσαι πρὸς τὸ κοῖλον ἐσωτερικόν. Κάτωθεν τοῦ αὐτοῦ κρανίου ἀνευρέθη ἕτερον περίαπτον ἐξ ἐλεφαντόδοντος, ὅμοιον περίπου κατὰ τὸ σχῆμα καὶ τὸ μέγεθος πρὸς τὸ ἀνωτέρω. Ἰδιαιτέρον τμῆμα ἐλεφαντόδοντος ἐντίθεται εἰς τὴν κεντρικὴν ὀπὴν τοῦ περιήπτου, τὸ ὁποῖον φέρει σύστημα ὀπῶν ἀναρτήσεως κατὰ τὸ μέσον τοῦ ὕψους του. Διαστάσεις: μεγ. διάμ. 0.013 καὶ ὕψ. 0.0187 μ. Μεταξὺ τῶν δύο κρανίων ἀνευρέθησαν ὁστᾶ τινα, πιθανῶς ζῶν. Πλησίον τούτων ἀνευρέθη κομβιόσχημον ἀντικείμενον ἐκ σχιστολίθου. Μεταξὺ τοῦ Ν κρανίου καὶ τῆς Α ἀκμῆς τῆς σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 19 ἀνευρέθη ἐλεφάντινον ἀντικείμενον δυσδιαγνώστου χρήσεως (πίν. 248α). Τοῦτο ἀποτελεῖται ἐξ ἐπιμήκους στελέχους, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν μίαν ἀπόληξιν καμπυλοῦται σπειροειδῶς, φέρον κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο διαμπερῇ ὀπῇ. Κατὰ τὴν ἑτέραν ἀπόληξιν, ἣ ὁποία ἔχει λεπτυνθῇ δι' ἀποτμήσεως, ὑπάρχουν δύο μικραὶ ὀπαί, πιθανῶς διὰ προσήλωσιν ἑτέρου μέλους. Τοῦτο σφίζεται ἀκέραιον, εἰς ἀρίστην κατάστασιν, ἔχει δὲ μήκ. 0.0455 καὶ μέγ. πλάτ. 0.017 μ.

ὑπὸ τὴν Α πλευρὰν τοῦ πυθμένος τῆς ὑπ' ἀρ. 19 σαρκοφάγου καὶ παρὰ τὴν ΝΑ γωνίαν ταύτης ἀνευρέθη ἐλεφαντίνη κωνικὴ σφραγὶς σφριζομένη κατὰ τὸ ἥμισυ (πίν. 239γ), ὕψ. 0.0359 μ. Ἡ βάσις, ἔνθα καὶ τὸ σφραγιστικὸν θέμα, ἀπο-

κλίνει ὀλίγον πρὸς τὸ ἐλλειπτικόν. Ἡ ὀπὴ ἀναρτήσεως ἀνοίγεται κατ' ὀρθὴν σχεδὸν γωνίαν ἀπὸ τῆς κορυφῆς πρὸς τὴν παράπλευρον ἐπιφάνειαν. Πιθανῶς ἡ σφραγὶς δὲν ἔχει θραυσθῇ, ἀλλ' ἔχει κοπῇ, ὡς δεικνύουν ἴχνη τινὰ ἐργαλείου ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἐπιφανείας. Τὸ σφραγιστικὸν θέμα, σφζόμενον κατὰ τὸ ἥμισυ σχεδόν, εἰς ἐπιφάνειαν μῆκ. 0.0179 καὶ πλ. 0.0098 μ., εἶναι πιθανώτατα γραμμικὸν καὶ ἐπιμελῶς εἰργασμένον εἰς βαθεῖαν λάξευσιν.

Κατὰ τὸ περιθώριον τῆς σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 20 πρὸς τὴν σαρκοφάγον ὑπ' ἀρ. 21 ἀνευρέθησαν: 1) Ἀντικείμενον ἀδιακριβώτου χρήσεως, ἦτοι λιθίνη, σχεδὸν ὀρθογωνία πλάξ, ἴσως ἐκ γυψολίθου, μῆκ. 0.0165 καὶ μεγ. πλ. 0.10 μ. Ἡ ἀνωτέρα ἐπιφάνεια ταύτης εἶναι ἐπίπεδος, μετὰ σποραδικῶν κυκλικῶν βαθύνσεων ἐκ τῆς διαβρώσεως, φέρει δὲ κατὰ μῆκος καὶ πλησίον τῆς παρυφῆς τῶν πλευρῶν ἀβαθῆ αὐλακα. Ἡ κατωτέρα ἐπιφάνεια κυρτοῦται ἀνωμάλως. 2) Ἀκέραιον περίαπτον ἐξ ἐλεφαντόδοντος, σχήματος κυλινδρικοῦ, ἐλαφρῶς πεπιεσμένου, ὕψ. 0.011 καὶ μεγ. διάμ. 0.0124 μ.

Μεταξὺ τῆς σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 8 καὶ τοῦ πίθου ὑπ' ἀρ. 1 ἀνευρέθη ἀκεραία λεπίς ὀψιανοῦ, μῆκ. 0.0337 μ. Εἶναι δύσκολον νὰ διακριβωθῇ κατὰ πόσον ἡ λεπίς ἀνήκει εἰς τὸ κατώτερον ταφικὸν στρώμα, διότι ὁ πυθμὴν τοῦ πίθου ὑπ' ἀρ. 1 ἦτο ὑπερψωμένος κατὰ 0.20 μ. τοῦ πυθμένος τῆς σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 8, στηριζόμενος ἐπὶ λίθου.

Ἐντὸς τοῦ παλαιότερου ταφικοῦ στρώματος καὶ κατὰ τὸ Α τμήμα τῆς θόλου συνελέγησαν ἐν διασπορᾷ: 1) Τέσσαρα ἐλεφάντινα περίαπτα κυλινδρικοῦ σχήματος, ὕψ. 0.014, 0.015, 0.0165 καὶ 0.0185 μ. καὶ μεγ. διαμ. βάσεως 0.0105 - 0.0138 μ. Ταῦτα εἶναι κοῖλα ἐσωτερικῶς, κατὰ τὴν παράπλευρον δὲ ἐπιφάνειαν φέρουν ὅπας ἀναρτήσεως καθέτους πρὸς τὸν ἄξονα τοῦ μήκους των. 2) Τρία τεμάχια λεπίδων ὀψιανοῦ, κυμαινομένου μήκους ἀπὸ 0.0195 - 0.024 μ.

Τέλος, ὡς ἀνεφέρθη ἤδη ἀνωτέρω, εἰς τὸν χώρον ἀμέσως μετὰ τὴν εἴσοδον τοῦ τάφου δὲν ἐσημειώθη ἡ ὑπαρξίς τοῦ κατωτέρου ταφικοῦ στρώματος. Τὸ χῶμα ἐνταῦθα ἦτο σκοτεινότερου χρώματος, ἀνάμικτον μετὰ τινων λιθαρίων, ἀμέσως ἄνωθεν τοῦ φυσικοῦ πετρώματος.

Ἰδιαζόντως ἐνδιαφέρουσα ὑπῆρξεν ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ κατωτέρου ταφικοῦ στρώματος, ὅχι μόνον διὰ τὴν διάκρισιν τούτου, ἀλλὰ κυρίως διὰ τὸ πληθὸς καὶ τὴν ποιότητα τῶν ἐντὸς τούτου γενομένων εὐρημάτων. Ἡ διατάραξις τοῦ στρώματος ἐκ τῆς ἰσοπεδώσεως τούτου διὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν σαρκοφάγων τοῦ ἀνωτέρου ταφικοῦ στρώματος δὲν ἐπέτρεψε τὴν ἀπόδοσιν τῶν εὐρημάτων εἰς συγκεκριμένās ταφάς, οὔτε τὴν συναγωγὴν συμπερασμάτων, περὶ τῶν ταφικῶν ἐθίμων, πλὴν τοῦ ὅτι αἱ δεκαπέντε διακριθεῖσαι, ἀσφαλῶς δὲ περισσότεραι εἰς τὴν πραγματικότητα ταφαί, ἐγένοντο ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ ἐντὸς δύο μόνων σαρκοφάγων. Πρέπει ἴσως νὰ σημειωθῇ ὅτι οὔτε παρὰ τὰ τέσσαρα σημαντικώτατα ὑπὸ τὴν σαρκοφάγον ὑπ' ἀρ. 31 γενόμενα εὐρήματα,

μεταξὺ τῶν ὁποίων τὸ μοναδικὸν λίθινον εἰδώλιον καὶ τὸ πῆλινον ἀγγεῖον, ἐσημειώθη ἡ ὑπαρξίς κρανίου, ὥστε οὕτε ταῦτα εἶναι δυνατόν νὰ ἀποδοθοῦν εἰς συγκεκριμένην ταφήν. Ἀρκετὰ ὁστᾶ ζῶων συνώδευσαν πάντως πάλιν τὰς ταφὰς τοῦ στρώματος. Χαρακτηριστικὸν εἶναι ἐπίσης ὅτι εἰς τινὰς περιπτώσεις ἀνευρέθη πλησίον καὶ πέριξ κρανίων ἱκανὸς ἀριθμὸς μικρῶν σφαιρικῶν λιθαρίων, τριβομένων ἅμα τῇ ἐπαφῇ τῆς χειρός. Τῶν λιθαρίων τούτων δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς τὴν χρησιμότητα, ἀλλ' ἐκ τῆς θέσεώς των συνάγεται ὅτι ἴσως εἶχον σχέσιν τινὰ πρὸς τὰ παρακείμενα κρανία, ὅτι δηλ. ἴσως εἶχον τοποθετηθῇ ἐνταῦθα ἐκ τινος θρησκευτικῆς δοξασίας.

Ἐντὸς τοῦ κατωτέρου ταφικοῦ στρώματος πλὴν τῶν ὁστράκων καὶ τῶν ὁστῶν ζῶων ἀνευρέθησαν συνολικῶς 117 ἀντικείμενα. Τὰ εὐρήματα ταῦτα δύνανται νὰ διακριθοῦν κατὰ ὕλας ὡς ἐξῆς: Ἐλεφάντινα 27. Λίθινα 78, ἥτοι ἐκ γυψολίθου 1, μαρμάρου 1, ὀψιανοῦ 29, πυριτολίθου 3, στεατίτου 12, σχιστολίθου 3, ἐξ εὐθρύπτου λίθου 29. Ὁστέινα 1. Πήλινα 6. Χαλκᾶ 2. Χρυσᾶ 3.

Κατὰ εἶδη τὰ εὐρήματα τοῦ κατωτέρου ταφικοῦ στρώματος κατανέμονται ὡς ἐξῆς: Ἀγγεῖα 3 (ἥτοι ἐν πῆλινον καὶ δύο λίθινα). Δακτύλιος (χαλκοῦς) 1. Δυσερμήνευτα ἀντικείμενα 41 (ἥτοι 1 ὀρθογωνία πλάξ πιθανῶς ἐκ γυψολίθου, 2 ἐλεφάντινα, 5 πῆλινα τριγωνικὰ ἀντικείμενα, 2 κομβιόσχημα ἀντικείμενα ἐκ πρασίνου σχιστολίθου, 1 μικρότατον τεμάχιον ἐκ διπλοῦ χαλκοῦ σύρματος, 29 μικρὰ σφαῖρα ἐκ λίθου εὐθρύπτου). Ἐλάσματα χρυσᾶ 2. Λεπίδες 32, ἥτοι ἐξ ὀψιανοῦ 29 καὶ πυριτολίθου 3. Περίαπτα 26 (ἥτοι 21 ἐλεφάντινα, 4 ἐκ στεατίτου καὶ 1 ἐξ ὀδόντος κάπρου). Σφραγιῖδες 8 (ἥτοι 4 ἐξ ἐλεφαντόδοντος, 3 ἐκ στεατίτου καὶ 1 ἐκ σχιστολίθου). Ψῆφοι 5 (4 ἐκ στεατίτου καὶ 1 χρυσῇ).

Πρῶτα ἴσως πρέπει νὰ ἐξετασθοῦν ἰδιαιτέρως τὰ κεραμεϊκὰ εὐρήματα τοῦ κατωτέρου ταφικοῦ στρώματος τοῦ τάφου, τὰ ὁποῖα δὲν ἦσαν βεβαίως πολυάριθμα, ἀλλ' ὅμως λίαν σημερινὰ διὰ τὴν χρονολόγησιν τούτου. Ὡς εἶδομεν, ἐν μόνον ἀκέραιον ἀγγεῖον ἦλθεν εἰς φῶς ἐνταῦθα, ἀνευρέθησαν ὅμως ἐπίσης πολλὰ ὀστρακα. Τὸ ὑπὸ τὴν σαρκοφάγον ὑπ' ἀρ. 31 ἀνευρεθὲν ἀκέραιον σφαιρικὸν ἀγγεῖον ἀνευρίσκει ἀκριβὲς παράλληλον εἰς Κουμάσαν¹, χρονολογούμενον εἰς τοὺς ΠΜ II χρόνους. Εἰς τὴν ΠΜ II ἐπομένως περίοδον ἐγένοντο αἱ ταφαὶ εἰς τὸ κατώτερον ταφικὸν στρώμα.

Εἰς τοὺς αὐτοὺς ΠΜ II χρόνους ἀνήκουν καὶ τὰ συλλεγέμενα εἰς τὸ κατώτερον ταφικὸν στρώμα ὀστρακα, τόσον τὰ ἀνήκοντα εἰς χονδροειδῆ ἀγγεῖα, ὅσον καὶ τὰ ἐκ λεπτοτέρου πηλοῦ ὀστρακα. Ἐκ τῶν πρώτων, τὰ ὁποῖα εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξ ἀκαθάρτου, κακῶς ὠπτημένου πηλοῦ, ὀλίγα τῶν ὁποίων

1. S. XANTHODIDES, *The Vaulted Tombs of Mesara*, 1924, πίν. XXV, ἀρ. 4294. C. ZERVOS, *L'Art de la Crète neolithique et minoenne*, 1956, εἰκ. 127. Ὅμοιον εἶναι τὸ σχῆμα ἀγγείου ἐκ Πύργου: Σ. ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΗΣ, ΑΔ 4, 1918, σ. 151, εἰκ. 12, ἀρ. 104.

φέρουν ἴχνη ἐξιτήλου κατὰ τὸ πλεῖστον βαφῆς, ἀναφέρονται: 1) Τεμάχιον ἐκ τῆς πλευρᾶς καὶ τοῦ χεῖλους μεγάλου εὐρυστόμου ἀγγείου, ἐκ καστανερύθρου, ἀκαθάρτου πηλοῦ. Κατὰ τὸ χεῖλος περιθέει τὴν ἐπιφάνειαν πλατεῖα σχετικῶς πλαστικὴ ταινία. 2) Μέγα τμήμα ἐκ τῆς πλευρᾶς καδοειδοῦς ἀγγείου ἐκ καστανερύθρου, ἀκαθάρτου καὶ κακῶς ὠπτημένου πηλοῦ, τὸ ὁποῖον φέρει ἐξωτερικῶς ἴχνη ἐπιχρίσματος ἐξ ὁμοίου πηλοῦ. Ἐκ τῶν ὀστράκων ἐκ λεπτοτέρου πηλοῦ ἀναφέρονται: 1) Μέγα τμήμα ἐκ τῆς πλευρᾶς ἀσκοειδοῦς χειροποίητου ἀγγείου, μετὰ μαστοειδοῦς ἀποφύσεως. Ἐξωτερικῶς φέρει ἐπίχρισμα, ἐσωτερικῶς δὲ ἡ ἐπιφάνεια εἶναι τραχεῖα, φέρουσα ἔντονα ἴχνη βούρτσας. 2) Τεμάχιον ἐκ τῆς πλευρᾶς ὁμοίου ἀγγείου χειροποίητου, ἐκ καστανερύθρου πηλοῦ, φέροντος ἐξωτερικῶς γραπτὴν διακόσμησιν ἐκ πέντε λοξῶν γραμμῶν, αἱ ὁποῖαι τέμνουν παχύτεραν ὀριζοντίαν ταινίαν. 3) Τεμάχιον ἀγγείου, φέρον κατὰ τὸ χεῖλος ἐξωτερικῶς ζώνην ἐξ ἐγχράκτου δικτυοῦ.

Ἰδιαιτέρως πρέπει ἴσως νὰ ἐξετασθοῦν ὁμάδες τινὲς εὐρημάτων, γενομένων εἰς τὸ κατώτερον ταφικὸν στρώμα τοῦ θολωτοῦ τάφου Ε, αἱ ὁποῖαι λόγῳ τῆς κεραμεικῆς χρονολογοῦνται εἰς τοὺς ΠΜ Π χρόνους καὶ δὴ αἱ σφραγίδες, τὰ περίπτα, οἱ ὄψιανοί, τὰ πῆλινα πλακίδια καὶ τὸ μαρμάρινον εἰδῶλιον.

Μοναδικὸν ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν αἱ ὀκτὼ σφραγίδες τοῦ κατωτέρου ταφικοῦ στρώματος τοῦ θολωτοῦ τάφου Ε, λόγῳ τῆς ἀσφαλοῦς χρονολογήσεώς των εἰς τοὺς ΠΜ Π χρόνους. Τέσσαρες σφραγίδες τοῦ στρώματος κατεσκευάσθησαν ἐκ μαλακοῦ λίθου, στεατίτου (τρία παραδείγματα) καὶ σχιστολίθου (1 παράδειγμα), αἱ λοιπαὶ δὲ τέσσαρες ἐξ ἐλεφαντόδοντος. Ἡ ποικιλία τῶν σχημάτων εἶναι μεγάλη. Ἐκτὸς τῶν σχετικῶς χονδροειδῶν πυραμιδοειδῶν σφραγίδων ἀπαντᾷ ἐπίσης ὁ κύλινδρος, μία σφραγὶς μὲ λαβὴν σχήματος σφύρας καὶ μία θηριομορφική. Ἡ τελευταία, ἡ ὁποία συνίσταται ἐκ δύο τμημάτων ἀκαθορίστων ζώων, κειμένων ἐπὶ μιᾶς βάσεως, ἀποτελεῖ συγχρόνως καὶ ἐν τῶν πρωιμωτάτων δειγμάτων τῆς συστροφῆς. Ἡ αὕτῃ ποικιλία ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὰ σφραγιστικὰ θέματα, τὰ ὁποῖα δὲν συνίστανται πλέον μόνον ἐξ ἀκανονίστων γραμμῶν ἢ δικτυωτῶν, ἐφ' ὅσον τὸ πρῶτον ἐμφανίζεται καὶ ἡ σπεῖρα καὶ δὴ εἰς προηγμένην ἤδη μορφήν. Ἡ σύγκρισις τῶν ὀκτὼ ΠΜ Π σφραγίδων τῶν Ἀρχαῶν πρὸς τὰς συγχρόνους ὁμάδας τῆς Μύρτου¹ καὶ τοῦ Λέντα² δεικνύει πόσον σημαντικὸν εἶναι τὸ ἐξ Ἀρχαῶν ὕλικὸν ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἄλλας δύο ἐπαρχιακὰς ὁμάδας³. Τέλος πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι εἰς

1. P. WARREN, Myrtos, an Early Bronze Age Settlement in Crete, 1972, σ. 226 - 7, ἀρ. 127 - 34.

2. CMS II₁, ἀρ. 210 - 6.

3. Βλ. τὴν ἀνακοίνωσιν «Χρονολογημένα σύνολα προανακτορικῶν σφραγίδων ἀπὸ τῆς Ἀρχάνης» ὑπὸ ἐκτύπωσιν εἰς Πεπραγμένα Δ' Κρητολογικοῦ Συνεδρίου, Ἡράκλειον 1976.

τὴν ομάδα τῶν ΠΜ II σφραγίδων τῶν Ἀρχανῶν παρατηροῦνται τὸ πρῶτον τάσεις τινές, αἱ ὁποῖαι διακριβοῦνται σαφέστερον εἰς τὴν μοναδικὴν ΠΜ III ομάδα σφραγίδων ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου Γ τοῦ νεκροταφείου¹.

Ἀξιοσημεῖωτος ὑπῆρξεν ἡ ἀνεύρεσις εἰς τὸ κατώτερον ταφικὸν στρῶμα εἴκοσι καὶ ἑξ περιάπτων, κυρίως ἐξ ἐλεφαντόδοντος (21 παραδείγματα) ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐτέρων ὕλῶν, στεατίτου (4 δείγματα) καὶ ὀδόντος κάπρου (1 δείγμα). Ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέροντα εἶναι τὰ ἐξ ἐλεφαντόδοντος περιάπτα ὅχι μόνον διὰ τὴν ἀρίστην συνήθως ἐπεξεργασίαν των, ἀλλὰ κυρίως διὰ τὴν εὐρεῖαν χρῆσιν τοῦ ὕλικου κατὰ τοὺς πρωίμους αὐτοὺς χρόνους. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι ἡ ἀναλογία τοῦ ἐλεφαντόδοντος εἰς τὰ ΠΜ II περιάπτα τοῦ στρώματος εἶναι κατὰ πολὺ μεγαλύτερα ἢ εἰς τὰς συγχρόνους σφραγίδας.

Ἐκ τῶν περιάπτων τὰ εἴκοσι ἐλεφάντινα εἶναι κυλινδρικοῦ ἢ πεπιεσμένου κυλινδρικοῦ σχήματος (πίν. 248β), δύο μάλιστα φέρουν ἀνὰ δύο ὀριζοντίας ἐγχαράξεις πλησίον ἐκάστης τῶν ἀπολήξεων των (πίν. 247γ-δ). Ἑτέρα δύο ἔχουν τομὴν σχεδὸν τριγωνικὴν μετ' ἀπεστρογγυλευμένων γωνιῶν. Τέσσαρα σφύζον εἰς τὸ ἐσωτερικὸν των τεμάχια ἐνθέσεως ἐξ ἐλεφαντόδοντος. Τὸ ὕψος τῶν περιάπτων κυμαίνεται. Ἐν ἐλεφάντινον περιάπτον εἶναι τριγωνικοῦ σχήματος, καμπυλούμενον, κατὰ τὴν πλευρὰν δέ, ἡ ὁποία ἔχει τὸ μικρότερον μῆκος καὶ πλησίον τῆς παρυφῆς, ὑπάρχουν τέσσαρες ὀπαί. Ἐκ τῶν τεσσάρων περιάπτων ἐκ στεατίτου τρία εἶναι κομβιόσχημα, τὸ τέταρτον δὲ πυραμιδοειδοῦς σχήματος. Τέλος ἐν περιάπτῳ εἶναι ἐξ ὀδόντος κάπρου, φέρει δὲ ἀνὰ δύο βαθείας ἐγχαράξεις καθέτους πρὸς τὸν ἄξονα τοῦ μήκους κατὰ τὰς ἀπολήξεις.

Ἐνδιαφέρουσα ὑπῆρξεν ἡ ἀνεύρεσις εἰς τὸ κατώτερον ταφικὸν στρῶμα πέντε μικρῶν πλακιδίων τριγωνικοῦ σχήματος μετ' ἀπεστρογγυλευμένων γωνιῶν, ἡ χρῆσις τῶν ὁποίων παραμένει εἰσέτι ἀδιακρίβωτος. Ταῦτα εἶναι ἐκ καστανερύθρου καθαροῦ πηλοῦ μετὰ κιτρινωποῦ ἐπιχρίσματος. Τὰ τέσσαρα ἐκ τούτων φέρουν ἔχνη ἐκ καστανομέλανος, τὸ πέμπτον δὲ κοσμεῖται κατὰ τὴν μίαν του ἐπιφάνειαν διὰ πέντε λεπτῶν παραλλήλων ταινιῶν ἐκ καστανομέλανος, ἐλαφρῶς λοξῶν πρὸς τὸν ἄξονα τοῦ ὕψους.

Δὲν εἶναι ἄνευ σημασίας πάλιν ὁ ἀριθμὸς τῶν λεπίδων ὀψιανοῦ, αἵτινες ἤλθον εἰς φῶς εἰς τὸ κατώτερον ταφικὸν στρῶμα, ἥτοι ἡ ἀνεύρεσις εἴκοσι καὶ ἐννέα τεμαχίων τούτων. Ὡς γνωστὸν ὁ ἀριθμὸς τῶν εἰς τὰ προανακτορικὰ ταφικὰ κτήρια τοῦ νεκροταφείου εἰς Φουρνὶ Ἀρχανῶν ἀνευρισκομένων λεπίδων ὀψιανοῦ εἶναι λίαν περιορισμένος. Μόνον εἰς τὸν θολωτὸν τάφον Γ τοῦ νεκροταφείου ἤλθον εἰς φῶς πεντήκοντα πέντε λεπίδες ὀψιανοῦ², γεγονὸς τὸ ὁποῖον σχετίζεται βεβαίως πρὸς τὰ εἰς τὸν τάφον τοῦτον ἐλθόντα εἰς φῶς μαρμάρια

1. I. A. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ, ΠΑΕ 1972, σ. 335 κέ.

2. Αὐτόθι: σ. 345. ΠΑΕ 1973, σ. 181.

κυκλαδικὰ εἰδώλια¹. Αἱ σχέσεις ὁμως τῶν Ἀρχανῶν πρὸς τὰς Κυκλάδας δὲν ἐντοπίζονται μόνον εἰς τοὺς ΠΜ ΙΙΙ χρόνους, τὴν ἐποχὴν εἰς τὴν ὁποίαν χρονολογεῖται τὸ ταφικὸν στρώμα τοῦ θολωτοῦ τάφου Γ, ἀλλ' ὡς καταδεικνύεται ἐκ τῆς ἐφετινῆς σκαφῆς, εἶναι παλαιότεραι. Τὰ κυκλαδικὰ στοιχεῖα τοῦ ΠΜ ΙΙ χρόνων κατωτέρου ταφικοῦ στρώματος τῶν Ἀρχανῶν δὲν εἶναι μόνον αἱ λεπίδες ὀψιανοῦ, ἀλλὰ προσέτι τὰ μετὰ τοῦ μοναδικοῦ ἀκεραίου πηλίνου ἀγγείου τοῦ τάφου ὑπὸ τὴν σαρκοφάγον ὑπ' ἀρ. 31 συνευρεθέντα μαρμαρίνα ἀντικείμενα, τὰ ὅποια ἀνεφέρθησαν ἀνωτέρω, ἦτοι τὸ ἀγγεῖον καὶ τὸ εἰδῶλιον. Ἰδιαίτερος ἐνδιαφέρον εἶναι τὸ εἰδῶλιον, τὸ ὅποιον φαίνεται ὅτι ἀνήκει εἰς τύπον πρωίμων μαρμαρίνων εἰδωλίων, γνωστὸν ὡς τύπον Ἀγίου Ὀνουφρίου².

Θὰ ἦτο ἐνδιαφέρουσα ἡ σύγκρισις τῶν εὐρημάτων τῶν δύο ταφικῶν στρωμάτων τοῦ θολωτοῦ τάφου Ε, τοῦ κατωτέρου ΠΜ ΙΙ χρόνων καὶ τοῦ ἀνωτέρου ΜΜΙΑ χρόνων, τόσον κατὰ ὕλας, ὅσον καὶ κατὰ εἶδη, ἀκριβῶς λόγῳ τῆς ἀσφαλοῦς χρονολογικῆς των διακρίσεως. Εἰς τὴν ἀκολουθοῦσαν ἀπαρίθμησιν ὁ πρῶτος ἀριθμὸς δηλοῖ τὰ εὐρήματα τοῦ κατωτέρου ταφικοῦ στρώματος καὶ ὁ δεῦτερος τὰ τοῦ ἀνωτέρου.

Οὕτω συγκριτικῶς κατὰ ὕλας τὰ εὐρήματα τῶν δύο στρωμάτων διακρίνονται ὡς ἐξῆς: Ἀργυρᾶ 0 - 1. Ἐλεφάντινα 27 - 3. Λίθινα 78 - 82 (ἦτοι ἐξ ἀλαβάστρου 0 - 1, ἀμεθύστου 0 - 50, γυψολίθου 1 - 2, κροκαλοπαγοῦς λίθου 0 - 1, μαρμαρίου 1 - 1, μετεωρίτου 0 - 1, ὀρείας κρυστάλλου 0 - 2, ὀψιανοῦ 29 - 12, πυριτολίθου 3 - 1, στεατίτου 12 - 8, σαρδίου 0 - 3, ἐξ εὐθρύπτου λίθου 29 - 0). Ὀστείνα 1 - 2. Ὀστρεα θαλάσσια 0 - 12. Πήλινα 6 - 12. Φαγεντιανῆς 0 - 17. Χαλκᾶ 2 - 5. Χρυσᾶ 3 - 0.

Συγκριτικῶς κατὰ εἶδη τὰ εὐρήματα τῶν δύο στρωμάτων διακρίνονται ὡς ἐξῆς: Ἀγγεῖα 3 - 7. Δακτύλιοι 1 - 1. Δυσερμήνευτα ἀντικείμενα 41 - 16. Ἐλάσματα χρυσᾶ 2 - 0. Ἥλιοι 0 - 2. Κοπεῖς 0 - 1. Λεπίδες 32 - 13 (ὀψιανοῦ 29 - 12, πυριτολίθου 3 - 1). Ὀστρεα θαλάσσια 0 - 12. Περίαπτα 26 - 0. Πίθιοι 0 - 2. Σαρκοφάγοι 2 - 29. Σφραγίδες 8 - 12. Τριπτῆρες 0 - 1. Ψῆφοι 5 - 75. Σύνολον 117 - 137.

Ὡς καταφαίνεται ἐκ τῆς γενομένης συγκρίσεως τὰ εὐρήματα τοῦ ἀνωτέρου ταφικοῦ στρώματος εἶναι περισσότερα τῶν εὐρημάτων τοῦ κατωτέρου. Εἰς τὸ ἀνώτερον ταφικὸν στρώμα εἶναι περισσότερα τὰ ἀργυρᾶ, τὰ λίθινα καὶ τὰ ὀστείνα ἀντικείμενα, τὰ ὀστρεα, ὡς ἐπίσης τὰ πήλινα, τὰ ἐκ φαγεντιανῆς καὶ τὰ χαλκᾶ ἀντικείμενα. Ἐκ τῶν λιθίνων ἀντικειμένων εἶναι καὶ πάλιν περισσότερα εἰς τὸ ἀνώτερον ταφικὸν στρώμα τὰ ἐξ ἀλαβάστρου, ἀμεθύστου, γυψο-

1. Βλ. J. A. SAKELLARAKIS, εἰς J. THIMME, Kunst und Kultur der Kykladeninseln im 3 Jahr. v. Chr., 1976, σ. 149 - 158. Βλ. ἐπίσης, Τὰ κυκλαδικὰ στοιχεῖα τῶν Ἀρχανῶν, ὑπὸ ἐκτύπωσιν AAA 10, 1977.

2. K. BRANIGAN, BSA 66, 1971, σ. 65 - 67.

λίθου, κροκαλοπαγοῦς λίθου, μετεωρίτου, ὀρείας κρυστάλλου καὶ σαρδίου. 'Αντιθέτως εἰς τὸ κατώτερον ταφικὸν στῶμα εἶναι περισσότερα τὰ ἐλεφάντινα καὶ τὰ χρυσᾶ ἀντικείμενα, ὡς ἐπίσης τὰ ἐξ ἐντοπίων κρητικῶν λίθων ὡς ὁ στεατίτης. 'Απαντᾷ ἐπίσης συχνότερον εἰς τὸ κατώτερον ταφικὸν στῶμα ὁ ὀψιανὸς καὶ ὁ πυριτόλιθος. Τέλος εἰς τὸ ἀνώτερον ταφικὸν στῶμα εἶναι περισσότερα τὰ ἀγγεῖα, οἱ ἥλοι, οἱ κοπεῖς, τὰ ὄστρεα, οἱ πίθοι, αἱ σαρκοφάγοι, αἱ σφραγιδες, οἱ τριπτῆρες καὶ αἱ ψῆφοι, ἐνῶ εἰς τὸ κατώτερον πλεονάζουν μόνον τὰ ἐλάσματα, αἱ λεπίδες, τὰ περιάπτα καὶ δυστυχῶς τὰ δυσεξήγητα ἀντικείμενα.

Περιορισμένη ὑπῆρξεν ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα εἰς τὸν χῶρον τὸν πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ θολωτοῦ τάφου, διὰ τὸν ἐντοπισμὸν πιθανῶν προσκτισμάτων Α τούτου. 'Ενταῦθα ἀπεκαλύφθη κατὰ χώραν ἡ ΝΔ γωνία κιβωτισσχήμου σαρκοφάγου, ἐξῶθεν τῶν Α ἀπολήξουν τῶν παραστάδων καὶ εἰς τὴν προέκτασιν στενοῦ διαδρόμου, ὀριζομένου πρὸς Ν ὑπὸ δύο πλακοειδῶν ἐν σειρᾷ θεθειμένων λίθων, οἱ ὅποιοι φαίνονται ὡσεὶ ἀνήκοντες εἰς τοῖχον μὲ κατεύθυνσιν ἐκ Δ πρὸς Α. Κατὰ τὸν χῶρον τοῦτον συνελέγησαν ἐπίσης ὄστρακὰ τινὰ σαρκοφάγων καὶ τινων ἀγγείων. 'Η ὑπαρξίς προσκτισμάτων κατὰ τὸν χῶρον τοῦτον εἶναι ἐπομένως βεβαία. 'Εκ τῶν ἐπιφανειακῶν χωμάτων κατὰ τὸν χῶρον ΝΔ τῆς θόλου συνελέγη τέλος τεμάχιον λεπίδος ὀψιανοῦ, μήκ. 0.013 μ.

Ταῦτα περὶ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ θολωτοῦ τάφου Ε εἰς Φουρνὶ 'Αρχανῶν, τοῦ πέμπτου δηλαδὴ τάφου τοῦ νεκροταφείου, τὸ κατώτερον ταφικὸν στῶμα τοῦ ὁποίου χρονολογεῖται, ὡς εἶδομεν, εἰς τοὺς ΠΜ Π χρόνους, τὸ ἀνώτερον δὲ εἰς τὴν ΜΜΙΑ περίοδον. 'Ο θολωτὸς τάφος Ε εἶναι οὕτω, ὡς φαίνεται, τὸ παλαιότερον ταφικὸν κτήριο τὸ ὁποῖον ἰδρύθη εἰς τὸ νεκροταφεῖον, σύγχρονον ἴσως μόνον πρὸς τινὰς χώρους τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 6¹. 'Η διερεύνησις τοῦ τάφου ὑπῆρξεν ἐπομένως λίαν σημαντικὴ, ὅχι μόνον διὰ τὴν βεβαιωθεῖσαν συνεχῆ καὶ ἔντονον χρῆσιν τοῦ νεκροταφείου ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς γενομένας πολλαπλᾶς παρατηρήσεις, ὡς ἐπίσης καὶ διὰ τὰ εὐρήματα, τῶν ὁποίων αἱ ἐνεπίγραφοι σαρκοφάγοι καὶ αἱ σφραγιδες εἶναι ἀναμφιβόλως τὰ πλέον ἀξιόλογα.

ΤΑΦΙΚΟΝ ΚΤΗΡΙΟΝ 16

Πλὴν τῆς ἀνασκαφῆς τῶν θολωτῶν τάφων Δ καὶ Ε διερευνηθὲν ἐπίσης ἐφέτος ὁ χῶρος ὁ κείμενος μεταξὺ τῶν δύο τούτων τάφων, κυρίως δὲ ὁ χῶρος ὁ ὀριζόμενος πρὸς ΝΔ ὑπὸ τοῦ θολωτοῦ τάφου Δ καὶ πρὸς Β ὑπὸ τοῦ ἀναφερθέντος σχετικῶς πρὸς τὸν θολωτὸν τάφον Ε συγχρόνου μεγάλου τράφου, ἐνθα ἐπεσημάνθη ἐν νέον ταφικὸν κτήριο, τὸ ὁποῖον ὠνομάσθη ταφικὸν κτήριο 16 (εἰκ. 1).

'Η δυτικὴ ἀπόληξις τοῦ ἀκανονίστως ἀπὸ Δ πρὸς Α καὶ εἰς μῆκ. 11.40 μ.

1. Τὰ ἀνατολικά δωμάτια τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 6: I. Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ, ΑΔ 21, 1966, Β' 2, σ. 411 - 2.

βαίνοντος τράφου εὐρίσκετο εἰς ἀπόστασιν 7.70 μ. ἀπὸ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῖχου τοῦ θολωτοῦ τάφου Δ. Εἰς τὸν χώρον τοῦτον ἐφύοντο τέσσερα δένδρα, μία ἀμυγδαλὴ καὶ τρεῖς ἐλαῖαι. Ὅτε ἀπεφασίσθη ἡ καθάρσεις τοῦ τράφου, ὁ ὁποῖος, ὡς ἀνεφέρθη ἀνωτέρω, ἐπεκάθητο ἐπὶ τοῦ Ν τμήματος τοῦ κύκλου τοῦ θολωτοῦ τάφου Ε, ἀνευρέθησαν ἐντὸς τούτου πλῆθος ὀστράκων σαρκοφάγων, πίθων καὶ ἀγγείων. Μεταξὺ τούτων ἀναφέρονται: 1) Τεμάχια σαρκοφάγου, συλλεγέντα εἰς ἓν σημεῖον τοῦ τράφου, πιθανῶς συνανήκοντα καὶ τοποθετηθέντα ἐνταῦθα μετὰ τὴν θραῦσιν τῆς. 2) Δύο τεμάχια ἐκ τῆς πλευρᾶς καὶ τοῦ χεῖλους σαρκοφάγου, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἓν φέρει κάθετον κυλινδρικήν λαβήν, τὸ ἕτερον δὲ σχινοειδῆ πλαστικὴν διακόσμησιν. 3) Τεμάχιον ἐκ τοῦ χεῖλους πίθου. 4) Τεμάχια τινὰ ἀγγείων, μεταξὺ τῶν ὁποίων πῶμα ἀγγείου ἐπίπεδον, κοσμούμενον κατὰ τὴν κορυφὴν διὰ ψευδοῦς στομίου πρόχου καὶ μέγα τμήμα ἐκ μεγάλης ἀνοικτῆς λοπάδος φέρον ἔχνη μέλανος χρώματος κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν καὶ ὀδοντωτὴν πλαστικὴν διακόσμησιν εἰς τὴν βάσιν.

Μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ τράφου, κατὰ τὸν καθαρισμὸν τῶν ἐπιφανειακῶν χωμάτων εἰς τὸν χώρον, ἀνεφάνη σύστημα τοίχων ἀνηκόντων εἰς ἓν κτήριο, τὸ ὁποῖον, ὡς ἀνεφέρθη, ὠνομάσθη κτήριο 16. Οἱ τοῖχοι βαίνοντες ἀπὸ Β πρὸς Ν καὶ ἀπὸ Δ πρὸς Α σχηματίζουν ἀσφαλῶς δύο χώρους, τὸν χώρον 1 πρὸς Δ καὶ τὸν χώρον 2 πρὸς Α. Τοῦ χώρου 1 ἀπεκαλύφθησαν οἱ τρεῖς τοῖχοι, πλην τοῦ νοτίου. Δὲν εἶναι ἐπίσης σαφὴ τὰ Ν πέρατα τῶν δύο ἐτέρων μακρῶν τοίχων, ἐπομένως καὶ τὸ μέγεθος τοῦ χώρου 1. Ὁ Δ πάντως τοῖχος τοῦ χώρου προεκτείνεται πρὸς Β καὶ συνάπτεται πρὸς τὸν Ν ἐξωτερικὸν τοῖχον τοῦ θολωτοῦ τάφου Ε, τοῦ ὁποῖου ἀσφαλῶς κατὰ ταῦτα ἀποτελεῖ πρόσκτισμα. Ὁμοίως ὁ Β τοῖχος τοῦ χώρου 1 προεκτείνεται πρὸς Α, ἀσφαλῶς πρὸς δημιουργίαν ἐτέρου χώρου.

Ἐνταῦθα ἰδρύθη, ἀσφαλῶς μεταγενεστέρως, ἕτερον δωμάτιον, τὸ ὁποῖον καὶ ἀποτελεῖ τὸν χώρον 2. Τοῦ χώρου 2 ἐσώθησαν μόνον οἱ τρεῖς τοῖχοι, ὁ Β, ὁ Ν καὶ ὁ Δ. Ὁ Β τοῖχος προσκολλᾶται εἰς τὴν προέκτασιν τοῦ Β τοῖχου τοῦ χώρου 1. Τέλος ὁ Δ τοῖχος, ὁ ὁποῖος προεκτείνεται περαιτέρω πρὸς Ν ἔχει κτισθῆ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν Α τοῦ Α τοῖχου τοῦ χώρου 1, μεταξὺ δὲ τούτων μεσολαμβάνει στενὸς διάδρομος, μέσου πλ. 0.30 μ. Ἡ διατήρησις τῶν τοίχων τῶν δύο χώρων εἶναι μετρία, διότι οὗτοι ἐθεμελιώθησαν ἀμέσως ἐπὶ τοῦ βράχου.

Ἐκ τῶν ὀστράκων, κυρίως σαρκοφάγων, τῶν συλλεγέντων εἰς τὰ ἐπιφανειακά χωμάτα ὁλοκλήρου τοῦ χώρου ἀναφέρονται ἰδιαιτέρως: 1) Τμήμα ἐκ τῆς πλευρᾶς μετὰ τοῦ χεῖλους κιβωτισσίου σαρκοφάγου, φέρον κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν ὕψιν πλαστικὴν διακόσμησιν ἐκ μαστοειδῶν ἀποφύσεων καὶ λοξῶν ταινιῶν, ἐχουσῶν ὀξείας ράχεις. 2) Ἅλλον τεμάχιον κιβωτισσίου σαρκοφάγου ἐκ τῆς μιᾶς τῶν παρὰ τὴν βάσιν γωνιῶν, τὸ ὁποῖον συνελήγνυ κατὰ τὸ ΝΔ τμήμα τοῦ τομέως.

Κατωτέρω ἐξετάζονται ἀναλυτικῶς οἱ δύο χώροι τοῦ κτηρίου 16.

Χῶρος 1

Ὡς ἀνεφέρθη ἤδη, χῶρος 1 ὠνομάσθη τὸ δυτικὸν ἐκ τῶν δύο μέχρι τοῦδε ἀναφανέντων δωματίων τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 16. Ὁ χῶρος 1 εἶναι σχήματος σχεδὸν ὀρθογωνίου, πλὴν ὅμως τὰ πρὸς Ν ὄριά του δὲν διηκριβώθησαν σαφῶς. Τὸ ἔδαφος ἐνταῦθα ἔχει κλίσιν ἀπὸ ΒΔ πρὸς ΝΑ, συμφώνως πρὸς τὴν φυσικὴν κλίσιν τοῦ λόφου, ὥς ἐκ τούτου δὲ ἡ ἐπίχωσις τοῦ δωματίου ἦτο μικροτέρα κατὰ τὸ Β τμήμα, ἔνθα ἀνεφάνη ἀμέσως ὁ φυσικὸς βράχος, παχυτέρα δὲ κατὰ τὸ Ν καὶ ΝΑ. Κατὰ τὸ Δ τμήμα τοῦ δωματίου ὁ φυσικὸς βράχος ἀνέρχεται εἰς τινα σημεῖα μέχρι τοῦ ὕψους περίπου τῆς σφζομένης ἐπιφανείας τοῦ Δ τοῖχου, πρὸς Α ὅμως κατέρχεται βαθμηδὸν μέχρι τῶν θεμελίων τοῦ Α τοῖχου τοῦ χώρου εἰς βάθος 0.74 μ. ἀπὸ τῆς ἀνωτάτης σφζομένης ἐπιφανείας τῆς ΒΔ γωνίας.

Κατὰ τὸν καθαρισμὸν τῶν ἐπιφανειακῶν χωμάτων τοῦ χώρου 1 συνελέγησαν: 1) Τεμάχιον λεπίδος ὀψιανοῦ, μήκ. 0.0165 μ. ἀνευρεθὲν πλησίον εὐμεγέθων λίθων, οἱ ὅποιοι ἀνεφάνησαν κατὰ τὸ Ν τμήμα τοῦ χώρου καὶ 2) Ἀριθμὸς ὀστράκων, μετὰ τῶν ὁποίων ἀναφέρονται: α) ὀστρακα συνανήκοντα εἰς κλειστὸν ἄγγειον, τὰ ὅποια συνελέγησαν κατὰ μῆκος καὶ παρὰ τὸν Δ τοῖχον τοῦ χώρου, κοσμούμενα διὰ πλαστικῶν κομβίων καὶ διὰ γραπτῶν ταινιῶν καστανομέλανος χρώματος β) ὀστρακά τινα λοπαδοσχήμων ἄγγείων καὶ γ) ἄωτων κυπέλλων.

Κάτωθεν τοῦ ἐπιφανειακοῦ στρώματος τὸ χῶμα ἦτο καθαρὸν καὶ εὐθρυπτον, κιτρινωτοῦ χρώματος. Ἐντὸς τοῦ στρώματος τούτου ἀνεφάνησαν τεθραυσμένα ὀστᾶ, ὀδόντες καὶ τεμάχια κρανίων, εἰς κακὴν γενικῶς κατάστασιν κυρίως κατὰ τὸ ΝΑ τμήμα τοῦ χώρου, ἔνθα ἡ ἐπίχωσις ἦτο μεγαλυτέρα. Κατὰ τὸν χῶρον τοῦτον ἀνευρέθη ἓν κρανίον εἰς καλὴν σχετικῶς κατάστασιν καὶ τεμάχια τοῦλάχιστον ἐτέρων δύο. Πλησίον τοῦ κρανίου καὶ Ν τούτου συνελέγησαν συνανήκοντα τεμάχια κιβωτισχῆμου σαρκοφάγου.

Πλὴν τῶν ἀνθρωπίνων ὀστέων συνελέγησαν ἐπίσης: 1) Τεμάχιον λεπίδος ἐξ ὑπολεύκου πυριτολίθου, μήκ. 0.025 καὶ πλ. 0.0144 μ., ἀνευρεθὲν κατὰ τὸ κέντρον περίπου τοῦ χώρου. 2) Δύο θαλάσσια ὀστρεα, ἀνευρεθέντα πλησίον τοῦ πυριτολίθου καὶ 3) Δύο τεμάχια λεπίδων ὀψιανοῦ, τὸ ἓν, τῶν ὁποίων ἦλθεν εἰς φῶς παρὰ τὸν Β τοῖχον τοῦ χώρου, τὸ ἕτερον δὲ πλησίον τοῦ πυριτολίθου καὶ τῶν ὀστέων. Ἐκ τῆς συλλεγείσης κεραμεικῆς ἀναφέρονται: 1) Ὅστρακα ἀνήκοντα εἰς κύπελλον, βεβαμμένον διὰ χρώματος βαθέος καστανομέλανος, ἐν τῶν ὁποίων φέρει μαστοειδῆ ἀπόφυσιν. 2) Τεμάχιον βαθείας λοπάδος μεθ' ἰσχυρῶς ἔξω νεύοντος χεῖλους, φέρον καστανέρυθρον βαφήν. 3) Ὅστρακα ἐκ τῆς πλευρᾶς μετὰ τοῦ χεῖλους λοπαδοσχήμων ἄγγείων.

Ἡ ἀνασκαφή τοῦ χώρου 1 δὲν ἐπερατώθη, οὕτω δὲ δὲν διηκριβώθησαν τὰ ἀσφαλῆ ὄρια τούτου.

Χῶρος 2

Ὁ Χῶρος 2 τοῦ κτηρίου 16 δὲν ἀνεσκάφη εἰσέτι. Κατὰ τὸν καθαρισμὸν ὅμως τῶν ἐπιφανειακῶν χωμάτων τοῦ χώρου ἀνευρέθη τεμάχιον λεπίδος ὀψιανοῦ, μήκ. 0.023 μ.

Διὰ τοῦ ἐπιφανειακοῦ οὕτω καθαρισμοῦ τοῦ χώρου ἐβεβαιώθη ἡ ὑπαρξίς ἐνὸς ἀκόμῃ ταφικοῦ κτηρίου εἰς Φουρνί, τοῦ ὑπ' ἀρ. 16, τὸ ὁποῖον, ὡς δεικνύουν τὰ κεραμεϊκὰ εὐρήματα, χρονολογεῖται εἰς τοὺς ΜΜΙα χρόνους, χρησιμεῦσαν ὡς πρόσκτισμα τοῦ θολωτοῦ τάφου Ε.

Κατὰ τὴν ἐφετινὴν ἀνασκαφικὴν περίοδον συνεχίσθη ἡ διερεύνησις τοῦ διαδρόμου τοῦ κειμένου μεταξὺ τοῦ θολωτοῦ τάφου Β καὶ τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 8, ἡ ὁποία εἶχεν ἀρχίσει τὸ 1973¹, ὅτε ἀνευρέθησαν ὀκτὼ μικρὰ ἀγγεῖα καὶ ἓν ζῳδιον, ἀποτεθέντα κατὰ μήκος τοῦ Β τοίχου τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 8.

Ὁ Χῶρος οὗτος εἶναι ἐπιμήκης, στενὸς διάδρομος, ὁ ὁποῖος βαίνει ἀπὸ Δ πρὸς Α. Κατὰ τὸ Δ τμήμα του, τὸ κείμενον παρὰ τὸν ΒΑ τοῖχον τοῦ κτηρίου 3 ἔχει πλάτος 1 μ., κατὰ τὸ Α δὲ 1.30 μ. Τὸ μήκος τοῦ χώρου εἶναι 5.80 μ. περίπου. Καθ' ὅλην τὴν Β πλευρὰν τοῦ κτηρίου 8 ὑπάρχουν εὐμεγέθεις λίθοι, ὡς ἐπίσης καὶ κατὰ τὸ Δ τμήμα τοῦ διαδρόμου ἀπὸ Β καὶ Ν, μὲ ἀποτελέσματα νὰ στενοῦται οὗτος κατὰ τὸ τμήμα τοῦτο.

Ἡ σκαφή τοῦ χώρου ἔφθασεν ἀπὸ βάθος 1.30 - 1.45 μ. μέχρι βάθους 1.70 μ. περίπου, μετρηθὲν κατὰ τὸ ἀνώτερον σφζόμενον σημεῖον τοῦ ΒΑ τοίχου τοῦ κτηρίου 3. Εἰς ὀλόκληρον τὸν Χῶρον τὸ χῶμα ἦτο καθαρὸν καὶ εὐθρυπτον, ἀνοικτοῦ καστανοκιτρίνου χρώματος. Ἐκ τοῦ χώρου τούτου συνελέγησαν: α) Ἑπτὰ τεμάχια πορτοκαλόχρου κονιάματος, κυμαινομένου μήκ. 0.0075 - 0.023, πλάτ. 0.004 - 0.019 καὶ πάχ. 0.003 - 0.011 μ. Τὰ τρία τούτων παρουσιάζουν ἐπίπεδον καὶ σχεδὸν λείαν τὴν μίαν τῶν ἐπιφανειῶν. β) Δύο ἀπροσδιόριστα πήλινα ἀντικείμενα ἐκ καθαροῦ καστανοῦ πηλοῦ. Τὸ ἐν τούτων ἔχει σχεδὸν ὀρθογώνιον, παραλληλεπίπεδον ἐπιφάνειαν, πλὴν τοῦ ἐνὸς ἄκρου, κατὰ τὸ ὁποῖον παρουσιάζεται πεπλατυσμένη, ὥσπερ ἐὰν ἐπιέσθῃ τὸ ἀντικείμενον ἐπὶ τινος ἐπιφανείας, ὅτε ἀκόμῃ ὁ πηλὸς ἦτο νωπός. Κατὰ τὴν ὀπισθίαν ἐπιφάνειαν τούτου εἶναι προσκεκολλημένη μικρὰ μᾶζα πηλοῦ, κατὰ τὴν ἐτέραν πλευρὰν δὲ παρουσιάζει ἵχνη ἐξιτλήου καστανεύθρου χρώματος. Τὸ ἕτερον ἀντικείμενον εἶναι μικρότερον, ὀρθογώνιου παραλληλεπιπέδου περίπου σχήματος, τοῦ ὁποῖου ἡ μία πλατεῖα πλευρὰ ἐμφανίζεται λεία ἢ ἐτέρα δὲ φέρει ἵχνη «βούρτσας» καὶ

1. Ι. Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ, ΠΑΕ 1973, σ. 179.

παρουσιάζει ἐπιφάνειαν τραχεῖαν, ὡς καὶ αἱ δύο στεναὶ πλευραὶ, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία φέρει ἔχνη καστανερύθρου χρώματος.

Πλὴν τῶν ἀναφερθέντων ἀντικειμένων εἰς τὸν αὐτὸν χῶρον συνελέγησαν εἰκοσι ἄγγεῖα, κατὰ τὸ πλεῖστον κύπελλα, ἀκέραια ἢ ἐλλιπῆ κατὰ μικρὸν τμήματων, καὶ ἱκανὸς ἀριθμὸς ὀστράκων, μικρῶν κυρίως ἄγγείων καὶ δὴ κυπέλλων. Ἐκ τῶν ἄγγείων τὰ δέκα τρία εἶναι ἄωτα κωνικὰ κύπελλα μετὰ δακτυλιοειδοῦς βάσεως¹, τέσσαρα μόνωτα κύπελλα μετ' ἐπιπέδου βάσεως καὶ ταινιοειδοῦς λαβῆς (ἐξ ὧν δύο ἡμισφαιρικὰ καὶ ἓν τροπιδωτόν), ἐν ἡμισφαιρικὸν κύπελλον μόνωτον, φέρον γραπτὴν διακόσμησιν, ἡ ὁποία συνίσταται εἰς ταινίας ἐκ καστανομέλανος περὶ τὸ χεῖλος καὶ τὴν βάσιν, τὸ ἐνδιάμεσον διάστημα τῶν ὁποίων πληροῦν τρεῖς κύκλοι ἐκ τοῦ αὐτοῦ χρώματος συνδέοντες τὰς δύο ταινίας καὶ ἀπέχοντες κατὰ κανονικὰ διαστήματα ὁ εἷς ἀπὸ τοῦ ἄλλου², δύο πρόχοι καὶ ἓν ἀκόμη τροπιδωτὸν κύπελλον. Τὰ ἄγγεῖα κατεσκευάσθησαν κατὰ κανόνα ἐκ καθαροῦ, κιτρινωποῦ πηλοῦ, εἶναι ὀλόβαφα διὰ καστανομέλανος, τὰ πλεῖστα δὲ ἔφερον ἐσωτερικῶς καὶ παρὰ τὸ χεῖλος ταινίαν ἐκ τοῦ αὐτοῦ χρώματος, ἐξωτερικῶς δὲ ταινίαν ἐξ ἐξιτήλου λευκοῦ. Ἐκ τούτων ἐν κοσμεῖται ἐξωτερικῶς δι' ἐντονωτάτης πλαστικῆς ταινίας, ἀρχομένης ὀλίγον κατωτέρω τοῦ χείλους καὶ συνεχιζομένης λοξῶς ἐπὶ τοῦ σώματος.

Ἰδιαιτέρως πρέπει νὰ ἀναφερθῶν αἱ δύο πρόχοι. Ἡ μία τούτων σφύζεται κατὰ τὸ μεγαλύτερον τμήμα τοῦ σώματος, τὴν προχόην, τὴν κάθετον κυλινδρικήν λαβὴν καὶ τὴν ἐπίπεδον βάσιν. Εἰς τὸ κατώτερον τμήμα τοῦ λαιμοῦ ὑπάρχει πλαστικὸς δακτύλιος. Ἡ διακόσμησις τῆς πρόχου συνίσταται ἐκ τριῶν ταινιῶν καστανομέλανος χρώματος, τῶν δύο ὀριζοντίων παρὰ τὴν βάσιν καὶ τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ, τῆς τρίτης δὲ πιθανῶς λοξῶς διευθετημένης κατὰ τὸ σῶμα. Ἡ ἑτέρα πρόχους³ σφύζομένη ἐλλιπῶς, φέρει πλαστικὰς μαστοειδεῖς ἀποφύσεις. Ἡ γραπτὴ διακόσμησις τῆς σύγκειται ἐκ μιᾶς παχέας ὀριζοντίας ταινίας παρὰ τὴν βάσιν καὶ μιᾶς παχυτέρας, ὁμοίως ὀριζοντίας, κατὰ τὸ μέσον περίπου τοῦ σώματος, περιβαλλομένης ὑπὸ δύο λεπτοτέρων. Αἱ μαστοειδεῖς ἀποφύσεις περιβάλλονται ὑπὸ κύκλου ἐκ καστανομέλανος.

Ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ὀστράκων τῶν συλλεγέντων εἰς τὸν χῶρον τοῦτον τὰ πλεῖστα ἀνήκουν εἰς κύπελλα τῶν γνωστῶν ἤδη τύπων, ἥτοι ἄωτα ἢ μόνωτα, μετὰ δακτυλιοειδοῦς ἢ ἐπιπέδου βάσεως. Ὁ πηλὸς εἶναι συνήθως κιτρινωπὸς καθαρὸς, ἐξωτερικῶς δὲ τὰ ἄγγεῖα εἶτε εἶναι ὀλόβαφα εἴτε φέρουσιν διακοσμητικὰς ταινίας ἐκ καστανομέλανος, ἢ ἐξιτήλου λευκοῦ ἐπὶ καστανομέλανος. Πλὴν τούτων ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν δεκαεπτὰ ὄστρακα, τὰ ὁποῖα ἀσφα-

1. Πρβ. I. καὶ E. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗ, ΑΕ 1972, Χρον., ἔ.ἀ. πίν. Βα.

2. Αὐτόθι πίν. Ζα.

3. Αὐτόθι πίν. Ηα.

λῶς συνανήκουν εἰς μίαν πρόχουν¹. Τὸ ἀγγεῖον ἔχει ἐπίπεδον βάσιν, ἡ διακόσμησίς του δὲ εἶναι γραπτὴ καὶ πλαστικὴ. Παρὰ τὴν βάσιν καὶ τὸν λαιμὸν ὑπάρχουν δύο ὀριζόντιαι παχεῖαι ταινίαι καστανομέλανος χρώματος καὶ ἕτεραι λεπτότεραι, τὸ σῶμα του δὲ κατὰ τὸ κέντρον διατρέχουν λοξῶς δύο ἕτεραι ταινίαι. Ἡ πλαστικὴ διακόσμησις τοῦ ἀγγείου συνίσταται εἰς πέντε μαστοειδεῖς ἀποφύσεις περιβαλλομένης ὑπὸ κύκλου κατὰ τὸ κέντρον τοῦ σώματος καὶ μίαν πλαστικὴν ταινίαν ὑπὸ τὴν γένεσιν τοῦ λαιμοῦ. Τέλος ἐν ὄστρακον φέρει ἐγγράκτον δικτυωτὴν διακόσμησιν, ἕτερα τέσσαρα πλαστικὴν καὶ ἕτερα δύο στολιδωτὴν καὶ ἐν τελευταίῳ ὄστρακον ἔχει πλατεῖαν, κάθετον ταινίαν περὶ τὸ μέσον καὶ πιθανῶς φυλλοειδῇ θέματα ἐκατέρωθεν.

Ἐκ τῶν ὀστράκων μεγαλυτέρων ἀγγείων, τῶν συλλεγέντων εἰς τὸν χώρον τὰ πλεῖστα φέρουν βαφὴν ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς τῶν ἐπιφανείας. Τὰ τοιχώματά των εἶναι συνήθως παχέα, ὁ πηλὸς δὲ ἀκάθαρτος καὶ κακῶς ὠπτημένος. Τμημα σχετικῶς μεγάλου ἀγγείου, σῶζον καὶ τμήμα τῆς βάσεως, φέρει παχεῖαν ταινίαν παρὰ τὴν βάσιν, καὶ ἐτέρας δύο λεπτὰς ἐπὶ τοῦ σώματος, αἱ ὁποῖαι, παραλλήλως βαίνουσαι, τέμνουν ταύτην λοξῶς.

Τόσον τὰ ἀγγεῖα ὅσον καὶ τὰ ὄστρακα τὰ συλλεγέντα εἰς τὸν χώρον μεταξὺ τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 8 καὶ τοῦ θολωτοῦ τάφου Β χρονολογοῦνται εἰς τοὺς ΜΜ Ια χρόνους. Κατὰ τὴν ΜΜ Ια ἐπομένως περίοδον ἐγένοντο ἐνταῦθα αἱ ἀποθέσεις τῶν ἀγγείων ὡς προσφοραὶ εἰς τοὺς ἐντὸς τῶν γειτονικῶν ταφικῶν κτηρίων ταφέντας νεκρούς.

ΧΩΡΟΣ ΜΕΤΑΞΥ ΤΑΦΙΚΩΝ
ΚΤΗΡΙΩΝ 3 ΚΑΙ 8

Συνεχίσθη ἐφέτος ἡ διερεύνησις τοῦ χώρου τοῦ κειμένου μεταξὺ τῶν ταφικῶν κτηρίων 3 καὶ 8, ἡ ὁποία ἤρχισε τὸ 1971². Ἡ ἀνασκαφὴ ἐφθασεν ἐνταῦθα μέχρι βάθους 1.80 μ. ἀπὸ τῆς ἀνωτάτης ΒΑ ἐξωτερικῆς γωνίας τοῦ κτηρίου 3, ἀφαιρεθέντος στρώματος πάχους 0.15 μ. Τὸ χῶμα ἦτο καθαρὸν καὶ εὐθρυπτον, εὐμεγέθεις δὲ λίθοι ἀνευρίσκοντο καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ χώρου. Ἐν μέσῳ τῶν λίθων καὶ καθ' ὅλον τὸν χώρον ἀνευρέθησαν εἰκοσι ὀδόντες καὶ ἀνθρώπινα ὀστέα, ὡς ἐπίσης καὶ τρία θαλάσσια ὄστρεα μετὰ μικρῆς ὀπῆς, συλλεγέντα εἰς τὸ μέσον τοῦ χώρου. Ἀντιθέτως αἰσθητὴ ἦτο ἡ ἔλλειψις τῆς κεραμεικῆς, ἐφ' ὅσον ἀνευρέθησαν μόνον πέντε ὄστρακα.

ΚΤΗΡΙΟΝ 17

Κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος εἰς δοκιμαστικὴν ἀνασκαφὴν εἰς τὸν χώρον Β τοῦ ταφικοῦ κτηρίου 4 ἤλθεν εἰς φῶς ἐν νέον κτήριον, τὸ ὑπ' ἀρ. 17 κατὰ σειρὰν κτήριον τοῦ νεκροτα-

1. Ι. καὶ Ε. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗ, ΑΕ 1972, Χρον., πίν. Ηβ.

2. Ι. Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ, ΠΑΕ 1971, σ. 281.

φείου¹. Τοῦ κτηρίου τούτου εἶχον ἀναφανῆ τμήματα δύο παραλλήλων τοίχων βαινόντων ἀπὸ Β πρὸς Ν. Ἐκ τῶν ἐπιφανειακῶν χωμάτων τοῦ χώρου συνελέγησαν τότε ΥΜ Ι ὀστρακκα, τεμάχια λευκοῦ κονιάματος καὶ ἐν τμήμα λεπίδος ὀψιανοῦ.

Ἐφέτος ἀνεσκάφη εἷς τομεύς, ὀρθογωνίου περιήτου σχήματος, ἀνοίγματος 4.26 μ. ὀριζόμενος πρὸς Δ καὶ Α ὑπὸ τῶν δύο παραλλήλων τοίχων, πρὸς Ν ὑπὸ τοῦ κτηρίου 4, ἐξιχνούμενος πρὸς Β μέχρι μήκους 7.90 μ. ἀπὸ τούτου. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἀνεφάνη περὶ τὸ μέσον τοῦ χώρου τμήμα πλακοστρώτου μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ Δ πρὸς Α. Ἐσχηματίσθη οὕτω χώρος ὀριζόμενος ὑπὸ δύο τοίχων ἀπὸ Δ καὶ Α καὶ ὑπὸ τοῦ πλακοστρώτου ἀπὸ Ν καὶ μὴ συνδεόμενος ἀμέσως πρὸς τὸ ταφικὸν κτήριο 4. Ὡς προέκυψεν ἐκ τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ ἀγγείων καὶ ὀστράκων, εὗρεθέντων εἰς τὸν χώρον τοῦτον, ἐπρόκειτο περὶ ἀποθέτου κεραμεικῆς, τοῦ δευτέρου κατὰ σειρὰν τοῦ νεκροταφείου εἰς Φουρνὶ Ἀρχαῶν, ἃν καὶ διαφόρου τοῦ πρώτου χαρακτήρος². Ὅστρακα καὶ ἀγγεῖα, ἐπίσης ὅμως καὶ τινα προσέτι ἀντικείμενα ἀνευρέθησαν καθ' ὅλον τὸν χώρον, τὰ πλεῖστα ὅμως εἶχον ἀπορριφθῆ ἐντὸς μιᾶς κοιλότητος, σκαφείσης ἐντὸς τοῦ φυσικοῦ πετρώματος, ἢ ὅποια ἔκειτο κατὰ τὸ Ν καὶ Α τμήμα τοῦ σχηματισθέντος χώρου. Ἡ κοιλότης αὕτη εἶχεν ἀκανόνιστον σχῆμα, μήκ. ἀπὸ Β πρὸς Ν 3.60 καὶ 3.80 μ. κατόπιν μικρᾶς προεκτάσεως πρὸς Ν ὑπὸ τὸ πλακόστρωτον. Τὸ βάθος τῆς ἐκυμαίνεται ἀπὸ 1.12 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους, ὅτε ἐφάνη τὸ πρῶτον τὸ φυσικὸν πέτρωμα, μέχρι βάθους 1.53 μ. κατὰ τὸ νοτιώτερον τμήμα τοῦ ἀποθέτου, ἔνθα ὑπῆρχε μεγαλύτερον κοίλωμα, περιέχον εὐμεγέθεις τινὰς λίθους.

Φαίνεται ὅτι τόσον οἱ τοῖχοι, ὅσον καὶ τὸ πλακόστρωτον ἦσαν ἄσχετοι πρὸς τὸν ἀποθέτην. Ἴσως οἱ τοῖχοι ἐχρησίμευσαν ὡς ἀντερείσματα. Ὁ ἴδιος ὁ ἀποθέτης ἦτο προχείρως ἐσκαμμένον ἐντὸς τοῦ φυσικοῦ βράχου ὀρυγμα διὰ τὴν ἀπόρριψιν ἐνταῦθα κεραμεικῆς ἐξ ἄλλων κτηρίων τοῦ νεκροταφείου.

Πλὴν τῆς κεραμεικῆς, καθ' ὅλον τὸν ἀνασκαπτόμενον χώρον ἀνευρέθησαν καὶ ἕτερα ἀντικείμενα (λεπίδες ὀψιανοῦ, εἰδώλια, τεμάχια ὑάλου, τμήματα κονιάματος, 1 νόμισμα, 2 τεμάχια λιθίνων ἀγγείων, 1 τριπτῆρ, 1 πήλινος βῶλος) κατὰ τὸ ἀνώτερον ἅπαντα στῶμα, ἥτοι μέχρι βάθους 0.40 - 0.50 μ., ἐνῶ εἰς τὸ κατώτερον ἀνευρέθη ἀποκλειστικῶς κεραμεική.

Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἀνεύρεσις τριῶν μόνον τεμαχίων ἀνθρωπίνων ὀστέων, τὰ ὅποια προφανῶς παρεσύρθησαν ἐξ ἐτέρων σημείων. Πλὴν τῶν τριῶν τε-

1. Ι. Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ, ΠΑΕ 1974, σ. 212. Τὸ 1974 τὸ κτήριο ὠνομάσθη κτήριο 14, ἐν συνεχείᾳ ὅμως τὸν ἀριθμὸν τοῦτον ἔλαβεν ὁ θολωτὸς τάφος Ε καὶ τὸ παρὸν κτήριο ὠνομάσθη κτήριο 17.

2. Βλ. Ι. καὶ Ε. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗ, ΑΕ 1972, Χρον., ἑ.ἀ.

μαχίων τούτων, οὐδὲν ἕτερον ὁστοῦν ἢ ὀδοὺς ἀνθρώπου ἢ ζώου ἀνευρέθη εἰς τὸν χῶρον.

Τὰ ἀντικείμενα τὰ ὁποῖα συνελέγησαν ἐντὸς τοῦ ἀνωτέρου κυρίως τμήματος τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου εἶναι τὰ ἐξῆς: 1) Τρία ζωμόμορφα εἰδῶλια ἐκ πηλοῦ. Τούτων τὸ πρῶτον εἶναι τεμάχιον ἐκ τοῦ κορμοῦ ἴσως ταύρου, σφζόμενον κατὰ τμήμα τοῦ κυλινδρικοῦ σώματος μετὰ τῆς γενέσεως τοῦ ἐνὸς ποδὸς καὶ τῆς συμφύσεως τοῦ ἑτέρου καὶ μικρὸν τμήμα ἐκ τοῦ ἰσχυροῦ λαιμοῦ, διαστάσεων μῆκ. 0.0564 καὶ μεγ. πᾶχ. σώματος 0.0223 μ. Τὸ δεῦτερον εἶναι τεμάχιον, πιθανῶς ἐκ τοῦ κορμοῦ ζωμόμορφου εἰδωλίου, τὸ ὁποῖον καμπυλοῦται ἰσχυρῶς καὶ στενοῦται κατὰ τὸ ἐν ἄκρον, τομῆς σχεδὸν κυκλικῆς, ἐλαφρῶς πεπιεσμένης. Ἔχει σφζ. μῆκ. 0.0275 καὶ μέγ. πᾶχ. 0.0123 μ. Τὸ τρίτον εἶναι μικρὸν, πῆλινον ζωμόμορφον εἰδῶλιον, ἴσως ταύρου, μῆκ. 0.0274, πᾶχ. 0.0085 καὶ συνολ. ὕψ. 0.0055 μ. Ἡ κεφαλὴ του εἶναι πεπλατυσμένη καὶ ἔμπροσθεν τριγωνική, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς δὲ μικραὶ ἀποφύσεις δηλοῦν κέρατα μᾶλλον ἢ ὄτα. Ἔχει ἰσχυρὸν λαιμὸν καὶ ἐλαφρῶς κοιλιανομένην ράχιν, καταλήγουσαν εἰς μικρὰν οὐρὰν καὶ σφίζεται ἀκέραιον, πλὴν ἐλαφρῶν τινων ἀποκρούσεων κατὰ τὰ ἄκρα τῶν κεράτων καὶ τῶν ποδῶν. 2) Χαλκοῦν νόμισμα. 3) Ἑπτὰ τεμάχια ὕαλου, ρωμαϊκῶν χρόνων, δύο τῶν ὁποίων εἶναι ἐκ ψελλίου κυανοῦ χρώματος, τομῆς σχεδὸν ἑλλειπτικῆς, ἐξ ὧν τὸ ἐν φέρει διακόσμῃσιν διὰ λευκοῦ ἐκ θέματος φυλλοειδοῦς ἐπαναλαμβανομένου κατὰ μῆκος, ὅμοιον πρὸς τὸ κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος ἀνευρεθὲν εἰς τὸ κτήριον 4¹ καὶ πρὸς ἕτερον εὐρεθὲν εἰς ρωμαϊκὸν τάφον εἰς τὴν κωμόπολιν τῶν Ἀρχανῶν. Τὰ λοιπὰ τεμάχια εἶναι ἐκ διαφανοῦς ἢ ἡμιδιαφανοῦς λευκῆς, πρασίνης ἢ ἐρυθρᾶς ὕαλου, τινὰ δὲ τούτων ἀνήκουν εἰς ἀγγεῖα. 4) Ἑπτὰ τεμάχια λεπίδων καὶ ἐν ἀπολέπισμα ὀψιανοῦ, κυμαινομένου μῆκ. ἀπὸ 0.017 - 0.0274 μ. 5) Δύο τμήματα λιθίνων ἀγγείων. Τὸ ἐν εἶναι τεμάχιον ἐκ τῆς ἐπιπέδου βάσεως ἀγγείου ἐκ πρασίνου λίθου. Σφίζεται ὀλίγον πλεόν τοῦ ἡμίσεος τῆς βάσεως, διαμ. 0.058 μ., μετὰ τῆς ἀπαρχῆς καθέτου τοιχώματος, σφζ. ὕψ. 0.0124 καὶ πᾶχ. 0.009 μ. Διακρίνονται ἔγχνη ἐκ τοῦ ἐργαλείου κατεργασίας. Τὸ ἕτερον εἶναι τμήμα ἐκ τοῦ τοιχώματος λιθίνου ἀγγείου, διαβεβρωμένου καὶ τεθραυσμένου εἰς τεμάχια. Ἔχει παχέα τοιχώματα καὶ παρουσιάζει καμπυλότητα. Σφζ. ὕψ. 0.058, μεγ. πλ. 0.067 καὶ πᾶχ. 0.0195 μ. 6) Τρία μικρὰ τεμάχια κονιάματος λευκοῦ χρώματος. 7) Μικρὸς πῆλινος βῶλος. 8) Λίθινον ἑλλειψοειδὲς ἀντικείμενον, πιθανῶς τριπτῆρ. Τὰ ἀναφερθέντα ἀντικείμενα ἀνευρέθησαν, ὡς ἤδη ἐσημειώθη, εἰς τὰ ἐπιφανειακὰ χρώματα τοῦ χώρου.

Εἰς τὰ αὐτὰ ἐπιφανειακὰ χρώματα τοῦ χώρου συνελέγησαν ἀρκετὰ ὄστρακα, τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ διακριθοῦν εἰς πρόιμα καὶ ὕστερα. Ὡς πρωιμώτερα δύνανται νὰ θεωρηθοῦν δύο ὄστρακα, τῶν ὁποίων τὸ ἐν παρουσιάζει πολυεδρικήν

τὴν ἐξωτερικὴν τοῦ ἐπιφάνειαν, ἕτερον δὲ ἀνήκει εἰς τροπιδωτὸν κύπελλον, τὸ ὁποῖον φέρει πλαστικὴν barbotine διακόσμησιν. Τὰ ὑστερώτερα ὄστρακα διακρίνονται εἰς ὄστρακα ἐκ λεπτῶν ἢ χονδροειδῶν ἀγγείων.

Ἐκ τῶν λεπτοτέρων ὀστράκων τὰ πλεῖστα ἀνήκουν εἰς μόνωτα ἢ ἄωτα κύπελλα. Ὁ πηλὸς συνήθως εἶναι κιτρινωπὸς ἕως καστανός. Ἐκ τούτων ἀναφέρονται περὶ τὰ εἴκοσι πέντε τμήματα χειλέων ἀγγείων, τμήματα λοξῶν ταινιοειδῶν καὶ κυλινδρικών, ἀνηκόντων εἰς κύπελλα ἢ πρόχους, δακτυλιοειδεῖς βάσεις κυπέλλων, ἢ ἐπίπεδοι μεγαλυτέρων ἀγγείων, ὥσως πρόχων, ὡς καὶ πληθὺς ὀστράκων ἐκ τῶν πλευρῶν μικρῶν ἢ μεγαλυτέρων ἀγγείων, τὰ πλεῖστα τῶν ὁποίων φέρουν κατὰ τὴν μίαν ἢ καὶ κατ' ἀμφοτέρας τὰς ἐπιφανείας ἔχγη καστανομέλανος. Ἐκ τῶν ὀστράκων χονδροειδῶν ἀγγείων τὰ πλεῖστα φαίνονται ἀνηκόντα εἰς μεγάλα καθοειδῆ ἢ πιθοειδῆ ἀγγεῖα, ἐν παχύτατον ὄστρακον δὲ φαίνεται ἀνήκον εἰς σαρκοφάγον ἢ πίθον. Ὁ πηλὸς εἶναι κατὰ κανόνα καστανέρυθρος, ἀκάθαρτος. Εἰδικώτερον ἀναφέρονται τμήματα κυλινδρικών λαβῶν καὶ ἐπιπέδων βάσεων μεγάλων ἀγγείων, τεμάχιον ἐκ τοῦ σώματος καὶ τοῦ ἔσω νεύοντος χεῖλους μετὰ τεμαχίου ὀριζοντίας λαβῆς μεγάλου πιθοειδοῦς ἀγγείου καὶ τεμάχιον ἐκ τοῦ σώματος καὶ τοῦ ἔσω νεύοντος χεῖλους μεγάλου ἀγγείου μετὰ γενέσεως καθέτου λαβῆς, ἀρχομένης ἀπὸ τοῦ χεῖλους.

Ἀφθονωτάτῃ ὑπῆρξεν ἡ κεραμεικὴ, ἡ ἀνευρεθεῖσα ἐντὸς τοῦ κυρίως ἀποθέτου, ἡ ὁποία χρονολογεῖται κυρίως εἰς τοὺς ΥΜ Ια χρόνους. Ἐνταῦθα ὅμως συνελέγησαν καὶ ὀλίγα πρῶιμώτερα ὄστρακα. Ἐκ τούτων ἀναφέρονται: 1) ὑψηλὸν ἀγγεῖον τοῦ τύπου tumbler¹, σφζόμενον ἐλλιπῶς 2) ὠρισμένα μελαμβαφῇ ὄστρακα 3) ἐν ὄστρακον ἐγχάρακτον δι' ἀμβλέος ὀργάνου, τὸ ὁποῖον φέρει ἔχγη μέλανος χρώματος καὶ 4) ὄστρακον ἐκ λεπτοῦ κωνικοῦ κυπέλλου μετὰ πλαστικῆς ταινίας εἰς τὸ ἀνώτερον τμήμα².

Ἐκ τῆς κεραμεικῆς τοῦ ἀποθέτου τῆς χρονολογουμένης εἰς τὴν ΥΜ Ια περίοδον συνολικῶς ἡριθμήθησαν ἑκατὸν εἴκοσι ἀγγεῖα, ἀκέραια ἢ σφζόμενα κατὰ τὸ μεγαλύτερον τμήμα των. Ὁ ἀριθμὸς οὗτος ὅμως δὲν εἶναι ὁ τελικός, διότι εἶναι βέβαιον ὅτι θὰ συγκολληθοῦν καὶ πλεῖστα ἄλλα. Ἐκ τῶν ἀριθμηθέντων ἀγγείων τὰ ὀγδοήκοντα τέσσαρα εἶναι ἄωτα κωνικὰ κύπελλα, τὰ τριάκοντα καὶ ἐν μόνωτα κωνικὰ κύπελλα, ἐν γαλακτοδοχεῖον (milk jug), ἐν μικκύλον ἀπίοσχημον ἀγγεῖον ἐλλιπῶς σφζόμενον, ἐν κύπελλον μετὰ πεπιεσμένου σώματος, ἐν ὑψηλὸν κύπελλον, καὶ μία βάσις μετὰ τμήματος τῶν τοιχωμάτων ἀνοικτοῦ ἀγγείου, πιθανῶς κρατηρίσκου. Τὰ ἄωτα κύπελλα κατεσκευάσθησαν ἐκ ροδόχρου ἢ κιτρινωποῦ πηλοῦ, σχετικῶς καθαροῦ, συνήθως μετὰ κιτρινωποῦ ἐπιχρίσματος καὶ εἰς τινὰς περιπτώσεις καστανοῦ. Ταῦτα ἔχουν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπίπεδον βάσιν καὶ τινὰ δακτυλιοειδῆ. Τὰ χεῖλη τῶν περισσοτέρων

1. Ι. καὶ Ε. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗ, ΑΕ 1972, Χρον., ἔ.δ. πίν. Βα.

2. Αὐτόθι πίν. Γα.

ἀκολουθοῦν τὴν κλίσιν τῶν τοιχωμάτων, τινὰ δὲ νεύουν πρὸς τὰ ἔξω. Εἰς τὰ πλεῖστα διακρίνονται ἴχνη κεραμικοῦ τροχοῦ. Τὰ μόνωτα κωνικά κύπελλα ἔχουν ἐπίπεδον βάσιν καὶ ταινιοειδῆ συνήθως λαβήν. Ὅστρακά τινα εἶναι ἔξωτερικῶς ὀλόβαφα. Πολλὰ ὅστρακα ἀποτελοῦν τμήματα σφαιρικῶν ἀγγείων. Πλὴν τῶν ἀκεραίων μονώτων ἢ ἀώτων κυπέλλων, σφύζονται ἐπίσης τμήματα ἐκ τῶν βάσεων, τῶν χειλέων ἢ λαβαί — κυλινδρικοί ἢ ταινιοειδεῖς — τοιούτων ἀγγείων, καὶ πρόχων ὡς καὶ γεφυροστόμων ἀγγείων.

Σημαντικά ὑπῆρξαν καὶ τινα ὅστρακα, κυρίως τῆς ΥΜ Ια περιόδου, τὰ ὅποια φέρουν γραπτὴν διακόσμησιν, γραμμικὴν ἢ ἐκ φυτικῶν θεμάτων. Ἐκ τῶν ὀστράκων τῶν φερόντων ταινιωτὴν διακόσμησιν ἀναφέρονται: α) τμήμα ἐκ τοῦ χείλους κυπέλλου τύπου Βαφειοῦ, φέρον ταινίας ἐκ καστανοῦ χρώματος ἐπὶ τοῦ κιτρινωποῦ ἐπιχρίσματος εἰς τὸ ἐξωτερικόν, β) τμήμα ἀνοικτοῦ ἀγγείου, γραπτοῦ κατ' ἀμφοτέρας τὰς ἐπιφάνειας· εἰς τὸ ἐξωτερικόν φέρει πορτοκαλόχρους ταινίας ἐπὶ κιτρινωποῦ ἐπιχρίσματος, εἰς τὸ ἐσωτερικόν δὲ ταινίας μέλανος χρώματος ἐπὶ κεραμόχρου ἐπιχρίσματος, γ) τεμάχιον ἀγγείου ὁμοίου σχήματος μετὰ πορτοκαλόχρου ταινιωτῆς διακοσμῆσεως κατ' ἀμφοτέρας τὰς ἐπιφάνειας, δ) τεμάχιον ἐκ τῆς βάσεως σκυφοειδοῦς ἀγγείου, τὸ ὅποιον εἰς τὸ ἐσωτερικόν του καὶ εἰς τὸν πυθμένα φέρει ἐρυθρὸν χρῶμα, καὶ εἰς τὰ ἐσωτερικά του τοιχώματα δύο παραλλήλους ὀριζοντίας ταινίας ἐκ τοῦ αὐτοῦ χρώματος, ε) δύο τεμάχια ἐκ τοῦ χείλους δύο διαφορετικῶν σκυφοειδῶν ἀγγείων, ἐξ ὧν τὸ ἓν φέρει μέλαιναν ὀριζοντίαν ταινίαν εἰς τὸ σημεῖον ἐνώσεως τοῦ χείλους μετὰ τοῦ ὤμου, τὸ ἕτερον δὲ δύο μελαίνας ταινίας ἐκ τῶν περιφερειῶν ὁμοκέντρων κύκλων, ς) τέσσαρα τεμάχια διαφόρων ἀγγείων φερόντων «rippled» διακόσμησιν, ζ) τμήμα ἐκ τῆς βάσεως προχοειδοῦς ἀγγείου, τοῦ ὁποίου ἀμφοτέραι αἱ ἐπιφάνειαι ἔχουν χρῶμα τεφρὸν ἐκ τῆς ὀπτήσεως, τὴν ἐξωτερικὴν δὲ διατρέχει κατὰ τὸ ἀνώτερον τμήμα πλατεῖα κιτρίνη ταινία, η) τεμάχια ἐκ σφαιρικῶν κυπέλλων φερόντων γραμμικὴν διακόσμησιν ἐκ πορτοκαλόχρου καὶ μέλανος χρώματος, θ) δύο τμήματα ἐκ κυπέλλων τύπου Βαφειοῦ, φέροντα ἐσωτερικῶς μέλαν καὶ καστανὸν χρῶμα, ἐξωτερικῶς δὲ ὀριζοντίας ταινίας, μέλανος καὶ πορτοκαλόχρου χρώματος, τεμνομένας ὑπὸ καθέτων καὶ λοξῶν γραμμῶν. Ἐκ τῶν ὀστράκων ἀγγείων φερόντων ΥΜ Ια διακόσμησιν ἐκ φυτικῶν θεμάτων ἀναφέρονται: α) τεμάχιον κλειστοῦ ἀγγείου μετὰ διακοσμῆσεως παπυροειδῶν διὰ πορτοκαλόχρου καὶ μέλανος χρώματος, β) τεμάχιον ἐκ κλειστοῦ ἀγγείου, μὲ διακόσμησιν παπυροειδοῦς διὰ μέλανος χρώματος ἐπὶ κιτρινωποῦ ἐπιχρίσματος, γ) τεμάχιον ἐκ κλειστοῦ ἀγγείου μὲ διακόσμησιν κλάδων διὰ μέλανος καὶ πορτοκαλόχρου χρώματος.

Πλὴν τῶν ὀστράκων ἐκ μικρῶν ἀγγείων ἀνευρέθη ἐπίσης ἱκανὸς ἀριθμὸς τεμαχίων ἐκ μεγαλυτέρων ἀγγείων, πιθανῶς πιθοειδῶν καὶ τινα μικρὰ τεμάχια σαρκοφάγων. Ταῦτα ἔχουν παχέα τὰ τοιχώματα καὶ εἶναι ἐξ ἀκαθάρτου καὶ κακῶς ὠπτημένου συνήθως πηλοῦ, καστανοῦ ἢ ἐρυθρωποῦ χρώματος. Τοι-

ούτων ἀγγείων ἀνευρέθησαν τμήματα ἐκ τῶν βάσεων καὶ τῶν χειλέων, λαβαὶ κατὰ τὸ πλεῖστον κυλινδρικά, ὡς ἐπίσης καὶ τμήματα ἐκ τῶν χειλέων καὶ τινες προχοαί. Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα συνήθως εἶναι ἀνοικτά, μεγάλα καὶ εὐρύστομα πιθοειδῆ, χυτροειδῆ καὶ καδοειδῆ. Ὅστρακά τινα ἀνήκουν εἰς κλειστά ἀγγεῖα, ὅπως στάμνους καὶ ἀμφορεῖς. Ἐκ τούτων χαρακτηριστικὰ εἶναι: α) Τμήμα ἐκ τῆς πλευρᾶς χονδροειδοῦς ἀγγείου ἐκ ροδόχρου πηλοῦ, φέροντος εἰς ἀμφοτέρας τὰς ἐπιφανείας κιτρινωπὸν ἐπίχρισμα. Τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν διατρέχει ὀριζοντία πλαστικὴ ταινία μὲ σχοινοειδῆ διακόσμησιν, β) ἕτερον τμήμα μεγάλου ἀγγείου, φέρον ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας τρεῖς ὀριζοντίας ἐγχαράκτους γραμμάς. Χαρακτηριστικὸν εἶναι ἐπίσης τὸ πλῆθος τῶν ἀνευρεθέντων ποδῶν τριποδικῶν ἀγγείων (χυτρῶν), συνήθως μεγάλων, ἐξ ἐρυθρωποῦ ἀκαθάρτου καὶ κακῶς ὥπτημένου πηλοῦ.

Τὸ πρῶτον ἀνευρέθη εἰς τὸ νεκροταφεῖον εἰς Φουρνὶ Ἀρχανῶν ΥΜ Ι κεραμεὶς εἰς τοιαύτην ποσότητα καὶ ποιότητα, διὰ τοῦτο καὶ ἐγένετο τόσος λόγος ἐνταῦθα περὶ ταύτης. Ἐκ τῶν κτηρίων τοῦ νεκροταφείου μόνον τὸ κτήριον 4¹ καὶ ὁ θολωτὸς τάφος Β², ἦτοι κτήρια παρακείμενα εἰς τὸ κτήριον 17, ἐχρησιμοποιήθησαν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Δὲν πρέπει νὰ ἀποκλεισθῇ ἐπομένως ἡ πιθανότης ὅτι ἐξ ἐνὸς καθαρισμοῦ τῶν κτηρίων τούτων προῆλθεν ἡ ἀπορριφθεῖσα εἰς τὸν ΥΜ Ι ἀποθέτην κεραμεική. Ἰσως ὅμως αὕτη προῆλθε καὶ ἐκ τοῦ καθαρισμοῦ ἐτέρων κτηρίων, εὐρισκομένων πλησίον καὶ Ν τοῦ θολωτοῦ τάφου Α.

Τέλος πρέπει νὰ ἀναφερθῇ ὅτι εἰς μικρὰν κοιλότητα ἐντὸς τοῦ φυσικοῦ βράχου καὶ εἰς τὸ νοτιώτατον σημεῖον τοῦ προαναφερθέντος ἀποθέτου, πλησίον τοῦ πλακοστρώτου, συνελέγη ἐν μέσῳ εὐμεγέθων τινῶν λίθων ὁμὰς κεραμεικῆς χρονολογουμένης κατὰ τοὺς προανακτορικοὺς χρόνους. Ἰσως ἡ ὁμὰς αὕτη ἦτο ἡ πρώτη ἀπορριφθεῖσα ἐντὸς τοῦ ἀποθέτου ἐκ τινος προανακτορικοῦ κτηρίου τοῦ νεκροταφείου, ἠκολούθησαν δὲ αἱ προαναφερθεῖσαι ΥΜ Ια ὁμάδες. Ἡ προανακτορικὴ αὕτη ὁμὰς ἀποτελεῖται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐξ ὀστράκων κυπέλλων, κωνικῶν ἢ σφαιρικῶν ἐκ μικροῦ ἀριθμοῦ πρόχων μετὰ λοξοτμήτου προχοῆς, γραπτῶν ἢ ἀβαφῶν καὶ ἐξ ἐλαχίστων ὀστράκων χονδροειδῶν ἀγγείων.

Ἐκ τῶν ὀστράκων μικροτέρων ἀγγείων τῆς ὁμάδος ταύτης ἀναφέρονται: α) Τμήμα ἀγγείου μὲ ραμφόστομον προχοὴν ἐκ ροδόχρου πηλοῦ· εἰς τὴν βάσιν τοῦ λαίμου καὶ τὸν ὄμον μελαμβαφῆς ταινία, 2) τμήμα ἐκ τῆς βάσεως καὶ τοῦ σώματος προχοειδοῦς ἐξ ἐρυθρωποῦ πηλοῦ μετὰ διακοσμήσεως μέλανος ἐπὶ κιτρινωποῦ, γ) τμήμα ἀνοικτοῦ ἀγγείου μετὰ ὀριζοντίας ταινιοειδοῦς λαβῆς, φέρον πορτοκαλόχρουν ταινίαν κάτωθι τοῦ χείλους.

1. Ι. Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ, ΠΑΕ 1974, σ. 207 κέ.

2. Ι. Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ, ΠΑΕ 1966, σ. 175 κέ.· 1967, σ. 152 κέ.

ΣΤΕΡΕΩΤΙΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΑΙ

Διὰ τοῦ ἀρχιτεχνίτου τῆς Ἑταιρείας κ. Χ. Σφαιριανάνη, παρουσία καὶ τοῦ φοιτητοῦ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς κ. Ν. Ζαρίφη ἐγένοντο αἱ συνήθεις πλέον ἐργασίαι στερεώσεως εἰς διάφορα κτήρια τοῦ νεκροταφείου τῶν Ἀρχανῶν, ἥτοι 1) κατὰ τὸν ἀναλημματικὸν τοῖχον Δ τοῦ θολωτοῦ τάφου Β καὶ Α τοῦ κτηρίου 6, 2) εἰς τὸ ΒΔ δωμάτιον τοῦ συγκροτήματος τοῦ θολωτοῦ τάφου Β, 3) εἰς τὸν θολωτὸν τάφον 4, καὶ 4) εἰς τὸν μυκηναϊκὸν ταφικὸν περίβολον.

Ἀναλημματικὸς τοῖχος Δ θολωτοῦ τάφου Β καὶ Α κτηρίου 6¹

Ὡς γνωστόν, ὁ τοῖχος οὗτος, βαίνων ἀπὸ Β πρὸς Ν, συγκρατεῖ μίαν πλακοστρωτον πρόσβασιν ἐξ εὐμεγέθων πλακοειδῶν λίθων, παρὰ καὶ Α τοῦ κτηρίου 6. Τὸ νοτιώτερον τμήμα τοῦ τοίχου προέβαλλεν ἰσχυρῶς πρὸς Α, μὲ κίνδυνον καταρρεύσεώς του· τὸ πρόβλημα εἶχε παλαιότερον ἀντιμετωπισθῇ διὰ τῆς τοποθετήσεως ξυλίνων δοκῶν μεταξὺ τοῦ Δ τοίχου τοῦ συγκροτήματος τοῦ θολωτοῦ τάφου Β καὶ τοῦ ἐπισφαλοῦς τμήματος τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου (βλ. εἰς τὸ κεφ. Ἀναστήλωσις, πίν. 342β). Ἐθεωρήθη ὅμως σκόπιμος ἡ εὐθυγράμμισις τῆς ΝΑ ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου διὰ τῆς ἐπαναφορᾶς εἰς τὴν ἀρχικὴν θέσιν τοῦ προβάλλοντος τμήματος.

Ἀρχικῶς ἀφηρέθησαν, ἀφοῦ ἡριθμήθησαν, οἱ ἀνώτεροι πλακοειδεῖς λίθοι τοῦ νοτιωτέρου τούτου τμήματος, οἱ ἀποτελοῦντες τμήμα τῆς πλακοστρώτου προσβάσεως, οἱ ὅποιοι ἐπεκάθηντο τοῦ τοίχου. Ἐν συνεχείᾳ εὐθυγραμμίσθη τὸ Ν τμήμα τοῦ προεξέχοντος τοίχου πρὸς τὸ βορειότερον τμήμα του καὶ ἐπανετοποθετήθησαν οἱ πλακοειδεῖς λίθοι εἰς τὴν ἀρχικὴν των θέσιν. Ἐπὶ τῆς αὐτῆς εὐθείας πρὸς τὰ τμήματα ταῦτα εὕρισκετο καὶ ὁ φυσικὸς βράχος, ὁ ὁποῖος ἐχρησίμευσεν ὡς θεμέλιον τοῦ νοτιωτάτου τμήματος τοῦ τοίχου, ἔχων μῆκος 1.20 καὶ ὕψος 0.60 μ.

Κάτωθεν τῶν ἀφαιρεθέντων πλακοειδῶν λίθων καὶ μέχρι τοῦ βάθους τῆς θεμελιώσεως τοῦ τοίχου, κυρίως εἰς τὸν χώρον μεταξὺ τῶν προεκβάλλοντος τμήματος καὶ τοῦ Α τοίχου τοῦ κτηρίου 6, ὁ χώρος ἐπληροῦτο διὰ μαλακοῦ, καθαροῦ χρώματος. Ἡ ἀφαίρεσις τοῦ χρώματος τούτου ἔφθασε μέχρι βάθους 1.30 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ πλακοστρώτου, ἔνθα παρατηρήθη ὅτι τὸ πρὸς Δ προεκβάλλον τμήμα τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου δὲν ἐθεμελιώθη ἐπὶ λιθίνης ὑποδομῆς, ἀλλὰ ἐστηρίζετο ἐπὶ στρώματος ἐκ χρώματος μαλακοῦ, οὐχὶ συμπαγούς, ὕψ. 0.30 μ. Διὰ τοῦτο καθίστατο ἀναγκαία ἡ κατεδάφισις τοῦ τοίχου καὶ ἡ ἐκ νέου διὰ τῶν αὐτῶν λίθων καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν τάξιν ἀνακατασκευὴ του καὶ οὐχὶ ἡ δι' ὠθήσεως, τῇ βοηθείᾳ μηχανικῶν τινων μέσων εὐθυγράμμι-

1. I. A. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ, ΠΑΕ 1971, σ. 279 κέ.· 1973, σ. 171 κέ.

σίς του πρὸς τὸ ὑπόλοιπον τμήμα. Ἐνταῦθα συνελέγη κεραμεική, σημαντικὴ διὰ τὴν χρονολόγησιν τοῦ ἀναλήμματος εἰς τοὺς ΜΜ Ια χρόνους.

Ἐκ τοῦ ἀνωτέρου, πάχους 0.20 μ., στρώματος τοῦ χώρου τούτου, συνελέγησαν δύο ἄωτα κωνικὰ κύπελλα ἐξ ὧν τὸ ἐν εἶναι σχεδὸν ἀκέραιον, τὸ δὲ ἕτερον λίαν ἐλλιπές, ἀμφότερα μετὰ δακτυλιοειδοῦς βάσεως φέροντα ἐπιχρίσμα ἐκ καστανομέλανος καὶ πληθὺς ὀστράκων μικρῶν ἐπίσης ἀγγείων, ἐξ ὧν ἀναφέρονται ἐν φέρον μέλαν ἐπιχρίσμα καὶ πλαστικὸν κομβίον. Κατωτέρω καὶ μέχρι τοῦ τελικοῦ βάρους τῆς ἀνασκαφῆς συνελέγησαν ὀστρακα μικρῶν ἀγγείων, ἕτερα μετὰ παχέων τοιχωμάτων καὶ τινα οὐχὶ χαρακτηριστικὰ σαρκοφάγων. Ἐκ τῶν ὀστράκων μικρῶν ἀγγείων, ἀναφέρονται: α) "Ὀστρακα φέροντα διακόσμησιν ἐκ δύο ταινιῶν μεταξὺ τῶν ὁποίων κύκλος ἐκ βαθέος καστανομέλανος. β) Ἐπίπεδος βάσις ἀγγείου μετ' ἐπιχρίσματος ἐκ καστανομέλανος. γ) "Ὀστρακον μετὰ διακόσμησιν ἐκ ταινιῶν ἐξ ἐπιθέτου λευκοῦ ἐπὶ καστανερυθροῦ βάρους. δ) Ἐτερον μετὰ ταινίας ἐπίσης ἐξ ἐπιθέτου λευκοῦ ἐπὶ βάρους βαθέος καστανομέλανος. Ἐκ τῶν ὀστράκων τῶν συλλεγέντων μεταξὺ τῶν λίθων τοῦ καθαιρεθέντος τοίχου ἀναφέρονται: α) Δύο ὀστρακα ἐκ τοῦ χεῖλους μικρᾶς λοπάδος, βεβαμμένης διὰ καστανομέλανος κατ' ἀμφοτέρας τὰς ἐπιφανείας. β) Τεμάχια βεβαμμένα διὰ καστανομέλανος. γ) Τεμάχιον βεβαμμένον διὰ καστανομέλανος ἐκ τοῦ χεῖλους ἀγγείου, φέρον περιχειλίωμα ἐσωτερικῶς, προφανῶς διὰ τὴν τοποθέτησιν πώματος. Ἀπαντα τὰ ἀγγεῖα καὶ τὰ ὀστρακα ἀνήκουν εἰς τοὺς ΜΜ Ια χρόνους.

Κατὰ τὸ Β τμήμα τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου συνεπληρώθησαν οἱ ἐλλείποντες ἀνώτατοι δόμοι ὥστε τὸ ὕψος τούτου νὰ ἐξομοιωθῇ πρὸς τὸ ὕψος τῆς ἀνωτέρας βαθμίδος τῆς κλίμακος, τῆς εὐρισκομένης κατὰ τὴν Β ἀπόληξιν τοῦ πλακοστρώτου.

Συνεπληρώθη ἐπίσης μικρὸν τμήμα τοῦ πλακοστρώτου παρὰ τὴν βάσιν τοῦ Β τμήματος τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου, τὸ ὁποῖον ἐξυπηρετεῖ τὴν πρόσβασιν εἰς τὸν ῥῶρον μεταξὺ τοῦ συγκροτήματος τοῦ θολωτοῦ τάφου Β καὶ τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου. Ἐνταῦθα συνελέγησαν ὀλίγα μόνον ὀστρακα.

ΒΔ δωμάτιον θολωτοῦ τάφου Β¹

Αἱ ἐργασίαι εἰς τὸ ΒΔ δωμάτιον τοῦ θολωτοῦ τάφου Β σκοπὸν εἶχον τὴν σπερώσιν τοίχου, κειμένου ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν Ν τοῖχον τοῦ δωματίου, ὁ ὁποῖος, μεταγενέστερος ὢν προφανῶς τοῦ ὑπολοίπου κτίσματος, διετηρεῖτο μετέωρος. Μέχρι τοῦδε οὗτος συνεκρατεῖτο διὰ ὑποστηλώσεως ἐκ πλέγματος ὀριζοντίων καὶ καθέτων ξυλίνων δοκῶν, μικρὸν ὅμως τμήμα του κατὰ τὴν ΝΔ

γωνίαν εἶχεν ἤδη καταρρεύσει. Κατὰ τὴν ΝΑ γωνίαν ἐλλείπει ἡ ἀπόληξις τοῦ Α τοίχου, ἵσως ἀποτμηθεῖσα κατὰ τὴν οἰκοδόμησιν τμημάτων τοῦ θολωτοῦ τάφου Β, τὰ ὁποῖα προσκολλῶνται ἐπὶ τοῦ Α τοίχου. Κατὰ τὸ τμήμα τοῦτο (ΝΑ γωνία) ἐσχηματίζετο εἶδος μικρᾶς κόγχης, πλάτους 0.45, βάθους 0.40 καὶ ὕψους 0.65 μ. πλήρους χώματος καὶ ἀτάκτων λίθων. Τὸ δάπεδόν της ἀποτελοῦν δόμοι λίθων, οἱ ὁποῖοι δὲν φαίνονται νὰ ἀνήκουν εἰς τὸν Α τοῖχον. Ἐκ τῶν ὀστράκων τῶν συλλεγέντων κατὰ τὴν κόγχην ταύτην χαρακτηριστικὰ εἶναι: ὀστρακον μετὰ καστανερύθρου ἐπιχρίσματος καὶ ἕτερον μετὰ καστανομέλανος, μικρὸν τεμάχιον ταινιοειδοῦς λαβῆς καὶ ἕτερον κυλινδρική.

Ἡρευνήθη πρὸς τούτοις τὸ καταρρεῦσαν τμήμα κατὰ τὴν ΝΔ γωνίαν καὶ κυρίως ἡ Ν ἀπόληξις τοῦ Δ τοίχου, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖται ἐκ δύο συνηγμένων σκελῶν, ἀνηκόντων προφανῶς εἰς διαφόρους οἰκοδομικὰς φάσεις. Ἀφηρέθησαν καταπεσόντες λίθοι καὶ χῶμα ἐκ τοῦ Ν ἄκρου τοῦ ἐσωτερικοῦ σκέλους, μέχρι βάθους 0.40 - 0.50 μ., ἀπὸ τῆς ἐσωτερικῆς του ὀψευς, μέχρις ὅτου ἀνεφάνη ἡ ἐσωτερικὴ ὀψις τοῦ ἐξωτερικοῦ σκέλους. Εἰς τὴν μικρὰν ταύτην κόγχην, ὕψ. 1.50 περίπου καὶ πλ. 0.60 - 0.70 μ. ἀνευρέθη μικρὸς ἀριθμὸς ὀστράκων. Ἐκ τούτων ἀναφέρονται ὀστρακα μικρῶν ἀγγείων μετὰ καστανομέλανος καὶ καστανερύθρου ἐπιχρίσματος καὶ τεμάχια ἐκ τῶν τοιχωμάτων, τινὰ τῶν ὁποίων φέρουν ὀριζοντίας κυλινδρικήs λαβάς, τοῦ χεῖλους καὶ τοῦ πώματος πίθου, ἢ λουτηροειδοῦς σαρκοφάγου, μετὰ καστανερύθρου ἐπιχρίσματος.

Θολωτὸς Τάφος Δ

Μικρᾶς κλίμακος στερεωτικαὶ ἐργασίαι ἐγένοντο καὶ κατὰ τὸ Β καὶ Α τμήμα τοῦ κύκλου τοῦ θολωτοῦ τάφου Δ. Ἐνταῦθα ἐστερεώθησαν ὀλίγοι λίθοι, χαλαρῶς συγκρατούμενοι καὶ ὥς ἐκ τούτου ἐπισφαλεῖς. Ἐπὶ τῆς ἀνωτέρας σφζομένης σειρᾶς τῶν λίθων, ἐτοποιητήθη μία εἰσέτι διὰ μεγαλυτέραν ἀσφάλειαν.

Μυκηναϊκὸς ταφικὸς περίβολος¹

Ἡ διατήρησις τῶν ἐπὶ τὰ λάκκων τοῦ μοναδικοῦ διὰ τὴν Κρήτην μυκηναϊκοῦ ταφικοῦ περιβόλου εἶχε καταστῇ πραγματικὸν πρόβλημα, μετὰ τὴν κατὰ τὸ ἔτος 1972 ἀνασκαφὴν του. Ὡς γνωστὸν οἱ λάκκοι ἦταν ἀπλᾶ ὀρύγματα, σκαφέντα εἰς τὸν λίαν μαλακὸν «κούσκουραν», ὥς ἐκ τούτου ἡ διατήρησις τῶν τοιχωμάτων των, ἀκόμη δὲ καὶ ἡ διάκρισις τοῦ ἀρχικοῦ των σχήματος ἦτο ἀδύνατος. Λόγῳ τῆς ἐκθέσεως εἰς τὰς καιρικὰς συνθήκας, κυρίως δὲ λόγῳ τῶν λιμναζόντων ἐνταῦθα ὑδάτων, ἡ φθορὰ των ὑπῆρξε ραγδαία. Διὰ τοῦτο ἐθεω-

1. Ι. Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ, ΠΑΕ 1972, σ. 311 - 19. ΑΑΑ 5, 1972, σ. 399 - 419.

ρήθη σκόπιμος ἡ διὰ τσιμέντου ἐνίσχυσις τῶν τοιχωμάτων καὶ τοῦ πυθμένος τῶν λάκκων, ἀκριβῶς εἰς τὰς ἀρχικὰς διαστάσεις τούτων. Ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἐτοποθετήθησαν εἰς τὴν ἀρχικὴν των θέσιν, ἄλλοτε πιθανήν, ἐνίοτε ὅμως ἀσφαλῆ, αἱ ἐνταῦθα ἀνευρεθεῖσαι μοναδικαὶ ἐπιτύμβιαι στῆλαι.

ΠΕΡΙΣΥΛΛΟΓΗ

Ἐκ περισυλλογῆς ἐκ τοῦ τράφου Δ τοῦ κτηρίου 6 συνελέγη ἀκεραία σταγονόσχημος ψῆφος ἐκ λευκοῦ ἀμεθύστου, μήκ. 0.018 καὶ μέγ. πάχ. 0.0085 μ. Παρὰ τὸ στενότερον ἄκρον της φέρει κάθετον ὡς πρὸς τὸν ἄξονα τοῦ μήκους χαραγὴν. Ἐκ περισυλλογῆς ἐκ τοῦ ἐπιφανειακοῦ στρώματος ΝΔ τοῦ θολωτοῦ τάφου Ε συνελέγη τεμάχιον λεπίδος ὀψιανοῦ, μήκ. 0.013 μ.

Λίαν σημαντικὰ ὑπῆρξαν κατὰ ταῦτα τὰ ἀποτελέσματα καὶ τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς εἰς Ἀρχάνας. Οἱ διαφόρων χρόνων θολωτοὶ τάφοι τοῦ νεκροταφείου εἰς Φουρνὶ ἀνῆλθον εἰς πέντε, γεγονὸς ἄνευ παραλλήλου διὰ τὸ προϊστορικὸν Αἰγαῖον, ὡς ἄλλωστε εἶναι καὶ ἡ ἀνίδρυσις δεκαεπτὰ συνολικῶς, μέχρι τοῦδε γνωστῶν, κτηρίων. Ἰδιαιτέρας σημασίας γεγονὸς ὑπῆρξεν ἐπίσης ἡ ἀνασκαφή τῶν δύο νέων θολωτῶν τάφων ὅχι μόνον διὰ τὴν μελέτην τῶν ταφικῶν ἐθίμων, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ πλῆθος καὶ τὴν ποιότητα τῶν εἰς ταύτας ἀνευρεθέντων κτερισμάτων, τὰ ὅποια καὶ πάλιν κοσμοῦν τὴν ἔκθεσιν τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου. Τέλος διὰ τῶν γενομένων στερεωτικῶν ἐργασιῶν, ἐλήφθη ἰδιαιτέρα μέριμνα ὅχι μόνον διὰ τὴν διατήρησιν τῶν σπουδαιοτάτων ἀρχιτεκτονημάτων τοῦ χώρου, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἀσφαλῆ περιήγησίν των ὑπὸ τῶν καθ' ἕκαστον ἔτος αὐξανομένων ἐπισκεπτῶν, οἱ ὅποιοι μελετοῦν οὕτω ἀνέτως σχεδὸν ἀπάσας τὰς ἀρχιτεκτονικὰς μορφὰς τῶν ταφικῶν κτηρίων τοῦ προϊστορικοῦ Αἰγαίου.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ

25. ΙΕΡΟΝ ΕΡΜΟΥ ΚΑΙ ΑΦΡΟΔΙΤΗΣ ΕΙΣ ΣΥΜΗΝ ΒΙΑΝΝΟΥ

(Παρένθ. πίν. Θ' και πίν. 249 - 260)

Ἡ κατὰ τὸ ἔτος 1975 συνεχισθεῖσα ἔρευνα εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Ἑρμοῦ καὶ τῆς Ἀφροδίτης εἰς Σύμην Βιάννου — διαρκείας εἴκοσι δύο ἡμερῶν¹ — ἐπροχώρησεν εἰς βάθος εἰς τρεῖς τομεῖς τῆς ἀνεσκαμμένης ἤδη ἐκτάσεως (πίν. 249α).

Νοτίως τοῦ MM ΠΙΒ ἱεροῦ, τὸ ὁποῖον ἀνεσκάφη ἐν μέρει τὸ 1973², καὶ ἐν ἐπαφῇ μὲ τὸ μέγα δωμάτιον ἀπεκαλύφθη μικρὸν τμήμα ἐνὸς ἄλλου δωματίου τοῦ ἱεροῦ, τοῦ τετάρτου κατὰ σειρὰν, ἐκτεινομένου πρὸς Νότον (σχέδ. παρενθ. πίν. Θ' εἰς ὀρθογώνια Δ καὶ Ε). Πρὸς Ἀνατολὰς τῶν δύο αὐτῶν δωματίων εὐρέθη πλακόστρωτον εἰς ἔκτασιν 4×4.5 μ., πολλὸ κατεστραμμένον (πίν. 249β καὶ 250α), τὸ ὁποῖον χρονολογεῖται, ὡς καὶ τὸ ἱερὸν, εἰς τὴν MM ΠΙΒ - ΥΜ ΙΑ ἐποχὴν. Τῆς ἰδίας ἐποχῆς εἶναι καὶ λιθίνη στρογγυλὴ τράπεζα προσφορῶν μὲ διαμπερεῖς εἰς τὸ χεῖλος ὅπας (πίν. 252α), ὡς καὶ τέσσαρες ἄλλαι ἀποσπασματικῶς διατηρημέναι. Ἡ πρώτη ἔκειτο ἀνεστραμμένη ἐντὸς τοῦ δωματίου, αἱ ἄλλαι εὐρέθησαν εἰς διάφορα σημεία τῆς ἐπιχώσεως, ἡ ὁποία ἐκάλυπτε τὸ πλακόστρωτον. Ἀγνοοῦμεν πρὸς τὸ παρὸν τὴν συνολικὴν ἔκτασιν τοῦ πλακοστρώτου, ὡς καὶ ἂν ἀνήκη εἰς ὑπαίθριον ἢ ἐστεγασμένον χώρον. Ἡ παρουσία τοῦ πάντως, ὁ ἀριθμὸς καὶ τὸ μέγεθος κυρίως τῶν μερικῶς ἀποκαλυφθέντων τεσσάρων δωματίων εἶναι ἐνδεικτικὰ τῆς ὑπάρξεως ἐνὸς μεγάλου οἰκοδομικοῦ συγκροτήματος, τὸ ὁποῖον δυσκόλως παραβάλλεται μὲ τὰ περὶ ὁρισμένης ἐκτάσεως γνωστὰ κτίσματα ἱερῶν κορυφῆς ἢ οἰκιακῶν ἱερῶν. Σημειοῦμεν ἐπιπροσθέτως ὅτι τὸ μέγεθός του θὰ ἀποδειχθῇ μεγαλύτερον τοῦ ἐπισημανθέντος, διότι τὸ πρὸς Νότον τοῦ βωμοῦ ἱερὸν συνδέεται πιθανώτατα μὲ τὰ πρὸς Βορρᾶν ἐντοπισθέντα κατὰ τὸ παρὸν ἔτος προϊστορικὰ κτίσματα.

Συγκεκριμένως ἡ εἰς βάθος ἔρευνα πρὸς Βορρᾶν τοῦ Βωμοῦ, καὶ νοτίως τοῦ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἀποκαλυφθέντος τμήματος τοῖχου ἐνὸς κτίσματος τοῦ 7ου π.Χ. αἰῶνος³ (σχέδ. παρενθ. πίν. Θ' εἰς ὀρθογ. -Ε, -Ο) ἔφερεν εἰς φῶς μίαν σειρὰν λίθων, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν εὐθυντηρίαν τοῦ κτιρίου αὐτοῦ (πίν. 250β). Τὸ κτίριον ἐπομένως, τοῦ ὁποίου ἡ πρὸς Ἀνατολὰς συνέχεια κατεστράφη

1. Συμμετεῖχον αἱ ἀρχαιολόγοι κ.κ. Π. Μεταξᾶ-Muhly καὶ Ἀ. Κάντα, ὡς καὶ ὁ τεχνίτης τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου κ. Γ. Ἡλιάκης.

2. Α. ΛΕΜΠΕΣΗ, ΠΑΕ 1973, σ. 194 - 195, παρένθ. πίν. Ι εἰς ὀρθογ. Ν, Ο, Ρ, Ξ, Π, Σ.

3. ΠΑΕ 1974, σ. 224 - 5, πίν. 162β.

ὅταν ἐκτίσθῃ τὸ ὑστεροελληνιστικὸν ἱερὸν, ἡ δὲ πρὸς Δυσμὰς διελύθη κατὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ κτιρίου τοῦ πρώιμου βου αἰῶνος¹, ἐξετείνετο πρὸς Βορρᾶν. Ἡ εὐθυντηρία του ἐθεμελιώθη ἐντὸς στρώματος καταστροφῆς προϊστορικῶν κτισμάτων (πίν. 251α). Ἡ μορφὴ τῶν κτισμάτων, ἐκ τῶν ὁποίων μόλις ἔχουν διαφανῇ τμήματα δύο τοίχων (T7 καὶ T8 σχεδίου παρενθ. πίν. Θ' εἰς ὀρθογ. -Ο), θὰ ἐρευνηθῇ εἰς ἐπομένῃν ἀνασκαφικὴν περίοδον. Τὰ ὀστρακὰ πάντως τοῦ στρώματος καταστροφῆς ἀνήκουν εἰς τὴν MM IIIB - YM IA, τὴν YM IIIG καὶ τὴν ὑπομινωικὴν ἐποχὴν, ἐνῶ παραλλήλως ὑπάρχουν πρωτογεωμετρικά, γεωμετρικά καὶ ἀνατολίζοντος ρυθμοῦ ὀστρακὰ. Εἰκόνα ἀνάλογον παρουσιάζουν καὶ τὰ εὐρεθέντα εἰς τὸν χῶρον αὐτὸν ἀναθήματα: δύο χάλκινα ζῶδια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ εἰκονιζόμενον ἀνήκει εἰς τὸν 7ον π.Χ. αἰ. (πίν. 252β), τρία χάλκινα ἀναθηματικά ἀσπίδια καὶ χάλκινον δισκίον μὲ κόσμησιν σφυρηλάτων στιγμῶν, τμῆμα ἀπὸ τὸ σῶμα πηλίνου εἰδωλίου γυναικὸς τοῦ 7ου π.Χ. αἰ., συγκολληθὲν μεθ' ἐτέρου θραύσματος εὐρεθέντος εἰς ἀπόστασιν 10 μ. νοτιοανατολικῶς τοῦ παρόντος, τμῆμα πηλίνου ζωδίου, ὁ κορμὸς καὶ τὰ σκέλη ἀνθρωπίνης μορφῆς τῆς ὑπομινωικῆς μᾶλλον ἐποχῆς καὶ ἡ κεφαλὴ μεγάλου πηλίνου εἰδωλίου ἀνδρὸς μὲ κωνικὸν πῖλον τῆς YM IIIB ἐποχῆς (πίν. 257β). Εἶναι φανερόν ὅτι ἡ μικρὰ ἐπίχρσις, ἡ καλύπτουσα τὰ προϊστορικά κτίσματα, καὶ ἡ ἐντὸς αὐτῆς θεμελιώσις τῆς εὐθυντηρίας τοῦ κτίσματος τοῦ 7ου π.Χ. αἰ. προεκάλεσαν τὴν ὡς ἂν ἀνάμειξιν τῶν ὀστράκων καὶ τῶν ἀναθημάτων.

Ἡ εἰς βάθος ἐρευνα βορειοδυτικῶς τοῦ βωμοῦ (σχεδίου παρενθ. πίν. Θ' εἰς ὀρθογ. -Ε, -Ζ, -Π, -Ρ) ἀπεκάλυψεν ἐν μέρει τὸ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐπισημανθὲν μέγα προϊστορικὸν κτίσμα². Τοῦτου ἀνεσκάφη πλήρως ἡ νοτία στενὴ πλευρὰ καὶ μέρος τῆς δυτικῆς μακρᾶς (πίν. 251β, 253α). Οἱ ἰσχυρότατοι τοῖχοι του, μήκους 7 μ. ὁ νότιος καὶ 11 μ. ὁ δυτικὸς καὶ πλάτους 1.30 μ., ἀποτελοῦνται ἐξωτερικῶς ἀπὸ μεγάλους ὀγκολίθους καλῶς πελεκημένους, ἐνῶ ἡ ἐσωτερικὴ των ὄψις ἔχει κτισθῇ ἀπὸ μικροὺς λίθους. Τὸ προϊστορικὸν αὐτὸ κτίσμα, χρονολογούμενον εἰς τὴν MM IIIB - YM IA ἐποχὴν, δὲν ἔχει σχέσιν μετὰ τὸ πρὸς Νότον τοῦ βωμοῦ εὐρισκόμενον σύγχρονον ἱερὸν, ἀπὸ τὸ ὁποῖον διαφέρει ὡς πρὸς τὸ μέγεθος, τὴν κάτοψιν καὶ τὸν τρόπον δομῆσεως. Ὁ προσδιορισμὸς τῆς λειτουργίας του εἶναι πρὸς τὸ παρὸν προβληματικὸς, λόγῳ ἐλλείψεως ἀναλόγων κτισμάτων μεταξὺ τῶν γνωστῶν σφζομένων ἀρχιτεκτονικῶν μνημείων. Ἡ ἐντὸς τοῦ κτιρίου καταστροφὴ ἦτο τόσο μεγάλη, ὥστε ἐλάχιστα λίθοι τῆς ἐσωτερικῆς ὄψεως τῶν τοίχων διατηροῦνται εἰσέτι εἰς τὴν ἀρχικὴν των θέσιν. Διὰ τὸν ἴδιον ἵσως λόγον δὲν εὗρεθῇ καὶ δάπεδον ἐντὸς τοῦ κτιρίου. Ἀντ' αὐτοῦ, ὁ μεταξὺ τῶν δύο τοίχων χῶρος ἦτο πλήρης ἀπὸ παχὺ χαλικῶδες στῶμα χώματος, τοῦ ὁποῦ ἡ σύστασις ἦτο ἀνάλογος πρὸς τὴν τῶν

1. ΠΑΕ 1974, σ. 222 - 3.

2. Αὐτόθι σ. 223 - 4, πίν. 163 ὅπισθεν τοῦ δείκτου.

χωμάτων ποταμίων προσχώσεων. Ἡ κεραμεικὴ τοῦ στρώματος αὐτοῦ ἦτο ἀνάμεικτος (ἐλληνικῶν καὶ προϊστορικῶν χρόνων) ὡς καὶ τὰ εὐάριθμα ἀναθήματα, τὰ ὁποῖα εἶναι: κεφαλὴ πηλίνου εἰδωλίου ἵππου τοῦ 7ου π.Χ. αἰ., χάλκινον ζῳίδιον, τόξον χαλκίνης πόρπης καὶ τὸ ἥμισυ λιθίνης τραπέζης προσφορῶν. Πρόκειται περὶ στρώματος δημιουργηθέντος ἴσως μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ κτιρίου ἀπὸ τὰ ὕδατα τῶν βροχῶν ἢ τὰ ὕδατα τῆς ὑφισταμένης καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα πηγῆς¹, τὰ ὁποῖα μετὰ τῶν χωμάτων παρέσυραν ὄστρακα καὶ ἀναθήματα διαφόρων ἐποχῶν. Τὸ στρῶμα αὐτὸ περιωρίσθη ἐντὸς τοῦ κτίσματος, λόγῳ τῶν ἰσχυρῶν του τοίχων. Κατὰ μῆκος τῆς ἐξωτερικῆς ὀψείας τοῦ δυτικοῦ του τοίχου (σχέδιον παρενθ. πίν. Θ' εἰς ὀρθογ. -P καὶ -Z) ἀνεσκάφη παχὺ καὶ λιπαρὸν στρῶμα πυρᾶς θυσιαῶν (πίν. 253β) μὲ πλῆθος ὀστῶν ζῳῶν καὶ ἔτι περισσοτέρων ὀστράκων λατρευτικῶν κυρίως ἀγγείων τῆς MM IIIB - YM IA ἐποχῆς. Πλὴν τῶν πηλίνων ἀγγείων εὐρέθησαν τέσσαρες λίθιναι τράπεζαι προσφορῶν καὶ χάλκινον εἰδῶλιον βοός (πίν. 256α), τύπου γνωστοῦ καὶ ἀπὸ ἄλλα χάλκινα ζῳῖδια, τὰ ὁποῖα εἶχον εὐρεθῇ κατὰ τὰς προηγούμενας ἀνασκαφικὰς περιόδους ἐντὸς ἀναμεικτῶν στρωμάτων. Ἡ ἄσκησις ἐπομένως τῆς λατρείας διὰ τελετουργιῶν ὀλοκαυτώσεως καὶ ἀναθέσεως «ταμάτων» ἐντὸς πυρᾶς εἶχεν ἀρχίσει εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Σύμης παλαιότερον ἀπὸ ὅσον εἵχομεν ὑποθέσει βάσει τῶν ἀνασκαφικῶν δεδομένων τοῦ ἔτους 1973², ἦτοι ἀπὸ τῆς MM IIIB περιόδου, συνεχισθεῖσα ἄνευ διακοπῆς μέχρι καὶ τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. Ἡ σαφὴς διάκρισις δύο στρωμάτων πυρᾶς θυσιαῶν, τοῦ προϊστορικοῦ καὶ τοῦ ἐλληνικοῦ, ἐπεσημάνθη καὶ ἐφέτος εἰς τὸν ὡς ἄνω ᾠδῶρον. Εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἀναφερθέντος προϊστορικοῦ στρώματος καὶ πλησίον αὐτῆς ἡ κεραμεικὴ ἀντιπροσωπεύεται καὶ ἀπὸ ὄστρακα τῆς YM IIIB ἐποχῆς, ἐνῶ ὑψηλότερον ὅπου ἀπεκαλύφθη λιθόστρωσις ἐφαπτομένη τῆς ἐξωτερικῆς ὀψείας τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ κτιρίου (σχέδ. παρενθ. πίν. Θ' καὶ πίν. 254α καὶ 253β), τὰ ὄστρακα εἶναι ἀνάμεικτα, προϊστορικὰ καὶ ἐλληνικὰ μέχρι καὶ τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. Ἐντὸς τοῦ στρώματος αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον εἶναι ὀλιγώτερον μαῦρον καὶ λιπαρὸν τοῦ προϊστορικοῦ, εὐρέθη τὸ σῶμα μεγάλου τροχηλάτου εἰδωλίου βοός τῆς YM III ἐποχῆς, τὸ ἄνω μέρος τῆς κεφαλῆς καὶ τὰ κέρατα θυσιασθέντων ζῳῶν καὶ τμήμα στρογγυλῆς λιθίνης τραπέζης προσφορῶν, τῆς ὁποίας οἱ ὄμοι κοσμοῦνται δι' ἀναγλύφων φύλλων³. Ἡ ἀκριβὴς χρονολόγησις τῆς λιθοστρώσεως δὲν εἶναι δυνατὴ λόγῳ τῆς ἀναμειξεως τῶν στρωμάτων. Ὅπως δὲποτε ἀποτελεῖ τεχνητόν «μπάζωμα», ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐνεσωματώθησαν τὰ προϊστορικὰ κτίσματα, ἀνάλογον πρὸς τὸ τῶν ἀνδρῶν I - III, τῶν

1. ΠΑΕ 1973, σ. 189, σημ. 1.

2. Αὐτόθι σ. 192 καὶ 198.

3. Ὅμοια μὲ τὴν ἐντὸς τοῦ μεγάλου δωματίου τοῦ προϊστορικοῦ ἱεροῦ εὐρεθεῖσαν: ΠΑΕ 1973, σ. 195, πίν. 201α.

κειμένων ἀνατολικῶς καὶ νοτίως τοῦ βωμοῦ. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο κεῖται ὑπεράνω τοῦ προϊστορικοῦ στρώματος τῆς πυρᾶς θυσίων, ὑποθέτομεν ὅτι κατεσκευάσθη συγχρόνως μὲ τὰ ὡς ἄνω ἄνθηρα, ἥτοι εἰς τοὺς πρωτογεωμετρικοὺς ἢ τοὺς γεωμετρικοὺς χρόνους. Ἡ λιθόστρωσις θὰ ἐξετείνετο πρὸς Νότον καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν δυτικῶς τοῦ βωμοῦ, καλύπτουσα τὰ βαθύτερον εὐρισκόμενα καὶ εἰς τὸν χώρον αὐτὸν προϊστορικὰ κτίσματα¹. Διελύθη ὅμως κατὰ τὴν εἰς βάθος ἔρευναν τοῦ 1972, διότι ἐνομίσαμεν ὅτι ἐπρόκειτο διὰ λίθους στρώματος κα-
ταστροφῆς.

Πλὴν τῶν ὡς ἄνω ἀποτελεσμάτων τῆς ἀνασκαφικῆς ἐρένης εἰς τὸν βορειο-δυτικῶς τοῦ βωμοῦ τομέα, ἐγένετο καὶ μικροτέρας κλίμακος ἔρευνα, ἡ ὁποία ἀπέβλεψεν εἰς τὴν ἐνοποίησιν τῶν ὀρθογωνίων -Δ καὶ -Ε διὰ τῆς ἀφαιρέ-σεως τοῦ μεταξὺ των διαδρόμου (σχέδιον παρενθ. πίν. Θ'). Οὕτω ὁ ἐπιση-μανθεὶς τὸ παρελθὸν ἔτος δυτικὸς τοῖχος τοῦ ἀρχαίου κτιρίου² ἀπεκαλύφθη εἰς ὅλον τὸ σφῆδμενον μῆκος του (5.57 μ.) καὶ ἐφάνη ἡ σύνδεσις του μὲ τὸν κάθετον εἰς αὐτὸν τοῖχον T2 (σχέδιον παρενθ. πίν. Θ' εἰς ὀρθογ. -Δ, -Ε, -Ο). Τὸ παχὺ στῶμα τέφρας περὶ τὴν ἀποκαλυφθεῖσαν τὸ παρελθὸν ἔτος ἐστὶν³ συνεχίζεται πρὸς Βορρᾶν μέχρι τοῦ ὀρίου τοῦ ἀνεσκαμμένου χώρου (σχέδιον εἰκ. 1, πίν. 254β) καὶ τὸ λεπτὸν στῶμα μαύρου χρώματος, πάχους 0.25 μ., τὸ ὁποῖον περιβάλλει καὶ εἰς πολλὰ σημεῖα καλύπτει τὴν τέφραν, ἔδωσε καὶ ἐφέτος ἀξιόλογα ἀναθήματα, ὡς δύο τμήματα ἀναγλύφων δαιδαλικῶν πλα-κιδίων μὲ παράστασιν ἐνδεδυμένης γυναικὸς καὶ πολεμιστοῦ ἀντιστοίχως, θαυ-μάσιον εἰδῶλιον αἰγὸς ἀπὸ ἀγγεῖον τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. (πίν. 256β) καὶ πῆλινον ἀνάγλυφον πλακίδιον τοῦ αὐστηροῦ ρυθμοῦ μὲ παράστασιν γυμνοῦ νέου φέ-ροντος εἰς τοὺς ὤμους ἱμάτιον (πίν. 257γ).

Ὑπεράνω τοῦ στρώματος αὐτοῦ καὶ ὁπωσδήποτε μετὰ τὸν 5ον π.Χ. αἰ., κατεσκευάσθη ὁ ἀναλημματικὸς τοῖχος, τμῆμα τοῦ ὁποίου εἶχεν ἤδη ἀποκα-λυφθῇ τὸ παρελθὸν ἔτος⁴ (βλ. σχέδ. παρενθ. πίν. Θ' καὶ πίν. 254β). Κατὰ τὸ παρὸν ἀνέσκαφη ἡ πρὸς Δυσμᾶς συνέχειά του εἰς μῆκος 2 μ., ὅπου καὶ διακρίπτεται καταστραφεὶς προφανῶς, λόγῳ τῆς μικρᾶς ἐπιχώσεως καὶ τῆς διανοιχθείσης ἀγροτικῆς ὁδοῦ (πίν. 253β, 254α).

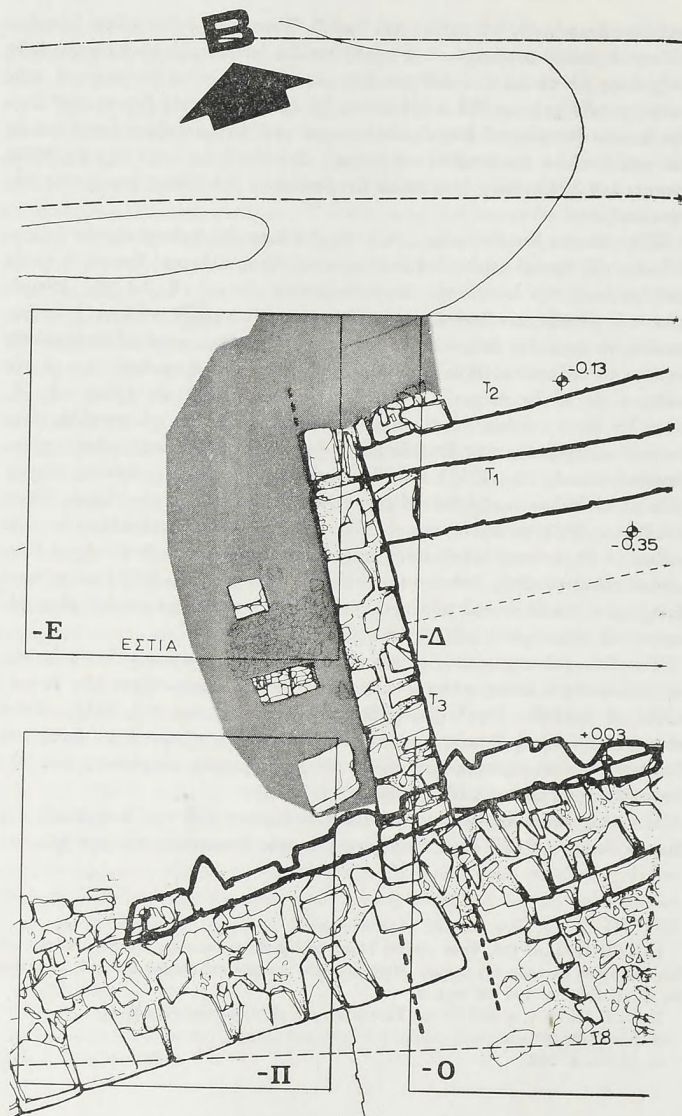
Ὁ τρίτος ἀνασκαφικὸς τομεὺς περιέλαβεν ἔκτασιν 165 τ.μ. ἀνατολικῶς τοῦ βωμοῦ, ὅπου τὸ 1973 εἶχεν ἐπισημανθῇ ἡ πρὸς Ἀνατολὰς συνέχεια τῶν νο-

1. ΠΑΕ 1972, σ. 196, ὅπου γίνεται λόγος περὶ διαλελυμένου, ὡς ὑπετέθη, τοίχου καὶ δύο δωματίων δυτικῶς τοῦ βωμοῦ. Περὶ τοῦ πρὸς Δυσμᾶς τοῦ βωμοῦ Δυτικοῦ Δωματίου βλ. ΠΑΕ 1973, σ. 193 καὶ σημ. 1.

2. Βλ. ΠΑΕ 1974, σ. 233 T3 καὶ T2 παρένθ. πίν. εἰς ὀρθογώνια -Δ καὶ -Ε.

3. Αὐτόθι σ. 224 - 6.

4. Αὐτόθι σ. 222.

Εικ. 1. Τὸ σπρώμα τῆς τάφρου περὶ τὴν ἐστίαν.

τίως τοῦ βωμοῦ εὐρίσκομένων τριῶν ἀνδῆρων¹. Κατόπιν ἐπιπόνου ἐργασίας ἀπεκαλύφθη ἡ ἐπιφάνειά των (πίν. 249α), ἡ ὁποία, εἰς ὅσα σημεῖα σφύζεται ἀνέπαφος, ἀποτελεῖται ἀπὸ μικροὺς ἀργοὺς λίθους, πυκνῶς τοποθετημένους εἰς ὁμαλὴν στρώσιν (πίν. 255α). Τὸ μῆκος τῶν ἀνδῆρων φθάνει πρὸς τὸ παρὸν τὰ 35 μ., ἐνῷ εἶναι βέβαιοι πλεόν ὅτι συνεχίζεται πρὸς Ἀνατολὰς εἰς ἄγνωστον εἰσέτι ἔκτασιν. Διεπιστώθη ὅτι τὸ πρὸς Βορρᾶν ὄριόν των εἶναι κατεστραμμένον καὶ ὅτι ἡ ὑψομετρικὴ διαφορὰ ἀπὸ τοῦ ἐνὸς ἀνδῆρου εἰς τὸ ἄλλο δὲν υπερβαίνει τὰ 0.20 μ. Δὲν ὑπάρχει πλεόν ἀμφιβολία ὅτι ἡ ἀνάμειξις τῶν προϊστορικῶν καὶ ἑλληνικῶν χρόνων ἀναθημάτων ὀφείλεται κατὰ κύριον λόγον εἰς μεγάλας καθιζήσεις τοῦ ἐδάφους εἰς διάφορα σημεῖα τῆς ἐπιφανείας τῶν ἀνδῆρων, μὲ ἀποτέλεσμα τὰ βαθύτερον εὐρίσκόμενα φυσικὰ στρώματα νὰ ἀνῆκουν εἰς μεταγενεστέραν ἐποχὴν ἀπὸ τὰ υπερκείμενα. Πρόσθετος λόγος τῆς εἰς τὰ ἀνδῆρα ἀναμείξεως τῶν στρωμάτων εἶναι αἱ συχναὶ ἐπισκευαὶ, αἱ ὁποῖαι θὰ ἦσαν ἀπαράιτητοι, λόγῳ τῆς προχείρου κατασκευῆς των καὶ τῶν δυσμενῶν καιρικῶν συνθηκῶν, ὡς καὶ αἱ γενόμεναι κατὰ καιροὺς προσθήκαι. Κατὰ μῆκος τῆς ὄψεως τοῦ νοτιωτέρου ἀνδῆρου (III) καὶ εἰς τὸν χῶρον τῶν ἐνοποιηθέντων ὀρθογωνίων Γ, Δ (σχέδ. παρενθ. πίν. Θ' καὶ πίν. 255β) ἀπεκαλύφθη ὀρθογωνίου σχήματος προσθήκη, πλάτους 1.45 μ. καὶ σφζομένου μήκους 4 μ., τῆς ὁποίας τὸ πρὸς Δυσμᾶς ἄκρον ἔχει καταστραφῆ. Συγχρόνως μὲ τὴν προσθήκην αὐτὴν κατεσκευάσθη ἴσως καὶ τὸ πρὸς Ἀνατολὰς τμήμα τοῦ ἰδίου ἀνδῆρου (σχέδ. παρενθ. πίν. Θ' εἰς ὀρθογώνια Γ, Η, Λ), ἀν κρῖνωμεν ἀπὸ τὴν πρόσοψίν του, ἡ ὁποία εὐρίσκεται 0.50 μ. νοτιώτερον τῆς προσόψεως τοῦ πρὸς Δυσμᾶς τμήματος. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως ἡ παρέκκλισις αὐτὴ ἀπὸ τὴν εὐθεῖαν νὰ ὀφείλεται εἰς ἐπισκευὴν τοῦ ὑπάρχοντος ἀνδῆρου ἢ εἰς ἀναγκαίαν πρὸς τὴν μορφήν τοῦ ἐδάφους προσαρμογὴν του καὶ ὅχι εἰς μεταγενεστέραν προσθήκην. Ὅπως δὴποτε ἡ μικρὰ ὀρθογώνιος προσθήκη εἶναι μεταγενεστέρων τῶν πρωτογεωμετρικῶν χρόνων, διότι κάτωθεν τοῦ πρὸς Δυσμᾶς σφζομένου ἄκρου τῆς ἐνετοπίσθι εἰς μικρὰν ἔκτασιν πρωτογεωμετρικὸν στρώμα, τὸ ὁποῖον ἔδωκε πρωτογεωμετρικὸν εἰδῶλιον γυμνῆς μορφῆς (πίν. 257α) μὲ προτεταμένους ἀμφοτέρους τὰς χεῖρας εἰς χειρονομίαν λατρευτικὴν, γνωστὴν καὶ ἀπὸ ἄλλα χάλκινα εἰδῶλια τοῦ ἱεροῦ, γυναικεῖα καὶ ἀνδρικά, τῆς πρωίμου καὶ ὑστέρας γεωμετρικῆς ἐποχῆς ἀντιστοίχως². Ἐνδιαφέρον εἶναι καὶ τὸ προερχόμενον ἀπὸ τὸ ἴδιον στρώμα, ἀποσπασματικῶς διατηρημένον, εἰδῶλιον μορφῆς, καθημένης μᾶλλον, ὡς δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἀπὸ τὴν θέσιν τῶν ἐν μέρει σφζομένων γλουτῶν.

Πλησίον τοῦ στρώματος αὐτοῦ, ἀλλὰ ἐντὸς ἐτέρου ἀναμείκτου, εὐρέθησαν δύο εἰσέτι πρωτογεωμετρικὰ πῆλινα εἰδῶλια γυμνῶν ἀνδρικῶν μορφῶν. Ἐξ

1. ΠΑΕ 1973, σ. 188 - 189, σχέδ. παρενθ. πίν. I', ὀρθογ. Α-Γ, Ε-Η, Ι-Λ.

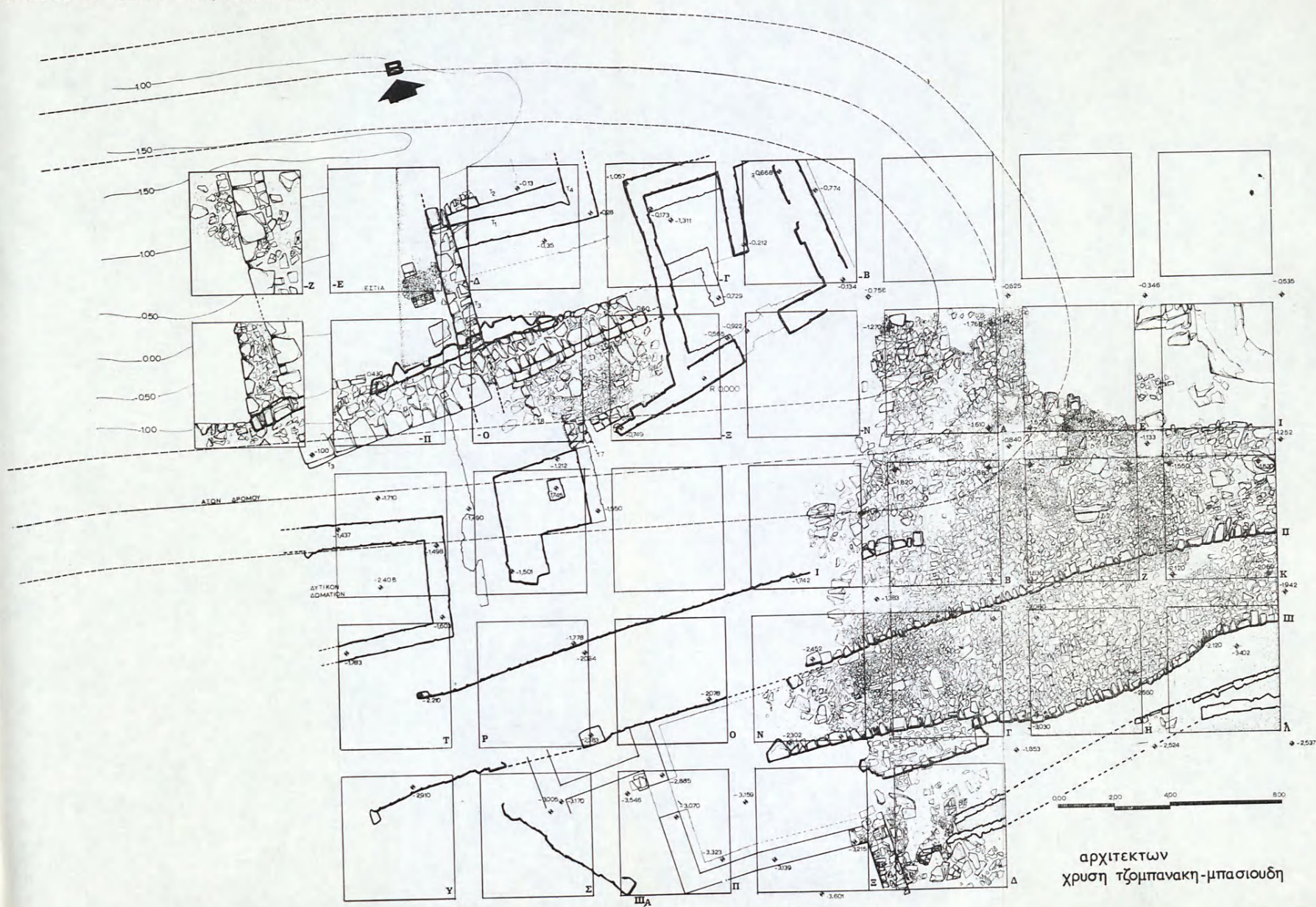
2. ΠΑΕ 1972, σ. 199, πίν. 189β καὶ 188δ.

αὐτῶν τὸ ἓν, τὸ πρωιμώτερον, ἀνήκει εἰς καθημένην μορφήν, ἐνῶ τὸ ἕτερον, περισσότερον ἐξευλιγμένον, εἰς ὀρθίαν μὲ κεκαμμένας πρὸ τοῦ στήθους χεῖρας (πίν. 260β), κατὰ τρόπον ἀνάλογον πρὸς τὸν εἰκονιζόμενον εἰς χάλκινον δαιδαιλικὸν εἰδώλιον ἀνδρὸς μὲ περίζωμα, τὸ ὁποῖον εὐρέθη τὸ 1972¹. Ἀπὸ τὸ ἴδιον ἀνάμεικτον στρῶμα προέρχεται ὑπομινωικὸν πῆλινον εἰδώλιον μορφῆς μὲ ἐκτεταμένας ὀριζοντίως χεῖρας, μικρὸν χάλκινον ταινιόσχημον διάδημα μὲ ὁπὴν προσδέσεως εἰς τὰ δύο ἄκρα καὶ κόσμησιν ἀπὸ σειρὰν ἐκκρούστων στιγμῶν, συνδεομένων δι' ἐγχαράκτων ἐφαπτομένων, καὶ πέντε πῆλινα ζῳῖδια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ ἓν χρονολογεῖται λόγῳ ρυθμοῦ εἰς τὴν πρωτογεωμετρικὴν ἐποχὴν, ὡς καὶ τὸ διάδημα. Οὕτω ἡ συνεχὴς εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Σύμης λατρεία ἀπὸ τοῦς προϊστορικοῦς εἰς τοῦς πρωίμους ἑλληνικοῦς χρόνους βεβαιοῦται ὅχι μόνον ἀπὸ μεμονωμένα ἀναθήματα, χρονολογούμενα εἰς τὴν πρωτογεωμετρικὴν ἐποχὴν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἐντοπισθέν πρωτογεωμετρικὸν στρῶμα, τὸ ὁποῖον περιεῖχε καὶ εἰδώλια ἀνθρωπίνων μορφῶν.

Μεταγενέστερα, ἄξια λόγου ἀναθήματα ἀπὸ τὸ ὡς ἄνω ἀνάμεικτον στρῶμα, χρονολογούμενον ἀπὸ τῆς ΜΜ ΙΙΒ μέχρι τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς, εἶναι χάλκινον εἰδώλιον αἰγὸς τοῦ 7ου π.Χ. αἰ. (πίν. 260α) καὶ ἕτερον τῶν ἀρχῶν τοῦ ἰδίου αἰῶνος, ἀνήκον εἰς τὸν τρίποδα τοῦ τύπου τοῦ Ἰδαίου ἄντρου, τοῦ ὁποῖου πολλὰ τμήματα ἔχουν εὐρεθῇ κατὰ τὰς προηγουμένας ἀνασκαφικὰς περιόδους εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ ἱεροῦ. Θαυμασίας ποιότητος καὶ τέχνης χάλκινον περίτμητον ἔλασμα τοῦ 7ου π.Χ. αἰ. μὲ παράστασιν τοξότου εἰς τολμηράν, ὡς πρὸς τὴν σύλληψιν, στιγμαῖαν στάσιν ἐπὶ ἐδάφους, ἔχοντος βαθμιδωτὴν διαμόρφωσιν (πίν. 258α). Ἡ βαθμιδωτὴ ἀπόδοσις τοῦ ἐδάφους, στοιχεῖον τὸ ὁποῖον ὑπάρχει καὶ εἰς ἕτερον ἔλασμα, ἀποδίδει ὥσως συμβατικῶς τὴν ὁμοίαν διάταξιν τῶν ἀνδῶν τοῦ ἱεροῦ, ἐπὶ τῶν ὁποίων θὰ ἐναπέθετον οἱ εἰκονιζόμενοι εἰς τὰ ἐλάσματα πιστοὶ τὰ πρὸς θυσίαν προσκομιζόμενα ζῷα. Τὸ ὡς ἄνω ἔλασμα εὐρέθη κάτωθεν τοῦ ὕδαταγωγοῦ, τοῦ εὐρισκομένου κατὰ μῆκος τῆς νοτίας ὁψέως τοῦ ἀνδῆρου ΙΙΙ (σχέδ. παρενθ. πίν. Θ' εἰς τὰ ὀρθογ. Δ καὶ Λ, πίν. 249β καὶ 250α), ὁ ὁποῖος ἐθεμελιώθη ἐπὶ τοῦ ἀναμεικτοῦ αὐτοῦ στρώματος.

Ἐτερον περίτμητον ἔλασμα τοῦ ἰδίου αἰῶνος μὲ παράστασιν ἀναθέτου προσκομιζοντος ἐπὶ τῶν ὤμων αἰγᾶ, τὴν ὁποίαν συγκρατεῖ δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν (πίν. 258β), εὐρέθη καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνδῆρου Ι. Τέλος ἀναφέρομεν κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν τὰ πλεόν ἀξιόλογα ἀναθήματα, τὰ ὁποῖα εὐρέθησαν κατὰ τὴν ἀποκάλυψιν τῆς ἐπιφανείας τῶν ἀνδῶν ἐντὸς ἀναμεικτῶν στρωμάτων: Ἐνδεκα τμήματα λιθίνων τραπεζῶν προσφορῶν, πῆλινον ΜΜ εἰδώλιον γυνῆς ἀνδρικῆς μορφῆς, ὁ ἐπάνω κορμὸς πηλίνου πρωτογεωμετρικοῦ εἰδωλίου, δέκα τρία χάλκινα ζῳῖδια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἓν αἰγὸς τοῦ πρωίμου 7ου π.Χ. αἰ. (πίν. 260γ), δύο μικροὶ χάλκινοι γρυῖπες ἀπὸ περίτμητον ἔλασμα, οἱ ὁποῖοι ἀνήκον εἰς χεῖλος μικροῦ

1. ΠΑΕ 1972, σ. 200.

ἀναθηματικοῦ λέβητος καὶ πηλίνῃ κεφαλῇ γρυπὸς τοῦ 7ου ἐπίσης αἰ. ἀπὸ πηλινὸν λέβητα, ὡς ὁ τῶν Ἀρκάδων¹. Ἀπὸ τὰ πέντε πηλινὰ εἰδῶλια ζῶων δύο ἀνήκουν εἰς ἵππους τῆς ὑστεράς γεωμετρικῆς ἐποχῆς καὶ τοῦ πρωίμου 7ου αἰ. ἀντιστοιχῶς καὶ ἀπὸ τὰ πολλὰ θραύσματα τρίποδος τοῦ κυπριακοῦ λεγομένου τύπου, ἐν, μὲ παράστασιν γρυπὸς πρὸ ἐσχηματοποιημένου δένδρου τῆς ζωῆς, συγκολληθὲν μὲ ἕτερα θραύσματα τῶν ἀνασκαφικῶν περιόδων 1972, 1973, ἔδωκε πληρεστέραν εἰκόνα τοῦ τύπου αὐτοῦ τριπόδων (πίν. 259), οἱ ὅποιοι κατεσκευάζοντο πιθανώτατα εἰς Κρήτην. Ἐν χάλκινον εἰδῶλιον ἀνδρικής ὀκλαζούσης μορφῆς χρονολογεῖται γενικῶς εἰς τὸν 6ον π.Χ. αἰ., διότι τεχνικαὶ ἀτέλειαι καὶ ἀποτυχίαι κατὰ τὴν τῆξιν αὐτοῦ στεροῦν τὴν μορφήν ἰδιαιτέρων ρυθμολογικῶν γνωρισμάτων, τὰ ὅποια θὰ ἐπέτρεπον ἀκριβεστέραν χρονολόγησιν. Μικρὰ ἀναθηματικὴ μεσόμφαλος φιάλη ἀπὸ ἄργυρον, χρυσῇ ψῆφος, χαλκῷ κοσμήματα, ὡς δακτύλιος ἐλληνιστικῶν χρόνων μὲ ἐσώγλυφον παράστασιν πιθήκου ἐπὶ τῆς σφενδόνης, ἄλυσις ψελλίου, τμήματα πηλίνων ἐλληνιστικῶν εἰδῶλιων (πίν. 260ε), ἐν χάλκινον νόμισμα Κνωσοῦ μὲ τὰς κεφαλὰς τοῦ Μάρκου Ἀντωνίου καὶ τοῦ Ὀκταβίου² καὶ ἐν ἀργυροῦν τοῦ Βεσπασιανοῦ (πίν. 260δ) ἀποτελοῦν ἀντιπροσωπευτικὰ εὐρήματα τῆς ἐπὶ αἰῶνας ἀσκουμένης εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Σύμης λατρείας.

Κατὰ τὴν διάνοξιν ἀγροτικῆς ὁδοῦ παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ χωρίου Κάτω Σύμη, διερχομένην ἀπὸ τὴν θέσιν Σελλὶ πρὸς Μοναχὴ Ἀχλαδιά, ἐπεσημάνθη ἐκτεταμένον στρῶμα καταστροφῆς κτισμάτων. Τὰ ὀλίγα χαρακτηριστικὰ ὄστρακα, τὰ ὅποια περισυνελέγησαν ἀπὸ τὴν τομὴν εἰς τὸ πρανὲς τῆς ὁδοῦ, εἶναι τῆς ΥΜ ΙΙΙΓ περιόδου καὶ ἐν τῆς πρωτογεωμετρικῆς ἐποχῆς. Τὰ ἀρχιτεκτονικὰ αὐτὰ λείψανα, ἀνήκοντα πιθανώτατα εἰς οἰκισμὸν, πρέπει νὰ συνδεθῶν μὲ τὰ ἐπισημανθέντα τὸ 1972 εἰς τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ λόφου Καλέ (θέσιν Πλακόμουρον) ὁρατὰ τμήματα τοίχων καὶ ἐπιφανειακὰ ὄστρακα³.

ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΛΕΜΠΕΣΗ

1. D. LEVI, ASAtene 10-12, 1924-5, σ. 323, εἰκ. 420a.

2. J. SVORONOS, Numismatique de la Crète ancienne, πίν. 8, **AE** 11 καὶ 12.

3. ΠΑΕ 1972, σ. 203.

26. ΤΟ ΙΕΡΟ ΚΟΡΥΦΗΣ ΤΟΥ ΓΙΟΥΧΤΑ

(Παρένθ. πίν. Γ' και πίν. 261 - 268)

Με την επιχορήγηση της 'Αρχαιολογικής 'Εταιρείας και την πρόσθετη οικονομική ενίσχυση του Δημοσίου πραγματοποιήθηκε για δεύτερη χρονιά ανασκαφική έρευνα τριών εβδομάδων στο σημαντικό ιερό κορυφής του Γιούχτα, όπου η παράδοση τοποθετεί τον τάφο του Διός.

Κατά τη διάρκεια της πρώτης ανασκαφικής περιόδου αποκαλύφθηκε¹ στην ψηλότερη κορυφή του Γιούχτα ένα υπαίθριο ιερό που αποτελείται από δύο επάλληλα άνδρα, εκεί όπου ο Α. Evans πίστευε ότι υπήρχε ένας «ιερός οίκος» (casa santa)². Τα άνδρα αυτά, που έχουν κατεύθυνση από το Νότο προς το Βορρά, είναι προσिता από τη νότια πλευρά τους με έναν ανηφορικό διάδρομο (βλ. παρένθ. πίν. Γ, ράμπα Α - Α'). "Ένας χαμηλός βαθμιδωτός βωμός έχει κτισθί στη δυτική, ψηλότερη πλευρά των ανδρών, πάνω στο βράχο, ενώ κάτω από την τεχνητή επίχυσή τους βρέθηκε ένα σπηλαιώδες χάσμα που έρευνήθηκε έως 10 μ. βάθος. 'Ανάμεσα στο πλήθος των αφιερωμάτων που βρέθηκαν στη διάρκεια της πρώτης ανασκαφικής έρευνας, από τα πιο σημαντικά ήταν θησαυρός χάλκινων αναθηματικών πελέκων και δύο τράπεζες προσφορών τύπου κέρνου, που βρίσκονταν ή μία μαζί με τους πελέκεις και ή άλλη κτισμένη μέσα στο βωμό. Στην ίδια ανασκαφική περίοδο αφαιρέθηκε ή επιφανειακή επίχυση του χώρου που βρίσκεται μπροστά στον μεγάλο αναλημματικό τοίχο (βλ. παρένθ. πίν. Γ, τομείς Ζ - Ι), ενώ κατά μήκος του βόρειου τμήματος του ίδιου τοίχου ή έρευνα έφθασε έως τον φυσικό βράχο (τομέας Ζ). Στο τμήμα αυτό βρέθηκε το μισό κομμάτι ενός πώρινου ζεύγους κεράτων ύψους 0.80 μ. Μικρότερα κομμάτια από κέρατα καθιερώσεως βρέθηκαν σε όλη την έκταση που έρευνήθηκε μπροστά στον μεγάλο αναλημματικό τοίχο που πρέπει να ήταν πολύ ψηλότερος (σημ. ύψος 2.20 μ.) και να έκλεινε μάλλον το ιερό σαν περίβολος. Σύμφωνα με γνωστές παραστάσεις ιερών κορυφής³ διπλά κέρατα είναι τοποθετημένα σε ανάλογους ισοδομικούς περιβόλους.

Στη δεύτερη ανασκαφική περίοδο συνεχίστηκε ή έρευνα του χώρου που

1. Για την έρευνα του 1974 βλ. ΑΛ. ΚΑΡΕΤΣΟΥ, 'Ιερόν κορυφής Γιούχτα, ΠΑΕ 1974, σ. 228 - 239, πίν. 170 - 179.

2. Βλ. Α. EVANS, PM I, κυρίως τις σ. 153 - 159.

3. ΠΑΕ 1974, σ. 239, σημ. 1 και Β. RUTKOWSKI, Cult Places, 1972, σ. 163 κέ., όπου γίνεται συζήτηση για τη μορφή των ιερών κορυφής με βάση τις παραστάσεις.

βρίσκεται μπροστὰ στὸ μεγάλο ἄνδηρο (ἄνδηρο II), δηλ. πρὸς τὰ ἀνατολικά (πίν. 261α). Ἐρευνήθηκε¹ χώρος συνολικῆς ἐκτάσεως 150 περίπου τ.μ. ἀφοῦ χωρίστηκε σὲ ὀρθογώνια (τομεῖς) διαστάσεων 4.50×4 μ., ποὺ ὀρίστηκαν μὲ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου (παρένθ. πίν. Θ', τομεῖς Z-N). Ἡ ἐπίχωση τοῦ χώρου ἀπὸ 0.60 (τομέας N) ἕως 1.80 μ. (τομέας K) ἦταν ἰδιαίτερα ταραγμένη ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα, ὅπως τουλάχιστον δείχνει ἡ διασπορὰ κομματιῶν ἀπὸ ἴδια ἀντικείμενα, ἀλλὰ προπάντων ἐξ αἰτίας ἔργων τοῦ σταθμοῦ τηλεπικοινωνιῶν ποὺ κακῶς ἔχει ἐγκατασταθῇ ἐκεῖ. Ἡ ἐπίχωση ἔχει ἐπίσης ἐντονη κλίση ἀπὸ τὰ δυτικὰ πρὸς τὰ ἀνατολικά, κυρίως στοὺς βορειότερους τομεῖς, ὅπου πρέπει νὰ εἶχαν συσσωρευθῇ καὶ τὰ μπάζα τῆς σύντομης ἔρευνας τοῦ A. Evans τὸ 1909.

Μετὰ τὴν ἀφαίρεση τοῦ ἐπιφανειακοῦ στρώματος ἡ γενικὴ πρώτη εἰκόνα κυρίως στοὺς τομεῖς Z - I ἦταν ἓνας σωρὸς ἀπὸ πυκνοὺς λίθους καὶ μεγάλους. Χωρὶς ἀμφιβολία οἱ περισσότεροι εἶχαν πέσει ἀπὸ τὸν ἀναλημματικὸ τοῖχο ποὺ βρίσκεται σὲ ἐπαφὴ μὲ τοὺς τομεῖς αὐτοὺς. Ἐνδιαφέρον ὕλικὸ ἀπὸ πωρόλιθο καὶ σχιστόλιθο ποὺ πρέπει νὰ διακριθῇ ἀπὸ τὸ οἰκοδομικὸ ὕλικὸ προέρχεται κυρίως ἀπὸ τοὺς τομεῖς Z καὶ H. Πρόκειται γιὰ ὀρθογώνιες πώρινες πλάκες μὲ δουλεμένη τῇ μιᾷ συνήθως μεγάλη πλευρά τους καὶ τὶς στενές. Σὲ πώρινη σπασμένη πλάκα (διαστ. 0.70×0.65 μ.) ποὺ βρέθηκε στὴν ἐπίχωση τοῦ τομέα Z ὑπάρχει ἀνάγλυφη παράσταση βουκράνου, ἀδρὰ ἐπεξεργασμένη. Ἐνδιαφέρον ἐπίσης παρουσιάζουν δύο ἡμιτελεῖς παραλληλεπίπεδοι περίπου σχιστόλιθοι ποὺ σῶζουν ὅπες διαμέτρου 0.07, βάθους 0.05 - 0.06 μ., ὥστε γιὰ νὰ στερεωθοῦν ξύλινοι πάσσαλοι (πίν. 261β).

Τὰ κτίσματα ποὺ φάνηκαν μετὰ τὴν ἀφαίρεση τῶν πεσμένων λίθων ποὺ κάλυπταν καὶ τοὺς ἀνατολικότερους τομεῖς (K - N) πρέπει νὰ ἀνήκουν σὲ λατρευτικούς χώρους τοῦ ἱεροῦ. Στὴν ἀνατολικὴ ἄκρη τῶν τομέων K-N ἀποκαλύφθηκε ὁ τοῖχος III (βλ. παρένθ. πίν. I') ποὺ πρέπει νὰ εἶναι ἐπίσης ἀναλημματικὸς τοῖχος. Ὁ τοῖχος αὐτὸς εἶναι παρὰλληλος μὲ τὸν μεγάλο ἀναλημματικὸ τοῖχο τοῦ ἀνδρῶν II, ἔχει δηλ. κατεύθυνση ἀπὸ Νότο πρὸς Βορρᾶ. Ὁ χώρος ποὺ βρίσκεται ἀνάμεσα στοὺς δύο παρὰλληλους αὐτοὺς τοίχους μοιράζεται κάθετα στὸν ἄξονά του σὲ τρία διαμερίσματα ποὺ ὀνομάζονται δωμάτια I, II καὶ III, μὲ τοὺς ἐγκάρσιους τοίχους α - α', β - β', γ - γ', καὶ

1. Ἔργον 1975, σ. 176 - 178. Στὴν ἔρευνα αὐτὴ ἔλαβαν μέρος οἱ πτυχιούχοι ἀρχαιολόγοι Ν. Δημοπούλου καὶ Γ. Ρεθεμιοτάκης. Ἡ βοήθειά τους στάθηκε πολὺτιμη. Ἀπὸ τὰ σχέδια ποὺ δημοσιεύονται ὁ παρένθ. πίν. I' ἀνήκει στὴ Χρυσὴ Τζομπανάκη - Μπασιούδη, τὰ σχέδια 2, 4 - 6 καὶ 9 - 10 στὴν Ἡρῶ Ἀθανασιάδη, τὸ σχέδιο τοῦ σφραγίσματος (πίν. 263α) στὸν ζωγράφου τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου Κ. Ἡλιάκη καὶ τὰ σχέδια 1α-β, 7-8 στὴν Κ. Ἀστρινάκη. Τοὺς εὐχαριστῶ ὅλους. Ἰδιαίτερα εὐχαριστῶ τὸν διευθυντὴ τοῦ μουσείου Ἡρακλείου Στυλ. Ἀλεξίου καὶ τὴ συνάδελφο Ἀγγ. Λεμπέση γιὰ τὶς παρατηρήσεις τους γύρω ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ καὶ τὰ εὐρήματα.

δ - δ'. Ὁ τοῖχος ΙΙΙ ἀποκαλύφθηκε σὲ μῆκος 12 μ., ὕψος 1.50 μ., τὸ πλάτος του εἶναι 0.90 μ., ἐνῶ στὸ βορειότερο τμήμα του γίνεται πλατύτερος 1.40 μ., ἴσως ἐξ αἰτίας μιᾶς ἐπισκευῆς. Ἡ συνέχιση τοῦ τοίχου πρὸς Βορρᾶ εἶναι βέβαιη¹ ἐνῶ ἡ πρὸς Νότο συνέχειά του δὲν ἐρευνήθηκε ἀκόμη. Ὁ τοῖχος αὐτὸς ἔχει κτισθῇ ἀπὸ ἀκανόνιστους ἀσβεστόλιθους τοῦ βουνοῦ ποὺ ἔχουν τὴν δψή τους ἀδρᾶ δουλεμένη. Γιά συνδετικὸ ὕλικὸ ἔχει χρησιμοποιηθῇ ὑπόλευκον πηλόχωμα ποὺ εἶναι ἄφθονο στοὺς χαμηλοὺς Ἀρχαιώτικους λόφους. Ἡ θεμελίωση ἐξ ἄλλου τῶν ἐγκάρσιων τοίχων ἐκτὸς ἀπὸ τὴν περίπτωση τοῦ τοίχου α - α' δὲν βρέθηκε ἀκόμη.

Ἀναλυτικότερα ὁ τοῖχος α - α' μήκους 7.10 μ. ποὺ ἔχει κατεύθυνση ἀπὸ Δ πρὸς Α ἀποτελεῖ τὴ συνέχεια τοῦ βόρειου τοίχου τῆς ράμπας Α - Α'. Στὸ δυτικότερο τμήμα του βρέθηκε θεμελιωμένος πάνω στὸν φυσικὸ βράχο. Στὸ ἴδιο σημεῖο ὁ τοῖχος αὐτὸς σώζεται σὲ ὕψος 0.60 μ. ἐνῶ τὸ πλάτος του 1.20 μ. δείχνει ὅτι πρόκειται γιὰ ἰσχυρὸ τοῖχο.

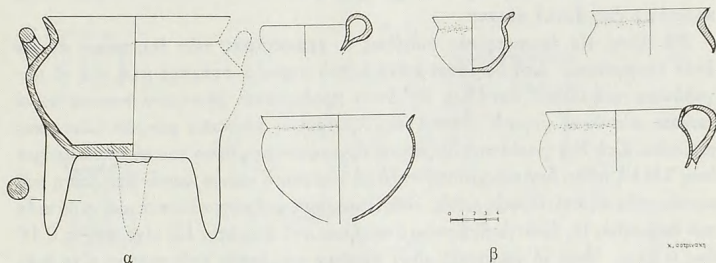
Ὁ ἀμέσως παρὰλληλος τοῖχος β - β' (μήκους 5.60 μ., πλάτους 1.20 μ.) φθάνει πρὸς τὰ δυτικὰ μέχρι τὸν μεγάλο ἀναλημματικὸ τοῖχο τοῦ ἀνδῆρου, ἐνῶ ἡ ΒΔ ἄκρη του ἀκουμπᾷ στὸν φυσικὸ βράχο ποὺ ὑπερυψωμένος στὸ σημεῖο αὐτὸ βρίσκεται ἀνάμεσα στὸν τοῖχο β - β' καὶ στὸν ἀντρεισματικὸ τοῖχο τοῦ ἀνδῆρου ΙΙ (παρὲνθ. πίν. Ι'). Ἀνοιγμα πλάτους 0.80 μ. δημιουργεῖται ἀνάμεσα στὸν τοῖχο ποὺ περιγράφεται καὶ στὸν κάθετο σ' αὐτὸν ἀναλημματικὸ τοῖχο ΙΙΙ. Στὴν ἐπάνω ἐπιφάνεια τοῦ τοίχου καὶ ἀνάμεσα στοὺς ἄρμους τῶν λίθων βρέθηκαν ἄφθονα κοινὰ, κωνικὰ κύπελλα. Ὁ τοῖχος γ - γ' καλύτερης κατασκευῆς ἀποκαλύφθηκε ἕως τώρα σὲ μῆκος 3.10 μ. καὶ ὕψος 1.60 μ., ἐνῶ τὸ πλάτος του εἶναι 1 μ. Ἡ βόρεια πλευρὰ τοῦ τοίχου εἶναι προσεγμένης κατασκευῆς καὶ σ' αὐτὸ βοήθεῖ πολὺ ἡ χρησιμοποίηση παλαιότερου πώρινου ὕλικου (πελεκητὲς πλάκες καὶ κομμάτια ἀπὸ διπλὰ κέρατα σὲ δεύτερη χρήση). Ὁ βορειότερος τοῖχος δ - δ' ἔχει συνολικὸ μῆκος 5.20 καὶ πλάτος 1.30 μ. καὶ ἐνῶ εἶναι κτισμένος ὅπως οἱ προηγούμενοι τοῖχοι μὲ ἀκανόνιστους μικρότερους λίθους, διαφέρει στὴ μορφή του ἀπὸ αὐτοὺς. Τὸ ἄνοιγμα ἀνάμεσα στὸν τοῖχο δ - δ' καὶ στὸν μεγάλο ἀναλημματικὸ τοῖχο τοῦ ἀνδῆρου εἶναι πλάτους 0.60 μ. Ὁ τοῖχος δ - δ' ἂν καὶ ἀποκαλύφθηκε σὲ ὕψος μόνον 0.45 μ. φαίνεται ὅτι εἶχε ἐπισκευασθῇ.

Κοινὸ χαρακτηριστικὸ τῶν δωματίων ποὺ ἀναφέρθηκαν εἶναι ὅτι ὁ ἰσχυρὸς ἀναλημματικὸς τοῖχος τοῦ ἀνδῆρου ΙΙ ἀποτελεῖ τὸν δυτικὸ τοῖχο τους καὶ ὅτι διατηροῦν πηλόχριστα δάπεδα πάχους 0.10 ἕως 0.15 μ. Τὰ δωματία Ι καὶ

1. Τὸ 1970 κατὰ τὴν τοποθέτηση ἡλεκτρικῶν καλωδίων τοῦ σταθμοῦ τηλεπικοινωνιῶν σὲ ἀπόσταση 6 μ. περίπου βορειότερα ἀπὸ τὴ σημερινὴ βόρεια ἄκρη τοῦ τοίχου ΙΙΙ, ἐρευνήθηκε ἀπὸ τὴ συνάδελφο Ἀγγ. Λεμπέση τμήμα ἐνὸς τοίχου ποὺ εἶχε τὴν κατεύθυνση καὶ τὴν κατασκευὴ τοῦ τοίχου ΙΙΙ.

II, πού βρίσκονται στὸ ἴδιο ἐπίπεδο, ὅσο ἀποκαλύφθηκαν τουλάχιστον, διατηροῦν σὲ ἀρκετὰ καλὴ κατάσταση τὰ δάπεδά τους ἀντίθετα μὲ τὸ δωμάτιο III, ὅπου τὸ δάπεδο σῶζεται πολὺ ἀποσπασματικά.

Τὸ δωμάτιο I (πίν. 262α) ὀρίζεται ἀπὸ τὸ δυτικὸ τμήμα τῶν τοίχων α-α' καὶ β-β' πού λειτουργεῖ σάν κοινὸς τοῖχος τῶν δωματίων I καὶ II. Στὴ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ δωματίου II βρίσκεται τὸ ἀντέρεισμα τοῦ μεγάλου ἀναλημματικοῦ τοίχου καὶ τμήμα τοῦ φυσικοῦ βράχου πού ὑπάρχει ἀνάμεσα

Εἰκ. 1. α. Πήλινη χύτρα ὙΜ IIIΓ περιόδου. β. Ὑστερογεωμετρικὰ κύπελλα.

στὸν τοῖχο β-β' καὶ στὸ ἀντέρεισμα. Τὸ βόρειο ὄριο τοῦ δωματίου ἀποτελεῖ τμήμα τοῦ φυσικοῦ βράχου πού ἀνάλογα διαμορφωμένος στὴ νότια πλευρὰ του εἶχε καὶ ἐπίχρισμα διατηρημένο σὲ ἀρκετὰ σημεῖα. Στὴν ἴδια πλευρὰ τοῦ δωματίου βρέθηκε στὴ θέση τῆς ἡ βάσης μιᾶς πώρινης παραστάδας θύρας πού ἐπικοινωνεῖ μὲ τὸ δωμάτιο III (πίν. 262β). Οἱ τοῖχοι τῶν δωματίων I καὶ II σῶζουν ἀρκετὰ ἔχνη κονιάματος κυρίως στὰ κατώτερα τμήματά τους.

Τὸ δάπεδο τοῦ δωματίου III βρίσκεται χαμηλότερα ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο τοῦ δωματίου II καὶ ὅπως ἀναφέρθηκε, ἔχει ἀρκετὰ καταστραφῇ ἀπὸ ὀγκώδεις πεσμένους λίθους. Στὴ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ δωματίου δύο λάκκοι πού δὲν εἶχαν συγκεκριμένο σχῆμα εἶχαν καταστρέψει τὸ δάπεδο. Οἱ λάκκοι αὐτοὶ περιεῖχαν ἄφθονη στάχτη καὶ ὅστρακα πού ἀνήκουν σὲ μόνωτα καὶ ἄωτα μονόχρωμα κύπελλα τῆς ὕστερης γεωμετρικῆς περιόδου¹ (εἰκ. 1β), γεγονός πού ἀρχικὰ προκάλεσε ἰδιαίτερη ἐκπληξή, ἕως ὅτου ἡ πρόοδος τῆς ἀνασκαφῆς ἀποκάλυψε στὸν τομέα αὐτὸ σημαντικὸ ἀριθμὸ ἀναθημάτων καὶ ἀξιόλογη κεραμεικὴ τῶν ὕστερογεωμετρικῶν χρόνων. Τὸ στρώμα τῆς στάχτης διαδεχόταν τὸ καθαρὸ βουνίσιο καστανόχρωμα καὶ ὅταν καὶ αὐτὸ ἀφαιρέθηκε φάνηκε ὁ φυσικὸς βράχος μὲ βαθιὰς ρωγμές.

1. ΠΑΕ 1974, σ. 238, σημ. 5.

Τμῆμα δαπέδου ἐκτάσεως $1.80 \mu. \times 1 \mu.$ ποὺ ἀποκαλύφθηκε στὰ βόρεια τοῦ τοίχου δ - δ' συνεχίζεται ἀκόμη βορειότερα στὸν ἄσκαφτο ἕως τώρα χῶρο. Σημειώνεται ὅτι ὅλα γενικὰ τὰ δάπεδα ποὺ ἀποκαλύφθηκαν ἀποτελοῦνται ἀπὸ τὸ ἴδιο ὑπόλευκο πηλόχωμα ποὺ ἔχει χρησιμοποιηθῇ καὶ γιὰ συνδετικό ὑλικὸ τῶν τοίχων ἀνάμικτο μὲ (λεπιδόχωμα)¹. Στὴν προετοιμασία τῶν δαπέδων ὑπάρχει στρώμα μικρῶν αἰχμηρῶν λίθων καὶ ἄφθονα ὄστρακα, κυρίως κωνικῶν κυπέλλων. Σὲ σημεῖα στὰ ὁποῖα δάπεδα καταστράφηκαν ἀποκαλύφθηκε ὅτι στὴν ἐπίχυσή τους ἔχει χρησιμοποιηθῇ καὶ πώρινο ὑλικό, ὅπως κομμάτια ἀπὸ διπλὰ κέρατα.

Μὲ βάση τὶς ἀνασκαφικὲς ἐνδείξεις ὁ χαρακτήρας τῶν δωματίων αὐτῶν ἦταν λατρευτικός. Στὸ δωμάτιο I ἕνα λεπτὸ στρώμα στάχτης κάλυπτε τὸ μεγαλύτερο τμῆμα τοῦ δαπέδου, ἀπ' ὅπου προέρχονται σπασμένα κυρίως κοινὰ κωνικὰ κύπελλα, μερικὰ κέρατα αἰγοπροβάτων, κόκκαλα μικρῶν ζώων καὶ πουλιῶν. Στὴ ΝΔ γωνία τοῦ δωματίου βρισκόταν στὴ θέση του τὸ κάτω τμῆμα ἐνὸς ΥΜ ΙΑ πίθου ἀπὸ κοκκινωπὸ πηλὸ μὲ πλαστικὴ ταινία κοντὰ στὴ βάση καὶ μικρὲς κάθετες κυλινδρικές λαβές. Λεπτὸ στρώμα στάχτης κάλυπτε καὶ τὸ δάπεδο τοῦ δωματίου II, ἐνῶ τὸ ἀντίστοιχο στρώμα στὸ δωμάτιο III εἶχε πάχος 0.10 ἕως 0.25 μ. Ἀπὸ τὸ τελευταῖο αὐτὸ στρώμα ποὺ ἐκτὸς ἀπὸ στάχτη εἶχε ἀνάμικτο καὶ χῶμα λιπαρὸ ἀπὸ ὑγρὲς προσφορές, προέρχονται σημαντικὰ εὑρήματα γιὰ τὰ ὁποῖα θὰ γίνη λόγος πῶς κάτω. Κάτι ποὺ παρατηρήθηκε σὲ ὅλα τὰ δωμάτια, ἀλλὰ κυρίως στὸ δωμάτιο II, εἶναι ὅτι στὴν ἐπίχυση ποὺ ἄμεσα κάλυπτε τὰ δάπεδα βρέθηκαν σὲ διαφορετικὰ στρώματα διάσπαρτα κομμάτια ἀπὸ τὸ ἴδιο πηλόχωμα τῶν δαπέδων, ποὺ στὴν περίπτωσιν αὐτὴ προέρχονται μᾶλλον ἀπὸ τοὺς τοίχους ποὺ κατέρρευσαν. Στὸ ὄριο τῶν τομέων Ζ καὶ Η βρέθηκε ἐπίσης ἕνα παχὺ στρώμα ἀπὸ κοκκινωπὸ ψημένο χῶμα ποὺ συνεχίζεται κυρίως στὸ ἄσκαφτο τμῆμα τοῦ τομέα Α.

Ἡ συνέχιση λοιπὸν τῆς ἀνασκαφικῆς ἐρευνας ἀπέδειξε ὅτι τὸ ἱερὸ κορυφῆς τοῦ Γιούχτα παρὰ τὴ φυσικὴ καταστροφή ποὺ ἔχει ὑποστῇ, παρὰ τὴν ἀρχαία καὶ νεώτερη διατάραξη, σώζει πολλὰ καὶ ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέροντα ἀρχιτεκτονικὰ κυρίως στοιχεῖα ποὺ προσφέρουν μιὰ μοναδικὴ ὡς τώρα καὶ ἀρκετὰ σαφῇ πληροφόρηση γιὰ τὴ μορφή ποὺ εἶχαν τὰ ἱερὰ κορυφῆς. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος εἶναι πῶς βέβαιο ὅτι ἡ λατρεία στὸ χῶρο τοῦ ἱεροῦ δὲν ἐγκαταλείπεται στοὺς ΥΜ χρόνους, μιὰ ἄποψη ποὺ ἀρκετὰ συζητήθηκε ὡς τώρα γιὰ τὰ ἱερὰ κορυφῆς, ἀλλὰ συνεχίζεται σὲ ὅλη τὴν διάρκεια τῆς ΥΜ ἐποχῆς² καὶ ἀκόμη πῶς πολὺ στοὺς ἑλληνικοὺς χρόνους. Τὴ διάρκεια αὐτὴ τῆς λατρείας τὴν παρακολουθοῦμε μὲ ἀνασκαφικὰ πλέον δεδομένα καὶ στὴν κεραμεικὴ καὶ στὰ ἄλλα εὑρήματα.

1. Ἐτσι λένε στὴν Κρήτη ἕνα ἀργιλικὸ χῶμα ποὺ περιέχει μικρὲς λεπίδες. Τὸ χρησιμοποιοῦσαν ἕως πρόσφατα στὰ χωριά γιὰ νὰ μονώσουν ταράτσες ἢ δώματα.

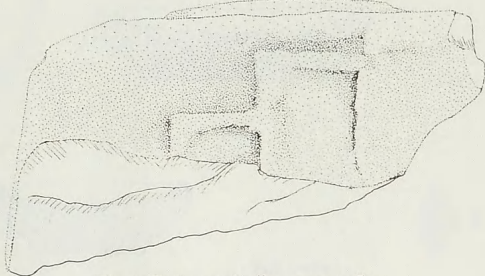
2. B. Rutkowski, ἑ.ἀ. σ. 188 καὶ ΠΛΑΤΩΝ, Κρητ. Χρον. 5, 1951, σ. 159.

Μὲ βάση τὴ χρονολόγησι χαρκτηριστικῶν εὐρημάτων ποὺ βρέθηκαν στὴ θέσι τους, ὅπως τὸ πῆλινο σφράγισμα μὲ τὴν παράστασι τοῦ βουκράνου (πίν. 263α) ποὺ περιγράφεται πιὸ κάτω, κυρίως ὅμως τὴν κεραμεικὴ, τὰ οἰκοδομικὰ λείψανα ποὺ περιγράψαμε πρέπει νὰ χρονολογηθοῦν στὴν ὙΜ ΙΑ περίοδο.

Στὴν ἀνάμικτὴ κεραμεικὴ τῆς ἐπιχώσεως ὑπῆρχαν ἄφθονα ὄστρακα τῶν ΜΜ ΙΙΑ - Β χρόνων ποὺ ἀνῆκαν σὲ μονόχρωμα κυρίως σπονδικὰ κύπελλα (πίν. 263β). Τὰ ὄστρακα αὐτὰ ἔχουν πιθανότατα καταπέσει ἀπὸ τὸ μεγάλο ἄνδη-

Εἰκ. 2. Ἀμφίκουλος ἀναθηματικὸς βωμίσκος.
Κλ. 1 : 1.

Εἰκ. 3. Τμῆμα τράπεζας προσφορῶν.

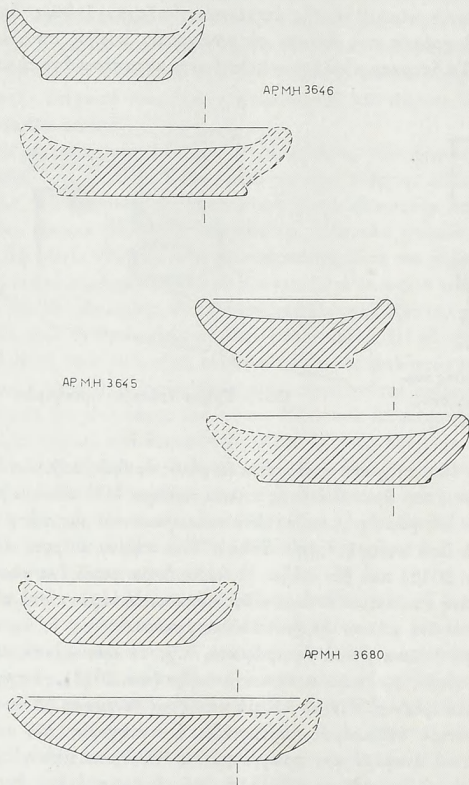
ρο. Ἀπὸ τὴν ἴδια ἐπίχωση προέρχεται μεγάλος ἀριθμὸς πῆλινων ΜΜ ζωδίων μικροῦ μεγέθους καὶ ἀρκετὰ ἐπίσης πῆλινα πρῶιμα ΜΜ εἰδῶλια λάτρων ποὺ δὲν διαφέρουν σὲ γενικὲς γραμμὲς ἀπὸ τοὺς γνωστοὺς ὡς τώρα τύπους τῶν εἰδωλίων ἀπὸ ἱερὰ κορυφῆς¹ (πίν. 264α). Ἐνα πῆλινο ἀνδρικό εἰδῶλιο ὕψους 0.046 μ. (πίν. 264β) ποὺ δὲν σώζει τὰ κάτω ἄκρα φορεῖ ἓνα κωνικὸ σκουῖφο, ἐνῶ στὴν πλάτη του κρέμεται ἓνας εἶδος σάκκου. Ἀνάμεσα στὰ εἰδῶλια περιλαμβάνεται καὶ ἓνα πῆλινο ἄτεχνο εἰδῶλιο ἐγκύου.

Τὰ διάφορα πῆλινα μικρὰ ἀφιερῶματα, λ.χ. τὰ ὁμοιώματα καρπῶν (πίν. 264γ), λουλουδιῶν, τῶν φιδιῶν, τὰ «σιγμοειδῆ» (πίν. 264δ), τὰ σχηματικὰ βούκρανα, πλουτίστηκαν σὲ ἀριθμὸ καὶ μὲ καλύτερα δείγματα. Ἀπὸ τὰ εὐρήματα αὐτὰ περισσότερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ κατηγορία τῶν «σιγμοειδῶν», ὅπως συμβατικὰ ἀναφέρθηκαν προηγουμένως. Ὅρισμένα ἀπὸ αὐτὰ δὲν διαφέρουν πολὺ ἀπὸ τὰ ὀφιοειδῆ ἀφιερῶματα, ἐνῶ τὰ περισσότερα ἀποδίδουν σχηματικὰ καθιστὲς ἀνθρώπινες μορφές (πίν. 264ε). Μερικὰ σώζουν καὶ χρώματα (μαῦρο, κόκκινο).

Στὰ νεοανακτορικὰ εὐρήματα συγκαταλέγονται μικροσκοπικὲς ἀναθηματι-

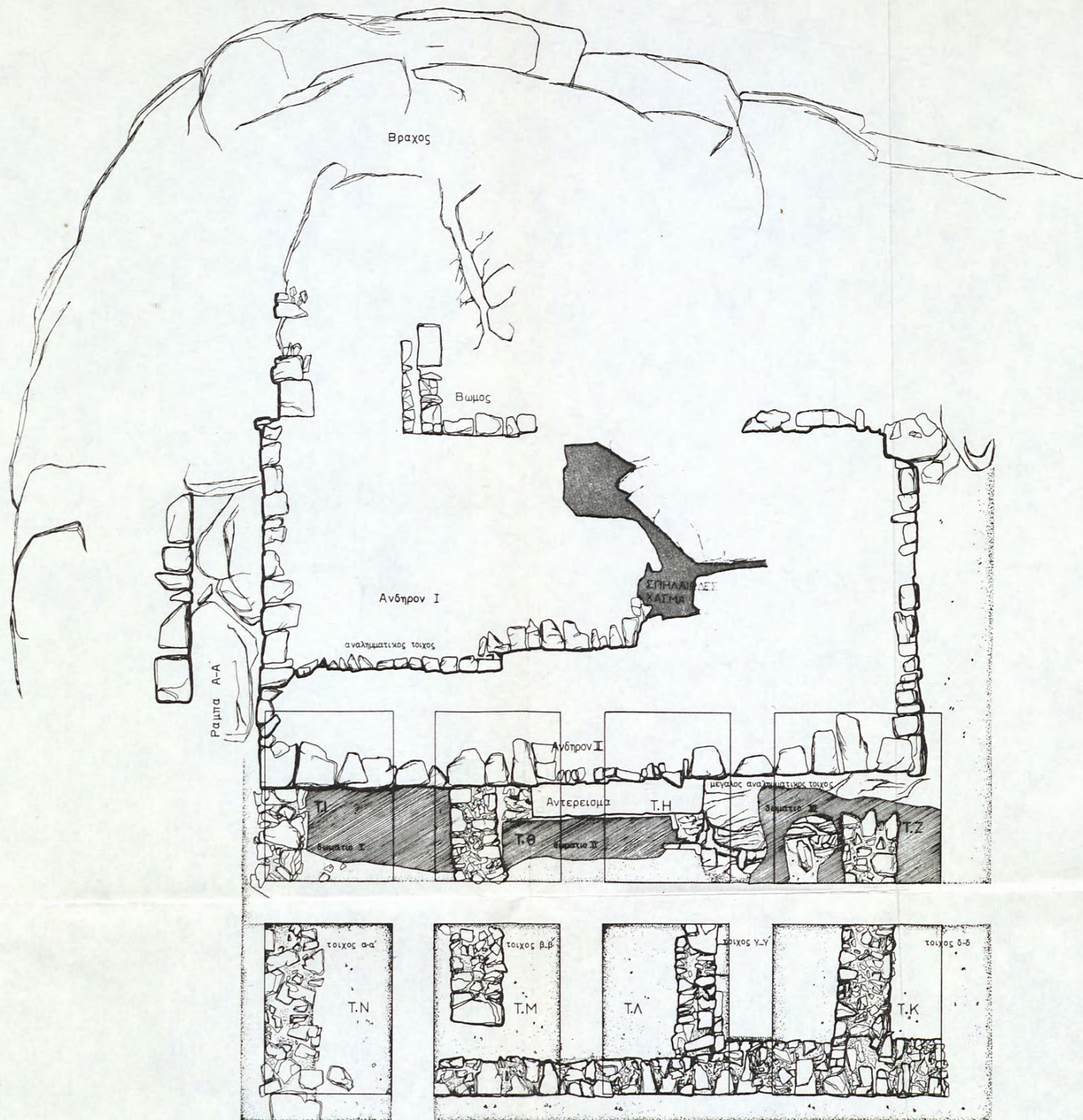
1. J. L. MYRES, Excavations at Palaikastro III, BSA 9, 1902 - 1903, σ. 373 - 376. RUTKOWSKI, ἑ.ἄ. σ. 170 κέ. καὶ ΠΛΑΤΩΝ, ἑ.ἄ. σ. 105 κέ.

κὲς τράπεζες προσφορῶν ἀπὸ στεατίτη, ἀνάλογες μὲ ἐκεῖνες ποὺ βρέθηκαν τὸ 1974. Ἀνάμεσα στὰ λίθινα αὐτὰ ἀφιερῶματα ξεχωρίζει ἕνας μικροσκοπικὸς ἀμφίκυκλος βαθμιδωτὸς βωμίσκος ἀπὸ μελανὸ στεατίτη ὕψους 0.015 μ. (εἰκ.

Εἰκ. 4. Λίθινα ἀφιερῶματα.

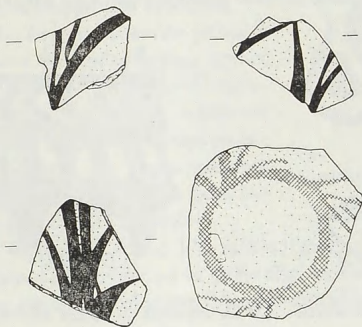
2, πίν. 264ς'). Στὴν ἐπίπεδη βάση του ἔχει μικρὴ ὀπή γιὰ τὴ στερέωσή του. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς μικροσκοπικὲς τράπεζες προσφορῶν βρέθηκαν πολλὰ κομμάτια ἀπὸ μεγάλες ὀρθογώνιες κυρίως τράπεζες βαθμιδωτὲς ἢ μὲ κάθετα τοιχώματα, ἀπὸ ὀφείτη συνήθως λίθο, σχιστόλιθο ἢ πολύχρωμο κροκαλοπαγῆ

TA

0.00 100 200 400

λίθο. Μερικὲς ἀπὸ αὐτὲς ἔχουν στὸ ταινιωτὸ χεῖλος ἀνάγλυφη διακόσμηση. Ἰδιαίτερο ἀνδιαφέρον παρουσιάζει μίᾳ τράπεζα προσφορῶν ἀπὸ ἄσπρο μάρμαρο ποὺ σώζει τὴ μιὰ μόνον πλευρὰ τῆς με ἀνάγλυφη παράσταση βαθμιδωτοῦ κτίσματος, ὥσως βαθμιδωτοῦ βωμοῦ (εἰκ. 3, πίν. 265α). Ἡ τράπεζα ποὺ ἔχει ἀρκετὰ διαβρωθῇ, σώζεται σὲ μῆκος 0.15 μ., ὕψος 0.7 καὶ πλάτος 0.5 μ. Σὲ τμῆμα ἀπὸ τὸ χεῖλος μιᾶς μικρῆς μᾶλλον ἀναθηματικῆς τράπεζας προσφορῶν ἀπὸ πρασινωπὸ στεατίτη σώζονται ὀκτὼ σύμβολα Γραμμικῆς γραφῆς Α.

Εἰκ. 5. Κεραμεικὴ τοῦ φυτικοῦ ρυθμοῦ.

Ἡ σειρὰ τῶν λίθινων «θυρεόσχημων» ἀφιερωμάτων (laddle)¹ συμπληρώνεται μετὰ τρία νέα παραδείγματα ἀπὸ λευκόγκριζο φλεβωτὸ λίθο καὶ breccia (εἰκ. 4, πίν. 265β). Ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα λίθινα ἀφιερῶματα ἀναφέρουμε ἓνα ὁμοίωμα καθισμένου ζώου (πίν. 264ζ) μῆκους 0.028 μ. καὶ ὕψους 0.017 μ. ἀπὸ πρασινωπὸ στεατίτη, ποὺ σώζεται σὲ πολὺ καλὴ κατάσταση².

Στὴν ἀρχὴ τῶν νεοανακτορικῶν χρόνων χρονολογεῖται ἓνα μολύβδινο εἰδῶ-λιο «σεβίζοντος» ὕψους 0.044 μ., ποὺ βρέθηκε στὴ βόρεια πλευρὰ τοῦ τοίχου γ - γ' καὶ σώζεται σὲ ἀρκετὰ καλὴ κατάσταση (πίν. 265γ). Νεοανακτορικὸς ἐπίσης εἶναι ὁ ἐπάνω κορμὸς ἐνὸς χάλκινου εἰδωλίου «σεβίζοντος» ὕψους 0.021 μ., ποὺ βρέθηκε στὴν ἐπιφανειακὴ ἐπίχωση τοῦ τομέα Α.

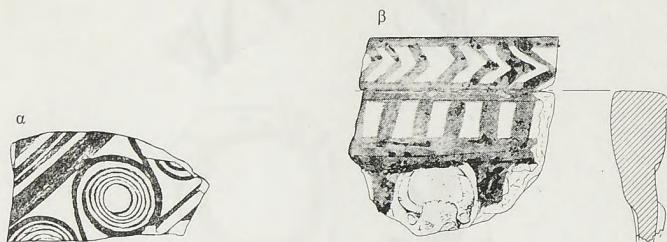
Ἡ MM III - ΥΜ ΙΑ - Β περίοδος τῆς ἀνακτορικῆς ἀκμῆς ἀντιπροσωπεύεται μετὰ ἄφθονη κεραμεικὴ καὶ ἀρκετὰ ἀξιόλογα εὐρήματα. Ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ

1. ΠΑΕ 1974, σ. 236 καὶ σημ. 4.

2. Αὐτόθι σ. 237.

διακοσμητικὰ θέματα τῆς ἐποχῆς ὁ φυτικός ρυθμὸς ἀντιπροσωπεύεται ἀφθονώτερα μὲ σπονδικὰ ἀγγεῖα, κυρίως κύπελλα (εἰκ. 5, πίν. 266α). Συχνὰ ἐπαναλαμβάνεται τὸ θέμα τῆς «τρέχουσας σπείρας» (εἰκ. 6α) καὶ ἀραιότερα τὰ γραπτὰ «στολιδωτὰ» (rippled ware) τῆς ΥΜ ΙΑ περιόδου. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ παράσταση διπλοῦ πέλεκυ πάνω σὲ ἀνοικτὸ ἀγγεῖο τῆς ΥΜ ΙΒ περιόδου¹ (πίν. 266β).

Ἰδιαίτερα ἀξιόλογο εἶναι τὸ πῆλιν σφραγίσμα πού ἀναφέρθηκε πρὶ πάντων (πίν. 263α). Σῶζονται δύο πλευρὲς μὲ τὸ ἴδιο θέμα πού ἔχει ἀποτυπωθῇ μὲ δύο διαφορετικὲς σὲ μέγεθος μῆτρες: βούκρανο πού ἔχει ρόδακα ἀνάμεσα στὰ κέ-

Εἰκ. 6. α. Τμῆμα ἀγγείου ΥΜ ΙΑ περιόδου. β. Τμῆμα πῆλινου ἀφιερώματος μὲ ἀνάγλυφη διακόσμηση.

ρατα. Ἐπᾶλληλες ἐγχάρακτες γραμμὲς διακοσμοῦν τὶς ἀκμὲς τοῦ σφραγίσματος πού σῶζει καὶ στοιχεῖα τῆς ἀνάρτησής του. Ἡ ἀπόδοση τῆς κεφαλῆς ἔχει ὅλα τὰ γνωρίσματα τῆς φυσιοκρατικῆς τάσεως τῆς ΥΜ ΙΑ περιόδου στὴν ὁποία χρονολογεῖται. Τὸ ἴδιο θέμα τῆς ταυροκεφαλῆς ἔχουμε σὲ δύο ἀκόμη κομμάτια ἀπὸ τὶς πλευρὲς πῆλινων ἀφιερωμάτων. Τὸ βούκρανο τῆς εἰκ. 6β ἔχει ἀποδοθῇ προσεγμένα καὶ συμπληρώνεται μὲ χρώματα πού σῶζονται σὲ ἴχνη. Τὸ δεύτερο παράδειγμα πού πρέπει νὰ ἀνήκει ὅπως καὶ τὸ προηγούμενο στὴν ΥΜ ΙΒ περίοδο, ἔχει τὴν ταυροκεφαλὴ ἀδρότερα δουλεμένη ἐνῶ οἱ ἀνάγλυφοι συγκεντρικοὶ κύκλοι συμπληρῶνουν τὴ διακόσμηση μὲ μιὰ γεωμετρικὴ διάθεση (πίν. 266γ).

Ἐνα ἀκόμη κομμάτι ἀπὸ τὸ ἐπάνω μέρος ἀνάλογο ἀφιερώματος μὲ γραπτὴ διακόσμηση (εἰκ. 7 καὶ πίν. 266δ) χρονολογεῖται στὴν ΥΜ ΙΙ ἐποχή. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἀφιερώματα αὐτὰ ἐνδιαφέρον παρουσιάζει μία σειρά ἀπὸ

1. Γι' αὐτὰ τὰ διακοσμητικὰ θέματα βλ. τὸ ἔργο τοῦ Μ. Popham, Late Minoan Pottery. A Summary, BSA 62, 1967, σ. 341.

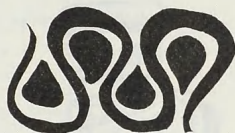
κοιμμάτια ποὺ ἀνήκουν μᾶλλον σὲ ὁμοιώματα («ιερώ»). Μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ μοιάζουν μὲ γνωστὰ παραδείγματα ἀπὸ τὸ Πισκοκέφαλο ἐνῶ γιὰ ἄλλα δὲν ὑπάρχουν ἔως τώρα ἀντίστοιχα (πίν. 266ε).

Στὴ νεοανακτορική ἐπίσης περίοδο χρονολογεῖται μία χάλκινη βάση εἰδωλίου, ὕψους 0.024 μ., ποὺ καταλήγει σὲ ἔμβολο (πίν. 268δ). Ἡ βάση ἐκτὸς ἀπὸ τὴ διάβρωση ποὺ ἔχει ὑποστῇ δὲν εἶναι καλὰ λειασμένη καὶ τὸ περιγράμμιό της ἀκολουθεῖ τὴ θέση τῶν πελμάτων, τὸ ἀριστερὸ δηλ. τμήμα της προεξέχει. Τὰ πόδια σώζονται ἔως τοὺς ἀστραγάλους καὶ ἔχουν δύο ὁπές γιὰ νὰ στερεωθοῦν οἱ κνήμες.

Ἡ ΥΜ Π περίοδος ἀντιπροσωπεύεται μὲ ἀραιὰ ὄστρακα ποὺ ἀνήκουν σὲ μεγάλα κυρίως ἀγγεῖα (πίν. 266ς')¹ ἐνῶ ἀπὸ τὴν ΥΜ ΠΙΑ - Γ περίοδο ἔχουμε ἀφθονώτερη συγκριτικὰ κεραμεικὴ συνηθισμένων τύπων. Στὴν εἰκ. 8 περιλαμβανονται ΥΜ ΠΙΒ ὄστρακα μὲ χαρακτηριστικὴ διακόσμηση ἐνῶ ἡ χύτρα τοῦ πίν. 268α (εἰκ. 1α) ἀνήκει στὴν ἐπόμενη ΥΜ ΠΙΓ περίοδο².

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν κεραμεικὴ, στοὺς ΥΜ χρόνους χρονολογοῦνται καὶ πήλινα ζῶδια ποὺ ἔχουν ἀρκετὲς ἀναλογίες μὲ τὰ ζῶδια τῆς Ἀγίας Τριάδας (πίν. 267δ) κυρίως στὸ μέγεθος καὶ στὴ διακόσμηση. Ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ ζῶδια αὐτὰ εἶναι τροχίατα.

Ἰδιαίτερη σημασία πρέπει νὰ δοθῇ στὸ γεγονὸς ὅτι βρέθηκαν κοιμμάτια ἀπὸ πήλινα εἶδωλα τοῦ τύπου τῶν θεαινῶν τοῦ Γάζι, ἓνα ἀπὸ τὸ πρόσωπο καὶ δύο μικρότερα κοιμμάτια ἀπὸ τὸ ἐπάνω μέρος τῆς κεφαλῆς δύο ὁμοίου τύπου εἰδῶλων³. Τὸ πρῶτο ἀπ' αὐτὰ (πίν. 267α) ποὺ βρέθηκε μπροστὰ στὸν ἀντερεισματικὸ τοῖχο τοῦ ἀνδῆρου Π ἦταν μαζὶ μὲ δύο μόνωτα ποτήρια τῆς ΥΜ ΠΙΑ2 περιόδου⁴ (εἰκ. 9 καὶ πίν. 268γ) ἀλλὰ εἶναι προβληματικὴ ἡ χρονολογικὴ σύνδεσή τους μὲ τὸ εἶδωλο, γιὰ τὸ στρῶμα ἦταν ἀνάμικτο. Τὰ τελευταῖα

Εἰκ. 7. Ταινιωτὸ χεῖλος τοῦ ἀφιερώματος τοῦ πίν. 266δ μὲ γραπτὴ διακόσμηση.

1. Γιὰ τὸ διακοσμητικὸ θέμα τοῦ παύρου χωρὶς ἔλικες πρβ. τὴν πρόχου Ζ2 ἀπὸ τὸν τάφο Ζ τοῦ Κατσαμπᾶ: βλ. ΣΤΥΛ. ΑΛΕΞΙΟΥ, Ὑστερομινωικοὶ τάφοι τοῦ Κατσαμπᾶ, σ. 49 - 50 (Ζ2) πίν. 21 καὶ 22 ἀριστερά.

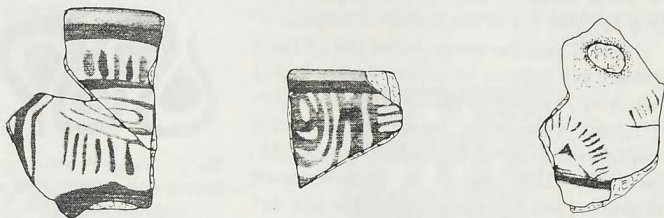
2. Μία ἀνάλογη στὸ σχῆμα χύτρα τῆς ἴδιας περιόδου προέρχεται ἀπὸ τὴς Ἀρχάνες: βλ. ΑΓΓ. ΛΕΜΠΕΣΗ, Ἀνασκαφικαὶ ἐρευναι εἰς ἀνατολικὴν Κρήτην, ΠΑΕ 1970, σ. 261 καὶ σελ. 6, πίν. 361 β.

3. Ὁ EVANS, ἑ.ἀ. σ. 159 ἀναφέρει ὅτι ἀνάμεσα στὰ ἄλλα ἀφιερώματα βρέθηκε στὸ MM ΠΙ στρῶμα ὑψωμένα χέρια εἰδωλίου.

4. Βλ. Μ. PORHAM, The Late Minoan Goblet and Kylix, BSA 64, 1969, σ. 301, εἰκ. 6.

αὐτὰ εὐρήματα γνωστά ἕως τώρα ἀπὸ τὰ λεγόμενα «οἰκιακὰ ἱερά», ἀποκοτῶν ἰδιαιτέρη ἀξία, γιατί μαρτυροῦν τὴ συνέχιση τῆς λατρείας.

Στὴν κεραμεικὴ τῶν ἐλληνικῶν χρόνων περιλαμβάνονται λίγα ὄστρακα τῆς πρωτογεωμετρικῆς περιόδου ποὺ ἀνήκουν σὲ μόνωτα κυρίως μικρὰ κύπελλα (πίν. 267ε). Ὁ μεγαλύτερος ἀριθμὸς ὀστράκων ἀνήκει στὴν ὑστερογεωμετρικὴ ἐποχὴ μὲ δείγματα ἐπιμελημένης δουλειᾶς σὲ πηλὸ καλῆς ποιότητος (εἰκ. 10,

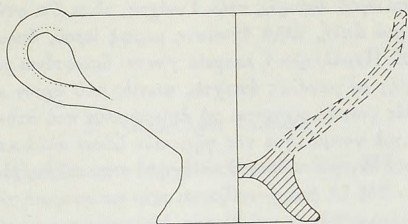
Εἰκ. 8. Ὅστρακα ΥΜ ΠΙΒ περιόδου.

πίν. 268ε). Ἴδια ἀναλογία παρουσιάζει καὶ ἡ κεραμεικὴ τῆς ἀνατολίζουσας περιόδου.

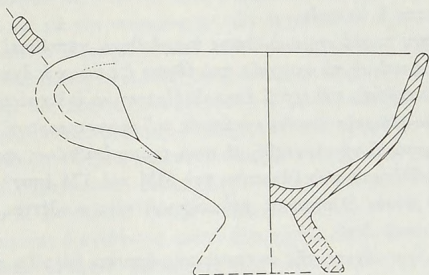
Ἀπὸ τὰ εὐρήματα τῶν ἐλληνικῶν χρόνων ξεχωρίζουμε τὴν πῆλινη προτομὴ ἐνὸς γενειοφόρου ἀνδρα τῆς ὑστεροδαιδαλικῆς ἐποχῆς ὕψους 0.08 μ. (πίν. 267β). Ἡ ἀνδρική μορφή μὲ τὴ χαρακτηριστικὴ δαιδαλικὴ κόμμωση πιθανῶς ἀνήκει σὲ πλαστικὸ ἀγγεῖο¹. Στὸ σημεῖο αὐτὸ πρέπει νὰ τονισθῇ ἡ σπανιότητα τῶν γενειοφόρων μορφῶν στὴ μικροπλαστικὴ τῆς ὑστεροδαιδαλικῆς ἐποχῆς ὅπως καὶ στὴ σύγχρονη θεματογραφία τῶν ἀγγείων καὶ νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ γενειάδα σὰν στοιχεῖο εἶναι προσδιοριστικὸ τῆς ἀνθρώπινης ἡλικίας. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος αὐτὸ τὸ εἰκονιστικὸ στοιχεῖο ἀκόμη καὶ σὲ σχέση μὲ τὸ χῶρο καὶ τὴν παράδοση δὲν μπορεῖ, πρὸς τὸ παρὸν τουλάχιστον, νὰ ἀποτελέσῃ τὴ βάση γιὰ πῶς συγκεκριμένη ταύτιση, ὅτι δηλ. ἡ προτομὴ ποὺ βρέθηκε εἰκονίζει τὸν Δία. Ἀπὸ τὰ εὐρήματα τῶν ἐλληνικῶν χρόνων ἀναφέρονται ἐπίσης μία χάλκινη ἀπλὴ πόρπη καὶ ἀρκετὰ κομμάτια ἀπὸ πῆλινα ζῶδια ποὺ σώζουν καὶ γραπτὴ διακόσμηση (πίν. 267γ, 268β).

Συμπερασματικὰ θὰ λέγαμε ὅτι τὰ βασικὰ πορίσματα τῆς ὡς τώρα ἀνασκα-

1. Σημειώνεται ἐδῶ ὅτι οἱ Ἀρχάνες θεωροῦνται ὁ πιθανὸς τόπος προέλευσης ἐνὸς ἀξιολογου πλαστικοῦ ἀγγείου τῆς μεσοδαιδαλικῆς περιόδου: βλ. R. JENKINS, *Dedolica*, 1936, σ. 42 κέ.

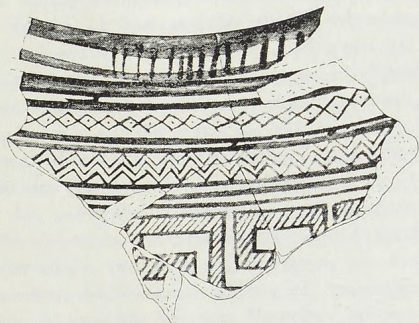

ΑΡΜΗ 21406

ΑΡ ΜΗ 21405

Εἰκ. 9. Μόνωπα ποτήρια τῆς ΥΜ ΙΙΑ2 περιόδου.

Εἰκ. 10. Τμῆμα ἀγγείου τῆς ὕστερογεωμετρικῆς περιόδου.

φικῆς ἔρευνας τοῦ ἱεροῦ κορυφῆς στὸν Γιούχτα, εἶναι ὅτι στὴν προανακτορική ἐποχὴ ὑπάρχει μιὰ ἀπλή, ἀλλὰ ἄγνωστη μορφή ἱεροῦ, ὅπου χρησιμοποιεῖται καὶ πώρινο ὕλικό. Παράλληλα ἡ λατρεία γίνεται ὅπως εἶναι γνωστὴ καὶ ἀπὸ τὰ ἄλλα ἱερὰ κορυφῆς μὲ μεγάλες ἀνοιχτὲς φωτιὲς ποὺ ἔχουν καθαρτήριο χαρακτήρα. Μέσα στὶς φωτιὲς ρίχνονται τὰ ἀφιερῶματα ποὺ στὸν Γιούχτα εἶναι ἡ ἔκφραση εὐχῆς γιὰ γονιμότητα τῆς γῆς, τῶν ζώων ἀλλὰ καὶ τῶν ἀνθρώπων. Κεντρικὴ θέση στὴ λατρεία πρέπει νὰ κατέχῃ τὸ σπηλαιῶδες χάσμα ποὺ βρέθηκε.

Στὴ ΜΜ III - ΥΜ ΙΑ ἐποχὴ κτίζονται στὴν κατηφορικὴ πλαγιά τῆς κορυφῆς ἐπιβλητικὰ ἐπάλληλα ἄνδхра καὶ βωμοί. Μπροστὰ στὸ μεγάλο ἄνδхра οἰκοδομοῦνται λατρευτικὰ κτίσματα τοῦ ἱεροῦ ποὺ χρησιμοποιοῦνται σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ΥΜ ἐποχῆς ἀλλὰ ἐν μέρει καὶ στοὺς ἑλληνικοὺς χρόνους στοὺς ὁποίους συνεχίζεται ἡ λατρεία.

Μὲ δεδομένο τὴν παράδοση ποὺ, ὅπως ἀναφέρθηκε, τοποθετεῖ στὸν Γιούχτα τὸν τάφο τοῦ Διὸς καὶ μὲ τὰ στοιχεῖα ποὺ ἔδωσε ὡς τώρα ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα, τὸ θέμα τῆς λατρείας τοῦ ἱεροῦ ἀποκτᾷ ἐξαιρετικὸ ἐνδιαφέρον, προσφέρονται δηλ. πολὺτιμα στοιχεῖα ἀναπαραστάσεως τοῦ νεοανακτορικοῦ κυρίως ἱεροῦ, ἐνῶ ταυτόχρονα μπορεῖ νὰ μελετηθῇ μὲ ποιοὺ τρόπο ἐπιβιώνει κατὰ τοὺς ἑλληνικοὺς χρόνους ἡ θεότητα ποὺ λάτρευαν στὴ ΜΜ καὶ ΥΜ ἐποχῇ, ποιά εἶναι ἡ μορφή τοῦ ἱεροῦ στοὺς ἑλληνικοὺς χρόνους καὶ πῶς συνδέεται μὲ τὸ ἱερὸ ὁ μῦθος τοῦ τάφου τοῦ Διὸς.

Ἐλπίζεται ὅτι ἡ συνέχιση τῆς ἀνασκαφικῆς ἔρευνας θὰ ρίξῃ φῶς στὰ ἐρωτήματα αὐτὰ ποὺ συμπιπτει νὰ εἶναι καὶ θεμελιώδη προβλήματα τῆς μινωικῆς θρησκείας.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ - ΚΑΡΕΤΣΟΥ

27. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΖΑΚΡΟΥ

(Παρένθ. πίν. ΙΑ' - ΙΒ' και πίν. 269 - 287)

Συνεχίσθη διὰ δεκάτην τρίτην κατὰ συνέχειαν περίοδον — μὴ συνυπολογιζομένης τῆς δοκιμαστικῆς ἀνασκαφῆς τοῦ ἔτους 1961 — ἡ ἀνασκαφή τοῦ ἀνακτόρου τῆς Ζάκρου καὶ τῶν ἀμέσως περιβαλλόντων αὐτὸ κτηρίων, ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν μου καὶ μὲ τὴν συμμετοχὴν τῶν ἀρχαιολόγων Ἀναστασίας Πλάτωνος καὶ Ἀθανασίου Τζιαφάλια καὶ τῶν ἐπιστημονικῶν βοηθῶν Ἀγγελικῆς Παπαστερίου καὶ Παναγιώτας Μόκαλη, ἐπικουρούσης τῆς σπουδαστρίας Μαρίας Πλάτωνος. Ὡς ἀρχιτέκτων εἰργάσθη ὁ Ἀντώνιος Κοντέας, ὡς τεχνῖται οἱ Κωνσταντῖνος Βιττωράκης καὶ Γεώργιος Ἡλιάκης καὶ ὡς ἐπιστάτης ὁ Ἀντώνιος Παπαδάκης, οἱ τρεῖς τελευταῖοι ἀνήκοντες εἰς τὸ τεχνικὸν προσωπικὸν τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου, συμμετασχόντες κατ' εὐγενῆ παραχώρησιν τοῦ διευθυντοῦ τοῦ κ. Στυλιανοῦ Ἀλεξίου. Εἰς συμπλήρωσιν τοῦ ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας διατεθέντος ποσοῦ ἐχορηγήθη ἴσον ποσὸν ὑπὸ τοῦ φιλαρχαίου μεξικανοῦ Manoel Arango Arias, πρὸς τὸν ὁποῖον καὶ ἐντεῦθεν ἀπευθύνονται θερμαὶ εὐχαρισταί.

Ἡ ἀνασκαφή ἀπέβλεψε κυρίως εἰς τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἐρεύνης τοῦ ἐκτεταμένου ὑπὸ τὴν ἀνατολικὴν πτέρυγα τοῦ ἀνακτόρου παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου, τὸ ὁποῖον ἀποδεικνύεται νῦν ὅτι ἀπετέλει τμῆμα τοῦ πρώτου ἀνακτόρου, καὶ τὴν ἐρευναν τῆς ἐργαστηριακῆς ἐγκαταστάσεως μεταλλουργικοῦ κλιβάνου, ὡς ἐπίσης εἰς τὴν διὰ δοκιμαστικῶν τάφρων ἀνίχνευσιν τῶν ὀρίων τῆς κεντρικῆς αὐλῆς τοῦ ἀνακτόρου τούτου, τὴν ἀναζήτησιν καὶ ἀνίχνευσιν τῶν ὀρίων τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος τοῦ νέου ἀνακτόρου, τὴν ἐξερεύνησιν τοῦ παρὰ τὴν Ὀδὸν λιμένος νεωστὶ ἀνακαλυφθέντος νεοανακτορικοῦ κτηρίου — ἀποκλιθέντος νῦν Κτηρίου τῶν κογχῶν — καὶ εἰς τὴν περαιτέρω παρακολούθησιν τῆς Ὀδοῦ λιμένος. Ἡ ἀνάγκη ἀπομακρύνσεως ἰσχυρῶν ἐπιχώσεων, ἰδίᾳ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ νέου Κτηρίου τῶν κογχῶν ὑπεχρέωσε εἰς τὴν σχεδὸν συνεχῇ χρησιμοποίησιν δύο φορτηγῶν ἀνατρεπομένων αὐτοκινήτων. Κατ' ἀρχὰς ὁ χώρος ἐκαθαρίσθη πλήρως ἐκ τῶν βοτανῶν καὶ τῶν συσσωρευθέντων χωμάτων καὶ καταπεσόντων λίθων, γενομένης καὶ ἀντλήσεως τῶν ἐντὸς τῶν διαμερισμάτων τοῦ ἀνακτόρου ἀναβλυσάντων ὑδάτων καὶ ἀπομακρύνσεως τῶν βούρκων καὶ τῆς ἱλύος. Αἱ κατὰ τὴν διάρκειαν δύο ἐτῶν — μὴ πραγματοποιηθείσης τῆς ἀνασκαφῆς κατὰ τὸ προηγηθὲν ἔτος — ἐπενεχεῖσαι ζημίαι, ἰδίως κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ χειμῶνος, δὲν ὑπῆρξαν σημαντικαί, περιορισθεῖσαι εἰς πτώσεις

κονιαμάτων, μικρὰς ζημίας τῶν πλινθίνων διαχωρισμάτων καὶ τῆς ἐπιχρίστου κλιμακίδος, μικρὰς διαταράξεις τῶν κονιαμάτων τῶν δαπέδων, πτώσεις λίθων, ρήξεις βάσεων παραστάδων καὶ κιόνων. Αἱ ζημιαὶ κατέστη δυνατόν νὰ ἐπανορθωθοῦν κατὰ τὸ μεγαλύτερον αὐτῶν μέρος κατὰ τὰς γενομένας ἐργασίας στερεώσεως καὶ ἀποκαταστάσεως διὰ κονδυλίου διατεθέντος ὑπὸ τῆς Ὑπηρεσίας Ἀρχαιοτήτων. Διὰ τὴν πρόοδον τῶν ἐργασιῶν ἀφηρέθη μέρος τῆς προσωρινῆς περιφράξεως τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς. Ἐπὶ πλέον ἐγένετο ἐρευνα διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ Ἀθανασίου Τζιαφάλια σημαντικοῦ ἀποθέτου τοῦ τέλους τῶν προανακτορικῶν χρόνων, κατὰ τύχην ἀποκαλυφθέντος καὶ ἐν μέρει διαταραχθέντος ὑπὸ ιδιωτῶν εἰς θέσιν Καλυβομοῦρι.

ΤΟ ΜΕΓΑ ΠΑΛΑΙΟΑΝΑ-
ΚΤΟΡΙΚΟΝ ΣΥΓΚΡΟΤΗ-
ΜΑ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ
ΠΤΕΡΥΓΟΣ ΚΑΙ Ο ΜΕ-
ΤΑΛΛΟΥΡΓΙΚΟΣ ΚΛΙΒΑ-
ΝΟΣ

Τοῦ συγκροτήματος τούτου, τοῦ ὁποίου πλεῖστα ὅσα δωμάτια ἀνεκαλύφθησαν εἰς βαθέα στρώματα ὑπὸ τὴν ἀνατολικὴν πτέρυγα τοῦ ἀνακτόρου (παρένθ. πίν. ΙΑ'), ἡρευνήθησαν καὶ ἄλλα τμήματα (παρένθ. πίν. ΙΒ'), ἀφοῦ ἀπεμακρύνθησαν ἰσχυραὶ ἐπιχώσεις καὶ διελύθησαν ὠρισμένοι ἀντερεισματικοὶ τοῖχοι, κυρίως κατὰ τὸ ἀνατολικὸν κράσπεδον τοῦ δωματίου Π καὶ τὸ βόρειον τοῦ δωματίου Τ. Πέραν τοῦ πρώτου οἱ τοῖχοι τοῦ κτηρίου προχωροῦν ὑπὸ τὸ νότιον τμήμα μὲ τὰς

βαθείας ἀποθήκας τοῦ νεωστὶ παρὰ τὴν Ὀδὸν λιμένος ἀποκαλυφθέντος Κτηρίου τῶν κογχῶν. Διὰ τὴν παρακολούθησιν των ἀφηρέθη μετὰ προηγουμένην ἀποτύπωσιν καὶ φωτογράφησιν πρόχειρος ἀναλημματικὸς τοῖχος, βαίνων ἀπὸ Β πρὸς Ν καὶ καμπτόμενος πρὸς τὰ ΝΑ. Κάτω τοῦ ἐπιπέδου του περισυνελέγησαν τμήματα πιθίσκων μὲ ἐμπιέστους σχοινίνας ζώνας καὶ τοξοειδῆ λαβήν. Ἡ κάτω ἐπίχωσις συνίστατο εἰς πλῆθος θαλαστῶν λίθων πληρούντων τὸν χώρον. Ἡ αὐτὴ ἐπίχωσις ἐξετείνετο καὶ ὑπὸ τὸν μακρὸν ΒΝ τοῖχον τοῦ νέου οἰκοδομήματος. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν τὴν ἐκτεινομένην ἄνω τοῦ κρασπέδου τῶν δωματίων Ξ, Σ καὶ Τ περισυνελέγησαν χαρακτηριστικὰ ὅστρακα τῆς μεταβατικῆς περιόδου MM IIIB - YM IA, ὡς τινα μὲ συνδεομένης σπείρας dark on light ἐπὶ στίλβοντος ὠχροῦ βάθους καὶ μικρὸν τεμάχιον ἡθμοῦ, δίδοντα τὴν post quem χρονολογίαν τοῦ ἐπὶ τῆς ἐπιχώσεως ταύτης στηριχθέντος ἀναλημματικοῦ τοίχου. Βαθύτερον, κατὰ τὸ κράσπεδον τῶν δωματίων Σ καὶ Τ καὶ μέχρι τῆς Β γωνίας τοῦ νοτίου βαθέος τμήματος τοῦ νεοανακτορικοῦ Κτηρίου τῶν κογχῶν — Β τοῦ χώρου Υ — περισυνελέγησαν διάφορα τεμάχια κονιαμάτων, μεταξὺ τῶν ὁποίων σημαντικὰ ἐκ διαζώματος μεγάλων ἀναγλύφων σπειρῶν δύο ἐκ τούτων εἶχον περίπου διάμ. 0.25 καὶ πάχος 0.065 μ. Ἐκ τοῦ στρώματος τούτου προῆλθον τμήματα εὐμεγέθους πηλίνου σκεύους μὲ συνδεομένας σπείρας, ἐχούσας μεταξὺ των λογχοειδῆ φύλλα dark on light, τμήματα κυλινδρικοῦ ποδὸς τραπέζης ἢ λύχνου ἐκ τεφροῦ λίθου καὶ τεμάχια κισήρεως.

Κάτω τῆς ἐπιχώσεως ταύτης ἀνεφάνη ὁ βόρειος τοῖχος τοῦ δωματίου Τ, προεκτεινόμενος μέχρι μικρᾶς ἀποστάσεως ἀπὸ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ Κτηρίου τῶν κογχῶν, ἀλλὰ πολὺ βαθύτερον τούτου. Εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς ἐξεχούσης γωνίας του ἀνεφάνη καὶ ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος, ἀποδειχθέντος οὕτω ὅτι τὸ δωμάτιον ἦτο εὐρύχωρον, ἐκτεινόμενον ἐπέκεινα τοῦ λοξοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ δωματίου Σ. Τὰ εἰς τὴν κάτω ἐπίχωσιν τῶν δωματίων τούτων περισυλλεγόντα ὅστρακα ἀνήκον εἰς τὴν αὐτὴν μεταβατικὴν φάσιν ΜΜ IIIB - ΥΜ IA, ὡς στυλπνὸν ὅστρακον κοσμούμενον διὰ δισκίων μεταξὺ παραλλήλων ταινιῶν, ἄλλο, ἐπίσης στυλπνόν, μὲ ἐλισσομένους βλαστούς, πεπιεσμένη σωληνωτὴ προχοὴ σκεύους, ἄωτα κωνικὰ κύπελλα κ.ἄ. Πλεῖστα ὅσα κονιάματα ἀνεκαλύφθησαν εἰς τὴν ἐπίχωσιν ὑπὸ τὸν ἀναλημματικὸν τοῖχον, τὸν συγκρατήσαντα τὰ χῶματα τοῦ ἐργαστηρίου, τὸ ὅποῖον διεδέχθη τὸ ἐργαστήριον τοῦ κλιβάνου κατὰ τὴν ΥΜ IA φάσιν. Μετὰ τῶν κονιαμάτων ὑπῆρχον πολλὰ τεμάχια δαπέδου ἐκ χαλικασβέστου καὶ ὅστρακα ἀγγείων τῆς μεταβατικῆς φάσεως.

Εἰς τὴν ἐπίχωσιν κάτω τοῦ διαλυθέντος ἀναλημματικοῦ τοίχου, ἀνατολικῶς τοῦ χώρου Π, καλύψαν τὴν ἐπέκτασιν τοῦ παλαιοανακτορικοῦ δωματίου — χώρος Υ —, τὰ ὅστρακα ἀνήκουν εἰς τὴν αὐτὴν μεταβατικὴν φάσιν ΜΜ IIIB - ΥΜ IA. Τὸ βάθος τῆς ἐπιχώσεως ταύτης κυμαίνεται μεταξὺ 1.60 καὶ 2 μ. Εἰς τὸ κέντρον τοῦ χώρου περισυνελέγη ἀπηνθρακωμένος ξύλον πρὸς προσδιορισμὸν τῆς χρονολογίας διὰ τῆς μεθόδου τοῦ ἄνθρακος 14. Συνελέγησαν ἐπίσης τμῆμα διωρόφου μικροῦ κυπέλλου μὲ μέλαν γάνωμα, διασφῶζον εὐρεῖαν τοξοειδῆ λαβὴν, πυρρὸν ὅστρακον μὲ λευκὴν σπεῖραν, ἄλλο μὲ σπεῖραν dark on light, τμῆμα εὐμεγέθους ἀγγείου μὲ στολιδωτὴν γραπτὴν διακόσμησιν (ripple), πολλὰ ἄλλα μελανογάνωτα ὅστρακα, ἀγνὺς τοῦ παραλληλεπίπεδου τύπου, τεμάχιον παχέος σκεύους ἐκ τεφροῦ ἀνοικτοῦ λίθου καὶ μέγας ὁδὸς ζῶου. Κατὰ τὴν Α γωνίαν, περικλεισθεῖσαν διὰ λίθων, συνελέγη ἄωτον κωνικὸν κύπελλον. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν, τὴν ἐκτεινομένην ἄνω τοῦ δωματίου Τ συνελέγη δισκοειδὴς ἀγνὺς, ἄλλη μικρὰ παραλληλεπίπεδος καὶ ἄωτον κωνικὸν κύπελλον. Βορειότερον, ὑπὸ τὸν καθαιρεθέντα νεωτερικὸν ἀντερεισματικὸν τοῖχον, συνελέγη τμῆμα πηλίνης τραπέζης προσφορῶν μὲ πυρρὸν ἐπίχρισμα, ἀναλόγου μὲ τὰς ἀνευρεθείσας εἰς τὸ παλαιότερον ἀνάκτορον τῆς Φαιστοῦ. Εἰς τὴν βαθυτέραν ἐπίχωσιν τοῦ δωματίου Υ, ἀποτελοῦντος ἐπέκτασιν πρὸς Α τοῦ χώρου Π, κατὰ τὴν ρίζαν τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ νεοανακτορικοῦ Κτηρίου τῶν κογχῶν, τὰ ὅστρακα εἶναι σχεδὸν ὅλα παλαιοανακτορικά καὶ ΜΜ IIIA.

Βορείως τῶν δωματίων Σ καὶ Τ διεμορφοῦτο εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον, ἄλλὰ περὶ τὸ ἐν μέτρον κάτω τοῦ ἐπιπέδου τῆς Ὀδοῦ λιμένος μὲ τὴν ὁποίαν συνώρρευεν, ἐργαστηριακὸς χώρος, ἔνθα ἤδη κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν ἀνασκαφικὴν περίοδον (ΠΑΕ 1973, σ. 150 κέ.) ἀνεκαλύφθη λίαν σημαντικὴ ἐγκατάστασις μεταλλουργικοῦ κλιβάνου (παρένθ. πίν. IB'). Ὁ χώρος οὗτος — ὀνομασθεὶς X —, προφανῶς ὑπαίθρος, εὕρισκτο ἀμέσως ἀνατολικῶς ἄλλου ὑπαίθρου χώρου — τοῦ

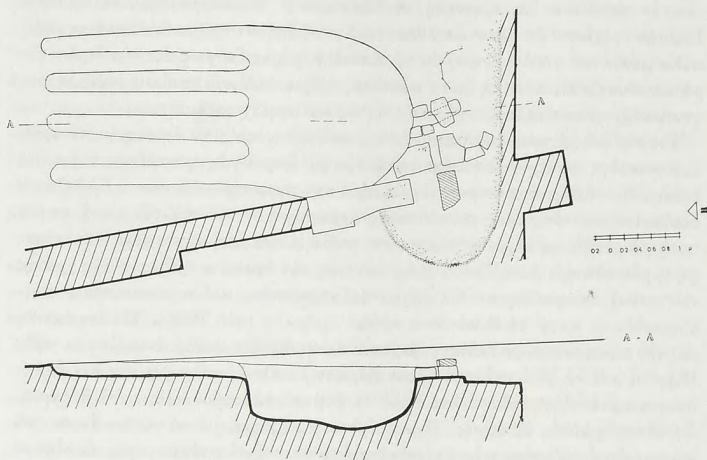
Φ —, παρὰ τὸ πολυγωνικὸν περίφραγμα τοῦ LXVIII, χρησιμοποιηθέντος καὶ τούτου ὡς ἐργαστηρίου κατεργασίας μικρῶν ἀντικειμένων ἐκ στεατίτου. Ὁ ἐν μέρει τότε ἀποκαλυφθεὶς κλιβανὸς ἔκειτο ὑπὸ τὸ δάπεδον ἐξ ἐπιχρίστου στιβακτοῦ πηλοχώματος καὶ τὴν ἐπὶ χῶσιν ἐκ θαλαστῶν λίθων, ἐπὶ τῆς ὁποίας τοῦτο ἐστῆρίχθη, κατὰ τὴν νέαν προσαρμογὴν τοῦ χώρου δι' ἐργαστηριακὴν χρῆσιν. Κατελάμβανε τὸ νοτιοδυτικὸν τμήμα τοῦ ὅλου χώρου, προσитоῦ διὰ χωριστῆς εἰσόδου ἐκ τῆς Ὁδοῦ λιμένος. Κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν ἀνασκαφικὴν περίοδον δὲν κατέστη δυνατὴ ἡ ὁλοκληρωτικὴ ἀποκάλυψις τοῦ θαλάμου τοῦ κλιβάνου, ἐπειδὴ ἄνω τούτου διήρχετο ὁ μακρὸς ἀπὸ Δ πρὸς Α τοῖχος περιβάλλον, ὁ ὁποῖος περιώρισε τὸν ἐργαστηριακὸν χῶρον πρὸς Νότον κατὰ τὴν νέαν ἀνακτορικὴν περίοδον (πλν. 269α). Ὁ τοῖχος οὗτος εἶχεν ἀποτελεσθῇ ἐκ πελεκητῶν πωρόλιθων καὶ ἄλλων λογάδων λίθων, ληφθέντων προφανῶς ἐξ ἄλλων κτηρίων ἦτο μᾶλλον προχέειρος ὀικοδομημένος, ἄνευ θεμελίων. Ἡ διάλυσίς του κατέστη ἀναγκαία διὰ τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ θαλάμου τοῦ κλιβάνου καὶ τοῦ νοτίου τμήματος τοῦ ὅλου ἐργαστηριακοῦ χώρου, ὡς καὶ τῶν κρασπέδων τῶν δωματίων Σ καὶ Τ. Ἐντὸς τοῦ θαλάμου εἶχεν ἀποπέσει, ἴσως κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ ὑπερκειμένου τοίχου, μέγας πελεκητὸς πωρόλιθος, ὅστις ἀπεμακρύνθη. Πολλοὶ ἄλλοι πελεκητοὶ πωρόλιθοι ἀνευρέθησαν κατὰ τὴν παρελθούσαν ἀνακτορικὴν περίοδον, καταπεσόντες ἐκ τοῦ αὐτοῦ τοίχου καὶ πληρώσαντες τὸν πρὸ αὐτοῦ χῶρον.

Εἰς τὴν κάτω τοῦ διαλυθέντος τοίχου ἐπὶ χῶσιν περισυνελέγη μεγάλη ποσότης χαρακτηριστικῶν ὀστράκων τῆς μεταβατικῆς περιόδου MM IIIB - YM IA καὶ τῆς ἀμέσως ἀκολουθησάσης ταύτην YM IB, ὡς ἐπίσης πολλῶν θραυσμάτων, τῶν ὁποίων τινὰ πλαστικὰ ἢ ἀνάγλυφα. Τὰ ἐπίπεδα κονιάματα ἦσαν μονόχρωμα, μὲ ἐρυθράν, λευκὴν καὶ ὠχρὰν χρῶσιν ἢ μὲ ταινίας ὁμοίων χρωμάτων. Κυρτὰ ἐπάλληλα λεπτὰ ἐπιχρίσματα ἀπεσπάρσθησαν ἐξ ἀναγλύφων τοιχογραφιδῶν. Πολλὰ τμήματα μεγάλων καὶ μικροτέρων ἀναγλύφων σπειρῶν ἐκ κονιάματος προέρχονται, ὡς φαίνεται, ἐκ διαζωμάτων καὶ περιθωρωμάτων. Συνελέγησαν ἐπὶ τόπου τεμάχια ἀπνηθρακωμένων ξύλων καὶ τμήματα δαπέδου ἐκ χαλικοσβέστου. Βαθύτερον καὶ ἀμέσως ἄνω τοῦ κλιβάνου ἀνευρέθη ἱκανὴ ποσότης κεκαυμένων πλίνθων, ὁμοίων πρὸς τὰς πρὸ δύο ἐτῶν περισυλλεγείσας εἰς τὴν περὶ αὐτὸν περιοχὴν. Αἱ πλεῖσται πλίνθοι εἶχον διαλυτῇ καὶ ἀπετέλεσαν πυρρὸν στρώμα, ἀνάλογον πρὸς τὸ ἀνακαλυφθὲν εἰς τὰς βαθεῖας ἀποθήκας τῆς δυτικῆς πτέρυγος καὶ εἰς τὰ πλίνθινα δωμάτια τῆς βορείας. Πολλὰ πλίνθοι ἀπετέλουν εἰσέτι τμήματα τοιχώματος, ἴσως κυρτοῦ, καὶ δὲν ἀποκλείεται νὰ ἀπῆρτιζον μέρος τῆς ἀνωδομῆς τοῦ θαλάμου τοῦ κλιβάνου, τὸν ὁποῖον ἐπλευρίζον. Εἰς τὸ κατώτερον στρώμα ὑπὸ τὸν διαλυθέντα τοῖχον τὰ περισσότερα ὀστρακα ἐφαίνοντο παλαιοανακτορικά. Μετ' αὐτῶν συνελέγη τεμάχιον λιθίνου ἀγγείου μικροῦ πάχους. Πρὸς τὸ δυτικὸν ἄκρον τοῦ θαλάμου τοῦ κλιβάνου συνελέγησαν λεπτεῖς ὀψιανοῦ, τεμάχιον κισήρεως, τμήματα ἀπνηθρακωμένου

ξύλου καὶ ἐν τῶν πρισματικῶν μικρῶν ἀντικειμένων — μᾶλλον ἀτρακτοειδοῦς σχήματος — τῶν ὁποίων μέγα πλῆθος ἀνεκαλύφθη πρὸ ἐτῶν εἰς τὸν ἐργαστηριακὸν χώρον Φ, ἀνατολικῶς τοῦ LXVIII. Ἐκ τῆς ἀφαιρεθείσης ἐκ θλαστῶν λίθων ἐπιχώσεως τοῦ νοτίου τμήματος τοῦ χώρου περισυνελέγησαν ἄφθονα ὄστρακα τῆς μεταβατικῆς φάσεως καὶ τμήμα πυραμιδικῆς βάσεως ἐκ πρασινωποῦ λίθου μὲ ἐγκοπὴν, ἰσχυρῶς κεκαυμένον. Κατὰ τὴν πλευρὰν ταύτην διελύθη ὁ πρόχειρος, κυρτὸς πῶς, τοῖχος, ὁ περιορίσας τὸν χώρον, ἵσως κατὰ τὴν τελικὴν περίοδον, ἵνα ἐρευνηθῇ τὸ ὑποκείμενον παλαιοανακτορικὸν στρώμα. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν ἐκ θλαστῶν λίθων περισυνελέγησαν τμήμα κονιάματος καμπυλούμενον καὶ γωνιούμενον, ὡς νὰ ἀπετέλει μέρος ζεύγους διπλῶν ἱερῶν κεράτων, δύο βαθέα κωνικὰ ἄωτα κύπελλα, τμήμα κωνικοῦ σκεύους ἵσως ἐκ φαγεντιανῆς, γλωσσοειδοῦς σχήματος ἀγνὺς καὶ τεμάχιον κισήρεως.

Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ θαλάμου τοῦ κλιβάνου, πρὸς τὸ ἀριστερὸν πλευρόν, περισυνελέγη τεμάχιον σκωρίας μετάλλου μὲ ἐμφανῆ ἕγνη τακέντος θείου, ὡς ἐπίσης δισκοειδὲς ἀμφίκυρτος ἀγνὺς. Διὰ τὴν περαιτέρω ἐρευναν τοῦ κλιβάνου ἐκαθαρίσθησαν ἐπιμελῶς οἱ τέσσαρες ἀεραγωγοὶ — τοῦ πρώτου κατὰ σειρὰν πολὺ μικρὸν μέρος εἶχεν ἀπομείνει καὶ τοῦ ἀμέσως μετ' αὐτὸν εἶχε καταστραφῇ ἡ μία πλευρά, διςφύζοντο ὅμως τὰ πρὸς τὸν θάλαμον τμήματα τῆς χοάνης των — καὶ ἐστερεώθησαν διὰ μίγματος κορασάνιου καὶ σιμεντοκονίας, συμπληρωθέντες κατὰ τὰ ἐλλείποντα αὐτῶν τμήματα (πίν. 269β). Ὡς ἐσημειώθη εἰς τὴν προηγούμενῃ ἐκθεσιν, βαίνουν ἐλαφρῶς ἐπικλινῶς ἀνερχόμενοι πρὸς Βορρᾶν, καὶ τὰ τέρματά των ἔχουν βόρειον ἐπικλινὲς τοίχωμα, ὡς ἐὰν ἐκάμπτοντο κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο πρὸς τὰ ἄνω μὲ ἀπότομον κλίσιν. Ὁ θάλαμος, ὡς ὑπετέθη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, εἶχε πεταλοειδὲς σχῆμα, μὲ τὸ νότιον ἄκρον τοῦ κυρτουμένου τμήματος στενούμενον ἵνα ἀποτελεσθῇ τὸ στόμιον τροφοδοτήσεως (εἰκ. 1). Τὸ κάτω στρώμα τῆς ἐπιχώσεως τοῦ θαλάμου ἀπετελέσθη, ὡς ἄλλως ὀλόκληρος ἡ ἐπίχωσις τῶν χώρων Φ καὶ Χ, ἡ διαστρωθεῖσα διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν νέων δαπέδων, ἐκ θλαστῶν χαλίκων καὶ τὰ τοιχώματα εἶχον ἐπιχρισθῇ διὰ στερεοῦ κονιάματος. Συμπαγὲς ἐπίχωσις κατὰ τὸ νότιον πλευρόν, χαμηλότερον τοῦ τοιχίου εισόδου, ἐξελήφθη κατ' ἀρχὰς ὡς ἐπίτηδες κατασκευασθὲν πεζούλιον (πίν. 270α), ἀφοῦ μάλιστα ἐπὶ ταύτης ἔβαινε τμήμα παρολιθικῆς πλακός. Ἀκολουθῶς ἀπεδείχθη ὅτι καὶ τοῦτο ἀπετέλεσε μέρος τοῦ πληρώματος, τὸ ὁποῖον ἔφραξε ἐν μέρει τὸ ἄνοιγμα τῆς εισόδου. Ἐκ τοῦ νοτίου τμήματος τῆς ἐπιχώσεως τοῦ θαλάμου περισυνελέγησαν χηλὴ ποδὸς μεγάλου ζφύου καὶ ὀδοὺς βοοειδοῦς. Μετὰ τὴν ἐκκένωσιν ἀπεδείχθη ὅτι ὁ θάλαμος ἐστένευε πρὸς τὰ κάτω λόγῳ τῆς κυρτώσεως τῶν τοιχωμάτων του. Τὰ κονιάματα τῶν τελευταίων δὲν διςφύζοντο πανταχοῦ καλῶς. Δὲν ἀνεφάνησαν ὅμως, ὡς ἀνεμένετο, στρώματα χυμένου μετάλλου, ὡς εἰς τὸν μεταλλευτικὸν κλιβανὸν τῆς Φαιστοῦ. Κατὰ τὸ δυτικὸν πλευρόν τοῦ θαλάμου ὑπῆρχεν εὐρὺ σχετικῶς ἄνοιγμα ἐπισκέψεως καὶ τοποθετήσεως ἐντὸς τοῦ κλιβάνου τοῦ πρὸς τῇ ξίν

μεταλλεύματος (εἰκ. 1 καὶ πίν. 270β). Τοῦτο συνάγεται ἐκ τῆς ἀνευρέσεως κατω-
φλίου ἐστρωμένου διὰ πλακὸς ἐκ πωρολίθου, μήκους 1.40 μ. καὶ μεγίστου πλά-
τους 0.50 μ., μὲ ἐγκοπὴν πρὸς τὰ ἔξω, ἵνα δημιουργηθῇ βάσις διὰ παραστάδα.
Βοθρίον διὰ στερεώσιν καθέτου σύρτου ἴσως ἀποδεικνύει δευτέραν χρῆσιν.
Μετὰ κενὸν 0.35 μ. πρὸς Νότον ὑπῆρχε βάσις ἄλλης παραστάδος. Προφανῶς
τὸ ἄνοιγμα τοῦτο ἐτοιχίζετο κατὰ τὴν ἐκκαμίνευσιν. Ἡ κοίτη τοῦ θαλάμου

Εἰκ. 1. Κάτοψις καὶ τομὴ τοῦ μεταλλευτικοῦ κλιβάνου τῆς Ζάκρου.

δὲν ἦτο ἐπίπεδος καὶ τὸ βαθύτερον μέρος εὐρίσκετο εἰς τὸ νότιον τμήμα, περί-
που 0.80 μ. κάτω ἀπὸ τὴν σφζομένην στάθμην τῶν ἀεραγωγῶν. Εἶναι ἄγνωστον
πόσον ὑψηλὸς ἦτο ἀρχικῶς ὁ θάλαμος, τοῦ ὁποίου τὸ ἄνω μέρος ἦτο, φαίνεται,
ῥυχοδομημένον εἰς μορφήν ἐκφοριχοῦ θόλου διὰ μεγάλων πλίνθων. Κατὰ τὴν
νοτίαν πλευρὰν ὁ θάλαμος εἰς ὕψος 0.70 μ. ἀπὸ τοῦ πυθμένος ἐκλείετο διὰ τοι-
χίου, τὸ ὁποῖον κατὰ τὸ μέσον καὶ καθ' ὅλον τὸ πλάτος του εἶχεν ὑψηλὴν αὐ-
λακα, ἐστρωμένην διὰ κεραμασβέστου καὶ κεκαλυμμένην διὰ πλακῶν, ἴσως
διὰ τὴν ροὴν μέσῳ αὐτῆς τοῦ τακέντος μετάλλου (πίν. 270β). Τοῦτο φαίνεται πι-
θανὸν ἐκ τῆς ὑπάρξεως δύο κτιστῶν κοιλοτήτων ἐκατέρωθεν καὶ ἐξωτερικῶς
τοῦ τοιχίου τούτου, αἱ ὁποῖαι τελικῶς ἐδέχοντο τὸ μέταλλον εἰς εἰδικῶς το-
ποθετούμενα ἐντὸς αὐτῶν σκεύη. Αἱ ὑποδοχαὶ αὗται διετηροῦντο ὅχι καλῶς,
ἢ μὲν δυτικῇ κατὰ τὸ ἥμισυ, ἢ ἀνατολικῇ κατὰ μικρὸν μόνον μέρος τῆς περι-
φερείας τῆς. Ἀνω τοῦ κλείοντος τοιχίου μὲ τὴν αὐλακα θὰ ἐσχηματίζετο τὸ

ἄνοιγμα προσθέτου τροφοδοτήσεως καὶ ἐπισκέψεως ἢ παρακολουθήσεως τῆς ἐκκαμινεύσεως. Προφανῶς τὸ μετᾱλλευμα ἐποποθετεῖτο ἐπὶ ἱκρίωματος ἐκ κλάδων καὶ ἄλλων ξύλων, τὸ ὁποῖον ἠνάπτετο, ἐνῶ ἡ πυρὰ συνεχῶς ἐτροφοδοτεῖτο διὰ τοῦ νοτίου στομίου. Οἱ τέσσαρες ἀεραγωγοί, τῶν ὁποίων τὰ λοξὰ πέρατα θὰ ἀνήρχοντο εἰς ἱκανὸν ὕψος, ἐτροφοδότουν δι' ὀξυγόνου τὸν θάλαμον, δημιουργουμένου ἰσχυροῦ ἀνοδικοῦ ρεύματος, τοῦ ὁποῖου ἡ ἔντασις ἐρρυθμίζετο διὰ τοῦ κλεισίματος ἐνὸς ἢ περισσοτέρων τῶν ἀεραγωγῶν. Μετὰ τὴν τῆξιν τὸ μέταλλον ἐχύνετο διὰ τῆς αὐλακὸς εἰς τὰ δοχεῖα τῶν ἐξωτερικῶν κτιστῶν ὑποδοχῶν, ἴσως μέσῳ ἀγωγοῦ πλευρίζοντος τὸ τοιχίον, τοῦ ὁποῖου ὅμως ἐλάχιστον τμήμα διεσώθη.

Τὰ ἀνευρεθέντα ὄστρακα εἰς τὴν συμπαγῆ ἐπίχωσιν τοῦ νοτίου τμήματος, τὴν ἐκκληφθεῖσαν ἀρχικῶς ὡς θρανίον, ἦσαν τῆς μεταβατικῆς περιόδου. Οὕτω φαίνεται ὅτι ἡ πλήρωσις τοῦ θαλάμου καὶ ἐπομένως ἡ παῦσις τῆς λειτουργίας του ἐγένετο περὶ τὸ 1600 π.Χ., κατὰ τὴν αὐτὴν περίοδον καθ' ἣν ἔπαυσε χρησιμοποιοῦμενον καὶ τὸ λοιπὸν παλαιοανακτορικὸν κτήριον, τὸ νῦν θεωρούμενον ὡς τὸ παλαιότερον ἀνάκτορον. Ὁ μεταλλουργικὸς λοιπὸν κλίβανος δύναται νὰ θεωρηθῇ ὅτι ἀνῆκεν εἰς τοῦτο ἢ τοῦλάχιστον ὅτι κατεσκευάσθη κατὰ τὴν μεταβατικὴν ΜΜ ΙΙΑ περίοδον κατὰ τὴν ὁποίαν ἐτέθη πάλιν εἰς χρῆσιν μέρος τοῦ ὑπὸ τὴν ἀνατολικὴν πτέρυγα τοῦ νέου ἀνακτόρου ἀνακαλυφθέντος ἐκτεταμένου κτηρίου. Μετὰ τὴν κατάχωσιν τοῦ κλιβάνου κατεσκευάσθη τὸ νέον δάπεδον τοῦ νεοανακτορικοῦ ἐργαστηρίου, τοῦ ὁποῖου μικρὸν ἐπὶ χριστον τμήμα διεσώθη κατὰ τὴν ΒΔ γωνίαν. Ὡς ἐσημειώθη, τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ δαπέδου ἦτο ἐκ στιβακτοῦ πηλοχώματος. Κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ δαπέδου τούτου ἀπεκόπη τὸ ὑπερέχον τμήμα τῶν ἀεραγωγῶν, οἱ ὁποῖοι οὕτω ἀπέμειναν ὡς αὐλακες, ἐνῶ ἀρχικῶς ἦσαν σωληνωτοί.

Ἐξω τοῦ πρώτου ἀεραγωγοῦ περισυνελέγη λεπίς ὀψιανοῦ καὶ ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ τετάρτου ἀεραγωγοῦ ἄωτά τινα κωνικά κύπελλα, μικκύλον ὄστρακον μελαμβανοῦς ἀγγείου καὶ μικρὰ τοξοειδῆς λαβή. Εἰς τὸ κενὸν μεταξὺ τοῦ κατωφλίου καὶ τῆς Ν παραστάδος τοῦ στομίου ἐλέγχου συνελέγη τμήμα δισκοειδοῦς ἀμφικύρτου ἀγνῦθος. Δὲν εἶναι βέβαιον ὅτι ἐκατέρωθεν τῆς αὐλακὸς τοῦ στομίου τροφοδοτήσεως ὑπῆρχον δύο ἄλλαι στενώτεραι καὶ μᾶλλον ἀκάνονιστοι ἴσως κατὰ τὰ σημεῖα ταῦτα ἐγένετο ἐμφραξίς διὰ τὴν στερέωσιν τῶν τοιχωμάτων τῆς αὐλακὸς.

Ὁ ἐργαστηριακὸς χώρος Χ, ἐνθα ὁ κλίβανος, δὲν εἶχεν ἄλλας ἐγκαταστάσεις εἰμῇ, κατὰ τὴν εἰσοδὸν του, προσκεκολλημένον εἰς τὸν δυτικὸν τοῖχον τοῦ Κτηρίου τῶν κογχῶν τραπεζοειδὲς περίφραγμα ἢ μᾶλλον κρηπίδα με ἐσωτερικὸν κοίλωμα ἔχον τὸ ἄνοιγμά του ἐκ ΝΔ. Ἦτο μικρῶν διαστάσεων καὶ εἶναι ἄγνωστον διὰ ποίαν ἐργαστηριακὴν χρῆσιν ἐχρησιμοποιήθη, ἀφοῦ κατεσκευάσθη εἰς τὴν προκεχωρημένην νεοανακτορικὴν περίοδον. Οὐδὲν ἀνευρέθη ἐντὸς αὐτοῦ. Ἴσως τότε ἐγένετο τὸ φράγμα μεταξὺ τοῦ περιφράγματος τούτου καὶ

τοῦ τετραγωνικοῦ πεσσοῦ, ὁ ὁποῖος ἐπλευρίζε τὸ μέγα κατώφλιον τῆς ἐσωτερικῆς εἰσόδου, κάθετον, ὡς ἐσημειώθη εἰς τὴν προηγηθεῖσαν ἔκθεσιν, πρὸς τὸν τοῖχον τῆς κυρίας εἰσόδου ἀπὸ τῆς ὁδοῦ. Τὸ φράγμα τοῦτο εἶχε χρησιμεύσει ὡς κλείων τοῖχος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶχε στηρικθῆ, ἐλαφρῶς λοξῶς, ἕτερος πρόχειρος τοῖχος, ἵσως ἀντερείσματικὸς μετὰ τὴν τελικὴν ἐπίχωσιν τοῦ ἐργαστηριακοῦ χώρου. Ἡ ἀρχικὴ κατάστασις ἦτο εἴσοδος μέσῳ δύο ἀνοιγμάτων, δημιουργουμένων μεταξὺ τῶν τοίχων καὶ τοῦ τετραγωνικοῦ πεσσοῦ — τοῦ ὁποίου ἡ βάσις ἀπετελέσθη ἐξ ἐνὸς μεγάλου καὶ δύο μικροτέρων λίθων —, ἐστρωμένων διὰ πλακῶν, μορφῆς κατωφλίων, τῶν ὁποίων μόνον ἡ δυτικὴ ἀνευρέθη εἰς τὴν θέσιν τῆς, ἐνῶ τῆς ἄλλης, ἀφαιρεθείσης ἵσως κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ φράγματος, ἐσφίζετο μόνον τὸ ἐκ μικρῶν λίθων θεμέλιον. Ἀνάλογος διάταξις ἀνευρέθη εἰς τὴν εἴσοδον τῆς Οἰκίας Α τῆς Τυλίσου.

Ἐκ τοῦ διαλυθέντος φράγματος προῆλθεν ἄωτον κωνικὸν κύπελλον. Ἐκ τοῦ ἐπιχωσθέντος κατὰ τὸ τέλος τῆς ἀνασκαφικῆς περιόδου τοῦ 1973 κατὰ τὸν χῶρον τοῦ προστώου σωροῦ ὀστράκων, προερχομένων ἐκ τῆς περὶ τοῦτο περιοχῆς, περισυνελέγησαν ἡμισυ λιθίνης μύλης προσηλώσεως ἄξονος θύρας, ἐπίστεψις μορφῆς διπλῶν κεράτων ἐκ πηλίνου σκεύους, μικρὰ παραλληλεπίπεδος ἀγνύς καὶ ἄλλη γλωσσοειδής. Κατὰ τὸν καθαρισμὸν τῶν λίθων τῆς νοτίας κρηπίδος τοῦ προστώου συνελέγη τεμάχιον σκωρίας μετάλλου καὶ ἕτερον κισήρεως. Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως ἡ ὁποία εἶχε συσσωρευθῆ κατὰ τὸ Α κράσπεδον τοῦ ἐργαστηρίου Χ καὶ κατὰ μῆκος τῆς Δ προσόψεως τοῦ Κτηρίου τῶν κογχῶν περισυνελέγησαν πολλὰ κυρτὰ κονιάματα ἐξ ἀναγλύφων τοιχογραφῶν, ὡς ἐπίσης ἄλλα μὲ ἀνάγλυφον διαμόρφωσιν, ἵσως ἐκ πλασίσιων θυρῶν ἢ παραθύρων. Ταῦτα προφανῶς κατέπεσαν ἐκ τῆς διακοσμῆσεως τοῦ ἐσωτερικοῦ τῶν κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ μνημονευθέντος κτηρίου δωματίων, ἰδίως μάλιστα τοῦ δωματίου V. Ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπιχώσεως προῆλθον ἄωτον κωνικὸν κύπελλον, μεγάλη παραλληλεπίπεδος ἀγνύς, τρία εὐμεγέθη τεμάχια κυλινδρικοῦ ποδὸς τραπέζης ἢ λύχνου ἐκ φαιοῦ μαλακοῦ λίθου καὶ πυρὴν μελανωποῦ λίθου. Ἐξ ἐπιχώσεως προσεγγιζούσης τὴν περιοχὴν τοῦ κλιβάνου συνελέγησαν τεμάχια σκωριῶν μετάλλου, καὶ τὸ ἡμισυ γλωσσοειδοῦς ἀγνύθος.

Εἰς τὸ κράσπεδον τοῦ εὐρυτέρου ἐργαστηριακοῦ χώρου Φ καὶ τὴν βαθυτέραν αὐτοῦ ἐπίχωσιν περισυνελέγησαν πολλὰ παλαιοανακτορικά καὶ τῆς μεταβατικῆς περιόδου MM III - YM IA ὀστράκα καὶ τμήματα ἀγγείων τόσον τοῦ σκοτεινοῦ ἐπὶ ἀνοικτοῦ ὅσον καὶ τοῦ ἀνοικτοῦ ἐπὶ σκοτεινοῦ τρόπου, ὡς βάσις εὐμεγέθους κυλινδρικοῦ σκεύους, ἄωτον κωνικὸν κύπελλον, ἐπιμήκης ραβδοειδὴς λαβὴ πυραύνου κ.ἄ. ἐπίσης τμήμα λοπαδίου ἐκ τεφρομέλανος λίθου καὶ μέρος ἐκ τοῦ τοιχώματος παχύτερου σκεύους ἐκ μελανωποῦ λίθου. Κατὰ τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ B τοίχου τοῦ παλαιοανακτορικοῦ δωματίου T, παρὰ τὴν BA του γωνίαν, συνελέγησαν ἐξ κωνικὰ ἄωτα κύπελλα τῆς μεταβατικῆς περιόδου καὶ ἡμίτομον ποδὸς κυλινδρικοῦ λιθίνης τραπέζης ἢ λύχνου. Ἐτερον ἄωτον

κύπελλον καὶ κάτω μέρος ἄλλου ἴσως κυπέλλου συνελέγησαν ὀλίγον περαιτέρω κατὰ τὸν Β τοῦχον.

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΥΛΗ
ΤΟΥ ΠΑΛΑΙΟΤΕΡΟΥ
ΑΝΑΚΤΟΡΟΥ

Διὰ τὴν περαιτέρω διερεύνησιν καὶ ἐξακριβώσιν τῆς ἐκτάσεως, τῶν ὁρίων καὶ τοῦ ἀκριβοῦς προσανατολισμοῦ τῆς διὰ δοκιμαστικῶν τάφρων, γενομένων κατὰ τὴν ἀνασκαφικὴν περίοδον τοῦ 1971, ἀποκαλυφθείσης παλαιότερας κεντρικῆς αὐλῆς ὑπὸ ἐκείνην τοῦ νεωτέρου ἀνακτόρου, ἀπεφασίσθη νὰ διανοιγοῦν συμπληρωματικῶς ἄλλαι δοκιμαστικαὶ τάφροι, μία διαγώνιος ἀπὸ τῆς εἰσόδου εἰς τὴν πτέρυγα τῶν ἱερῶν μέχρι τῆς ἀνατολικῆς γωνίας τῆς αὐλῆς, μὲ διεύρυνσίν της κατὰ τὸ πρὸ τῆς ΒΑ στοᾶς τμήμα, ἄλλη κατὰ τὴν νοτίαν γωνίαν τῆς αὐτῆς αὐλῆς, μὲ διεύρυνσιν πρὸς τὴν διάβασιν XLIX καὶ τὸν παρ' αὐτὴν νότιον περίβολον. Διὰ τῶν τάφρων τούτων ἠλπίζετο ὅτι θὰ βεβαιωθοῦν αἱ ἀκριβέστεραι διαστάσεις καὶ ὁ προσανατολισμὸς τῆς παλαιότερας κεντρικῆς αὐλῆς, καθισταμένης οὕτω περισσότερον βεβαίαις τῆς ὑποθέσεως ὅτι τὰ ὑπὸ τὴν ἀνατολικὴν καὶ δυτικὴν πτέρυγα ἀναφανέντα τμήματα ἐκτεταμένων ἰσχυρῶν κτηρίων ἀνήκουν πράγματι εἰς τὸ παλαιότερον ἀνάκτορον, σύγχρονον πρὸς τὰ παλαιότερα ἀνάκτορα τῆς Κνωσοῦ, τῆς Φαιστοῦ καὶ τῶν Μαλίων. Τὸ ἀποτέλεσμα ὑπῆρξε θετικὸν καὶ τὰ ἐξαχθέντα συμπεράσματα λίαν σημαντικὰ.

Ἡ πρώτη τάφος κατὰ τὸ Β τμήμα τῆς κεντρικῆς αὐλῆς διηνοιχθῇ μὲ πλάτος 0.85 μ. (πίν. 271α - β). Τὸ πρῶτον στρώμα πάχους 0.30 μ. ὑπὸ τὸ σκληρὸν στιβακτὸν πηλόχωμα τὸ ἀποτελέσαν τὴν διάστρωσιν τῆς αὐλῆς συνίστατο ἐξ ὑποπρασίνου στιβακτοῦ πηλοχώματος, ληφθέντος — κατὰ τὴν παλαιότεραν ὑπόθεσιν τοῦ καθηγ. Shaw — ἐκ τῶν βαθέων βόθρων, τῶν ἐρευνηθέντων τὸ 1901 ὑπὸ τοῦ Hogarth, τοῦ λόφου τοῦ Ἀγίου Ἀντωνίου. Τὰ ἐκ τοῦ στρώματος τούτου συλλεγέντα ὕστρακα ἐφαίνοντο ὅλα παλαιοανακτορικά· μεταξὺ ἄλλων τμήμα ποτηρίου τύπου tumbler, τεμάχιον ἀγγείου μὲ πυρρὸν στυλπνὸν ἐπίχρισμα, τεμάχιον ἐκ στομίου προχύσεως μὲ λευκὰς καὶ ἐρυθρὰς ταινίας ἐπὶ σκοτεινοῦ βάθους. Εἰς βάθος 0.35 - 0.40 μ. ἀνεκαλύφθη τὸ δάπεδον τῆς αὐλῆς, τὸ αὐτὸ τὸ ὅποιον εἶχεν ἀναφανῇ καὶ κατὰ τὴν διάνοξιν τῶν τάφρων τοῦ 1971 εἰς ἄλλα νοτιώτερα σημεῖα τῆς αὐτῆς κεντρικῆς αὐλῆς. Τοῦτο εἶχεν ἀποτελεσθῇ ἐκ καταλεύκου στιβακτοῦ πηλοχώματος διαστρωθέντος ἐπὶ παχυτέρου στρώματος χαλिकासβέστου, νῦν διαβρόχου ἐκ τῶν ἀναβλυζόντων ὑπογείων ὑδάτων. Τὸ δάπεδον τοῦτο ἦτο συνεχὲς καὶ ἐπίπεδον καί, ὥς ἀπεδείχθη διὰ παρακολουθήσεώς του κατὰ τὸ ἀνατολικὸν καὶ τὸ βόρειον κράσπεδον, προεξετείνετο καὶ ὑπὸ τὴν ἀνατολικὴν καὶ τὴν βορείαν πρόσοψιν πρὸς τὴν κεντρικὴν αὐλὴν τοῦ νεωτέρου ἀνακτόρου. Ἡ παρακολούθησίς του ὑπὸ τὰς προσόψεις ταύτας ἦτο δύσκολος, ὅπως δῆποτε ὅμως ἀπεδείχθη ὅτι ἐξετείνετο ἄνω τοῦ 0.30 μ. ἀνατολικῶς καὶ 0.40 μ. βορείως. Κατὰ τὴν δυτικὴν πρόσοψιν τοῦ

νέου ἀνακτόρου πρὸς τὴν αὐλὴν εἶχεν ἀποκοπῇ ἢ συνέχειά του κατὰ τὴν θεμελίωσιν, εἰς ἀκανόνιστον γραμμὴν (πίν. 272α), ὡς εἶχε διαπιστωθῇ καὶ κατὰ τὴν διάνοξιν τῆς πρώτης δοκιμαστικῆς τάφρου τοῦ ἔτους 1971. Ὑπὸ τὴν ἀνατολικὴν πρόσοψιν τὸ δάπεδον προχωρεῖ κλίνον βαθμηδὸν πρὸς Ἀνατολάς· ἀσφαλῶς τοῦτο ὀφείλεται εἰς καθίζησιν λόγῳ τοῦ ἐπιτεθέντος βάρους τῆς προσόψεως ταύτης. Τὸ πέρας του δὲν φαίνεται νὰ ἀπέχη πολὺ. Ὑπὸ τὴν πρόσοψιν τῆς στοᾶς ἡ ὑποχώρησις ἦτο μικροτέρα καὶ τὸ δάπεδον προεξετείνετο σχεδὸν εἰς τὴν αὐτὴν στάθμην. Οὐδείς λοξὸς τοίχος ἀνεφάνη ἐντὸς τοῦ χώρου τῆς αὐλῆς εἰς βάθος καὶ τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ παλαιὰ αὐλὴ εἶχεν ὅμοιον προσανατολισμόν, γηγονὸς τὸ ὅποῖον ἐφαινετο καὶ ἐξ ἀρχῆς πιθανὸν ἐκ τοῦ προσανατολισμοῦ τῶν ὑπὸ τὴν Δυτικὴν πτέρυγα ἀναφανέντων παλαιοανακτορικῶν τοίχων. Ἡ ἀρχικὴ λοιπὸν κεντρικὴ αὐλὴ θὰ ἦτο πλατυτέρα καὶ ἐπιμηκεστέρα τῆς τοῦ δευτέρου ἀνακτόρου· ἀκριβῶς πόσον δὲν θὰ ἦτο εὐκολον νὰ καθορισθῇ, ἴσως ὅμως τὰ πρὸς ΝΑ κατεύθυνσιν ὅρια θὰ ἠδύναντο νὰ καθορισθοῦν δι' ἄλλης δοκιμαστικῆς τάφρου κατὰ τὴν περιοχὴν ταύτην, ἡ ὁποία ἐν μέρει δὲν ἐκαλύφθη ὑπὸ κτηρίων κατὰ τὴν νεοανακτορικὴν περίοδον. Εἰς τὴν περιοχὴν, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπῆρχε κατὰ τὴν τελευταίαν περίοδον ὁ βωμός, τὸ δάπεδον τῆς αὐλῆς ἐτρήθη ἀκανονίστως εἰς ἑκτασιν ἐκτεινομένην ἐπὶ τινὰ μέτρα εἰς μῆκος καὶ εἰς πλάτος μεγαλύτερον τοῦ πλάτους τῆς δοκιμαστικῆς τάφρου. Κατὰ τὴν περιοχὴν ταύτην ἀνεφάνη καὶ δεῦτερον δάπεδον αὐλῆς, μόλις 0.15 μ. κάτω τοῦ πρώτου παλαιοανακτορικοῦ δαπέδου, ἐξ ὁμοίως λευκοῦ — ἢ μᾶλλον ὑπολευκοῦ — πηλοχώματος, ὡσαύτως διαβρόχου ἐκ τοῦ ἀναβλύζοντος ὕδατος καὶ ἐκ τοῦτου ἀποβάντος εὐαισθήτου (πίν. 272β). Τὰ μεταξὺ τῶν δύο στρωμάτων ἐλάχιστα ἀναφανέντα ὅστρακα ἦσαν χαρακτηριστικῶς παλαιοανακτορικά, τῆς αὐτῆς ὅμως περιόδου ἦσαν καὶ τὰ ὅστρακα τὰ ὁποῖα περισυνελέγησαν κάτω τοῦ δευτέρου δαπέδου, ὡς τμῆμα καμαραϊκοῦ ἀγγείου μὲ λευκὰς ταινίας πλαισιούσας ἄλλην βαθέως λόχρουν ἐπὶ σκοτεινοῦ βάθους, στιλπνὰ ὅστρακα μὲ πυρρὰν ἐκ τῆς ὀξειδώσεως τοῦ πυρὸς κηλίδας, ὅχι ὅμως ρυθμοῦ Βασιλικῆς, κάτω τμῆμα μετὰ τοῦ πυθμένου ποτηρίου τύπου tumbler μὲ λευκὴν ἐπ' αὐτοῦ ταινίαν καὶ στιλπνὸν κεραμόχρουν ὅστρακον. Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως ἄνω τοῦ πρώτου δαπέδου ὑπὸ τὴν ΒΑ στοὰν συνελέγη τμῆμα ἐκ τῆς προχύσεως καμαραϊκοῦ σκεύους μὲ δύο λευκὰς καὶ δύο ἐρυθρὰς ταινίας, ἐπὶ σκοτεινοῦ βάθους. Τὰ μᾶλλον ἐνδιαφέροντα μεταξὺ τῶν δύο δαπέδων τῆς περιοχῆς τοῦ βωμοῦ ὅστρακα — καὶ τὸ βαθύτερον εἶχε παρομοίως τρηθῇ, ἴσως κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ βωμοῦ — ἦσαν ἐν στιλπνὸν μὲ καστανὸν ἐπίχρυσμα καὶ τμῆμα ἀβαθοῦς λοπαδίου μὲ πρόχυσιν. Τὸ ἐκ θλαστῶν χαλίκων ὑπόστρωμα περιεῖχε περισσότερα ὅστρακα, παλαιοανακτορικά κατὰ τὸ πλεῖστον, ἐνθ' οὖν τινὰ ἐφαίνοντο προανακτορικά. Ἰσως ἡ ἀνανέωσις τοῦ δαπέδου δεικνύει μετὰβασιν ἀπὸ φάσεως εἰς φάσιν. Ἡ παρακολούθησις τῆς ἐπεκτάσεως τοῦ πρώτου δαπέδου ὑπὸ τὴν ΒΑ στοὰν συνήνητσε δυσκολίας καὶ δὲν κατέστη δυνατόν νὰ προχωρήσῃ πέραν τοῦ 0.40 μ. Ἐκ τοῦ βάθους ἐξήχθη-

σαν πολὺ ὀλίγα ὄστρακα, ἐν χαρακτηριστικὸν μὲ ἐρυθρὰν καμπυλωμένην ταϊνίαν μεταξὺ λευκῶν, μὲ τρεῖς λεπτὰς λοξὰς γραμμὰς. Ἐκ τοῦ διαβρόχου στρώματος, τοῦ διατρηθέντος κατὰ τὴν περιοχὴν τοῦ βωμοῦ, περισυνελέγη κατεργασμένον τεμάχιον ἡμιδιαφανοῦς λευκάζοντος λίθου μὲ φλεβώσεις, ἴσως ὄνυχος, ραβδοειδοῦς κυρτεπιπέδου σχήματος μὲ λοξὴν ἀπότμησιν τοῦ ἄκρου.

Εἰς τὴν δοκιμαστικὴν τάφρον κατὰ τὴν Δ γωνίαν τῆς κεντρικῆς αὐλῆς καὶ τὴν συνεχομένην πρὸς αὐτὴν διάβασιν XLIX (πίν. 273α) κατεβλήθη προσπάθεια νὰ ἀνευρεθοῦν τὰ πρὸς Νότον καὶ Δυσμὰς πέρατα τῆς κεντρικῆς αὐλῆς τοῦ παλαιοτέρου ἀνακτόρου. Πράγματι ἐσώτερον τῆς γραμμῆς τῆς προσόψεως καὶ ὑπὸ τὸ δάπεδον τῆς διαβάσεως ἀνεκαλύφθη τοῖχος βαίνων ἀπὸ Β πρὸς Ν (πίν. 273β) καὶ ὁ ὁποῖος ἀρχικῶς ὑπετέθη ὅτι ἀπετέλει τὸ δυτικὸν ὄριον τοῦ καὶ κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο ἀποκαλυφθέντος παλαιοῦ δαπέδου τῆς αὐλῆς, περίπου εἰς τὸ αὐτὸ βάθος. Εὐθὺς κατόπιν διεπιστώθη ὅτι τὸ δάπεδον διήρχετο καὶ ὑπὸ τὸν τοῖχον τοῦτον, συνεχιζόμενον ἔτι περαιτέρω. Ὁ τοῖχος ἦτο παλαιότερος τοῦ νεωτέρου ἀνακτόρου, ἀφοῦ προεξείνετο πρὸς Β ὑπὸ τὴν γωνίαν τῆς πρὸς τὴν κεντρικὴν αὐλὴν προσόψεως τούτου. Τὰ ἐπὶ τοῦ δαπέδου περισυλλεγέντα ὄστρακα εἶναι παλαιοανακτορικά. Τεμάχια λεπτῆς κυάθου μὲ τεφρομέλαν ἐπίχρυσμα καὶ λευκὴν ἐξίτηλον σπεῖραν, περισυλλεγέντα ἀμέσως ὑπὸ τὴν στρῶσιν τῆς νεωτέρας αὐλῆς, φαίνονται MM III χρόνων. Τὰ θεμέλια τῆς νεοανακτορικῆς γωνίας τῆς Αἰθούσης συμποσίῳ ἐκοῦσαν τὸ δάπεδον τῆς παλαιότερας αὐλῆς, ἀκριβῶς ὡς ἀπετμήθη τοῦτο καὶ ὑπὸ τῆς λοιπῆς πρὸς τὴν κεντρικὴν αὐλὴν προσόψεως. Κατὰ μῆκος τῆς προσόψεως τοῦ ΝΔ ἐργαστηριακοῦ τομέως ἀνεφάνη εἰς βάθος, ὀλίγον προεξέχων τοῦ παλαιοῦ ἐκ πηλοχώματος δαπέδου, τοῖχος ἐπεκτεινόμενος καὶ πέραν τῆς Β γωνίας τοῦ τομέως τούτου, πρὸς τὴν διάβασιν XLIX, ὅπου καὶ παρηκολουθήθη οὗτος εἰς τὴν πρὸς τὰ ΒΔ πορείαν του, ἐλαφρῶς ἀποκλίνουσας τῆς νοτίας προσόψεως πρὸς τὴν κεντρικὴν αὐλὴν (πίν. 273β). Περὶ τὸ τοιχίον τοῦτο, κατὰ τὴν διάβασιν, περισυνελέγησαν ὑψηλὸν tumbler μὲ λοξὰ λογχοειδῆ φύλλα, ἀποδοθέντα διὰ λευκοῦ χρώματος ἐπὶ σκοτεινοῦ βάθους, μὲ νευρώσεις ἐρυθράς, τμῆμα διωρόφου κυπέλλου μὲ ταινιωτὴν λαβὴν light on dark, διάφορα ἄλλα παλαιοανακτορικά ὄστρακα καὶ πρισματικὸς τρίπλευρος τριπτῆρ. Τὸ ἐκ πηλοχώματος δάπεδον ἐτερματίζετο, φαίνεται, πρὸς Δυσμὰς, εἰς ἄλλον τοῖχον μὲ κατεῦθυνσιν ἐκ Β πρὸς Ν ἀναφανέντα εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ ἥδη σημειωθέντος. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο συνελέγησαν πολλὰ διάβροχα ἐπιχρίσματα. Τὸ κατώφλιον τῆς διαβάσεως XLIX ἐστηρίχθη ἐπὶ σειρᾷ λίθων, βαιόντων καθέτως πρὸς τὸν ΒΔ τοῖχον τοῦ ἐργαστηριακοῦ τομέως (πίν. 274α), καὶ τὸν τοῖχον τοῦ νοτίου περιβόλου μὲ εἴσοδον. Ὑπὸ τὴν ἐμφανισθεῖσαν εἴσοδον ταύτην ἀνεφάνη παλαιότερα εἴσοδος περιβόλου διασφύζουσα ἐν μέρει τὸ κατώφλιόν της (πίν. 274β). Εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην περισυνελέγησαν ὄστρακα εὐμεγέθους ἀγγείου ἰσχυρῶς διαβρωθέντα.

Ὑπὸ τὰ θεμέλια τοῦ τοίχου τοῦ περιβόλου ὑπῆρχε τὸ αὐτὸ ὑποπράσινον πηλόχωμα τοῦ ὑποστρώματος τῆς νεοανακτορικῆς αὐλῆς. Παρατηρήθη ὅτι τοῦτο ἐπεκράτητο ἐπὶ τῶν κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο κονιαμάτων. Ἐξ αὐτοῦ περισυνελέγη πῆλινον πωμάτιον μὲ εὐρεῖαν κύκλω ἀναθύρωσιν καὶ τοξοειδῇ λαβὴν ἀποκρουσθεῖσαν. Ἐπικαθίσασα γωνία ἐπὶ τοῦ μνημονευθέντος συστήματος τοίχων κατὰ τὴν διάβασιν ἔχει τὸ ΒΑ σκέλος τῆς συνδεόμενον μὲ τὴν ΒΑ παραστάδα τῆς διατοιχισθείσης εισόδου τοῦ νοτίου περιβόλου. Ὁ τοίχος τοῦ νοτίου ὀρίου τῆς παλαιότερας αὐλῆς, προεκτεινόμενος ὑπὸ τὸν Δ τοίχον τοῦ νοτίου περιβόλου, εἶχεν ἐνισχυθῇ κατὰ τὸ κατὰ τὴν διάβασιν XLIX τμήμα δι' ἄλλου τοιχείου παραλλήλως βαίνοντος καὶ φθάνοντος μέχρι τῶν θεμελιῶν λίθων τοῦ ΒΔ τοίχου τοῦ νοτίου ἐργαστηριακοῦ τομέως. Μετὰ τὰς γενομένας διαπιστώσεις αἱ δοκιμαστικαὶ τάφροι ἐκλείσθησαν, πλὴν τμήματος κατὰ τὴν διάβασιν XLIX καὶ τὴν εἴσοδον τοῦ περιβόλου.

ΑΝΑΖΗΤΗΣΙΣ ΤΩΝ
ΟΡΙΩΝ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ
ΠΤΕΡΥΓΟΣ

(παρένθ. πίν. ΙΑ')

Κατὰ μῆκος τῆς σημερινῆς κοινοτικῆς ὁδοῦ, ἡ ὁποία ὠδηγεῖ εἰς τὴν παραλίαν τοῦ ὀρμίσκου τῆς Ζάκρου, εἶχε γίνεи прὸ ἐτῶν ἀνίχνευσις διὰ δοκιμαστικῶν τάφρων, βάσει πληροφοριῶν καὶ ἐνδείξεων, πρὸς ἀνακάλυψιν τῶν ὀρίων τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος τοῦ ἀνακτόρου. Εἶχε τότε ἀνακαλυφθῇ ἐπιμήκης τοίχος ἀποτελούμενος ἀπὸ διάφορα τμήματα, ἄλλα προχείρως ὀικοδομημένα καὶ ἄλλα ἐπιμελέστερον, ἐν μέρει διὰ πελεκητῶν λίθων, μὲ προσανατολισμὸν ἀποκλίνοντα κατ' ὀλίγας μοίρας τοῦ γενικοῦ προσανατολισμοῦ τοῦ νέου ἀνακτόρου. Ὁ τοίχος παρηκολουθήθη τότε ἐπὶ 25 περίπου μέτρα. Τελικῶς ὅμως δὲν εἶχε διευκρινηθῇ ἂν ἐπρόκειτο περὶ τοίχου ἀνήκοντος εἰς περίβολον τοῦ ἀνακτόρου ἢ εἰς τι τῶν παρ' αὐτὸ παραρτημάτων. Νῦν ἐπεχειρήθη διὰ διευρύνσεως τῶν τάφρων, μετὰ γενικὸν καθαρισμόν τοῦ ἤδη ἀποκεκαλυμμένου τμήματος, νὰ διασαφηθῇ πληρέστερον ἡ φύσις τοῦ κτίσματος τούτου. Κατὰ τὸν καθαρισμόν ἰδίως τῶν ἄνω ἐπιφανειῶν τῶν τμημάτων τοῦ τοίχου ἀνεκαλύφθη μεγάλη ποσότης κισήρεως, ἡ ὁποία εἶχεν ἐπικαλύψει τὸ κεντρικὸν ἰδίως αὐτοῦ μέρος. Τελικῶς ἀπεδείχθη ὅτι ὁ τότε ἀποκαλυφθεὶς τοίχος ἦτο προχείρως ὀικοδομημένος ἐπὶ ἄλλου στιβαροῦ καὶ καλῶς ἐκτισμένου διὰ πελεκητῶν πωρολίθων. Οὗτος εὐρίσκετο ὀλίγον ἐσωτέρω τῆς πρὸς Δ ἐστραμμένης πλευρᾶς τοῦ προχείρου, ἐλαφρῶς ἀποκλίνων αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ οὗτος ὅχι μὲ τὸν αὐτὸν προσανατολισμὸν τῶν τοίχων τοῦ νέου ἀνακτόρου. Προφανῶς ἡ κυρία πρόσοψις του ἦτο ἐστραμμένη πρὸς ΒΒΔ. Εἶναι ἀμφίβολον ἐπομένως ὅτι πρόκειται περὶ τοίχου περιβόλου, ἀλλὰ μάλλον περὶ τοίχου κτηρίου ἐκτεινομένου πρὸς Ἀνατολάς, ὑπὸ τὸ κατὰστρωμα τῆς κοινοτικῆς ὁδοῦ καὶ τοῦ παρ' αὐτὴν κτήματος, ἀφοῦ μάλιστα ἐβεβαιώθη ὅτι ἄλλοι τοῖχοι ὑπάρχουν ἀνατολικῶς, κάθετοι ἐπὶ τοῦτον. Τὸ πᾶχος του φαίνεται ὅτι εἶναι 0.70 μ. καὶ διασφίζει μόνον δύο σειρὰς τῶν δόμων του

ἐκ παρωλίου. Καὶ ὁ παλαιότερος οὗτος τοῖχος φαίνεται νεοανακτορικός. Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως ἡ ὁποία ἐκάλυπτε τὸ πρὸς τὸ ἀνάκτορον πλευρόν του συνελήγησαν τεμάχια ἀπηνθρακωμένων ξύλων. Ἡ ἐπὶ τοῦτου οἰκοδόμησις τοῦ μεταγενεστέρου τοίχου ἐγένετο κατὰ τμήματα, ἀνόμοια μεταξύ των τόσο ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς δομῆς ὅσον καὶ τὴν γενικὴν κατεύθυνσιν, κατὰ τὸ πλεῖστον δὲ προεξέχοντα τοῦ ὑποκειμένου τοίχου. Δύο μεγάλοι ὄρθιοι πελεκητοὶ λίθοι, ὡς παραστάδες εἰσόδου, φραγθείσης ἐκ τῶν ὑστέρων, ἦσαν τοποθετημένοι περὶ τὸ μέσον τοῦ συνολικῶς ἀποκαλυφθέντος τμήματος τοίχου, ὁ ὁποῖος παρηκολούθηθη ἐπὶ περισσότερον τῶν 35 μ. Εἷς ἐκ τῶν παρωλίων του φέρει χαρακτὸν σημεῖον ἐκ χιαστί διασταυρουμένων γραμμῶν ἐπὶ τῆς ἄνω αὐτοῦ ἐπιφανείας, ὑπεράνω δύο ἄλλων παραλλήλων. Τὸ μεγαλύτερον ποσὸν κισήρεως προῆλθεν ἐκ δύο κοιλοτήτων τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ τοίχου, περίπου κατὰ τὸ ὕψος τῆς κυκλικῆς δεξαμενῆς, ἀπεχουσῶν ἀπ' ἀλλήλων δύο μέτρα περίπου. Προφανῶς ἐκεῖ διεσώθη ἡ κίστηρις λόγῳ τῶν λακκωμάτων, ἐνῶ παρεσύρθη ἀπὸ τὰ ἄλλα σημεῖα.

Καὶ εἰς τὸν ὑποκείμενον ἐκ παρωλίων τοῖχον δύο ἢ τρεῖς μεγάλοι πελεκητοὶ παρόλιοι ἔχουν τοποθετηθῆ ὄρθιοι, παρέχοντες τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἐπλεύρισαν ἀνοίγματα ὡς παραστάδες· ὁ ἐπιμελὴς καθαρισμὸς ὅμως δὲν ἐπεβεβαίωσε τὴν ὑπαρξίν τῶν ἀνοιγμάτων τούτων. Οἱ ἐνδιάμεσοι λίθοι ἀπεδείχθη πάντως ὅτι ἦσαν μικρότεροι. Τὰ παρὰ τὴν κρηπίδα τοῦ τοίχου περισυλλεγένητα ὄστρακα ἐφαίνοντο νεοανακτορικά· μεταξύ τούτων συνελήγη τμήμα λεκανίδος με σχοινίην ἐμπέστον διακόσμησιν περιθέουσιν ὑπὸ τὸ χεῖλος.

ΤΟ ΚΤΗΡΙΟΝ ΤΩΝ ΚΟΓΧΩΝ

Τὸ παρὰ τὴν Ὀδὸν λιμένος ἀνακαλυφθὲν κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν ἀνασκαφικὴν περίοδον νεοανακτορικὸν κτήριον — κυρίως εἶχεν ἀναφανῆ ἢ κατὰ τὴν ὁδὸν ἰσχυρὰ ΒΔ γωνία του — ἀπεδείχθη λίαν ἐκτεταμένον καὶ διερρυθμισμένον εἰς τρία διαφόρου στάθμης ἰσόπεδα, κατανεμημένα εἰς τὴν κλιτύν, ἡ ὁποία κατέρχεται ἀπὸ τῆς Ὀδοῦ λιμένος, τοῦ ὑψηλοτέρου τούτων εὐρισκομένου ὀλίγον χαμηλότερον τῆς στάθμης τῆς ὁδοῦ, τοῦ μέσου βαθυτέρου κατὰ δύο ἴσως μέτρα, τοῦ δὲ νοτιωτέρου καὶ ταπεινοτέρου ὧν εἰς χαμηλότεραν κατὰ δύο περίπου εἰσέτι μέτρα στάθμην· εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο τμήμα εἶχον διαμορφωθῆ κατὰ τὴν πρώτην φάσιν χρήσεως τοῦ κτηρίου — τὴν ΥΜ ΙΑ — βαθεῖαι ἀποθῆκαι προσιταὶ διὰ κλιμακίδος. Ἡ ἔρευνα ἤρχισεν ἐκ τῶν δύο ἄκρων τοῦ κτηρίου, τοῦ βορείου καὶ τοῦ νοτίου, καὶ ἐπροχώρησε πρὸς τὸ μέσον, χωρὶς νὰ καταστῇ δυνατόν νὰ περαιωθῇ αὕτη λόγῳ τῶν βαθειῶν, ἰδίως κατὰ τὸ μέσον καὶ νότιον τμήμα ἐπιχώσεων. Ἀπεδείχθη οὕτω ὅτι τὰ δύο τμήματα, τὰ ὁποῖα κατ' ἀρχὰς εἶχον θεωρηθῆ ἀνεξάρτητα, ἀπετέλουν μέρος ἑνὸς ἐκτεταμένου οἰκοδομήματος (πίν. 275α), τοῦ ὁποῖου ἀπεκαλύφθησαν καθ' ὁλοκληρίαν ἡ βορεῖα καὶ ἡ δυτικὴ πρόσοψις. Τὸ πρῶτον τμήμα τῆς τελευταίας ἀπετέλεσε τὸν δυτικὸν τοῖχον τοῦ ἐργαστηρίου τοῦ κλιβά-

νου (πίν. 275β). Περαιτέρω πρὸς Νότον ἢ πρόσοψις ὀπισθοχωρεῖ κατ' ἐσοχὴν μέχρι τῆς ΝΔ ἐξωτερικῆς γωνίας. Συνολικῶς ἀνεσκάφη περισσότερον τοῦ ἡμίσεος, τοῦ κεντρικοῦ καὶ ἀνατολικοῦ τμήματος παραμείναντος ἀσκάφου καὶ καλυπτομένου ὑπὸ ἰσχυρᾶς ἐπιχώσεως. Τὸ κτήριο ἐκ τῶν πολλῶν κογχῶν τοῦ δωματίου V ὀνομάσθη Κτήριο τῶν κογχῶν. Τὸ γενικὸν σχέδιον φαίνεται νὰ εἶναι τραπεζοειδές, μειούμενον καθ' ὅσον προχωρεῖ πρὸς Νότον (βλ. παρ. 9. πίν. IB'). Ἡ κυρία εἴσοδος ἦτο ἐκ τῆς Ὁδοῦ τοῦ λιμένος, ἐστρωμένη διὰ μεγάλου κατωφλίου, πρὸ τοῦ ὁποίου πρὸς τὸ μέρος τῆς Ὁδοῦ ὑπῆρχε ἄλλη πλάξ μεγαλυτέρου ἔτι μεγέθους (πίν. 276α). Ὁ εἰσέρχόμενος εὐρίσκετο εἰς μικρὸν τετραγωνικὸν προθάλαμον πλακόστρωτον δι' ἀκανονίστων πλακῶν, ἀρμολογηθεισῶν διὰ κονιάματος, ἐκ τοῦ ὁποίου διὰ δύο ἄλλων θυρῶν μὲ μεγάλα κατώφλια ἠδύνατό τις νὰ προχωρήσῃ ἐπὶ δεξιᾷ εἰς τὸν διαδρομίσκον I (πίν. 276β) καὶ δι' αὐτοῦ εἰς τὸν τομέα μὲ τὰ δωμάτια II - V, πρὸς τὸ βάθος δὲ εἰς ἄλλα δωμάτια τὰ ὁποῖα δὲν ἀνεσκάφησαν εἰσέτι. Παρὰ τὴν εἴσοδον ταύτην ὑπῆρχεν ἑτέρα εἴσοδος (πίν. 277α), ὁμοίως ἐφωδιασμένη μὲ κατώφλιον, μικροτέρων ὅμως διαστάσεων — 1.10×0.65 , ἐνῶ αἱ τοῦ πρώτου $1.50 \times 0.82 - 0.84$ μ. —, μὲ πλάκα ἐστρωμένην πρὸ τούτου, ἀνήκουσα εἰς τὴν αὐτὴν ἢ παράπλευρον οἰκίαν, τῆς ὁποίας τὰ δωμάτια ἦσαν προσιτὰ διὰ διαδρόμου — ἢ ὑπόθεσις περὶ ὑπάρξεως ἐκεῖ κλιμακίδος δὲν ἐπεβεβαιώθη — ἀνασκαφέντος ἐν μέρει. Τὰ ἐσώτερα δωμάτια πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην δὲν ἀνεσκάφησαν εἰσέτι. Αἱ δύο εἵσοδοι ἀπεκαλύφθησαν ἀφοῦ καθηρέθη κρηπίς ἐκ πελεκητῶν λίθων μεταγενεστέρου κατασκευάσματος, ἐπικαθίσταντος εἰς τὸ πρόσθιον τμήμα τῆς δευτέρας οἰκίας (πίν. 277β): τὸ ὑλικὸν τοῦ κτηρίου τούτου εἶχε προφανῶς ληφθῆ ἐκ κατακρημνισθέντων κτηρίων μετὰ τὴν τελικὴν καταστροφὴν, ἄγνωστον ὅμως πότε. Δὲν ἀποκλείεται νὰ ἀνηγέρθη ὡς πρόχειρος κατοικία κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἀνακαταλήψεως, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐγένοντο ὠρισμέναι ἀνοικοδομήσεις οἰκιῶν εἰς τὸν ΝΔ λόφον. Τοῦτο ὅμως δὲν ἐπεβεβαιώθη ἐκ τῆς περισυλλεγείσης κεραμεικῆς.

Τὸ τμήμα τῆς ἐπὶ τῆς Ὁδοῦ λιμένος προσόψεως τὸ ἀντιστοιχοῦν ἐσωτερικῶς πρὸς τὸν διαδρομίσκον I ἦτο προωθημένον κατὰ μικρὰν ἐξοχὴν (βλ. παρ. 9. πίν. IB'). Μεταξὺ τῶν δύο γωνιακῶς τοποθετημένων ἐσωτερικῶν κατωφλίων τοῦ προθαλάμου φαίνεται ὅτι ὑπῆρχε τετραγωνικὸς πεσσός, τοῦ ὁποίου διεσώθησαν οἱ πλακοειδεῖς λίθοι τῆς ὑπόδομης: μετὰ τούτου συνείχετο τὸ ἐκ πλίνθων διαχώρισμα τὸ ἀποτελοῦν τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ διαδρόμου I. Ὁ διαχωριστικὸς τοῖχος, ὁ μεταξὺ τῶν δύο κυρίων εἰσόδων ἦτο ἐπίσης πλίνθινος ἐπὶ λιθίνῃ κρηπίδι, ἀλλὰ πολὺ μεγαλυτέρου πάχους, τοῦλάχιστον 0.65 μ. Τὸ πλίνθινον διαχώρισμα τοῦ διαδρόμου I ἐστηρίχθη ἐπὶ παραστάδος βαινούσης ἐπὶ μικρᾶς πλακὸς παρὰ τὸν τετραγωνικὸν πεσσόν. Ἡ ὑπαρξίς ἄλλης πλακὸς ὀλίγον περαιτέρω κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ διαφράγματος καὶ ἄλλου καθέτου πλινθίνου τοιχείου ἐπὶ λιθίνῃ κρηπίδι ὥςως μαρτυρεῖ τὴν ὑπαρξίν

κατὰ τὴν πλευρὰν ταύτην κογχῶν (πίν. 278α)· αἱ ἐπίχριστοι πλίνθοι τοῦ διαφράγματος τοῦ διαδρόμου ἐτοποθετήθησαν ὀρθαί, ἀλλὰ τὸ ἐπίχρισμά των δὲν διεσώθη. Εἰς τὸν δημιουργούμενον μετὰ τὴν ἐστρωμένην πλάκα χώρον, πιθανῶς κόγχης, νοτίως τοῦ διαφράγματος περισυνελέγησαν μελαμβαφῆς σκύφος μὲ δύο τοξοειδεῖς καὶ δύο ὀφιοειδῶς ἐλισσομένους καὶ ἀναδιπλούμενους λαβὰς, τροχαλιοειδῆς πούς εὐμεγέθους ἀγγείου καὶ τροχαλιόσχημος λαιμὸς μὲ ἡθμόν, κοσμούμενος μὲ περιθεύσας ταινίας.

Εἰς τὸν διαδρομίσκον I, ἀμέσως ὕπισθεν τῆς προσόψεως, ὄχι μακρὰν τοῦ κατωφλίου εἰσόδου, ἐντὸς πυρκαϊστοῦ στρώματος τοῦ δαπέδου, ἀνευρέθησαν ὀλίγα ἀγγεῖα, ἅπτον κωνικὸν κύπελλον, τρεῖς εὐρεῖς κύαθοι, τὸ κάτω μέρος πλατείας πρόχου ἢ κύαθου, πυθμὴν μικροῦ κωνικοῦ κυπέλλου, πυθμὴν μικροῦ ἀγγείου ἐκ μελανωποῦ λίθου, καὶ μικρὸν τμήμα χείλους ἀγγείου ἐκ μελανωποῦ λίθου. Ὀλίγον δυτικώτερον, εἰς τὴν αὐτὴν κεκαυμένην ἐπίχωσιν παρὰ τὸν Β τοῖχον, ἀνεκαλύφθη πρόχους μὲ εὐρεῖαν ὀφιοειδῇ κοιλίαν καὶ στρογγύλον στόμιον, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἀνευρέθησαν, κατὰ τὸ ἥμισυ πληροῦντα αὐτὴν, βωλάρια κισθήρεως, ἐπίτηδες ἐντὸς ταύτης διαφυλαχθέντα, ὡς ἐπίσης ἀμφορεὺς μὲ ἐλλειπτικὸν στόμιον. Τὸ δάπεδον τοῦ διαδρομίσκου ἦτο ἐκ χαλिकासβέστου, ὡς ἐπίσης τὰ τῶν δωματίων II - V, εἰς τὰ ὅποια ὠδήγει οὗτος. Ἡ εἴσοδος ἐκ τοῦ διαδρομίσκου I εἰς τὸ δωμάτιον II ἐμορφοῦτο μὲ παραστάδας, εἰς τὰς ὁποίας ἐστερεοῦτο τὸ πλαίσιον τῆς ξυλίνης θύρας διὰ τοῦ γνωστοῦ συστήματος τῶν ἐγκοπῶν. Τὸ κατώφλιον ἐστηρίχθη ἐπὶ στενῆς κρηπίδος. Ἴσως ἐμορφοῦτο παράπλευρος θύρα, ὁδηγοῦσα εἰς τὸ ὕπισθεν τοῦ πηλίνου διαφράγματος διαμέρισμα.

Τὰ εἰς σειρὰν δωμάτια II, III καὶ IV (βλ. παρὲνθ. πίν. IB') ἦσαν μικρὰ σχηματισθέντα διὰ τοῦ πλινθίνου διαφράγματος μὲ τὰς κόγχας τοῦ δωματίου V, τὸ ὁποῖον ἔβαινε λοξῶς πῶς, οὕτως ὥστε τὸ σχῆμα τῶν δωματίων, πλὴν τοῦ πρώτου, τὸ ὁποῖον ἦτο σχεδὸν ὀρθογώνιον, νὰ εἶναι τραπεζοειδές. Τὸ δάπεδόν των ἦτο ἐπιμελῶς ἐπεστρωμένον διὰ χαλिकासβέστου. Τὸ μεταξὺ τοῦ II καὶ III διαχώρισμα ἦτο παχύτερον τοῦ χωρίζοντος τὰ δωμάτια III καὶ IV, ἀλλ' ἀμφοτέρω ἀπετελέσθησαν ἐξ ὠμῶν πλινθῶν, βαινουσῶν ἐπὶ λιθίνης κρηπίδος. Δὲν ἦτο ἐμφανὴς ὁ τρόπος τῆς μεταξὺ των ἐπικοινωνίας. Πιθανῶς θύρα ὑπῆρχε μόνον μεταξὺ τῶν δωματίων III καὶ IV, ἐνῶ τὸ II ἐπεκoinώνει μόνον μὲ τὸ δωμάτιον V, διὰ θύρας μεταξὺ πλινθίνων παραστάδων, ἣ ὁποία, ὡς φαίνεται, ἐκλείσθη διατοιχιθεῖσα ἐκ τῶν ὑστέρων. Εἰς τὸ δωμάτιον II οὐδὲν ἀνευρέθη.

Ἡ ἐν ἐσοχῇ ἐπὶ ἐξ μέτρα βορεία πρόσοψις τῶν τριῶν δωματίων II - IV ὠκοδομήθη διὰ μεγάλων ὀρθοστατῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐστηρίχθη ἡ τοιχοδομή καὶ ἴσως ἡ πλινθοδομή τοῦ ἄνω ὀρόφου. Ὁμοίως στιβαρὰ καὶ ἀναλόγως ὠκοδομημένη ἦτο ἡ δυτικὴ πρόσοψις τῶν δωματίων IV καὶ V. Πέραν τοῦ τελευταίου ἡ πρόσοψις συνεχίζετο κατ' ἐσοχὴν, σχηματιζομένης οὕτω προεχούσης γωνίας. Τὸ τελευταῖον τοῦτο τμήμα τῆς προσόψεως συνεχίζετο κατ' εὐθεῖαν

γραμμὴν μέχρι τῆς ΝΔ γωνίας τοῦ κτηρίου, ἀλλ' εἰς τὸ τμήμα τῶν βαθειῶν ἀποθηκῶν — τὸ νότιον τμήμα αὐτοῦ — ὁ τοίχος τῆς προσόψεως εἶχε προσλάβει μέγα πάχος. Εἰς τὴν βαθυτέραν ἐπίχωσιν τὴν καλύπτουσαν τὰ πρόσθια βόρεια δωμάτια περισυνελέγη τμήμα τοῦ πυθμένος κυλινδρικοῦ δοχείου ἐκ μελανωποῦ λίθου μὲ τρεῖς περιθεούσας χαραγὰς. Ἀμέσως κάτω τῆς στάθμης τῆς ἄνω ἐπιφανείας τῶν ὀρθοστατῶν τῆς Β προσόψεως καὶ εἰς ἀπόστασιν 4 μ. περίπου ἐσωτερικῶς ταύτης συνελέγη τμήμα μεγάλου δισκοειδοῦς καλύμματος μὲ ἀναθύρωσιν κύκλῳ καὶ λαβὴν κομβοειδῇ, ἀποκρουσθεῖσαν, ἐκ μελανωποῦ λίθου, ἐνῶ πλησίον τοῦ τοίχου περισυνελέγησαν μικρὸν τεμάχιον λιθίνου ἀγγείου μέσου μεγέθους καὶ τμήμα κισήρεως. Καὶ τὸ βόρειον τμήμα τῆς δυτικῆς προσόψεως διετηρήθη εἰς τὸ αὐτὸ ὕψος μὲ τὴν βορείαν, μὴ διασφύζουσαν τὴν τοιχοδομήν ἄνω τῶν ὀρθοστατῶν. Ἐκ τῆς ἐπιχώσεώς της συνελέγη ἄνωτον κύπελλον καὶ τεμάχια κονιαμάτων. Εἰς μικρότερον ὕψος ἐσώθη ἡ συνεχομένη κατ' ἐσοχὴν δυτικὴ πρόσοψις. Εἰς τὴν καλύπτουσαν ἐπίχωσιν ἀνευρέθησαν κυρτὰ κονιάματα ἐκ περιθυρωμάτων ἢ διαζωμάτων, ἀνάλογα τῶν περισυλλεγέντων εἰς τὴν πρὸ τῆς προσόψεως ἐπίχωσιν (βλ. ἄνωτέρω). Εἰς τὸ δωμάτιον ΙΙΙ ἔκειτο ἐπὶ τοῦ δαπέδου παρὰ τὸν ἀνατολικὸν τοίχον τρίτος ἀμφορεὺς μὲ ἐπιπεδούμενον χεῖλος, ἐξέχοντα δίσκον βάσεως, τροχαλιόσχημον, μᾶλλον βραχύν, λαιμόν, διακοσμούμενος διὰ συνεχομένων σπειρῶν μὲ λευκὰς ἐπικοσμήσεις, περικλειουσῶν πολυφύλλους μικροὺς ρόδακας. Ὁ ἀμφορεὺς εἶχε συνθλιβῇ ἐπὶ τοῦ δαπέδου καὶ τεμάχιά του ἀνευρέθησαν διεσκορπισμένα εἰς ἀπόστασιν τινα ἀπὸ τῆς θέσεώς του κατὰ τὴν γωνίαν πρὸς τὸ μετὰ κογχῶν διάφραγμα. Κατὰ τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ ἔφερε λεπτὴν ἀναθύρωσιν, αἱ δὲ τρεῖς κάθετοι λαβαὶ τοῦ κατέληγον εἰς δισκοειδῆ διαπλάτυνσιν. Τὸ κάτω μέρος τοῦ ἀμφορέως ἐκοσμήθη μὲ στολιδωτὴν γραπτὴν διακόσμησιν μεταξὺ περιθεουσῶν ταινιῶν· περὶ τὴν βάσιν ὑπῆρχον 3 ἢ 4 μικραὶ λαβαί. Ἐντὸς τοῦ ἀγγείου ἀνευρέθησαν, κατὰ τὸν πυθμένα του, μικρότατοι κόκκοι ὀσπρίων. Πρὸς τὸ βόρειον πλίνθινον διατοιχίσμα ἔκειτο ἐπὶ τοῦ δαπέδου πιθίσκος μὲ φοειδὲς σῶμα μᾶλλον εὐρύστομος, ἀλλὰ τοῦ χείλους καὶ τοῦ βραχέος λαιμοῦ μικρὸν τμήμα μόνον διεσώθη· ἔφερε τέσσαρας καθέτους τοξοειδεῖς λαβάς καὶ διεκοσμεῖτο μὲ τριπλᾶς λοξὰς ταινίας, μίαν ἐξ ἰχθυοκάνθης καὶ δύο πλαισιούσας ἐμπιέστους, καὶ κάτω μὲ ταινίαν ἔχουσαν λεπτὰς ἐντομάς. Τὰ δύο ἀγγεῖα εἶχον ἀφήσει ἐπὶ τοῦ ἐκ χαλिकासβέστου δαπέδου βαθύσματα κυκλικὰ. Τὸ κάτω στρώμα, τὸ ἐπὶ τοῦ δαπέδου, ἦτο μελανωπόν, ἐνῶ τὸ ἄνω τοῦτου πολὺ παχύτερον πυρρὸν ἐκ τῆς διαλύσεως τῶν κεκαυμένων πλίνθων. Ἐντὸς τοῦ κεκαυμένου στρώματος πλησίον τοῦ ἀμφορέως ἀνευρέθησαν τεμάχια ἐκ τοῦ περιχειλίσματος, τῆς μύξης καὶ τοῦ κάτω μέρους λίαν διαβεβρωμένου χαμηλοῦ λύχνου ἐκ μελανωποῦ λίθου, καὶ τμήμα χείλους μὲ τριγωνικὴν προεξοχήν, ἐνθυμίζουσαν κεφαλὴν πτηνοῦ, καὶ μίμησιν ἡλου. Συνελέγησαν ἐπίσης τριπτήρ ἐκ λευκάζοντος λίθου ραβδοειδῆς τὸ σχῆμα, τμήματα εὐρυστόμου ἀγγείου μὲ σφαιρικὴν πεπλατυ-

σμένην κοιλίαν καὶ λαβὰς τοῖσοιδεῖς κεκλιμένας, ἴσως ἀρτόσχημον ἀλάβαστρον, ἀκεραία οἰνοχοΐσκη μὲ φῶσιδὲς σῶμα καὶ τρίφυλλον στόμιον κοσμουμένη με κυματιστὴν περιθέουσαν ταινίαν, συνοδευομένην ὑπ' ἄλλων περιθεουσῶν ταινιῶν, λεπτὰ κονιάματα, ἴσως τῶν διαχωρισμάτων, μὲ ἐρυθράν, κυανῇν καὶ ὠχράν χρῶσιν καὶ ἀπηνθρακωμένα τεμάχια ξύλου. Παρὰ τὸν βόρειον τοῖχον εἰς τὸ κεκαυμένον στρώμα συνελέγη ποσότης ἀπηνθρακωμένων λεπτῶν ὀσπρίων, ἴσως πύσων καὶ μικρῶν κυάμων αἰγυπτιακῆς προελεύσεως (μισιριώτικων). Ἄν ὑπῆρχεν ἐπικοινωνία πρὸς τὸ δωμάτιον II, τὸ ὅποῖον δὲν φαίνεται ὅλως ἀπίθανον, ἡ θύρα θὰ εὕρισκετο κατὰ τὸ μέσον ἢ τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ πλινθίνου διαφράγματος.

Τὸ δωμάτιον IV ἦτο τὸ μικρότερον ἐξ ὧν, προσιτὸν διὰ θύρας ἐκ τοῦ Β ἄκρου τοῦ μετὰ κογχῶν λοξοῦ διαφράγματος. Ἡ θύρα αὕτη εἶχε πλινθίνας παραστάδας καὶ κατώφλιον. Ἄν ὑπῆρχε θύρα πρὸς τὸ δωμάτιον III, αὕτη θὰ ἦτο πρὸς τὸ Β ἄκρον, ἀφοῦ τὸ ἐπίχριστον δάπεδον καταλήγει εἰς εὐθεΐαν καὶ ἡ κρητὶς λίθων ἐλλείπει, χωρὶς ὅμως νὰ ὑπάρχῃ ἐκεῖ ὑποθεμελίωσις κατωφλίου. Τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου δὲν διεσώθη κατὰ τὴν Β γωνίαν, ὅπου ὑπάρχουν λίθοι ὑποστρώματος ἢ μικρᾶς προεξεχούσης κρηπίδος. Πρὸς τὰ κράσπεδα τὸ ἐκ χαλिकासβέστου δάπεδον καθίζησε καμπυλωθέν. Τμήματα τῶν κονιαμάτων τοῦ Β καὶ Δ τοίχου ἐξετοπίσθησαν ἐλαφρῶς. Ἐντὸς τοῦ δωματίου τούτου οὐδὲν ἀξιόλογον ἀντικείμενον ἀνευρέθη.

Τὸ δωμάτιον V ἀπεδείχθη τὸ μεγαλύτερον καὶ ἀξιολογώτερον πάντων, ἰδιαιτέρως διὰ τὴν ἐσωτερικὴν μετὰ κογχῶν διαρρυθμίσιν του (παρένθ. πίν. IB'). Ὡς ἤδη ἐσημειώθη, τὸ Β πλινθινὸν διατοίχισμα, τὸ διαχωρίζον ἀπὸ τὰ δωμάτια I - IV, κατεσκευάσθη λοξόν, κατὰ τρόπον ὥστε τὸ δωμάτιον V προσέλαβε σχῆμα τραπεζοειδές. Μεταξὺ τῶν δύο θυρῶν τοῦ δωματίου πρὸς τὰ γειτονικὰ διαμερίσματα II καὶ IV εἶχον κατασκευασθῇ τέσσαρες κόγχαι, αἱ τρεῖς ἰσοπλατεῖς, ἡ τετάρτη κατὰ σειράν, πολὺ μικροτέρα μὲ ὀλίγον λοξὸν τὸ πρὸς τὴν θύραν διαχώρισμα (πίν. 278β). Παρὰ τὰς ζημίας τὰς ὁποίας ἔπαθον καὶ τὰ πλινθίνα διαχωρίσματα των καὶ τὰ κεκονιαμένα δάπεδά των, ἰδίᾳ κατὰ τὰ κράσπεδα, τὰ λείψανα ἦσαν ἀρκετὰ ὥστε νὰ βεβαιουῖται ἀπολύτως ἡ ἀκριβὴς μορφή των, κατὰ βάσιν ὅχι πολὺ διάφορος τῆς τῶν κογχῶν τοῦ ἀρχαιοφυλακίου τοῦ ἱεροῦ τῆς δυτικῆς πτέρυγος τοῦ ἀνακτόρου. Τὰ διαφράγματα ἐστηρίχθησαν ἐπὶ λιθίνῃ κρηπίδῃ καὶ αἱ ὦμαι πλίνθοι των, τοποθετημέναι ὀρθαί, ἐπεχρίσθησαν διὰ κονιαμάτων, μόνον κατὰ τμήματα διασωθέντων. Τὸ βάθος των ἦτο μικρόν, ὅχι μεγαλύτερον τοῦ 0.35 μ., κατὰ τι ἐπαυξανόμενον διὰ τῶν κατακορύφων δοκίδων, τῶν προσηρμοσμένων εἰς τὴν προσθίαν κοιλότητά των, ὡς τοῦτο κατεφάνη ἰδίως ἀπὸ τὴν δευτέραν καὶ τρίτην κόγχην, ἐνθα τμήματα τῶν δοκίδων διεσώθησαν ἀπηνθρακωμένα. Τὸ δάπεδον ἦτο ὀλίγον ὑπερυψωμένον τοῦ ἐκ χαλिकासβέστου δαπέδου τοῦ δωματίου. Ἡ τετάρτη κόγχη ἐχωρίζετο ἀπὸ τῆς παρακειμένης θύρας διὰ λεπτοῦ πλινθίνου διαφράγματος.

Τὸ διάφραγμα μεταξύ τῶν κογχῶν 2 καὶ 3 κατεστράφη σχεδὸν καθ' ὅλοκληρίαν καὶ ἀνεφάνη ἢ πλᾶξ ἐφ' ἧς ἐστηρίζετο, τὸ ἐπίχρισμα δὲ τοῦ δαπέδου ἐκυρτώθη πρὸς τὸ βάθος. Λεπτότερον ἦτο τὸ διάφραγμα τῆς πρώτης κόγχης πρὸς τὴν πρὸς Δυσμὰς θύραν. Πρὸ τῆς δευτέρας καὶ τρίτης κόγχης εἶχον ἀποτελέσει σωρὸν πολλοὶ καταπεσόντες, ἴσως ἐκ τοῦ νοτίου τοίχου, λίθοι. Ἐκ τῆς δευτέρας κόγχης προῆλθε μόνωτος κύαθος καὶ ἐκ τῆς τρίτης ὅμοιον κυάθιον. Μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ λιθοσωροῦ τοῦ δωματίου V ἀνεφάνη ἐπὶ τοῦ δαπέδου συντεθλιμμένη χαλκῇ πρόχους μὲ στρογγύλον στόμιον καὶ ταινιωτὴν λαβὴν (πίν. 279α).

Κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ δωματίου V ἀνεφάνη ἄλλη σειρὰ παρομοίων κογχῶν ἀναλόγων διαστάσεων — ἴσως κατὰ τι εὐρυτέρων — καὶ ὁμοίως, εἰς μεγαλύτερον ὅμως βαθμὸν, κατεστραμμένων. Τὸ συμπαγὲς τῆς καλυψάσης ἐπιχώσεως ἐκ κεκαυμένων καὶ διαλυθεισῶν πλίνθων κατέστησε πολὺ δυσχερῆ τὸν καθαρισμὸν των, μὲ τὴν ἐπιμελῆ παρακολούθησιν τῶν λεπτῶν ἐπιχρισμάτων των. Τὸ διαχώρισμα μεταξύ 2ας καὶ 3ης κόγχης κατεστράφη σχεδὸν ὁλοσχερῶς, ἐνῶ τὸ μεταξύ θύρας ἢ πρώτης κόγχης ἐσώθη ἱκανοποιητικῶς. Τμήματα τῶν καταπεσόντων διαφραγμάτων εἶχον πέσει πρὸ τῶν κογχῶν. Μετὰ τὴν πλήρη ἀποκάλυψιν των ἐγένετο ἀποκατάστασίς των, ὅπως καὶ τῆς βορείας σειρᾶς, εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν μορφήν μέχρις ὠρισμένου ὕψους (πίν. 279β). Τὸ ἀρχικὸν αὐτῶν ὕψος εἶναι δύσκολον νὰ καθορισθῇ· πιθανῶς ὅμως ἦτο ἀνάλογον ἐκείνου τῶν κογχῶν τοῦ ἀρχαιοφυλακίου τοῦ ἱεροῦ. Αἱ κόγχαι ἦσαν τρεῖς ἢ τέσσαρες, ἀναλόγως τῆς περιπτώσεως ὑπάρξεως ἢ μὴ θύρας ἐπικοινωνίας πρὸς τὸ γειτονικὸν πρὸς Ἀνατολάς — μὴ ἀνασκαφὲν εἰσέτι — δωμάτιον. Ἡ ἐκεῖθεν διόδος ἴσως θὰ ἦτο ἀναγκαία διὰ τὴν καλυτέραν ἐπικοινωνίαν. Κατὰ τὸ βάθος ὅμως ἀνεκαλύφθησαν πλίνθοι τοῦ ὀπισθίου τοιχώματος. Τὸ φράγμα τῆς παραπλευροῦ θύρας κατεσκευάσθη ἐκ τῶν ὑστέρων, ἀφοῦ ὑπὸ τοῦτο συνεχίζεται τὸ ἐκ χαλिकासβέστου δάπεδον· τὸ φράγμα τοῦτο εἶχε στηριχθῇ ἐπὶ χαμηλῆς λιθίνης κρηπίδος. Μετὰ τὸν πλήρη καθαρισμὸν τῶν κογχῶν ἀπεδείχθη ὅτι τὸ πλίνθινον διάφραγμα πρὸς τὸ πέραν αὐτοῦ ἀνατολικὸν δωμάτιον διεσφίζετο εἰς τὸ ὕψος τῶν διαχωρισμάτων τῶν κογχῶν. Αἱ ἀνατολικαὶ κόγχαι κατεσκευάσθησαν, ὡς φαίνεται, ἀφοῦ ἐπεστρώθη διὰ χαλिकासβέστου τὸ δωμάτιον V, δοθέντος ὅτι τὸ δάπεδον τοῦτο συνεχίζετο ὑπὸ τὸ ὑπόστρωμα τοῦ δαπέδου των, τὸ ὁποῖον ἀπετελέσθη ἐξ ἐπιχρισθείσης πηλασβέστου. Εἰς τὴν ἀμέσως Α τῶν ἀνατολικῶν κογχῶν ἐπὶχωσιν περισυνελέγη τμῆμα κυλινδρικῆς λαβῆς ἐκ τεφροῦ λίθου. Ὁ νότιος τοίχος τοῦ δωματίου V ἦτο πλίνθινος καὶ αἱ μεγάλαι πλίνθοι διεκρίνοντο *in situ* εἰς τινα σημεῖα, ἐνθα ἡ πυρκαϊὰ εἶχεν ἐπαρκῶς ὀπτῆσει τούτους. Τὸ πάχος του ἔφθανε περίπου τὰ 0.60 μ. Τὸ ἀμέσως πρὸς Νότον κείμενον δωμάτιον V εἶχε τὸ δάπεδον ἱκανῶς βαθύτερον τοῦ δαπέδου τῶν δωματίων τοῦ προσθίου τμήματος τῆς οἰκοδομῆς, πόσον ὅμως παραμένει εἰσέτι ἄγνωστον, ἀφοῦ δὲν κατωρθώθη ἡ ὁλοκληρωτικὴ ἐκκένωσίς του. Ἰσως τὰ εἰς σειρὰν κατὰ τὴν περιοχὴν ταύτην δωμάτια ἀπε-

τέλουν τὸ μέσον ἐπίπεδον τοῦ ὅλου εἰς τρία ἐπίπεδα κτισθέντος οἰκοδομήματος. Εἰς τὴν μέσσην καλύψασαν τὸ δωμάτιον V, ἐπίχωσιν ἀνευρέθησαν τμήμα τηλίνου ρυτοῦ, κοσμουμένου με πολύφυλλα κλαδία καὶ λεπτά στελέχη κισσοφύλων, χαρακτηριστικοῦ τῆς ΥΜ ΙΑ περιόδου. Εἰς τὴν ἀμέσως κατωτέραν, κατὰ τὴν λιθίνην κρηπίδα τοῦ πλινθίνου τοίχου, ἀνεκαλύφθησαν πολλὰ τμήματα ἀγγείων, ὡς διώτου ἢ τριώτου ἀμφορέως με τροχαλαιοειδῆ λαϊμόν, ἐπιπεδοῦμενον χεῖλος καὶ τοξοειδεῖς κεκλιμένας λαβάς, τμήματα πρόχου καὶ στάμνου καὶ ἄλλα τεμάχια μεγάλων ἀγγείων, τινὰ με ἐμπιέστους σχοινίνας ζώνας, ἄλλου εὐρυστόμου ἀγγείου με ἀναθῦρων τοῦ λαίμου, καὶ στόμιον ψευδοστόμου ἀμφορέως με ἀποκρουσθείσας τὰς λαβάς, τὰ περισσότερα ἀνευρεθέντα κάτω σωροῦ λίθων, ἴσως καταπεσόντα ἐκ τοῦ ἄνω ὀρόφου. Ἀνατολικώτερον ἀνευρέθη κωνοειδῆς πούς μεγάλου ἀγγείου, κοῖλος κάτωθεν, με ἀποκεκρουμένον τὸ κάτω χεῖλος. Ἐκ τοῦ στρώματος ἐπιχώσεως τῆς λιθίνης κρηπίδος τοῦ πλινθίνου τοίχου συνελέγησαν μικρὸς παραλληλεπίπεδος τριπτήρ καὶ ὄστρακον με λευκὰς συνδεομένας σπείρας με ἐρυθρὰ λοφία, πλαισιουμένας ὑπὸ ἐπίσης λευκῶν ταινιῶν, πιθανῶς ΜΜ ΙΙΑ χρόνων. Παρὰ τὴν κρηπίδα συνελέγη μικρὸν τμήμα ἐκ τοῦ χείλους, ἐκκλίνοντος πρὸς τὰ ἔξω, λιθίνου ἀγγείου μέσου πάχους, ὡς καὶ τμήμα ἐκ τῆς παρειᾶς εὐρείας λοπάδος ἐξ ὠραίου ὑποπρασίνου φλεβωτοῦ μαρμάρου, διασῶζον μέρος τῆς τοξοειδοῦς λαβῆς. Ὑπὸ τὰ τεμάχια τοῦ μεγάλου τριώτου ἀμφορέως συνελέγησαν τμήμα τῆς παρειᾶς παχέος ἀγγείου ἐκ μελανωποῦ λίθου, ἡμισφαιρικὸς τριπτήρ, τμήμα ἄλλου ραβδοειδοῦς καὶ ἄλλος τριπτήρ ἀκανονίστου σχήματος, ὡς ἐπίσης μέγας ὁδὸς ζῶου. Πρὸς τὸ κέντρον τοῦ δωματίου συνελέγησαν εἰς τὴν ἐπίχωσιν τμήματα παχείας λεκανίδος ἐκ σκοτεινοῦ πηλοῦ, μέρος πηλίνου λύχνου με περιθέουσιν ἀνάγλυφον στολίδωσιν, ἐλλιπὲς τὴν μύξαν, καὶ τὸ ἥμισυ δισκοειδοῦς ἀμφικύρτου ἀγνῦθος.

Τὸ νότιον τμήμα τοῦ Κτηρίου τῶν κογχῶν, τὸ ὁποῖον κατ' ἀρχὰς εἶχε θεωρηθῇ ἴδιον οἰκοδόμημα — χαρακτηρισθὲν Κτήριον τῶν βαθειῶν ἀποθηκῶν — εἶχεν ὡς κύριον γνῶρισμα ὅτι εὐρίσκετο εἰς τὸ χαμηλότερον τρίτον ἐπίπεδον καὶ ὅτι ἐκτὸς τῶν διαμερισμάτων τοῦ ἰσογείου εἶχε βαθέα διαμερίσματα, τὰ ὁποῖα εἶχον χρησιμοποιοθῇ ὡς ἀποθήκαι. Πρὸς ἀποκάλυψιν τοῦ τμήματος τούτου ἐχρειάσθη νὰ καθαιρεθοῦν μετὰ ἐπιμελῆ ἀποτύπωσιν καὶ φωτογράφησιν ἀντερείσματος μεταγενέστεροι τοῖχοι, οἱ ὁποῖοι εἶχον κατασκευασθῇ πρὸς συγκράτησιν τῶν βαθειῶν ἐπιχώσεων, εἰς διπλοῦς ἀμέσως βορειῶς τῶν διαμερισμάτων VIII - X, λοξῶς βαίνων ἀπὸ Δ πρὸς Α, ἄλλος κατὰ τὸ δυτικὸν κράσπεδον, ἔξω τοῦ δυτικοῦ τοίχου τῶν δωματίων VII - VIII, βαίνων ἀπὸ Β πρὸς Ν, εἶτα καμπτόμενος πρὸς ΝΑ. Αἱ πρὸ αὐτῶν καὶ ἄνω τοῦ νοτίου τμήματος τοῦ οἰκήματος ἐπιχώσεις ἦσαν βαθεῖαι καὶ ἀφηρέθησαν κατὰ στρώματα, μέχρις ὅτου ἀνεφάνησαν οἱ τοῖχοι τῶν δωματίων. Πολλὰ ὄστρακα καὶ τμήματα μικρῶν καὶ μεγάλων ἀγγείων περισυνελέγησαν ἐντὸς τῶν ἐπιχώσεων τούτων προσερχόμενα ἐκ πιθίσκων καὶ κάδων, ἄλλα ἴσως ἐκ τριώτου ἀμφορέως με τρο-

χαλιοειδῆ λαίμῶν καὶ μᾶλλον λεπτὸν χεῖλος, ἐκ λεκανίδος καὶ ἐκ τοῦ κάτω μέρους εὐμεγέθους σκεύους μὲ ἀναθύρωσιν καὶ πλευρικὸν κόμβον, πιθανῶς βαίνοντος ἐπὶ κοίτης βάσεως, ἐκ μελαμβαφῶν κυπέλλων καὶ μεγαλυτέρου κυάθου, ἐξ ἄλλου κυάθου μὲ ταινίαν συνοδευομένην ὑπὸ κοκκίδων περιθέουσιν ὑπὸ τὸ χεῖλος κ.ἄ. Ἀφαιρεθέντος τοῦ στρώματος τῶν λίθων, τῶν ὑποκειμένων εἰς τὴν ἀνωτέρω ἐπίχωσιν, τὸ ὅποσον προῆλθεν ἐκ τῆς κατακρημνίσεως τῶν τοίχων τῶν δωματίων τοῦ ἰσογείου ὁρόφου, ἀνεφάνη ὁ ἰσχυρὸς Β - Ν τοίχος τοῦ οἰκήματος, τοῦ ὁποίου ἔλλειπον πολλοὶ λίθοι τοῦ μέσου τοῦ τμήματος. Ὡς ἀπεδείχθη, ὁ παχὺς οὗτος τοίχος ἀπετέλει προέκτασιν τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ βορείου καὶ μέσου τοίχου τοῦ ἐκτεταμένου κτηρίου καὶ κατέληγε ΝΔ εἰς ἰσχυρὰν γωνίαν. Κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν ἐσχηματίζοντο δύο μικρὰ σχετικῶς δωματία — τὰ VII καὶ VIII — διαχωριζόμενα ἀπ' ἀλλήλων διὰ τοίχου ἄνευ βαθείας θεμελιώσεως, ἀφήνοντος ἄνοιγμα ἐπικοινωνίας τῶν δωματίων κατὰ τὸ ἀνατολικὸν τοῦ τμήματος (πίν. 280α). Τὸ διαχώρισμα τοῦτο ἔβαιναν ὀλίγον λοξῶς, δημιουργουμένων οὕτω δωματίων μᾶλλον τραπεζοειδοῦς σχήματος. Ἡ εἴσοδος εἰς τὰ δωματία ἐδημιουργεῖτο κατὰ τὸ νότιον τμήμα τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου, πρὸς τὸν νότιον τοῖχον τοῦ κτηρίου. Εἰς τὸ δωματίον VII, παρὰ τὸν Β τοῖχον, ἀνεφάνησαν καὶ περισυνελέγησαν μικροὶ εὐρύστομοι ἀμφορεῖς μὲ σφαιρικὴν κοιλίαν καὶ ἐπίσης μικρὰ τριποδικὴ χύτρα, ὁμοία πρὸς ἄλλην περισυλλεγεῖσάν ἐκ τῆς ἐπιχώσεως ἀμέσως ἄνω τούτων (πίν. 280β). Παρὰ τὴν ΒΑ γωνίαν ἔκειτο ἄλλος σωρὸς μικρῶν ἀγγείων: μόνωτος κυάθος, κυάθιον μὲ τροχαλιοειδῆ βάσιν, καί, ὀλίγον βαθύτερον, λύχνος ὡς κυάθισκος μὲ μύξαν καὶ μεγάλην τοξοειδῆ λαβήν· μικραὶ καμπύλαι προεξοχαὶ ἐσχηματίζοντο παρὰ τὴν μύξαν. Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ χώρου τῶν δωματίων VII - VIII περισυνελέγησαν ἐκτὸς παλαιοανακτορικῶν τινων ὀστράκων, τμήμα σκυφωτοῦ λύχνου μὲ περιθεούσας τὸ δοχεῖον τοῦ χαραγὰς, κατὰ μίμησιν λιθίνου προτύπου, στόμιον παλαιοανακτορικῆς πρόχου μὲ κυματιστὰ χεῖλη καὶ λαβήν, ὡς ἐπίσης πυρὴν ὀψιανοῦ, ἐνῶ εἰς τὴν ἄνω τοῦ VIII ἐπίχωσιν συνελέγη τμήμα καμαραϊκοῦ κυπέλλου μὲ κυματιστὴν λευκὴν ταινίαν μὲ πληρωτικὰς κοκκίδας.

Εἰς τὴν βαθυτέραν ἐπίχωσιν τοῦ θεμελίου δωματίου VII, κάτω τοῦ στρώματος μὲ τὰ σημειωθέντα ἀγγεῖα, ἀνεφάνη πυρίκαυστος στρῶμα ἐκ κεκαυμένων πλίνθων καὶ ἀπηρθρακωμένων ξύλων. Ἐξ αὐτοῦ περισυνελέγησαν καμαραϊκὸν ὀστράκον μὲ λευκὰς σπείρας, γεφυρόστομος προχοῇ μελανογανώτου σκεύους, ὀστράκον μὲ πλατεῖαν γραπτὴν στολίδωσιν παλαιοανακτορικῶν χρόνων, ποὺς χύτρας, ἴσως τῶν ἤδη ἐξαχθεισῶν, ὡς καὶ διαβεβρωμένα τεμάχια ἀγγείου μέσου πάχους ἐκ μελανωποῦ λίθου καὶ τεμάχιον κισήρεως. Εἰς τὸν χώρον τοῦ δωματίου VIII ἔκειτο εἰς τὸ ὕψος τοῦ διαχωρίσματος πωρολιθικὴ πλάξ ὀρθογωνία τὸ σχῆμα μὲ ἐπίχριστα τὴν στενὴν πλευρὰν καὶ τὸ κράσπεδον τῆς μιᾶς πλατείας, ὁμοία πρὸς πολλὰς ἄλλας ἀνευρεθείσας εἰς τὴν Ὀδὸν λιμένος. Ἀποκλείεται νὰ ἐχρησιμοποιήθη ὡς κατώφλιον τῆς παρακειμένης εἰσόδου. Ὁ

διαχωριστικός τοίχος συνεδέετο με άλλον Β-Ν ἐπικαθήσαντα ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ οἰκήματος. Προφανῶς ἀντιπροσωπεύει τὴν τελευταίαν περίοδον χρήσεως τοῦ κτηρίου, ὅταν ὁ ἐνιαῖος ὑποκείμενος χώρος τῶν δωματίων VII-VIII εἶχεν ἐπιχωσθῇ, ἴσως κατὰ τὸ τέλος τῆς ΥΜ ΙΑ φάσεως. Κατὰ τὴν τελικὴν φάσιν, προφανῶς τὴν ΥΜ ΙΒ, τὸ γειτονικὸν στενὸν διαμέρισμα ΙΧ ἀπετέλεσε τὸν διάδρομον, διὰ τοῦ ὁποίου ἐγίνοντο προσιτὰ τὰ δωμάτια VII καὶ VIII, ἀλλὰ καὶ τὸ κατὰ τὴν ἐτέραν ἀνατολικὴν πλευρὰν με ἀντίστοιχον ἄνοιγμα θύρας δωματίου Χ. Διαμορφωμένα δάπεδα δὲν ἀνευρέθησαν, πιθανῶς ὅμως εὐρίσκοντο εἰς τὸ ὕψος τοῦ κεκαυμένου μελανοῦ στρώματος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔβαινον τὰ *in situ* πῆλινα σκευή, πιθανῶς ἀποτελεσθέντα ἐκ στιβακτοῦ πηλοῦ.

Εἰς τὸ δωμάτιον VII τὸ κεκαυμένον στρώμα συνεχίζετο μέχρις βάθους 0.80 μ. ἀπὸ τὸ ὕψος τῶν διασφριζομένων τοίχων του· εἰς τὸ βάθος τοῦτο περισυνελέγη κάθετος ὑπερυψωμένη λαβὴ παλαιοανακτορικοῦ μεγάλου κυπέλλου καὶ κατὰ τὴν Α γωνίαν ἄνωτον κωνικὸν κύπελλον καὶ δύο κύθοι με κεραμόχορον ἐπίχρισμα, ὡς ἐπίσης πρόχους με σφαιρικὴν κοιλίαν, τροχαλιοειδῆ λαίμῳ καὶ τέσσαρας γωνιουμένας λαβάς, διακοσμουμένη με κυματιστὴν λεπτὴν ταινίαν, συνοδευομένην κάτω ὑπὸ κοκκίδων. Κάτωθεν τοῦ κεκαυμένου στρώματος ἤρχιζε πάλιν πυρρὸν στρώμα ἐκ τῆς διαλύσεως κεκαυμένων πλίνθων καὶ κατ' αὐτὸ ἀνεφάνη, πλευρίζουσα τὸν βόρειον, νότιον καὶ δυτικὸν τοῖχον σειρὰ πιθίσκων καὶ στάμνων *in situ* (πίν. 281α). Εἰς τούτων, ὁ τέταρτος κατὰ σειρὰν ἀπὸ τῆς ΒΔ γωνίας, ἔφερε δισκοειδὲς κάλυμμα, ἐκφυγὸν ὀλίγον τῆς θέσεώς του. Εἰς τὸ στόμιόν του ἀνεφάνη ἄνωτος κυαθίσκος με ὑψηλὰ τοιχώματα· παρ' αὐτὸν συνελέγη ἀπολέπισμα ὀψιανοῦ. Εἰς βάθος 1.30 μ. ἀνεφάνη ἕτερον κεκαυμένον μελανὸν στρώμα μικροῦ πάχους. Ἐντὸς αὐτοῦ, εἰς ἀπόστασιν 1 μ. ἀπὸ τοῦ Β καὶ 1.30 ἀπὸ τοῦ Ν τοίχου, περισυνελέγη τμήμα λεπτοῦ κυλινδρικοῦ ἀγγείου διασφῶζον μέρος τοῦ τοιχώματος καὶ τῆς βάσεως, ἐκ μελανωποῦ λίθου. Διαλυθέντος τοῦ διαχωρίσματος ὁ κάτω χώρος ἠνοποιήθη εἰς ἓν καὶ μόνον θεμέλιον δωμάτιον καὶ ἀνεφάνησαν καὶ ἄλλοι πιθίσκοι κατὰ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ δυτικοῦ τοίχου καὶ ἐν μέρει κατὰ τὸν νότιον. Κατὰ τὸ διαλυθὲν διαχωρίσμα, εἰς τὸ ὕψος τοῦ κατωφλίου, συνελέγη μικρὸν δισκοειδὲς πῶμα με κόμβον ὡς λαβὴν ἐκ μελανωποῦ λίθου καὶ ἄκρος ποὺς πηλίνου μελαμβαφοῦς ζωδίου. Τὸ πυρρὸν κεκαυμένον στρώμα συνεχίζετο καὶ εἰς τὸ νότιον τμήμα τοῦ δωματίου καὶ ὑπὸ τοῦτο ἐξηπλοῦτο τὸ λεπτὸν μελανὸν πυρίκαυστον στρώμα. Οἱ πίθοι τοῦ δυτικοῦ τοίχου καὶ τοῦ νοτίου ἦσαν πλήρως συντετριμμένοι, ἐνδὲς δὲ τούτων τὰ τεμάχια διεσκορπίσθησαν μετὰ τὴν πτώσιν του ἐπὶ τοῦ ἐδάφους· τμήματα τῶν χειλέων καὶ τῶν παρειῶν δύο ἄλλων ἦσαν προσκεκολλημένα εἰς τὰ τοιχώματα.

Ἡ περισυλλογὴ τῶν πίθων καὶ τῶν στάμνων ἤρχισε μετὰ τὸν ἐπιμελῆ καθαρισμόν, φωτογράφησιν καὶ ἀποτύπωσιν ἀπὸ τῆς ΒΔ γωνίας καὶ ἐξήχθησαν

κατὰ σειράν: τμήματα τῆς στάμνου Α, με κυματιστὸν τοίχωμα, ἐκ κεραμόχρου πηλοῦ, ὡς φαίνεται λίαν ἑλλιποῦς· ἡ στάμνος Β εἶχε λεπτὸν περιχέλωμα καὶ σῶμα ἄνευ λαμποῦ με κεκλιμέναν τοξοειδεῖς λαβάς. Ὑπ' αὐτὴν ἀνευρέθησαν καὶ περισυνελέγησαν 3-4 ἄνω κωνικά κύπελλα, τμήματα κυαθίου καὶ ἀγνύς δισκοειδῆς ἀμφικυρτός. Ὁ πιθίσκος Γ εἶχε τὸ χεῖλος ἐκκλίνον καὶ κοιλιάν ὥσειδῃ, τέσσαρας καθέτους λαβάς καὶ ἰσαριθμούς μικροτέρας κατὰ τὸ κάτω μέρος, διεκοσμεῖτο δὲ με τρεῖς ταινίας με ἐντομὰς περὶ τὴν βάσιν (πίν. 281β). Διέσφινεν ἐν μέρει μελανὸν γάνωμα. Ὁ πιθίσκος Δ κατὰ τὴν ΒΑ γωνίαν (πίν. 282α), εἶχεν εὐρεῖαν κοιλιάν ὥσειδῃ, στρογγυλούμενον πρὸς τὰ ἔξω ἐκκλίνον χεῖλος, βραχὺν λαμόν, ἀνὰ μίαν λοξὴν ἐμπέστον ταινίαν μεταξὺ τῶν τεσσάρων λαβῶν καὶ δύο ἄλλας περιθεούσας· περὶ τὴν βάσιν ὑπῆρχε περιτένεια· καταλιβάδες ἀπετέλουν πρόσθετον διακόσμησιν. Κατὰ τὸν Α τοῖχον ὁ πιθίσκος Ε εἶχε στρογγυλούμενον, μᾶλλον στενὸν στόμιον με ἀναθύρωσιν εἰς τὴν βάσιν του, τέσσαρας τοξοειδεῖς λαβάς καὶ ἰσαριθμούς περὶ τὴν βάσιν. Παρ' αὐτὸν ἡ στάμνος Ζ ἔκειτο εἰς κεκλιμένην θέσιν καὶ πλησίον αὐτῆς στρογγύλον ἐπίπεδον δισκοειδὲς πῶμα, ἀποτετμημένον τὴν μίαν πλευράν, ἀποπεσὸν πρὸς τὴν θύραν. Πρὸ τῶν ἀγγείων Δ καὶ Ε εἶχε πέσει εἰς ὑπτίαν θέσιν ἡ στάμνος Η, με λεπτὸν περιχέλωμα καὶ ἄνευ λαμποῦ, με λαβάς κεκλιμέναν τοξοειδεῖς (πίν. 282β). Ἐκ τοῦ κεκαυμένου στρώματος τῆς ΒΔ γωνίας συνελέγη ἐν εἰσέτι κωνικὸν ἄνω κύπελλον καὶ ἕτερον κατὰ τὴν ΒΔ πλευράν· παρὰ τὸν Β τοῖχον συνελέγη τεμάχιον μέσου πάχους ἀγγείου ἐκ μελανωποῦ λίθου, κατὰ τὴν ΒΑ γωνίαν ἕτερον κωνικὸν κύπελλον καὶ παρὰ τὴν βάσιν τοῦ Δ πρὸς τὸν Β τοῖχον ραμφόστομος πρόχους, ἔχουσα λεπτὸν ἀνάγλυφον δακτύλιον κατὰ τὴν βάσιν τοῦ λαμποῦ. Εἰς τὸ κεκαυμένον στρώμα πρὸ τῆς εἰσόδου συνελέγη τμήμα ἐκ τοῦ ὤμου μικροῦ προχοῦδίου. Μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ κάτω κεκαυμένου στρώματος ἐβεβαιώθη ὅτι τὰ παρὰ τοὺς τοίχους ἀγγεῖα ἐστηρίχθησαν εἰς προέχουσαν κρητῖδα ἐκ λευκῶν καὶ κυανωπῶν λίθων (πίν. 282β). Ἐπὶ τοῦ δαπέδου, πρὸ τῆς θέσεως τοῦ ἀγγείου Α, ἀνευρέθη εὐμέγεθες πῶμα, ἐπίπεδον, με κυλινδρικὸν περιχέλωμα καὶ με τοξοειδῇ κάθετον λαβήν· παρὰ τὴν θέσιν τοῦ Γ συνελέγη πυραμιδική κόλουρος ἀγνύς, εἰς δὲ τὸ δάπεδον τοῦ κεντρικοῦ χώρου μέχρι τῆς εἰσόδου ἐντὸς τοῦ πυρικαύστου μελανοῦ στρώματος εὐρέθησαν τέσσαρα κωνικά ἄνω κύπελλα καὶ τὸ κάτω μέρος μικροῦ ἀγγείου. Κατὰ τὴν τελικὴν ἐκκαθάρισιν συνελέγησαν εἰς τὴν ΒΑ γωνίαν τμήματα λεπτοῦ κυαθίσκου με δύο μικράς λαβάς καὶ τρεῖς μικράς ἐξοχὰς κατὰ τὸ χεῖλος, τμήματα ἁπτῶν κωνικῶν κυπέλλων καὶ κάτω μέρος ἀγγείου. Τὸ ἀγγεῖον Γ εἶχεν ὑποστηρικτὴν διὰ τεμαχίων λουτηροειδοῦς σκεύους. Εἰς τὸ στρώμα δαπέδου περισυνελέγησαν ἐπίσης ραμφόστομοι πρόχοι με τετμημένον τὸ ράμφος (cut away) καὶ ἀνάγλυφον δακτύλιον κατὰ τὴν βάσιν τοῦ λαμποῦ — ἐντονώτερον δηλούμενον εἰς τὴν μίαν τούτων —, σῶμα ὥσειδῆ καὶ εὐρεῖαν τοξοειδῇ λαβὴν εἰς τὴν μίαν, συνήθη ραβδοειδῇ εἰς τὴν ἄλλην.

Ὁ πίθος I κατὰ τὸν δυτικὸν τοῖχον εἶχε στρογγυλούμενον χεῖλος, βραχὺν λαϊμόν μὲ ἐντομάς, διαβεβρωμένην τὴν κοιλίαν, ἡ ἐπιφάνεια τῆς ὁποίας ἐνεφάνιζε ἄφθονα ἔγχυ πυρός, περιτένειαν κατὰ τὴν βάσιν καὶ κατὰ τὸ σῶμα διπλᾶς περιθεούσας ταινίας. Τοῦ παρ' αὐτὸν πίθου K μὲ ἀνοικτὸν στόμιον — τύπου jar — ἀνευρέθησαν μόνον τμήματα. Τὸ περιχέλωμα ἦτο τετραγώνου τομῆς, ἐπίπεδον ἄνω καὶ μὲ ἐγκοπτὴν κάτωθεν καὶ ὑπ' αὐτὸ ὑπῆρχεν ἀναθύρωσις. Ὁ πίθος ἦτο γεφυρόστομος, μὲ τοξοειδεῖς ὀριζοντίας λαβάς, καταληγούσας εἰς διαπλατυνόμενα εἰς δίσκους ἄκρα. Τμήμα τῆς λαβῆς καὶ τοῦ χείλους εἶχε προσκολληθῆ εἰς τὸν N τοῖχον. Ἄλλος πίθος, ὁ Θ, πεσὼν συνετρίβη εἰς τεμάχια· τοῦ χείλους του διατηρήθη μικρὸν μόνον μέρος καὶ πλεῖστα ὅσα τεμάχια του δὲν ἀνευρέθησαν· περὶ τὴν βάσιν ἐμορφοῦτο ἀναθύρωσις. Ὁ ἀμέσως πρὸς Ἀνατολὰς διάδρομος IX ἦτο κατὰ τὴν ἀρχικὴν φάσιν κλιμακοστάσιον, τοῦ ὁποίου αἱ βαθμίδες, ἀρχόμεναι ἀπὸ τῆς B παραστάδος τῆς θύρας τοῦ δωματίου τῶν πίθων, κτισταί — συνολικῶς πέντε —, συνεχίζοντο μέχρι τοιχείου κτισθέντος ὡς φράγμα εἰς τὴν γραμμὴν τῶν B τοίχων τῶν ἀποθηκῶν VII - VIII καὶ IX (πίν. 283α - β). Αἱ βαθμίδες εἶχον κατασκευασθῆ διὰ λίθων, οἱ ὁποῖοι συνεκράτουν τὸ στιβακτὸν χῶμα τῶν ἐπιπέδων των. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ κλιμακοστασίου περισυνελέγησαν ἄνωγ' αἰ κωνικὰ κύπελλα, ὡς ἐπίσης ἡμισφαιρικὸς τριπτήρ. Ἡ ἀρχικὴ κλιμαξ ἴσως συνεχιζέτο ξυλινὴ κατ' εὐθεΐαν γραμμὴν ἢ καμπτομένη κατ' ὀρθὴν γωνίαν, ὅπισθεν τοῦ B τοίχου τοῦ δωματίου VII. Τὸ πλεῖστον μέρος τῆς ἐπιχώσεως τῶν διαμερισμάτων IX — τῆς κλίμακος — καὶ X, ἀνατολικῶς ταύτης κείμενον, ἀπετελεῖτο ἀπὸ τὸ σύνθηδες πυρρὸν στρώμα τῶν κεκαυμένων καὶ διαλυθέντων πλίνθων. Εἰς τὸ δάπεδον κατὰ τὴν βᾶσιν τῆς κλίμακος καὶ πρὸ τοῦ N τοίχου συνελέγη βάσις μικροῦ λιθίνου ποτηρίου μὲ δύο ἀναθυρώσεις περὶ τὸν πυθμένα. Παρὰ τὴν εἴσοδον πρὸς τὸ δωμάτιον X, ὅπου εἶχε κτισθῆ χαμηλὸν φράγμα, ὀλίγον ὑψηλότερον τούτου καὶ εἰς ἐπαφὴν μὲ τὸ νότιον τοίχωμα, ἀνευρέθη εἰς κεκλιμένην θέσιν εὐρεῖα στάμνος (πίν. 284α), ἐλλιπὴς τὸ ἄνω τμήμα τῆς μὲ τὰς λαβάς, ἔχουσα εἰς τὸ κάτω τοίχωμα κωνοειδῆ ἀπόφυσιν. Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ N τοίχου προῆλθον ἄνωγ' αἰ κωνικὰ κύπελλα καὶ θαλάσσιον ὄστρεον. Ὑπὸ τὴν στάμνον περισυνελέγησαν τμήματα μελαμβαφοῦς κυπέλλου μὲ ταινωτὴν λαβὴν καὶ χαρακτηριστικὸν ὄστρακον dark on light, μὲ διακόσμησιν ἐξωτερικῶς κρῖνου ἔχοντος ἐλίσσόμενον στέλεχος καὶ ἐσωτερικῶς φυτικὰ θέματα καὶ ταινίας, πολὺ πιθανὸν ἐξ εὐρέος κυάθου.

Εἰς τὸ δωμάτιον X, κατὰ τὸ ἄνω στρώμα, εἰς τὸ ἐπίπεδον τῶν δωματίων VII καὶ VIII, ἀνευρέθη κατὰ τὴν ΒΔ γωνίαν εὐρὺς πίθος μὲ ἀποπεσόντα τὰ τμήματα τοῦ χείλους καὶ τῶν ὤμων, καλυπτόμενος ὑπὸ τοῦ πυρροῦ κεκαυμένου στρώματος. Τμήματα στενοῦ καὶ ἐπιπέδου χείλους καὶ τροχαλιοειδοῦς λαίμου ἴσως ἀνήκουν εἰς τὸν πίθον τοῦτον, ὡς ἐπίσης τμήματα τοξοειδῶν λαβῶν τῶν ὤμων. Παρὰ τοῦτον συνελέγη πούς χύτρας μὲ κεντρικὴν ἐμπέιστον

ταινίαν. Ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος τοῦ δωματίου εἶχεν ἐπικαλυφθῆ ὑπὸ μεγάλου λιθοσωροῦ, ὅστις ἀπεμακρύνθη. Κατὰ τὴν εἴσοδον, εἰς ἐπίπεδον ἀνώτερον τῆς ἑλλιποῦς στάμνου, συνελέγη τὸ κάτω μέρος tumbler μὲ κυματιστὴν ἀναθύρωσιν κάτω. Ἐκ τοῦ στρώματος τοῦ δαπέδου κατὰ τὴν εἴσοδον προῆλθε στιλπνὸν ὅστρακον dark on light τῆς μεταβατικῆς περιόδου, κοσμούμενον ὑπὸ καμπύλου θέματος μὲ λευκάς ἐπικοσμήσεις.

Ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος τοῦ δωματίου διασφύζεται εἰς μέγα ὕψος. Εἰς τμήμα τοῦ Ν τοῖχου, κατὰ τὴν ΝΑ γωνίαν, οἱ ἐκτισμένοι μικροὶ λίθοι ἴσως μαρτυροῦν ἀρχικὴν ἐξωτερικὴν εἴσοδον διατοιχισθεῖσαν. Κατὰ τὴν ἐξαγωγὴν τοῦ ἑλλιποῦς πίθου ἀπεδείχθη ὅτι ὑπῆρχε περιτένεια περὶ τὴν βάσιν του. Κάτωθεν του περισυνελέγησαν παχέα ὅστρακα τοῦ αὐτοῦ ἢ ἄλλου πίθου καὶ προχοῖσκη μὲ ὡσεὶδὲς σῶμα. Ὁ πίθος ἔβαινε ἐπὶ δαπέδου ἐκ στιβακτοῦ πηλοχώματος, μὴ σαφῶς διακρινομένου. Ἀμέσως κάτω τοῦ πυρροῦ στρώματος τῆς ΒΑ γωνίας, πρὸς τὸν Α τοῖχον καὶ 0.90 μ. ἀπὸ τῆς κορυφῆς του ἀνευρέθη μακρὸν ξύλον, μήκους 0.35 - 0.40 μ., τελείως ἀπηθρακωμένον, ἴσως ἐξ ἐπίπλου. Πιθανῶς εἶχε πέσει ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ δαπέδου, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ἔβαινε ὁ πίθος τῆς ΒΑ γωνίας. Τὸ ἀμέσως κάτω τοῦ δαπέδου τούτου ἐνδιάμεσον στρῶμα ἀπέδωσεν ἀγγεῖά τινα, ὡς πρόχουν, ἀμφορέα μὲ ἐλλειπτικὸν στόμιον, τμήμα μικρᾶς πρόχου μὲ ἐλλιπτῇ ὀριζοντίαν λαβὴν καὶ πρὸς τὸ Ν τμήμα, εἰς βάθος 0.85 - 0.90 μ., μικκύλον τριποδικὸν ἀγγεῖον μὲ ἡμισφαιρικὸν σῶμα καὶ δύο ἀποφύσεις ἀντὶ λαβῶν, ὡς ἐπίσης πυραμιδικὸν τριπτῆρα, περαιτέρω δὲ τμήμα πηλίνης λείας πινακίδος ἄνευ χαρακτῶν σημείων, κωνοειδὲς λίθινον ἀντικείμενον καὶ κεκαυμένα ὅσῃ ζῶων. Κατὰ τὴν ΒΔ γωνίαν, ἔνθα ἐστρωμένη ὀρθογώνια πλάξ, ἴσως πεζουλλίου, περισυνελέγησαν ἀπόσχιμα λιθίνου ἀγγείου ἢ ἐργαλείου. Πρὸς τὸν νότιον τοῖχον ἀνεφάνησαν καὶ ἄλλα κεκαυμένα ξύλα καὶ λεπτὸν κεκαυμένον ὅστουν, κατὰ δὲ τὴν ΝΑ γωνίαν κυρτούμενος λίθος τριβείου, ἐνῶ ἐκ τῆς περιοχῆς τῆς ΒΑ γωνίας περισυνελέγη πυθμὴν εὐρέος κυάθου.

Τὸ κατώτατον στρῶμα τοῦ δωματίου X ἦτο πάλιν μελανὸν πυρίκαυστον, μικροῦ πάχους, καὶ ὑπὸ τοῦτο ἄλλο συμπαγὲς πυρρὸν. Εἰς τὸ κατώτατον στρῶμα ἀνεφάνησαν λεπτοὶ τοῖχοι ἀποτελοῦντες εἶδος περιφράγματος, περιλαμβάνοντος δύο διάχωρα, ἐν δυτικὸν α καὶ ἐν κεντρικὸν β, μὲ πρόσδοον ἐξ Ἀνατολῶν, ἀμφοτέρα περιοριζόμενα διὰ τοιχείου, βαίνοντος λοξῶς πω, ἀπὸ τῆς Β παραστάδος τῆς εἰσόδου μέχρι πέραν τοῦ μέσου τοῦ δωματίου (πίν. 284β). Παρὰ τὸν Α τοῖχον, πλησίον τῆς ΒΑ γωνίας ἐμορφοῦτο διὰ λίθων πρόχειρον περίφραγμα ὑψηλότερον τοῦ δαπέδου, ἐντὸς τοῦ ὁποῖου συνελέγη θαλάσσιος χάλιξ, χρησιμοποιοῦνθεις ὡς τριπτῆρ, ὡς τοῦτο ἐδηλοῦτο ἐκ τῆς ἀποτριβείσης πλευρᾶς του. Κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ δωματίου καὶ παρὰ τὸν νότιον τοῖχον ἀνευρέθη τὸ κατώτερον μέρος εὐρυχώρου ἀγγείου, διασφύζοντος κατὰ τὸν πυθμὲνα ἄσβεστον. Ὑπεράνω τοῦ κεντρικοῦ περιφράγματος εἶχε κατασκευασθῆ ἄλλο πρόχειρον περίφραγμα ἄνευ θεμελίων, ἐκ μικρῶν λίθων. Ἐκ τῆς κατωτέρας ἐπιχω-

σεως τοῦ κεντρικοῦ τμήματος τοῦ δωματίου συνελέγησαν λαβὴ ταινιωτὴ κυπέλλου, μειουμένη πρὸς τὰ κάτω, μὲ δηλούμενον ἥλον κατὰ τὴν πρόσφυσιν πρὸς τὸ χεῖλος, ὅστρακον παλαιοανακτορικὸν μὲ αὐλακωτὴν διακόσμησιν, ὡς ἐπίσης λεπτὸν ὅστρακον μὲ στίλβον ἐπίχρισμα καὶ κόσμημα ἐρυθρᾶς σπείρας. Ἄλλο ἀνάλογον ὅστρακον μὲ κρινοειδὲς θέμα ἐξωτερικῶς καὶ ἄλλο φυτικὸν ἐσωτερικῶς, ἴσως ἐξ εὐρέος κυάθου, περισυνελέγη εἰς τὸ κατώτερον στρῶμα τῆς εἰσόδου. Ἡ μορφή τοῦ κάτω περιφράγματος διηκυκλήθη μετὰ τὴν καθάρσεις τοῦ ὑπερκειμένου προχείρου περιφράγματος, καθ' ἣν ἀνευρέθη πρὸς τὸ Β τοίχωμα κυλινδρική ἐλαφρῶς τροχαλιόσχημος βάσις, ἴσως ἀμφορέως κοινῆς χρήσεως. Μεταξὺ τῶν λίθων τοῦ προχείρου περιφράγματος τοῦ Α τοίχου περισυνελέγη τμήμα τῆς καθέτου παρειᾶς πηλίνου ἀγωγοῦ σχήματος ἀνέστραμμένου Π, ἐκ δὲ τῆς ΒΑ γωνίας, ἐκ τῆς κάτω ἐπιχώσεως, λεπίς ὀψιανοῦ. Κατὰ τὴν ΝΑ γωνίαν μεταξὺ τῶν λίθων συνελέγησαν λεπτὸν τριγωνικὸν τεμάχιον κυπέλλου ἐξ ἐλαϊόχρου στεατίτου, ἀκανόνιστος τριπτῆρ καὶ μικρὰ τεμάχια κυανομέλανος χρωστικῆς ὕλης, ὡς ἐπίσης χαρακτηριστικὰ τινὰ ὅστρακα τῆς μεταβατικῆς περιόδου εἰς τὰς δύο τεχνικάς, καὶ ἄλλα παλαιοανακτορικά. Ἐκ τοῦ δαπέδου ἐκ πατητοῦ πηλοχώματος συνελέγησαν γλωσσοειδοῦς σχήματος τριπτῆρ καὶ ραβδοειδὲς λίθινον ἐργαλεῖον μὲ διαπλατυνόμενον εἰς δισκίον ἄκρον.

Φαίνεται ὅτι ἐπὶ τῶν λιθίνων κρηπίδων τοῦ περιφράγματος ἐστηρίχθησαν πλίνθινον τοῖχοι. Τὸ μικρὸν κεντρικὸν διαμέρισμά του φαίνεται ὅτι ἀρχικῶς ἐχρησιμοποιήθη διὰ τὴν διαφύλαξιν μικρῶν πηλίνων σκευῶν καὶ ἀκολούθως μετεσκευάσθη εἰς πρόχειρον ἐστίαν, κατασκευασθέντος ἐσωτερικοῦ διαχώρου. Τὸ ἐσώτερον πρὸς τὴν δυτικὴν πλευρὰν διαμέρισμά του οὐδεμίαν εἶχε προσέλασιν· προεξέχουσα τοῦ Β τοίχου κρηπίς ὑπεβάσταζε τὴν μνημονευθεῖσαν ἐστρωμένην πλάκα. Οὐδὲν ἀξιόλογον εὑρημα ἐγένετο ἐντὸς τοῦ διαμερίσματος τούτου. Ἰσως τὸ φράγμα εἰσόδου τοῦ δωματίου Χ κατεσκευάσθη κατὰ τὴν ἀνύψωσιν τοῦ δαπέδου ἄνω τῆς στάθμης τῆς κορυφῆς τῶν τοίχων τοῦ περιφράγματος. Κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ κεντρικοῦ τοῦ τμήματος ἀνευρέθη τὸ στόμιον μεγάλης πρόχου μὲ προχοὴν καὶ συνελέγησαν χαρακτηριστικὰ ὅστρακα τῆς μεταβατικῆς περιόδου, εἰς τὰς δύο τεχνικάς, τινὰ τούτων στιλπνὰ καὶ μὲ ἐρπύζοντας βλαστούς. Μία ὅμως ἀγγεῖων ἀνευρέθη κατὰ τὴν ἐστίαν τοῦ κεντρικοῦ περιφράγματος (πίν. 285α): τὸ κάτω μέρος στάμνου μὲ μονόπλευρον ἐμπέισιν τοῦ τοιχώματος, ἀνευρεθὲν ἀνάστροφον ἐπὶ τριποδικῷ σκεύους μορφῆς μονώτου κυπέλλου μὲ εὐρεῖαν τοξοειδῆ λαβὴν καὶ τρεῖς μαστοειδεῖς ἀποφύσεις, λοπάδιον μὲ στενὸν ἐκκλίνον πρὸς τὰ ἔξω χεῖλος καὶ ἐξίτηλον λευκάζον ἐπίχρισμα, ὑψηλὸν κωνικὸν κύπελλον μὲ ταινιωτὴν λαβὴν ἀποκρουσθεῖσαν, τὸ ἥμισυ εὐρέος λοπαδίου μὲ δισκοειδῆ βάσιν, βαθὺ κωνικὸν κύπελλον, τμήματα ὁμοίου, κυάθιον ἄνευ λαβῆς, δύο κύπελλα τύπου Βαφειοῦ, δύο ἄνωτα κωνικὰ κυάθια. Δύο ὅμοια προφυλασσόμενα κάτωθεν κυρτοῦ τεμαχίου πιθίσκου, ἄνευ

ρέθησαν κατὰ τὴν ΒΑ γωνίαν. Ἡμισφαιρικός τριπτήρ συνελέγη παρὰ τὸν Α τοῖχον τοῦ κεντρικοῦ περιφράγματος.

Παρὰ τὸν πρόχειρον διαχωριστικὸν τοῖχον κατὰ τὸ ἄνω μέρος τοῦ κλιμακοστασίου IX ἀνευρέθησαν πλεῖστα ὅσα κονιάματα, ἐκεῖ ἀπερριμμένα εἰς σωρόν· ἐπ' αὐτῶν ἔκειτο πῆλινος λύχνος MM III τύπου, μὲ εὐρὺ περιχέλωμα, διαμορφούμενον μὲ ἀναθύρωσιν, στρογγυλομένην μύξαν καὶ τοξοειδῆ λαβήν, τοῦ ὁποίου ἀπετμήθη τμήμα τι.

Ἐξω τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ ὅλου συγκροτήματος, πέραν τῆς ἀποθήκης VII - VIII, προῆλθον ἐκ τῆς ἐπιχώσεως ἄνω τῆς κορυφῆς τῶν τοίχων ἐξ ἄωτα κωνικά μελανογάνωτα ἢ ἄνευ ἐπιχρίσματος κύπελλα. Εἰς τὸ ἀμέσως ὑποκείμενον στρῶμα συνελέγησαν τμήμα χαυλιόδοντος κάπρου, ὁδοὺς μεγάλου ζφίου καὶ γλωσσοειδοῦς σχήματος ἀγνύς. Ὀλίγον περαιτέρω, ἔξω τοῦ νοτίου τοίχου τῶν διαμερισμάτων IX καὶ X, 0.30 - 0.40 μ. ἀπὸ τῆς κορυφῆς τούτου, συνελέγησαν πολλὰ τμήματα μικρῶν ἀγγείων, κατὰ τὸ πλεῖστον κυπέλλων καὶ κυάθων, ὡς καὶ τινα ἄωτα κωνικά κύπελλα. Ἐπὶ τόπου συνελέγη ἐπίσης τμήμα ἀπηνθρακωμένου ξύλου.

Ἐξω τῆς δυτικῆς προσόψεως τοῦ νοτίου τμήματος τοῦ Κτηρίου τῶν κογχῶν, μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ κατὰ τὸ κράσπεδον ἀντερεισματικοῦ ἀπὸ Β πρὸς Ν τοίχου, καμπτομένου ἐν συνεχείᾳ πρὸς τὰ ΝΑ, ἀνεφάνη διαχωρίζων τὸν χῶρον τοῖχος ἀπὸ Δ πρὸς Α, συναπτόμενος πρὸς τὴν Δ πρόσοψιν, προφανῶς ὅμως κατασκευασθεὶς ἐκ τῶν ὑστέρων τελικῶς ἀπεδείχθη ὅτι συνδέεται διὰ λοξοῦ σκέλους μὲ τὸν ἀποκαλυφθέντα κατὰ τὰ νότια κράσπεδα τῶν διαμερισμάτων Ν καὶ Π τοῦ παλαιονακτορικοῦ κτηρίου πώρινον νεοανακτορικὸν τοῖχον, ἴσως ἀποτελοῦντα μέρος περιβόλου. Ὡς ἐσημειώθη ἤδη, ὁ Β τοῖχος τοῦ χώρου Π προεξετείνετο κατ' εὐθεΐαν πρὸς Ἀνατολὰς διερχόμενος ὑπὸ τὸ νεοανακτορικὸν Κτήριο τῶν κογχῶν· ἴσως ὁ ἀρχαῖος ἀνατολικὸς χῶρος ἀπετέλει χωριστὸν διαμέρισμα — ὀνομασθὲν Υ — κλειόμενον διὰ τοίχου κατὰ τὴν προέκτασιν τοῦ Α τοίχου τοῦ δωματίου Τ, ἀλλ' ὁ τοῖχος οὗτος λανθάνει εἰσέτι ὑπὸ τὰς ἐπιχώσεις. Εἰς τὸν ἄνω τοῦ Υ χῶρον ἀνευρέθησαν πρόχειρα κτίσματα, ἀσαφῆ πως, ἀποτελέσαντα πιθανῶς χῶρον ἐστίας ὑπαίθρου, πρὸς ἐξυπηρέτησιν τοῦ νεοανακτορικοῦ κτηρίου. Ἐκεῖ ἀνευρέθησαν τμήματα ἐκ τῆς παρείας καὶ τοῦ χεῖλους λουτροειδοῦς σκεύους, λεκανίδος, κάδου, χυτῶν, ὡς καὶ ἑλλιπὲς βαθὺ κωνικὸν κύπελλον. Ἀμέσως νοτίως τοῦ διαχωριστικοῦ τοίχου — τοῦ ἀποτελοῦντος συνέχειαν τοῦ περιβόλου — ἀπεκαλύφθη παραλλήλως βαῖνον τοιχίον καὶ μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀνεφάνησαν πολλοὶ καταπεσόντες πελεκητοὶ πωρόλιθοι, οἱ ὅποιοι ἔφερον εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὑπάρξεως κλιμακίδος. Ταύτας βαθμίδας θὰ ἀπετέλεσαν, ἐκτοπισθέντες ἀκολούθως, οἱ λίθοι οὔτοι.

Ἡ ὑπόθεσις δὲν ἐπεβεβαιώθη καὶ χρειάζεται συμπληρωματικὴ ἔρευνα πρὸς περαιτέρω διακρίβωσιν. Ἀσαφὲς ἐπίσης εἶναι ἡ σχέσις τῶν πρὸς Ν τοῦ Κτη-

ρίου τῶν κογχῶν ἀποκαλυφθέντων τοίχων, τῶν ὁποίων οἱ πλεῖστοι φαίνονται προχέειρας ὠκοδομημένοι.

ΠΕΡΑΙΤΕΡΩ ΕΡΕΥΝΑ
ΤΗΣ ΟΔΟΥ ΑΙΜΕΝΟΣ

Ἡ παρακολούθησις καὶ πλήρης ἀποκάλυψις τῆς Ὀδοῦ λιμένος ἀπὸ τῆς ΒΔ γωνίας τοῦ Κτηρίου τῶν κογχῶν καὶ ἐπέκεινα πρὸς Ἀνατολάς, ἐγένετο ἐπὶ 22 μέτρα (βλ. παρένθ. πίν. IB'), ἥτοι τὸ συνολικῶς ἀποκαλυφθὲν τμήμα αὐτῆς ὑπερβαίνει νῦν τὰ πεντήκοντα μέτρα, ἐνῶ ἡ ὁδὸς φαίνεται συνεχιζομένη μὲ κατεύθυνσιν τὸ βόρειον μέρος τοῦ αἰγιαλοῦ τοῦ ὅρου τῆς Κάτω Ζάκρου. Διὰ τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ ἀκραίου τμήματος ἐχρειάσθη νὰ διαλυθῇ καὶ νὰ ἀπομακρυνθῇ ὁ παρὰ τὸ φυλάκιον τῆς εἰσόδου ἐπιμήκης λιθοσωρὸς. Ἡ καλύπτουσα τὴν ὁδὸν ἐπιχώσις ἦτο βαθεῖα, ἀλλὰ τὸ πάχος τῆς ἐμειώμετο καθ' ὅσον ἡ ἔρευνα ἔβαινε πρὸς Ἀνατολάς, ἐπεὶ δὴ τὸ κατάστρωμα αὐτῆς ἀπὸ ὠρισμένου σημείου καὶ πέραν τῶν δύο εἰσόδων τῶν νεοανακτορικῶν κτηρίων κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν αὐτῆς, ἔβαινε ἀνηφορικῶς, μέχρις ὅτου ἔφθανεν εἰς μικρὸν βάθος ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας· οὕτω κατενοήθη πῶς ἡ ὁδὸς εἰς τὴν περαιτέρω πορείαν τῆς διήρχετο διὰ μέσου τόσων φραγμάτων τοίχων, τὰ ὁποῖα ἐφαίνοντο ὅτι θὰ παρημποδίζον τὴν διέλευσίν τῆς.

Κατὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῆς κάτω ἐπιχώσεως τῆς ὁδοῦ κατὰ τὴν ΒΔ γωνίαν τοῦ Κτηρίου τῶν κογχῶν συνελέγη τμήμα δισκοειδοῦς ἀμφικύρτου ἀγνῦθος. Περαιτέρω, ἐκ τῆς ἀμέσως ἄνω τοῦ πλακοστρώτου τῆς ὁδοῦ ἐπιχώσεως, περι-συνελέγη ὀλόκληρος σειρὰ πωρολιθικῶν πλακῶν (πίν. 285β), τῶν πλείστων εἰς τεμάχια, ὀρθογωνίου σχήματος, τῶν ὁποίων τὸ κράσπεδον τῆς πλατείας πλευρᾶς καὶ ἡ στενὴ πλευρὰ τοῦ πάχους των ἐκαλύπτετο ὑπὸ λεπτοῦ λευκοῦ κονιάματος. Κατὰ μῆκος τῶν ἐκατέρωθεν προσόψεων, πασῶν διατηρουμένων σχεδὸν εἰς τὸ αὐτὸ ὕψος εἰς ὀλίγον βάθος ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας, ἀνευρέθησαν πολλοὶ κυβόλιθοι καταπεσόντες ἐκ τῶν προσόψεων τούτων. Ἀντιθέτως αἱ πωρολιθικαὶ πλάκες προέρχονται, φαίνεται, ἐκ διαχωρισμάτων τοῦ ἄνω ὀρόφου τοῦ Κτηρίου τῶν κογχῶν, εἶναι ὅμως δυσχερὲς νὰ καθορισθῇ ἡ ἀρχικὴ αὐτῶν θέσις καὶ ὁ τρόπος χρήσεως. Τὸ πλάτος τῆς ὁδοῦ εἰς τὸ ὕψος τοῦ Κτηρίου τῶν κογχῶν ἔφθανε τὰ 2.60 μ., περιορίζετο ὅμως περαιτέρω εἰς 2.30 μ. λόγω τῆς προεξεχούσης κρηπίδος κυβόλιθων τῆς προσόψεως μεταγενεστέρου κτηρίου, ἐπικαθίσαντος ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ Κτηρίου τῶν κογχῶν καὶ τοῦ ἀμέσως ἀνατολικῶς τούτου νεοανακτορικοῦ οἰκοδομήματος. Ἡ κρηπίς αὕτη δὲν ἔβαινε ἐπὶ τοῦ πλακοστρώτου τῆς ὁδοῦ, ἀλλ' ἀπέϋχε τούτου 0.30 - 0.40 μ., ἐπεκάλυψε δὲ ἐν μέρει τὰς δύο εἰσόδους, τῶν ὁποίων τὰ κατώφλια διεκρίνοντο ἐσωτέρω ὑπὸ ταύτην (πίν. 277β).

Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τῆς ὁδοῦ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἐξεχούσης κρηπίδος προ-ῆλθον τραπεζοειδῆς ἀγνὺς καὶ τμήμα κωνοειδοῦς τριπτῆρος. Ἀνατολικώτερον, ἐκ τοῦ ἐπιφανειακοῦ στρώματος τῆς ἐπιχώσεως συνελέγη τμήμα τῆς περιφε-

ρείας εὐμεγέθους καλύμματος ἐκ λευκάζοντος λίθου καὶ ἔτι βαθύτερον τμήμα ράβδου πηλίνης ἐσχάρας, διασπῶζον μέρος τοῦ λοξοῦ τένοντος καὶ κάτωθεν τριγωνικὴν ἀπόφυσιν στριβίσεως. Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τῆς καλυψάσης τὴν Β πρόσ-
οψιν τοῦ Κτηρίου τῶν κογχῶν προῆλθε τὸ στόμιον καὶ ὁ κυλινδρικός λαίμκος εὐμεγέθους ραμφοστόμου πρόχου. Εἰς τὴν περιοχὴν ὅπου ἀνευρέθησαν αἱ πολλὰι πλάκες παρωλίου περισυνελέγη τμήμα πηλίνου ὕδραγωγοῦ εἰς σχῆμα ἀνεστραμμένου Π.

Ἡ πρόσοψις τοῦ κτηρίου κατὰ τὴν Β πλευρὰν τῆς ὁδοῦ διετηρεῖτο καλῶς καὶ εἰς σχετικῶς μέγα ὕψος, προεκτεινομένη καὶ πέραν τῶν ὁρίων τοῦ ἀπηλλοτριωμένου χώρου. Ἐκ τῆς χαμηλῆς πρὸ αὐτῆς ἐπιχώσεως συνελέγη ὅστρακον κυλινδρικοῦ σκεύους μὲ ἐγγράφακτον βέλος καὶ τινα ἄωτα κωνικά κύπελλα, ἐπὶ δὲ τοῦ καταστρώματος τῆς ὁδοῦ μικρὸς ὠσειδῆς τριπτῆρ ἐκ θαλασσίου χάλικος. Δευτέρα προεξοχὴ τῆς προσόψεως τῆς προσθέτου κρηπίδος 4.25 μ. ἀπὸ τῆς πρώτης ἐξοχῆς τῆς, περιώριζεν ἔτι μᾶλλον τὸ πλάτος τῆς ὁδοῦ. Τὸ συνολικὸν μῆκος τοῦ ἐπικαθήσαντος ἐπὶ τῆς προσόψεως τοῦ Κτηρίου τῶν κογχῶν καὶ τοῦ γειτονικοῦ του οἰκοδομήματος ἦτο 5 μ. καὶ καθ' ὅλον τὸ μῆκος του εἶχε πρὸ αὐτοῦ τὴν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ προέχουσαν κρηπίδα ἐκ πελεκητῶν λίθων, βαίνουσαν ἐπὶ τοῦ ἀνωφεροῦς μέρους ταύτης, καλῶς ὠκοδομημένην, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἔβαινεν ἐπὶ στρώματος χώματος. Ἐκ τῆς καλυπτοῦσης τὴν κρηπίδα ἐπιχώσεως προῆλθε τὸ πρόσθιον τμήμα πηλίνου ζωδίου, ἴσως προβάτου, ἐνῶ ἐκ τῆς κάτω ταύτης μέγας καὶ εὐρύς πούς χύτρας μὲ δύο ἐμπέστους κατακορύφους ταινίας, ὡς καὶ ἐπίπεδον ἄνω τμήμα περιχειλῆματος μὲ ἀρχὴν τοῦ ποδὸς λύχνου ἢ τραπέζης πηλίνης μὲ μέλαν ἐπίχρισμα. Σχεδὸν κατέναντι τῆς δευτέρας εἰσόδου ἀνεφάνη ἡ εὐρεῖα καὶ καλῶς ὠκοδομημένη εἴσοδος τοῦ πρὸς Β τῆς Ὀδοῦ λιμένος ἐκτεινομένου οἰκήματος. Εἶχε μονόλιθον ἐπίμηκες κατώφλιον, προέχον ὀλίγον εἰς τὴν ὁδὸν καὶ ὡς παραστάδα ὑπόλοιπον κυβολίου ἐκ παρωλίου. Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως συνελέγη μικρὰ δισκοειδῆς ἀμφίκυρτος ἀγνύς.

Ἡ ἐπίχωσις τῆς ὁδοῦ ἀφηρέθη μέχρι τοῦ ὁρίου τοῦ ἀπηλλοτριωμένου καὶ περιφραγμένου χώρου· κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο εἶχον ἐκφύγει ὀλίγον ἐκ τῆς θέσεώς των εἰς σειρὰν ἀποπεσόντες οἱ ἀνώτεροι λίθοι τῆς Β προσόψεως. Τὸ κατὰστρωμα τῆς ὁδοῦ ἀνῆρχετο σχηματίζον μὲ κάποιαν προχειρότητα τέσσαρας πλατείας καὶ ἀνισοπλατεῖς βαθμίδας, πέραν δὲ αὐτῶν, ἀνατολικῶς, ἦσαν ἐπεστρωμένοι εἰς τὸ κατὰστρωμα δύο πολὺ μεγάλοι πλακοειδεῖς λίθοι. Κατὰ μῆκος τῆς Β προσόψεως ἐπὶ τῆς ὁδοῦ συνεχίζετο τὸ ρεῖθρον, τὸ ὁποῖον εἶχε παρακολουθηθῇ καθ' ὁλόκληρον τὸ πρῶτον τμήμα τῆς προσόψεως ταύτης. Εἰς τὴν περιοχὴν τῶν βαθμίδων εἶναι τὸ στενότερον μέρος τῆς ὁδοῦ, λόγῳ τῆς κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο νέας προεξοχῆς τῆς προσόψεως. Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τῶν βαθμίδων συνελέγη μυκητοειδῆς τριπτῆρ μὲ ἀποκεκρουμένην τὴν κορυφὴν του.

Κατὰ τὸ πέρας τῆς ἀνασκαφικῆς περιόδου ἐλήφθησαν μέτρα προστασίας

δι' ἐπικαλύψεως τῶν εὐαισθητῶν μερῶν, μάλιστα τῶν μετὰ κονιαμάτων, τοῦ ἀνακτόρου καὶ τῶν παραρτημάτων του καὶ ἰδίως τοῦ μεταλλουργικοῦ κλιβάνου. Συνεπληρώθη διευρυνθεῖσα ἡ πρόχειρος περίφραξις τοῦ χώρου δι' ἀκανθωτοῦ σύρματος καὶ ἐτοποθετήθη καγκελλωτὴ θύρα εἰσόδου εἰς τὸν χώρον ἐκ τῆς Ὁδοῦ λιμένος, ὥστε νὰ εἶναι εὐχερὴς ἡ ἐπίσκεψις αὐτοῦ. Τὰ κιβώτια τῶν ὀστράκων, τὰ ὁποῖα δὲν ἐπρόκειτο νὰ μεταφερθοῦν εἰς τὸ Μουσεῖον Ἑρακλείου, ἐτοποθετήθησαν εἰς τοὺς δύο ξυλίνους οἰκίσκους, ριζικῶς ἐπισκευασθέντας καὶ ἐξασφαλισθέντας. Ἐγένετο συστηματικώτερα κατὰτάξις τῶν ἐν τῶς αὐτῶν ἀποκειμένων δευτερευουσῶν ἀρχαιοτήτων.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΣΤΕΡΕΩΣΕΩΣ
ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ

Διὰ κονδυλίου χρημάτων διατεθέντος ὑπὸ τῆς Γενικῆς Διευθύνσεως Ἀρχαιοτήτων καὶ Ἀναστηλώσεως ἐγένοντο εἰς περιωρισμένον μέτρον ἐργασίαι στερεώσεως καὶ ἀποκαταστάσεως τοῦ χώρου τῶν ἀνακτόρων καὶ τῶν παραρτημάτων των, τὰ ὁποῖα εἶχον ὑποστῇ ὀρισμένας βλάβας, ἀφοῦ ἐπὶ μακρὸν χρόνον δὲν εἶχον πραγματοποιηθῇ τοιοῦτου εἶδους ἐργασίαι. Εἰς τὸ ἀνάκτορον ἐγένοντο συμπληρωματικαὶ στερεώσεις τῶν τοίχων, τῶν κονιαμάτων αὐτῶν, τῶν κονιαμάτων δαπέδου, στερεώσεις τῶν βάσεων τῶν παραστάδων καὶ τῶν κιόνων, τῶν πλινθίνων διαχωρισμάτων, τῶν στυλοβατῶν τοῦ φωταγωγοῦ τῆς αἰθούσης τῶν τελετουργιῶν καὶ τῆς δεξαμενῆς καθαρμοῦ, τοῦ φωταγωγοῦ καὶ τοῦ πεσσοῦ τῶν παραθύρων τῆς αἰθούσης τῆς βασιλίσσης, τοῦ θρανίου τῆς Β στοᾶς καὶ τῆς κεκονιαμένης κλιμακίδος τῆς Δ πτέρυγος. Συνεπληρώθη τμήμα τοῦ πλακοστρώτου τῆς ΒΑ ἐσωτερικῆς αὐλῆς. Μεγαλυτέρας ἐκτάσεως ἐργασία στερεώσεως ἐγένετο εἰς τὸν νότιον ἐργαστηριακὸν τομέα τοῦ ἀνακτόρου, ὅπου ἐστερεώθησαν τὰ πλινθινὰ διαχωρίσματα, τὰ κονιάματα τῶν τοίχων καὶ τῶν δαπέδων, τὰ κατώφλια καὶ αἱ βάσεις τῶν παραστάδων. Συστηματικὴ ἐργασία στερεώσεως καὶ συμπληρώσεως ἐγένετο εἰς τὰς δύο σειρὰς τῶν κογχῶν τοῦ δωματίου V τοῦ Κτηρίου τῶν κογχῶν καὶ εἰς τὸν κλίβανον τοῦ ἐργαστηρίου Φ, ὅπου κυρίως ἐστερεώθησαν καὶ συνεπληρώθησαν οἱ τέσσαρες ἀεραγωγοί. Μικρότεραι ἐργασίαι στερεώσεως ἀναλόγου φύσεως ἐγένοντο καὶ εἰς τὰ περὶ τὸ ἀνάκτορον παραρτήματα καὶ βοηθητικὰ οἰκήματα.

ΕΡΕΥΝΑ ΠΡΟΑΝΑΚΤΟΡΙ-
ΚΟΥ ΑΠΟΘΕΤΟΥ ΤΗΣ
ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΤΗΣ ΦΑΡΑΓ-
ΓΟΣ ΤΩΝ ΝΕΚΡΩΝ

Εἰς ἀπόστασιν 300 περίπου μέτρων ἀπὸ τοῦ ὑψώματος τοῦ Ἀγίου Ἀντωνίου, εἰς τὴν θέσιν Καλυβομουῖρι, κατὰ τὴν κορυφὴν τῆς Β πλευρᾶς τῆς εἰσόδου εἰς τὴν Φάραγγα τῶν νεκρῶν, σχεδὸν ἀκριβῶς κατέναντι τοῦ μικροῦ ταφικοῦ σπηλαίου, ἔνθα ἀνευρέθη ἡ ἐκ σχιστολίθου πυξίς μετὰ τὸν κῆνα, ἀνεκαλύφθη τυχαίως ἀποθέτης, ὥσως ἱεροῦ, πλήρης ἀγγείων, ἀποτεθέντων ἐντὸς βαθείας κοιλότητος μικροῦ ἰσοπέδου, ὀλίγον κάτω τῆς κορυφῆς. Ὁ ἀποθέτης ἀνεκαλύφθη καὶ διε-

ταράχθη ὑπὸ ξένων ἐπισκεπτῶν, ἀναμοχλευσάντων τὸ ἄνω μέρος τοῦτου ἐκ περιεργείας. Οὗτοι παρέδωσαν εἰς τὸν φύλακα τῶν ἀρχαιοτήτων Ζάκρου τὰ ὑπ' αὐτῶν ἐξαχθέντα ὁλόκληρα ἢ τεμαχισμένα ἀγγεῖα καὶ ὑπέδειξαν εἰς αὐτὸν τὸν χῶρον. Κυρίως ἐπρόκειτο περὶ γεφυροστόμων σκύφων μὲ κεκλιμένους ἢ κατακορύφους τοξοειδεῖς λαβάς, προχοϊσκῶν μὲ ἀπίσχημον σῶμα, κατὰ τὸ πλεῖστον ραμφοστόμων, μικρῶν τεῖοδοχῶν μὲ διανοιγόμενον πρὸς τὰ κάτω σῶμα, τινῶν διακοσμουμένων δι' ἀνηρτημένων τοξοειδῶν ταινιῶν, πρόχων light on dark, μὲ λευκάς ταινίας καὶ ἐρυθρὰ δισκία καὶ τμήματος τεῖοδόχης τεχνικῆς barbotine.

Ἡ ἐξερεύνησις τοῦ ἀποθέτου ἀνετέθη εἰς τὸν ἐπιμελητὴν Ἀθανάσιον Τζιαφάλιαν, ἐπικουρούμενον ὑπὸ τῆς ἐπιστημονικῆς βοηθοῦ Παναγ. Μόκαλη, καὶ ἐγένετο ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν μου μὲ τὴν δέουσαν ἐπιμέλειαν. Ὁ ἀποθέτης ἦτο εὐρύχωρον κοίλωμα τοῦ βράχου, μᾶλλον ἀκανονίστου ὀρθογωνίου σχήματος καὶ εἶχε περιορισθῇ πρὸς τὸν κρημνὸν τῆς φάραγγος μὲ μεγάλους κυλισθέντας πρὸς τὸ χεῖλος βράχους. Πολλοὶ μεγάλοι λίθοι καταπεσόντες ἐντὸς τοῦ κοιλώματος ἐδυσχέραναν τὸ ὅλον ἔργον τῆς ἐξερεύνησεως, τὸ ὅποιον ἐγένετο ὅχι ἄνευ κινδύνων. Κατ' ἀρχάς περισυνελέγησαν τὰ κατὰσπαρτα ὄστρακα καὶ τμήματα ἀγγείων, τὰ ἐξαχθέντα ὑπὸ τῶν διαταραξάντων τὸν χῶρον, τὰ ὅποια ἦσαν παμπληθῆ. Ταῦτα πάντα ἦσαν MM IA, τοῦ τέλους δηλαδὴ τῶν προανακτορικῶν χρόνων, εἰς τὴν αὐτὴν δὲ φάσιν ἀνῆκον πάντα τὰ ἥδη ἐξαχθέντα καὶ παραδοθέντα, ὥς καὶ τὰ ἐν συνεχείᾳ περισυλλεγέντα. Ἡ ἀπόθεσις, φαίνεται, ἐγένετο εἰς σύντομον σχετικῶς χρονικὸν διάστημα καὶ τοῦτο βοηθεῖ εἰς τὸ νὰ σχηματισθῇ ἱκανοποιητικὴ εἰκὼν τῶν κεραμικῶν ρυθμῶν, οἱ ὅποιοι ὑπῆρχον εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Κρήτην ὀλίγον πρὸ τῆς ἀρχῆς τῆς παλαιονακτορικῆς περιόδου. Τὸ σύνολον ἔχει χρονικὴν ἀντιστοιχίαν μὲ τὸ ἀνευρεθὲν εἰς θέσιν Πατρικιᾶς παρὰ τὴν Ἀγίαν Τριάδα τῆς περιοχῆς Φαιστοῦ καὶ πολλὰ σχήματα ἀγγείων καὶ εἶδη διακοσμῆσεων εὐρίσκουν ἐκεῖ τὰ ἀνάλογά των. Ἡ ἀπόλυτος χρονολογία των δέον νὰ ταχθῇ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 2000 καὶ 1900 π.Χ. Ὁ ἀποθέτης θὰ ἀνῆκεν εἰς ἱερόν, τὸ ὅποιον εὐρίσκετο ἴσως εἰς τι γειτονικὸν ὕψωμα. Τοῦτο ἐφαίνετο πολὺ εὐλογον ἐκ τοῦ εἶδους τῶν κεραμικῶν εἰδῶν τοῦ ἀποθέτου, τὰ ὅποια ἀνῆκον εἰς ὀλίγους τύπους, ἐξ ἐκεῖνων οἱ ὅποιοι ἀνεκαλύφθησαν καὶ εἰς πολλοὺς ἄλλους ἀποθέτας ἱερῶν, ἐκ τινων πλαστικῶν πηλίνων ἀντικειμένων ἀνευρεθέντων ἐντὸς τοῦ ἀποθέτου καὶ ἐκ πηλίνου εἰδωλίου λατρευτοῦ (πίν. 286α), γνωστοῦ τύπου ἀπὸ τὸ ἱερόν κορυφῆς τοῦ Πετσοφᾶ Παλαικάστρου, τὸ ὅποιον ἀνευρέθη ὀλίγα μέτρα ὑψηλότερον καὶ ὀλίγον πλαγίως σχετικῶς μὲ τὸν ἀποθέτην εἰς στενὸν ἰσόπεδον, παρασυρθὲν ἴσως ἐκεῖ ἐξ ὑψηλοτέρου στρώματος ἀποθέσεως, τὸ ὅποιον δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἀνιχνευθῇ. Λείψανα ὅμως μινωικῶν κτηρίων διακρίνονται εἰς γειτονικὸν ὕψωμα, ὅχι πολὺ μακρὰν τοῦ ἀποθέτου· ἀναγνωρίζονται ἐκεῖ ἐξ μικρὰ διαμερίσματα εἰς σειρὰν κατὰ τὴν ρίζαν τοῦ βράχου· δὲν ἦτο ὅμως δυνατόν νὰ βεβαιωθῇ, ἀφοῦ δὲν ἐγένετο ἔρευνα, ἂν

ἐπρόκειτο πράγματι περὶ κτισμάτων ἀνηκόντων εἰς ἱερὸν κορυφῆς ἢ περὶ ταφικῶν περιφραγμάτων, τὰ ὅποια δὲν εἶναι σπάνια κατὰ τὰς πρὸς τὴν Κάτω Ζάκρον κατερχομένας κλιτῆς, ὅχι ὅμως τόσον ὑψηλά. Τὰ ἐπιφανειακά ὄστρακα φαίνονται τοῦ τέλους τῶν προανακτορικῶν καὶ τῆς ἀρχῆς τῶν παλαιοανακτορικῶν χρόνων.

Τὰ περισυλλεγένητα ἐντὸς τοῦ ἀποθέτου ἀγγεῖα καὶ τμήματα ἀγγείων, ἀποτεθειμένα ἐκεῖ ἄνευ οὐδεμιᾶς κανονικῆς διαστρώσεως καὶ πληροῦντα ὁλόκληρον τὸν ἐσωτερικὸν χώρον, εἶναι πάμπολλα. Τὰ ὁλόκληρα ἢ σχετικῶς ὁλόκληρα ἀνέρχονται εἰς περισσότερα τῶν ἑκατὸν ὀγδοήκοντα· πέραν ὅμως τούτων περισυνελέγησαν παμπληθῆ ὄστρακα, πληρώσαντα ὁλόκληρον σειρὰν κιβωτίων. Ὁ συνολικὸς ἀριθμὸς τῶν ἀγγείων τοῦ ἀποθέτου ὑπολογίζεται ὅτι θὰ ὑπερέβαινε τὰς τρεῖς ἑκατοντάδας. Ἐκ τοῦ διαταραχθέντος στρώματος πλὴν τῶν πολυαρίθμων ὀστράκων καὶ τμημάτων ἀγγείων προῆλθεν ἀκεραία προχοῖσκη ἀπιδόσχημος καὶ ἑτέρα μικκύλη σφαιρική. Μεταξὺ τῶν πρώτων ἐξαχθέντων ἐκ μὴ διαταραχθέντος στρώματος ἦσαν πολλὰ τεμάχια πρόχων καὶ γεφυροστόμων τεῖοδοχῶν καὶ σκύφων, ἀκεραία ραμφοστόμος πρόχους μὲ ἀπιοειδὲς σχῆμα κοιλίας μὲ παχέα τοιχώματα, κεκαλυμμένη ὑπὸ σκοτεινοῦ γανώματος, καὶ ἄλλη μικροτέρα μὲ ῥοειδῆ κοιλίαν, σκοτεινὸν γάνωμα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου διακρίνεται λιτὴ διὰ λευκοῦ διακόσμησις. Μετὰ τὴν διεύρυνσιν τῆς κοιλότητος καὶ ἐξαγωγὴν πολλῶν ἐντὸς αὐτῆς καταπεσόντων λίθων, τινῶν πρὸς τὸ χεῖλος τοῦ κρηνοῦ, κατέστη δυνατὴ ἡ συνέχισις τῆς ἐξαγωγῆς πολλῶν ἄλλων ἀγγείων τοῦ ἀποθέτου, ἰδίως πρόχων ποικίλων σχημάτων, ἀκεραίων ἢ τμηματικῶς διατηρουμένων, ραμφοστόμων ἢ μὲ ἀποτετμημένον ράμφος (cut away), μὲ λαβὰς τοξοειδεῖς ραβδοειδεῖς, μὲ κοιλίαν ῥοειδῆ, ἀπιοειδῆ ἢ διευρυνομένην πρὸς τὰ κάτω, ἄνευ γανώματος ἢ μὲ σκοτεινὸν ἐπίχρισμα. Μιᾶς, ὁ κωνικὸς λαίμους ἔχει χαρακτὸν δικτυωτόν. Ἐπίσης τινῶν τεῖοδοχῶν γεφυροστόμων, μὲ διευρυνόμενον πρὸς τὰ κάτω σῶμα καὶ σκοτεινὸν ἐπίχρισμα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου δὲν διεκρίνετο, πιθανῶς ὑπάρχουσα, λευκὴ διακόσμησις. Τὰ λοιπὰ ἦσαν ἀμφορίσκος μὲ σφαιρικὸν σῶμα, κωνικὸν δοχεῖον διευρυνόμενον πρὸς τὰ κάτω, λαβὴ ἀποτελεσθεῖσα ἐκ τριῶν κατὰ σειρὰν ραβδίων, λαίμους ἀρυβαλλοειδοῦς σκεύους χοανοειδῶς μορφούμενος, μὲ τριγωνικὸν πλαστικὸν βούκρανον εἰς τὴν λαβὴν, τέλος μικρὸς τετράπους σκίμπους ἐκ καθημένου εἰδωλίου, ἀνάλογος πρὸς ἄλλους ἀνευρεθέντας εἰς ἱερὰ κορυφῆς. Μέχρι τοῦ βάθους τούτου ἐξήχθησαν ἐξ κιβωτία μέσου μεγέθους ὀστράκων καὶ τμημάτων ἀγγείων, τῶν πλείονων ἐκ πρόχων καὶ τεῖοδοχῶν μὲ τεφρομέλαν ἐπίχρισμα.

Τὰ μετὰ ἐκτόπισιν καὶ ἄλλων λίθων ἐξαχθέντα ἐκ τοῦ βαθυτέρου στρώματος τοῦ ἀποθέτου κατ' οὐδὲν παρήλλασσον τῶν ἄλλων, ὄντα ἀπολύτως σύγχρονα τούτων, ἀνήκοντα εἰς τὰς αὐτὰς κατηγορίας καὶ τύπους (πίν. 286 β, 287 α - β): τμήματα τοὐλάχιστον δωδεκάδος πρόχων ῥοειδῶν, σφαιροειδῶν, ἀπιοειδῶν, πεπλατυσμένων, παχυτέρων ἢ λεπτοτέρων, ἄνευ ἐπιχρίσματος ἢ μετὰ σκο-

τεινοῦ γανώματος, τμήματα ὁμοίων τεϊοδοχῶν μὲ καθέτους ὀριζοντίας ἢ τοξοειδεῖς λαβὰς, πολλὰ τμήματα κυπέλλων τοῦ διωρόφου τύπου, τῶν ὁποίων ἐν γεφυρόστομον, ἄλλο δὲ μὲ ὀριζοντίαν στολίδωσιν περὶ τὸν λαιμόν, 4 - 5 ὑψηλὰ κύπελλα τύπου tumbler, τμήμα γεφυροστόμου ἀγγείου μὲ μίαν κάθετον καὶ μίαν ὀριζοντίαν λαβήν, τμήμα σφαιρικοῦ κυάθου μὲ λεπτὰς λευκὰς ταινίας ἐπὶ σκοτεινοῦ βάθους, τμήμα ἄλλου ἀβαθοῦς κυάθου μὲ τοξοειδῆ λαβήν καὶ ἔχνη λευκῆς διακοσμῆσεως, τμήμα ἀγγείου barbotine μὲ δύο σειρὰς ἀκίδων, ἴσως ἀνῆκον εἰς τὸ ἤδη μνημονευθὲν σκεῦος, χεῖλος μικροῦ σκεύους μὲ τοξοειδῆ λαβήν ἐπὶ τῶν χειλέων καὶ λείψανα ἡθμοῦ, ὡς καὶ τμήμα στρεπτῆς λαβῆς· πλὴν τούτων συνελέγησαν τέσσαρα εἰσέτι κιβώτια ὀστράκων καὶ τμημάτων ἀναλόγων ἀγγείων.

Συνεχισθείσης βαθύτερον τῆς ἐξαγωγῆς τῶν ἀγγείων τοῦ ἀποθέτου περισυνελέγησαν τέσσαρες εἰσέτι δωδεκάδες πρόχων ὁμοίων σχημάτων, τέσσαρες γεφυρόστομοι τεϊοδόχοι τοῦ αὐτοῦ σχήματος, κυλινδρικοὶ κύπελλον μὲ λοξότμητον τὸ κάτω του μέρος, τμήμα κυπέλλου μὲ κυματιστὸν τοίχωμα καὶ ἄλλην προέχουσαν κυματιστὴν ζώνην καὶ μίμησιν ἥλου κατὰ τὴν ἀποκρουσθεῖσαν ταινιωτὴν λαβήν, κωνικὴ προχοῖσκη καὶ ἄλλη μικκύλη, τμήμα ὀρθογωνίου σκεύους μὲ κυρτουμένην ἐσωτερικὴν κοιλότητα, ἴσως ἐκ κέρνου, ἄκρος πούς ζῶου μὲ ὀπλήν· τέλος συνελέγησαν δύο ψῆφοι, μία σφαιρικὴ ἐξ ὀρείας χρυστάλλου, ἄλλη κρικοειδὴς ἐκ τεφροῦ λίθου. Ἄνωτον κυπελλίδιον περισυνελέγη κατὰ τὴν ἀτραπὸν τὴν ἄγουσαν πρὸς τὸν ἀποθέτην.

Μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν καὶ τῶν τελευταίων λίθων οἱ ὅποιοι κατέπεσαν εἰς τὸν πυθμένα τοῦ ἀποθέτου περισυνελέγησαν καὶ τὰ ὑπόλοιπα ἐντὸς αὐτοῦ ἀποτεθέντα ἀγγεῖα, ἀνήκοντα εἰς τὰς αὐτὰς κατηγορίας καὶ εἶδη, περιωρισμένου νῦν ἀριθμοῦ: 4 - 5 πρόχοι, τῶν ὁποίων δύο ραμφόστομοι, μικκύλη προχοῖσκη μὲ πεπλατυσμένον πρὸς τὰ κάτω σῶμα, μικκύλη κοτυλίσκη, τμήμα ἰδιοτύπου λαβῆς εἰς μορφήν ζωδίου προσφυομένου εἰς τὸ τοίχωμα ἀγγείου, ἴσως κυπέλλου. Ἐν εἰσέτι κιβώτιον ὀστράκων προῆλθεν ἐκ τῶν ὑπολοίπων τῆς ἀποθέσεως τοῦ ἀποθέτου ἐκ παρομοίων ἀγγείων· ἰδιότυπα ἦσαν ὄστρακα μὲ πλαστικὰς ταινίας μὲ ἐντομάς, τμήμα γωνίας ὀρθογωνίου σκεύους μὲ βάθυσμα εἰς τὸν πυθμένα, τμήμα μὲ διακόσμησιν τριῶν ζωνῶν ἐκ λεπτῶν χαραγῶν, γλωσσοειδὴς ἀπόφυσις - λαβὴ μὲ δύο κάθετα τρήματα καὶ τμήμα στρεπτῆς λαβῆς. Τὸ σύνολον τῶν ἐκ τοῦ ἀποθέτου περισυλλεγόντων ἀγγείων ὑπερβαίνει εἰς ἀριθμὸν τὰ 150 τεμάχια.

ΠΕΡΙΣΤΑΛΛΟΓΗ Τέλος περισυνελέγη σημαντικὸν τυχαῖον εὑρημα ἰδιώτου, κατοίκου τῆς Ἐπάνω Ζάκρου, ἀνακαλυφθὲν ὑπ' αὐτοῦ εἰς θέσιν Στενῆ, 1 1/2 χιλιομ. πέραν τῆς πηγῆς τοῦ χωρίου ἐκ κοιλώματος τοῦ βράχου. Πρόκειται περὶ εὐρυστόμου πρόχου μὲ κυλινδρικοὺς λαιμὸν καὶ πεπιεσμένην σφαιρικὴν κοιλίαν μὲ παχέα τοιχώματα· ἡ κάθετος λαβὴ του εἶχεν ἐσωτερικὸν τένοντα.

Εἶναι χονδροειδὲς καὶ χειροποίητον, ψηθὲν εἰς ἀνοικτὸν κλίβανον καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐμποτισθὲν καὶ ἐν μέρει μελανθὲν ὑπὸ τοῦ καπνοῦ. Ὁ πυθμὴν εἶναι ἐστρογγυλωμένος κάτωθεν. Ἡ τεχνικὴ καὶ ἡ μορφή του καθιστοῦν λίαν πιθανὸν ὅτι ἀνήκει εἰς τὴν ὑπονεολιθικὴν ἐποχὴν ἢ τὴν λίαν πρῶτον προανακτορικὴν μινωικὴν περίοδον· εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην θὰ πρόκειται περὶ τοῦ παλαιότερου ἐκ Ζάκρου ἀντικειμένου, ἐξαιρέσει τῶν ἀνακαλυφθέντων, πάντων εἰς δευτέραν χρῆσιν, νεολιθικῶν λιθίνων μονοστόμων πελέκεων.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΛΑΤΩΝ

Αἱ ἐργασίαι τῆς τετάρτης ἀνασκαφικῆς περιόδου εἰς τὸ Κεφάλι Βασιλικῆς Ἱεραπέτρας διεξήχθησαν ἀπὸ 28 Αὐγούστου ἕως 11 Σεπτεμβρίου 1975 ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ γράφοντος καὶ με συμμετοχὴν τοῦ ἀρχαιολόγου κ. Χρίστου Μόρτζου ὡς ἐπιστημονικοῦ συνεργάτου καὶ ἐξ φοιτητριῶν τῆς ἀρχαιολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Τεχνικὸς ὑπεύθυνος ἦτο πάλιν ὁ ἀρχιτεχνίτης τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου κ. Ἰωάννης Μεραμβελιωτάκης¹.

«Κτίσμα γ'» — Χώματα Seager

Ἡ ἀρξαμένη τὸ 1974 ἐργασία ἀπελευθερώσεως τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου ἐκ τῶν χωμάτων τῆς παλαιᾶς ἀνασκαφῆς Seager συνεχίσθη καὶ κατὰ τὸ 1975 συνδυασθεῖσα πρὸς τὴν μελέτην τῶν ἀκραίων πρὸς Β χώρων τῆς Μεγάλης Οἰκίας, οἱ ὅποιοι ἤρχισαν νὰ ἀποκαλύπτονται διὰ τῶν περυσινῶν ἐργασιῶν. Συγχρόνως συνεχίσθη ἡ ἀφαίρεσις τῶν δένδρων καὶ τῶν λίθων τοῦ μεγάλου τράφου τῶν εὐρισκομένων ἐπὶ τοῦ Κυκλωπείου βορείως τοῦ δωματίου 1 (ΠΑΕ 1974, σ. 213, Βασιλική Ι, πίν. 4α, 3α, 59α, πρβ. ΠΑΕ 1972, πίν. 244). Ἡ ἀφαίρεσις τῶν μπάζων Seager ἔγινεν εἰς ἑκτασιν μήκους 21.50 μ. κατὰ τὸν ἄξονα Β - Ν, με ἀφετηρίαν τὸν Β τοῖχον τοῦ δωματίου 3, καὶ καθ' ὅλον τὸ πλάτος μεταξύ τοῦ Κυκλωπείου καὶ τῶν χώρων 50 - 52. Τὰ μπάζα Seager ἐκάλυπτον τὸ σύνολον σχεδὸν τῆς ἐκτάσεως αὐτῆς εἰς μῆκος (ἄξων Β - Ν), ἐνῶ εἰς πλάτος (ἄξων Α - Δ) ἔφθανον μέχρι τῶν δένδρων (Ε καὶ Χ εἰς τὸ σχέδιον 1974, Βασιλική Ι, σχ. Χ) καὶ τοῦ χώρου 53. Κατὰ τὰ δυτικὰ ὅρια τῆς ἀποθέσεώς των (περιοχὴ δένδρων καὶ παρὰ τὸ λιθόστρωτον 53 καὶ τὸ πλακόστρωτον Δ) τὰ χώματα Seager εἶχον μικρὸν πάχος, ταυτιζόμενα πρὸς τὸ ἐπιφανειακὸν καλλιεργημένον στρώμα, ἐνῶ κατὰ τὸ ὑπόλοιπον τῆς ἐκτάσεως ἔφθανον τὸ πάχος τῶν 85 ἐκ. (κορυφὴ λόφου, Β ὄριον ἀνασκαφῆς 1975, ὅπου τὸ δένδρον ἀριστ. πίν. 290α) ἕως 1 μ. (νοτιώτερον παρὰ τοὺς χώρους 4δ, 4γ).

1. Περὶ τῶν ἐργασιῶν τῶν προηγουμένων ἐτῶν ἰδὲ ΠΑΕ 1972, σ. 274 - 309, 1974, σ. 213 - 221. Ἰδὲ ἐπίσης ΖΩΗΝ, Βασιλική Ι, Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀρ. 83, 1976. Διὰ τὴν χρησιμοποιοιμένην ὀρολογίαν αὐτῶν σ. 7 - 8. Ἡ φιλοξενία τῶν φοιτητριῶν εἰς τὴν ἀνασκαφὴν ἔγινε εἰς τὰ πλαίσια ἐκπαιδευτικοῦ προγράμματος τῶν Ἑδρῶν Ἀρχαιολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἐξόδοις τοῦ Πανεπιστημίου.

Ὁ τοῖχος γ (Βασιλικὴ Ι, σχ. Χ) ὡς καὶ ὁ κάθετος πρὸς αὐτόν, ὅστις ἐκκινεῖ ἐκ τοῦ Α ἄκρου τοῦ γ καὶ συνεχίζεται πρὸς Β εἰς μήκος 3.50 μ., ἐφαίνοντο ἀνήκοντες εἰς κτίσμα καταλαμβάνον τὴν κορυφὴν τοῦ βράχου, ἀλλ' αἱ ἀμφιβολίαι περὶ τῆς ἀρχαιότητος αὐτῶν (ΠΑΕ 1974, σ. 214) μετεβλήθησαν εἰς βεβαιότητα ὅτι οὗτοι δὲν εἶναι ἀρχαῖοι κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐργασίας: ἐπρόκειτο πράγματι περὶ τοίχων ἀντιστηρίζεως τῶν μπάζων Seager, τὰ ὅποια ἀπερρίπτοντο ἐπὶ τοῦ βραχώδους ἐξάρματος κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Μεγάλης Οἰκίας.

Παρὰ τὴν ὥς ἄνω διαπίστωσιν ἡ ὑπαρξίς ἐνὸς ἢ περισσοτέρων κτισμάτων κατὰ τὴν περιοχὴν τοῦ «κτίσματος γ» — ὡς θὰ ἀποκαλοῦμεν τοῦ λοιποῦ τοὺς τοίχους τοῦ Seager — φαίνεται λίαν πιθανὴ διὰ τοὺς ἐξῆς λόγους: α) Τὸ ὑλικὸν τοῦ «κτίσματος γ» εἶναι ἀρχαῖον οἱ δὲ λίθοι τοὺς ὁποίους ἐχρησιμοποίησεν ὁ Seager εἰς τὸν νότιον «τοῖχον» (πρόκειται περὶ μιᾶς σειρᾶς μεγάλων λίθων) εἶναι ἐν μέρει πολὺ μεγάλοι, μήκους ἕως 60 ἐκ., καὶ ἀσφαλῶς προέρχονται ἀπὸ οἰκίαν εἴτε τῆς ὀρίμου ΜΜ εἴτε τῶν ἀρχῶν τῆς ΥΜ περιόδου. Πιθανὸν εἶναι οἱ λίθοι οὗτοι νὰ προέρχωνται ἐκ τῆς γειτονικῆς Οἰκίας 50, τῆς ὁποίας τὸ ὑλικὸν εἶναι ὅμοιον καὶ ἤτις ἴσως ἐξετείνετο πρὸς Δ. β) Εἰς ἀπόστασιν 3.60 μ. ἀπὸ τοῦ Ν προσώπου τοῦ Νγ εὐρέθη τρίτος τοῖχος μὲ φορὰν Ν - Β παράλληλος καὶ ἐν ἐλαφρῇ ἐσοχῇ (85 ἐκ. πρὸς Δ) ὡς πρὸς τὸν Αγ, περὶ τοῦ ὁποίου δὲν εἶναι ἀκόμη σαφὲς ἂν εἶναι καὶ οὗτος τοῖχος τοῦ Seager ἢ ἀρχαῖος. Τὸ δεύτερον φαίνεται πιθανὸν καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι τοιχάρια κάθετα πρὸς αὐτόν μὲ φορὰν πρὸς Α ἤρχισαν διακρινόμενα (εἰς λίαν κακὴν κατάστασιν διατηρήσεως), τὰ ὅποια ἀνῆκον ἴσως εἰς δωμάτια ἀποτελοῦντα ἐνιαῖον οἰκοδομικὸν σύνολον μετὰ τῶν διαπιστωθέντων βορείως τοῦ Κτίσματος 54 ἰσχυρῶς κατεστραμμένων ὑπὸ τῆς ἀνασκαφῆς Seager δωματίων (περὶ ὧν κατωτέρω).

Δεδομένου ὅτι εἰς τὴν ὑπὸ ἐξέτασιν περιοχὴν (μεταξὺ «κτίσματος γ» — Κτίσματος 54 καὶ Οἰκίας Γ) ἡ κλίσις τοῦ φυσικοῦ βράχου εἶναι ἰσχυρά (ὁ βράχος ἀπεκαλύφθη ἔξω τοῦ «κτίσματος γ» πρὸς Ν καὶ Α) δὲν ἀποκλείεται τὰ δωμάτια ταῦτα νὰ ἀποτελοῦν τμήμα — εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον — τῆς ΜΜ Ια Οἰκίας Γ. Ἡ εἰς μεταγενεστέραν ἐποχὴν οἰκοδόμησις τοῦ Κυκλωπείου ἐπὶ τῶν ἐρείπων τούτων, ἡ κατὰ τὸ μέγιστον προφανῶς μέρος του καταστροφῇ αὐτοῦ, ἡ οἰκοδόμησις ἐπὶ τοῦ Κυκλωπείου τοῦ τράφου τῆς ὑψηλοτέρας πεζούλας τοῦ κτήματος, κυρίως δὲ ἡ ἀνασκαφὴ Seager, ἐπέφερον καταστροφὰς καὶ σύγχυσιν, ὥστε ἡ ἔρευνα σήμερον ἐνταῦθα εἶναι λίαν δυσχερής. Ἡ συνέχισις τῆς ἐργασίας εἶναι ἐν τούτοις ἐπιβεβλημένη, ἀφ' ἐνὸς πρὸς συναγωγὴν ἀσφαλεστέρων στοιχείων περὶ τῆς μορφῆς καὶ τῆς ἡλικίας τῶν κτισμάτων τούτων, ἀφ' ἐτέρου πρὸς πληρεστέραν ἔρευναν τῆς Οἰκίας Γ καὶ τοῦ Κυκλωπείου¹.

1. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν 1977 εὐρέθησαν εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν ἀρχιτεκτονικὰ κατάλοιπα μινωικὰ καὶ ρωμαϊκὰ.

Ἀρχαιολογικὸν ὑλικὸν ἐκ τῶν χωμάτων Seager

Τὰ μπάτζα Seager, τὰ ὁποῖα ἐκάλυπτον τὸ βραχῶδες ἔξαγμα εἰς τὸ κέντρον τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου (ἀποχωματισθεῖσα ἔκτασις περίπου 21×15 μ., πάχος ἀποθέσεως 0.50 - 1 μ.) προήρχοντο, ὡς φαίνεται, ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Μεγάλης Οἰκίας ἀποκλειστικῶς· τοῦτο γίνεται φανερόν ἐκ τῆς ἀνευρέσεως τῶν πολλῶν τοίχων ἀντιστηρίξεως τῶν μπάτζων (βόρειοι τοῖχοι τῶν χώρων 32, 4, 4α, 3, 1, τοῖχοι «κτίσματος γ») καὶ ἐκ τῆς ἀρχαιολογικῆς εἰκόνος ἣ ὁποία ἐδημιουργήθη κατὰ τὴν βαθμιαίαν ἀπομάκρυνσίν των (ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰς πληροφορίας ἐκ τῶν ἐκθέσεων Seager καὶ τῆς σημερινῆς καταστάσεως τῶν ἐρειπίων τῆς Μεγάλης Οἰκίας), ὡς καὶ κατὰ τὴν πρώτην μελέτην τοῦ περιεχομένου εἰς αὐτὰ ἀρχαιολογικοῦ ὑλικοῦ. Βεβαίως «ἀρχαιολογικὸν ὑλικόν» ἐν αὐστηρᾷ ἑννοίᾳ ἀποτελεῖ τὸ σύνολον τῶν μπάτζων, δεδομένου ὅτι καὶ τὰ χώματα καὶ οἱ λίθοι ἀπετέλουν ποτὲ τμήματα τοῦ οἰκοδομήματος, ἀλλὰ προσφορώτερα πρὸς μελέτην εἶναι τὰ ἀρχῆθεν κινητὰ εὐρήματα καὶ ἐκ τούτων κυρίως τὰ κεραμεϊκά.

Κατὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν μπάτζων ἐγένοντο ὠρισμένοι παρατηρήσεις ἐπιβεβαιοῦσαι ἀνασκαφικὰς εἰδήσεις τοῦ Seager καὶ συνεκεντρώθη ἄφθονον ὑλικόν, τόσον οἰκοδομικόν (πῆλιναι πλίνθοι καὶ κονιάματα, οἰκοδομικοὶ χάλικες) ὅσον καὶ κινητὰ εὐρήματα, κεραμεϊκὰ καὶ λίθινα.

Μεταξὺ τῶν χωμάτων παρετηρήθησαν (1974, 1975, 1976) μεγάλαι συσσωρεύσεις τέφρας, ἣ ὁποία προφανῶς προέρχεται ἐκ τῆς ἀποτεφρώσεως τῶν ξυλίνων μερῶν τῆς Μεγάλης Οἰκίας. Πλὴν τῶν κοινῶν ἀκατεργάστων λίθων ὑπῆρχον ἐντὸς τῶν μπάτζων καὶ πολλοὶ χάλικες (μεγέθους γρόνθου καὶ μεγάλυτεροι), οἱ ὁποῖοι κατὰ πρώτην ἐξέτασιν δύνανται νὰ χωρισθοῦν εἰς δύο τάξεις:

α) Χάλικες ἐκ σκληροῦ ἀσβεστολίθου, οἱ ὁποῖοι εἰς φυσικὴν κατὰστασιν ὑπάρχουν ἐντὸς τῶν στρωμάτων τοῦ τοπικοῦ κούσκουρα. Οὗτοι εἶχον χρησιμοποιηθῇ ὡς οἰκοδομικὸν ὑλικόν εἰς τὴν ἀνωδομὴν τῶν τοίχων ὁμοῦ μετ' ἄλλων λίθων καὶ ξύλων. Ἡ τοιαύτη χρῆσις τῶν χάλικων τούτων ὑποδεικνύεται πρῶτον ἐκ τοῦ ὅτι ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας των διασφύζουν ἴχνη τοῦ συνδετικοῦ πηλοῦ καὶ δεύτερον ἐκ τοῦ ὅτι ὅμοιοι χάλικες ὑπάρχουν ἀκόμη εἰς τὰ σφζόμενα κατὰ χώραν μέρη τῶν τοίχων.

β) Ἄλλοι χάλικες, οἱ πλεῖστοι ἐκ σερπεντίντου ἢ ἄλλων σκληρῶν ὑλικῶν, ἦσαν προφανῶς εἰσηγμένοι ἐξ Ἀνατολικῆς Κρήτης (περιοχὴ Ἐθιάς - Πηλιαλημάτων, ἰδὲ ΠΑΕ 1972, σ. 300 σημ. 1) καὶ ἐχρησίμευον ὡς ἐργαλεῖα: λίθοι λειαντήρες τῶν οἰκοδομικῶν κονιαμάτων καὶ λίθοι τριπτῆρες διαφόρων προφανῶς χρήσεων. Οἱ ἀνωτέρω χάλικες συνελέγησαν, βεβαίως δὲ καὶ τὰ λίθινα ἐργαλεῖα (μυλόλιθοι, σφύρα κ.ἄ.), τὰ ὁποῖα εἶχον ἐγκαταλειφθῇ ὑπὸ τοῦ Seager.

Τὸ κεραμεϊκὸν ὑλικὸν ἐκ τῶν μπάτζων Seager ὑπῆρξε καὶ πάλιν ἄφθονον καὶ συνεκεντρώθη μετὰ προσοχῆς. Τὰ ὅστρακα προέρχονται ἀπὸ ἀγγεῖα ὅλων τῶν

μεγεθῶν (μικρά, μεσαῖα, μεγάλα) καὶ ποικίλων σχημάτων (πινάκια, λεκάναι, σκυφοειδῆ, κύπελλα, πρόχοι, τριποδικαὶ χύτραι, πίθοι κλπ.). Μεταξὺ τῶν χαρακτηριστικῶν ρυθμῶν ἄφθονα εἶναι τὰ ὄστρακα τοῦ ρυθμοῦ Βασιλικῆς, πολλὰ τῶν ὁποίων μὲ λαμπρὰν φλόγωσιν, πολλὰ γραπτὰ τοῦ ρυθμοῦ Κουμάσας, ἀρκετὰ τοῦ λευκοῦ ρυθμοῦ καὶ ὀλίγα τεφρά, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ μερικὰ μὲ ἐγχάρακτον, λίαν φροντισμένην διακόσμησιν. Τὰ ΜΜ ἦσαν ὀλίγα ἐνῶ περισσότερα ἦσαν τὰ ὑστερορρωμαϊκὰ ἢ παλαιοχριστιανικὰ τοῦ αὐλακωτοῦ τύπου. Μεταξὺ τῶν ὀστράκων τοῦ ρυθμοῦ Κουμάσας παρατηρήθη καὶ τμήμα προερχόμενον πιθανῶς ἐξ εἰδωλίου-ρυτοῦ τῆς πρώιμου θεᾶς τῶν ὄψεων, ὡς τὰ ἐν Κουμάσῃ εὐρεθέντα.

Ἄλλα εὐρήματα ὑπῆρξαν λεπίδες καὶ ἀπολεπίσματα ὀφιανοῦ (καὶ εἰς πυρὴν) καὶ τμήμα λιθίνου ἀγγείου ἀπὸ χλωρόφαιον στεατίτην. Ὑπῆρχον ἐπίσης ὀλίγα ὄστᾶ ζώων καὶ θαλάσσια ὄστρεα.

Τὸ σύνολον τοῦ ὕλικου τούτου, τοῦ ὁποῖου τὸ μεγαλύτερον μέρος ἀποτελεῖ ἡ ΠΜ Πβ κεραμεικὴ, προέρχεται προφανῶς ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Μεγάλης Οἰκίας καὶ δὴ ἐκ τοῦ κεντρικωτέρου τμήματος αὐτῆς (ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ τρόπου ἐργασίας τοῦ Seager, ὅστις ἐγκατέλειπε τὰ χρώματα εἴτε ἐπ' αὐτῆς τῆς ἀνασκαφῆς εἴτε μετέφερεν αὐτὰ εἰς μικρὰς ἀποστάσεις).

Ἐν ἐνδιαφέρον συμπέρασμα ἐκ τῆς προχείρου μελέτης τοῦ ἀνωτέρω ὕλικου εἶναι ὅτι τὰ ΜΜ κτίσματα — τὰ ὁποῖα εἶναι βέβαια εἰς τὴν κεντρικὴν περιοχὴν τῆς κορυφῆς τοῦ Κεφαλιοῦ — προφανῶς δὲν ἐξετείνοντο εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Μεγάλης Οἰκίας, ἐνῶ ἀντιθέτως ἡ ὑστερορρωμαϊκὴ κατάληψις ἐξετείνετο ἴσως ἐφ' ὅλης τῆς κορυφῆς (πρβ. κατωτέρω: Βόρειος Οἰκία).

Μεγάλῃ εἶναι ἡ ποικιλία τῶν ἐπὶ μέρους τύπων καὶ ἐξαιρέτος ἡ ποιότης τοῦ ΠΜ κεραμικοῦ ὕλικου, ὥστε πρέπει νὰ θεωρηθῇ δυστύχημα διὰ τὴν μινωικὴν ἀρχαιολογίαν ὅτι τοῦτο δὲν συνεκεντρώθη καὶ δὲν ἐδημοσιεύθη κατὰ τὸν ἀρμόζοντα τρόπον. Ἡ μελέτη καὶ δημοσίευσίς τοῦ πλουσιωτάτου τούτου ὕλικου, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν δημοσίευσιν τῶν ἀκεραίων ἀγγείων ἐκ τῆς παλαιᾶς ἀνασκαφῆς Seager, ἀσφαλῶς θὰ συμβάλῃ κατὰ τρόπον ἀποφασιστικὸν εἰς τὴν ὀρθὴν γνῶσιν τῆς ΠΜ κεραμεικῆς. Διὰ τὴν τελικὴν χρονολογικὴν καὶ ρυθμολογικὴν κατάταξιν τοῦ ὕλικου τούτου μεγάλῃ βοήθειαν θὰ προσφέρῃ ἡ συγκριτικὴ μελέτη μὲ τὸ ἐξ ἀδιατάρακτων ΠΜ ἐπιχώσεων προερχόμενον (Μεγάλῃ Οἰκία, Βόρειος Οἰκία). Τοιαῦται ἐπιχώσεις ἐλπίζεται νὰ εὐρεθοῦν καὶ ἄλλαι κατὰ τὴν συνέχισιν τῆς ἀνασκαφῆς.

Ἀκραῖοι βόρειοι χώροι Μεγάλης Οἰκίας

Δωμάτια καὶ χώροι 4, 4δ, 4γ

Εἰς τὸν Β τοῖχον τοῦ δωματίου 4 τὰ σχέδια Seager δεικνύουν θύραν (Βασιλικὴ I, σχ. IV - VI), ἡ δὲ Ἀναστήλωσις εἶχε κατασκευάσει εἶδος κόγχης. Τὸ

πλεῖστον τῶν λίθων ἐνταῦθα εἶχον τοποθετηθῇ προσφάτως (ὑπὸ τοῦ Seager ἢ νεωτέρων) καὶ ἀφηρεύθησαν πρὸς ἔλεγχον τῆς πραγματικῆς καταστάσεως τῶν ἐρειπίων. Ἐδείχθη ὅτι τὸ κάτω μέρος τοῦ B4 ἐσφίζετο καλῶς, ἀλλὰ δὲν παρετηρήθησαν ἐνταῦθα ἐνδείξεις περὶ ὑπάρξεως θύρας. Ὁ καθαρισμὸς ἔφερεν εἰς φῶς δύο ἀκόμη χώρους τῆς Μεγάλης Οἰκίας, τοὺς 4δ καὶ 4γ, περὶ τῶν ὁποίων δὲν εἶναι σαφὲς ἂν ᾔσαν κανονικὰ δωμάτια. Ὁ φυσικὸς κοῦσκουρας ἔχει ἐνταῦθα κλίσιν ἀνοδικήν (πρὸς Β) καὶ ἡ πιθανὴ συνέχεια πρὸς Β τῶν θεμελίων τῶν χώρων 4δ, 4γ θὰ εὐρίσκετο εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον· ἀλλ' ἡ σκαφή Seager ἐπροχώρησεν ἐνταῦθα μέχρι τοῦ φυσικοῦ καὶ τὰ πιθανὰ ταῦτα θεμέλια δὲν σφίζονται πλέον. Ἐπειδὴ ὁ καθαρισμὸς δὲν ἔχει ὀλοκληρωθῇ πλήρως, εἶναι ἀκόμη πιθανὸν νὰ εὑρεθοῦν συμπληρωματικὰ στοιχεῖα (ὅπως λαξεύματα εἰς τὸν βράχον) ἐνδεικτικὰ τῆς μορφῆς τῶν πρὸς Β ἀκράϊων τούτων χώρων τῆς Μεγάλης Οἰκίας¹.

Εἰς τὸν χώρον 4γ εὐρέθη ἐπίχωσις ὀλίγων σκληρῶν χωμάτων περιέχουσα ἄρκετὰ ὄστρακα. Εἰς βάθος 24 ἐκ. ἀπὸ τῆς σφισμένης ἄνω ἐπιφανείας τοῦ Ν τοίχου ὑπάρχει πλάξ — ἐν μέρει ὑπὸ τὸν τοῖχον — μὲ μικρὰ κυκλικὰ λαξεύματα καὶ συνεχόμενον τμήμα λιθοστρώτου ἢ τοίχου ἐκ μικρῶν λίθων μὲ φορὰν λοξήν (ΒΔ - ΝΑ). Ἡ κατασκευὴ αὕτη ἐδράζεται ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βράχου καὶ ἀποτελεῖ πιθανῶς τμήμα θεμελιώσεως τοίχου ἢ τμήμα λιθοστρώτου ἀρχαιότερου κτίσματος. Πλάξ μὲ μικρὰς κυκλικὰς κοιλότητας ὑπάρχει καὶ εἰς τὴν ἄνω σφισμένην ἐπιφάνειαν τοῦ μεσοτοίχου τῶν χώρων 4δ καὶ 4γ. Ἡ παρουσία τῶν πλακῶν τούτων ἐνταῦθα ἀποτελεῖ μίαν ἀκόμη ἐνδειξιν ὅτι αἱ τοιαῦται πλάκες δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐρμηνευθοῦν ὡς «κέρνοι» προσφορῶν.

Δ ω μ á τ ι ο ν 4β (πρβ. ΠΑΕ 1974, σ. 214 - 215).

Οἱ τοῖχοι Ν, Α καὶ Β τοῦ δ. 4β πατοῦν ἐπὶ στρώματος θεμελιώσεως, τὸ ὁποῖον φαίνεται ὅτι ἐκάλυπτε καὶ τὸ σφισμένον ἐντὸς τοῦ δωματίου πλακόστρωτον, ἀφαιρεθὲν (τὸ στρῶμα) παλαιότερον ὑπὸ τοῦ Seager. Κατὰ τοὺς Ν καὶ Α τοίχους τὸ στρῶμα τοῦτο μεσολαβεῖ μεταξὺ τοῦ ὑποκειμένου πλακοστρώτου καὶ τοῦ ὑπερκειμένου τοίχου. Ἐχει πάχος 8 - 10 ἐκ. καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ κουσκουρόχωμα περιέχον καὶ λεπτὸν «χαλίκι» ἐκ τοῦ αὐτοῦ ὕλικου ὡς καὶ ἀραιὸν σχετικῶς θαλάσσιον γριμπίλι. Τὸ στρῶμα τοῦτο σφίζεται καὶ κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ δωματίου συνεχιζόμενον ἴσως πρὸς Α (πρβ. κατωτέρω: δωμ. 3β).

Τὸ πλακόστρωτον τοῦ δωματίου 4β συνεχίζεται καὶ πέραν τῆς εἰσόδου τοῦ δωματίου ἐπανεμφανιζόμενον καὶ κατὰ τὴν Α πλευρὰν τοῦ Α τοίχου, ἤτοι εἰς τὸ Δ ἄκρον τοῦ δωματίου 3β.

Τὰ ἀνωτέρω ἀρχιτεκτονικὰ στοιχεῖα σημαίνουν ὅτι τὰ δωμάτια 4β καὶ 3β εἶναι νεώτερα τοῦ πλακοστρώτου καὶ ἀνήκουν εἰς τὴν Δυτικὴν Οἰκίαν. Τὸ πλακόστρωτον εἰς τὰ δωμάτια 4β καὶ 3β ἀποτελεῖ ἐνιαίαν κατασκευὴν μετὰ τοῦ

1. Τοιοῦτον λάξευμα εὐρέθη κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν 1977.

πλακοστρώτου 4α καὶ ἐπομένως ἀνήκει εἰς τὴν Ἐρυθρὰν Οἰκίαν. Ἐχομεν δὲ λονότι ἐνταῦθα ἐν ἔτι σημεῖον στρώματογραφικῆς διακρίσεως τῆς Δυτικῆς ἀπὸ τῆς Ἐρυθρᾶς Οἰκίας (πρβ. Βασιλικὴ I, σ. 44 - 45, 83 - 84: παρατ. 24, σ. 90 - 93: παρατ. 36 - 38, πρβ. καὶ παρατ. 69, σ. 113 - 115).

Δ ω μ ά τ ι ο ν 3β

Τὸ δωμάτιον 3β εὑρέθη πλήρες μπάζων τῆς ἀνασκαφῆς Seager. Ἀσκαφον εὑρέθη τὸ ΒΔ τμήμα τοῦ δωματίου. Ἐνταῦθα παρατηρήθη στρῶμα τέφρας, τὸ ὁποῖον ἤρχιζεν ἀπὸ τοῦ Δ τοίχου καὶ ἀκριβῶς ἔξω τῆς εἰσόδου τοῦ δωματίου 4β καὶ ἐξετείνετο πρὸς Α ὑπὲρ τὸν Β τοῖχον τοῦ δωματίου 3β εἰς ἑκτασιν 2.50 μ. Τοῦ στρώματος τούτου ἠρουνήθη μικρὸν μόνον τμήμα ἀκριβῶς παρὰ τὸν Δ τοῖχον τοῦ 3β. Τὸ πάχος του ἦτο 20 ἐκ. καὶ ἔφθανεν εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς σφζομένης ἄνω ἐπιφανείας τοῦ τοίχου. Μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν πλακῶν ὑπάρχει θεμελιώσεως τοῦ δ. 4β συνεχιζόμενον καὶ ἐνταῦθα ὑπὲρ τὸ πλακόστρωτον ὁ θαλάσσιον γριμπίλι, λεπτόν, παρατηρεῖται καὶ ἐνταῦθα.

Εἰς τὸ ὑπόλοιπον τοῦ δωματίου 3β εὑρέθησαν μπάζα τῆς ἀνασκαφῆς Seager μέχρι τοῦ φυσικοῦ βράχου, ὅστις φέρει λάξευμα κατὰ τὸν ἄξονα ἀπὸ Α πρὸς Δ τοῦ δωματίου διῆκον σχεδὸν καθ' ὅλον αὐτοῦ τὸ μῆκος, διὰ τοῦ ὁποῖου ὁ χῶρος τοῦ δωματίου χωρίζεται εἰς δύο ἄνισα ἐπίπεδα. Οἱ μακροὶ τοῖχοι τοῦ δωματίου (Β, Ν) εἶναι ἐπομένως θεμελιωμένοι εἰς δύο ἄνισα ἐπίπεδα (διαφορὰ περίπου 50 ἐκ.). Τὸ λάξευμα τοῦ δωματίου 3β ἔγινε προφανῶς πρὸς θεμελίωσιν τοίχου ἢ δημιουργίαν ἐπιπέδου δαπέδου δωματίου, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀρχαιότερον τοῦ 3β, διότι τοιοῦτον λάξευμα εἰς τὸ κέντρον τοῦ 3β, μὴ δυνάμενον νὰ συσχετισθῇ πρὸς τὰ σφζόμενα τμήματα τῶν τοίχων, οὐδεμίαν λειτουργικὴν ἢ τεκτονικὴν ἀνάγκην ἠδύνατο νὰ πληροῖ.

Διὰ τῶν βροχῶν τοῦ χειμῶνος ἀπεπλύθη καλῶς ὁ χῶρος καὶ διεκρίθησαν λίθοι τινὲς θεμελιώσεως, τῶν ὁποίων οἱ σπουδαιότεροι εἶναι εἰς ἀπόστασιν 86 ἐκ. ἀπὸ τοῦ Α τοίχου ὡς καὶ κατὰ τὸ Δ ἄκρον τοῦ λαξεύματος, διὰ τῶν ὁποίων πιστοῦται ὅτι τὸ δωμάτιον 3 συνεχίζετο ἐνταῦθα μέχρι τοῦ λαξεύματος τοῦ βράχου· ἐπομένως ὁ Β3 δὲν εἶναι ὁ ἀρχικὸς βόρειος τοῖχος τοῦ δ.3.

Χ ῶ ρ ο ς 1α

Ἀνάλογον λάξευμα εὑρέθη καὶ βορείως τοῦ δωματίου 1. Ἡ κατὰ τὴν Β πλευρὰν τοῦ δωματίου 1 ὑπάρχουσα κόγχη (Βασιλικὴ I, σχέδια IV - VI, VIII, IX), ἥτις εἶχε στερεωθῇ ὡς ἀρχαία ὑπὸ τῆς Ἀναστηλώσεως, ἐδείχθη ὅτι ἦτο κατὰ τὸ πλεῖστον σύγχρονον κατασκευάσμα ἀντιστηρίξεως τῶν χωμάτων Seager. Ἀρχαῖος εἶναι μόνον ὁ Δ τοῖχος τῆς κόγχης εἰς μῆκος 1.45 μ., τοῦ ὁποῖου τὸ Β ἄκρον εὑρέθη κατεστραμμένον (ἐμφανῶς εἰς σύγχρονον ἐποχὴν). Μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν λίθων τῆς (κόγχης) καὶ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ χώρου 1α, ἀποτελουμένης μέχρι τοῦ φυσικοῦ βράχου ἐκ χωμάτων τῆς ἀνασκα-

φῆς Seager, ἐφάνη ὀρθογώνιον λάξευμα εἰς τὸν φυσικὸν βράχον (σφύζεται ἡ Β πλευρά καὶ ἡ ΒΔ γωνία), τὸ ὁποῖον εἶχε γίνει πρὸς δημιουργίαν ἐπιπέδου δαπέδου δωματίου, ἀνήκοντος προφανῶς εἰς τὴν αὐτὴν φάσιν, εἰς ἣν καὶ τὸ λάξευμα εἰς τὸ δωματίον 3β. Τὸ λάξευμα τοῦ 1α φαίνεται ὅτι συνεχίζεται ὀλίγον πρὸς Α εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Κυκλωπέου. Τὸ ἀποκαλυφθὲν Β σκέλος τοῦ λαξεύματος ἔχει μῆκος 1.50 μ.

Καθαρισμὸς Κυκλωπέου — Κτίσμα 54

Τὸ δάπεδον τοῦ χώρου 1α ἔχει λαξευθῆ εἰς τὸν φυσικὸν βράχον εἰς βάθος 40 - 50 ἐκ. κατὰ τὴν Β πλευρὰν ἀπὸ τῆς κατὰ τὸ σημεῖον ἐκείνου ἐπιφανείας τοῦ βράχου. Μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν μπάζων Seager, τὰ ὁποῖα ἐπλήρουν τοὺς χώρους 3β καὶ 1α μέχρι τοῦ φυσικοῦ, ἤρχισαμεν προσεκτικὴν ἔρευναν τῆς βορείως τῶν χώρων τούτων περιοχῆς (ἐκ τοῦ Ν τμήματος τῆς ὁποίας εἶχον ἀπομακρυνθῆ κατὰ τὸ 1974 τὰ μπάζα Seager, ΠΑΕ 1974, πίν. 156α). Ἀφῆρέθη τὸ πλεῖστον τῶν ἐπὶ τοῦ Κυκλωπέου λίθων τοῦ μεγάλου συγχρόνου τράφου τοῦ κτήματος (Βασιλικὴ Ι, πίν. 3α, 4α, 58β, 59α, πρβ. ΠΑΕ 1972, πίν. 244 α - β) καὶ τινὰ μικρὰ δένδρα (χαρουπιές). Βορείως τοῦ χώρου 1α καὶ ἀρχόμενον ἀκριβῶς παρ' αὐτὸν διεκρίθη ἐκτεταμένον στῶμα ἀπὸ ἀστράκι (σκληρὸν ὕλικόν καταστροφῆς), τὸ ὁποῖον ἐφαίνετο κατὰ τόπους ἄθικτον ὑπὸ τῆς παλαιᾶς ἀνασκαφῆς. Ὡρισμένα ἀνασκαφικὰ στοιχεῖα ἐνεθύμιζον τὰς συνθήκας τῆς ἀνασκαφῆς Seager: οὕτω εἰς ἀπόστασιν 2.40 μ. ἀπὸ τῆς Β πλευρᾶς τοῦ χώρου 1α παρετηρήθη, ἐντὸς σκληρᾶς μάζης ἀστρακιοῦ, λεπτὴ λευκὴ τέφρα καὶ ἀποτύπωμα δοκοῦ ξυλοδεσιᾶς. Δυστυχῶς τμήματα μόνον τοῦ στρώματος ἀστρακιοῦ εὐρέθησαν ἄσκαφα καὶ δὴ ἡ περιοχὴ τοῦ κτίσματος 54, ἐνῶ βορειότερον ἡ παλαιὰ ἀνασκαφὴ εἶχεν ἐπιφέρει σημαντικὰς καταστροφὰς εἰς σειρὰν ὅλην δωματίων, θεμελιωμένων ἐπὶ τοῦ κατωφεροῦς (μὲ κλίσιν πρὸς Α) βράχου. Τοῦ δωματίου 54 ἐσφύζοντο καλῶς οἱ Α καὶ Β τοῖχοι καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ Δ, ἐνῶ ὁ Ν τοῖχος καὶ τὸ Ν ἄκρον τοῦ Δ εἶχον καταστραφῆ πλήρως. Ἡ ἐπίχωσις τοῦ δωματίου ἀπετελεῖτο εἰς τὸ ἄνω μέρος ἐξ ἀμόρφου σκληρᾶς μάζης ἀστρακιοῦ κατὰ τὸ πλεῖστον δὲ τοῦ βάθους ἐκ τεμαχίων πηλίνων κονιαμάτων καὶ πλίνθων καὶ μικρῶν λίθων (διάμ. 10 - 15 ἐκ.).

Ἡ ἀνασκαφὴ ἔδωκε σαφῆ στοιχεῖα διὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ κτίσματος ἔνεκα ἰσχυροῦ σεισμοῦ καὶ συνακολούθου πυρκαϊᾶς. Ἐπενέργεια πυρὸς μαρτυρεῖται ὑπὸ τῶν ὠπτημένων ἢ ἡμιόπτων πηλίνων πλίνθων καὶ κονιαμάτων (τὰ ὁποῖα ἀρχικῶς ἦσαν ἐξ ὠμοῦ πηλοῦ) καὶ ὑπὸ τῆς παρουσίας ἰσχυρᾶς συσσωρεύσεως μαύρου χρώματος παρὰ τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον μεταξὺ πύθου εὐρεθέντος κατὰ χώραν εἰς τὴν ΝΑ γωνίαν καὶ τῆς ΒΑ γωνίας. Ἐπενέργεια σεισμοῦ ἐμφαίνεται ἐκ τῆς βιαιᾶς μετατοπίσεως ὕλικῶν μὲ φορὰν ἀπὸ ΝΔ πρὸς ΒΑ· οὕτω πῆλιναι πλίνθοι τῆς ἀνωδομῆς ἐφάνησαν εἰς ἐπάλληλον λοξὴν σειρὰν μὲ

φανερὰν τὴν φορὰν κατακρημνίσσεως των, ἐνῷ μεγάλη πλάξ, εὐρισκομένη ἀρχικῶς νοτιώτερον (ἴσως κατώφλιον εἰσόδου) εἶχε μετατοπισθῇ ὑπὸ τῆς δονήσεως κατὰ τὸν αὐτὸν βίαιον τρόπον, εὐρεθεῖσα ἐν μέρει ἐπὶ τοῦ παρὰ τὴν ΝΑ γωνίαν τοῦ δωματίου πίθου (πίν. 288, 289α). Τὸ κάτω ἡμισυ τοῦ πίθου εὐρέθη ὀρθιον κατὰ χώραν, ἐνῷ τὸ ἄνω ἡμισυ εὐρέθη εἰς τεμάχια βορειότερον ἐντὸς τοῦ δωματίου, εἰς τὸ κατώτερον τμήμα τῆς ἐπιχώσεως.

Οἱ τοῖχοι τοῦ δωματίου εἶναι θεμελιωμένοι ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βράχου, ὁ ὁποῖος εἶναι κατωφερὴς καὶ ἀνώμαλος· οὕτω τὸ Ν ἄκρον τοῦ Α τοίχου, τὸ ὁποῖον διασφύζει μόνον τὴν κατωτάτην σειρὰν λίθων τοῦ θεμελίου, εἶναι θεμελιωμένον εἰς ἐπίπεδον ὑψηλότερον κατὰ 40 ἐκ. περ. τοῦ παρὰ τὸν πίθον τμήματος, τὸ ὁποῖον ἔχει θεμελιωθῇ βαθύτερον. Τὸ εὐρισκόμενον κατὰ χώραν κάτω ἡμισυ τοῦ πίθου ἦτο ἐνσωματωμένον ἐντὸς τῆς μάξης τοῦ ἀστρακιοῦ καὶ πλήρες ἐκ τοῦ αὐτοῦ ὕλικου (πίν. 288α). Τὸ ἄνω τμήμα τῆς ἐπιχώσεως ταύτης ἦτο καὶ ἐνταῦθα σκληρὸν ἀλλὰ πρὸς τὸ βάθος εὕρομεν χαλαρὰ χρώματα. Μικρὰ δοκιμὴ εἰς τὴν σφριζομένην ἐπὶ τοῦ Δ τοίχου τοῦ δωματίου 36 (τῆς Ἑρυθρᾶς Οἰκίας) μᾶζαν ἀστρακιοῦ ἔδειξεν ὅτι ὑπὸ τὴν σκληρὰν ἄνω ἐπιφάνειαν ὑπάρχει χαλαρὸν ὕλικὸν εὐχερῶς ἀποτριβόμενον καὶ σκαπτόμενον. Τὸ γεγονός τοῦτο ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰς σημειωθείσας ἀνωτέρω παρατηρήσεις περὶ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ δωματίου 54 δεικνύει ὅτι πράγματι τὸ πλεῖστον τῆς ἐπιχώσεως τοῦ δωματίου 54 δὲν εἶχε διαταραχθῇ ὑπὸ τῆς παλαιᾶς ἀνασκαφῆς.

Τῆς ἐπιχώσεως τοῦ δωματίου ἀφῆρέθη τὸ πλεῖστον μέχρι τοῦ δαπέδου, ἀποτελουμένου ἐκ τοῦ ἀνωμάλου φυσικοῦ βράχου· τμήμα τῆς ἐπιχώσεως καταστροφῆς μεταξὺ τοῦ Δ τοίχου καὶ τῆς μεγάλης πλακὸς ἀφέθη ἐπὶ τόπου ὡς εὐρέθη, ὥστε νὰ εἶναι δυνατὴ καὶ μελλοντικῶς ἡ μελέτη τῶν συνθηκῶν καταστροφῆς τοῦ κτίσματος καὶ τῶν οἰκοδομικῶν τρόπων. Ἐπίσης ἀφέθη ἐπὶ τόπου ὁ μέγας σωρὸς τέφρας τῆς ΒΑ γωνίας.

Πλὴν τῶν τεμαχίων τοῦ ἄνω ἡμίσεος τοῦ πίθου, τὰ ὅποια, βιαίως μετατοπισθέντα κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς καταστροφῆς, εὐρέθησαν εἰς τὸ κατώτερον ἐκ χαλαρῶν ὑγρῶν χωμάτων τμήμα τῆς ἐπιχώσεως πρὸς τὸ κέντρον τῆς Β πλευρᾶς καὶ τὴν ΒΔ γωνίαν τοῦ δωματίου, εὐρέθησαν ἐντὸς τῶν αὐτῶν χωμάτων καὶ τινὰ ὀστρακα μικρῶν ἀγγείων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τμήμα μεγάλης σαγέρας με δόλοκληρον τὴν προχοὴν ὡς καὶ ὀλίγα ὀστρακα πίθου με πλαστικὴν διακόσμησιν. Σημειοῦμεν ἐπίσης ἐν τεμάχιον σοβά με λείαν ἀνοικτόχρωμον ἐπιφάνειαν καὶ δύο μικρὰ τεμάχια ἐπιφανείας σοβάδων με ζωερὸν ἐρυθρὸν χρῶμα (ἐπίχρισμα;) ὅμοιον πρὸς τὸ τῶν καλύτερον διατηρουμένων τμημάτων τῆς Ἑρυθρᾶς Οἰκίας.

Διὰ τὴν χρονολόγησιν τοῦ λοζοῦ κτίσματος 54 ἔχομεν ἀφ' ἑνὸς τὰ ὀλίγα κεραμεϊκὰ εὐρήματα καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν ἀπόλυτον ὁμοιότητα εἰς τοὺς οἰκοδομικοὺς τρόπους πρὸς τὴν Ἑρυθρὰν Οἰκίαν. Ὁ φαινόμενος εἰς τὸ σχέδιον, παρὲνθ. πίν. ΙΓ', λοξὸς προσανατολισμὸς τοῦ κτίσματος ἐδείχθη διὰ νέων με-

τρήσεων (1977) ἐσφαλμένος, ἄρα καὶ ἡ κυρίως ἐπὶ τοῦ σχεδίου τούτου στηριχθεῖσα ἀπόδοσις τοῦ δωματίου 54 εἰς ἕτερον τῆς Ἑρυθρᾶς Οἰκίας οἰκοδόμημα (Ἔργον 1975, σ. 189).

Ἡ ἔρευνα βορείως τοῦ δωματίου 54 ἔδειξεν ὅτι καὶ ἄλλα δωμάτια μὲ στρώμα καταστροφῆς ἀπὸ ἀστράκι ἐξετείνοντο μεταξὺ τοῦ Κυκλωπέου καὶ τοῦ «κτίσματος γ». Δυστυχῶς ἡ περιοχή εὐρέθῃ καθημαγμένη ὑπὸ τῆς παλαιᾶς ἀνασκαφῆς Seager. Μετὰ τὸν καθαρισμὸν ἐφάνησαν τμήματα ἀσκάφων στενὸν ἐπιχώσεων, αἱ ὁποῖαι κατὰ τόπους ἔδιδον τὴν ἐντύπωσιν τοίχων, ὥστε ἐφάνετο νὰ ἔχωμεν ἐδῶ τρία ἀκόμη μικρὰ δωμάτια. Εἰς διάφορα σημεῖα ἐφάνη ὁ ἀνώμαλος φυσικὸς βράχος, μέχρι τοῦ ὁποίου ἐφθانون τὰ μπάζα Seager, σημειῶν ὅτι ἡ ἀνασκαφὴ ἐνταῦθα εἶχε προηγηθῇ τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Μεγάλης Οἰκίας. Μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν βροχῶν τοῦ χειμῶνος ἀπόπλυσιν τοῦ βράχου ἐφάνη ὅτι τὸ κεντρικὸν βραχῶδες ἔξαρμα, μεταξὺ οἰκιῶν Γ καὶ Μ καὶ τῆς κεντρικῆς ἐπιπέδου λωρίδος ἦτο μᾶλλον γυμνὸν πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς Seager κατὰ τὸ κεντρικὸν αὐτοῦ τμήμα. Οἱ καθαρισμοὶ εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν δὲν ἔχουν ἀκόμη ὀλοκληρωθῇ.

Περιοχὴ ἱεροῦ — κορυφὴ βράχου

Παραλλήλως πρὸς τὰς ἀνωτέρω ἐργασίας ἐγένετο καθαρισμὸς τοῦ βραχώδους ἔξάρματος καὶ κατὰ τὴν δυτικὴν αὐτοῦ πλευράν, ἥτοι τὴν ὑποτιθεμένην θέσιν τοῦ πρωιμωπάτου ἑλληνικοῦ ἱεροῦ (δυτικῶς τοῦ λιθοστρώτου 53), ἔνθα εἶχον ἀνακαλυφθῇ τὰ ἐν ΠΑΕ 1974, πίν. 159 δημοσιευθέντα εἰδώλια. Σκοπὸς τῆς ἐρεύνης ἦτο ἡ διακρίβωσις τῶν συνθηκῶν ἀποθέσεως τῶν εἰδωλίων καὶ ἡ συλλογὴ περαιτέρω ἐνδείξεων περὶ ὑπάρξεως ἐνταῦθα ἱεροῦ. Ἡρευνήθη ἑκτασις πλάτους περ. 4.70 μ. (ἄξων Β - Ν, μὲ ἀφετηρίαν τὸ Ν ἄκρον τοῦ λιθοστρώτου 52) καὶ μήκους περ. 7 μ. (μὲ ἀφετηρίαν τὴν ΝΑ γωνίαν τοῦ λιθοστρώτου 52 καὶ κατεύθυνσιν πρὸς Α). Εἰς τὸ Α ἄκρον τῆς ἡ ἀνωτέρω τομὴ συννητήθη μὲ τὴν ἐκ Ν ἐρχομένην σκαφὴν ἀποχωματώσεως τοῦ βράχου ἐκ τῶν μπάζων Seager.

Ἡ ἐρευνηθεῖσα περιοχὴ ἦτο κατὰ τὸ πλεῖστον αὐτῆς — καὶ δὴ κατὰ τὰ τελευταῖα πρὸς Α δύο μέτρα — ἐλευθέρᾳ ἐκ τῶν μπάζων Seager. Ὑπῆρχε μόνον τὸ ἐπιφανειακὸν καλλιεργημένον στρώμα πάχους 15 - 25 ἐκ. καὶ ὑπ' αὐτὸ εἰς τὸ Δ τμήμα λεπτὸν στρώμα σκληρότερον 5 - 10 ἐκ. ἀναμοχλευμένον ὑπὸ τῶν παλαιότερων καλλιεργειῶν, ἐνῶ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ βράχου χώματα ὑπὸ τὸ καλλιεργημένον ὑπῆρχον μόνον εἰς τὰ φυσικὰ κοιλώματα τοῦ βράχου, μαῦρα καὶ χαλαρὰ ἐκ τῆς ἐπενεργείας τῶν ριζῶν τῆς ξυνίδας (εἰδους τριφυλλιοῦ).

Βορείως τοῦ Πλακοστρώτου Δ ὑπάρχει προφανῶς ἀρκετὴ ἐπὶχώσις, ἀλλ' ἡ ἔρευνα δὲν ἐπροχώρησεν εἰς βάθος, διότι εὐθὺς ὑπὸ τὰ ἀνωτέρω σημειωθέντα ἐπιφανειακὰ στρώματα ὑπάρχουν λείψανα δαπέδου μὲ πυκνὰ θαλάσσια βότσαλα (πρβ. κατωτέρω).

Ἡ ἔρευνα ἀπέβη ἀρνητική, καθ' ὅσον οὔτε νέα εἰδώλια εὐρέθησαν ἐνταῦθα οὔτε ὄστρακα — πλὴν ὀλίγων ὅχι χαρακτηριστικῶν. Σημειοῦμεν ἐντούτοις ὅτι εἰς τὴν ὁμάδα τῶν εἰδωλίων 1974 προσετέθη τμῆμα — ὀπίσω ἤμισυ — πηλίνου εἰδωλίου τετραπόδου ζῶου, ἀτέχνου, εὐρεθὲν ὅχι ἐνταῦθα ἀλλ' ἔξω τοῦ Α τοίχου τοῦ δωμ. 3 τῆς Βορείου Οἰκίας εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ ἐπιφανειακοῦ στρώματος, σχεδὸν ἐπὶ τοῦ στρώματος καταστροφῆς τῆς οἰκίας ταύτης, τὸ ὅποιον ἐκτείνεται πρὸς Α. (Θέσις εὐρέσεως: 10 μ. βορείως Ν 52, 11.5 μ. βορειοδυτικῶς θέσεως εἰδωλίων 1974.) Τὸ εἰδῶλιον, εὐρεθὲν τὴν τελευταίαν ἡμέραν τῆς ἀνασκαφῆς, ἐκαθαρίσθη εἰς τὸ Μουσεῖον Ἀγίου Νικολάου τὸ 1976, ὁπότε ἐφάνη ὅτι πρόκειται περὶ εἰδωλίου ἵππου μὲ ἔχνη ἀμαυροῦ μέλανος ἐπιχρίσματος. Τυπολογικῶς συνάπτεται πρὸς τὰ ἐπὶ τῶν πωμάτων γεωμετρικῶν ἀγγείων εἰδῶλια ἵππων, πρᾶγμα τὸ ὅποιον ἀποτελεῖ περαιτέρω ἔνδειξιν περὶ τῆς πρωτογεωμετρικῆς ἢ γεωμετρικῆς ἡλικίας τῶν εἰδωλίων 1974 (πίν. 291β). Ἐὰν τὸ εἰδῶλιον δὲν παρεσύρθη εἰς τὸ σημεῖον εὐρέσεώς του ὑπὸ τῶν παλαιῶν καλλιεργειῶν, ἡ παρουσία του εἰς ἀρκετὴν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς θέσεως εὐρέσεως τῶν εἰδωλίων 1974 ἀποτελεῖ ἔνδειξιν πιθανῶν ἀποθέσεων εἰδωλίων κατὰ τὴν περίμετρον τοῦ βραχώδους ἐξάρματος. Καθίσταται οὕτω ἀναγκαία ἡ ἔρευνα ἀνατολικῶς τῆς Βορείου Οἰκίας ἀφ' ἐνὸς πρὸς διαπίστωσιν τῆς πρὸς Α ἐκτάσεως τοῦ ΠΜ Ια οἰκισμοῦ καὶ ἀφ' ἑτέρου πρὸς διακρίβωσιν τῆς ἰσχύος τῆς ἀνωτέρω ὑποθέσεως.

Λιθόστρωτον 53 (πρβ. ΠΑΕ 1974, σ. 218 - 220)

Κατὰ τὴν ἐργασίαν στερεώσεως τοῦ λιθοστρώτου 53 διεπιστώθη ὅτι ἡ φέρουσα κατὰ τὸ Β ἄκρον τῆς κυκλικὸν λάξευμα μεγάλη πλάξ (ΠΑΕ 1974, παρ. 90. πίν. Ζ') εἶχε τοποθετηθῇ εἰς ἀκανόνιστον κοίλωμα ἢ λάξευμα (;) τοῦ βράχου κύκλῳ δὲ αὐτῆς μικροὶ λίθοι καὶ πλάκες, ὥστε δίδεται ἡ ἐντύπωσις (ἐνδυναμωμένη ἐκ τῆς παρὰ τὴν κατασκευὴν ταύτην εὐρέσεως τῶν εἰδωλίων 1974) κυκλικῆς κατασκευῆς, ἵσως ἀπλοῦ ὑπαίθρου βωμοῦ, ἀλλὰ πρὸς ἐπικύρῳσιν τῆς ἐρμηνείας ταύτης θὰ ἦτο ἀνάγκη πλὴν τῶν εἰδωλίων νὰ εὐρεθοῦν λείψανα πυρᾶς καὶ ὁστ' ἂν ζῶων. Ἡ ἐρμηνεία τῆς μεγάλης πλακὸς ὡς κατωφλίου εἶναι λίαν πιθανή, ἀλλ' ἡ τοιαύτη χρῆσις θὰ ἦτο ἡ ἀρχικὴ (κατωφλίον θύρας δωματίου τῆς μινωικῆς Οἰκίας 50).

Κεντρικὴ ἐπίπεδος λωρὶς κορυφῆς Κεφαλιοῦ: Σκάμμα Seager (χῶρος 51) - Οἰκία 50

Ἡ ἔρευνα εἰς τὴν περιοχὴν 51 (Σκάμμα Seager, ΠΑΕ 1974, σ. 216 κέ., παρ. 90. πίν. Ζ') ἐπεξετάθη πρὸς Α εἰς τὴν ἄσκαφον λωρίδα μεταξὺ τῶν πλακῶν Α - Β καὶ τοῦ νοτίως τῶν Δύο Λίθων τοιχαρίου. Ὁ χῶρος οὗτος εἶχε σκαφῇ μέχρι

τοῦ φυσικοῦ ὑπὸ τοῦ Seager καὶ εὐρέθῃ πλήρης ἀπερριμμένου ὕλικοῦ. Τὸ νοτίως τῶν Δύο Λίθων τοιχάριον ἀπεδείχθη ἀρχαῖον, διεπιστώθη δὲ ὅτι πρόκειται περὶ κανονικοῦ τοίχου τῆς Οἰκίας 50, πλάτους 60 - 75 ἐκ., διασφύζοντος μόνον λίθους τῆς κατωτάτης στρώσεως τοῦ θεμελίου. Κατὰ τὸ σημεῖον ἐπαφῆς τοῦ τοίχου τούτου (A51) πρὸς τὸν Β τοῦ δωματίου 50 ὑπάρχει πλάξ (Βασιλική Ι, σχ. Χ), ἥσως τμήμα κατωφλίου εἰσόδου εἰς δωμάτιον ἢ ἄλλην κατασκευὴν (πρβ. ΠΑΕ 1974, σ. 216 - 217. Δεξαμενὴ Καθαρμῶν;), ἥτις θὰ κατελάμβανε τὸν χώρον 51. Εὐθὺς ὑπὸ τὸν δυτικὸν τῶν Δύο Λίθων, εἰς βάθος 27 ἐκ. ὑπ' αὐτὸν καὶ εὐθὺς ὑπὸ τὸ Β ἄκρον τοῦ παρακειμένου τοίχου A51 εὐρέθῃ μεγάλη πλάξ (Ε). Ἔχει πάχος περ. 20, πλάτος 20 καὶ μῆκος 70 ἐκ. Ἀποτελεῖται ἐκ τοῦ αὐτοῦ ὕλικοῦ (σκληροῦ ἀσβεστολίθου) ὡς καὶ αἱ πλάκες Β καὶ Γ. Καὶ αἱ τρεῖς εὐρίσκονται εἰς τὴν ἀρχικὴν των θέσιν, ὡς καὶ αἱ μικραὶ δύο λεπταὶ πλάκες Α νοτίως τῆς Β. Περὶ τῆς πιθανῆς ἐρμηνείας τῶν λειψάνων τούτων ἰδὲ ΠΑΕ 1974, ξ.δ.

Τὸ σκάμμα Seager πρὸς Α ἔφθανε ὡς ἐσημειώθη, μέχρι τῆς πλακὸς Ε καὶ τοῦ τοίχου 51, ὅστις μόλις διεσώθη. Ἀσκαφος ἦτο λωρὶς κατὰ μῆκος τοῦ Β τοίχου τοῦ δωμ. 50 (ὡς σημειοῦται εἰς τὸ σχέδιον Χ, Βασιλική Ι) ὡς καὶ τὸ μεταξὺ τῶν Δύο Λίθων καὶ τοῦ Λιθοστρώτου 52 τμήμα. Εἰς τὸ τμήμα τοῦτο εὐρέθῃ, εὐθὺς ὑπὸ τὸ ἐπιφανειακὸν στρώμα, ἀποτελούμενον ἐξ ὀλίγων χαλαρῶν χωμάτων, στρώμα δαπέδου μὲ πρόσμειξιν ἀφθόνων μικρῶν θαλασσίων χαλίκων (μεγέθους φακῆς μέχρι ἀμυγδαλοῦ ἀλλὰ καὶ μεγαλύτερων). Ὅμοιον στρώμα εὐρέθῃ καὶ καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς ἐρευνηθείσης βορείως τοῦ Πλακοστρώτου Δ καὶ τοῦ λιθοστρώτου 52 περιοχῆς (πρβ. ἀνωτέρω). Εἰς τὸ ὅριον τῆς τομῆς Seager μεταξὺ τοῦ δυτικοῦ τῶν Δύο Λίθων καὶ τοῦ λιθοστρώτου 52 ἐγένοντο αἱ ἐξῆς παρατηρήσεις: Τὸ στρώμα μὲ τὰ πυκνὰ θαλάσσια βότσαλα ἔχει πάχος περ. 10 ἐκ. ὑπ' αὐτὸ δὲ ὑπάρχει παχὺ σκληρότατον στρώμα, τὸ ὁποῖον ὁμοιάζει πρὸς τὸ στρώμα θεμελιώσεως τοῦ δωματίου 50 (ΠΑΕ 1974, σ. 216, δ εἰς τὸ σχ. παρενθ. πίν. Ζ'). Τὸ στρώμα τοῦτο περιέχει ἀραιὰ θαλάσσια βότσαλα, ἐλάχιστα τρίμματα ὀστράκων καὶ ὀλίγα μικρὰ τεμάχια πηλίνων κοινιαμάτων. Ἡ μεγάλη πλάξ Ε πατεῖ ἐπὶ τοῦ στρώματος τούτου εἶναι δὲ κατὰ τὸ πλεῖστον τοῦ πάχους τῆς βυθισμένη ἐντὸς αὐτοῦ. Πρόκειται ἐπομένως περὶ σκληροῦ στρώματος θεμελιώσεως. Ὅμοιον λίαν σκληρὸν στρώμα ὑπάρχει καὶ μεταξὺ τοῦ λιθοστρώτου 52 καὶ τῆς μεγάλης πλακὸς Γ (ΠΑΕ 1974, σ. 217, ε εἰς τὸ σχ. παρενθ. πίν. Ζ'). Τὸ ὁποῖον ἐπίσης περιέχει θαλάσσια βότσαλα. Ὑπενθυμίζω ὅτι χρῆσις θαλασσίων χαλίκων μεγαλύτερων παρατηρήθη καὶ εἰς τὸ στρώμα θεμελιώσεως τῶν πλακῶν Α - Β - Γ (ΠΑΕ 1974, σ. 217). Θαλάσσιοι μικροὶ χάλικες παρατηρήθησαν καὶ εἰς τὰ κοιλώματα τοῦ βράχου ἀνατολικῶς τοῦ πλακοστρώτου Δ καὶ τοῦ λιθοστρώτου 53, ὁμοίως δὲ ἐντὸς τοῦ ἀναμεικτοῦ κατωτέρου ἐπιφανειακοῦ στρώματος τῶν χώρων 6 καὶ 7 τῆς Βορείου Οἰκίας (ἰδὲ κατωτέρω). Ἐὰν τὰ βότσαλα εἰς τὸ τελευταῖον σημεῖον δὲν παρεσύρθη-

σαν ἐνταῦθα ἐκ τῆς περιοχῆς Δ κατὰ τὰς παλαιὰς ἀρόσεις, ἔχομεν ἐνδείξιν περὶ τῆς πρὸς ΒΔ ἐκτάσεως τῶν κατασκευῶν εἰς τὰς ὁποίας χρησιμοποιοῦνται θαλάσσιοι χάλικες.

Τὰ ἀνωτέρω στοιχεῖα εἶναι ἀρκετά, ὅπως ἀποδώσωμεν τὰς σημειωθείσας ἐπὶ μέρους κατασκευάς (πλὴν τοῦ λιθοστρώτου 53 καὶ τῶν Δύο Λίθων) εἰς οἰκοδόμημα ἐξαίρετως φροντισμένης κατασκευῆς, τὸ ὁποῖον ἀπεκαλέσαμεν ἤδη «Οἰκίαν 50» καὶ εἰς τὸ ὁποῖον ἀποδίδομεν πλὴν τοῦ δωματίου 50 καὶ τὸν χώρον 51 μὲ τὰς πλάκας Α-Β-Γ-Ε, τὰ χαλικοστρώτα δάπεδα καὶ τὰ σκληρὰ στρώματα θεμελιώσεως, τὸ λιθόστρωτον 52 καὶ τὸ πλακόστρωτον Δ. Ὡς ἐσημειώθη ἀνωτέρω ἢ πρὸς Α πιθανὴ ἔκτασις τῆς Οἰκίας 50 ὑποδηλοῦται ἐκ τῆς παρουσίας τῶν μεγάλων λίθων, τοὺς ὁποίους ὁ Seager ἐχρησιμοποίησε πρὸς κατασκευὴν τοῦ «τοίχου» ἀντιστηρίζεως γ (ΠΑΕ 1974, παρ. πίν. Ζ').

Ἐχομεν οὕτω ἀρκετὰ στοιχεῖα περὶ τῆς υπάρξεως κατὰ τὸ κέντρον τῆς κορυφῆς τοῦ Κεφαλιοῦ σημαντικοῦ οἰκοδομήματος τῆς ἐποχῆς τῆς μινωικῆς ἀκμῆς (=Οἰκία 50) ἐκτάσεως ἴσως οὐχὶ μικροτέρας τῶν 20 × 15 μ., μὲ ἰσχυρότατον στρώμα θεμελιώσεως, μὲ χρῆσιν χαλικοστρώτων δαπέδων (ἴσως ὡς ὑποστρωμάτων πλακοστρώτων) καὶ μὲ ἐνδιαφέρουσαν εἰς διάφορα ἐπίπεδα κατασκευήν—, ἐνθα ἐχρησιμοποιήθησαν μεγάλοι στιβαραὶ πλάκες—, τὴν ὁποίαν θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ἐρμηνεύσωμεν ὡς «δεξαμενὴν καθαρμῶν» ἢ ἀνάλογον μὲ διάφορα ἐπίπεδα χώρον. Ἡ συνέχισις τῆς ἐρεύνης ἐλπίζεται νὰ παράσχη νέα στοιχεῖα περὶ τῆς Οἰκίας 50. Σημειοῦμεν ὅτι πρὸς Δ τοῦ δωματίου 50 καὶ εἰς ἀπόστασιν 6.75 μ. εἶναι ὁρατοὶ εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους λίθοι ἀνήκοντες εἰς ἀρχαίους τοίχους. Ἐὰν τὸ σκάμμα Seager δὲν συνεχίζεται πολὺ πρὸς Δ, ὑπάρχει ἐλπίς νὰ εὑρεθοῦν ἄσκαφα δωμάτια¹.

Ἀστράκι δωματίου 50

Ὡς ἔχει ἤδη σημειωθῇ (ΠΑΕ 1974, σ. 216) ἐντὸς τοῦ δωματίου 50 ὑπάρχει σκληρὸν στρώμα καταστροφῆς, τὸ ὁποῖον δὲν ἠρευνήθη ἀκόμη, διότι ὁ χώρος ἐχρησιμοποιήθη κατὰ τὸ 1974 καὶ 1975 ὡς διάδρομος μεταφορᾶς τῶν χωμάτων τῆς ἀνασκαφῆς. Ἐπειδὴ οἱ τοῖχοι τοῦ δωμ. 50 διασφύζουσι μόνον τὴν κατωτάτην σειρὰν λίθων τοῦ θεμελίου εἶναι φανερόν ὅτι ἡ ἐπιχώσις καταστροφῆς ἐντὸς τοῦ δωματίου δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἔχῃ μέγα βάθος. Μία ἄλλη πιθανώτερα ἐρμηνεία εἶναι ὅτι πρόκειται περὶ ἀρχαιότερου στρώματος καταστροφῆς, τὸ ὁποῖον, λόγῳ τῆς σκληρότητός του, ἐχρησιμοποιήθη ἐν μέρει ὡς στρώμα θεμελιώσεως².

1. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν 1976 εὑρέθησαν ἐνταῦθα δωμάτια ΥΜ Ια-β (Κ εἰς τὸ σχέδιον παρ. πίν. ΙΓ').

2. Ἡ ἀνασκαφὴ 1976 δυτικῶς τῶν χώρων 32 καὶ 50 ἔδειξεν ὅτι τὸ στρώμα καταστροφῆς ἔχει μεγάλην ἔκτασιν, κεῖται ἐπὶ τοῦ πλακοστρώτου τῆς μεγάλης δυτικῆς αὐλῆς (ἢ

Βόρειος Οἰκία (πρβ. ΠΑΕ 1972, σ. 301 - 308)

Μεγάλου ἐνδιαφέροντος ὑπῆρξεν ἡ συνέχισις τῆς ἐργασίας εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ΠΜ Πα Βορείου Οἰκίας, τῆς ὁποίας εἶχον ἐρευνηθῇ κατὰ τὰ ἔτη 1970 καὶ 1972 τὰ δωμάτια 1 καὶ 2 καὶ ἡ μικρὰ λιθόστρωτος αὐλὴ, εὐρισκόμενα ἀκριβῶς εἰς τὸν χώρον τοῦ τράφου, τοῦ χωρίζοντος τὴν ἐπίπεδον κεντρικὴν καλλιεργούμενην λωρίδα τῆς κορυφῆς τοῦ Κεφαλιοῦ ἀπὸ τῆς βορείου εἰς ἐλαφρῶς χαμηλότερον ἐπίπεδον τοιαύτης (ιδεῖ ΠΑΕ 1972, σ. 303).

Ἡ ἀνασκαφὴ ἐπεξετάθη κυρίως πρὸς Ν (ἀκριβέστερον πρὸς ΝΔ) διευρυνθεῖσα ὀλίγον πρὸς Δ καὶ κατὰ μῆκος τῆς Α πλευρᾶς. Καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς ἀνασκαφῆς διεπιστώθησαν λείψανα στρώματος καταστροφῆς καὶ λιθοκτίστων τοίχων εὐθὺς ὑπὸ τὸ ἀναμοχλευμένον ὑπὸ τῶν παλαιῶν καὶ νέων ἀρόσεων στρῶμα (πίν. 290α - β, 291α). Ἡ διαπιστωθεῖσα στρωματογραφία ἔχει ὡς ἑξῆς: ὑπὸ τὸ ἐπιφανειακὸν καλλιεργούμενον κατὰ τὰ πρόσφατα ἔτη στρῶμα, πάχους 15 - 20 ἐκ., ὑπῆρχε στρῶμα σκληρότερον ἀποτελούμενον ἐξ ὁμοίων χωμάτων, πάχους 15 - 45 ἐκ. Ὑπὸ τὸ στρῶμα τοῦτο ὑπῆρχε τὸ σκληρὸν στρῶμα καταστροφῆς, ἀποτελούμενον ἐκ λίθων, σκληρῶν χωμάτων, λειψάνων τοίχων λιθοκτίστων καὶ σκληρῶν στρωμάτων θεμελιώσεως ἢ δαπέδων. Κατὰ τόπους ἐφάνη ὁ φυσικὸς βράχος. Τὸ μεσαῖον στρῶμα περιεῖχεν ἀνάμεικτα ὄστρακα διαφόρων ἐποχῶν (ΠΜ, ΜΜ, ρωμαϊκὰ) ἀκριβῶς ὅπως καὶ τὸ ἀνώτερον. Παρὰ τὴν σκληρότητά του ἡ σύστασίς του καὶ τὰ περιεχόμενα ὄστρακα καθιστοῦν σαφές ὅτι πρόκειται περὶ στρώματος ἀποτελοῦντος παλαιότερον τὸ ἐπιφανειακὸν καλλιεργούμενον, τὸ ὁποῖον ἐπεκαλύφθη ὑπὸ τοῦ λεπτοῦ συγχρόνου καλλιεργούμενου λόγῳ τῆς βαθμιαίας ἰσοπεδώσεως τῆς κεντρικῆς καλλιεργησίμου λωρίδος. Ἐχομεν ἐπομένως πράγματι μόνον δύο στρώματα, ἥτοι α) τὰ ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βράχου λείψανα τοῦ στρώματος καταστροφῆς λιθοκτίστου οἰκήματος ἢ οἰκημάτων, καὶ β) τὸ ἐπὶ τοῦ στρώματος τούτου ἀνάμεικτον ἐπιφανειακὸν κατὰ διαφόρους ἐποχὰς καλλιεργούμενον στρῶμα.

Τὸ συνολικὸν βάθος τῆς ἐπιχώσεως ὑπὲρ τὸ στρῶμα καταστροφῆς ἦτο 30 - 40 ἐκ. κατὰ τὸ κέντρον τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου καὶ 60 ἐκ. κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευράν. Ἡ διαφορὰ αὕτη ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός ὅτι ἀκριβῶς κατὰ τὴν Α πλευράν τῶν δωματίων 1-2-3-5-6 ἄρχεται τὸ βραχὺδὲς ἔξαρμα, ἐφ' οὗ ὁ Seager ἀπέρριψε τὰ χῶματα ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Μεγάλης Οἰκίας (πίν. 290α, 291α).

Τὰ περισσότερα ὄστρακα τοῦ ἀνωτέρου στρώματος εἶναι ΠΜ πρῶιμα, μετὰξὺ τῶν ὁποίων χαρακτηριστικὰ γραπτὰ τοῦ ρυθμοῦ Κουμάσας, ὀλιγώτερα καὶ ὄχι ἀσφαλῆ τοῦ ρυθμοῦ Βασιλικῆς, ὀλίγα ΜΜ καὶ ὑστερορρωμαϊκὰ. Ἐν τὸς τοῦ κατωτέρου σκληροῦ τμήματος τοῦ ἀνωτέρου στρώματος εὐρέθησαν

ὁποία εἶναι πράγματι πολὺ μεγαλύτερα) καὶ ὀφείλεται προφανῶς εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ ΠΜ Πβ οἰκισμοῦ.

καὶ ὀλίγα λίθινα ἐργαλεῖα (τριπτῆρες χάλικες), ὄψιανοὶ καὶ ὀστᾶ ζώων, ἤτοι εὐρήματα ἀνάλογα τῶν ἐκ τῶν δωματίων 1 καὶ 2 (ΠΑΕ 1972, σ. 306). Παρετηρήθησαν ἐπίσης, ὡς ἐσημειώθη ἀνωτέρω, θαλάσσια βότσαλα (μεγέθους ἀμυγδάλου καὶ μικρότερα), τὰ ὅποια ἴσως προέρχονται ἐκ τῆς καταστροφῆς χαλικοστρώτων δαπέδων τῆς Οἰκίας 50.

Τὰ λείψανα τοῦ στρώματος καταστροφῆς δὲν ἡρουνήθησαν ἀκόμη. Διὰ τῆς ἀφαίρέσεως τοῦ ἐπιφανειακοῦ στρώματος καὶ τοῦ καθαρισμοῦ τῶν λίθων ἐφάνησαν τὰ νέα δωμάτια ἢ χῶροι 3, 4, 5, 6, 7 καὶ ἔγινε σαφές ὅτι τὸ στῶμα καταστροφῆς συνεχίζεται πρὸς ὅλας τὰς κατευθύνσεις. Ἐπομένως πρὸ τῆς συστηματικωτέρας ἐρεύνης τοῦ στρώματος τούτου ἐνδείκνυται ἢ εἰς μεγαλυτέραν ἔκτασιν ἀποκάλυψις αὐτοῦ.

Πρὸς τὸ παρὸν οὐδὲν στοιχεῖον ὑπάρχει πρὸς χρονολόγησιν τῶν νέων δωματίων εἰς ἐποχὴν νεωτέραν τῆς βαθμίδος Κουμάσας: Οἱ τοῖχοι εἶναι ὀκνοδομημένοι κατὰ τὸν αὐτὸν ὡς καὶ οἱ τῶν δωματίων 1 καὶ 2 τρόπον καὶ ἀσφαλῶς εἶναι σύγχρονοι αὐτῶν. Ἐκ τῶν ἀποκαλυφθέντων νέων χώρων οἱ 3, 4 καὶ 5 προφανῶς ἀνήκουν εἰς τὴν αὐτὴν εἰς ἣν καὶ τὰ δωμάτια 1 καὶ 2 οἰκίαν, ἐνῶ οἱ χῶροι 6 καὶ 7 δυνατόν νὰ ἀνήκουν εἰς δευτέραν ἀλλ' ἀπολύτως σύγχρονον τῆς προηγουμένης οἰκίαν, πρᾶγμα τὸ ὅποιον θὰ διασαφηθῇ διὰ τῆς συνεχίσεως τῆς ἐρεύνης.

Ὅτι ἅπαντα τὰ δωμάτια εἶναι σύγχρονα (ΠΜ IIα) ἐμφαίνεται καὶ ἐκ τῶν περιεχομένων εἰς τὸ ἀνάμεικτον στῶμα ἀρχαιοτέρων ὀστράκων, τὰ ὅποια εἶναι σύγχρονα τῆς κεραμεικῆς τῶν δωματίων 1 καὶ 2. Πρέπει νὰ σημειωθῇ ἐνταῦθα ὅτι ἡ παρουσία MM καὶ ὑστερορωμαϊκῶν ὀστράκων δυνατόν νὰ ὀφείλεται μόνον εἰς τὴν ἐκ τῆς καλλιεργείας ἀνάμειξιν τῶν χωμάτων. Ὑπενθυμίζεται μόνον εἰς τὴν ἐκ τῆς καλλιεργούμενης λωρίδα, ὅπου εὐρέθησαν τὰ δωμάτια 1 καὶ 2, ὅτι εἰς τὴν μὴ καλλιεργούμενην λωρίδα, ὅπου εὐρέθησαν τὰ δωμάτια 1 καὶ 2, δὲν ὑπῆρχεν ἀνάμειξις MM καὶ ρωμαϊκῶν ὀστράκων, τὰ δὲ ὀλίγα ὄστρακα ρυθμοῦ Βασιλικῆς (ΠΜ IIβ), τὰ ὅποια εὐρέθησαν εἰς τὸ ἐπιφανειακὸν στῶμα, προήρχοντο μᾶλλον ἐκ τῶν παρακειμένων μπάζων τοῦ Seager (ΠΑΕ 1972, σ. 306)¹.

Τὸ κύριον συμπέρασμα τῆς ἀνασκαφῆς εἰς τὸν παρόντα τομέα εἶναι ὅτι ἐκ τοῦ ἀρχικοῦ στρώματος καταστροφῆς τῶν ΠΜ IIα οἰκημάτων μικρὸν μόνον τμήμα διεσώθη, καθόσον ἡ συστηματικὴ καλλιέργεια ἐπέφερε σημαντικὰς καταστροφὰς ὥστε κατὰ τόπους (χῶρος 4) νὰ φθάνῃ τὸ ἀνάμεικτον στῶμα μέχρι τοῦ φυσικοῦ. Παρὰ ταῦτα διετηρήθησαν σημαντικὰ λείψανα τῶν λιθίνων θεμελιώσεων τῶν τοίχων, σωροὶ τινες λίθων ἐκ τῆς κατακρημνίσεως αὐτῶν (δωμ. 5), πιθανῶς δὲ καὶ τμήματα σκληρῶν στρωμάτων θεμελιώσεως ἢ δαπέδων. Δὲν ἀποκλείεται νὰ εὐρεθοῦν καὶ βαθύτεραι ἀδιατάρακτοι ἐπιχώσεις (ὡς εἰς

1. Ἡ ἀνασκαφὴ 1976 ἐπεβεβαίωσε τὴν χρονολόγησιν εἰς τὴν βαθμίδα Κουμάσας — ΠΜ IIα, καθ' ἣν ὁ ρυθμὸς Βασιλικῆς δὲν ἔχει ἀκόμη ἐμφανισθῇ.

τὸ Δ τμήμα τῶν δωμ. 1 καὶ 2, ἰδὲ ΠΑΕ 1972, σ. 305), αἱ ὁποῖαι νὰ ἀποδώσουν πλουσιώτερα εὐρήματα. Τῆς παρούσης ΠΜ Πα φάσεως ἀρχιτεκτονικὰ κατὰλοιπα οἰκισμῶν (πλὴν τῶν νεκροταφείων) ἤρχισαν νὰ γίνωνται γνωστὰ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη: σύγχρονα εἶναι τὰ κατὰλοιπα τῆς ἀρχαιοτέρας φάσεως τοῦ Μύρτου, δύο οἰκίαι τῆς Κνωσοῦ, λείψανα οἰκιῶν τῆς Ἀγίας Τριάδας καὶ μικρὸς μᾶλλον ἐποχικὸς οἰκισμὸς ἐπὶ τοῦ ὄρους Δέμπλα πλησίον τοῦ Βαρυπέτρου Κυδωνίας. Ἐν Βασιλικῇ εἶναι πιθανὸν νὰ ἔχωμεν τὰ περισσότερον ἐκτεταμένα (δηλαδὴ δυνάμενα νὰ ἐρευνηθοῦν) λείψανα καλῶς ὀργανωμένου οἰκισμοῦ τῆς περιόδου ταύτης· διὰ τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς φαίνεται νὰ ἐπικυροῦται ἡ παλαιότερον ἐκφρασθεῖσα γνώμη ὅτι τὸ κεντρικὸν πλάτωμα τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου — ἥτοι ἡ μεταξὺ Βορείου καὶ Νοτίου Οἰκίας ἔκτασις — ἐκαλύπτετο ὑπὸ οἰκημάτων τῆς ΠΜ Πα φάσεως (ἥτοι ἀρχαιοτέρων τῆς «Μεγάλης Οἰκίας») ἐχόντων τὸν αὐτὸν προσανατολισμόν, ὅστις εἶναι διάφορος τοῦ προσανατολισμοῦ τῶν οἰκιῶν τῶν νεωτέρων περιόδων (ἰδὲ ΠΑΕ 1972, σ. 306. Ἡ αὐτόθι σ. 302 χρονολόγησις τοῦ οἰκισμοῦ Δέμπλας εἰς τὴν ΠΜ δὲν φαίνεται ὀρθή).

ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΝΑΣΚΑΦΗΣ

Σημαντικαὶ δυσκολίαι ἀντιμετωπίζονται διὰ τὴν ἀπρόσκοπτον συνέχισιν τῆς ἀνασκαφῆς, αἱ ὁποῖαι συνίστανται:

α) Εἰς τὴν ἀδυναμίαν μελέτης τῶν εὐρημάτων, λόγῳ ἐλλείψεως χώρου εἰς τὸ Μουσεῖον Ἀγίου Νικολάου, ὅπου ταῦτα φυλάσσονται.

β) Εἰς τὴν ἀδυναμίαν ὀλοκληρώσεως τῆς ἀνασκαφῆς καὶ διαμορφώσεως τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου διὰ περιφράξεως καὶ ὀριστικῆς τακτοποιήσεως τῶν λίθων κλπ. λόγῳ ἀδικαιολογήτου καθυστερήσεως τῆς ἀπὸ μακροῦ ἀποφασισθείσης ἀπαλλοτριώσεως.

Αἱ ἀνωτέρω δυσκολίαι ἀντιμετωπίσθησαν ἐν μέρει ὡς ἐξῆς:

α) Τὰ εὐρήματα καθαρίζονται κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀνασκαφῆς ἐπὶ τόπου καὶ οὕτω γίνεται ἀμέσως γνωστὴ ἡ χρονολόγησις τῶν διαφόρων στρωμάτων καὶ ἀρχιτεκτονικῶν λειψάνων.

β) Οἱ τεράστιοι ὄγκοι χωμάτων ἐκ τῆς παλαιᾶς ἀνασκαφῆς ἀπερρίφθησαν κατὰ τὰ ἔτη 1974 - 1975 εἰς τὸν κρημνὸν κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ λόφου καὶ ἀκολούθως διὰ μηχανικοῦ φορτωτοῦ ἠπλώθησαν εἰς τὸν ὑποκείμενον τοῦ Κεφαλιοῦ κατὰ τὴν ΒΔ πλευρὰν ἀγρόν. Ἀλλὰ χώματα ἀπλοῦνται εἰς τὰ πλησίον τῆς ἀνασκαφῆς καλλιεργούμενα τμήματα τοῦ λόφου ὥστε διὰ τῆς καλλιεργείας νὰ ἐξουδετεροῦνται ἡ δυσάρεστος ὄψις ἀπερριμμένων ὑλικῶν. Οἱ λίθοι ἐν τούτοις δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀπομακρυνθοῦν καὶ ἀποτίθενται προσωρινῶς ἐπὶ τῶν χαμηλῶν βραχωδῶν ἐξαχμάτων εἰς τὸ Δ τμήμα τῆς κορυφῆς — μεταξὺ τῆς κεντρικῆς ἐπιπέδου λωρίδος καὶ τῆς κατὰ μῆκος τοῦ κρημοῦ τοιαύτης—, ὅπου ἐπίσης συγκεντροῦνται, κεχωρισμένως, καὶ τὰ μεγάλα τεμάχια τῶν σκλη-

ρῶν κονιαμάτων καὶ τὰ ἐκ τῶν παλαιῶν λιθοσωρῶν συγκεντρούμενα λίθινα ἐργαλεῖα.

Τὸ πρόβλημα τῆς διαμορφώσεως τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου καὶ τὸ πρόβλημα τοῦ περιβάλλοντος

Λόγω τῆς ἐξαιρετικῆς θέσεώς του ἐξ ἐπόψεως τοπιακοῦ περιγύρου καὶ τῆς παρουσίας πολλῶν ἀρχιτεκτονικῶν φάσεων τῆς μινωικῆς ἐποχῆς, τὸ Κεφάλι Βασιλικῆς εἶναι εἰς λίαν ἐνδιαφέρων καὶ διδακτικὸς ἀρχαιολογικὸς χώρος. Τὸ πρόβλημα τῆς καλῆς συντηρήσεως τῶν ἀρχαιοτήτων εἶναι συνδεδεμένον μὲ τὸ πρόβλημα τῆς διαμορφώσεως τοῦ χώρου, τῆς καλῆς φυλάξεώς του, ὡς καὶ τῆς διαφυλάξεως αὐτοῦ καὶ τοῦ εὐρυτέρου περιβάλλοντός του ἀπὸ πιθανὰς καταστροφὰς καὶ ἀλλοιώσεις. Ἡ μεγαλύτερα ἀπειλούμενη καταστροφὴ εἶναι ἡ κατασκευὴ ὁδοῦ ἀμαξίτου ἐξ Ἐπισκοπῆς πρὸς Θριφτήν ὑπὲρ τὸ Μοναστηράκι, εἰς τὸν ἀντικρὺ τῆς Βασιλικῆς (ἀνατολικῶς, ἰδὲ Βασιλικὴ I, πίν. 4β, 5α) ὁρεῖνόν ὄγκον. Ἡ ἀλόγιστος ὁδοποιία ἔχει ἤδη ἐπιφέρει σημαντικὰς καταστροφὰς ἐν Κρήτῃ (Κουρταλιώτικο φαράγγι, φαράγγι Ἀι-Γιώργη Σεληνάκη κλπ.) καθόσον οὐδεμία λαμβάνεται πρόνοια συμμέτρου πρὸς τὸ τοπίον κατασκευῆς τῶν ὁδῶν. Εἶδον π.χ. ἐν Κρήτῃ μεγαλοπράχμονες ὁδοποιοὶ νὰ ἔχουν σημειώσῃ πρὸς ἀποκοπὴν τεραστίους ὄγκους βράχων ἐντὸς γραφικῆς φάραγγος πρὸς διαπλάτυνσιν εἰς ἀρίστην κατὰστασιν εὐρισκομένης δευτερευούσης ὁδοῦ, ἐνῶ ἡ τοιαύτη διαπλάτυνσις ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ δι' ἀπλῆς χαμηλῆς ξερολιθιάς κατὰ μῆκος τῆς ἐτέρας πλευρᾶς τῆς ὁδοῦ χωρὶς νὰ καταστραφῇ τὸ τοπίον. Εἰς τὸ ἐνδιαφέρον ἡμᾶς ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἀρχαιολογικὸν χώρον τῆς Βασιλικῆς παράδειγμα τῆς ὁδοῦ ὑπὲρ τὸ Μοναστηράκι πρέπει νὰ μελετηθῇ ἡ ἀποφυγὴ ἐκβραχισμῶν καὶ ἡ ἀπομάκρυνσις τῶν ὑλικῶν μὲ παράλληλον ὑποβόθῃσιν τῆς ἀναπτύξεως τοῦ πρασίνου, ὥστε νὰ μὴ ἀλλοιωθῇ τὸ ὑπέροχον τοπίον τῆς Βορείου Κοιλιάδος τοῦ Ἰσθμοῦ (περὶ τοῦ ὁποίου ἰδὲ Βασιλικὴ I, σ. 10 - 11).

Ἐντὸς τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου ἐγένετο ἤδη τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς διαμόρφωσιν αὐτοῦ διὰ τῆς κατασκευῆς μικροῦ πεζουλιῦ εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ λόφου παρὰ τὸ δωμάτιον 50. Τοῦτο ἐκτίσθη πρὸς προστασίαν τῶν τριῶν δένδρων τῆς κορυφῆς καὶ χρησιμεύει ἐπίσης πρὸς ἀνάπαυσιν τῶν ἐπισκεπτῶν. Τὸ μικρὸν τοῦτο κατασκευάσμα κτισθὲν ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν μου ὑπὸ ἐντοπίου τεχνίτου δι' ἀπλῆς ξερολιθιάς «δένει» κατὰ τρόπον ἀπολύτως ἱκανοποιητικὸν πρὸς τὸν περιβάλλοντα ἀρχαιολογικὸν χώρον (πίν. 289β). Ἡ συγκέντρωσις τῶν λίθων εἰς ὠρισμένον χώρον, ἡ δημιουργία προσβάσεων πρὸς τὰ διάφορα τμήματα τῆς ἀνασκαφῆς, ὁ πλήρης καθαρισμὸς τῶν ἀρχιτεκτονικῶν λειψάνων καὶ τέλος ἡ περιφράξις τοῦ χώρου καὶ ἡ δημιουργία μικροῦ στεγάστρου πρὸς συγκέντρωσιν τῶν ἀφθόνων λιθίνων ἐργαλείων καὶ τῶν χρησίμων πρὸς μελέτην κονιαμάτων καὶ πηλίνων πλίνθων, πρέπει νὰ εἶναι τὰ ἐπόμενα βήματα πρὸς διδακτικὴν καὶ αἰσθητικὴν ἀνάδειξιν τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου.

Ἡ τρέχουσα ἀνασκαφικὴ περίοδος¹ ὑπῆρξεν ἡ τετάρτη κατὰ σειρὰν καὶ ἡ πρώτη, ἡ ὁποία ἔγινε μὲ δαπάνας τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Κατὰ τὰς προηγηθείσας ἀνασκαφικὰς περιόδους τὸ ἔργον ἐστράφη κυρίως πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ἐντοπισμοῦ καὶ ὀριοθετήσεως τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου τοῦ ἱεροῦ, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν φιλολογικὴν παράδοσιν ἀπετέλει τὸ σημαντικώτερον ἱερὸν τοῦ βοιωτικοῦ χώρου. Ἡ σπουδαιότης τοῦ ἱεροῦ ὑπῆρξε πολλαπλῇ, ὡς τεκμαίρεται ἐκ τῆς φιλολογικῆς καὶ ἱστορικῆς παραδόσεως (βλ. κατ.).

Τὸ Ἰώνιον ὑπῆρξε θρησκευτικὴ καὶ πολιτικὴ ἐστία τῆς Βοιωτίας καθ' ὅλον τὸν ἱστορικὸν βίον τῆς ἀρχαιότητος, πιστεύω δὲ ὅτι ἀναλόγως σημαντικὴ ὑπῆρξεν ἡ παρουσία τοῦ ἱεροῦ διὰ τοὺς προῖστορικοὺς χρόνους τῆς περιοχῆς. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Στράβωνος τὸ ἱερὸν ἰδρύθη ὑπὸ τῶν βοιωτικῶν φύλων, τὰ ὁποῖα κατέλαβον τὴν Κορώνειαν, *ὅτε περ καὶ τὸν Ὀρχομενὸν ἔσχον καὶ ἱδρυσαν τὸ ἱερὸν ἐν τῷ πρὸ αὐτῆς πεδίῳ*. Οὕτε ὁ Στράβων οὕτε ὁ Παυσανίας καταγίνονται ἰδιαιτέρως μὲ τὴν περιγραφὴν τοῦ ἱεροῦ, περιοριζόμενοι εἰς γενικὰς παρατηρήσεις τοπογραφικοῦ καὶ ἱστορικοῦ ἐνδιαφέροντος. Εἴτε λοιπὸν οὐδέτερος τούτων ἐπεσκέφθη τὸ ἱερὸν, εἴτε τοῦτο εἶχε παρακμάσει εἰς μέγαν βαθμὸν κατὰ τοὺς πρώτους μεταχριστιανικοὺς αἰῶνας, ὥστε νὰ ἐλκύσῃ τὸ ἐνδιαφέρον λεπτομεροῦς περιγραφῆς. Ἡ μνήμη ἐν τούτοις τῆς σπουδαιότητος τοῦ ἱεροῦ ἐξάιρεται ἀρκούντως εἰς τοὺς προμνησθέντας συγγραφεῖς, οἱ ὅποιοι, ὅταν ἐπεσκέφθησαν τὴν Βοιωτίαν, εὗρον αὐτὴν σκιὰν ἐνδόξου παρελθόντος. Ἡ μεγάλη παρακμὴ τοῦ ἀρχαίου κόσμου εἰς τὴν Βοιωτίαν δίδεται ἀναγλύφως εἰς τὴν ἀκόλουθον παρατήρησιν τοῦ Στράβωνος (Θ, 410): *νυνὶ δὲ μόνη (Θέσπεια) συνέστηκε τῶν Βοιωτικῶν πόλεων καὶ Τάναγρα· τῶν δ' ἄλλων ἐρείπια καὶ ὀνόματα λέλειπται*.

Τὰς εἰδικωτέρας περιστάσεις ἐγκαταλείψω, παρακμῆς ἢ καταστροφῆς τοῦ ἱεροῦ πιστεύω ὅτι θὰ ἀποσαφηνίσῃ ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα τοῦ χώρου. Τὸ ἐνδιαφέρον τῆς νεωτέρας ἐρεῦνης ὑπῆρξεν ὁμολογὸν τῆς σπουδαιότητος τοῦ ἱεροῦ, καίτοι οὐχὶ σύντονον καὶ συστηματικόν. Οἱ περιηγῆται καὶ οἱ ἱστοριοδίφαι πιθα-

1. Εἰς τὴν ἀνασκαφὴν ἔλαβον μέρος καὶ αἱ ἐξῆς συνάδελφοι: ἡ κ. Ἐλευθερία Ρούσσου καὶ αἱ διδασκαλίδες Μαρία Παπαγεωργίου, Βάσω Μήτρου καὶ Βιργινία Μανωλάκη. Εἰς ὅλας ἐκφράζω τὰς εὐχαριστίας μου διὰ τὴν βοήθειάν των.

νολογοῦν τὴν θέσιν τοῦ ἱεροῦ εἰς διαφόρους, ὁμούςους πρὸς τὴν ἀρχαίαν Κορώνειαν θέσεις¹. Πρῶτος ὁ P. Foucart ἐπειράθη συστηματικώτερον νὰ ταυτίσῃ τὴν θέσιν τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἰτωνίας Ἀθηνᾶς². Ὁ Foucart ἀκολουθεῖ τὸν Παυσανίαν εἰς τὴν πορείαν του πρὸς τὸ ἱερὸν καὶ παρατηρεῖ ὅτι ὁ περιηγητὴς θέλει τὸ ἱερὸν πρὶν φθάσῃ εἰς τὴν Κορώνειαν κατερχόμενος ἀπὸ τοῦ Λαφυστίου ὄρους καὶ διαβὰς μικρὸν ποταμόν (τὸν Φάλαρον;). Ἐν συνεχείᾳ δὲ ἐπάγεται («le village de Mamoura repond à ces données topographiques»). Τὸν Foucart ἠκολούθησαν μέχρι σήμερον πάντες ὅσοι ἠσχολήθησαν μὲ τὸ ἱερὸν καὶ τὴν θέσιν του, εἰς τοῦτο δὲ ἐνισχύοντο ἀπὸ τὴν ἀποκάλυψιν ἐπιγραφῶν τινων, περιεχουσῶν ψηφίσματα τοῦ Βοιωτικοῦ κοινοῦ, αἱ ὁποῖαι εὐρέθησαν εἰς τὸ χωρίον Μαμούρα (IG VII 2859 - 2869)³. Ἡ ἰδική μου ἔρευνα ἐθεώρησε βασικὸν ἀφετηριακὸν σημεῖον τὴν ἀρχαίαν Κορώνειαν, ἡ ὁποία κατελάμβανε τὴν μεγαλοπρεπῆ ἀκρόπολιν, τὴν προβάλλουσαν μέσῳ τοῦ νοτίου κρασπέδου τῆς Κωπαίδος εἰς τὴν προέκτασιν τοῦ ὄρειοῦ ὄγκου τοῦ Ἑλικῶνος. Ἀπὸ ἔποψιν ἀνθρωπογεωγραφικὴν ὁ κωνικὸς ὄγκος τῆς Κορωνείας ὀριοθετεῖ βασικὸν σημεῖον ἀνθρωπίνης ἐγκαταστάσεως, λόγῳ εὐμενῶν συνθηκῶν, εἰς τὰς ὁποίας περιλαμβάνονται ἡ ἐπὶ καιρὸς θέσις καὶ αἱ δυνατότητες λαμπρᾶς ἀναπτύξεως. Τὸ ἐπὶ καιρὸν τῆς θέσεως ἐνυπάρχει εἰς τὴν εὐάρμοστον συγκυρίαν τῆς ὄρεινῆς, καίτοι βατῆς ἐξάρσεως παρὰ τὴν ζεῖδωρον καὶ βαθύχθονα κωπαϊδικὴν λεκάνην, τὴν ὑπαρξίν πηγαίου ὕδατος ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως, τὰ ὕδατοβριθῆ ρεύματα, τὰ ὁποῖα παραρρέουν τὴν ἀκρόπολιν, τὴν πλουσίαν βλάστησιν, ἡ ὁποία παρῆχε τροφὴν εἰς τὰ ποίμνια. Εἰς αὐτὰ πρέπει νὰ προστεθῇ ἡ ἐπιτυγχανομένη διὰ τῆς ποικιλίας τῶν φυσικῶν χαρακτηριστικῶν σχετικὴ εὐκρασία, ἡ δυνατότης ὀχυρώσεως καὶ ἀμύνης τοῦ ὄρειοῦ ὄγκου καὶ ἡ εὐχέρεια ἀναπτύξεως εἰς ἔκτασιν μεγάλην καὶ πλουσίαν. Ὀλίγαι θέσεις τῆς Βοιωτίας ἢ καὶ τοῦ ἐλλαδικοῦ χώρου παρουσιάζουν τόσον εὐοδαίνους προϋποθέσεις ἐγκαταστάσεως καὶ προόδου. Δύο ἀκόμη θέσεις τῆς Βοιωτίας, αἱ ὁποῖαι παρουσιάζουν ἀναλόγους χαρακτῆρας ἀνεπτυχθῆσαν εἰς λαμπρὰς ἐστίας ἱστορικοῦ καὶ πολιτιστικοῦ βίου. Πρόκειται διὰ τὰς Θήβας καὶ τὸν Ὀρχομενόν, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν λίκνα τοῦ προϊστορικοῦ πολιτισμοῦ τῆς Ἑλλάδος.

Παρ' ὅλα αὐτὰ ὅμως ἡ ἀρχαία Κορώνεια ἔμεινεν ἔξω τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐρεύνης. Οὐδέποτε εἶχε διενεργηθῇ εἰς αὐτὴν ἀνασκαφή. Μόνον ἐπιφανειακά τινα εὐρήματα εἶχον συλλεγῆ κατὰ καιροὺς καὶ αὐτὰ κατόπιν τυχαίων ἢ παρανόμων ἐργασιῶν εἰς τὴν περιοχὴν. Τῷ ὄντι αἱ λαθρανασκαφαὶ ἢ αἱ γεωργικαὶ ἐργασίαι κατέστρεψαν εἰς μέγαν βαθμὸν ἀρχαιότητάς, πρὸ πάντων ἐκείνας ποῦ

1. Βλ. WHEELER, Journey, σ. 477, LEAKE, Travels in N. Greece, σ. 132 κέ., WALPOLE'S, Mémoires 2, σ. 342, WELCKER, Tagebuch 2, σ. 42, L. ROSS, Wanderungen 1, σ. 32 κέ., BURSIA, Geogr. 1, σ. 235.

2. Βλ. P. FOUART, Hieron d'Athens Itonia, BCH 9, 1885, σ. 427 κέ.

3. FRASER, Description 5, σ. 169, Ν. ΠΑΠΑΔΑΚΙΣ, AD 2, 1916, σ. 217 κέ.

ὑπῆρχον εἰς τὰς κλιτύς τῆς ἀκροπόλεως καὶ λόγῳ θέσεως δὲν ἐπροστατεύοντο ἀρκετὰ ἀπὸ ἐπιχώσεις ἢ ἡμipόδιον τὴν καλλιέργειαν τῶν εὐφόρων ἀγρῶν. Καταστροφαι ἀρχαιοτήτων ἔγιναν ἐπίσης ἤδη εἰς τοὺς ἀρχαίους ἢ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους ὅταν νεώτερα κτίσματα ἐπέβαλον τὴν ἀπομάκρυνσιν παλαιοτέρων. Αἱ ἀνωτέρω διαπιστώσεις εἶναι καρπὸς ἐνὸς δικτύου δοκιμαστικοῦ χαρακτῆρος ἀνασκαφικῶν τομῶν, αἱ ὁποῖαι ἔγιναν εἰς διάφορα σημεία τῆς ἀκροπόλεως (βλ. ΑΔ τῶν ἐτῶν 1971 καὶ 1972 ὑπὸ ἐκτύπωσιν). Ὀλίγα κινήτὰ εὐρήματα, περισσότερα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη καὶ θραύσματα ἐπιγραφῶν, λείψανα κτισμάτων τῆς ὑστέρας ἀρχαιότητος ἢ τῶν χριστιανικῶν χρόνων ὑπῆρξαν τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν μας εἰς τὰς κλιτύς καὶ τὴν κορυφὴν τῆς ἀρχαίας Κορωνείας. Σχεδὸν ἀνύπαρκτα εἶναι τὰ εὐρήματα μυκηναϊκῶν ἢ προϊστορικῶν χρόνων ἀλλὰ τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἀποκλείσῃ τὴν ἀρχαιότητα τοῦ χώρου¹. Ἡ ἀνασκαφὴ διὰ καλύτερα εὐρήματα πρέπει νὰ συνεχισθῇ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως καὶ εἰς τὴν περίμετρον αὐτῆς, διότι ὅσα ἐξετέθησαν προηγουμένως ὑποδηλοῦν ἀσφαλῆ κατοίκησιν τοῦ χώρου εἰς τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους, κατὰ τοὺς ὁποίους ἡ Βοιωτία καὶ ἡ Κωπαῖς εἰδικώτερον κατέχουν ἐξέχουσιν θέσιν μετὰ τῶν ἐλλαδικῶν κέντρων. Εἰδικώτερον διὰ τὴν Κορώνειαν ἡ παράδοσις εἶναι λίαν εὐγλωττος ὅχι μόνον ἐκεῖ ὅπου ἐπωνύμως πρὸς τὴν πόλιν συνδέονται αἱ μυθολογικαὶ παραδόσεις ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ ὅπου ὑπὸ τὸν πέπλον τῶν παραλλαγῶν τοῦ ἀρχικοῦ πυρῆνος ἡ σημασία τῆς προϊστορικῆς Κορωνείας τεκμαίρεται σχεδὸν βεβαία. Μίαν πρώτην ἀπόπειραν συνδέσεως πρὸς τὴν περιοχὴν αὐτὴν ἐνὸς μυθολογικοῦ καὶ παραδοσιακοῦ κύκλου θὰ ἐπιχειρήσῃ ἡ παροῦσα ἀνάλυσις (βλ. κατ.).

Ἡ Κορώνεια λοιπὸν μνημονεύεται εἰς τὸ Ἔπος² καὶ κατέχει καὶ βραδύτερον σπουδαίαν θέσιν εἰς τὴν Βοιωτικὴν ἱστορίαν. Ὁ Πausanias γράφει συμπληρωματικῶς περὶ τῶν μνημείων τῆς Κορωνείας καὶ τὰ ἀκόλουθα (IX 34, 3): *Κορώνεια δὲ παρείχετο μὲν ἐξ μνήμην ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς Ἑρμοῦ βωμόν ἐπιμηλίου, τὸν δὲ ἀνέμων. κατωτέρω δ' ὀλίγον Ἦρας ἐστὶν ἱερὸν καὶ ἄγαλμα ἀρχαῖον, Πυθοδώρου τέχνη Θηβαίου, φέρει δὲ ἐπὶ τῇ χειρὶ Σειοῖνας. Τό «ἄγαλμα ἀρχαῖον» ἀποτελεῖ χρονολογικὴν ἔνδειξιν διὰ τὸν ἄλλοθεν ἄγνωστον Θηβαῖον γλύπτην Πυθόδωρον.*

Ἡ ἀκρόπολις τῆς Κορωνείας διὰ τὸν αὐτόπτην ἐπισκέπτην δὲν ἀφήνει ἀσφείας, σχετικὰς μὲ τὴν περιγραφικὴν παρατήρησιν τοῦ Στράβωνος. Πρὸς Νότον τῆς ἀκροπόλεως δὲν ὑπάρχει πεδῖον, ἀλλὰ χαμηλοὶ λόφοι ἀνερχόμενοι πρὸς τὴν εὐρυτέραν στεφάνην τοῦ Ἑλικῶνος. Πρὸς Α ἐπίσης ὑπάρχουν ἀρκετὰ πτωχώσεις τοῦ ἐδάφους, αἱ ὁποῖαι βεβαίως δὲν δύναται νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς πεδιάς. Ἐξ ἄλλου τόσον πρὸς Α ὅσον καὶ πρὸς Δ τῆς ἀκροπόλεως ὑπάρχουν καὶ

1. Bl. Bulle Abh. Akad. Münch. XXIV, 1909, σ. 115.

2. B 503.

ἀσφαλῶς ὑπῆρχον καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους δύο ρεύματα. Τὸ πρὸς Α διέρχεται ἐγγύτερον τῆς ἀκροπόλεως, τὴν ροὴν δὲ αὐτοῦ κανονίζει ἡ φυσικὴ διαμόρφωσις τοῦ ἐδάφους. Μεταξὺ τῆς ἀκροπόλεως καὶ τῶν πρὸς Α αὐτῆς ἐξάρσεων διέρχεται βαθύτερα διασφάξ, ἡ ὁποία μετεβλήθη εἰς ποτάμιον ρεῦμα. Τὸ πρὸς Δ τῆς ἀκροπόλεως τμήμα τῆς κωπαϊδικῆς λεκάνης εἰσέχει εἰς εὐρὺν μυχόν, ὃ ὁποῖος ἐξικνεῖται μέχρι τῶν παρυφῶν τοῦ Ἑλικῶνος. Τὸ σημεῖον λοιπὸν ἐκεῖνον θὰ ἠδύνατο νὰ διαφιλονικήσῃ τὴν κατὰ τὴν διατύπωσιν τοῦ Στράβωνος ἐν τῷ πρὸ αὐτῆς πεδίῳ θέσιν τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀθηνᾶς. Πρὸς τοῦτο δὲ θὰ συνηρτᾷτο ἡ ἐπικουρικὴ παρατήρησις τοῦ παραρρέοντος ποταμοῦ. Ἐξ ἄλλου εἰς ἀπόστασιν ἱκανὴν ἀπὸ τοῦ ὄγκου τῆς Ἀκροπόλεως ρεεῖ καὶ σήμερον ὁ ποταμὸς Πότῆας ἢ Ἄγιος Γεώργιος, ὁ ἀρχαῖος Φάλαρος (Παυσ. IX 34, 5) ἢ Φίλαρος (Πλουτ. Λύσ. 29). Σήμερον μεταξὺ τῆς ἀκροπόλεως καὶ τῶν ποταμῶν ὑπάρχει μεγάλη ἔκτασις πεδινῇ, ἱκανὴ νὰ περιλάβῃ τὸ μέγα ἱερόν. Ἀπὸ ἐποψίν καθαρῶς γεωγραφικὴν ὁ πρὸ τῆς Ἀκροπόλεως χώρος ὃ ἐν ἀβιάστῳ ἀναφορᾷ δυνάμενος νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς τὸ πρὸ αὐτῆς πεδίον, εἶναι ἀναντιρρήτως ἡ πρὸς Β τῆς ἀκροπόλεως πεδινὴ ἔκτασις, ἡ ἐν ἀδιασπᾷ ἐνότητι καὶ συνεχείᾳ ἐκδίδουσα πρὸς τὴν ἀχανὴ κωπαϊδικὴν πεδιάδα. Οὐδεμία γαιώδης ἑξάρσις ἢ φυσικὸν σημεῖον ὑπῆρχεν ἢ ὑπάρχει ἐκεῖ ἱκανὸν νὰ περιστείλῃ ἐν τῇ ἀκριβολόγῳ περιγραφῇ τοῦ Στράβωνος τὴν ἔννοιαν τοῦ πεδίου. Ὁ ποταμὸς Φάλαρος διακλαδούμενος πιθανὸν εἰς ἀρχαίους ἤδη χρόνους πρὸς ΒΑ διήρχετο ἀσφαλῶς εἰς μεγάλην ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς ἀκροπόλεως. Στοιχειώδης πρόνοια ἐπέβαλλε τὴν ἐκλογὴν χώρου καταλλήλου καὶ ἀσφαλοῦς διὰ τὴν ἵδρυσιν τοῦ μεγάλου ἱεροῦ, ὡς τοιοῦτος δὲ μόνον ὁ πρὸ τοῦ ὄγκου τῆς Κορωνείας καὶ πρὸς Β αὐτῆς προσεφέρετο. Ἡ ἐπιμήκης ἀπὸ Α πρὸς Δ ἀκρόπολις ἐπροστάτευεν ὡς φυσικὸν καὶ ἀπρόσβλητον ἀντέρεισμα ἀπὸ τῶν ρευμάτων εἰς τὸν ἰδιότυπον καὶ ἐπικίνδυνον κωπαϊδικὸν χώρον. Οὐδεμία ἄλλη θέσις παρεῖχε τοιαύτας ἐγγυήσεις, οὔτε βεβαίως ἡ πρὸς Δ τῆς ἀκροπόλεως πεδινὴ ἔκτασις, ἡ διαρρεομένη ὑπὸ τοῦ Φαλάρου ποταμοῦ. Διὰ τὴν κωπαϊδικὴν δεοντολογίαν λοιπὸν ἦτο ἀναγκαία ἡ ἀναζήτησις τοῦ ἱεροῦ πρὸ (=ἐγγὺς) καὶ πρὸς Βορρᾶν τῆς ἀκροπόλεως τῆς Κορωνείας. Πρὸς τὰς ἐνδείξεις αὐτὰς συνέκλινεν ἀποφασιστικῶς ἡ θέσις τῶν Ἀλαλκομενῶν ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸ κείμενον τοῦ Παυσανίου. Αἱ ἀνωτέρω σκέψεις καὶ ἐκτιμήσεις κατηύθυναν τὴν πορείαν τῶν ἐρευνῶν μας. Ἡ πρώτη συστηματικὴ ἐργασία εἰς τὸν χώρον ἐγένετο κατὰ τὸ τέλος τοῦ ἔτους 1970. Κατ' ἀρχὴν βεβαίως ἔγινε συστηματικὴ παρακολούθησις τῶν ἀγρῶν καὶ προσεκτικὴ συλλογὴ τοῦ ἐπιφανειακοῦ ὕλικου. Εὐρέθησαν πολλὰ κεραμεϊκὰ ἀντικείμενα, κεραμίδες καὶ μικρὰ θραύσματα ἀγγείων, κυρίως πίθων καὶ σκευῶν καθημερινῆς χρήσεως. Πλὴν αὐτῶν ὅμως συνεκεντρώσαμεν καὶ ὅστρακα λεπτοτέρων ἀγγείων μελαμβαφῶν, ἐρυθροβαφῶν, αὐλακωτῶν καὶ ἐγχαρακτῶν. Τὸ ἀξιολογώτερον ὅμως ἀπόκτημα ὑπῆρξεν ἀπότμημα πωρίνου γέισου μὲ τρίγλυφον καὶ κανόνα μὲ σταγόνας. Ἡ κάλυψις τῶν ἐπιφα-

νειῶν τῶν ἀγρῶν μὲ κεραμεικὸν ὕλικὸν συνεχίζει μέχρι τοῦ δυτ. πέρατος τῆς ἀκροπόλεως, εἰς τὴν τελευταίαν δὲ θέσιν αὐτὴν καὶ εἰς ἀπόστασιν 400 μ. πρὸς Β τῆς ἀκροπόλεως εὗρομεν ἐντὸς θάμνων καὶ μεταξὺ περισσοτέρων λίθων, προερχομένων ἐξ ἀρχαίων κτισμάτων, λιθίνην στήλην, ἀδρῶς εἰργασμένην, ὁρογώνιον φέρουσαν τὰ γράμματα *HO*. Πρόκειται προφανῶς περὶ στήλης, ἡ ὁποία ὥριζεν εἴτε τὸ ἱερὸν εἴτε ἄλλον ἀξιόλογον χώρον *HO[ROS]*. Ἡ στήλη δὲν εὗρέθη βεβαίως κατὰ χώραν, ἀλλὰ πιστεύω ὅτι δὲν μετεκινήθη μακράν, ἀφοῦ ἕκαστος ἰδιοκτῆτης συλλέγει εἰς τὴν ἄκραν τοῦ ἀγροῦ του τοὺς ἐκ τῆς ἀρόσεως προερχομένους λίθους. Ἐξ ἄλλου ἡ θέσις τῆς στήλης ἐν ἀναφορᾷ πρὸς ὅσα ἐξεθέσαμεν προηγουμένως διὰ τὰ ὅρια τοῦ ἱεροῦ ἐνισχύει τὴν ἔκδοσιν ὅτι κάπου ἐκεῖ ἐπερατοῦτο τὸ μέγα ἱερὸν, τὸ ὁποῖον τοιουτοτρόπως ἀποδεικνύεται κατέχον τεραστίαν ἔκτασιν ἐγγίζουσαν εἰς μῆκος τὰ 400 μ. ἀπὸ Α πρὸς Δ καὶ εἰς πλάτος τὰ 200 καὶ πλέον μ. ἀπὸ Β πρὸς Ν. Ἡ ἔκτασις δὲ ἀκριβῶς αὐτῇ, μέρος τῆς ὁποίας πιθανὸν κατέχει ἡ ἀγορὰ τῆς πόλεως (βλ. ἀν.), συναρτωμένη πρὸς τὴν σπουδαιότητα τοῦ ἱεροῦ διὰ τὴν θρησκευτικὴν καὶ πολιτικὴν ζωὴν τῆς Βοιωτίας καθιστᾷ τὸ Ἰώνιον ἐν τῶν μεγίστων ἱερῶν τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου.

Ἡ πρώτη ἀνασκαφὴ εἰς τὸ ἱερὸν ἔγινε πλησίον τοῦ εὐρήματος τοῦ πωρίνου γείσου, τὸ ὁποῖον ἀνέφερα προηγουμένως. Μετὰ ἀπὸ ὀλίγας ἡμέρας ἦλθον εἰς φῶς τὰ θεμέλια τοῦ κτίσματος, διευθυνομένου ἀπὸ Α πρὸς Δ. Εἰς τὴν πραγματικότητα εἶχεν ἀποκαλυφθῇ ὁ ναὸς Α (πίν. 292α - β). Ἡ ἀνασκαφικὴ διερεύνησις τμήματος τοῦ ναοῦ Α καὶ τοῦ συνόλου σχεδὸν τῶν ναῶν Β καὶ Γ (πίν. 293α - β) συνετελέσθη εἰς παλαιότερας ἀνασκαφικὰς περιόδους, περὶ τῶν ὁποίων διέλαβα περιληπτικῶς εἰς παλαιότεραν ἀνακοίνωσίν μου¹. Εἰς τὴν παρούσαν ἔκθεσιν θὰ περιλάβω στοιχεῖα τινὰ χρήσιμα διὰ τοπογραφικὰς καὶ χρονολογικὰς ἐκτιμήσεις τῶν ἀνασκαφέντων παλαιότερον ναϊκῶν κτισμάτων.

Κατὰ τὴν τρέχουσαν ἀνασκαφικὴν περίοδον ἔγινε κατ' ἀρχὴν καθαρισμὸς καὶ διαμόρφωσις τῶν ἀνασκαφέντων κτιρίων. Εἰς τὴν ΝΔ γωνίαν τοῦ «προνάου» τοῦ κτιρίου Β ἀφηρέθη μικρὰ ἄσκαπτος ἐπίχωσις. Τὰ ὀλίγα εὐρήματα περιλαμβάνουν ὁστ' αὖ τινὰ ζῶων καὶ ὀλίγα ὅστρακα ἀπλᾶ ἢ μετὰ καστανοῦ γανώματος. Ἐν συνεχείᾳ ἐμελετήσαμεν τὴν στρωματογραφίαν εἰς τμῆμα τῆς Α πλευρᾶς τοῦ σηκοῦ τοῦ ναοῦ Α. Διεκρίθησαν δύο στρώματα, τὸ ἐπιφανειακόν, τὸ ὁποῖον ἔχει πάχος περίπου 0.95 μ. καὶ ἐν ἀκρόμῃ συμπαγέστερον, τὸ ὁποῖον φθάνει μέχρι τοῦ δαπέδου τοῦ ναοῦ, καστανοῦ χρώματος, τὸ ὁποῖον περιέχει δύο σειρὰς κεραμίδων στέγης, ἐν στοιχεῖον τὸ ὁποῖον συναντᾶται εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς τομὰς τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ ἱεροῦ. Προεξαγγελτικῶς φαίνεται ὅτι αἱ στρώσεις τῶν κεραμίδων ἀντιστοιχοῦν εἰς δύο διαδοχικὰς καταστροφὰς τοῦ κτιρίου καὶ ἀντιστοιχῶς εἰς δύο φάσεις χρήσεως αὐτοῦ. Εἰς τὸ ἐπιφανειακόν

1. AAA VI, σ. 385 κέ.

στρώμα τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ πρὸς τὸν πρόναον τμήματος τοῦ σηκοῦ τοῦ ναοῦ Α (τομεὺς Α) ἀπεκαλύφθη χαλκοῦν νόμισμα φέρον παράστασιν Ποσειδῶνος, στηριζομένου εἰς τὸν ἀριστερὸν πόδα, φέροντος τὸν δεξιὸν ἐπὶ βράχου καὶ κρατοῦντος διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς τὴν τρίαιναν (πιθανῶς τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 4ου π.Χ. αἰ.). Ὁ τομεὺς Α διηρέθη εἰς τέσσαρα τμήματα. Συνολικῶς ὁ τομεὺς ἔχει τὰς ἐξῆς διαστάσεις: ἀπὸ Α πρὸς Δ 4.86 μ. ἀπὸ Β πρὸς Ν 7.86 μ. Τὸ στρώμα 1 ἀποτελεῖ ἐνταῦθα τὴν ἐπίχωσιν, ἣ ὁποία ἀπετέθη διὰ τῶν αἰώνων ἐπὶ τοῦ στρώματος καταστροφῆς τοῦ κτιρίου, τὸ ὅριον τοῦ ὁποίου πρὸς τὰ ἄνω δηλοῦται διὰ τῆς στρώσεως τῶν κεραμίδων τῆς στέγης. Ἡ ἀπόθεσις εἶναι παχυτέρα πρὸς τὸ βόρ. τμήμα τοῦ ναοῦ, παρακολουθοῦσα τὴν φυσικὴν κλίσιν τοῦ χώρου ἀπὸ Ν πρὸς Β. Ὅλιγα ὄστρακα καὶ μικροὶ χάλικες εὐρίσκονται ἐντὸς τῶν χωμάτων. Ἐν συνεχείᾳ ἀφηρέθη τὸ στρώμα 2 ἐξ ὅλου τοῦ τομέως Α. Τὸ στρώμα τοῦτο διεκρίθη βάσει τῶν στρώσεων τῶν κεραμίδων, τὰς ὁποίας ἐμνημόνευσα προηγουμένως, εἰς δύο τμήματα· τὸ ἄνω ἐχαρκτηρίσθη στρώμα 2α, τὸ δεῦτερον στρώμα 2β (πίν. 294α). Περισσότερον ἐνδιαφέρον ἀποδεδεικνύεται τὸ τμήμα τοῦ τομέως Α1 (ΝΔ τμήμα τομέως Α) πλησίον τῆς ΝΑ γωνίας τοῦ ναοῦ. Κατὰ μῆκος τοῦ νοτίου τοίχου καὶ ἐσωτερικῶς εἶχον καταπέσει αἱ κεραμίδες τῆς στέγης καὶ ἐπ' αὐτῶν μικρὰ λιθάρια εἴτε ἐκ τῆς στέγης εἴτε πιθανώτερον ἐκ τοῦ ἰδίου τοῦ τοίχου (πίν. 294β). Τὸ δεῦτερον εὕρημα τοῦ τμήματος αὐτοῦ εἶναι θραύσματα μεγάλου ἀγγείου, τὸ ὅποιον φέρει ἔχνη πυρᾶς καὶ λείψανα ἀπληθρακωμένων ξύλων. Τὰ θραύσματα τοῦ ἀγγείου εὐρέθησαν εἰς ἀπόστασιν 1 μ. ἀπὸ τὸν Α καὶ 0.25 μ. ἀπὸ τὸν Ν τοῖχον τοῦ ναοῦ. Ἐκ τοῦ ἰδίου τομέως (Α1) προῆλθεν τὸ ἄνω τμήμα εἰδωλίου γυναικὸς καὶ μύξας λύχνου. Εἰς τὸν τομέα Α2 εὐρέθη σιαγὼν χοίρου.

Τὸ στρώμα 2β (πίν. 295α) φθάνει μέχρι τοῦ δαπέδου τοῦ σηκοῦ, τὸ ὅποιον ὀρίζει λεπτὸν κιτρινωπὸν ἐπίχρισμα (ῥαχα) ὡς ὑδραυλικὸν κονίαμα. Ὅλιγα εἶναι τὰ κεραμεϊκὰ ἀντικείμενα, κυρίως ὄστρακα τῶν ὑστέρων ἀρχαϊκῶν χρόνων. Ἀπαντοῦν ἐπίσης ἀραιὰ δείγματα ἀπληθρακωμένου ξύλου. Κύρια εὕρηματα τῆς ἀνασκαφῆς ὑπῆρξαν δύο νομίσματα. Τὸ ἐν εἶναι χαλκοῦν φέρον ἐπὶ τῆς μιᾶς ὀψεως τὴν γνωστὴν ἐκ τοῦ ἀναλόγου προηγουμένου εὐρήματος παράστασιν Ποσειδῶνος, ὅπισθεν δὲ αὐτοῦ ἐπιγραφὴν στιχηδόν. Δὲν διακινδυνεύω ἐνταῦθα μεταγραφὴν τῆς ἐπιγραφῆς πρὸ τοῦ καθαρισμοῦ τοῦ νομίσματος. Τὸ ἕτερον εἶναι ἀργυροῦν νόμισμα ἀρίστης διατηρήσεως, φέρον ἐπὶ τῆς μιᾶς ὀψεως κεφαλὴν μετὰ κράνους ἐπὶ δεξιᾷ ἐπὶ δὲ τῆς ἐτέρας δύο ἐπίππους καὶ κάτωθι αὐτῶν τὴν ἐπιγραφὴν *ROMA*. Ἐκ τοῦ ἰδίου τομέως προῆλθεν ἀπότμημα χαλκοῦ κρίκου, ἐκ δὲ τοῦ τομέως Α1 προῆλθε κεφαλὴ πηλίνου εἰδωλίου γενειοφόρου ἀνδρὸς τῶν πρῶιμων ἐλληνιστικῶν χρόνων.

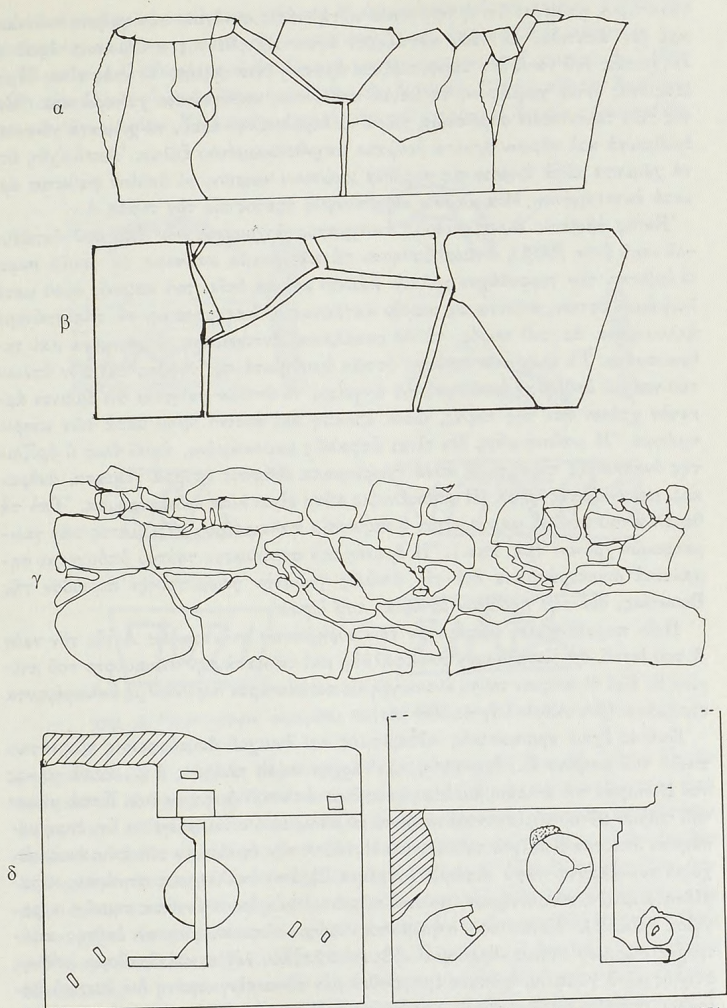
Ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα εἰς τὸν ναὸν Α δὲν ὑπῆρξεν ἐκτεταμένη, ἀπέβλεψε δὲ κυρίως εἰς ἀποσαφήνισιν τῶν χρονολογικῶν ζητημάτων χρήσεως διαρκείας καὶ καταστροφῶν τοῦ κτιρίου.

Ἀπὸ τὴν ἄποψιν αὐτὴν δυνάμεθα νὰ συνοψίσωμεν τὰ πορίσματα τῆς μικρᾶς ἐρεῦνης μας ὡς ἑξῆς:

Ὁ ναὸς Α εἶναι ἀσφαλῶς ἐπίσημον καὶ ἀξιόλογον κτίσμα τοῦ ἱεροῦ. Τὸ ἀρχιτεκτονικόν του σχῆμα δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστόν, διότι μέχρι στιγμῆς ἀνεσκάφη τμῆμα τοῦ σηκοῦ μόνον καὶ ὁ στενὸς πρόναος πρὸς Α. Ὁ προσανατολισμὸς τοῦ ναοῦ εἶναι ἀπὸ Α πρὸς Δ. Τὸ θεμέλιον τοῦ προνάου ἀποτελεῖται ἀπὸ μεγάλους δόμους κογχυλιάτου παρωλίου, ὕλικου ἀνθεκτικοῦ καὶ καταλλήλου διὰ θεμελιώσεις εἰς ὑγρὰ ἐδάφη, ὡς εἶναι τὸ Κωπαϊδικὸν ὑπέδαφος. Οἱ τοῖχοι τοῦ σηκοῦ ἔχουν κτισθῇ ἀπὸ μελανοὺς ἀσβεστολίθους κατὰ τὸ πολυγωνικὸν σύστημα ἐξωτερικῶς, ἐσωτερικῶς δὲ εἰς ἐπιμελῆ ἀργολιθοδομήν (εἰκ. 1α-γ, πίν. 295β). Οἱ ἐξωτερικοὶ λίθοι τῶν ἐπιμήκων τοίχων τοῦ σηκοῦ εἶναι ὀρθοστάται ἐπιμελοὺς κατεργασίας, ἐξ ἴσου δὲ ἐπιμελῆς εἶναι ἡ κατασκευὴ τοῦ τοίχου τοῦ χωρίζοντος τὸν πρόναον ἀπὸ τὸν σηκόν. Πρόστασις ἢ περίστασις δὲν ἀπεκαλύφθησαν οὔτε φαίνεται ὅτι ἔγιναν ποτέ. Ἡ εἴσοδος ἀπὸ τοῦ προνάου πρὸς τὸν σηκόν ἐγίνετο διὰ θύρας, τὴν θέσιν τῆς ὁποίας δηλοῖ ἄνοιγμα καὶ κατώφλιον ἐκ δύο μεγάλων ἀσβεστολίθων, εὐρισκομένων κατὰ χώραν καὶ φερόντων τοὺς καταλλήλους τόρμους (εἰκ. 1δ).

Ἡ ἀνωτέρω περιγραφὴ ἀναφέρεται εἰς τὴν πρώτην φάσιν λειτουργίας τοῦ ναοῦ εἰς τοὺς ἀρχαῖκους χρόνους. Κατὰ τὴν δευτέραν περίοδον τὴν ὁποίαν ἐμνημόνευσα προηγουμένως καὶ περὶ τῆς ὁποίας θὰ προστεθοῦν κατωτέρω συμπληρωματικαὶ ἐνδείξεις, περιωρίσθη τὸ εὖρος τῆς θύρας καὶ ἐκτίσθη τμῆμα τοῦ κατωφλίου ἐκατέρωθεν δι' ἀποτμημάτων παρωλίων ληφθέντων ἐκ παλαιοτέρων κτισμάτων. Ἡ τελευταία αὕτῃ ἐργασία εἶναι πρόχειρος καὶ περίπου βεβιασμένη, ἀνῆκει συνεπῶς εἰς χρόνους παρακμῆς καὶ πενίας, κατὰ τοὺς ὁποίους ὁ ἀρχαῖος ναὸς ἴσως ἐπεσκευάσθη καὶ συντηρήθη, ἀλλὰ εἰς κλίμακα μικροτέραν.

Ἐκ τοῦ ἀρχικοῦ κτίσματος τοῦ ναοῦ εὐρέθησαν εἰς τὴν ἀνασκαφὴν ὑπολείμματα τῆς πηλίνης κεραμώσεως (συνήθως κεραμίδες, ἡγεμόνες, καὶ τμῆμα τῆς πηλίνης γραπτῆς σίμης, ὅσρακα ἀγγείων βλ. κατ.), ἅπαντα τῶν ὑστέρων ἀρχαϊκῶν χρόνων (πίν. 296α). Κατὰ τὰς πρώτας ἐκτιμήσεις μας ὁ ναὸς ἰδρύθη κατὰ τὰ μέσα τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. Πόσον χρόνον διετηρήθη ἐν χρήσει ὁ ναὸς δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἐξακριβωθῇ. Αἱ ἐπιχώσεις τοῦ σηκοῦ ἦσαν μερικῶς τεταραγμέναι, νεώτερα δὲ καὶ παλαιότερα εὐρήματα εὐρέθησαν πολλάκις ἀναμειγμένα καὶ κεκινημένα. Εὐάριθμα τῶν εὐρημάτων χρονολογοῦνται ἀσφαλῶς εἰς τὸν 4ον π.Χ. αἰ. (κεραμεικὴ - νομίσματα, βλ. κατ.). Ἐν τούτοις μία εὐδιάκριτος φάσις εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ ναοῦ, πιθανώτατα ἐκείνη τῶν μετασκευῶν καὶ περιορισμῶν τοῦ εὗρους τῆς θύρας καὶ ἴσως καὶ ἄλλων συναφῶν τροποποιήσεων πρέπει νὰ χρονολογηθῇ εἰς τοὺς πρώτους ρωμαϊκοὺς χρόνους (1ον/2ον μ.Χ. αἰῶνα), μετὰ τῶς ὁποίας ἐξηκολούθησε νὰ εἶναι ἐν λειτουργίᾳ ὁ ναὸς μέχρι τῶν ὑστέρων ρωμαϊκῶν χρόνων (4ος - 5ος μ.Χ. αἰ.) μὲ ἐλάσσονας ἴσως τροποποιήσεις ἢ διορθώσεις ἀναγκαίας διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ κτίσματος. Πι-

Εικ. 1. α. Ὁ τοῖχος ἀπὸ τοῦ προνάου πρὸς τὸν σηκὸν τοῦ ναοῦ Α, βόρ. σκέλος. β. Νότ. σκέλος τοῦ ἰδίου τοίχου. γ. Ἐσωτερικὴ ὕψις τοῦ βόρ. τοίχου τοῦ προνάου. δ. Κάτοψις κατωφλίου πρὸς τὸν σηκὸν τοῦ ναοῦ Α.

θανώτερον φαίνεται ὅτι ἡ τελευταία αὐτῇ φάσις συνέχισε τὴν χρῆσιν τοῦ ναοῦ καὶ δὲν ἀποτελεῖ ἐκ νέου κατάληψιν ἐγκαταλειφθέντος κτίσματος, ἀφοῦ αἱ ἐπιχώσεις τοῦ ναοῦ δὲν παρουσιάζουν ἐμφανῆ τινα τομῇν. Ὁ ναὸς εἶναι θεμελιωμένος ἐντὸς χωμάτων, τὰ ὁποῖα προϊόντως καθίστανται χαλαρώτερα. Ἐντὸς τῶν τελευταίων στρώσεων, παρὰ τὰ θεμέλια τοῦ ναοῦ, τὰ χώματα γίνονται ἐρυθρωπὰ καὶ φέρουν ἄρκετὰ λεῖψανα ἀπηνηρακωμένου ξύλου. Ἀπεδείχθη ὅτι τὰ χώματα αὐτὰ ἀνῆκον εἰς στῶμα καύσεων νεκρῶν, τὸ ὁποῖον φαίνεται ἀρκετὰ ἐκτεταμένον. Μία καῦσις ἀπεκαλύφθη ἐφέτος εἰς τὸν τομέα Α.

Ἐντὸς ἀβαθοῦς ἐλλειψοειδοῦς ἀνοίγματος ἀρχομένου νῦν ἀπὸ τοῦ δαπέδου τοῦ ναοῦ (πίν. 296β), ἀπεκαλύφθησαν τὰ κατάλοιπα καύσεως, τὰ ὁποῖα περιελάμβανον τὴν τεφροδόχον χαλκῆν κάλπιν καὶ τὰ ὅπλα τοῦ νεκροῦ, ὁμοῦ μετὰ λειψάνων ὁστῶν, ἅπαντα εἰς κακὴν κατάστασιν διατηρήσεως, τὰ περισσότερα ἡλλοιωμένα ἐκ τοῦ πυρός, τὰ δὲ μετάλλινά ἀντικείμενα ὠξιδωμένα καὶ τεθραυσμένα. Τὰ ἐλάχιστα λεῖψανα ὁστῶν ὁμοῦ μετὰ τῆς τέφρας καὶ τῶν ὅπλων τοῦ νεκροῦ ἐτέθησαν ἐντὸς χαλκοῦ ἀγγείου, τὸ ὁποῖον φαίνεται ὅτι ἔμεινεν ἀρκετὸν χρόνον ἐπὶ τῆς πυρᾶς, ὥστε ἐβλάβη καὶ ἐκεῖνο ὁμοῦ μετὰ τῶν κτερισμάτων. Ἡ καῦσις αὕτη δὲν εἶναι ἀσφαλῶς μεμονωμένη, ἀφοῦ ὅλος ὁ ὀρίζων τῆς ἀνασκαφῆς παρέχει τὰ αὐτὰ γνωρίσματα ἐδάφους (πυρρὰ χώματα, ἄνθρακες, μελανία τῆς γῆς). Ἡ ἀποκάλυψις αὕτη εἶναι λίαν ἐνδιαφέρουσα. Ὑπὸ τὰ θεμέλια τοῦ ναοῦ Α μαρτυρεῖται ἡ παρουσία παλαιότερου στρώματος τῶν γεωμετρικῶν χρόνων (βλ. κατ.). Ἡ ἔρευνα τοῦ στρώματος τούτου ὑπόσχεται σημαντικὰ συμπεράσματα διὰ τὴν ἀτελῶς γνωστὴν γεωμετρικὴν περίοδον τῆς Βοιωτίας, διὰ τὴν πρώιμον ἱστορίαν τοῦ ἱεροῦ.

Πρὶν παραθέσωμεν κατάλογον τῶν εὐρημάτων τοῦ τομέως Α εἰς τὸν ναὸν Α τοῦ ἱεροῦ, θὰ διαλάβωμεν ἐν κεφαλαίῳ καὶ τὰ κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ κτιρίου Β. Καὶ τὸ κτίριον τοῦτο ἀνεσκάφη εἰς παλαιότεραν περίοδον μὲ ἐνδιαφέροντα εὐρήματα (βλ. ΑΑΑ VI, σ. 388 κέ.).

Ἐφέτος ἔγινε προσεκτικὸς καθαρισμὸς καὶ ἐνιαχοῦ διαμόρφωσις τμημάτων τινῶν τοῦ κτιρίου Β. Διηνοίχθη κατ' ἀρχὴν τομὴ πλάτους 1 μ. κατὰ μῆκος τοῦ Β τοίχου τοῦ κτιρίου καὶ εἰς μῆκος 3 μ. ἀπὸ τοῦ Α ἄκρου του. Κατὰ μῆκος τοῦ τοίχου αὐτοῦ εὐρίσκονται πώρινοι πλίνθοι, αἱ ὁποῖαι φαίνεται ὅτι ἐκρημνίσθησαν ἀπὸ τὸν Β τοῖχον τοῦ κτιρίου Β. Μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν ἐπιφανειακῶν χωμάτων ἀπαντᾷ παχὺ στῶμα (στῶμα 2) ἀπὸ ἐπαλλήλων στρώσεις κεραμίδων κυρτῶν, καλυπτῆρων, πολλὰ τῶν ὁποίων φέρουν ἔντυπα σημεῖα σφραγίδος (εἰκ. 2). Ἐντὸς τοῦ στρώματος τούτου ἀπεκαλύφθησαν ἐπίσης ἀπότμημα δωρικοῦ κίονος, θραῦσμα κύβου ὑπολεύκου λίθου καὶ θραῦσμα λιθίνης στήλης μετὰ γόμφων, ἡ ὁποία ἔμπροσθεν μὲν εἶναι εἰργασμένη διὰ λεπτοῦ βελονίου, ὅπισθεν δὲ ἀδρότερον. Σχεδὸν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν ἀπεκαλύφθη θραῦσμα πωρίνου ἀρχιτεκτονικοῦ μέλους, ἀποκεκρουμένου καὶ κατὰ τὰς τρεῖς το πλευρὰς καὶ φέρον ἄνω μικρὸν γεῖσον. Πάντα τὰ ἀνωτέρω ἀνήκουν χρονικῶς εἰς

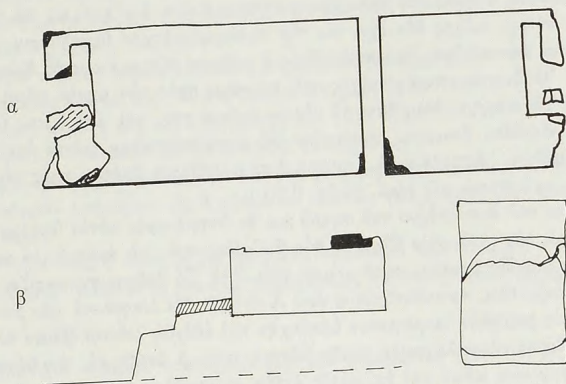
αὐταὶ ὀφείλονται ἐν μέρει ἴσως καὶ εἰς διαφορὰν περὶ τὴν χρονολογίαν κατασκευῆς τῶν διαφόρων μερῶν τοῦ κτιρίου Β.

Τὸ κτίριον Β ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο χώρους. Ὁ πρῶτος ἀπὸ Α χαρακτηρίζεται πρόδομος, καὶ ὁ ὅρος δὲν εἶναι μόνον ἀρχιτεκτονικός, ἀλλὰ συνδυάζεται μετὰ τὴν λατρευτικὴν ἀποστολὴν τοῦ κτιρίου Β. Ὁ πρόδομος εἶναι προσιτὸς διὰ θυρῶν ἀπὸ Β καὶ Ν. Πρὸς τὸ Ν μέρος σχηματίζεται δίπυλον μετὰ πωρίνην παραστάδα εἰς τὸ μέσον περιπόου τοῦ κενοῦ χώρου. Ἡ Β πύλη σχηματίζεται ἀπὸ τὴν γραμμὴν τοῦ ἀνατ. τοίχου καὶ ἀπὸ ὀρθοστάτην ἰδρυμένον εἰς τὸν Β τοῖχον τοῦ προδόμου. Ἐναντι τοῦ ὀρθοστάτου αὐτοῦ καὶ ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν Α τοῖχον ἐτοποθετήθη ἀκανονίστως τετράπλευρος πλάξ λεπτοκόκκου κροκαλοπαγοῦς λίθου, πιθανὸν ὡς ἀντέρισμα τοῦ ξυλίνου κατωφλίου τῆς θύρας. Προσεκτικωτέρᾳ παρατήρησις μαρτυρεῖ ὅτι καὶ ἡ Β πύλη τοῦ προδόμου δὲν ἦτο ἀπλή, ἀλλὰ διπλή, δίπυλον δηλαδή, σύμμετρον πρὸς ἐκεῖνο τῆς Ν πλευρᾶς τοῦ προδόμου.

Ἀνωθεν τοῦ λιθίνου ὀρθοστάτου διακρίνεται λίθινον ἔρκος, τὸ ὁποῖον ἀπέφραξεν ὑπάρχουσαν ἐκεῖ θύραν. Τοῦτο ἐγένετο εἰς χρόνους μεταγενεστέρους τῆς ἀρχικῆς χρήσεως τοῦ κτιρίου Β, ἄγνωστον διατί. Ὑποθέτω ὅτι ἡ ἀπόφραξις τῆς θύρας αὐτῆς ὀφείλεται εἰς ἴδρυσιν κτίσματός τινος κατὰ μῆκος τοῦ Β τοίχου τοῦ κτιρίου Β. Οἱ λίθοι, οἱ ὁποῖοι ἐμνημονεύθησαν προηγουμένως εἰς τὴν τομὴν, ἡ ὁποία ἐγένετο ἐξωτερικῶς τοῦ Β τοίχου τοῦ κτιρίου Β ἡρμηνεύθησαν ὡς κρημνισθέντες ἐκ τοῦ Β τοίχου, μερικοὶ ὅμως καὶ δὴ πρὸς τὸ Δ πέρας τῆς τομῆς φαίνονται κατὰ χώραν, ὥστε δυνατόν νὰ ἀποτελοῦν θεμελίωσιν ἐτέρου κτιρίου. Εἰς τὴν τελευταίαν αὐτὴν περίπτωσιν ἡ ἴδρυσις νέου κτίσματος ἐγγύτατα πρὸς τὸ κτίριον Β καθίστα ἀνευ νοήματος τὴν ἀποφραχθεῖσαν θύραν. Ὑπάρχουν καὶ ἄλλαι τινὲς ἐνδείξεις περὶ δύο φάσεων τοῦ κτιρίου Β, λ.χ. ἡ κυρία εἴσοδος πρὸς τὸν σηκὸν τοῦ κτιρίου φαίνεται ὅτι ἦτο ἀρκετὰ ἐκατοστὰ χαμηλότερα τοῦ σωζομένου κατὰ χώραν κατωφλίου, ἂν κρίνωμεν ἀπὸ τὰς πωρίνας παραστάδας, αἱ ὁποῖαι προχωροῦν βαθύτερον εἰργασμένοι κανονικῶς. Τὸ κατώφλιον τῆς εἰσόδου αὐτῆς πρὸς τὸν σηκὸν ἀποτελεῖ στήλη ἀσβεστολίθου, ἡ ὁποία ἐλήφθη πάλιν ἐκ παλαιότερου κτίσματος καὶ συνεπληρώθη δι' ἐτέρας ἐξ ὁμοίων ὑλικῶν καίτοι μικροτέρας (εἰκ. 3α). Ἡ μεῖζων στήλη φέρει εἰς τὸ ἀριστερὸν ἄκρον τῆς τὸρμον (σχῆματος ὀρθογωνίου παραλληλογράμμου), ἐπεκτεινόμενον ἑκατέρωθεν εἰς ἀβαθῆ αὐλάκωσιν. Ἐπὶ τοῦ τὸρμου τούτου ἐπανετοποθετήθη εἰς τὴν δευτέραν χρῆσιν τοῦ κτιρίου πώρινον μέλος τὸ ὁποῖον ἐστρεφώθη διὰ πηλοῦ. Ἡ ἐτέρα στήλη (μῆκ. 0.425, πλ. 0.37 - 0.375 μ. καὶ πᾶχ. 0.22 μ.) σχηματίζει πρὸς τὴν πλευρὰν τοῦ σηκοῦ μικρὸν ἀναβαθμὸν (πατούρα) μῆκ. 0.28, πλ. 0.11 καὶ πᾶχ. 0.11 μ. Εἰς τὸ δεξιὸν τοῦ ἄκρου φέρει καὶ αὕτη τὸρμον (μῆκ. 0.21, πλ. 0.045 καὶ βάθ. 0.025 μ.) καὶ δύο αὐλακώσεις πλ. 0.025 καὶ 0.023 μ. Ἡ θύρα θὰ ἦτο δίφυλλος μετὰ φορὰν πρὸς τὸ ἐξωτερικὸν τοῦ κτιρίου, ἂν κρίνωμεν ἀπὸ τὸν ἀναβαθμὸν, οἱ δὲ τὸρμοι ἐχρησίμευον διὰ τὴν ἐνθεσιν

τοῦ ξυλίνου πλαισίου τῶν παραστάδων. Τὸ πλάτος τῆς εἰσόδου μετρούμενον μεταξὺ τῶν δύο κατὰ χώραν πωρίων παραστάδων εἶναι 1.34 μ.

Εἰς τὸ κέντρον τοῦ προδόμου τοῦ κτιρίου Β ὑπάρχει ἡ ἐξῆς κατασκευή. Ταπεινὸν κτίσμα κατασκευασμένον με προχειρότητα καὶ ἀνόμοια ὕλικά εἶναι τετράγωνον πλευρᾶς 1.30 μ. Ἡ Β καὶ Δ πλευρά του ἀποτελοῦνται ἀπὸ χαμηλὸν

Εἰκ. 3. α. Κατώφλιον πρὸς σηκὸν τοῦ ναοῦ Β. β. Βάθρον ἐρμῶν (ναὸς Β).

τοῦτον μεγίστου σφζ. ὕψους 0.30 μ. Ἐκτὸς τῆς Α πλευρᾶς τοῦ κτίσματος ὑπάρχει κατὰ χώραν κεχωσμένος, σπόνδυλος $3/4$ κύκλου κολουροκωνικοῦ τμήματος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εὐρέθη θραῦσμα πώρου καὶ εἶτα τετράπλευρος πλάξ πωρίνη, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ ὀργανικὸν μέρος τοῦ κτίσματος. Ὁ σπόνδυλος ἀνήκει ἀσφαλῶς εἰς παλαιότεραν χρονικὴν περίοδον, ἤχθη ὅμως εἰς λειτουργικὸν συσχετισμὸν πρὸς τὸ κτίριον Β διὰ τῆς ἐνσωματώσεώς του εἰς τὸ τραπεζοειδὲς κτίσμα τοῦ προδόμου του. Πλησίον τοῦ κτίσματος εὐρέθη θραῦσμα λιθίνης στρογγυλῆς βάσεως, ἡ ὁποία εἶναι κάτω ἀνεπεξέργαστος, ἄνω δὲ φέρει ταπεινὸν κυμάτιον καὶ σφῆζει τετράγωνον ὀπήν. Φαίνεται βάθρον διὰ τὴν στερέωσιν εἰκόνης τινός, ἀναλόγου πρὸς τὰς ἀποκαλυφθείσας ἐντὸς τοῦ σηκοῦ τοῦ ναοῦ (βλ. κατ.). Τοῦτο πιθανολογεῖ πέρα τῶν ἄλλων τὸν χαρακτῆρα τοῦ κτίσματος ὡς βάθρου, ἐφ' οὗ εἶχεν ἰδρυθῇ εἰκὼν τῆς λατρευομένης ἐνταῦθα θεότητος.

Ὁ σηκὸς τοῦ ναοῦ εἶναι περίπου τετράγωνος (ἀπὸ Α πρὸς Δ 4.85 καὶ ἀπὸ Β πρὸς Ν 5.10 μ., ἐσωτερικαὶ διαστάσεις). Μεταξὺ τῆς θεμελιώσεως τοῦ νοτίου καὶ βορείου τοίχου ὑπάρχει ὑψομετρικὴ διαφορὰ 0.70 μ. Τὸ θεμέλιον τοῦ βορείου τοίχου εἶναι ἐκτισμένον με κοινούς ἀσβεστολίθους, ἢ θραύσματα

κογχυλιάτου πάρου. Εἰς ὕψος 0.65 μ. ἐπ' αὐτοῦ κτίζεται ὁ τοῖχος μὲ παρίνους λιθοπλίνθους τοποθετημένους μὲ ἄξονα ἀπὸ Α πρὸς Δ. Εἰς τὸ δυτικόν του μέρος ὁ τοῖχος διακόπτεται ὑπὸ θύρας πλ. 1 μ., τὸ κατώφλιον τῆς ὁποίας ἔχει διαταραχθῇ. Τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου διετηρήθη μόνον τὸ θεμέλιον ὕψ. 0.35 μ. Ὁ δυτικός τοῖχος διασφίζει μόνον τὸ θεμέλιόν του ὕψ. 0.35 μ. Τὸ θεμέλιον ἀποτελεῖται ἀπὸ μεγάλους παρίνους κύβους, σπονδύλους παρίνων κίωνων, κοινούς ἀσβεστολίθους, στήλας ἀπὸ παλαιότερα κτίσματα κλπ. Σφίζεται εἰς ὕψ. 0.55 μ. Τέλος ὁ νότιος τοῖχος δὲν ἔχει εἰς τὴν πραγματικότητα θεμελίωσιν, ὅ,τι δὲ διασφίζεται ἀποτελεῖται ἀπὸ κυβολίθους ἢ πόρους εἰλημένους ἐξ ἄλλων κτισμάτων. Ὁ διαχωριστικός τοῖχος τοῦ προνάου πρὸς τὸν σηκὸν φέρει εἰς τὸ ἀριστερῶν τῶν εἰσερχομένων, ἤτοι τὸ νότιον τμήμα του, καὶ ἀπὸ ὕψους 0.30 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου ἀνοιγμα, τὸ ὁποῖον εἰς μεταγενεστέραν φάσιν ἀπεφράχθη διὰ κεραμίδων. Ἀσφαλῶς τὸ ἀνοιγμα ἦτο παράθυρον βλέπον πρὸς τὸν πρόναον ἀπὸ τοῦ σηκοῦ τοῦ ναοῦ, πλάτ. 0.90 μ.

Πλησίον τοῦ δυτ. τοίχου τοῦ σηκοῦ καὶ ἐν ἐπαφῇ πρὸς αὐτὸν ὑπάρχει ὑψηλὸν βάθρον, εἰς τὸ ὁποῖον ὀδηγοῦν δύο βαθμίδες πρὸς τὸ ἀνατολικόν του μέρος, ὧν ἡ μία διατηρεῖται κατὰ χώραν (εἰκ. 3β). Τὸ βάθρον σχηματίζει μέγας πώρινος κυβόλιθος κατευθυνόμενος ἀπὸ Α πρὸς Δ. Ἡ ἐπιφανεία του ἄνω ἔχει λαξευθῇ εἰς χαμηλὴν τετράγωνον ὑποδοχὴν καὶ ἐδέχθη λιθινὴν βάσιν πλευρᾶς 0.52 μ. Μέρος τῆς τελευταίας αὐτῆς βάσεως πρὸς Δ ἐσώθη εἰς τὴν θέσιν τῆς εἶναι τετράγωνος κάτω καὶ ἐπ' αὐτῆς ἐτέθη στρογγύλος σπόνδυλος, εἶναι δηλαδὴ ἀνάστροφον κιονόκρανον. Βορειότερον τοῦ βάθρου τούτου ὑπάρχει χαμηλὴ βάσις ἀπὸ χῶμα, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐτοποθετήθη τετράγωνος λιθινὴ βάσις, φέρουσα δύο τόμους, οἱ ὁποῖοι ὑπεδέχοντο δύο ἐρμαϊκὰς στήλας. Τοιουτοτρόπως τόσον εἰς τὸν πρόναον ὅσον καὶ εἰς τὸν σηκὸν τοῦ ναοῦ εὗρομεν ἐπανειλημμένα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα μαρτυροῦν χρῆσιν τοῦ ναοῦ εἰς δύο διαφόρους χρονικὰς περιόδους. Ἐν τούτοις ὁ σκοπὸς ἀλλὰ καὶ τὰ εἰδικώτερα λειτουργικὰ στοιχεῖα τοῦ κτίσματος δὲν ἤλλαξαν εἰς τὰς περιόδους αὐτάς.

Τὸ κτίριον Β ἔχει ὡς εἶπον δύο φάσεις, ὡς ἄλλως τε καὶ τὸ κτίριον Α. Ἡ δευτέρα φάσις τοῦ κτιρίου Β φαίνεται νὰ συμπίπτῃ πρὸς τὴν δευτέραν φάσιν τοῦ κτιρίου Α, ἀνήκουν δηλαδὴ εἰς ἓνα κοινὸν χρονολογικὸν ὄριζοντα, εἰς μίαν περίοδον ἀναβιώσεως τῶν παλαιότερων κτισμάτων τοῦ ἱεροῦ. Ἡ πρώτη καὶ ἀρχικὴ φάσις τοῦ κτιρίου Β τεκμαίρεται κυρίως ἐκ τῶν εὐαρίθμων εὐρημάτων, γλυπτῶν κυρίως ἀποτμημάτων, τὰ ὁποῖα χρονολογοῦνται πρὸς τὸ τέλος τοῦ 4ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἐπομένου αἰῶνος (βλ. ΑΑΑ, ἐ.δ. σ. 388 κέ. καὶ ἐνταῦθα πίν. 297α - δ).

Τὴν ὠδήγησεν εἰς τὴν ἀνέγερσιν τοῦ ναϊκοῦ αὐτοῦ κτίσματος καὶ δὴ εἰς ἄμεσον γειννᾶσιν πρὸς τὸν ναὸν Α καὶ μάλιστα πρὸ τοῦ προνάου του δὲν εἶναι ἀκόμη σαφὲς ἀφοῦ ὑπολείπεται ἱκανὴ εἰσέτι ἀνασκαφικὴ ἐργασία εἰς τὸ μεταξὺ τῶν δύο ναϊκῶν κτισμάτων τμήμα, ὡς καὶ εἰς σημειᾶ τινὰ τοῦ κτιρίου Β.

Κατάλογος εὑρημάτων (βλ. εἰκ. 4 - 7)

Ἐκ τοῦ ναοῦ Α

Τομεὺς Α:

1. Χαλκοῦν νόμισμα ἀταύτιστον.
2. Θραύσματα ὑαλίνου ἀγγείου (εἰκ. 6α - β).
3. Χαλκοὺς κρίκος (εἰκ. 6γ).
4. Τόξον πόρπης χαλκοῦν (ἐκ τοῦ στρώματος 2) (εἰκ. 6δ).
5. Χαλκοὺς κρίκος (ἐκ τοῦ στρώματος 2) (εἰκ. 6β).
6. Χαλκῆ περόνη (ἐκ τοῦ στρώματος 2β) (εἰκ. 6ι).
7. 2 χαλκᾶ νομίσματα μὲ παράστασιν Ποσειδῶνος.
8. Θραύσματα χαλκοῦ ἀγγείου (ἐκ τῆς γεωμετρικῆς καύσεως) (εἰκ. 7).
9. Χαλκοῦν μαχαίριον εἰς θραύσματα (ἐκ τῆς γεωμετρικῆς καύσεως) (εἰκ. 7Α, α).
10. Σιδηρᾶ λόγχη (ἐκ τῆς γεωμετρικῆς καύσεως) (εἰκ. 7Α, β).
11. Σιδηροῦν μαχαίριον (ἐκ τῆς γεωμετρικῆς καύσεως) (εἰκ. 7Α, γ).

Τομεὺς Α1:

12. Θραῦσμα σιδηροῦ στελέχους (ἐκ τοῦ στρώματος 2β).

Τομεὺς Α2:

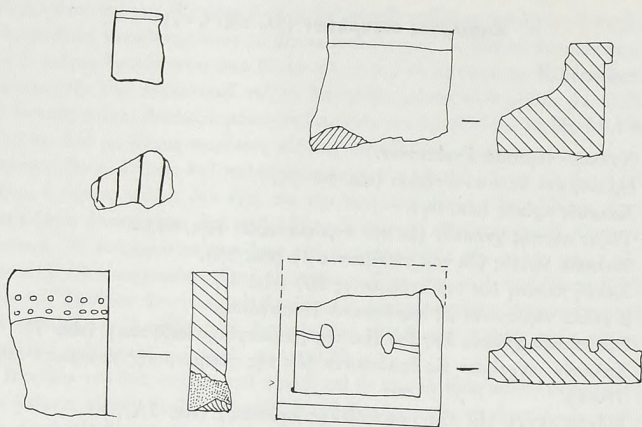
13. Χαλκοῦν νόμισμα ἀταύτιστον.
14. Χαλκοῦν νόμισμα μὲ παράστασιν Ποσειδῶνος.
15. 2 χαλκᾶ νομίσματα ἀταύτιστα (πίν. 297ε).
16. Θραῦσμα ὑαλίνου ἀγγείου (ἐκ τοῦ στρώματος 2β) (εἰκ. 6η).
17. Ἐπιπεδόκυρτος ψῆφος ἐξ ὀρείας κρυστάλλου (ἐκ τοῦ στρώματος 2) (εἰκ. 6θ).
18. 3 θραύσματα χαλκῆς ταινίας (ἐκ τοῦ στρώματος 2β) (εἰκ. 6ιγ).

Τομεὺς Α3:

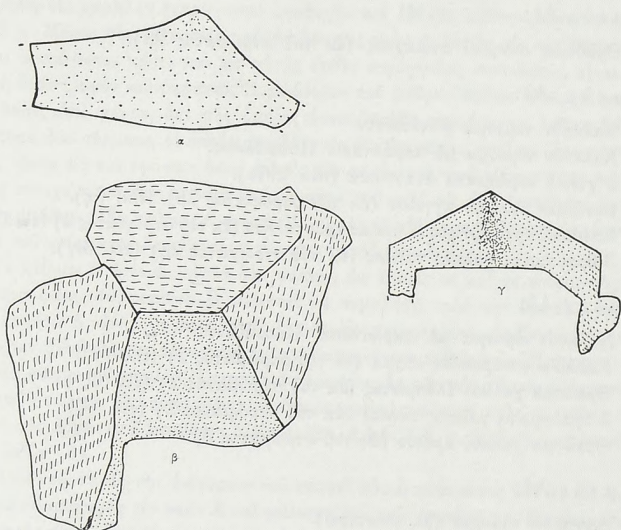
19. Χαλκοῦν νόμισμα μὲ παράστασιν Ποσειδῶνος.
20. Χαλκοῦν σπειροειδὲς σύρμα (ἐκ τοῦ στρώματος 2) (εἰκ. 6ε).
21. Θραῦσμα χαλκοῦ ἐλάσματος (ἐκ τοῦ στρώματος 2) (εἰκ. 6ς').
22. 2 θραύσματα χαλκῆς ταινίας (ἐκ τοῦ στρώματος 2) (εἰκ. 6ζ).
23. Θραῦσμα χαλκοῦ κρίκου (ἐκ τοῦ στρώματος 3).

Τομεὺς Α4:

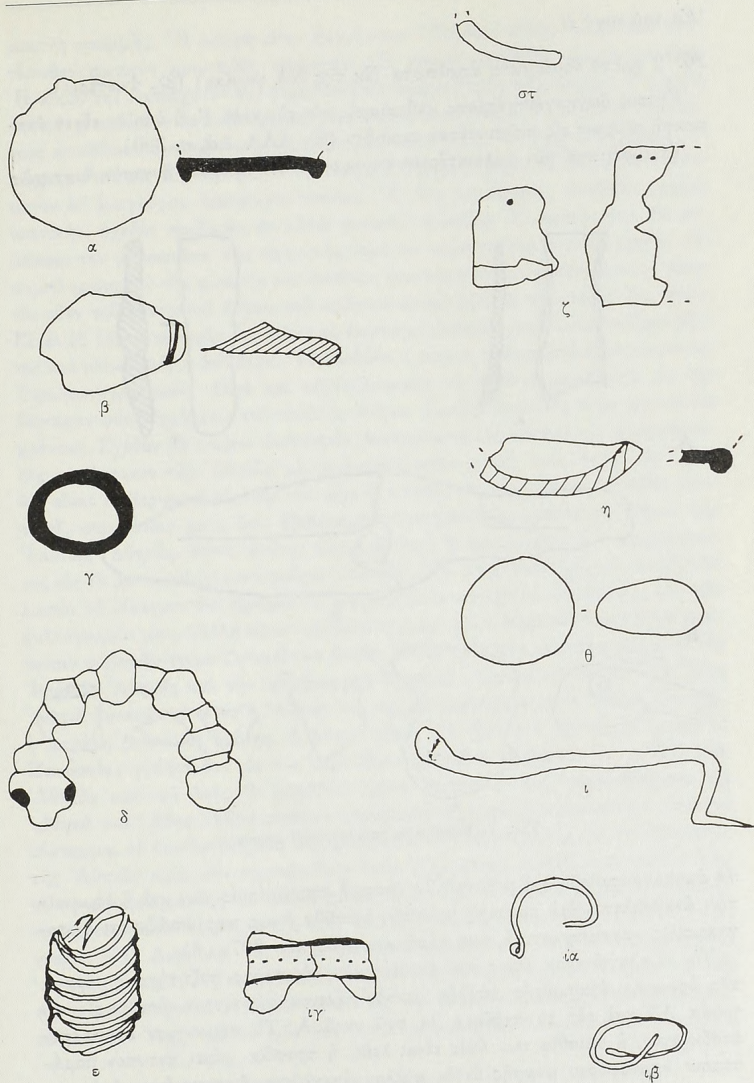
24. Ἀργυροῦν νόμισμα (βλ. ἀνωτέρω).
25. Θραύσματα ἐκ χαλκοῦ τόξου πόρπης καὶ ἐλάσματος χαλκοῦ (ἐκ τοῦ στρώματος 3) (εἰκ. 6ια).

Εἰκ. 4. Ἀρχιτεκτονικά μέλη ἐκ τοῦ ναοῦ Β.

Εἰκ. 5. α-β. Πώρινα ἀρχιτεκτονικά μέλη ἐκ τοῦ ναοῦ Α. γ. Πήλινος καλυπτὴρ ἐκ τοῦ ναοῦ Α.

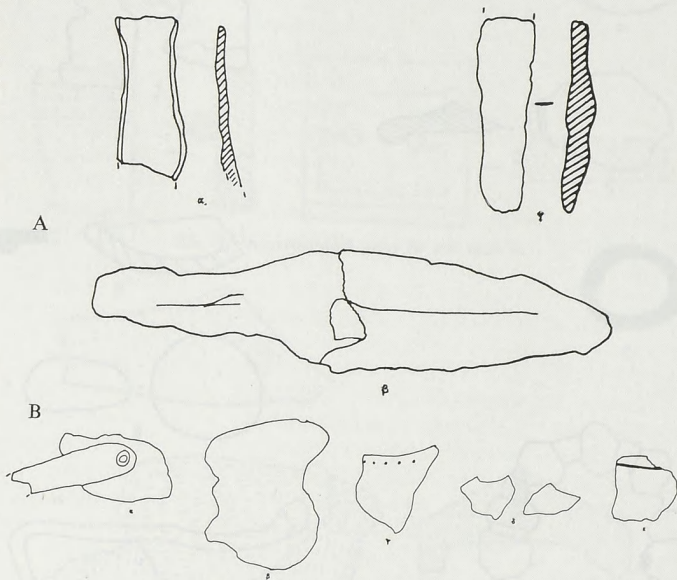
Εικ. 6. Νάος Α, τομείς Α. Μικροαντικείμενα.

Ἐκ τοῦ ναοῦ Β

26. 2 χαλκᾶ νομίσματα ἀταύτιστα (ἐκ τῆς ΝΑ γωνίας) (βλ. ἀνωτέρω).

Ἐφέτος διενηργήθη ἐπίσης καθαρισμὸς εἰς τὸν ναὸν Γ, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀνασκαφῇ πλήρως εἰς παλαιότεραν περίοδον (βλ. ΑΑΑ, ἔ.ἀ. σ. 390).

Τὰ εὐρήματα τῶν παλαιότερων ἀνασκαφῶν δὲν κατέστη δυνατόν δυστυχῶς

Εἰκ. 7. Εὐρήματα γεωμετρικοῦ τάφου.

νὰ ἀποκατασταθοῦν καὶ μελετηθοῦν, ὥστε ἡ παρουσίαις των καὶ ἡ ἐρμηνεία των ἀναβάλλεται διὰ προσεχῇ μελέτην, ἐνταῦθα ὅμως παρουσιάζονται φωτογραφικῶς χαρακτηριστικὰ τινὰ εὐρήματα (βλ. πίν. 297α-δ):

Τὸ ἀξιολογώτερον ἴσως καὶ ἐπιδεικτικὸν εὐρυτέρας συζητήσεως εὐρημα τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς ὑπῆρξε μικρὸν πῆλινον σήμαντρον εὑρεθὲν εἰς τὸν τομέα Α3 καὶ εἰς τὸ στρώμα 2α τοῦ ναοῦ Α. Τὸ σήμαντρον εἶναι ἐπιπεδόκυρτον, ἡ ὀπίσθια του ὄψις εἶναι λεία, ἡ προσθία φέρει ἐντυπον παράστασιν κρανοφόρου μορφῆς ἐντὸς κύκλου ἀναγλύφου διεστιγμένου ὑπὸ χα-

ρακτῆς γραμμῆς. Ἡ μορφή εἶναι ἀνάγλυφος. Ὅπισθεν αὐτῆς προβάλλει ἐκ-
 τέρωθεν φυτικὸν κρινοειδὲς κόσμημα. Ἡ μορφή ἀποδίδει νεαρὰν γυναικα.
 Ἡ κόμη της κατέρχεται εἰς στρεπτοὺς πλοκάμους πρὸς τοὺς ὤμους, ἡ κεφαλὴ
 της φέρει τρίλοφον ἀττικὸν κράνος με ἀνοικτὰ παραγναθίδια. Οἱ λόφοι τοῦ κρά-
 νους ἀποδίδουν φυτικὰ κοσμήματα συγκλίνοντα πρὸς τὸ κεντρικὸν ἀνθεματὸν
 κόσμημα αὐτοῦ. Εἰς τὴν βᾶσιν τοῦ λαίμου ἡ μορφή φέρει περιδέραιον, δηλού-
 μενον δι' ἀναγλύφου διαστίκτου κύκλου. Ἡ ὅλη παράστασις ἀποδίδει μορφήν
 νεανικὴν, σχεδὸν παιδικήν, ἐν μέσῳ φυτικοῦ πλαισίου. Τὸ κράνος της δὲν ἀλ-
 λάσσει τὸν χαρακτήρα τῆς εἰρηνικῆς, ἡμέρου παραστάσεως, ἀλλὰ σχεδὸν τὴν
 συμπληρώνει με τὴν φυτικὴν καὶ ἐντόνως διακοσμητικὴν ὑπόστασιν του. Ἐκα-
 τέρωθεν τοῦ κεντρικοῦ λόφου τοῦ κράνους ἀναρριχῶνται πρὸς αὐτὸ δύο ὄψεις.
 Εἶναι ἐξ ἄλλου φανερόν ὅτι ἡ μορφή ἐκφεύγει ἐλαφρῶς τοῦ κατακορύφου ἄξο-
 νος καὶ κλίνει ὀλίγον ἐπὶ δεξιᾷ. Τί ἀποδίδει ἡ μορφή τοῦ μικροῦ σφραγίσματος;
 Στρωματογραφικῶς, ἀλλὰ καὶ τεχνοτροπικῶς τὸ σφράγισμα ἀνήκει εἰς τὴν
 δευτέραν φάσιν χρήσεως τοῦ ναοῦ Α, ἀνήκει ἀκριβέστερον εἰς τοὺς ρωμαϊκοὺς
 χρόνους. Σχεδὸν με μικρὸν δισταγμὸν δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν ἐπὶ τοῦ σφραγίσμα-
 τος παράστασιν τῆς Ἀθηνᾶς με τὸ ἀττικὸν κράνος καὶ τοὺς ὄψεις. Δι' ἡμᾶς
 δὲν εἶναι περίεργος ἡ εὕρεσις τοῦ σφραγίσματος εἰς τὸν ναὸν Α, ὁ ὁποῖος ἀπο-
 τελεῖ, συμφώνως πρὸς ὅσα ἐξεθέσαμεν προηγουμένως, μέρος τοῦ ἱεροῦ τῆς
 Ἰωνίας Ἀθηνᾶς. Εἶναι ἐπίσης εὐπρόσδεκτος ἡ ἀποκάλυψις τοῦ σφραγίσμα-
 τος εἰς τὸ μεταγενέστερον στῶμα τοῦ ναοῦ, τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων. Δυνάμεθα
 λοιπὸν νὰ εἴπωμεν ὅτι εὗρομεν τὸ ἀποδεικτικὸν στοιχεῖον τῆς ἐρεύνης καὶ τῶν
 συλλογισμῶν μας. Ἀλλὰ πέραν αὐτοῦ ἀνοίγεται νῦν ἡ θύρα διὰ τὴν διαπραγμά-
 τευσιν σοβαρῶν τιμῶν ζητημάτων συνδεομένων πρὸς τὴν τοπικὴν λατρείαν τῆς
 Ἰωνίας Ἀθηνᾶς καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχαίας γλυπτικῆς. Τῷ ὄντι τίς ἄλλη
 Ἀθηνᾶ δύνανται νὰ εἶναι ἡ Ἀθηνᾶ τοῦ σφραγίσματος μας ἢ ἡ Ἀθηνᾶ Ἰωνία,
 ἡ μεγάλη βοιωτικὴ θεότης, ἡ λατρευομένη εἰς τὸ ἱερόν τῆς Κορώνειας; Ὁ
 Πausanias γράφει ὅτι εἰς τὸν ναὸν ἦσαν ἰδρυμένα ἀγάλματα ἐκ χαλκοῦ τῆς
 Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Διός, ὁ Στράβων ὅμως σημειώνει ὅτι: συναθίδονται τῇ
 Ἀθηνᾶ καὶ Ἀθῆς. Εἰς ἑκατέραν περίπτωσιν ἔχομεν νὰ κάμωμεν με γλυπτὸν
 σύνταγμα, τὸ ὁποῖον ἐπέβαλε καὶ κάποιαν κλίσιν τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ σώματος
 τῆς Ἀθηνᾶς πρὸς τὸν συμπάρεδρον θεόν. Τὴν κλίσιν αὐτὴν παρουσιάζει ἤδη
 τὸ σφράγισμά μας εἰς τὸ ὁποῖον ἡ θεὰ στρέφεται ὀλίγον ἐπὶ δεξιᾷ. Οὕτω φαί-
 νεται ὅτι μᾶλλον ἀριστερὰ τῆς θεᾶς ἴστατο ὁ πάρεδρός της καὶ ὅχι δεξιᾷ, ὅπως
 γράφει ὁ Γ. Δεσπίνης (Γ. Ι. Δεσπίνης, Συμβολὴ στὴ μελέτη τοῦ ἔργου τοῦ
 Ἀγορακρίτου, 1971, σ. 147. «Τὸ ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς στεκόταν ἀριστερὰ ἀπὸ
 τὸν πάρεδρό της»). Ἡ ὑπόθεσις ὅτι εἰς τὴν θέσιν τοῦ Ἀθῆ πρέπει νὰ «διαβά-
 σουμε» τὸν Ἀρ¹ εἰς τὸ κείμενον τοῦ Στράβωνος δὲν δικαιολογεῖται ἀσφαλῶς

1. Οὕτως ὁ Foucart, BCH 9, 1885, σ. 433.

ἀπὸ τὰ πράγματα καὶ ἀπορρίπτεται σχεδὸν ὁμοφώνως. Ἡ Ἀθηνᾶ Ἰτωνία ἦτο ἀσφαλῶς εἰρηνικὴ καὶ ὄχι πολεμικὴ θεότης καὶ ὡς τοιαύτην βεβαίως τὴν παρέστησεν εἰς τὸ σύνταγμά του ὁ Ἀγοράκριτος. Μὲ μεγάλην ὁρθότητα καὶ ἀκρίβειαν διαγράφει αὐτὸν τὸν χαρακτῆρα τῆς θεᾶς ὁ Γ. Δεσπίνης, ὁ ὁποῖος παρατηρεῖ ὅτι: «ἡ θεὰ δὲν εἶναι πολεμικὴ, ἀλλὰ χθόνια ἢ καλύτερα ὁ χθόνιος χαρακτῆρας στὴν ὑπόστασιν τῆς θεᾶς τουλάχιστον στὰ παλαιότερα χρόνια ἦταν ἐπικρατέστερος ἀπὸ ὅποιονδήποτε ἄλλο» (αὐτόθι σ. 144). Αἱ ἀντίθετοι ἀπόψεις, αἱ ὁποῖαι ἀνάγονται εἰς φιλολογικὰς μαρτυρίας καὶ ὡς θὰ εἴπωμεν κατωτέρω δικαιολογοῦνται ἐκ μεταγενεστέρως τινὸς ἀντιλήψεως περὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς θεᾶς, δὲν δύναται νὰ εὐσταθήσουν πλέον.

Ἐὰν ὁ πλαστικὸς τύπος τῆς Ἰτωνίας Ἀθηνᾶς πρέπη νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὴν Hope - Farnese, ὅπως πειστικὰ γράφει ὁ Δεσπίνης, δὲν δυνάμεθα ἀκόμη νὰ ἀποφανθῶμεν μὲ βεβαιότητα. Ἀς ἐλπίσωμεν ὅτι ἡ πρόοδος τῆς ἐρεύνης θὰ ἐπιλύσῃ καὶ τοῦτο καὶ ἄλλα σοβαρὰ ζητήματα (βλ. Δεσπίνην, ἔ.δ. σ. 152). Χθόνιον χαρακτῆρα ἀποδίδουν εἰς τὴν θεάν καὶ τὸν συμπάρεδρόν της Δία ὁ K. O. Müller (Kleine Schriften, II σ. 192), ὁ Welcker (Gr. Götterl. I, σ. 313), ὁ Overbeck (Kunstmyth. I, σ. 47 κέ.) καὶ ὁ Furtwängler (Meisterwerke, σ. 114, 1). Σύμφωνα πρὸς τὸν χαρακτῆρα αὐτόν, ὡς παρατηρεῖ ὁ Δεσπίνης (αὐτόθι σ. 145) εἶναι τὰ πρὸς θυσίαν προοριζόμενα ζῶα, τὰ μνημονευόμενα εἰς τὸ ψήφισμα τῆς Ἀλιάρτου τοῦ 3ου μ.Χ. αἰ. (βλ. C. Vatin, BCH 92, 1968, σ. 616), τὸ ὁποῖον προβλέπει θυσίαν ὤων καὶ λυβάν εἰς τὴν Ἰτωνίαν Ἀθηνᾶν, ὡς καὶ τὸ ἐπίθετον Βούδεια, τὸ ἀποδιδόμενον εἰς τὴν θεσσαλικὴν Ἰτωνίαν· εἰς αὐτὰ θὰ προσέθετον ἐγὼ τὸ προϊστορικὸν ὑπόστρωμα εἰς τὴν λατρείαν καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς θεᾶς, ἡ ὁποία θὰ ἦτο θεὰ τῆς βλαστήσεως, τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, τοῦ μυστηριακοῦ κύκλου τῆς ζωῆς (βλ. κατ.). Ὁ Adler βλέπει εἰς τὴν θεάν αὐτὴν τὴν ἰέρειαν Ἰοδάμαν «die ursprüngliche Herrin der Stätte» (βλ. RE IX, στ. 2385). Συνάλληλα πρὸς τὸν χαρακτῆρα τῆς Ἰτωνίας Ἀθηνᾶς, ὡς χθονίας θεότητος, εἶναι ἡ πίστις ὅτι παρὰ τὴν Κορώνειαν ἐδεικνύετο τὸ στόμιον τοῦ Ἄδου, καὶ ἡ ὕπαρξις εἰς τὸν χώρον τῆς Κορωνείας τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἡρακλέους Χάροπος (βλ. N. Παππαδάκι, Περὶ τὸ Χαρόπειον τῆς Κορωνείας, AD 2, 1916, σ. 217 κέ.) καὶ τοῦ ἱεροῦ τῆς Δήμητρος Θεσμοφόρου. Ἐκ τοῦ ἱεροῦ τῆς Θεσμοφόρου Δήμητρος, τὴν θέσιν τοῦ ὁποίου δὲν γνωρίζομεν, προέρχεται ἀσφαλῶς ἡ ἐπιγραφή IG VII, 2876 συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν ἡ Ἀθαναδώρα Πολιουμναστίδω ἀφιέρωσεν εἰς τὸ ἱερὸν ἐν ἀμφίθουρον (ἀμφίθυρον).

Ἡ λατρεῖα τῆς Δήμητρος Θεσμοφόρου φαίνεται ἐν οἴκῳ εἰς τὴν Κορώνειαν, τὸν εὐφορον καὶ πολύκαρπον καπαϊδίκον σιτοβολῶνα, οἱ μῦθοι καὶ αἱ παραδόσεις τῆς ὁποίας φέρουν ἔντονον χαρακτῆρα χθονίου καὶ μυστικῆς λατρείας, συνδεομένης πρὸς τὴν Δήμητρα, τὸν Ἄδην καὶ τὴν Κόρην. Πρὸς τὴν τελευταίαν αὐτὴν ἴσως συνδέεται πειστικώτερον τὸ τοπωνύμιον τοῦ παραρρέοντος

ποταμοῦ Κουαρίου, τὸν ὁποῖον ὁ Ἀλκαῖος καλεῖ Κωράλιον: [ὄ' ν] *ασσ' Ἀθανάα πολε[μηδόκος]* / *ἄποι Κορωνείας ἐπὶ λαίῳ | ναύῳ πάροιθεν ἀμφι[βαίνεις]* / *Κωραλίῳ ποταμῷ παρ' ὄχθαις*. Τὴν ἐτυμολογίαν συμμερίζεται ὁ Gruppe, ὁ ὁποῖος ἀποδίδει ὡς «Jungfraubach» τὸν τοπωνυμικὸν προσδιορισμὸν Κωράλιος (Griechische Mythologie, σ. 76). Τὸ ὄνομα τοῦ Κωραλίου ποταμοῦ πρὸς τὸ Κούρη συνδέει ὁ Farnell (Cults, σ. 265 καὶ ὁ Nilsson, Gr. Feste, σ. 91).

Τρεῖς βασικοὺς χαρακτῆρας παρουσιάζει ἡ Κορώνεια ὡς πολιτικὸν καὶ θρησκευτικὸν κέντρον τοῦ βοιωτικοῦ χώρου. Οἱ χαρακτῆρες αὗτοι πολλάκις συνανεμίγησαν εἰς τὰς διαφόρους παραδόσεις τοῦ χώρου καὶ ἰδιαιτέρως τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἰτωνίας Ἀθηνᾶς, εἰς τρόπον ὥστε ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι συγγραφεῖς ἀντιμετώπισαν ἱκανὴν σύγχυσιν. Κατ' ἀρχὴν ἡ Κορώνεια καὶ δὴ τὸ ἱερόν τῆς Ἰτωνίας Ἀθηνᾶς ὑπῆρξε κέντρον πολιτικῆς ἀμφικτιονίας τῶν κωπαϊδικῶν πόλεων.

Ἡ σπουδαιότης αὐτῆς διὰ τὴν προϊστορικὴν περίοδον τεκμαίρεται ἔκ τε τῶν ἀρχαιολογικῶν εὕρημάτων τοῦ εὐρυτέρου χώρου τῆς Κωπαίδος καὶ ἔκ τῶν μαρτυριῶν τῆς φιλολογικῆς παραδόσεως. Ἡ Κορώνεια μνημονεύεται εἰς τὸν Νεῶν Κατάλογον (B 503), συνεπῶς ἀναμένεται νὰ ὑπῆρξε μυκηναϊκὸν κέντρον. Ὁρισμέναι παραδόσεις φαίνεται νὰ ἀποδίδουν εἰς τὴν περιοχὴν ἔτι μεγαλύτεραν σπουδαιότητα κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους. Ἐξάρτησιν πρὸς τὴν μινυακὴν μητρόπολιν τοῦ Ὀρχομενοῦ μαρτυροῦν τὰ στοιχεῖα τῆς παραδόσεως, τοῦτο δὲ ἐν μέρει τοῦλάχιστον δηλοῖ κατάληψιν τοῦ χώρου τῆς Κορωνείας κατὰ τὰς ἀντιστοίχους περιόδους ἀκμῆς τοῦ Βοιωτικοῦ Ὀρχομενοῦ, δηλ. τὴν ΠΕ, ΜΕ καὶ ΥΕ περίοδον. Ὁ Κόρωνος καὶ ὁ Ἀλῖαρτος, οἰκισταὶ τῶν ἀντιστοίχων πόλεων, φέρονται υἱοὶ τοῦ Μίνου Θερασάνδρου (Παυσ. IX 34, 9), αὐτοὶ δέ, μοῖραν γὰρ δίδωσιν σφίσιν ὁ Ἀθάμας τῆς γῆς — Ἀλῖαρτον καὶ Κορωνείας ἐγένοντο οἰκισταί. Ἡ Κορώνεια καὶ ἡ Ἀλῖαρτος κατέχουν σημαντικὰς θέσεις εἰς τὸν κωπαϊδικὸν γεωγραφικὸν καὶ ἀνθρωπογεωγραφικὸν χῶρον. Ὁ Ὀρχομενός, ἡ Κορώνεια, ἡ Ἀλῖαρτος, ἡ Ὀγχηστός, ἡ Ἄρνη, ὁ μυστηριώδης Γκλᾶς καὶ εἰς δευτέραν μοῖραν ἡ Ὠκαλέη, τὸ Τιλφούσιον καὶ ἡ Μεδεῶν ἔτι δὲ αἱ ἀφανισθεῖσαι ὑπὸ τῶν ὑδάτων πόλεις ἡ Κῶμαι Μίδεια, Κῶπαι, Ἀθῆναι καὶ Ἐλευσίς ἀποτελοῦν τὴν μεγάλην Βοιωτικὴν ἀμφικτιονίαν τῆς Κωπαίδος, ἡ ὁποία ἀνέλαβε συνεταιρικῶς τὴν ἀποξήρανσιν καὶ ἄρδυσιν τῆς Κωπαίδος διὰ τῶν περιφύμων ἐκείνων τεχνικῶν ἔργων, τὰ ὁποῖα βεβαίως ἀπῆρτησαν κοινὴν συμμετοχὴν, ἐνιαίαν διοίκησιν καὶ ὀργανωμένην οἰκονομικὴν διαχείρισιν. Ἡ χρονολογία κατασκευῆς τῶν τεχνικῶν ἔργων τῆς Κωπαίδος ἔχει βεβαίως ἀμέσους ἐπιπτώσεις ἐπὶ τῆς ζωῆς καὶ τῆς τύχης ὅλων τῶν ἀνωτέρω κέντρων τῆς ἀμφικτιονίας. Ὅτι ἡ Κωπαῖς ὡς ἐνιαῖος ἀνθρωπογεωγραφικὸς κύκλος δὲν δύναται νὰ διοικηθῇ ἄλλως εἰ μὴ διὰ τοῦ ἀμφικτιονικοῦ συστήματος, ὑπὸ ἐννοίαν πολιτικὴν καὶ οἰκονομικὴν, προκύπτει καὶ ἔκ τῆς μαρτυρίας τῆς παραδόσεως καὶ ἐξ ὑπάρξεως δύο τοῦλάχιστον κέντρων ἀμφικτιονικῆς λειτουργίας εἰς τὴν Κωπαῖδα. Τὰ κέντρα αὐτὰ εἶναι ἡ Κορώνεια, διὰ τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἰτωνίας

Ἀθηνᾶς, καὶ ἡ ἱερὰ βοιωτικὴ πόλις τῆς Ὀγχηστοῦ, κέντρου τοῦ μινυακοῦ ἱεροῦ τοῦ Ποσειδωνίου, γνωστοῦ ἤδη εἰς τὸν Ὀμηρον¹.

Ἡ Κωπαϊδικὴ ἀμφικτιονία εἶχεν ἐπικεφαλῆς τὰ δύο ἱερά, τὸ Ἰώνιον καὶ τὸ Ποσειδώνιον, ὡς ἐγγύησιν τῆς υπάρξεώς της καὶ ὡς θεματοφύλακα τῆς ἱερᾶς ἐνώσεως τῶν πόλεων. Εἰς τὴν Ὀγχηστὸν τὸ κέντρον εἶναι τὸ ἱερὸν τοῦ πατρῷου θεοῦ τῶν Μινυῶν, τοῦ Ποσειδῶνος. Τὸ Ποσειδώνιον κατ' ἀρχὴν δὲν φαίνεται ἐν οἴκῳ εἰς τὸ μέσον τῆς μεσογείου Βοιωτίας, εἰς τὸ κράσπεδον τῆς μεγάλης κωπαϊδικῆς πεδιάδος. Ὁ θεὸς τῆς θαλάσσης ὅμως εἶναι ἐδῶ ὁ προστάτης θεὸς τοῦ μινυακοῦ γένους καὶ ἀπὸ τοῦ αὐχένος τῆς Ὀγχηστοῦ ἐγγυᾶται τὴν ἑνωσιν καὶ εὐδαιμονίαν τῶν πόλεων τῶν λατρευτῶν του. Ἡ λατρεία του κατὰ συνέπειαν ἔχει καὶ ἀντίστοιχον χρονολογικὴν διαβάθμισιν. Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ χώρου καὶ ἡ ταύτισις τοῦ ἱεροῦ δημιουργοῦν ἀφετηρίαν νέων ἐρμηνευτικῶν ἀναγωγῶν εἰς τὴν χρονολογίαν καὶ σημασίαν τοῦ χώρου. Τὰ παλαιότερα εὐρήματα ἐκ τοῦ χώρου τοῦ ἱεροῦ χρονολογοῦνται εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους. Ἐν τούτοις εἰς τὸν ἴδιον χώρον τοῦ ἱεροῦ, τὸ ὅποῖον κατέχει ἀσφαλῶς τὰ ἐκατέρωθεν τῆς σημερινῆς ὁδοῦ ὑψώματα, ἀπεκαλύφθησαν ἀρχαιοῦς πολὺ πρωιμωτέρων χρόνων. Συγκεκριμένως ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου «Καζάρμα», ὁ ὅποιος ἐποπτεύει τὴν κωπαϊδικὴν λεκάνην ἀπεκαλύφθη τυμβοειδὴς ἑξαρσις, ἡ μικρὰ ἔρευνα τῆς ὁποίας ἀπέφερε πλούσιον ὕλικὸν τῶν ΠΕ χρόνων². Τὸ πρᾶγμα δὲν δύναται νὰ εἶναι παντελῶς ἄσχετον πρὸς τὴν ἀρχαιότητα οὐ μόνον τοῦ χώρου, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ. Τὸ ἕτερον μέγα ἱερὸν τοῦ Μινυακοῦ κύκλου, τὸ Ἰώνιον τῆς Κορωνείας, ὑπῆρξεν ἀρχικῶς ἀμφικτιονικόν, θρησκευτικὸν κέντρον, ὅπως καὶ τὸ Ποσειδώνιον τῆς Ὀγχηστοῦ. Ἡ παράδοσις συνέχισε καὶ βραδύτερον ἂν καὶ ἡ σημασία τοῦ ἱεροῦ ὡς παμβοιωτικοῦ κέντρου δὲν φαίνεται νὰ δικαιολογῆται ἀπὸ τὰ πράγματα, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους. Κατὰ τοὺς τελευταίους αὐτοὺς χρόνους μεγαλύτερα φαίνεται ἡ φήμη καὶ μικροτέρα ἡ σπουδαιότης τοῦ ἱεροῦ καὶ ἐκείνῃ τῆς Κορωνείας (βλ. ἀν.). Τοῦτο δηλοῖ πιστεύω ὅτι ἡ σπουδαιότης τοῦ ἱεροῦ ὡς ἀμφικτιονικοῦ κέντρου ἀνάγεται εἰς τοὺς αἰῶνας τῆς μινυακῆς ἀκμῆς εἰς τὴν Βοιωτίαν, δηλαδὴ εἰς τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους. Κατὰ τοὺς αἰῶνας αὐτοὺς ἡ κυρία λατρεία τοῦ ἱεροῦ ἦτο ἐκείνῃ τῆς μεγάλης θηλείας θεότητος, τῆς τροφοῦ, τῆς θεσμοφόρου, τῆς Κούρης. Ἡ μεγάλη βοιωτικὴ θεὰ, ἡ Ἀθηνᾶ Ἰωνία συνδέεται μὲ τὰς παραδόσεις τοῦ βοιωτικοῦ φύλου, τὸ ὅποῖον εἰσῆλθε εἰς τὸν χώρον τῆς ἱστορικῆς του δράσεως ὑπὸ πολεμικὴν μορφήν καὶ χαρακτῆρα. Ἄν ἐπέτυχε νὰ ἀλλοτριώσῃ τὸν πρωτογενῆ χαρακτῆρα ἢ καὶ τὸ ὄνομα τῆς μεγάλης θεότητος τῆς Κορωνείας δὲν ἠδουκίμησε νὰ διατηρήσῃ ἐπὶ μακρὸν τὸν νέον της αὐτὸν χαρακτῆρα, τῆς

1. Β, 503: Ποσειδῆιον ἀγλᾶν ἄλσος. Βλ. καὶ ΣΤΡΑΒ, Θ, 412: Ὀγχηστός δ' ἐστὶν ὅπου τὸ Ἀμφικτιονικὸν συνήγετο ἐν τῇ Ἀλιαρίᾳ πρὸς τῇ Κωπαίδι λίμνῃ καὶ τῇ Τηγερικῇ πεδίῳ.

2. Θ. Γ. ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΑΔ 27, 1972, Β' 2, σ. 317 - 318.

Προμάχου. Ἀπερροφήθη καὶ συνεταυτίσθη πρὸς τοὺς ἀναλλοιώτους χαρακτῆρας τῆς προϊστορικῆς θεότητος καὶ προσέλαβε, τοῦλάχιστον σὺν τῷ χρόνῳ, οὐ μόνον τὸ περιεχόμενον ἀλλὰ καὶ τὴν μορφήν ἐκείνης, εἰς ὅσα σημεῖα τὸ ἀρχαῖον πρότυπον ἀπέδιδε τὸν ἡμερον, εἰρηνικόν, χθόνιον καὶ οἰονεὶ ἀγροτικὸν χαρακτῆρα τῆς μεγάλης θεᾶς. Ἔτσι κάπως τοῦλάχιστον παριστάνει τὴν θεὰν τὸ σφράγισμά μας καὶ ἔτσι ἀνέλαβε νὰ τὴν παραστήσῃ ὁ Ἀγοράκριτος διὰ τοὺς Βοιωτοὺς. Οἱ διάφοροι αὐτοὶ χαρακτῆρες τῆς Ἰτωνίας Ἀθηνᾶς ἀντανακλοῦν λοιπὸν τὴν ἱστορικὴν σταδιοδρομίαν τοῦ βοιωτικοῦ φύλου καὶ τὸν συγκρητισμὸν τῶν θρησκευτικῶν καὶ ἱστορικῶν του βιωμάτων. Παρὰ τὸν χθόνιον χαρακτῆρα της, περὶ τοῦ ὁποίου ὠμιλήσαμεν ἐν ἐκτάσει προηγουμένως, ἡ θεὰ προσέλαβε τὸν χαρακτῆρα τῆς πολεμικῆς θεότητος, ὡς τὸν σκιαγραφοῦν ὁ Ἀλκαῖος (βλ. ἀν.) καὶ ὁ Βακχυλίδης χρυσαῖος Ἰτώνιος [ὑπ. 15 (23)]. Ἀνάλογον χαρακτῆρα διὰ τὴν θεὰν δέχονται καὶ νεώτεροι συγγραφεῖς¹.

Κατὰ τὴν ἀποψίν μου ἡ Ἰτωνία Ἀθηνᾶ εἶναι γηγενῆς θεότης τῆς Βοιωτίας. Οὐδεὶς τῶν νεωτέρων συγγραφέων, ἐξ ὧων γνωρίζω, προβάλλει ἢ ἀποδέχεται τὸν ἰσχυρισμὸν αὐτόν. Πάντες σχεδὸν ἀντλοῦν ἐκ τοῦ Στράβωνος, ὁ ὁποῖος μαρτυρεῖ ὅτι τὸ ἱερὸν ἰδρύθη μετὰ τὰ Τρωικά (60 ἔτη μετὰ τὰ Τρωικά, κατὰ τὸν Θουκυδίδην) ἐκ τῶν ἐπιδραμόντων εἰς τὴν Βοιωτίαν φύλων. Τὸ Ἰτώνιον καὶ ὁ Κουάριος, ὅσον καὶ ἡ Ἀρνη ἄγονται πρὸς τὰ ὁμώνυμα θεσσαλικά τοπωνύμια. Ὁ Ὅμηρος ὅμως γνωρίζει ἤδη τὴν Κορώνειαν, ἡ Ἀρνη ἀνήκει εἰς τὰς πόλεις, τὰς ὁποίας ἐπέκλυσε ἡ προϊστορικὴ πλημμυρίς τῆς Κωπαΐδος, ὁ Κουάριος ἔχει πειστικὴν παραλλαγήν εἰς τὸν Κωράλιον. Οἱ χαρακτῆρες τῆς προϊστορικῆς θεότητος τῆς Κορωνεῖας διεγράφησαν ἤδη ἀνωτέρω. Ὁ Στράβων αὐτὸς ἀσυνειδήτως ἴσως μαρτυρεῖ ὅτι οἱ Βοιωτοὶ ἱδρυσαν τὸ Ἰτώνιον τῆς Κορωνεῖας ἐπὶ ἀνιόντες ἐκ τῆς Θετταλικῆς Ἀρνης.

Παλαιαὶ καὶ νεώτεραι παραδόσεις, στοιχεῖα καὶ χαρακτῆρες συμφύρονται εἰς τὴν ἀτέρμονα δημιουργὸν ζωὴν τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἐξόχως σημαντικὴ φαίνεται τέλος ἡ μυστηριακὴ λατρεία («κατὰ τινα μυστικὴν αἰτίαν» — Στράβων) ἡ τελουμένη εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ἰτωνίας Ἀθηνᾶς. Εἶναι καὶ τοῦτο στοιχεῖον ἀλλότριον πρὸς τὸν πολεμικὸν χαρακτῆρα τῆς θεᾶς. Εἶναι ἄγνωστοι αἱ καταβολαὶ τῆς μυστηριακῆς αὐτῆς λατρείας, ἄγνωστος ἡ ἔκφρασις καὶ τὸ περιεχόμενόν της, ἄγνωστον τὸ τελετουργικόν της. Ὑπάρχουν ὅμως ἱκανὰ στοιχεῖα προσανατολίζοντα πρὸς τὸν ἱερὸν Ἑλευσινιακὸν χώρον (βλ. ἀν.: Ἱερὸν Δήμητρος Θεσμοφόρου, Κούρη, Ἀδης συμπάρεδρος τῆς Ἀθηνᾶς (=Κούρης), Πύλη τοῦ Ἀδου, ἡ Ἱέρεια (IG VII 3426)).

Εἶναι ἄράγε τυχαῖον ὅτι μία ἀπὸ τὰς πόλεις, τὰς ὁποίας κατέκλυσε ἡ λί-

1. Βλ. ADLER, ἑ.δ. στ. 2375. Doch ist sonst von chthonischer Bedeutung dieser Göttin nichts zu spüren. ΠΑΠΑΧΑΤΖΗΣ, Παισανίου Ἑλλάδος Περιήγησις V, σ. 201, σημ. 7.

μνη, πρὸ τῶν Τρωικῶν κατὰ τὸν Στράβωνα, τῆς Κωπαΐδος ὠνομάζετο Ἐλευσίς; αὕτῃ δὲ ἡ Ἐλευσίς καὶ ἡ Ἄρνη τοποθετοῦνται ἀπὸ τὸν Κ. Ο. Müller εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Κορωνείας, παρὰ τὸν Τρίτωνα ποταμὸν κατὰ τὸν Στράβωνα.

Ἡ Ἀττικὴ Ἐλευσίς καὶ τὰ ἐκεῖ τελούμενα μυστήρια ἔχουν τὸ πρότυπὸν τῶν εἰς τὴν κωπαΐδικὴν Κορώνειαν (Ἄρνην)¹; Αἱ διασυνδέσεις φαίνονται αὐτὴν τὴν στιγμὴν τολμηραὶ ἢ καὶ παρακινδυνευμέναι, ἀλλὰ ἡ ἔρευνα ἀκολουθεῖ τὸν ἰδικόν της δρόμον ἀποκαλύπτουσα ἀνυπόπτους πτυχὰς τοῦ Ἑλληνικοῦ παρελθόντος.

ΘΕΟΔΩΡΟΣ Γ. ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΣ

1. Βλ. καὶ Θ. Γ. ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΥ, Ἀνασκαφὴ μυκηναϊκῆς Τανάγρας, ΠΑΕ 1974, σ. 31 κέ.

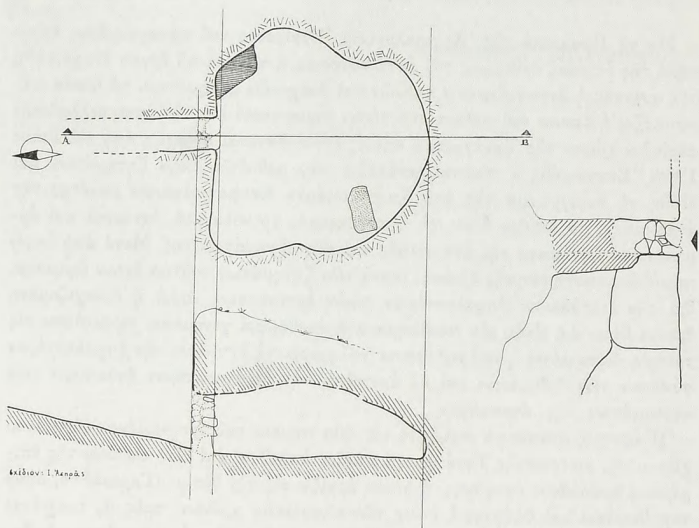
Εἰς τὰ Πρακτικά τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τοῦ προηγουμένου ἔτους πέρα τῆς ἐτησίᾳς ἐκθέσεως τοῦ ἐκτελεσθέντος ἀνασκαφικοῦ ἔργου ἐπεχειρήθη μία συνοπτικὴ ἀνάπτυξις τῶν πολλῶν καὶ δυσχερῶν ζητημάτων, τὰ ὅποια παρυσιάζει ἡ ἔρευνα καὶ μελέτη τοῦ τόσον σημαντικοῦ διὰ τὴν ὑστεροελλαδικὴν περίοδον χώρου τῆς Τανάγρας, ὁ ὁποῖος ἀνασκάπτεται συνεχῶς ἀπὸ τοῦ ἔτους 1968. Ἐπεχειρήθη ἡ πρώτη κατάταξις τῶν μεθοδολογικῶν ζητημάτων καὶ ἐδόθη τὸ περίγραμμα τῆς ὑπὸ ὀριστικώτεραν διαπραγματεύσιν μελέτης τῆς ἀνασκαφῆς, τὸ ὁποῖον θίγει τὰ τοπογραφικά, χρονολογικά, ἱστορικά καὶ ἐρμηνευτικά ζητήματα τῆς ἀνασκαφῆς καὶ τῶν εὐρημάτων της. Μετὰ ἀπὸ ὀκτὼ περιόδους συστηματικῆς ἐρεύνης ἱκανὰ τῶν ζητημάτων τούτων ἔχουν ὀριμασθεῖ διὰ τὴν διατύπωσιν ἀσφαλεστέρων τινῶν ἐκτιμήσεων, ἀλλὰ ἡ συνεχιζομένη ἔρευνα θέτει ὡς εἰκὸς νέα προβλήματα ἢ ἀναθεωρεῖ γενομένης γενικεύσεις εἰς τρόπον, ὥστε μόνον ἡ πλήρης ἔρευνα τοῦ χώρου νὰ ἐγγυᾶται τὴν ἀσφαλεστέραν σύνθεσιν τῶν δεδομένων καὶ νὰ ἐπιτρέπη τὴν ὀριστικώτεραν ἀνάπτυξιν τῶν πορισμάτων τῆς ἀνασκαφῆς.

Ἡ ἐφετινὴ ἀνασκαφὴ διεξήχθη εἰς τρία σημεῖα τοῦ ἐρευνωμένου εὐρυτέρου χώρου τῆς μυκηναϊκῆς Τανάγρας, ὁ ὁποῖος ἀπλοῦται ἐπὶ τῶν κλιτύων τῆς ἐπιμήκους βουνώδους στεφάνης, ἡ ὁποία ἀρχίζει εἰς τὴν θέσιν «Γκριμάδα», ὅπου τοποθετεῖται καὶ ὑπάρχει ἡ πόλις τῶν κλασσικῶν χρόνων, πρὸς Α, ἐρευνᾶται δὲ μέχρι τοῦ "Ἀρματος πρὸς Δ. Καθ' ὅλην τὴν ἀνωτέρω ἑκτασιν ἀπεκαλύφθησαν ἢ ἐνετοπίσθησαν διὰ τῶν πολυετῶν ἐρευνῶν μας σημαντικὰ εὐρήματα ἢ ἐχαρτογραφήθησαν καὶ πρόκειται προσεχῶς νὰ ἀνασκαφοῦν καὶ διερευνηθοῦν καὶ ἄλλα σημεῖα μεγάλου, ὡς φαίνεται, ἐνδιαφέροντος.

Κατ' ἀρχὴν διενεργήθησαν περιωρισμένης ἐκτάσεως δοκιμαστικαὶ τομαὶ εἰς τὸ νεκροταφεῖον τῆς θέσεως «Γέφυρα». Σκοπὸς τῶν τομῶν αὐτῶν ἐτέθη ἡ ἐξακριβῶσις ὑπάρξεως τάφων εἰς σημεῖά τινα τοῦ χώρου, τὰ ὅποια εἰς τὸ καταρτισθὲν τοπογραφικὸν διάγραμμα τοῦ χώρου κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῶν ἐτῶν 1969 καὶ 1971 παρουσίαζον κενὰ τινα. Μολονότι ἡ σύστασις τοῦ ἐδάφους εἰς τὰ ἐρευνηθέντα σημεῖα παρουσίασε πέτρωμα σταθερὸν καὶ κατάλληλον πρὸς λάξευσιν τάφων, τάφοι δὲν ἀπεκαλύφθησαν. Τὸ γεγονός τοῦτο ξενίζει βεβαίως δοθέντος ὅτι εἰς ἀραιάν πως διάταξιν καὶ παραπλεύρως τοῦ χώρου τούτου ἀπεκαλύφθησαν καὶ ἀνεσκάφησαν παλαιότερον τάφοι με ἐξαιρετικὰ

εὐρήματα, ὡς εἶναι οἱ τάφοι 6 καὶ 22 τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ ἔτους 1969. Τοιούτο-
τρόπως ἐνισχύθησαν ὀρισμένοι παρατηρήσεις, αἱ ὁποῖαι κατεχωρίσθησαν εἰς
τὰ ΠΑΕ 1974, σ. 18, ἀναφορικῶς πρὸς τὴν χωρογραφίαν τῶν τάφων καὶ τὴν
βαθμιαίαν ἐπέκτασιν τοῦ νεκροταφείου πρὸς κενά τινα σημεῖα τοῦ χώρου.

Μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῶν παρατηρήσεων, διὰ τὰς ὁποίας ἔγινεν ἡ προ-
μνηθεῖσα ἐργασία εἰς τὸ νεκροταφεῖον τῆς θέσεως «Γέφυρα», ἀπεφασίσαμεν

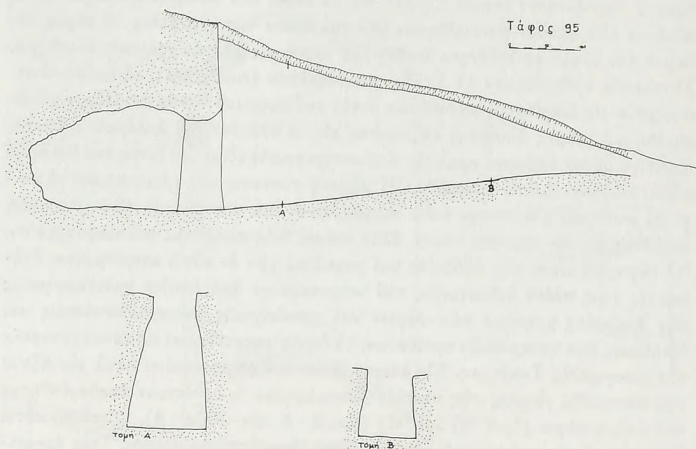

Εἰκ. 1. Τάφος 94.

νὰ συμπληρώσωμεν τὴν ἀνασκαφὴν μικρᾶς ἀσκάπτου λαυρίδος εἰς τὴν ΒΔ κλι-
τὴν τοῦ νεκροταφείου τῆς θέσεως «Δένδρον», τὸ ὁποῖον ἀνεσκάφη συνεχῶς
κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη. Εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν ἐνετοπίσθησαν διὰ τῶν συνή-
θων τομῶν τρεῖς τάφοι. Ὁ πρῶτος (ἀριθ. 92) ἀνήκει εἰς τοὺς μικροὺς τάφους
τοῦ νεκροταφείου, οἱ ὅποιοι εἴτε γίνονται εἰς τὰς παρυφὰς τοῦ νεκροταφείου
εἴτε ἀνοίγονται μετὰ τῶν μεγαλυτέρων. Ὁ τάφος ἔχει μορφολογικῶς τὰ
γνωστὰ χαρακτηριστικὰ τῶν μεγαλυτέρων θαλαμοειδῶν τάφων ἐν μικρογραφίᾳ.
Ὀλίγα λείψανα ἡλλιωμένων ὀστέων καὶ μικρὸν ἄωτον κύπελλον ἦσαν τὰ
μόνα εὐρήματα τοῦ τάφου. Εἰς τοὺς μικροὺς ἐπίσης τάφους ἀνήκει καὶ ὁ ἐπό-
μενος τῆς παρούσης ομάδος (ἀρ. 93). Ἡ ὀροφή του εἶχε βυθισθῇ καὶ εἰς τὴν
θέσιν της ὑπῆρχεν ἐλαία. Τοῦτο ἐδυσχέρανέ πως τὴν ἀνασκαφὴν του. Ὁ δρό-

μος τοῦ τάφου ἔχει λοξὴν κατεῦθυνσιν πρὸς ΒΔ. Πτωχὸς ὑπῆρξε καὶ ὁ κτερισμὸς τοῦ τάφου τούτου. Μεταξὺ ὀλίγων λειψάνων ὁστῶν εὐρέθη μικρὰ πυξίς (βλ. κατωτέρω). Ἀντιθέτως ὁ τάφος 94 ἀνήκει εἰς τοὺς μεγαλυτέρους τάφους (βλ. κατωτέρω). Ὁ θάλαμός του εἶχε καταρρεύσει καὶ ἀπητήθη τοῦ νεκροταφείου (εἰκ. 1). Ὁ θάλαμός τοῦ θαλάμου του (πίν. 299β). Ἡ μακρὸς χρόνος μέχρι πλήρους καθαρισμοῦ τοῦ θαλάμου του (πίν. 299β). Ἡ κατάρρευσις τῆς ὀροφῆς τοῦ θαλάμου συμπάρεσυρε καὶ μέρος τῆς ξερολιθιάς τῆς εἰσόδου, ἡ ὁποία κατέπεσε ἐντὸς τοῦ ἀρχικοῦ κenoῦ. Ἡ κατάρρευσις τῆς ὀροφῆς προὔξενησεν ἱκανὰς ζημίας εἰς τὰ ἐντὸς τοῦ θαλάμου κτερίσματα, τὰ πλεῖστα τῶν ὁποίων συνετρίβησαν ὑπὸ τὸν ὄγκον τῶν χωμάτων. Ὁ εὐρὺς θάλαμος τοῦ τάφου ἐφιλοξένησε διαδοχικὰς ταφὰς εἰς μακρὸν χρονικὸν διάστημα. Συνολικῶς ἡριθμήθησαν 11 ὁμάδες κτερισμάτων (πίν. 299β), αἱ ὁποῖαι ἀντιστοιχοῦν εἰς ἰσαριθμούς καταθέσεις ἐντὸς τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου. Πέραν αὐτῶν εὐρέθη καὶ μικρὸς ἀποθέτης λαξευμένος εἰς τὸ δάπεδον τοῦ θαλάμου, ὁ ὁποῖος περιεῖχε μόνον λείψανον κρανίου. Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι ἐντὸς τοῦ θαλάμου οὐδὲν λείψανον ὁστοῦ ἀνευρέθη. Ἡ χημικὴ σύστασις τοῦ χώματος καὶ αἱ καιρικαὶ συνθῆκαι εὐθύνονται κατὰ κύριον λόγον διὰ τὴν φθορὰν τῶν ὀργανικῶν λειψάνων εἰς τὸν παρόντα τάφον, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς πλείστους τοῦ νεκροταφείου. Ὁ τάφος 94 λόγῳ τῆς ἀφθονίας καὶ ποικιλίας τῶν ἐν αὐτῷ κτερισμάτων ἀνήκει εἰς τοὺς πλέον διδακτικoὺς τοῦ νεκροταφείου ἀπὸ ἑποψίν χρονολογήσεως τῆς διαρκείας χρήσεως τῶν τάφων καὶ τυπολογικῆς ἀντιπροσωπεύσεως καὶ ἐξελίξεως τῶν κεραμικῶν προϊόντων, τὰ ὁποῖα κατατίθενται εἰς τὰ νεκροταφεῖα τῆς μυκηναϊκῆς Τανάγρας. Εἰς ἐτέραν θέσιν τοῦ νεκροταφείου κατὰ τὸν ἄξονα τῆς κεντρικῆς ράχεως τῆς κλιτύος ἀνεσκάφησαν ἡ ὀρθότερον ἐκαθαρίσθησαν δύο ἀκόμη τάφοι (ἀριθ. 95 καὶ 96) (εἰκ. 2 - 3, πίν. 300α - β). Οἱ τάφοι αὐτοὶ ὅπως καὶ οἱ περισσότεροι εἰς τὴν παροῦσαν θέσιν ἦσαν συλημένοι. Τοὺς ἀρχαιοκαπήλους διηκούλυε τὸ περίοπτον τῆς θέσεως καὶ ἡ εὐχέρεια ἐντοπισμοῦ τῶν δρόμων τῶν τάφων, τοὺς ὁποίους ἐκάλυπτε μικρὰ μόνον ἐπίχωσις. Οἱ τάφοι αὐτοὶ εἶναι οἱ πλέον μνημειώδεις ὅλου τοῦ νεκροταφείου καὶ οἱ ἄριστα διατηρούμενοι λόγῳ μεγαλυτέρας σταθερότητος τοῦ πετρώματος. Οἱ συληταὶ τῶν τάφων εἰς τὴν σπουδὴν των κατέστρεφον πολλὰκις τμήματα τοῦ δρόμου ἢ τοῦ μετώπου, ἀνεμόχλευον τὰς ἐπιχώσεις καὶ ἀφήρουν συνήθως τὰ κτερίσματα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα εὕρισκον ἐντυπωσιακὰ ἢ εὐκόλα πρὸς ἀπομάκρυνσιν. Τὰς λάρνακας, ὅπου ὑπῆρχον, εἴτε ἀφήρουν ἀκεραίας ἢ εἰς θραύσματα εἴτε ἔθραυον καὶ ἀπέρριπτον ἐντὸς τοῦ θαλάμου μεταξὺ τῶν χωμάτων. Μερικαὶ θαυμάσαι λάρνακες τῆς ἀνασκαφῆς τῶν ἐτῶν 1970 καὶ 1973 προῆλθον ἀκριβῶς ἐκ συλλογῆς τῶν θραυσμάτων συλημένων τάφων. Τοῦτο ἐπιβάλλει πλήρη καθαρισμὸν τῶν ταραγμένων τάφων καὶ τῶν δύο νεκροταφείων τῆς Τανάγρας. Ὁ τάφος 95 ἀνήκει εἰς τοὺς καλλίτερον διατηρουμένους τάφους τοῦ νεκροταφείου τῆς θέσεως «Δένδρον». Ὁ δρόμος του ἀρχίζει ἰσόπεδος, διὰ τὴν ἀνέλθῃ μετ' ὀλίγον εἰς χαμηλὴν ἐξόγκωσιν, ἀπὸ τῆς ὁποίας κατέρχεται συνεχῶς μέχρι τοῦ στομίου.

Βαθμιαία ἀντιστοίχως εἶναι ἡ σύγκλισις τῶν τοιχωμάτων τοῦ δρόμου πρὸς τὸ στόμιον, τὸ ὁποῖον ἔχει περισσότερον τὴν ἔννοιαν ὀπαίου ἀνοίγματος καὶ ὀλιγώτερον κανονικῆς θύρας. Ὁ θάλαμος εἶναι περιφερὲς λάξευμα χωρὶς ἰδιαιτέρας ἀξιώσεις ἐπιμελοῦς κατασκευῆς. Τὸ σχῆμα του εἶναι κριβανοειδὲς καὶ τὸ δάπεδόν του σχετικῶς ἀνώμαλον. Οὐδὲν κτέρισμα εἶχε καταλειφθῇ ἐντὸς τοῦ θαλάμου καὶ μόνον εἰς τὸ γέμισμα τοῦ δρόμου εὐρέθησαν εὐάριθμα ὅστρα-

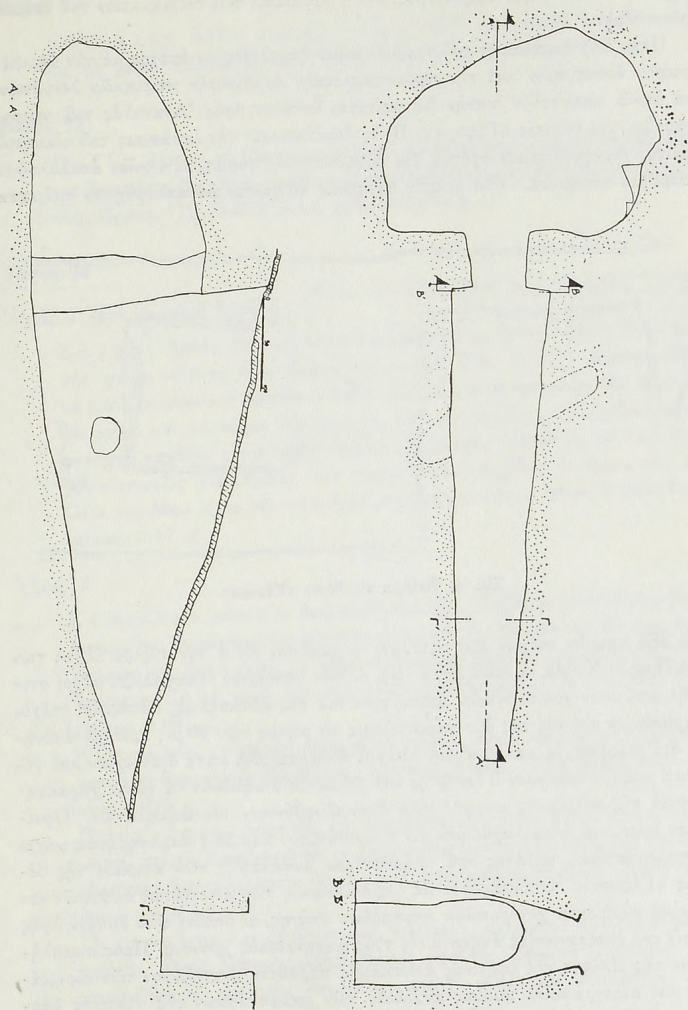

Εἰκ. 2. Τάφος 95.

κα. Σημειώνω ὅτι τὸ γέμισμα τῶν δρόμων εἰς πολλοὺς τάφους εἶναι τόσον σκληρόν, ὥστε ἀπομακρύνεται μὲ μεγάλην δυσχέρειαν. Συμπαγέστερον εἶναι τὸ γέμισμα πρὸς τὴν ἀρχὴν τοῦ δρόμου, χαλαρώτερον πῶς πλησίον τῆς εἰσόδου.

Τὰ ὅστρακα τοῦ γεμίματος τοῦ δρόμου ἀφθονοῦν κυρίως πλησίον τῆς εἰσόδου καὶ τοῦτο συμφωνεῖ μὲ τὴν ἄποψιν ὅτι, εἰς ἣν περίπτωσιν ἡνοίγετο ὁ τάφος διὰ νὰ φιλοξενήσῃ νέους νεκρούς, δὲν ἡνοίγετο τὸ σύνολον τοῦ δρόμου, ἀλλὰ τὸ πλησίον τῆς εἰσόδου τμήμα αὐτοῦ, ἐκεῖθεν δὲ κατεβιβάζετο ὁ νεκρὸς πρὸς τὸν θάλαμον. Διὰ νὰ ἐξυπηρετῇται δὲ τὸ λειτουργικῶς πλέον εὐχρηστον τοῦτο τμήμα τοῦ δρόμου, διηρῦνοντο τὰ τοιχώματα αὐτοῦ πλησίον τῆς εἰσόδου ἐντονώτερον ἀπὸ τὰ λοιπὰ σημεῖα τοῦ δρόμου.

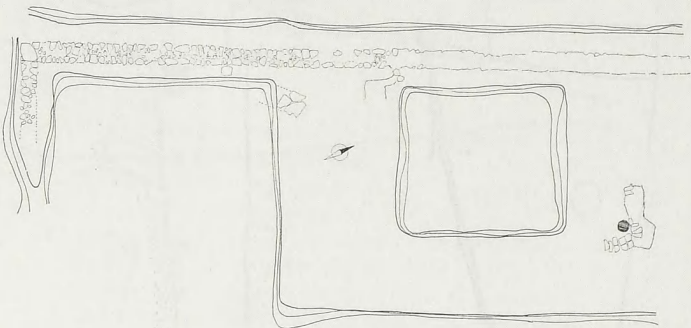
Ὁ τάφος 96 εὐρίσκεται πλησίον τοῦ 95 καὶ εἰς γενικὰς γραμμὰς ὁμοιάζει πρὸς αὐτόν. Ἐδῶ ὅμως τὸ σχῆμα τῆς θύρας εἶναι διάφορον μὲ τονισμόν τοῦ κατακορύφου ἄξονος, ἐνῶ ὁ θάλαμος, καίτοι ἀποφλοιωμένος κατὰ τὴν ὀροφὴν του

Ελκ. 3. Τάφος 96.

βέβαιοι εἶναι ὅτι ἦτο ὑψηλότερος, καὶ ἡ σύγκλισις τῶν τοιχωμάτων τοῦ δρόμου μικρότερα.

Πλὴν τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ νεκροταφείου ἡσχολήθημεν ἐφέτος μὲ τὸν ἀκριβέστερον ἐντοπισμὸν καὶ τὴν προκαταρκτικὴν ἀνασκαφὴν κτιριακῶν λειψάνων, τὰ ὁποῖα καλύπτουν ἱκανῶς ὥς φαίνεται ἔκτασιν πρὸς Ἀνατολὰς τοῦ νεκροταφείου τῆς θέσεως «Γέφυρα». Πρὸς διαπίστωσιν τῆς ἐκτάσεως τοῦ οἰκισμοῦ τούτου διενηργήσαμεν ἐφέτος δύο δοκιμαστικὰς τομὰς, αἱ ὁποῖαι ἀπεκάλυψαν ἰσάριθμα κτίσματα. Ὑπὸ μικρὰν σχετικῶς ἐπιχώσιν ἀπεκαλύφθησαν τμήματα

Εἰκ. 4. Κτίσμα εἰς θέσιν «Γέφυρα».

τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων δύο κτιρίων, φερομένων κατὰ τὸν κύριον ἄξονά των ἀπὸ Β πρὸς Ν (εἰκ. 4, πίν. 298α - β). Οὐδὲν στοιχεῖον ἐξασφαλίζει μέχρι στιγμῆς ἀπόλυτον χρονολογικὴν βεβαιότητα διὰ τὰς κατασκευὰς αὐτάς. Οἱ τοῖχοι ὑπερβαίνουν καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις τὸ μῆκος τῶν 20 μ., πρᾶγμα ἀσύνηθες διὰ μυκηναϊκὰς κατασκευὰς. Μικροὶ ἀσβεστόλιθοι κατὰ διστοιχίαν καὶ γέμισμα μικρῶν λιθαρίων ἢ λατύπης καὶ χώματος ἀποτελοῦν τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς κτιριακῆς μορφῆς τῶν ἀποκαλυφθέντων οἰκοδομημάτων. Ὀφείλομεν λοιπὸν νὰ ἐπιφυλαχθῶμεν διὰ περισσότερον ἀκριβεῖς παρατηρήσεις μέχρι λεπτομερεστέρας μελέτης καὶ πληρεστέρας ἀνασκαφῆς τῶν κτιρίων τῆς θέσεως «Γέφυρα». Ὅπως δὲ ἴσως εἰς τὰς ἐπιχώσεις τῶν κτισμάτων ἀφθονοῦν κεραμεϊκὰ εὐρήματα χονδροειδῶν κεραμίδων στέγης, αἱ ὁποῖαι ἀπὸ ἔποψιν ὑφῆς πληοῦ καὶ ἐπεξεργασίας ἀνήκουν εἰς τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους. Πρὸς συμπλήρωσιν τῆς εἰκόνης τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς παραθέτω κατάλογον τῶν εὐρημάτων καὶ περιγραφικὴν κυρίως ἀνάλυσιν τῶν παραστάσεων τῆς γραπτῆς λάρνακος, ἡ ὁποία παρουσιάσθη προσωρινῶς εἰς τὸ Ἔργον 1975 (ἐνταῦθα πίν. 302α - β).

Τάφος 92

Κύπελλον ἄκρον κωνικὸν ἐρυθροῦ πηλοῦ με μικρὰν ἀποφλοίωσιν εἰς τὰ χεῖλη, ἀδιακόσμητον. Ὑψος 0.05, διάμ. χείλους 0.122 μ.

Τάφος 93

Πυξίς, ἄκρος, σχήματος σφαιρικοῦ πεπιεσμένου, ἐρυθροῦ πηλοῦ, βάσις δακτυλοειδής, διακοσμεῖται με δύο δακτυλίου ἐρυθροῦ χρώματος εἰς τοὺς ὤμους. Ὑψ. 0.085, διάμ. χείλους 0.054 μ.

Τάφος 94

Ὅμας α' (ἐπὶ χαμηλοῦ θρανίου)

Σκύφος βαθύς, δίωτος, λαβαὶ ὀριζόντιαι κυλινδρिकाί, βάσις δακτυλοειδής, χεῖλη νεύοντα ἔξω, κιτρινωποῦ πηλοῦ (πίν. 301α). Διακοσμεῖται με καστανομέλαιναν βαφήν με δακτυλίου εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς βάσεως, τὰ χεῖλη καὶ τὸ σῶμα ἐξωτερικῶς, ἐνθ' εἰς τὸ ὕψος τῶν λαβῶν φέρει γραπτὴν παχεῖαν κυματοειδῆ ταινίαν. Ὁ σκύφος ἀνήκει εἰς τὰ τελευταῖα χρονολογικῶς κτερίσματα τοῦ τάφου 94 καὶ ἐγγίζει τὸ ὄριον τῆς ΥΕ ΠΙΒ περιόδου πρὸς τὴν ἐπομένην κεραμεικὴν φάσιν, ὕψους 0.144, διαμ. χείλους 0.17 μ.

Ὅμας β'

Κύπελλον μόνωτον, ἀκέραιον, κωνικόν. Πηλὸς κιτρινέρυθρος, βάσις δισκοειδής. Διακοσμεῖται με δακτυλίου εἰς τὸ κέντρον τῆς βάσεως ἐσωτερικῶς, εἰς δὲ τὰ χεῖλη με λοξὰς ταινιωτὰς γραμμὰς. Δακτύλιοι γραπτοὶ ὑπάρχουν εἰς τὰ χεῖλη καὶ τὴν βάσιν ἐσωτερικῶς. Ὑψος 0.045, διάμ. χείλους 0.097 μ.

Κύπελλον μόνωτον, κιτρινωποῦ πηλοῦ, διακοσμεῖται με συστήματα γραπτῶν δακτυλίων ἐξωτερικῶς καὶ ἐσωτερικῶς. Ὑψος 0.06, διάμ. χείλους 0.075 μ.

Προχοῖσκη μόνωτος με γεφυρόστομον προχοήν, ἀκεραία, κιτρινωποῦ πηλοῦ. Διακοσμεῖται με δακτυλίου καστανῆς βαφῆς εἰς τὸν ὦμον τὸ κύριον διακοσμητικὸν θέμα εἶναι κυματοειδὴς γραμμὴ. Ὑψος 0.04, διάμ. χείλους 0.058 μ.

Ἀμφορίσκη ψευδόστομος, ἀκέραιος, σχήματος σφαιρικοῦ πεπιεσμένου, βάσις δακτυλοειδής, δίσκος ψευδοῦς στομίῳ ἐπίπεδος. Διακοσμεῖται με γραπτὺς δακτυλίου εἰς τὸ σῶμα καὶ τὴν βάσιν. Ὑψος 0.09, διάμ. βάσεως 0.039 μ.

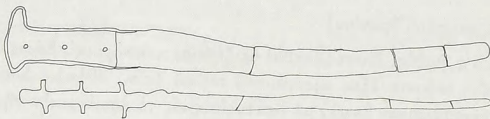
Προχοῖσκη. Λαβὴ ταινιωτὴ κατακόρυφος, βάσις δισκοειδής, πηλὸς

κιτρινωπός, διακόσμησις με καστανὴν βαφὴν· κύριον θέμα τῶν ὤμων ναυτίλοι. Ὑψος 0.095, διάμ. χείλους 0.042 μ.

Ὑδρία. Λαιμὸς κυλινδρικός, χεῖλη προέχοντα, βάσις ἐπίπεδος (πίν. 301δ). Διακοσμεῖται με συστήματα γραπτῶν δακτυλίων ἐξωτερικῶς καὶ εἰς τὰ χεῖλη. Ὑψος 0.20, διάμ. χείλους 0.10 μ.

Ὅμας γ'

Κύλιξ δίωτος με κατακορύφους λαβάς, ὑπὸ τὴν βᾶσιν τὸ στέλεχος κοῦλον, πηλοῦ κιτρινωποῦ, ἀδιακόσμητος (πίν. 301γ). Ὑψος 0.17, διάμ. χείλους 0.152, διάμ. βάσεως 0.077 μ.

Εἰκ. 5. Χαλκοῦν μαχαίριον ἐκ τοῦ τάφου 94.

Ὅμας δ'

Μαχαίριον χαλκοῦν (εἰκ. 5).

Ὅμας ε'

Κέρνος, διμερὴς ἐκ δύο ἀλαβαστροειδῶν σκευῶν, διακοσμημένων διὰ βωβοῦ κύματος, ἐνουμένων εἰς τὸ σῶμα καὶ ἐκατέρωθεν ταινιωτῆς κατακορύφου λαβῆς, διακοσμημένης διὰ γραπτῶν κογχυλίων. Ὑψος 0.05, μετὰ τῆς λαβῆς 0.09, διάμ. χείλους ἀγγείων 0.044 μ. (πίν. 301ε). Ἀμφορίσκος ψευδόστομος, ἀπίοσχος, δίσκος ψευδοῦς στομίου με κομβίον εἰς τὸ κέντρον, βάσις δακτυλιοειδής. Διακοσμεῖται με τοὺς γνωστοὺς δακτυλίους. Ὑψος 0.12, διάμ. βάσεως 0.037 μ. (πίν. 301β).

Ὅμας στ'

Προχοῖσκη ἀκεραία μόνωτος, ἀμφικωνικοῦ σχήματος, κιτρινωποῦ πηλοῦ, διακοσμεῖται με γραπτοὺς δακτυλίους. Ὑψος 0.08, διάμ. χείλους 0.045 μ.

Ἀμφορίσκος ψευδόστομος, σχήματος πεπιεσμένου, δίσκος ψευδοῦς στομίου ἐπίπεδος πρὸς κυρτὸν με γραπτὸν ὀφθαλμόν, πηλὸς ἐρυθρῶς διακοσμεῖται με ἐρυθροὺς δακτυλίους. Ὑψος 0.095, διάμ. βάσεως 0.043 μ.

Ὅμας ζ'

Κ ρ α τ η ρ ί σ κ ο ς ἑλλιπής, πούς χαμηλός, βάσις δισκοειδής, πηλός κιτρινωπός· διακοσμεῖται με δακτυλίους καστανῆς βαφῆς. Ὑψος 0.10, διάμ. χεῖλους 0.117, διάμ. βάσεως 0.063 μ. (πίν. 301ς').

Ὅμας η'

Κ ύ α θ ο ς μόνωτος, βάσις δακτυλιοειδής, πηλός κιτρινωπός· διακοσμεῖται με δακτυλίους ἐξωτερικῶς καὶ ἐσωτερικῶς. Ὑψος 0.055, διάμ. χεῖλους 0.096 μ.

Ὅμας θ'

Ἀ μ φ ο ρ ε ύ ς ψευδόστομος, πηλός κιτρινωπός, ἐπίχρισμα ροδίζον θαυμασίας ὀπτήσεως καὶ προσεκτικῆς διακοσμῆσεως. Δίσκος ψευδοῦς στομίου μαστοειδής, ὕψος 0.145 μ., διάμ. βάσεως 0.067 μ.

Ὅμας ι'

Ἀ μ φ ο ρ ί σ κ ο ς ψευδόστομος ἑλλιπής. Δίσκος ψευδοῦς στομίου κυρτός ὀλόβαφος. Ὑψος 0.112, διάμ. βάσεως 0.037 μ.

Ὅμας ια'

Π ρ ο χ ο ῖ σ κ η μόνωτος με γεφυρόστομον προχόην, διακοσμεῖται με δακτυλίους μελανῆς βαφῆς. Ὑψος 0.055, διάμ. χεῖλους 0.08 μ.

Κ ύ λ ι ξ μόνωτος με κατακόρυφον λαβὴν, πηλός κιτρινωπός ἀδιακόσμητος, βάσις δισκοειδής. Ὑψος 0.115, διάμ. χεῖλους 0.128 μ.

Π ρ ο χ ο ῖ σ κ η με γεφυρόστομον προχόην. Διακοσμεῖται με γραπτὸς δακτυλίους καὶ ὀφιοειδῆ γραμμὴν εἰς τοὺς ὤμους. Ὑψος 0.056, διάμ. χεῖλους 0.012 μ.

Σ κ ύ φ ο ς μόνωτος ἑλλιπής, λαβὴ ταινιωτὴ κατακόρυφος. Ὀλόβαφος ἐσωτερικῶς με καστανομέλαιναν βαφὴν, ἐξωτερικῶς διακοσμεῖται με παχεῖαν ταινίαν εἰς τὸ χεῖλος, ὑπὸ τὴν λαβὴν μέχρι τῆς βάσεως ὀλόβαφος, ἢ βάσις γραπτή. Ὁ σκύφος ἀνήκει εἰς τὰ τελευταῖα κτερίσματα τοῦ τάφου. Ὑψος 0.08, διάμ. χεῖλους 0.132, διάμ. βάσεως 0.045 μ.

Εἰς τὰ ἀνωτέρω εὐρήματα πρέπει νὰ προστεθοῦν 13 σφονδύλια στεατίτου ἐκ τοῦ τάφου 94 διαφόρων σχημάτων καὶ εὐαριθμοὶ ψῆφοι ὕαλομάζης πλακωταὶ με ἔντυπον διακόσμησιν ἐκ τῶν ομάδων β', γ' καὶ θ'.

Ἡ κτερισματικὴ ποικιλία τοῦ τάφου 94 εἶναι ἐνδιαφέρουσα καὶ διδακτικὴ. Τὰ σχήματα τῶν ἀγγείων καλύπτουν ἀρκετὰς κατηγορίας τοῦ κεραμοπλαστικοῦ ἐργαστηρίου τῆς μυκηναϊκῆς Τανάγρας. Ἡ κατασκευὴ, ὀπτησις καὶ διακόσμησις τῶν κεραμεικῶν ἀντικειμένων εἶναι καλὴ, εἰς ὠρισμένα δὲ δείγματα ἀρίστη. Τὰ εὐρήματα τοῦ τάφου μαρτυροῦν ὑπαρξὶν συνθηκῶν βίου ἀσφα-

λῶν, ἱκανῶν νὰ ἐξασφαλίσουν ἀδιάκοπον συνέχισιν κεκτημένων ἐμπειριῶν. "Ὅ, τι ἀλλάσσει εἶναι ὁ συρμός εἰς τὴν κατασκευὴν καὶ τὴν διακόσμησιν, ἀλλὰ τὸ γενικὸν περίγραμμα παραμένει σταθερὸν καὶ βαθμῆδόν ἐξελισσόμενον. Τὰ κεραμεικὰ ἀντικείμενα μαρτυροῦν τὴν ἱκανὴν εἰς χρόνον χρῆσιν τοῦ τάφου 94. Τοῦτο εἶχε ἤδη ἐπισημανθῇ ὡς γενικὸν χαρακτηριστικὸν εἰς προγενεστέρas ἐκθέσεις περὶ τοῦ μυκηναϊκοῦ νεκροταφείου. Εἶναι ἄλλωστε καὶ εὐεξήγητον διὰ μνημειώδεις κατασκευὰς ὡς εἶναι καὶ ὁ τάφος 94. Συνάδει δὲ τὸ πρᾶγμα πρὸς τὰς παρατηρήσεις μας περὶ σταδιακῆς ἐπεκτάσεως τῶν οἰκογενειακῶν αὐτῶν τάφων, συντηρήσεώς των καὶ ἐξακολουθητικῆς χρήσεώς των. Οὕτως ὁ τάφος 94 φαίνεται χρησιμοποιηθεὶς συνεχῶς καθ' ὅλην τὴν ΥΕ ΙΙΙΒ περίοδον καὶ τὸ πρᾶγμα εἶναι λίαν ἐνδιαφέρον. Ἡ οἰκογένεια, ἡ ὁποία ἐχρησιμοποίησε διὰ τὸ μακρότατον τοῦτο διάστημα τὸν τάφον 94 ἐθαύρισε ἐν εἰς αὐτὸν πέρα τῶν λειψάνων τῶν μελῶν της ὅ, τι προσφορώτερον διέθετε διὰ τὸν κτερισμὸν των καὶ οὕτως ἀφήνει εἰς ἡμᾶς διδακτικὴν εἰκόνα τῶν οἰκονομικῶν της δυνατοτήτων καὶ μίαν μικρὰν συλλογὴν ἀντιπροσωπευτικῶν δειγμάτων τῆς ταναγραϊκῆς κεραμοποιίας τῆς ἀντιστοίχου περιόδου. Ὅπως δὴποτε προαναγγέλλεται ἐνταῦθα εἰδικωτέρα θεώρησις τοῦ κοινωνικοῦ καὶ οἰκονομικοῦ βίου τῆς μυκηναϊκῆς Τανάγρας οὐχὶ συνήθης καὶ ἄλλοθεν ἡκριβωμένη. Πρόκειται διὰ τὴν μαρτυρίαν αὐθυπάρχτων οἰκογενειακῶν ἐνοτήτων ἐν ἐννοίᾳ οὐ μόνον κοινωνικῇ, ἀλλὰ καὶ οἰκονομικῇ. Τοῦτο δηλοῖ ὅτι ἕκαστος ἡδύνατο νὰ ἀγοράζῃ μίαν ἢ περισσοτέρας λάρνακας διὰ τοὺς νεκροὺς τοῦ ἀναλόγως πρὸς τὰς οἰκονομικὰς του δυνατότητας. Δὲν προκύπτει ἀπαγορευτικὴ διάταξις ἀπορρέουσα ἀπὸ κοινωνικὰς διαφορὰς, πολιτικὴν διάρθρωσιν ἢ θρησκευτικὰ δόγματα. Τοῦτο δηλοῖ ὅτι παρὰ τὰς ἐνασχολήσεις τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς, τινὲς τῶν ὁποίων μάλιστα ὑπονοοῦνται ἐξ εἰδικῶν τινων κατηγοριῶν κτερισμάτων εἰς τοὺς τάφους (ἐργαλεῖα, ὅπλα κλπ.), ὑπῆρχον καὶ ὅλως εἰδικαὶ τοιαῦται, ὡς ἐν προκειμένῳ ἢ τῶν κατασκευαστῶν καὶ γραφέων τῶν λαρνάκων, οἱ ὅποιοι ἡδύνατο ἐλευθέρως καὶ διὰ τῆς ἐμπορικῆς διαδικασίας νὰ διαθέτουν τὰ προϊόντα τῆς τέχνης των εἰς τοὺς δυναμένους νὰ τὰ ἐξαγοράσουν. Οὕτως ἔχομεν τὴν ἐννοίαν μιᾶς συντεχνιακῆς (καὶ ἀσφαλῶς θὰ ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι ὡς λ.χ. ἢ τῶν κατασκευαστῶν τῶν τάφων) ὁμάδος, ἡ ὁποία προσθέτει νέαν ἐνδιαφέρουσαν παρουσίαν εἰς τὴν οἰκονομικὴν καὶ κοινωνικὴν δομὴν τῆς μυκηναϊκῆς Τανάγρας. Εἶναι αὐτονόητος ἡ ἐλευθεριότης καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἡ πρωτοτυπία, τὸ πηγαιῖον καὶ ἡ ποικιλία εἰς τὰ δημιουργήματα τῆς ἐπιτηδεύσεως τῶν Ταναγραίων. Ἡ ἐλευθεριότης αὕτη ἐκφράζεται εἰς μὲν τὴν τέχνην διὰ μιᾶς ἀδοκίμου σκηνογραφικῆς ἀρρυθμίας, ἡ ὁποία ξενίζει διὰ τὴν τυποποιημένην ὑστεροελλαδικὴν περίοδον, καὶ πιστοποιεῖ τὴν ἀπροθυμίαν τοῦ Ἑλλαδίτου νὰ σεβασθῇ τὸν θρησκευτικὸν τύπον ὡς δογματικὸν τύπον, ἀλλὰ τὸν βλέπει κυρίως ὡς παραδοσιακὸν βιωματικὸν στοιχεῖον σχεδὸν ποτὲ ἀνεξάρτητον ἀπὸ τὴν ἀνθρωπίνην μέθεξιν. Ἰερὰ σύμβολα καὶ ἀλληγορία συγκερνῶνται μὲ τὸ ἀνθρώπινον στοιχεῖον καὶ αἰσθη-

μα εἰς μίαν ἔκφρασιν κοινωνικότητος καθαρῶς ἑλληνικὴν καὶ τόσον διάφορον τῆς ἀνατολικῆς θεοσοφίας καὶ συμβολιστικῆς.

Ἡ λάρναξ, ἡ ὁποία παρουσιάσθη εἰς τὸ Ἔργον 1975, σ. 25 εἰκ. 20 καὶ 21 προέρχεται ἐκ τάφου τοῦ παρόντος νεκροταφείου· εὐρέθη εἰς θραύσματα καὶ ἀποκατεστάθη ὑπὸ τοῦ συντηρητοῦ Εὐαγγέλου Κρίμτσιαλη. Εἶναι ἀπὸ τὰς μεγαλύτερας εἰς διαστάσεις λάρνακας τοῦ νεκροταφείου. Ὁ πηλὸς εἶναι ἐρυθρὸς, ἡ δὲ ζωγράφησις τῶν παραστάσεων ἐγίνε με ἐρυθρὸν χρῶμα. Πλὴν τοῦ σκεύους ἀποκατεστάθη καὶ τὸ κάλυμμα αὐτοῦ. Πρόκειται διὰ δύο ὀρθογώνια πλακοειδῆ τμήματα, τὰ ὁποῖα ζωγραφοῦνται ἐξωτερικῶς δι' ἐρυθροῦ χρώματος με θέματα διακοσμητικά. Ἡ λάρναξ εἶναι ὀρθογώνιος, στηριζομένη εἰς 4 πόδας. Τὸ σχῆμα τοῦτο ὑπαγορεύει τὴν ἔννοιαν τοῦ ξυλίνου προτύπου, τὸ ὁποῖον ὑπῆρξε διὰ τὰς περισσοτέρας λάρνακας τῆς Τανάγρας τὸ κατασκευαστικὸν πρότυπον καὶ ἴσως ἡ μήτρα τῶν πηλίνων σαρκοφάγων. Εἰς παλαιότεραν ἔκθεσιν ἐξηγήσαμεν τὸν τρόπον ταφῆς ἐντὸς τῶν σαρκοφάγων (βλ. ΠΑΕ 1969, σ. 9, ΑΑΑ ΙΙΙ, 1970, σ. 187 εἰκ. 7). Μολονότι οὐδὲν λείψανον ὁστοῦ εὐρέθη ἐντὸς αὐτῆς, δὲν ὑπάρχει ὅμως σοβαρὸς λόγος νὰ μὴ θεωρηθῇ καὶ αὕτη νεκρικὸν φέρετρον, κατὰ τὴν μεγίστην ἀναλογίαν τῶν ἀποκαλυφθεισῶν σαρκοφάγων ἐν Τανάγρα. Ἐπὶ τῶν στενῶν πλευρῶν τῆς λάρνακος παρίσταται ἀνὰ μία γυνὴ εἰς τὸν τύπον τῆς θρηνητρίας, δηλαδὴ με ὑψωμένας τὰς χεῖρας εἰς τὴν κόμην. Ἡ παράστασις ἀποτελεῖ ἐπιτομὴν τῆς πολυπροσωποτέρας πομπῆς, τὴν ὁποῖαν παριστοῦν αἱ μακρὰι πλευραὶ τῆς λάρνακος. Εἰς τὴν πραγματικότητά πρόκειται δι' ἕνα εἰκονιστικὸν πίνακα. Ἡ ἐννοιολογικὴ καὶ λειτουργικὴ σύνδεσις πρὸς τὰς μορφὰς τῶν μακρῶν πλευρῶν ἔχει χάσει πᾶσαν ἐξάρτησιν. Τὴν μορφήν ἀπομονώνουν ὅχι μόνον αἱ ἐπιφάνειαι τῶν στενῶν πλευρῶν, ἀλλὰ καὶ ὁ πλοῦσιος καὶ ἀμελὴς γραμμικὸς διάκοσμος, ὁ ὁποῖος τὰς πλαισιώνει.

Ἡ μορφή μιᾶς τῶν στενῶν πλευρῶν ἐνδύεται μακράν ἐσθῆτα, ἡ ὁποία ἀρχίζει ὑψηλὰ, ὅπως συμβαίνει με τὸν ἐράσμιον ἑλληνιστικὸν συρμόν, ὅπου τὸ ἔνδυμα σχηματίζει μέσην εἰς τὸ ὕψος τοῦ γυναικείου στήθους. Τὸ ἄνω ἄκρον τοῦ κορμοῦ καὶ τὰ ἄκρα τῆς μορφῆς ἀποδίδονται ἐν περιγράμματι ἐντελῶς σχηματικῶς καὶ με ἐπιδεικτικὴν ἀφαίρεσιν. Τοιοῦτοτρόπως συνδέονται ἐπιτυχῶς δύο τεχνικαὶ καὶ δύο λειτουργικαὶ καὶ δηλώνεται τὸ παραδοσιακὸν ἔνδυμα, τὸ ἀπαράτητον διὰ τὴν ἐνάσκησιν τοῦ λειτουργήματος τῆς θρηνοδοῦ.

Ἡ μία μακρὰ πλευρὰ τῆς λάρνακος χωρίζεται εἰς δύο ἄνισα μετοπικὰ πεδία, τὰ ὁποῖα χρησιμοποιοῦνται διὰ τὴν εἰκονογράφησιν. Εἵμεθα πράγματι τόσον εὐγνώμονες πρὸς τοὺς Ταναγραίους ἐκείνους καλλιτέχνας οἱ ὁποῖοι ὑπερτεροῦν τόσο πολὺ τῶν Κρητῶν συναδέλφων των, οἱ ὁποῖοι διεκόσμησαν ἑκατοντάδας λαρνάκων, ἀλλὰ περιωρίσθησαν εἰς θέματα κυρίως διακοσμητικά. Διὰ τὸν Ταναγραῖον ἡ μορφή, ἡ εἰκὼν, εἶναι ἡ οὐσία τῆς τέχνης. Τοιοῦτοτρόπως εὕρισκεται πλησιέστερα πρὸς τὴν ἀνθρωποκεντρικὴν ἑλληνικὴν τέχνην καὶ παραλλή-

λως διαφυλάσσει μὲ τὴν τέχνην του τὴν ἀνεκτίμητον παράδοσιν τοῦ μυκηναϊκοῦ βίου τῆς φυλῆς μας.

Ἡ μεγαλύτερα λοιπὸν μετόπη φέρει τρεῖς γυναικεῖας μορφάς, αἱ ὁποῖαι δὲν νοοῦνται ὡς πομπικὴ τις ὁμάς ἢ ὁμήγυρις θρηνητριῶν, ἀλλὰ ὡς μεμονωμέναι θρηνηδοί. Τὴν ἐτέραν μικράν μετόπην κατέχει μεμονωμένη μορφή, ἡ ὁποία ἀποδίδεται διὰ περιγράμματος μόνον χωρὶς χρῆσιν σκιαγραφίας. Ἡ μορφή ἔχει διάφορον στάσιν καὶ θεάται πρὸς τὰς ἄλλας μορφάς, αἱ ὁποῖαι νοοῦνται βλέπουσαι πρὸς αὐτήν. Ἐκ πρώτης ὕψεως λοιπὸν φαίνεται ὅτι ἡ προσθία μορφή προεξάρχει τοῦ ἐπομένου ὁμίλου. Ἀνάλογον σκηνογραφίαν ἔχομεν ἀπαντήσῃ καὶ ἀναλύσει εἰς παλαιότερας δημοσιεύσεις, ἀλλὰ παραλλήλως ἀπαντᾷ καὶ τὸ θέμα τῆς μεμονωμένης γυναικεῖας μορφῆς ἐντὸς μετόπης, ὡς εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσηιν.

Ἐξαιρετικοῦ εἰκονογραφικοῦ καὶ ἐννοιολογικοῦ ἐνδιαφέροντος εἶναι αἱ παραστάσεις τῆς ἐτέρας μακρᾶς πλευρᾶς τῆς λάρνακος. Ἡ πλευρὰ ἐχωρίσθη διὰ κατακορύφου γραπτοῦ ἰχνογραφήματος εἰς δύο ἰσοδιαστάτους ἐπιφανείας, αἱ ὁποῖαι περιέλαβον δύο εἰκονιστικὰ σύνολα, ἕκαστον ἐκ τριῶν μορφῶν. Ἀριστερὰ τρεῖς γυναῖκες ἐντὸς μετόπης θεωροῦνται μία ὁμάς ἐν τῇ ἐνασκήσει πράξεώς τινος τοῦ τελετουργικοῦ τῆς νεκρολατρείας. Δεξιὰ δύο γυναῖκες προηγοῦνται καὶ ἀκολουθεῖ μία ἀνδρική μορφή. Ἡ παράστασις εἶναι ἐνδιαφέρουσα, ἐὰν δὲ δὲν ἀνάγεται εἰς τυχαίαν ἀναπαράστασιν ἐθιμικοῦ τινος ἐπεισοδίου, τότε ἀποδίδει τὴν ἱεράν τριάδα, τὴν γνωστήν καὶ ἐκ τοῦ ἐλεφαντίνου συμπλέγματος τῶν Μυκηνῶν. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἔχομεν μίαν ἀκόμη θρησκευτικὴν σκηνὴν ἐπὶ τῶν λαρνάκων τῆς Τανάγρας.

Ἡ ὅλη κατασκευὴ καὶ διακόσμησις τῆς παρούσης λάρνακος φαίνεται ἐπιμελής, καίτοι ἡ τελευταία ἀπηχεῖ τὰς εἰδικότερας καὶ γνωστὰς πλέον σχηματοποιήσεις τῆς ταναγραϊκῆς ζωγραφικῆς. Ἡ χρῆσις τῆς σκιαγραφίας εἶναι φωτογραφικὴ ψευδαίσθησις σωματικότητος τῶν μορφῶν καὶ ἀνάμνησις παραδοσιακῆς φυσιοκρατίας. Ἀνάμνησις πάλιν εἶναι ἡ συμμετρικότης καὶ ἡ εἰκονογραφικὴ πειθαρχία, ἀπόηχος αὐστηροτέρων κανόνων ζωγραφικῆς, οἱ ὁποῖοι διακλύονται μὲ ἐλευθεριότητα καὶ ἐρασμιότητα ἀπὸ τοῦς Ταναγραῖους ζωγράφους. Τοιοῦτοτρόπως ὁ ρυθμὸς ἐκάστης παραστάσεως γίνεται περισσότερον προσωπικὸς καὶ ἐξατομικεῖται εἰς τὰς εἰκονογραφικὰς λεπτομερείας. Τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι ἕκαστος ζωγράφος μεταφέρει εἰς τὰς λάρνακας ἰδίας ἐμπνεύσεις, ἅπαντες ἀντλοῦν ἐκ κοινοῦ θεματολογίου, τὸ ὅποion εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν νεκρικῶν αὐτῶν μνημείων καθίσταται πλέον εἰδικὸν καὶ περιορισμένον. Ἡ δομὴ ὅμως καὶ ὁ ἐσωτερικὸς λόγος τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας προσλαμβάνει νῦν τὸ στοιχεῖον τῆς προσωπικῆς ἀναφορᾶς ἐναντι τῆς κοινῆς παραδοσιακῆς κληρονομίας, ἐκφραζομένης διὰ νέας ἀντιλήψεως τοῦ χώρου, νέας ἐφαρμογῆς τῶν ζωγραφικῶν κανόνων, νέου χαρακτῆρος τῶν μορφῶν, νέας ἀναπτύξεως τῶν εἰκονογραφικῶν συνόλων, οὕτως ὥστε νὰ δημιουργῇται νέα

ἀτμόσφαιρα, ἄλλοτε μετεωρίζομένη εἰς τὸν συνειρμὸν τῆς πραΰνουσας ἀλληγορίας καὶ ἄλλοτε ἐρεθίζουσα τὰ μύχια τῆς ψυχῆς διὰ μιᾶς λιτῆς τραγικότητος, ἐπὶ πᾶσι τούτοις δὲ ἐνέχουσα τὰ γνωρίσματα μιᾶς τέχνης λαϊκῆς μὲ ὅλα τὰ συγκινησιακὰ καὶ σχηματικὰ τῆς χαρακτηριστικῆς. Ἡ Τάναγρα οὕτω καλύπτει καὶ ἀπὸ τὴν ἄποψιν τῆς καλλιτεχνίας τὸ μεταίχμιον δύο κόσμων τοῦ ἑλληνισμοῦ, τὸν φθίνοντα μυκηναϊκὸν καὶ τὸν νέον καὶ ὀργῶντα κόσμον τοῦ ἀνάνεουμένου ἐθνολογικῶς καὶ πολιτιστικῶς ἑλληνισμοῦ τῶν πρωτοϊστορικῶν χρόνων.

ΘΕΟΔΩΡΟΣ Γ. ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΣ

Τὴν 5 'Ιουλίου 1975 ἐπανελήφθησαν διὰ τρίτην φοράν αἱ ἀνασκαφαὶ Πύλου εἰς Πυλίαν καὶ δὴ καὶ εἰς τρία σημεῖα: α) εἰς τὴν θέσιν Κοκκινιά μεταξὺ τῶν χωρίων Μπαλοδημέικα καὶ Πύλα, β) εἰς τὴν θέσιν Γουβαλάρη Κουκουνάρας καὶ γ) εἰς τὴν θέσιν Καμίνια παρὰ τὰ χωρία Κρεμμύδια καὶ Βελανιδιά (Φουρτζῆ). Κατὰ τὴν ἐφετινὴν ἀνασκαφικὴν περίοδον διετέθη καὶ πάλιν εὐγενῶς παρὰ τοῦ 'Αρχηγείου 'Ενόπλων Δυνάμεων ὄχημα, διὰ τοῦ ὁποίου καὶ κατέστη δυνατὴ ἡ ἄνετος διακίνησις τοῦ ἀνασκαφικοῦ συνεργείου, ἰδιαιτέρως δὲ τῶν μετεχόντων δώδεκα φοιτητῶν καὶ φοιτητριῶν τοῦ 'Ιστορικοῦ - 'Αρχαιολογικοῦ Τμήματος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Τῆς ἀνασκαφῆς μετέσχον καὶ οἱ πτυχιῶχοι 'Αρχαιολογίας κ. Αἰκατερίνη Κορρέ, κ. Γεώργιος Σταθόπουλος καὶ ὁ Πέρσης ἀρχαιολόγος κ. Hekmat Salehi, ἔτι δέ, εὐγενῶς προσφερθέντες, οἱ ἱατροὶ δρ. Χρῆστος Μπαρτσόκας καὶ κ. Δημ. Μυρογιάννης. Τὰς ἀποτυπώσεις καὶ σχεδιάσεις ἐξετέλεσεν ἡ ἀρχιτέκτων ΕΜΠ κ. Καλλιόπη 'Εσκιτζοπούλου - Γιαβρούμη βοηθουμένη ὑπὸ τοῦ κ. Γ. Σταθοπούλου. 'Αμέριστος, ὡς συνήθως, ὑπῆρξεν ἡ βοήθεια τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου Κουκουνάρα, παρασχεθεῖσα ποικιλοτρόπως. Καὶ κατὰ τὴν τρίτην ταύτην ἀνασκαφικὴν περίοδον ἐπὶ κεφαλῇς τοῦ ἀνασκαφικοῦ συνεργείου ἦσαν οἱ ἀρχιεργάται τῶν εἰς Νιχώρια ἀνασκαφῶν Ξενοφῶν 'Αποστολόπουλος καὶ Ζαχαρίας Μῦχος. Μεγάλως ἐβοήθησεν, ὡσαύτως, εἰς τὸ ἔργον ἡμῶν ὁ ἀρχιφύλαξ 'Αρχαιοτήτων Μεσσηνίας κ. Διονύσιος 'Ανδρουτσάκης, ὡς καὶ ὁ ἀείμνηστος συγκολλητῆς τοῦ Μουσείου Πύλου Γεώργιος 'Αλεξάκης.

'Ο ἐν Πύλῳ ἔμπορος κ. Νικ. Κουκῆς παρέσχεν ἐκ νέου τὴν ἀδειάν του διὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ τυμβοειδοῦς ἐξάρματος α Γουβαλάρη, πλην ὅμως, θεωρεῖται βέβαιον, ὅτι ἡ ἀνασκαφὴ δὲν θά εἶναι δυνατόν νὰ συνεχισθῇ εἰς τὴν θέσιν ταύτην πρὸ τῆς ἀπαλλοτριώσεως τῆς ἐκτάσεως Γουβαλάρη ἐν τῷ συνόλῳ της, ἔνθα καὶ ὑφίσταται τὸ πλέον ἐκτεταμένον γνωστὸν νεκροταφεῖον θολωτῶν τάφων τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς.

Πάνυ προθύμως, ἐξ ἄλλου, παρέσχε τὴν συγκατάθεσίν του ὁ κ. Παν. Κουρνώτης πρὸς ἀνασκαφὴν τοῦ εἰς θέσιν Καμίνια ἐξάρματος παρὰ τὸ χωρίον Βελανιδιά Πυλίας. Μνημονευτέα ὅμως ἡ περίπτωσις τοῦ κ. Φωτ. Τσέκα ἐκ τοῦ χωρίου Βελανιδιά, ὅστις μὲ ἰδιαιτέραν ἀγάπην καὶ μέγα ἐνδιαφέρον ἐβοήθησεν ἡμᾶς εἰς τὴν ἀνασκαφὴν Καμινίων. Οὗτος ἀποτελεῖ τὸ ἐνδεικτικὸν παράδειγμα

τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων ποὺ ἐνδιαφέρονται διὰ τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα τῆς ἰδιαιτέρας των πατρίδος, διὰ τὴν ἀνάδειξιν καὶ προβολὴν αὐτῶν, μὴ φειδόμενοι πόνου καὶ χρόνου.

Λόγω τοῦ ἐπισυμβάντος τὴν 23 'Ιουλίου ἀδοκῆτου θανάτου τοῦ διδασκάλου ἡμῶν Νικολάου Κοντολέοντος ἡ ἀνασκαφὴ διεκόπη καὶ δὲν διεξήχθη τὴν ἐπομένην 24 'Ιουλίου, ἡμέραν καθ' ἣν ἐτελέσθη ἐν 'Αθῆναις ἡ κηδεῖα αὐτοῦ. Εὐγνώμων πάντοτε θὰ στρέφεται ἡ σκέψις μου πρὸς τὸν ἄνθρωπον, τὸν ἐπιστήμονα καὶ πανεπιστημιακὸν διδάσκαλον, ἐν τῶν τελευταίων μελημάτων τοῦ ὁποίου ὑπῆρξεν ἡ εἰς ἐμὲ τῇ εἰσηγήσει του καὶ μετὰ σύμφωνον γνώμην τοῦ Δ.Σ. τῆς 'Εταιρείας ἀνάθεσις τῆς δημοσιεύσεως τοῦ τεραστίου ὕλικου τῶν ἀνασκαφῶν Πύλου τῶν ἐτῶν 1952 - 1967.

Τὴν 26 'Ιουλίου ἐπεσκέφθη τὴν ἀνασκαφὴν Κουκουνάρας τὸ ἐπιστημονικὸν ἐπιτελεῖον τῶν ἀνασκαφῶν Νιχωρίων, ποὺ διεξάγονται ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ καθηγητοῦ W. A. McDonald τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Minnesota, με συμμετοχὴν τῶν κ.κ. R. Hope Simpson, Ol. Dickinson, R. Howell, St. Aschenbrenner, H. Blitzer, C. Sheldermine, S. Martin κ.ἄ. 'Αδεῖα τοῦ καθηγητοῦ McDonald ἐχρησιμοποιήθη κατὰ τὰ τέλη 'Ιουλίου με προσωπικὴν ἐργασίαν τοῦ κ. St. Aschenbrenner, τὸ δῖποδον τῶν ἀνασκαφῶν Νιχωρίων πρὸς λῆψιν φωτογραφιῶν ἀπὸ ὕψους εἰς τοὺς τάφους Γουβαλάρη καὶ Καμινίων. Ἡ κ. H. Blitzer, ὡς ἐκ τῆς εἰδικεύσεώς της περὶ τὰ λίθινα ἐργαλεῖα τῆς ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ, ἀνέλαβε τὴν περιγραφὴν τῶν λιθίνων εὐρημάτων τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς. Τὰ χαλκᾶ εὐρήματα ἐσχεδιάσθησαν ὑπὸ τοῦ ὕφηγγο τοῦ Πανεπιστημίου Gorakhpur τῶν 'Ινδιῶν κ. D. N. Tripathi καὶ ὑπὸ τοῦ τελειοφότου 'Αρχαιολογίας κ. Μιχαὴλ Παλικοσιάνου.

Κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον ἐγένετο ἡ δαπάνη τῆς 'Εταιρείας ὑποστύλωσις τῶν θολωτῶν τάφων τῶν δύο νεκροταφείων εἰς Γουβαλάρη καὶ Καμίνια διὰ τοῦ ἐμπειροτάτου ἀρχιτεχνίτου τῆς 'Εταιρείας κ. Χαρ. Σφακιανάκη, ἐργασθέντος με τὸν γνωστὸν πάντοτε ζῆλον, πρὸς διασφάλισιν τῶν ἀνασκαπτομένων μνημείων. Πρωτοβουλία, τέλος, τοῦ ὑπογραφομένου ἡγοράσθη ὑπὸ λίαν συμφέροντας ὁδούς, καὶ δι' εἰδικοῦ κονδυλίου χορηγηθέντος ὑπὸ τῆς 'Εταιρείας, ποικίλον ἀνασκαφικὸν ὕλικον ἐκ Καρποφόρας κατόπιν τῆς διακοπῆς τῶν εἰς Νιχωρία ἀνασκαφῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Minnesota. Τὸ ὕλικον τοῦτο μετεφέρθη εἰς τὰ Μουσεῖα Πύλου καὶ Μεσσήνης πρὸς διευκόλυνσιν τῶν ἐκεῖ μουσειακῶν ἐργασιῶν. Διὰ τοὺς λόγους τούτους ἀπευθύνονται θερμαὶ εὐχαριστίαι πρὸς τὸ Δ.Σ. τῆς 'Εταιρείας.

Τὰ ἐκ χαλκοῦ εὐρήματα τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς μετεφέρθησαν (Σεπτέμβριος 1975) εἰς τὸ 'Εθνικὸν Μουσεῖον 'Αθηνῶν, ὅπου συντηρήθησαν καὶ κατὰ περιπτώσεις ἀποκατεστάθησαν, μερίμνη τοῦ ὑπευθύνου ἐπιμελητοῦ κ. Π. Καλλιγᾶ, τοῦ προϋσταμένου τοῦ Χημείου χημικοῦ κ. Κ. 'Ασημενοῦ καὶ τοῦ κ. Τάσου Μαγνήσαλη.

Ἄνευ τῆς συμπαραστάσεως, τέλος, καὶ τῆς βοθηείας, ἃς ἐπὶ μακρὸν παρέσχον ὁ Γεν. Γραμματεὺς τῆς Ἑταιρείας κ. Ἀναστ. Ὀρλάνδος, ὁ Γεν. Ἐπιθεωρητὴς Ἀρχαιοτήτων κ. Δημ. Λαζαρίδης καὶ ἰδίᾳ ὁ τέως ἀναπληρωτὴς Γεν. Ἐπιθεωρητὴς Ἀρχαιοτήτων κ. Γεώργιος Σολομωνίδης, εἶναι βέβαιον ὅτι δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀντιμετωπισθοῦν πολλοὶ τῶν ἀναγκῶν τῆς ἀνασκαφῆς ταύτης. Πρὸς ἅπαντας τοὺς ἀνωτέρω ἐκφράζονται θερμόταται εὐχαριστίαι ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης διὰ τὴν προσωπικὴν των συμβολήν.

ΠΥΛΑ - ΜΠΑΛΟΔΗΜΕΪΚΑ
(ΚΟΚΚΙΝΙΑ)

Ἡδὴ ἐκ τινος περιγηγήσεως ἐν ἔτει 1974 εἶχον ὑποπέσει εἰς τὴν ἀντίληψίν μου τέσσαρα μικροῦ ὕψους ἐξάρματα (πίν. 303α) καὶ ἐν ὑψηλότερον εἰς ἀπόστασιν 50 μ. νοτιοδυτικώτερον εἰς τὴν θέσιν Κοκκινιά κατὰ τὸ ἥμισυ τῆς ἀποστάσεως μεταξὺ τῶν χωρίων Μπαλοδημέικα καὶ Πύλα τῆς ἐπαρχίας Πυλίας. Τὸ σημεῖον τοῦτο ἐπέλεγχεν πρὸς ἐρευναν καὶ δὴ καὶ διὰ τὰ διαπιστωθῆ ἡ φύσις τῶν τεσσάρων τούτων χθαμαλῶν ἐξαρμάτων, ὧν τὸ ὕψος δὲν ὑπερβαίνει τὸ μέτρον. Ἡ σημασία τῆς θέσεως ταύτης καταδεικνύεται καὶ ἐξ ἐτέρου λόγου, εἰδικώτερον ἐκ τῆς θαυμασίας πρὸς τὸ σύνολον τοῦ ὄρμου τοῦ Ναυαρίνου θέας ἐκ τοῦ ὑπερκειμένου τῶν ἐξαρμάτων ἀμπελῶνος τοῦ κ. Βασ. Τσέτμα, ὅστις καὶ ἔδωκεν εὐθὺς ἀμέσως τὴν ἀπαιτούμενην διὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἄδειαν.

Τὸ σημεῖον τοῦτο εἶναι πραγματικὸν Belvedere, ἐκ τῶν ὠραιότερων τοποθεσιῶν τῆς μείζονος περιοχῆς Πυλίας καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦτον κρίνεται — ἐπὶ τῇ βάσει καὶ ἄλλων παρομοίων περιπτώσεων — ὅτι κατωκλήθη κατὰ τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν.

Ἡ θέσις Κοκκινιά ἔχει λάβει τὸ ὄνομα λόγῳ τοῦ βαθέος ἐρυθροῦ χρώματος τοῦ χώματος τῆς περιοχῆς καὶ εὐρηται εἰς τὴν τρίοδον τὴν σχηματιζομένην μεταξὺ τοῦ χωρίου Μπαλοδημέικα καὶ τοῦ χωρίου Πύλα καὶ δὴ καὶ εἰς τὸ σημεῖον ὅπου σχηματίζεται ἄλλη παρακαμπτήριος πρὸς Βορρᾶν.

Τὰ τέσσαρα μνημονευθέντα ἐξάρματα ἔχουν κατεύθυνσιν ἀπὸ Νότου πρὸς Βορρᾶν καὶ τὸ ἐν ἅπτεται τοῦ ἄλλου εἰς μίαν συνεχῆ, σχεδὸν εὐθεΐαν, ἄλυσιν. Ἄπαντα διακρίνονται σαφῶς, ἰδιαιτέρως δὲ τὰ δύο βορειότερα. Τὰ ἐξάρματα ἠριθμήθησαν ἀπὸ Νότου, τὸ νοτιώτερον ὡς ὑπ' ἀριθ. 1 καὶ τὸ ἐπόμενον ὑπ' ἀριθ. 2. Τὸ πρῶτον ἔχει διαμέτρους ἀπὸ Β πρὸς Ν 14 μ. καὶ ἀπὸ Δ πρὸς Α 8 μ., ἐνῶ τὸ ὑπ' ἀριθ. 2, τὸ ὑψηλότερον, ἔχει ὕψος 1.25 μ. καὶ διαμέτρους ἀπὸ ΒΔ πρὸς ΝΑ 9.80 μ. καὶ ἀπὸ Β πρὸς Ν 11 μ. Τὸ δευτέρον ἐξάρμα εἶναι κανονικώτερον τοῦ πρώτου, περίπου κυκλικόν.

Τὰ ἐπιφανειακὰ ὄστρακα τῶν δύο νοτιωτέρων ἐξαρμάτων ἦσαν ρωμαϊκοὶ κέραμοι εἰς μέγαν ἀριθμόν. Ἐνδιαφέρον παρουσίασεν ἀρχικῶς μόνον τὸ πρῶτον ἐξάρμα, ἐνθα παρηκολουθήθη μικρὸν εὐρὸν τοιχίον, ἀνατολικῶς τοῦ ὁποίου, εἰς ἀπόστασιν 30 ἐκ., ἀνευρέθη πλήρης τρίωτον κυλινδρικὸν περίπου ἀγγεῖον ὕψους 48 ἐκ. μεταγενεστέρως περιόδου (πίν. 303β). Τὸ ἀγγεῖον φέρει ἀνὰ μίαν νεύρω-

σιν κατὰ μήκος τῶν κατακορύφων λαβῶν του καὶ ἀνὰ μίαν ἀπὸ τοῦ ὤμου μέχρι τοῦ μέσου τῆς κοιλίας εἰς τὸ μέσον μεταξὺ τῶν λαβῶν. Πλησίον εὐρέθησαν καὶ βάσεις ὠρισμένων ἄλλων ἀγγείων. Ἐντὸς τοῦ ἀγγείου ἀνευρέθη κατὰ τὴν διάλυσίν του ἐν τῇ ἀποθήκῃ τοῦ Μουσείου τῆς Πύλου μέγα θαλάσσιον ὅστρεον διαστάσεων 10 ἐκ.¹

Ἡ ἀνασκαφὴ τῶν ἐξαρμάτων τῆς Κοκκινιάς διεκόπη λόγῳ τῆς ἀσυνήθους σκληρότητος τῶν χωμάτων. Ἡ ὑπαρξὶς ὅμως τῶν μνημονευθέντων, ἀλλὰ καὶ ἄλλων ὀστράκων, τεμαχίου πίθου καὶ ἄλλων τινῶν ἐνδείξεων ἴσως ὁδηγήσῃ εἰς ἐπανάληψιν τῆς ἐρεύνης κατ' ἄλλην περίοδον ὀλιγώτερον ξηρὰν ὑπὸ εὐνοῦ-κωτέρας συνθήκας.

ΚΟΤΚΟΥΝΑΡΑ -
ΓΟΥΒΑΛΑΡΗ

Κατὰ τὰ τέλη Ἰουλίου τῆς παρούσης ἀνασκαφικῆς περιόδου ἐγένοντο ἐξ ὕψους φωτογραφήσεις τῶν τάφων τοῦ ἐξάρματος α διὰ διπόδου τῆς Minnesota Mes-senia Expedition ὑπὸ τοῦ δρ. Stanley Aschenbrenner (30 - 31 Ἰουλίου). Οὕτω παρέχονται νῦν τὸ πρῶτον ὠρισμέναι τῶν φωτογραφιῶν αὐτῶν.

Ἐξαρμα α

Τάφος α 1

Κατὰ τὸν συνεχισθέντα καθαρισμὸν τοῦ βορειοδυτικοῦ (ΔΒΔ) σκελετοῦ τοῦ τάφου ἀνευρέθη ζευγὸς μικρῶν αἰχμῶν βελῶν. Αἱ αἰχμαὶ αὐταὶ ἦσαν εἰδικώτερον ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς τοῦ σκελετοῦ. Ὡς ἐκ τῶν διαστάσεων των (ἡ πρώτη μήκους 21 χιλ., πλάτους 10 χιλ. καὶ ἡ δευτέρα 16 καὶ 9 χιλ. ἀντιστοιχῶς) αἱ αἰχμαὶ ἀνήκουν, τὸ ἀργότερον, εἰς τὴν πρώιμον μυκηναϊκὴν ἐποχὴν. Εἰς τὴν δημοσιευομένην φωτογραφίαν (πίν. 304α) διακρίνονται ὁ ἐκτάδην ΝΔ νεκρὸς παρὰ τὴν περιφέρειαν τοῦ τάφου μὲ τὴν κεφαλὴν εἰς τὸ ΝΝΔ τμήμα, ὁ ΔΒΔ σκελετὸς ἐν ἀνακομιδῇ προφανῶς καὶ ὁ ἀνατολικός, ὅστις εὑρηται εἰς ὑψηλότερον σημεῖον καὶ εἰς ἰσχυρῶς συνεσταλμένην στάσιν. Κατὰ τοὺς ἐπὶ τῇ βάσει τῆς μεθόδου Trotter-Gleser ὑπολογισμοὺς τοῦ ἐπισκεφθέντος τὴν ἀνασκαφὴν καὶ περιγράψαντος τοὺς ἤδη εἰς Γουβαλάρη ἀνακαλυφθέντας (1973 - 75) σκελετοὺς ὕψιγγ τοῦ κ. Χρ. Μπαρτσόκα ὁ ἐξ αὐτῶν ΝΔ σκελετὸς ἀνῆκεν

1. Πρβ. ἄλλην περίπτωσιν ἀνευρέσεως 80 μικρῶν θαλασσίων ὀστρέων εἰς τὸ σφζόμενον ἐντὸς κόγχης πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ θεωρουμένου ὑπερμεγέθους καὶ μοναδικοῦ ἐκτὸς τῶν Κυ-κλάδων πρωτοκυκλαδικοῦ θολωτοῦ τάφου Γ τῶν Ἀρχανῶν ἀγγείων (Ι. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑ-ΚΗΣ, ΠΑΕ 1973, σ. 180, πίν. 179β). Ἄλλα εὐμεγέθη ὅστρεα προέρχονται ἐκ τῶν τάφων 10 καὶ 12 τοῦ πρωτοκυκλαδικοῦ νεκροταφείου εἰς Τσέπι τῆς κοιλάδος Βρανᾶ Μαραθῶνος ὡς καὶ ἐκ τοῦ ἀποθέτου Α. Τρίτωνες, ἐξ ἄλλου, ἔχουν εὑρεθῇ εἰς διάφορα μινωικά-μυκη-ναϊκά νεκροταφεῖα, ἄλλος δὲ ἐντὸς ἀγγείου οἰκιακῆς χρήσεως εἰς τὴν πρωτομυκηναϊκὴν οἰ-κίαν τῶν Βορουλιῶν Τραγάνας τὸ 1956 ὑπὸ τοῦ ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΥ (ΠΑΕ 1956, σ. 202).

εἰς ὥριμον γυναικᾶ τῆς ὁποίας τὸ ἐν ζωῇ ἀνάστημα ἦτο 141.97 ἐκ. (κατὰ τὸ μῆκος τοῦ βραχιονίου, ὅπερ ἦτο 25 ἐκ.) ἢ 146.33 ἐκ. [(ἐκ τῶν μετρήσεων τοῦ μηριαίου (37 ἐκ.) καὶ τῆς κνήμης (30 ἐκ.)], ἐνῶ ὁ ἀνατολικὸς σκελετὸς ἀνῆκε πιθανώτατα εἰς ἄνδρα μὲ ἀνάστημα ἐν ζωῇ 172.25 ἐκ. (ἐκ τοῦ μηριαίου ὅστού ὅπερ εἶχε μῆκος 46 ἐκ.) ἢ 170.58 ἐκ. (ἐκ τοῦ μήκους τοῦ βραχιονίου ὅπερ ἀνῆρχετο εἰς 32 ἐκ.). Οἱ ὑπολογισμοὶ ἐγένοντο ἐπὶ τῇ βάσει τῆς μεθόδου τῶν Trotter-Gleser.

Κατὰ προσεχῇ ἀνασκαφικὴν περίοδον θὰ ἐρευνηθῇ καὶ ἡ ἐξωτερικὴ ὄψις τῆς εἰς τὸ βόρειον τμῆμα τῆς θόλου ἀργολιθοδομῆς τοῦ τάφου.

Εἰς τὰς δύο ἐπομένους ἐξ ὕψους ληφθείσας φωτογραφίας ἔχομεν τὸ μεταξὺ τῶν τριῶν πρώτων τάφων (1, 2, 3) διάστημα, ἔτι δὲ τὸν μικρότατον τούτων καὶ πάντων τῶν θολωτῶν τάφων ὑπ' ἀριθ. 3 τάφον (πίν. 304β).

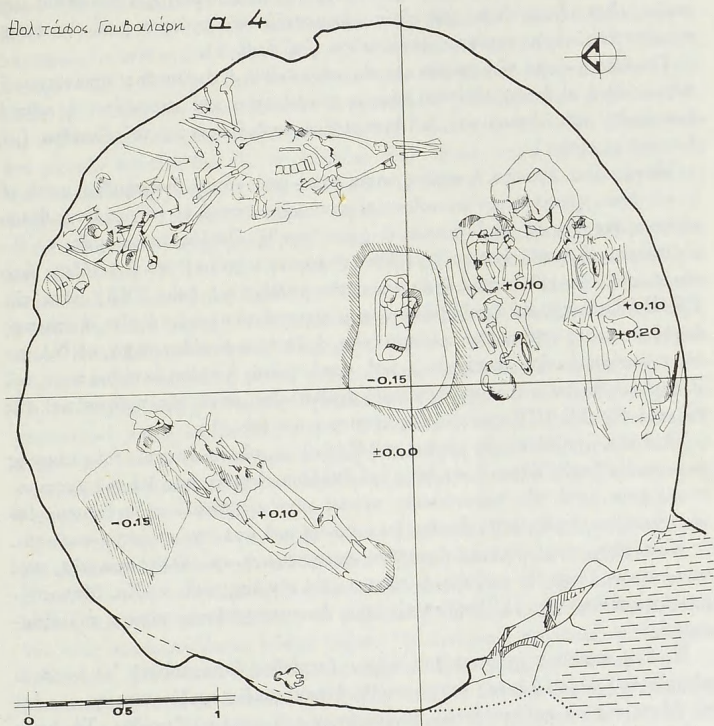
Τάφος α 4

Μὲ τὴν συνέχισιν τῆς ἀνασκαφῆς ἐμετρήθησαν πρωτίστως οἱ φερόμενοι ὡς καταπεσόντες κατὰ τὸ ΒΑ περιφερειακὸν τόξον τοῦ δαπέδου ἀργοὶ καὶ ἄλλοι λίθοι, οἵτινες εἶχον ὡς σωρὸς συνολικὸν ὕψος 67 ἐκ. καὶ πλάτος μήκους 1.63 μ. (ἀπὸ ΒΒΔ πρὸς ΝΝΔ). Οἱ λίθοι οὗτοι ἀπλῶς εἶχον συγκεντρωθῇ ἐκεῖ, ὡς πιστεύεται, κατὰ τὰ τέλη τῆς ΥΕ ΙΙΑ2 φάσεως, ἐξ ἀγνώστου λόγου, περιλαβόντες μάλιστα ὑπ' αὐτοὺς καὶ δύο παλαιότερας ταφὰς ὁμοῦ μετὰ κύλικος τοῦ τέλους τῆς ὡς ἄνω φάσεως. Πράγματι, ἐξ οὐδενὸς σημείου τῆς θόλου ἐλλείπουν λίθοι. Ἐν πάσῃ περιπτώσει εἶναι λίθοι χρησιμοποιοιθέντες εὐρέως κατὰ τὴν οἰκοδόμησιν τῶν τάφων τοῦ ἐξάρματος — πλακοειδεῖς, ἀσπροπουλιεῖς καὶ ἀργοὶ λίθοι — καὶ δὲν ἀποκλείεται οὗτοι νὰ ἀποτελοῦν τὸ ἐν τμῆμα τῶν λίθων τῆς ἀρχικῆς θόλου, ἥτις δυνατὸν νὰ συνέπεσε πρὸ τοῦ τέλους τῆς ΥΕ ΙΙΒ περιόδου, νὰ ἐσχηματίσθῃ διὰ τῶν καταπεσόντων λίθων τὸ καλύπτον τὸ σύνολον τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ τάφου καὶ τὰς ταφὰς τῆς ΥΕ ΙΙΑ2, καὶ Β ἢ καὶ προτέρων περιόδων λίθινον Π (βλ. εἰς ΠΑΕ 1974, σ. 158), μὲ περαιτέρω ἀντικειμενικὸν σκοπὸν τὴν ἀνίδρυσιν τῆς θόλου ἀπὸ ἐνὸς σημείου καὶ ἄνω, ὅπερ καὶ ἐγένετο, πρὸς ἀναπλήρωσιν τῆς δημιουργουμένης ἀνωμαλίας διὰ τὰς ταφικὰς ἀνάγκας τοῦ γένους εἰς ὃ ἀνῆκεν ὁ ταφικὸς κύλικος Α. Ὅτι ὁ τάφος ἀνεκτίσθῃ ὑποτίθεται καὶ ὑποδηλοῦται ὑπὸ τῆς σειρᾶς τῶν ἐπιμήκων λίθων, οἱ ὅποιοι παρακολουθοῦνται καὶ ἐκατέρωθεν τοῦ στομίου εἰς ὠρισμένον ὕψος τῆς θόλου.

Σημειωτέον, πρὸς τούτοις, ὅτι δὲν ἀποκλείεται ὁμοίαν τύχην νὰ εἶχε καὶ ὁ θολωτὸς τάφος τοῦ Ὁσμάναγα (Κορυφασίου)¹, εἰς ὕψηλόν σημεῖον τοῦ ὁποίου σημειοῦται διαφοροποιήσις εἰς τὴν εἰκόνα πού παρέχουν οἱ ὑπερκείμενοι λίθοι τῆς θόλου ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ὑποκάτω εὐρισκομένους. Κατὰ ταῦτα, τὸ καὶ πιθανώτερον, συνέπεσε τὸ ἀνώτερον τμῆμα τῆς θόλου, ἐκαλύφθησαν αἱ ταφαὶ

1. C. W. BLEGEN, *Hesperia* 23, 1954, σ. 158 - 162.

τοῦ δαπέδου (εἰκ. 1) εἰς σχῆμα Π διὰ τῶν καταπεσόντων λίθων καὶ συνεκεν-
τρώθησαν οἱ ὑπολειφθέντες λίθοι εἰς τὸ ΒΑ τμήμα τῆς θόλου, ὅπου καὶ ἐκάλυ-
ψαν δύο εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο, ἴσως, παλαιὰς ταφάς, ἐξ ὧν μίαν παλαιότερον
ἤδη κτερισθεῖσαν. Οὕτω, παρατηρητέον, χαρακτηρίζονται ὡς ἀνακομιδαὶ αἱ

Εἰκ. 1. Στρώμα ταφῶν τάφου α 4 (Κ. Ἐσκιτζοπούλου-Γιαβρούμη).

δυνάμεναι νὰ ἀριθμηθοῦν ὡς ἑκτη καὶ ἑβδόμη ταφαὶ τοῦ δαπέδου (πίν. 305α).
'Αρχικῶς εἰς τὸ σύνολον τῶν λίθων τούτων ἐφάνη κρανίον ὑπερκείμενον (9.5
ἐκ. ὑψηλότερον) τῆς ταφῆς τῆς πέμπτης νεκρᾶς τοῦ τάφου (ἀπέχον 1.44 μ. ἀπὸ
τοῦ κέντρου), ἐπίμηκές τι ὅστουν καί, εἰς τὸ βόρειον σημεῖον, κύλιξ τῆς ὑστά-
της ΥΕ ΠΙΑ2 φάσεως, μεθ' ὑψηλοῦ στελέχους, κεκαλυμμένη δι' ἐπιπέδου λί-
θου. Ἡ κύλιξ εὗρέθη εἰς θέσιν ὀριζοντίαν, πλὴν ὅμως ὁ πλακωτὸς λίθος ἐκά-

λυπτε αὐτήν (πίν. 305α). Σημειωτέον, προσέτι, ὅτι ἡ κεφαλὴ τῆς πέμπτης νεκρᾶς (ΠΑΕ 1974, σ. 159) ἐκαλύπτετο δι' ἐνὸς λίθου καὶ δι' ἐτέρου λίθου εὐρισκομένου ὀλίγον δεξιώτερον τῆς κεφαλῆς τῆς. Ὡς ἐμφαίνεται καὶ ἐκ τῆς δημοσιευομένης φωτογραφίας, οἱ λίθοι οὗτοι προεφύλαξαν ἱκανοποιητικώτατα τὴν κεφαλὴν (πίν. 305α). Τὸ μνημονευθὲν ἐπίμηκες ὅσπουν ἦτο προφανῶς μνηριαῖον, εἶχε μῆκος 45 ἐκ. καὶ εὐρίσκετο μετὰξὺ τοῦ πρώτου φανέντος ἔκτου κρανίου καὶ ἐτέρου φανέντος μετὰ ταῦτα (ὑπ' ἀριθ. 7).

Γενικῶς ἡ σειρά τῶν ταφῶν εἰς τὸν τάφον εἶναι ἡ ἀκόλουθος: πρωτίστως ἡ ἀνακομιδῇ ἢ αἱ ἀνακομιδαὶ τοῦ λάκκου τοῦ κέντρου καὶ περαιτέρω ἡ πιθανὴ ἀνακομιδῇ τοῦ λάκκου τοῦ ΑΝΑ περιφερειακοῦ τμήματος τοῦ δαπέδου (μὴ ἀνοιγέντος εἰσέτι).

Μετὰ ταῦτα ἐγένετο ἡ πρώτη νοτία ταφὴ ὑπὸ τύπον ἀνακομιδῆς κατὰ τό γε νῦν ἔχον, χαμηλότερον ἐπίπεδον καὶ κατὰ μῆκος παρὰ τὸ τοίχωμα τῆς θόλου εὐρισκομένη, ἔτι δὲ μὴ δυναμένη νὰ χρονολογηθῇ ἑλλείψει κτερισμάτων. Ἦκολούθησαν ἡ διπλῇ ἀνακομιδῇ (ἕκτον ἀναφανὲν κρανίον) τοῦ ΒΑ τόξου (ὑπὸ τὸν σωρὸν τῶν λίθων τῶν ἀτάκτως συσσωρευθέντων) (πίν. 305β) μετὰ τῆς ΥΕ ΠΙΑ2 κύλικος καὶ ἡ τοῦ ἐβδόμου κρανίου κατὰ τὸ σημεῖον ἐκεῖνο, ἡ πέμπτη ἐκτάδην νεκρά, στερουμένη κτερισμάτων, ἡ δευτέρα ἐκτάδην ταφὴ τοῦ ΝΑ τεταρτημορίου, ὁμοίως ἀκτέριστος, καί, μετὰ ταῦτα, ἡ τρίτη ἐκτάδην ταφὴ τοῦ Β ἡμικυκλίου καὶ ἡ τετάρτη ἐν μερικῇ ἀναδιπλώσει μετὰ τῆς πρόχου καὶ τῆς κύλικος τῆς ΥΕ ΠΙΒ φάσεως ὡς κτερισμάτων (εἰκ. 1).

Ὡς καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς τάφους τοῦ ἐξάρματος, τὰς πρώτας εἰς τοὺς λάκκους ἀνακομιδὰς ἠκολούθησεν ὁ συνήθης τοῦ δαπέδου εὐπερισμὸς διὰ τοῦ χρησιμοποιομένου κατὰ τὰς περιπτώσεις ταύτας κιτρίνου πηλοῦ πρὸς δημιουργίαν νέου δαπέδου, πρᾶγμα τὸ ὅποῖον διεπιστώθη καὶ ὑπὸ τὸν πέμπτον σκελετόν.

Κατωτέρω παρατίθενται ὠρισμένα περιγραφικὰ καὶ ἄλλα στοιχεῖα περὶ τῶν ταφῶν, ἅτινα, ἐν πολλοῖς, ὀφείλονται εἰς τὸν ὑφηγητὴν κ. Χρ. Μπαρτσόκαν ἐργασθέντα τὴν 11 Ἰουλίου εἰς τοὺς ἀνασκαπτομένους τάφους τοῦ ἐξάρματος.

Πρώτη περίοδος χρήσεως τοῦ τάφου (περίοδος ἀνακομιδῶν). Ὁ κατὰ τὸ κέντρον τοῦ τάφου λάκκος ἐσχηματίσθη ἀνασκαφικῶς σχεδὸν τετράγωνος ἐπὶ τῇ βάσει τῆς σκληρότητος τῶν τοιχωμάτων τοῦ παλαιοῦ δαπέδου. Τὰ ἐντὸς τοῦ λάκκου τούτου ὅσα ἦσαν εἰς κατάστασιν διαλύσεως καὶ ἀποσυνθέσεως. Σαφῆς, δηλονότι, ἡ διαφορὰ ἔναντι τῶν ὁσῶν τῶν σκελετῶν τοῦ δαπέδου, ἐξ οὗ καὶ προκύπτει ἡ σαφὴς αὐτῶν παλαιότης ἔναντι τῶν λοιπῶν τοῦ δαπέδου. Κατὰ τὸν κ. Μπαρτσόκαν ἀνῆκεν εἰς παιδίον τὸ ἐν ἀποσυνθέσει ὑλικὸν τοῦ λάκκου, πλὴν ὅμως ἦτο ἀδύνατος ἡ λῆψις οἰασδήποτε μετρήσεως. Τὸ μῆκος τῶν ὁσῶν καταλαμβάνει χῶρον 48 ἐκ. καὶ πλάτος 25.5 καὶ 15 ἐκ. Τὸ μῆκος τοῦ λάκκου ἐσχηματίσθη 78 καὶ 87 ἐκ., ἀπεῖχε δὲ ἀπὸ τοῦ κέντρου 18 ἐκ.

Ὁ νοτιοανατολικώτερον κείμενος λάκκος εἶχε καλυφθῇ διὰ τετραγώνου,

ἤδη εἰς τέσσαρα τεμάχια τεθραυσμένης, ἀκονόπετρας (34×34 ἐκ.) καὶ δὲν κατέστη τελικῶς δυνατόν νὰ ἀνοιγῇ λόγῳ τῆς ἀποτόμης τῆς ἀνασκαφῆς. Ἀσφαλῶς καὶ αὐτὸς θὰ εἶναι ἀκτερίστος ὡς καὶ οἱ λοιποὶ λάκκοι τῶν τάφων τοῦ ἐξάρματος, πλὴν ὅμως δέον ὅπως σημειωθῇ τὸ σπάνιον τῆς καλύψεως διὰ μεμονωμένης ἀκονόπετρας μικροῦ τετραγώνου λάκκου καὶ τοῦτο διότι οἱ καλυπτόμενοι ἐντὸς τοῦ δαπέδου τῶν θολωτῶν τάφων λάκκοι περιελάμβανον, συνηθέστατα, τὰς ταφάς των ἐκτάδην καὶ ἀκτερίστους. Ὁ λάκκος ἀπεῖχεν $0.96 - 1.38/1.40$ μ. ἀπὸ τοῦ κέντρου. Ἡ πρώτη αὕτη περίοδος χρήσεως τοῦ τάφου δὲν εἶναι δυνατόν νὰ χρονολογηθῇ ἐλλείψει κτερισμάτων. Λόγῳ τῆς κακῆς, ὅμως, διατηρήσεως τῶν ὀστέων προκύπτει ὅτι αὐτὰ παρέμειναν ἐπὶ μακρὸν ἐκτεθειμένα εἰς τὸ δάπεδον τοῦ τάφου, πολὺ βεβαίως πρὸ τῆς πιθανολογουμένης ἀρχικῆς συμπτώσεως τῆς θόλου, συμπτώσεως τῆς ὁποίας ἔπονται ὅλαι αἱ λοιπαὶ τοῦ τάφου ταφαί.

Δευτέρα περίοδος χρήσεως τοῦ τάφου (γενικῶς τρίτη μυκηναϊκὴ περίοδος καὶ εἰδικώτερον ΥΕ ΠΙΑ2-B) (εἰκ. 1). Τὴν περίοδον αὐτὴν ἐκπροσωποῦν αἱ ταφαὶ καὶ αἱ ἀνακομιδαὶ δαπέδου. Ἡ νοτία ὑπ' ἀριθ. 1 ταφή, οὐσιαστικῶς ἀνακομιδῇ, κατὰ μῆκος τῶν θεμελίων, ἀνάγεται εἰς τὴν δευτέραν ταύτην περίοδον. Ἠκολούθησεν ἡ διπλῇ ἀνακομιδῇ τοῦ ΒΑ τόξου. Τὸ ἐν τῶν κρανίων (ἔκτον) ἀνῆκε προφανῶς (κατὰ τὸν κ. Μπαρτσόκαν) εἰς νέον ἄνδρα καὶ τοῦτο «διότι ὑπῆρχε προέχον ἱνιακὸν ὄγκωμα καὶ δὲν εἶχον συνοστεωθῇ πλήρως αἱ βρεγματικὴ καὶ ἡ λαβδοειδὴς ραφαί. Τὸ ἑβδομον κρανίον ἀνῆκεν, ἐπίσης, εἰς ἄνδρα, τοῦ ὁποίου τὸ ἀνάστημα ἐν ζωῇ ὑπελογίσθη εἰς 169.93 ἐκ. (ἐκ τοῦ μήκους μηριαίου ὅσπου τὸ ὁποῖον εὗρέθη παραπλεύρως καὶ τοῦ ὁποίου τὸ μῆκος ἦτο 45 ἐκ.)» (πίν. 305β).

[Ἐν παρόδῳ δυνατόν νὰ θιγοῦν καὶ τὰ ἀκόλουθα: Εἰς τὸ ΒΑ τεταρτημέριον καὶ εἰς ἀποστάσεις ἀπὸ μὲν τοῦ κέντρου 1.71 μ., ἀπὸ δὲ τῶν σημείων Β = 1.30 μ. καὶ Α = 1.38 μ. ἀνευρέθη μήκους 2.7 ἐκ. καὶ πάρχους 2.5 ἐκ., πῆλινον σφονδύλιον, ὅπερ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ καθορισθῇ εἰς ποίαν τῶν δύο ἀνακομιδῶν ὑπὸ τοὺς συσσωρευθέντας λίθους ἀνήκει. Ἡ ἀνεύρεσίς του ἀποκτῇ ἰδιαιτέρον ἐνδιαφέρον, διότι ἐὰν τὰ δύο κρανία ἀνῆκον εἰς ἄνδρας, ὡς ὑπεστήριξεν ὁ κ. Μπαρτσόκας θὰ εἶναι δύσκολον νὰ ἀνήκῃ εἰς αὐτὰ καὶ τοῦτο διότι ἡ ἀνεύρεσίς του προϋποθέτει γυναικεῖαν ταφήν. Λόγῳ ὅμως τοῦ σημείου ἀνευρέσεώς του ἀδυνατοῦμεν νὰ ἀποδώσωμεν αὐτὸ εἰς οἷονδήποτε τῶν δύο κρανίων, ἂν καὶ εἶναι λογικὸν νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸ βορειότερον τούτων. Τὰ ὀστᾶ, τὰ ὁποῖα εὗρέθησαν εἰς σημαντικὸν ἀριθμὸν ἀνῆκον εἰς τὰ δύο κρανία, συνεχίζονται δὲ ὑπὸ τὴν κεφαλὴν τῆς πέμπτης νεκρᾶς (πίν. 305β). Ἡ ἐν πλήρῃ ἀταξίᾳ ἀνεύρεσις τῶν ὀστέων αὐτῶν ὑποδηλοῖ ἀνακομιδὰς καὶ οὐχί, ἀπλῶς, παραμερισμὸν τῶν ὀστέων μετὰ τῆς συνοδευούσης αὐτὰ κύλικος καὶ τοῦτο διότι οἱ συσσωρευθέντες λίθοι ἐτέθησαν πρὸς ἐπικάλυψιν τῶν ὀστέων. Ἡ κύλιξ, ἡ ὁποία εὗρέθη, ὡς ἐσημειώθη, εἰς ὀρίζοντιαν θέσιν, ἔχει ὕψος 18 ἐκ., διαμ. βάσεως 8.5 ἐκ.,

διάμ. χεῖλους 19.5 ἐκ., πάχος δὲ στελέχους 3 ἐκ. Ἡ ἀπόστασις τῆς ἀπὸ τοῦ κέντρου ἦτο 1.84 μ.]

Κατὰ βάσιν πρόκειται περὶ ἑνὸς κρανίου καὶ δύο ἐπιμήκων ὀστέων, δὲν ἀποκλείεται δὲ νὰ ἀνήκῃ καὶ εἰς ἐνδιάμεσον φάσιν μεταξὺ πρώτης καὶ δευτέρας περιόδου. Ὁ πέμπτος — κατὰ σειρὰν εὑρεθεῖς — σκελετὸς δαπέδου ἔχει ταφῇ ἐκτάδην καὶ εἶναι καὶ ὁ καλλίτερον διατηρούμενος. Ἐκ τοῦ εὗρους τῆς λεκάνης καὶ τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ κρανίου διεπιστώθη ὅτι ἀνήκεν εἰς γυναῖκα καὶ δὴ καὶ διότι ἐλλείπουν μετωπιαῖα ὀγκώματα κλπ. Τὸ μέγιστον εὖρος (τὸ λεγόμενον ἀμφιβρεγματικὸν) τοῦ κρανίου εἶναι 12.5 ἐκ., ἐνῶ τὸ μῆκος 15.8. Αἱ ἀναλογίαι αὐταὶ δίδουν, κατὰ τὸν κ. Μπαρτσόκαν, κεφαλικὸν δείκτην 79.1, ἥτοι χαρακτηρὰ μεσοκεφαλίας. Ἡ κάτω γνάθος τῆς νεκρᾶς ἦτο, δυστυχῶς, ἀρκούντως κατεστραμμένη. Τὸ μῆκος τοῦ μηριαίου ὀστοῦ ἐμετρήθη 41 ἐκ., ὅπερ καὶ σημαίνει ὕψος ἐν ζωῇ διὰ γυναῖκα 155.37 ἐκ.

Ἀκολουθοῦντες προαιώνιον ἔθιμον οἱ συγγενεῖς ἐτοποθέτησαν εἰς ὑψηλότερον σημεῖον (ἐπὶ πλακοειδοῦς λίθου δίκην προσκεφαλαίου) τὴν κεφαλὴν τῆς, ὡς δεῖγμα τοῦ πρὸς αὐτὴν σεβασμοῦ των καὶ προσεφύλαξαν διὰ λίθων τὴν κεφαλὴν τῆς, ὡς εἶδομεν, ἀποτελεσματικῶς (πίν. 305α).

Ὁ σκελετὸς ὑπ' ἀριθ. 2 τοῦ ΝΑ τεταρτημορίου ἀνῆκε, πιθανῶς, εἰς ἄνδρα. Ἡ κεφαλὴ του εὔρηται εἰς τὸ περιθώριον ἀκριβῶς τοῦ δευτέρου λάκκου. Τὸ μῆκος τοῦ μηριαίου του εὔρεθῃ 41 ἐκ. καὶ τὸ μῆκος τοῦ βραχιονίου 25.5 ἐκ. Ἐκ τῶν ἀναλογιῶν τούτων διεπιστώθη ὑπὸ τοῦ κ. Μπαρτσόκα ἀνάστημα ἐν ζωῇ 161.79 ἐκ. Ἡ ἀριστερὰ χεὶρ εἶχε τεθῇ κεκαμμένη ὑπεράνω τῆς κοιλιακῆς χώρας ἐκ δὲ τῶν κάτω ἄκρων ἐσφύζοντο τὰ ἀνώτερα ἡμίση των.

Ὁ σκελετὸς ὑπ' ἀριθ. 3 τοῦ Β ἡμικυκλίου εἶχε ταφῇ ἐκτάδην καὶ διετηρεῖτο σχεδὸν πλήρης, πλην ὅμως ὑπῆρξεν ἀδύνατος, ἐλλείπει τῶν ἀναγκαίων στοιχείων, ὁ προσδιορισμὸς ἡλικίας ἢ φύλου. Ἐκ τῶν σημαντικῶν του ἀναλογιῶν καὶ δὴ καὶ τοῦ μήκους τοῦ μηροῦ, ὅπερ εὔρεθῃ 42 ἐκ., προέκυψεν ὅτι, ἐὰν ὁ σκελετὸς ἀνῆκεν εἰς ἄνδρα, οὗτος θὰ εἶχεν ἀνάστημα 162.97 ἐκ., ἐὰν δὲ ἀνῆκεν εἰς γυναῖκα, θὰ εἶχεν ὕψος ἐν ζωῇ 157.84.

Ὁ ὑπ' ἀριθ. 4 σκελετὸς εὔρηται μεταξὺ τοῦ κεντρικοῦ καὶ τοῦ ἀνατολικοῦ λάκκου μετὰ τὴν κεφαλὴν πρὸς ΒΑ, εἰδικώτερον δέ, ὡς καὶ ὁ δεύτερος σκελετὸς, εἰς τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ ἀνατολικοῦ λάκκου. Τὸ ἰδιαιτέρον χαρακτηριστικὸν τῆς ταφῆς αὐτῆς εἶναι ὅτι ἀποτελεῖ συγχρόνως ἐπὶ τόπου ἀνακομιδὴν ἢ, ὀρθότερον, παρατηρεῖται ἀναδίπλωσις ἐπὶ τόπου τῶν ἄκρων, εἰς τὸ σημεῖον τῶν ὀπίων καὶ ἐτέθησαν, προφανῶς, ἡ πρόχους καὶ ἡ κύλιξ τῆς ΥἚ IIIB φάσεως. Κατ' ἐκείνην δηλ. τὴν ἐποχὴν, ἄγνωστον διὰ ποῖον λόγον, ἀνεδιπλώθη ἐπὶ τόπου ἡ ταφή καὶ ἐγένετο ἡ κτέρισις αὐτῆς. Κατὰ τὰ λοιπὰ ἡ ἀριστερὰ χεὶρ ἀνεδιπλώθη καὶ κατέληξε πρὸ τῆς κοιλιακῆς χώρας. Σημειωτέον, τέλος, ὅτι ἡ ταφή ἐγένετο εἰς παράλληλον θέσιν πρὸς τὴν ὑπ' ἀριθ. 2 καὶ δέον ὅπως λογισθῇ ὡς ἡ ὑστέρᾳ τοῦ στρώματος δαπέδου τοῦ τάφου.

Τρίτη περίοδος χρήσεως. Τὰς ἀνωτέρω περιγραφείσας ταφὰς θὰ ἐπηκολούθησε, προφανῶς, ἡ μερική καταστροφή τοῦ τάφου διὰ συμπτώσεως τοῦ ἀνωτάτου σημείου τῆς θόλου. Τὴν κατάστασιν, ἴσως, ἐπεζήτησαν νὰ βελτιώσουν οἱ ἀπόγονοι τῶν πρώτων ταφέντων καὶ προφανῶς ἐχρησιμοποίησαν τοὺς ἀπὸ ἐνὸς σημείου καὶ ἐξῆς λίθους τῆς ἀνωτέρας θόλου πρὸς κατασκευὴν τοῦ λιθίνου Π ὑπεράνω τῶν ταφῶν τοῦ δαπέδου, ὅπερ Π καὶ μετεχειρίσθησαν εἰς μεταγενεστέραν περίοδον ὡς νέον δάπεδον, ἀφοῦ συνεπλήρωσαν τὴν ἀνωδομὴν τοῦ τάφου. Βεβαίως ἀποτελεῖ πρόβλημα διατὶ ἀφέθη κενόν (λίθων) μεταξὺ τῶν σκελῶν τοῦ λιθίνου Π, κατὰ τὸ κέντρον δηλαδὴ τοῦ τάφου. Διὰ τῆς κατασκευῆς τοῦ νέου λιθίνου δαπέδου ἴσως ἐθεωρήθη ὅτι θὰ ἐστερεοῦτο ἔτι πλέον ὁ τάφος διὰ τὴν φάσιν ἢ ὁποία θὰ ἐπηκολούθει τὴν ἐκ νέου ἀνίδρυσίν του, ὁπότε καὶ ἐχρησιμοποιήθη ἐν ἀσφαλείᾳ ἐπὶ τι εἰσέτι χρονικὸν διάστημα.

Οἰκοδομικά: Τὸ ὑπολειφθὲν ὕψος τῆς θόλου τοῦ τάφου ἐγγίζει νῦν τὰ δύο μέτρα, εἶχε δὲ σωθῇ πολὺ περισσότερον μέχρι τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ἤρξατο ἡ ἀνασκαφή αὐτοῦ, διὰ τὴν διεξαγωγὴν τῆς ὁποίας ὅμως περὶ ἐστὶ ἀνάγκη νὰ ἀπομακρυνθοῦν αἱ ὑπέρτεραι στρώσεις, λόγῳ κινδύνου νὰ καταπέσουν ἐκ τῆς μεγάλης ἐνδοκλίσεως. Γενικῶς ἡ θόλος τοῦ τάφου τούτου παρουσιάζει ἀξιοσημείωτον ὁμοιότητα πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς θόλου τοῦ 'Οσμάναγα (Κορυφασίου), ὅστις ἐκτίσθη, ὡς γνωστόν, κατὰ τὰ τέλη τῆς ΜΕ ἐποχῆς καί, ὁμοίως, κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπόγειος. Ἡ γνωστὴ χρονολογικὴ διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο τάφων εἶναι, βεβαίως, σημαντικὴ καὶ μάλιστα ἐκτιμᾶται κατ' ἀρχὰς ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὑπαρχόντων κεραμεικῶν τεκμηρίων εἰς τρεῖς πλήρεις αἰῶνας.

Μέχρις ἐνὸς ὠρισμένου σημείου - ὕψους ἐχρησιμοποιήθησαν ἐπιμήκεις, καὶ μὲ τὴν μακρὰν τῶν πλευρὰν ὡς μέτωπον πρὸς τὸ κέντρον τοῦ τάφου, ἔτι δὲ ὀγκηροὶ πλακωτοὶ λίθοι καθ' ὅλην τὴν περιφέρειαν τῆς θόλου. Αἱ κατώτεραι αὐταὶ στρώσεις σχηματίζονται καὶ τελείως ἀκανόνιστοι. Οἱ μεγάλοι πλακωτοὶ λίθοι ποὺ περιλαμβάνονται εἰς τοὺς δακτυλίους τῆς θόλου ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ ὕψους τῆς σφζομένης θόλου μέχρι τῶν θεμελίων εἶναι ἀκονόπετραι, ἀλλὰ καὶ αὐταὶ δὲν ἔχουν τύχει τῆς δεούσης ἐπεξεργασίας. Ὁ δακτύλιος, ἐξ ἄλλου, τῶν μεγάλων λίθων κατὰ τὸ μέσον τοῦ ὕψους ὑποδηλοῖ ὅτι εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο διακόπτεται τὸ κατακόρυφον τῆς κατασκευῆς τοῦ κατωτέρου ἡμίσεος καὶ ἄρχεται ὁ ἐκφορικὸς, καθαρῶς, σχηματισμὸς τῆς θόλου. Ὡς οἰκοδομικὸν ὕλικὸν εἶχον χρησιμοποιηθῇ ἀσπροπουλιές, πλακωτοὶ ἐπιμήκεις καὶ ἄλλοι ἀργοί. Αἱ κατώτεραι στρώσεις εἶχον, βεβαίως, τοὺς λίθους εἰς ὀριζοντίαν τοποθέτησιν καὶ συνήθως μὲ τὴν μακρὰν τῶν πλευρὰν κατὰ μῆκος τῆς θόλου. Εἰς τὸ ἀνωτερον ὅμως τμήμα, πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ ἐκφορικοῦ σχηματισμοῦ τῆς θόλου, ἐχρησιμοποιοῦντο κατὰ προτίμησιν ἐπιμήκεις λίθοι μὲ τὴν μίαν στενὴν πλευρὰν πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς θόλου καὶ ταυτόχρονον πρὸς τὰ κάτω κλίσιν. Καὶ ὁ τάφος οὗτος ἀπεῖχεν ἐλάχιστα τοῦ ὑπ' ἀριθ. 2, κατεῖχε δὲ τὸ ΝΝΔ τμήμα τοῦ θεωρουμένου κύκλου.

Ὡς ἦτο ἐμφανές, ἡ ἀργολιθοδομὴ τοῦ στομίου ἦτο εἰς τὸ ΝΔ τμήμα τοῦ τάφου καί, κατὰ συνέπειαν, ἡ εἵσοδος καὶ ὁ δρόμος τοῦ τάφου θὰ ἦσαν μᾶλλον ἐστραμμένα πρὸς τὴν καταφέρεϊαν τοῦ ἐξάρματος, ἀν καὶ αὕτη ἀπεῖχε σχετικῶς. Τοῦτο ἐπεβεβαιώθη ἐκ τῆς πορείας τῆς ἀνασκαφῆς, μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς ὁποίας κατέστη ὁμοίως σαφές ὅτι ὁ δρόμος τοῦ τάφου θὰ ἦτο ἐστραμμένος πρὸς τὴν νοτιὴν κατ' ἐκεῖνο τὸ σημεῖον ἐπέκτασιν τοῦ περιβόλου τοῦ κύκλου. Πρέπει, βεβαίως, νὰ ἀντιμετωπισθῇ καὶ ἡ πιθανότης κατὰ πόσον ὁ περίβολος συνεχίζετο καὶ κατὰ τὸ σημεῖον ἐκεῖνο, ὅπερ δέον ὅπως θεωρῆται δεδομένον καὶ βέβαιον, ἐκτὸς ἐὰν εἶχε δημιουργηθῇ μόνον κατὰ τὸ ΒΔ τμήμα τῆς ὁμάδος αὐτῆς τῶν τάφων 1 - 6 ὡς ὅριον πρὸς τοὺς λοιποὺς 7 - 10. Ἡ θέσις τῆς ἀργολιθοδομῆς, ἵνα ἐπανέλθωμεν εἰς αὐτήν, ἐγένετο ἀντιληπτὴ λόγῳ τὸ μὲν τοῦ ἀκανονίστου τῆς τοιχίσσεως κατ' ἐκεῖνο τὸ σημεῖον τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ τάφου τὸ δὲ λόγῳ τῆς πρὸς τὸ κέντρον τοῦ τάφου ἐξοχῆς τῆς, προεξεῖχε δηλαδὴ ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἐκατέρωθεν ἐσωτερικὰς γωνίας τοῦ στομίου τῆς θόλου. Ἐσώθεν, λοιπόν, ἡ ἀργολιθοδομὴ ἔχει (νῦν) σφζζόμενον ὕψος 2.10 μ. Εἰς ἀνώτερον σημεῖον ὕψους 1.57 μ. φαίνεται χῶμα, κατὰ τὸ πλεῖστον, ἀλλὰ περιέχει καὶ λίθους.

Μὲ γνώμονα τὴν ἀργολιθοδομὴν διηνοιχθὴ ὑποτυπωδῶς ὁ δρόμος τοῦ τάφου, μὲ πρῶτον στόχον τὴν ἀποκάλυψιν τῆς εἵσοδου. Οὕτως ἐδείχθη ὅτι ἡ εἵσοδος τοῦ τάφου, εἰδικώτερον δὲ ἡ πρόσοψις αὐτοῦ καθόλου, σχηματίζεται μοναδικῇ εἰς τὸ εἶδος τῆς, ἐπιβλητικῇ καὶ ἐπιμελετημένῃ τὴν ἐμφάνισιν. Ἡ ἀργολιθοδομὴ αὕτη ἔφρασσε τὸ σύνολον τοῦ στομίου — καὶ καθ' ὕψος καὶ εἰς βάθος — ἐκατέρωθεν δὲ αὐτοῦ σχηματίζονται δύο πλατύτατα παραστάδες, μὴ δικαιολογούμεναι ἐκ τῶν διαστάσεων τοῦ τάφου τούτου, ἐτι δὲ μὴ ἐπιτρέπουσαι νὰ ἀναγνωρίσωμεν τὸ πάρισόν των εἰς οἷονδῆποτε παλαιόθεν γνωστὸν τύπον τάφου τῆς ἡπειρωτικῆς χώρας ἢ τῆς μινωικῆς Κρήτης. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ πλάτος (μῆκος) τῆς ὅλης προσόψεως, τοῦτο εἶναι κατὰ πολὺ μεγαλύτερον (3.80 μ.) ἔναντι καὶ αὐτῆς τῆς ἐξωτερικῆς διαμέτρου τοῦ τάφου, δημιουργουμένου οὕτω μνημειώδους συνόλου. Τὸ ὕψος τῆς ὅλης προσόψεως ὑπελογίσθη, ὁμοίως, εἰς 1.95 μ.

Ἡ εἵσοδος τοῦ τάφου ἔχει φραχθῇ, ὡς καὶ ὅλο τὸ στόμιον εἰς βάθος, δι' ἀργῶν καὶ πλακωτῶν λίθων, τινὲς τῶν ὁποίων μάλιστα ἔχουν κλίνει πρὸς τὰ ἔξω καὶ κάτω μὲ ἀποτέλεσμα νὰ προεξέχουν ἔναντι τῶν πλευρικῶν παραστάδων (πίν. 306α). Τὸ ὕψος τῆς ἀργολιθοδομῆς εἰς τὴν πρόσοψιν εἶναι μικρότερον ἔναντι τῆς ἐσωτερικῆς ὕψεως, ἔχει δὲ κάτω πλάτος 1.25 μ. καὶ ἄνω 90 ἐκ. Ὑπεράνω τῆς ἀργολιθοδομῆς φαίνεται τεθραυσμένον τὸ εὐμέγεθες ἀνώφλιον τοῦ στομίου, τὸ ὁποῖον, ἀσφαλῶς, ἐθραύσθη μετὰ τὴν κοίλασιν πρὸ ἐσθμειώθη ἐκ τῆς ἐπὶ μακρὸν ἀπομακρύνσεως τῶν ἀνωτέρων λίθων τῆς ἐξωτερικῆς ὕψεως τῆς ἀργολιθοδομῆς. Τὸ μῆκος τοῦ ὑπερέβαινε ὅπωςδῆποτε τὰ 95 ἐκ., εἶχε δὲ πᾶχος 7 ἐκ. Τὸ πλάτος του, περαιτέρω, ἦτο, τοὐλάχιστον 82 ἐκ., ὡς

διεπιστώθη ἐκ προχείρου ἐρεύνης. Τὸ μῆκος τοῦ μεγαλύτερου τμήματος τοῦ ἀνωφλίου (ἀριστερόν) εἶναι 73 ἐκ. Τὰ ἄκρα τοῦ ἀνωφλίου ἡρείδοντο, ὡς εἰκός, ἐπὶ τῶν πλευρῶν τοῦ στομίου, ὑπεράνω ὅμως τῶν πλευρικῶν του ἀπολήξεων (τοῦ στομίου) ὑφίσταντο εὐμεγέθεις, ὁμοίως, ἐπιμήκεις λίθοι, οἵτινες εἶχον τοποθετηθῇ κατὰ μῆκος ὑπεράνω τῶν πλευρικῶν παραστάδων. («Ἐπαυτοῦσαν» δηλαδή, ἐπὶ τοῦ στομίου. Οὕτως ἐδημιουργεῖτο μεγαλύτερα ἀσφάλεια διὰ τὸ ὅλον. Ὑπεράνω, ὡσαύτως, τοῦ ἀνωφλίου ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι μικρότεροι λίθοι (ἀργοὶ καὶ ἀσπροπουλιές), οἱ ὅποιοι θὰ ὥδεον μέχρι τοῦ ἀνωτέρου σημείου τῆς ἐσωτερικῆς ὕψεως τῆς ἀργολιθοδομῆς.

Ἐκατέρωθεν τῆς θύρας αἱ παραστάδες δὲν εἶχον σχηματισθῇ με κατακορύφους εἰς σύνηθες βάθος (πλάτος) ἀπολήξεις, ἀλλ' ἐπέξετεινοντο εἰς ἀρκετὸν μῆκος ὡς κανονικὴ τείχισις τῆς προσόψεως τοῦ τάφου. Αἱ «παραστάδες» μάλιστα αὐταὶ συγκλίνουν, ὡς καθίσταται πρόδηλον καὶ εἰς τὴν δημοσιευομένην φωτογραφίαν (πίν. 306β) πρὸς τὰ κάτω κατὰ περίεργον τρόπον. Ἐχουν, δηλαδή, μεγαλύτερον εὖρος - μῆκος ἄνω καὶ μικρότερον κάτω. Οὕτω τὸ συνολικὸν μῆκος (εὖρος) τοῦ ἄνω μέρους τῆς προσόψεως ἀνέρχεται εἰς 3.82 μ., τὸ δὲ κατώτερον εἰς 3.32 μ. Τὸ ὕψος, ἐξ ἄλλου, τῆς δεξιᾶς παραστάδος εἰς τὸ ἄκρον εἶναι 1.21 μ. καὶ τὸ ὕψος τῆς ἀριστερᾶς 1.32 μ. Διὰ τὴν οἰκοδόμησίν των ἐχρησιμοποιήθησαν καὶ ἀσπροπουλιές καὶ πλακωτοὶ λίθοι (παχύτεροι καὶ λεπτότεροι). Ἄν καὶ ἡ ἀνασκαφὴ δὲν ἐχώρησε πρὸς ἀποκάλυψιν τοῦ πάχους τῶν παραστάδων τούτων, διαφαίνεται ἐπὶ τῇ βάσει ὠρισμένων ἐνδείξεων ὅτι τοῦτο δὲν ἦτο λεπτόν, ἀλλὰ ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι λίθοι ἔνδον. Ὁ ιδιότυπος ὅμως σχηματισμὸς τῆς προσόψεως παρουσιάζεται καλλίον εἰς τὴν ἀπὸ ὕψους φωτογραφίαν τοῦ τάφου, εἰς τὴν ὁποίαν γίνεται κατὰδηλον τὸ κοῦλον αὐτῆς (τῆς προσόψεως), εἶναι δηλαδή προτεταμένα τὰ ἄκρα τῶν παραστάδων ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ λοιπὸν τμήμα τῆς προσόψεως με ἀποτέλεσμα νὰ ἐμφανίζεται ὡς ἀποτελοῦν τόξον παμμεγίστου κύκλου. Ὁ δρόμος θὰ ἦτο ἀντιστοίχως εὐρύς, ἦτοι ἴσος περίπου πρὸς τὸ εὖρος τῆς προσόψεως (πίν. 306β).

Δέον ὅπως, ὡσαύτως, ἀντιμετωπισθῇ μελλοντικῶς καὶ ἡ χρησιμότης τῆς ἀργολιθοδομῆς ἐνὸς ἐκάστου τῶν πρωίμων θολωτῶν τάφων. Ἴσως, δὲν ἀπετέλει ἀπλῶς τὸ μέσον δι' οὗ θὰ προεφυλλάσσοντο αἱ ταφαὶ καὶ τὰ κτερίσματά των, ἀλλ' ἴσως ἐχρησίμευε καὶ εἰς τὴν συγκράτησιν τῶν ὠθήσεων, ἅς, οὕτως ἢ ἄλλως, ἐδέχοντο αἱ παραστάδες ἐκ τῶν παρακειμένων ὅγκων χωμάτων πέρα τῆς ἀντιστηρίξεως τὴν ὁποίαν τοὺς παρεῖχον αὐταὶ αὐταὶ αἱ προσόψεις των. Ὅντως, ἐὰν δὲν ἐτοποθετοῦντο τὰ διαφράγματα ταῦτα τῶν ἀργολιθοδομῶν, θὰ ἐπῆρχετο πρωιμωτέρα ἢ κατάρρευσις τῶν τάφων. Δι' αὐτό, ἴσως, ὑπῆρχε διπλοῦς τοῦχος, διπλῇ ἀργολιθοδομῇ, εἰς τὸ πρόσθιον καὶ εἰς τὸ ὀπίσθιον τμήμα τοῦ στομίου. Ἐν θέμα, περαιτέρω, στατικῆς τοῦ τάφου, τὸ ὅποιον δέον ὅπως ἀντιμετωπισθῇ, εἶναι ἡ ἀπόστασις τῆς προσόψεως ἀπὸ τῆς θόλου, ἥτις καλύπτεται διὰ τῆς συνδέσεως τῶν δύο τούτων μερῶν διὰ τοῦ στομίου καὶ τῆς ὅλης

ἀργολιθοδομῆς. Τὸ ὅλον σύστημα διετηρήθη διὰ τῶν αἰώνων, ἀναμφισβητήτως, χάρις εἰς τὴν ὑπάρχουσαν ἀργολιθοδομήν, ἥτις εἶχεν ὑπερπληρώσει τὸ στόμιον. «Κουφιστικόν» τρίγωνον δὲν ὑφίστατο, κατὰ τὰ φαινόμενα· ἐν τούτοις τοῦτο, ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει, δὲν ἐχρειάζετο;

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς ἄλλους τάφους τοῦ ἐξάρματος, ὁ ὑπ' ἀριθ. 4 δὲν εἶχε πολ-
λὰ κεραμεϊκὰ κτερίσματα. Τέσσαρα ἀγγεῖα, πλήρη σχεδόν, εὑρέθησαν εἰς τὰς
ταφάς καὶ ἀνακομιδὰς τοῦ δαπέδου, κατὰ τὰ λοιπὰ δὲ ἐλάχιστα ὕστρακα εἰς
διάφορα σημεῖα. Ἐπόπται ἐργασίας: Μ. Μαρθάρη, Ἰω. Λιονῆς.

Τάφος α 5

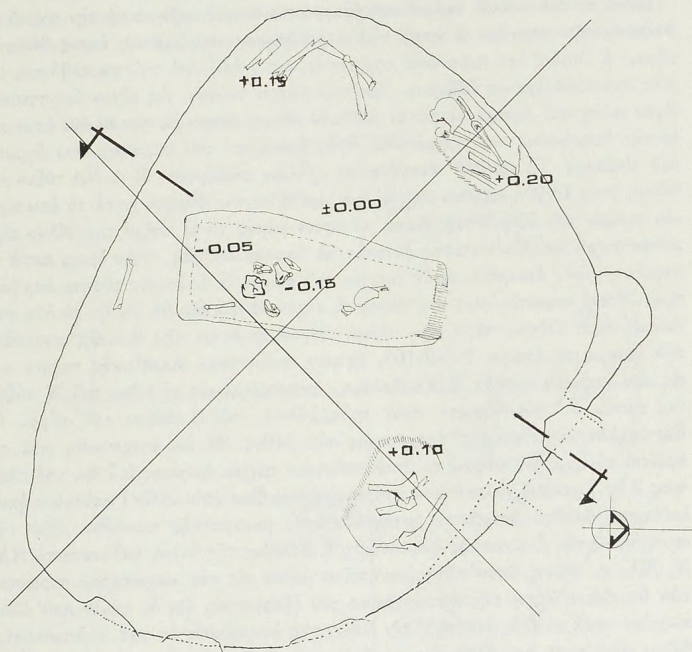
Συνεχίσθη ἡ ἔρευνα τοῦ τάφου τούτου, περὶ τοῦ ὁποίου εἶχεν ἦδη σημειωθῇ
(ΠΑΕ 1974) ὅτι εἶχε παραμορφωθῇ ἐκ τῶν ὠθήσεων τῆς ὑπερκειμένης θό-
λου καὶ τῶν ὠθήσεων τῶν παρακειμένων τάφων. Κατὰ τὴν περυσινὴν ἀνασκα-
φὴν εἶχε διαπιστωθῇ καὶ ἡ εἰς ἀνώτερον στρῶμα ἐπιχώσεως ταφῇ καὶ ἄλλαι
εἰς «περιφερειακὰ» σημεῖα. Διὰ τῆς προόδου τῆς ἐρεύνης ἐκτῆθη καὶ ἡ εἰκὼν
τοῦ τάφου, ἥτις ἐδήλωσε τὴν συνεχῇ τοῦ τάφου χρήσιν διὰ τῶν συνεχῶν ἀνα-
κομιδῶν, αἵτινες διεπιστώθησαν τόσον εἰς τὸ κέντρον ὅσον καὶ εἰς τὰ λεγό-
μενα «περιφερειακὰ» σημεῖα τοῦ δεινῶς πληγέντος τάφου (εἰκ. 2).

Οὕτω, πρωτίστως, κατὰ τὴν ἐφετινὴν συνέχισιν τῆς ἀνασκαφῆς, διεπιστώ-
θη εἰς τὸ κέντρον τοῦ τάφου ἐπιμήκης ἐκ ΒΔ πρὸς ΝΑ λάκκος μετ' ἀνακομι-
δῶν (οὐσιαστικῶς διπλῆς ἀνακομιδῆς) δύο μεμονωμένων κρανίων, ἅτινα ἀπέ-
χουν μεταξύ των 41 ἐκ., καὶ τινων ὀστέων ὧν ἐν ἐνεφανίσθη βαῖνον περίπου
κατακορύφως εἰς τὸ βάθος τοῦ λάκκου τούτου. Πλησίον καὶ ὑπὸ τὰ κρανία
ταῦτα ἀνεφάνησαν ἀποσπασματικά μέρη διαφόρων ἀγγείων.

Μεμονωμένα ὀστᾶ εὑρέθησαν κατὰ τὸ δυτικὸν τμήμα τοῦ τάφου, ἅτινα προ-
ήρχοντο ἐξ ἄλλης ἀνακομιδῆς. Τὸ ὑποκάτω τῶν ἀνακομιδῶν χῶμα εἶναι κί-
τρινον καὶ ὑποδηλοῖ τήν, ὡς καὶ εἰς ἄλλας περιπτώσεις, ἀνανέωσιν τοῦ δαπέδου
διὰ νέας ταφάς. Εἰς τὸ βόρειον τμήμα ἡ ἀνακομιδὴ ἐμφανίζεται πληρεστέρα,
γεγονὸς ὅπερ ὑποδηλοῖ μεταγενεστέραν κατὰ τὴν σειρὰν ταφὴν, ἀπολήξασαν,
ὡς καὶ αἱ ἄλλαι, εἰς περιφερειακὴν ἀνακομιδὴν. Τὰ ὀστᾶ, τέλος, τῆς ἀνατο-
λικῆς, τετάρτης κατὰ σειρὰν, ἀνακομιδῆς ἐνεφανίσθησαν τελείως σαθρά, ἀπό-
δειξις καὶ τοῦτο τῆς παλαιότητός των ἔναντι τῶν λοιπῶν μνημονευθεισῶν ἀνα-
κομιδῶν. «Ὅλαι αἱ ἀνακομιδαί, τόσον τοῦ κέντρου ὅσον καὶ τῆς παραμορφω-
θείσης περιφερείας, συνωδεύοντο ὑπὸ κεραμεϊκῶν κτερισμάτων, ἀπάντων ὅμως
μερικῶς ὑπολειπομένων.

Ἡ εἴσοδος τοῦ τάφου ἀναμένεται νὰ εὑρεθῇ πρὸς Α, ΑΝΑ, ἥτοι μὲ κατεῦ-
θυνσιν πρὸς τὸν παρακείμενον περίβολον. Σημειωτέον, τέλος, ἐκ τῆς γενομένης
ἀνασκαφῆς εἰς τὸν παρακείμενον τάφον α β, διεπιστώθη ὅτι οἱ δύο οὗτοι τά-
φοι δὲν ἐφάπτονται ἀπλῶς, ἀλλά, ἔτι πλέον, ὅτι οἱ λίθοι τῶν θόλων των συμ-
πλέκονται, γεγονὸς τὸ ὁποῖον ἐμφανίζεται χαρακτηριστικὸν τῶν δυνατοτήτων

τῶν Πρωτομυκηναίων ἐκείνων ἀρχιτεκτόνων. Συγκεκριμένως, οἱ λίθοι τῆς Ν θόλου τοῦ τάφου τούτου συμπλέκονται πρὸς τοὺς ὑπολειπομένους λίθους τῆς Β θόλου τοῦ νοτιώτερου κειμένου τάφου α 6. Σημειωτέον, ὡσαύτως, ὅτι ἡ

Θολ. τάφος Γουβαλάρι α 5

Εἰκ. 2. Στρώμα ἀνακομιδῶν ἀνασκαφικῆς περιόδου 1975 τάφου α 5 (Κ. Ἐσκιτζοπούλου-Γιαβρούμη).

ἀνασκαφή τοῦ τάφου α 6 δὲν ἔχει συμπληρωθῇ καὶ κατὰ τό γε νῦν ἔχον, ἐξητάσθησαν εἰς αὐτὸν τὰ στρώματα τῆς τρίτης μυκηναϊκῆς περιόδου. Ἐξ ὧσων ἐνδείξεων, δηλαδή, κατέχομεν μέχρι σήμερον, ὁ τάφος α 6 ἐκτίσθη μεταγενέστερον τοῦ α 5, εἰς χρονικὴν στιγμὴν ὅμως κατὰ τὴν ὁποίαν, ἀγνοοῦμεν εἰσέτι, κατὰ πόσον ὑφίστατο ἀκέραιος ὁ α 5. Ἡ μελέτη τῶν ὁστράκων τοῦ κατωτέρου

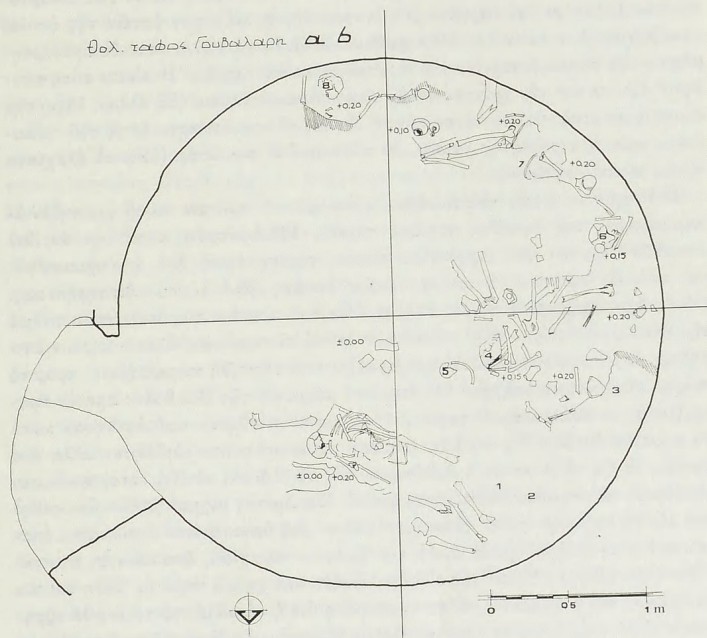
στρώματος τοῦ τάφου α 6 θά παρουσιάσῃ ἀνάγλυφον, ἐλπίζεται, τὴν κατάστασιν. Ἐπόπτις ἐργασίας: δ. Στ. Μαρκέτου.

Τάφος α 6

Κατὰ τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τοῦ ἐξάρματος ἀνεκαλύφθη κατὰ τὴν παρούσαν ἀνασκαφικὴν περίοδον ὁ κατὰ τὴν παρελθούσαν νομιζόμενος ἔκτος θολωτὸς τάφος, ὁ ὁποῖος ἦτο κανονικοῦ σχήματος, ὡς ὁ ἥδη ἀπὸ τοῦ παρελθόντος θέρους ἀνασκαπτόμενος ἔβδος. Ἐκ τοῦ τάφου τούτου, ὡς εἶχον ὑποπεύσει, εἶχον πράγματι ἀφαιρέσει μέγαν ἀριθμὸν λίθων, τόσον ἐκ τῆς θόλου ὅσον καὶ ἐκ τῆς ἐπιχώσεως καὶ τῆς εἰσόδου πρὸς ἀνέγερσιν τοῦ παρακειμένου ἀγροτικοῦ οἰκίσκου. Τὸ πρῶτον ἀνεφάνη τὸ κάλλιον σφζόμενον Β-Δ-ΝΔ τόξον τῆς θόλου, ὅπερ ἐσώθη κάλλιον καὶ δι' ἓνα εἰσέτι λόγον. Εὗρητο κατὰ τὸ ἐσωτερικὸν τμήμα τοῦ ἐξάρματος. Κατὰ μέγιστον μέρος τὸ Β τόξον τῆς θόλου εἶχε καταστραφῇ καὶ δὲν κατέστη δυνατόν νὰ παρακολουθηθῇ, πλὴν ὅμως κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο ἀνευρέθη τὸ Ν τοιχίον τοῦ τάφου 5, ὁ ὁποῖος εὗρητο ἀκριβῶς πρὸς Β καὶ παραπλεύρως τοῦ τάφου 6, εἶχον δὲ διαρθρωθῇ εἰς ἐν τὰ δύο των ταῦτα τόξα. Οὕτω, πέρα τῶν ἄλλων παραδειγμάτων τῆς δυτικῆς συστάδος τοῦ ἐξάρματος (τάφοι 7-8-9-10), ἔχομεν περιπτώσιν συμπλοκῆς τάφων καὶ εἰς τὸν ταφικὸν κύκλον Α Γουβαλάρη, συγκεκριμένως οἱ λίθοι τοῦ Ν τόξου τοῦ τάφου 5 συνεπλέκοντο πρὸς τοὺς λίθους τοῦ Β τόξου τοῦ τάφου 6. Εἰς ὑψηλὸν σημεῖον τῆς ἐπιχώσεως εἰς βάθος 80 ἐκ. ἐσημειώθη καὶ τὸ πρῶτον εὔρημα τοῦ τάφου, τὸ ὑπολειπόμενον τμήμα (μήκους 5.7 ἐκ. καὶ πλάτους 2 ἐκ.) μικροῦ χαλκοῦ μονοστόμου μαχαيريδίου (πίν. 307α) καὶ τοῦτο ἠκολούθησαν ὁμάδες ὀστράκων μεταγενεστέρως μυκηναϊκῆς περιόδου. Ἐκ τῆς συνεχίσεως τῆς ἀνασκαφῆς διεπιστώθη ἡ ἑλλειψις τῆς θόλου καὶ κατὰ τὸ ΝΔ, Ν, ΝΑ, Α τόξον, ὅπου αὕτη διετηρεῖτο μόνον εἰς τὰς κατωτάτας στρώσεις τῶν θεμελίων, λόγῳ τῆς κατωφερείας τοῦ ἐξάρματος, ἔτι δὲ πλεόν καθ' ὅλοκληρίαν κατὰ τὸ ΒΑ. Μεταξὺ τῶν λίθων τῆς ἐπιχώσεως ἐκ τῆς συμπεσοῦσης θόλου εὑρέθησαν καὶ ἄλλα δύο τεμάχια χαλκῶν μαχαيريδίων, ὁστεῖνη ψῆφος ἐν σχήματι δακτυλίου, ἔτι δὲ ἀπολείψματα καὶ λεπίδες ὀφianoῦ καὶ πυριτολίθου.

Τὰ πρῶτα ὅμως ἐνδιαφέροντα εὐρήματα ἦσαν ἐξ μικκύλα ἀγγεῖα (πίν. 307β) κατὰ τὸ ΝΔ τεταρτημόριον, εἰς βάθος 1.20 μ., πάντοτε μεταξὺ τῶν καταπεσόντων λίθων· κατὰ σειρὰν ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον εὑρέθησαν εἰς ἄωτος κυαθίσκος, προχοῖσκη ἐντὸς ἐτέρου κυαθίσκου, ἐτέρα προχοῖσκη, κεκλιμένος πιθαμορίσκος καὶ περαιτέρω ψευδόστομος ἀμοφορίσκος. Σημειωτέον ὅτι, ἂν καὶ εὑρέθησαν ἐν μέσῳ τῶν καταπεσόντων λίθων, ἐν τούτοις ἓνα τούτων δὲν ἐπλήγησαν ὑπ' αὐτῶν καὶ μάλιστα διτηρήθησαν οὐχὶ ἀπλῶς πλήρη ἀλλ' ἐν τῇ κυριολεξίᾳ ἀκέραια, ἐνῶ τὰ θραυσθέντα διτηρήθησαν ἀκέραια εἰς τὴν θέσιν των. Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα, τῆς ὑστεράς ΥΕ ΠΑ2 φάσεως, ἦσαν τὰ μεταγενέ-

στερα κτερίσματα μιᾶς εὐθὺς ὑποκάτω εὐρισκομένης ταφῆς, ἥτις ἐκαλύπτετο πλήρως ὑπὸ τῶν χωμάτων, ὑπεράνω τῶν ὁποίων ἦσαν τὰ μνημονευθέντα ὁμοιώματα ἀγγείων. Εἰς τὸ αὐτὸ μετὰ τοῦ σκελετοῦ τούτου στρώμα καὶ εἰς σημεία πλησίον τοῦ ΝΔ τῆς θόλου εὐρέθησαν ἄλλα τρία ὁμοιώματα ἀγγείων, ὀλίγον προγενέστερα τῶν ἀνωτέρω σημειωθέντων. Ταῦτα ἦσαν κυλινδρικούς ἀλάβαστρον (πυξίς), ἀσκοειδὲς μὲ λοξὴν προχοήν καὶ περαιτέρω ἕτερον

Εἰκ. 3. Ἀνώτερον στρώμα ταφῶν τάφου α 6 (Κ. Ἐσκιτζοπούλου-Γιαβρούμη).

μικροτέρων διαστάσεων κυλινδρικούς ἀλάβαστρίδιον. Τὸ στρώμα τοῦτο τῆς πρώτης σημειωθείσης, ἀλλ' ἐλάχιστα διατηρουμένης, ὑστέρας ταφῆς ἐκάλυπτε τὸ σύνολον τοῦ τάφου δι' ὑπολειμμάτων ταφῶν, δι' ἀνακομιδῶν καὶ διὰ μερικῶς σφριζομένων ἀγγείων. Ἀσφαλῶς ἡ σημειουμένη νῦν ἀταξία τῶν πάντων εἶναι ἐνδεικτικὴ τῆς ἀναμοχλεύσεως, ἡ ὁποία ἔλαβε χώραν κατὰ τὴν τρίτην ἤδη μυκηναϊκὴν περίοδον (εἰκ. 3).

Πρωτίστως κατὰ τὸ Β σημεῖον εὐρέθη ὁ κάλλιον σφριζόμενος σκελετός (ἡ

κεφαλὴ πρὸς ΝΑ), ὅστις εἶχε τεθῆ ἐκτάδην. Τὰ περαιτέρω πρὸς Δ ὅστ' ἦσαν ἅπαντα μεμονωμένα καὶ ἀποτέλεσμα ζωηρᾶς ἀναμοχλεύσεως. Κατὰ τὸ Δ σημεῖον τοῦ τάφου καὶ ἐγγύτατα τῆς θόλου εὐρέθη κρανίον νεαροῦ προσώπου, ὡς ὑποδηλοῦν αἱ μὴ εἰσέτι ἀποστεωθεῖσαι ραφαί, καὶ πέριξ πολλὰ ἐπιμήκη ὅστ', προφανῶς, κατὰ τὸ πλεῖστον μηριαῖα μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ σημείου ὅπου τὰ τρία μικρὺλα ἀγγεῖα (ἀλλάβαστρα καὶ ἀσκοειδὲς περὶ ὧν ἀνωτέρω ὁ λόγος). Κατὰ τὸ Ν τόξον τῆς θόλου καὶ ἐφαπτομένη αὐτοῦ εὐρέθη εἰς τὸ ΝΑ τεταρτοκύκλιον (πλησίον τοῦ σημείου Ν) ἀνακομιδῇ, μεταξὺ τῶν ὁσῶν τῆς ὁποίας προεξεῖχον τὸ κρανίον καὶ ἄλλα μερίζονα ὅστ'. Κατὰ τὰ λοιπὰ τὸ ΝΑ τεταρτημόριον τοῦ τάφου ἐστερεῖτο εἰς τὸ στρῶμα τοῦτο ταφῶν. Ἡ εἰκὼν αὕτη ὑποδηλοῖ ἄριστα καὶ τὴν χρῆσιν του ὡς οἰκογενειακοῦ τάφου. Ἐξ ἄλλου, λόγῳ τῆς συμπτώσεως τῆς θόλου, εἶχον πληγῇ δεινῶς τὰ κατάσπαρτα ὅστ' αὐτοῦ τελευταίου τούτου στρώματος ταφῶν, ἐν οἷς καὶ ὁ Β σκελετός (ιδίᾳ τὸ ἐλάχιστον ὑπολειπόμενον κρανίον).

Τὸ ἐλάχιστον ὁκτὼ ταφαὶ εἶχον γίνεαι εἰς τὸ πρῶτον τοῦτο ἐρευνηθὲν ὑπερκείμενον τοῦ δαπέδου στρῶμα ταφῶν. Εἰδικώτερον, κατὰ τὴν ἀντίθετον τῶν δεικτῶν τοῦ ὥρολογίου φοράν, πρώτη ταφὴ ἦτο ἡ μνημονευθεῖσα τοῦ Β σκελετοῦ ἡ καὶ χρονικῶς ὑστάτη (διὰ λόγους διατηρήσεως). Οὗτος ἔχει σφζόμενον μῆκος 1.39 μ. Ἐκ τοῦ κρανίου του ὑπελείπετο τμήμα τῆς θόλου, περαιτέρω δὲ οἱ σπόνδυλοι καὶ αἱ πλευραὶ μετ' ἄλλων κυρίων ἐπιμήκων ὁσῶν τῶν ἄκρων. Αἱ χεῖρες εἶχον τοποθετηθῇ παραλλήλως πρὸς τὸ σῶμα. Ἀκολουθῶς ὑπῆρχον δύο παρὰ τὸ τοίχωμα τῆς ΒΔ θόλου κρανία προερχόμενα ἐκ παλαιότερων ταφῶν, ἅτινα μετετοπίσθησαν καὶ ἀφῆθησαν κατὰ τὸ σημεῖον ἐκεῖνο. Εἰς τὸ ΒΔ, ὁμοίως, τεταρτοκύκλιον εὐρέθησαν ἄλλα δύο κρανία, ἐξ ὧν τὸ ἐν κατὰ τι βαθύτερον. Εἰς τὸ ΝΔ καὶ τὸ ΝΑ τεταρτοκύκλιον εὐρέθησαν αἱ μνημονευθεῖσαι ἀνακομιδαί. Ὡρισμένοι αἰχμαὶ βελῶν ἀνευρέθησαν εἰς τὸ στρῶμα τοῦτο· αὐτὰ μετ' ἄλλων τοῦ ὑποκειμένου στρώματος ἀπετέλεσαν μίαν μικρὰν ὁμάδα ἐννέα τὸν ἀριθμὸν τεμαχίων, ἀπάντων ἐκ πυριτολίθου (πίν. 307γ). "Ἐνδὸν τῆς εἰσόδου εὐρέθη καὶ χαλκὴ περόνη. "Ἡ δὲ ἐκ τῶν δεδομένων τοῦ στρώματος τούτου κατεφάνη ὅτι ἡ εἰσόδος τοῦ τάφου θὰ εὑρητο εἰς τὸ Β - Α τόξον, τὸ ὁποῖον τελείως ἐλλείπει, εἰς δὲ μεγάλων διαστάσεων (μῆκους, ὡς ἔγγιστα 93 ἐκ.) ὀρθογώνιος λίθος τοῦ τύπου τῆς ἀσπροπουλιᾶς, ὁ ὁποῖος εὑρητο ἐκτὸς τῆς περιφερείας τῆς θόλου (κατὰ τὸ ΒΑ τῆς σημεῖον) ἴσως ἀπετέλει, πάλαι ποτέ, τὸ ἀνώφλιον (ἡ μέρος αὐτοῦ) τοῦ στομίου τοῦ τάφου. Οὕτω κατεφάνη ὅτι καὶ τοῦ τάφου τούτου ἡ εἰσόδος (ἥς οὐδέτερά τῶν παραστάδων ὑπελείφθη) ἦτο ἐστραμμένη πρὸς τὸν προφανῶς καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἐπεκτεινόμενον περίβολον τοῦ ταφικοῦ κύκλου. Ἡ μνημονευθεῖσα ἀναμόχλευσις τοῦ τάφου κατεφάνη καὶ ἐκ τῆς ἀνευρέσεως ἐκτὸς τῆς θόλου (πρὸς Α) διαφόρων κτερισμάτων τῶν ἀρχικῶν καὶ μεταγενεστέρων ταφῶν. Ἡ διάμετρος τοῦ τάφου ὑπελογίσθη ὅτι εἶναι περίπου

3.48 μ., πλὴν ὅμως ἐπακριβῶς θὰ καθορισθῇ ἅμα τῇ συμπληρώσει τῆς ἀνασκαφῆς.

Μικρῶν διαστάσεων πλακωτοὶ λίθοι ἐχρησιμοποιήθησαν διὰ τὸ κατώτερον τμήμα τῆς θόλου, ὡς εἶναι γνωστὸν καὶ ἐξ ἄλλων τάφων. Πράγματι, εἰς τὸ Α ἀκριβῶς σημεῖον τοῦ τάφου τούτου διακρίνονται οἱ μικρῶν οὔτοι διαστάσεων ($20 \times 20 \times 20 \times 30$ ἐκ. κατὰ μέσον ὄρον) πλακωτοὶ λίθοι τῶν θεμελίων, οἵτινες παρεχώρησαν, μετὰ ταῦτα, διὰ τὰ μέσα καθ' ὕψος σημεῖα τῆς θόλου, τὴν θέσιν των εἰς ἐπιμήκεις πῶς πλακωτοὺς λίθους (καὶ ἀκονόπετρες), τοποθετηθέντας κατὰ μῆκος τῆς θόλου, τέλος δὲ εἰς ἄλλους ἐπιμηχεστέρους, τεθέντας ἐγκαρσίως εἰς τὴν θόλον καὶ μὲ σχετικὴν κλίσιν πρὸς τὰ κάτω πρὸς ἐπίτευσιν τῆς ἐπιθυμητῆς ἐκφορικότητος τῆς θόλου.

Προϊούσης τῆς ἐργασίας καθαρισμοῦ τοῦ πρώτου τούτου μεζονος, ἐκτεταμένου στρώματος ταφῶν καὶ ἀνακομιδῶν τῆς τρίτης ἐν τῷ συνόλῳ της μυκηναϊκῆς περιόδου, ἐλήφθη μέριμνα ἀπομακρύνσεως καὶ ἐνίων λίθων ἐκ τοῦ κατολισθήσαντος ὄγκου εἰς τὸ ΒΔ τοίχωμα τῆς θόλου. Μεταξὺ τῶν λίθων εὐρέθη (εἰς βάθος 58 μ.) χαλκοῦν δίηλον μονόστομον μαχαίριδιον μήκους 13 ἐκ., καὶ πλάτους 1.8 ἐκ., ἐπὶ μακρὸν χρησιμοποιηθὲν πρὸ τῆς εἰς τὸν τάφον καταθέσεώς του. Οὕτως ἐμειώθη, διὰ τῆς ἀφαιρέσεως τῶν λίθων τούτων, αἰσθητῶς τὸ σφζόμενον ὕψος τοῦ τάφου κατὰ τὸ Δ, ΒΔ τμήμα του κατόπιν ἀφαιρέσεως δύο - τριῶν στρώσεων ἰσχυρῶς κεκλιμένων πλακωτῶν λίθων ὑπερβαῖνον ὅμως τὸ μέτρον. Πέρα τῆς ἀναγκαίας ταύτης ἀφαιρέσεως λίθων παραμένει ἡ ἀνωμαλία καθόλου τοῦ ΔΒΔ - ΔΝΔ τόξου τῆς θόλου, ἔνθα οἱ ὑπέρτεροι σφζόμενοι λίθοι της, οἱ ὅποιοι εἶχον τοποθετηθῇ ἐγκαρσίως εἰς αὐτὴν καὶ μάλιστα μὲ σχετικὴν κλίσιν πρὸς τὰ κάτω, ἔχουν διαταραχθῇ καὶ ἔχουν ὠθηθῇ αἰσθητῶς πρὸς τὸ κέντρον τοῦ τάφου. Ὅσαύτως κατέστη σαφές ὅτι οἱ λίθοι τῆς Α - Ν - Δ θόλου εἶχον ἀποσπασθῇ βιαίως καὶ δὲν εἶχον καταπέσει. Μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν ταφῶν τοῦ ὑπερτέρου στρώματος ἀνεφάνησαν ἄλλαι καὶ δὴ καὶ ὑπὸ τὴν βορείαν, τὴν δυτικὴν (δύο εἰσέτι) καὶ ὑπὸ τὴν ἀκτῖνα ΚΝ εἰς τὸ ΝΔ τεταρτοκύκλιον. Εἰς τὸ αὐτὸ κατώτερον στρῶμα ταφῶν εὐρέθησαν εἰς διάφορα σημεῖα αἰχμαὶ βελῶν, σφονδύλια ἐκ πηλοῦ ἢ στεατίτου, ἐτι δὲ διάφορα χαλκᾶ, ὡς εἰς τὸ ΒΑ τεταρτοκύκλιον χαλκοῦν τρύπανον ἢ σμίλη¹ (μήκους 10 ἐκ. καὶ πλάτους 0.5 ἐκ.) (πίν. 308α) καὶ κεκαμμένον χαλκοῦν μονόστομον μετὰ δύο ἡλων μαχαίριδιον (πίν. 308β). Ἴσως μαχαίριδια ἐτίθεντο κεκαμμένα εἰς τάφους μὲ σκοπὸν νὰ μὴ χρησιμοποιηθοῦν πλέον, ὡς γνωρίζομεν καὶ ἐξ ἄλλων περιπτώσεων καὶ ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς Κουκουνάρας². Ὡς καὶ εἰς τὸ ὑπερκείμενον στρῶμα, τὰ κτερίσματα εἶναι πολυπληθῆ, εἴτε ἀγγεῖα (τῆς τρίτης πάντοτε περιόδου =

1. Πρβ. Θ. ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΥ, Ὑστερομυκηναϊκοὶ ἐλλαδικοὶ θησαυροί, 1972, σ. 197, πίν. 35α.

2. ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ΠΑΕ 1959, 178 - 179 (τάφος Ἀκόνας 2). Κ. ΔΑΒΑΡΑΣ, BSA 75, 1970, σ. 111 καὶ σημ. 87 καὶ Ν. Κ. ΣΑΝΔΑΡΣ, PPS 21, 1955, σ. 174 - 197.

ΥΕ ΠΙΑ1-2) εἶτε χαλκᾶ καὶ λίθινα ἐργαλεῖα (ψῆφος ἐκ στεατίτου), δόναξ (εἰκ. 4). Τὸ παλαιότερον τοῦτο στρώμα ταφῶν εἶχε καλυφθῇ διὰ κιτρίνου λεπτοῦ χώματος πρὸς δημιουργίαν τοῦ νεωτέρου - ὑπερκειμένου στρώματος ταφῶν. Γενικῶς εἰς τὸ στρώμα τοῦτο ἐπλεόναζον τὰ κρανία, τρία τῶν ὁποίων εἶχον ἀφθεῖ εἰς τὸ κέντρον τοῦ τάφου.

Τὸ σημαντικώτερον ἐξ ἐπόψεως ταφικῶν ἐθίμων εὗρημα τοῦ στρώματος τούτου ἦτο ἐπιμήκης διὰ πλακῶν ἀμυγδαλίτου ἐκτισμένη θήκη, ἐκτεινομένη ἀπὸ τοῦ ΝΑ εἰς τὸ ΝΑ τεταρτοκύκλιον μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ Δ πρὸς Α (πίν. 308γ). Ἐπὶ τῶν τριῶν διατηρουμένων πλακῶν ἀμυγδαλιτῶν ὑπῆρχον καὶ μεμονωμένα ὀστᾶ, τὰ ὁποῖα δυνατὸν νὰ ἦσαν ὑπολείμματα ὑπερκειμένων ταφῶν. Ὁ νεκρὸς ἡ ἡ νεκρά εἶχε ταφῇ ἐκτάδην, λόγῳ ὅμως τῆς διακοπῆς τῆς ἀνασκαφῆς, δὲν ἐξ-τάσθη λεπτομερέστερον. Ὡς κτέρισμα τοῦ νεκροῦ ἐχρησίμευσε καὶ χαλκῇ ψῆφος εὐρεθεῖσα μεταξὺ τῶν ὀστέων αὐτοῦ. Πρὸς Δ τῆς ταφῆς ταύτης ἀνεφάνησαν καὶ δύο ἄλλα κρανία, τὰ ὁποῖα δὲν εἶχον ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὴν κυρίαν ταφήν, τῆς ὁποίας τὰ ὀστᾶ εὗρηγνο ἀνευ οἰασθήποτε τάξεως ἐντὸς τοῦ περιορισμένου τούτου χώρου. Ἐσωτερικῶς ἡ θήκη ἔχει μῆκος 1.20 μ. καὶ πλάτος 20 ἐκ. Κατὰ τὰ φαινόμενα, ἡ θήκη εἶχε χρησιμεύσει βασικῶς πρὸς διατήρησιν τῶν τεθέντων κρανίων καὶ διὰ τὴν ἄλλην ταφήν, οὐσιαστικῶς ὅμως μᾶλλον δέον ὥπως θεωρηθῇ χῶρος ἀνακομιδῆς. Ταφὴ ἐλάχιστα ὑπολειπομένη εὗρέθη καὶ εἰς τὸ Β τμήμα τοῦ τάφου, ζεῦγος δὲ κρανίων κατὰ τὸ Α.

Εἰκ. 4. Δόναξ ἐκ τάφου α 6.

Διάφορα εὐρήματα ἐσημειώθησαν περαιτέρω καὶ αὐτά, σχεδὸν πάντοτε, μεμονωμένα. Οὕτως εἰς τὸ Δ τμήμα ὑπὸ τὴν δυτικὴν ταφήν εὗρέθη ψῆφος ἐκ σαρδίου μήκους 1.31 ἐκ., ἐξάεδρος κατὰ τὰς μακρὰς πλευρὰς καὶ μὲ τμήμα ἀναρτήσεως κατὰ μῆκος. Εἰς τὸ ΝΑ τμήμα ὑπῆρχε πλάξ ἐκ σχιστολίθου (μήκους 5.5 ἐκ., πλάτους 4.5 ἐκ. καὶ πάχους 1 ἐκ.) μὲ δύο ὁπὰς εἰς μίαν γωνίαν, δίκην ἀγνῦθος. Πλησίον τοῦ Ν τοιχώματος εὗρέθη καὶ χαλκοῦν δίηλον μαχαίριδιον, ἔτι δὲ ἐκ τοῦ ΝΑ τμήματος τμήμα λαβῆς ἐτέρου καὶ χαλκῇ τριχολαβίς μήκους 9 ἐκ.

Γενικῶς ἐκ τῶν ὡς ἄνω εὐρημάτων ἀποδεικνύεται ὅτι τὸ κατώτερον τοῦτο στρώμα ταφῶν εἶχε πλουσιώτερα ἢ τὸ ὑπερκείμενον κτερίσματα. Ἴσως ὑπῆρχον καὶ ἄλλα τὰ ὁποῖα ἀπεμακρύνθησαν λόγῳ τῆς μακρᾶς καὶ συχνῆς χρήσεως τοῦ τάφου κατὰ τὴν τρίτην μυκηναϊκὴν περίοδον. Ἐπόπται ἐργασίας: δίδες Β. Βιτσεντζάτου, Ἀν. Δεβετζῆ, Μ. Μαρθάρη, Μ. Μαρκέτου, κ. Ἰω. Λιονῆς.

Τάφος α 7

Ὁ τάφος οὗτος, οὗτινος ἡ ὑπεράνω τοῦ στρώματος ταφῶν ἐπίχωσις εἶχεν

ἤδη ἀπομακρυνθῇ κατὰ τὸ ἔτος 1974, παρουσιάζει ἰδιαίτερον ἀνθρωπολογικὸν ἐνδιαφέρον, πέρα τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ, καὶ τοῦτο λόγῳ τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν ἐντὸς αὐτοῦ ἐναποτεθεισῶν ταφῶν (πίν. 308δ). Γενικῶς, κατὰ τὴν παροῦσαν περίοδον, ἐγένετο ἐκτεταμένος καθαρισμὸς τῶν σκελετῶν, εὑρέθησαν δὲ ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν μέγαν αὐτῶν ἀριθμὸν, ὀλίγα μόνον κεραμεικὰ κτερίσματα. Ὁρισμένοι τῶν σκελετῶν εἶχον ἤδη ἀναφανῆ κατὰ τὴν ἀνασκαφικὴν περίοδον τοῦ 1974, ἣτις διεκόπη ἀποτόμως λόγῳ τῆς τουρκικῆς εἰς Κύπρον εἰσβολῆς καὶ αὐτῶν συνεχίσθη ὁ καθαρισμὸς, ὅστις, ἀτυχῶς, δὲν συνεπληρώθη λόγῳ τῆς νέας διακοπῆς τῆς ἀνασκαφῆς εἰς Γουβαλάρη κατόπιν τῆς ἀδυναμίας συμπληρώσεως τῆς ἀπολλοτριώσεως τῆς περιοχῆς. Τὴν αὐτὴν τύχην εἶχε καὶ ὁ περιβόλος τοῦ ταφικοῦ κύκλου Α τοῦ αὐτοῦ ἐξάρματος, οὕτινος περιβόλου μικρὸν μόνον τμήμα παρηκολουθῆθη.

Ὡς διεπιστώθη, μετὰ ταῦτα, δύο κύρια στρώματα ταφῶν ὑφίστανται εἰς τὸν τάφον, ἐξ ὧν τὸ ἀνώτερον φέρει τὸν ἥδη ἐπισημανθέντα ἱκανὸν ἀριθμὸν σκελετῶν. Τὸ κατώτερον ὡς εἰκός, θὰ διατηρῇ, ὁμοίως ἱκανὸν ἀριθμὸν σκελετῶν, ἐὰν κρίνωμεν ἐκ τῆς δεξιᾶς τῆς εἰσόδου εἰς τὴν θόλον τριπλῆς εἰς βάθος βαινούσης ἀνακομιδῆς. Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε παρατηρήσεων φαίνεται ὡσαύτως ὅτι αἱ ταφαὶ αὐταὶ καλύπτουν κατὰ κύριον λόγον τὴν πρώτην, τὴν δευτέραν μυκηναϊκὴν περίοδον, καὶ ἐπὶ ἱκανὸν διάστημα τὴν τρίτην, γενικῶς δὲ ἐν πολλοῖς συμπίπτει ἡ χρῆσις τοῦ πρὸς τὴν χρῆσιν τῶν τάφων 9 καὶ 10 τῆς αὐτῆς ομάδος.

Πέρα τῆς εἰς στρώματα διακρίσεως τῶν ταφῶν αὐτῶν ἐπιτυχάνεται καὶ ἄλλη, ἰδίᾳ δὲ εἰς τὸ καθοριζόμενον εἰς ὅλην τοὺς τὴν ἔκτασιν ἀνώτερον στρώμα. Ἐκεῖ κατὰ βάσιν διακρίνονται ἐξ ομάδες ἀποτελούμεναι ἐκ μεμονωμένου σκελετοῦ, ἐξ ἀνακομιδῆς, ἐξ ὀλίγων ὑπολειπομένων ὀστέων καὶ πλειόνων ὀστέων καὶ ταφῶν. Ὅσα καὶ κρανία εὑρηνται εἰς οἰκτρὰν κατάστασιν λόγῳ τῶν καταπεσόντων λίθων τῆς συμπεσοῦσης θόλου. Εἰς τὸ ὑποκείμενον στρώμα ἔχουν ἐπισημανθῇ τρεῖς ἄλλαι ομάδες ὀστέων ἔνδον τοῦ στομίου, ἐκατέρωθεν. Αἱ ομάδες τοῦ ὑπερκειμένου στρώματος καλύπτουν μέγα τμήμα τῆς ἐπιφανείας τοῦ τάφου πλην δύο σημείων ἔνδον τοῦ στομίου καὶ κατὰ τὸ Δ ἄκρον (ΔΒΔ καὶ ΔΝΔ τόξα) τοῦ τάφου. Τὸ τελευταῖον (δυτικὸν σημεῖον) ἐμφανίζεται γυμνὸν οἷα σδήποτε ταφῆς ἢ μᾶλλον ἀνακομιδῆς λόγῳ τῆς σημειωθείσης ἐκ τοῦ σημείου τοῦτου τῆς θόλου παραβιάσεως καὶ συλῆσεως τοῦ τάφου (ΠΑΕ 1974, σ. 160 - 161) ὡς ἐκ τῆς θέσεως τῆς εἰσόδου οὐχὶ κατὰ τὴν δυτικὴν κατωφέρειαν τοῦ ἐξάρματος ἀλλὰ παραλλήλως πρὸς τὴν κλιτὺν αὐτοῦ. Οὕτως, ὡς εἶχε διαπιστωθῇ, οἱ παραβιάσαντες τὸν τάφον προέκριναν τὸ δυτικὸν τμήμα τῆς θόλου θεωρήσαντες, ἀρχικῶς, ὅτι κατὰ τὸ σημεῖον ἐκεῖνο εὑρίσκετο ἡ εἰσόδος, εἴτε διότι ἀντελήφθησαν ὅτι ἡ καταβληθησομένη προσπάθεια θὰ ἦτο μικροτέρα.

Μεταξὺ ἀπάντων τῶν ἀνθρωπίνων σκελετῶν μεγαλύτερον ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ὁ σκελετὸς μικροσώμου γυναικὸς (πίν. 309α) πλησίον τῆς θόλου (ἀνα-

τολικὸν τμήμα), ἣτις ἔχει ταφῇ ἀκτέριστος ἐκτάδην (μῆκος 1.39 μ.). Ἡ κεφαλὴ τῆς ἀπέχει μόλις 16 ἐκ. ἀπὸ τῆς θόλου, «παραλλήλως» πρὸς τὴν ὁποίαν ἔχει ταφῇ. Κατὰ τὰς διαπιστώσεις τοῦ ὑψηλικοῦ τῆς Ἱατρικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Χρήστου Μπαρτσόκα, ὅστις ἐπεσκέφθη τὴν ἀνασκαφὴν καὶ παρέσχε πολυτίμους παρατηρήσεις καὶ περιγραφὰς περὶ τῶν ἀποκαλυφθέντων σκελετῶν τῶν ἐξαρμάτων **α** καὶ **β** Γουβαλάρη, πρόκειται περὶ γυναικὸς θανούσης πιθανώτατα εἰς ἡλικίαν 35 - 40 ἐτῶν. Ἐκ τοῦ μήκους τῶν μηριαίων ὀστέων (34 ἐκ.) καὶ τῶν βραχιονίων (23 καὶ 22 ἐκ.) ὑπελογίσθη ἀνάστημα ἐν ζωῇ 138.68 ἐκ. ἢ 135.25 ἐκ. Τὸ ἀνάστημα τοῦτο εἶναι σαφῶς κατώτερον τοῦ φυσιολογικοῦ, συνηγορεῖ δὲ διὰ παθολογικὴν αἰτίαν βραχυσωμίας τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ βραχίονες εὐρέθησαν πρὸ τοῦ θώρακος, χαρακτηριστικὸν σύμπτωμα κλειδοκρανιακῆς δυσοστώσεως¹. Πράγματι, ἀνεξαρτήτως τῆς βραχυσωμίας τῆς νεκρᾶς, ἐντύπωσιν προκαλεῖ ἡ στενότης τοῦ σώματος εἰς τὴν θωρακικὴν καθόλου χώραν.

Ἡ ταφὴ αὕτη, ἂν καὶ εὕρηται παρὰ τὸ τοίχωμα τῆς θόλου, ἐν τούτοις εἶναι μεταγενεστέρα πολλῶν ἄλλων ταφῶν εὕρισκομένων εἰς κεντρικώτερα σημεῖα τοῦ τάφου καὶ τοῦτο διότι αὗται εἶναι διαλελυμέναι τελείως ἢ πλείονες ὁμοῦ, προβάλλουσαι σαφῇ τὰ στοιχεῖα τῆς παλαιότητός των. Πέρα τοῦ γεγονότος τούτου ἡ μικρόσωμος αὕτη νεκρὰ εἶχε ταφῇ καὶ μερικῶς ὑπεράνω ἄλλης ταφῆς καὶ εἰς τὸ ἀνώτερον στρώμα ταφῶν τοῦ τάφου. Τὸ μηριαῖον ὅσπου τῆς διαλυθείσης ὑποκειμένης ταφῆς εἶχε μῆκος 38.5 ἐκ. Ἐκ τούτου προῆλθε, κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ κ. Μπαρτσόκα, τὸ ἀνάστημα τοῦ ἀτόμου τούτου (πιθανώτατα γυναικὸς) ἐν ζωῇ 149.19 ἐκ.

Αἱ ταφαὶ τοῦ ἀνωτέρου στρώματος, εἶναι τοὐλάχιστον δώδεκα, ἂν κρίνωμεν ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν φαινομένων κρανίων, εὕρηται δὲ εἰς τὴν κατωτέραν στρώσιν τῶν λίθων τῆς θόλου. Αἱ ταφαὶ τοῦ κατωτέρου στρώματος ἔχουν ἐντοπισθῇ εἰς δύο σημεῖα ἔνδον τοῦ στομίου καὶ εἶναι καὶ ἀνακομιδαὶ καὶ ταφαί. Κατὰ πόσον πρόκειται περὶ λάκκου δεξιὰ ἔνδον τοῦ στομίου θὰ μάθωμεν μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ ὑπερκειμένου στρώματος. Δύο κρανία καὶ τρίτον κρανίον μετὰ τοῦ λοιποῦ σώματος ἐνετοπίσθησαν κατὰ τὸ σημεῖον ἐκεῖνο καὶ δύο εἰς τὸν τελευταῖον νεκρὸν ἀνήκοντα εἰς σωρεῖαν μικρῶν ὀστέων ὑπολειφθέντα ἀγγεῖα, ἅτινα δέον ὅπως ἀνήκουν εἰς τὴν ΥἼ I ἢ II περίοδον. Ἡ ἀρχικὴ περίοδος χρήσεως τοῦ τάφου θὰ γνωσθῇ ὁμοίως μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ ὑπερκειμένου στρώματος ταφῶν.

Ἐν κατακλείδι δυνατὸν νὰ τονισθῇ ὅτι καὶ ὁ συληθεὶς αὐτὸς τάφος ἔχει ἐπιδεί-

1. ΧΡ. ΜΠΑΡΤΣΟΚΑΣ, Κλειδοκρανιακὴ δυσόστωσις παρ' Ὀμήρῳ, Ἀρχεῖα Ἑλληνικῆς Παιδιατρικῆς Ἑταιρείας 36, 1973, τεύχη 107 - 109, σ. 107. Ἡ κλειδοκρανιακὴ αὕτη δυσόστωσις ὀφείλεται εἰς κληρονομικὴν πάθησιν δυσπλασίας, ἐξ ἧς ἔπασχε (κατὰ Μπαρτσόκα) καὶ ὁ Θερεσίτης (κυρὸς τοὺς ὤμους, τῶν ὁποίων τὰ ἄκρα ἔστρεφον πρὸς τὸ στήθος!).

ζει τὴν αὐτὴν κατάστασιν ἣν ἔχουν καὶ ἄλλοι μεσσηνιακοί - τριφυλιακοί θολωτοὶ τάφοι τῶν πρωίμων περιόδων, χρῆσιν συνεχῇ τοῦ ὑπεδάφους καὶ τοῦτο διότι αἱ παλαιότεραι ἀνακομιδαὶ βαίνουν εἰς ἱκανὸν βάθος ὑπὸ τὰ θεμέλια τῆς θόλου. Ἐπόπται ἐργασίας: κ. Ἰω. Λιονῆς, δίδες Ἀν. Δεβετζῆ, Μ. Μαροῦρη, Σταμ. Μαρκέτου.

Τάφος α 8

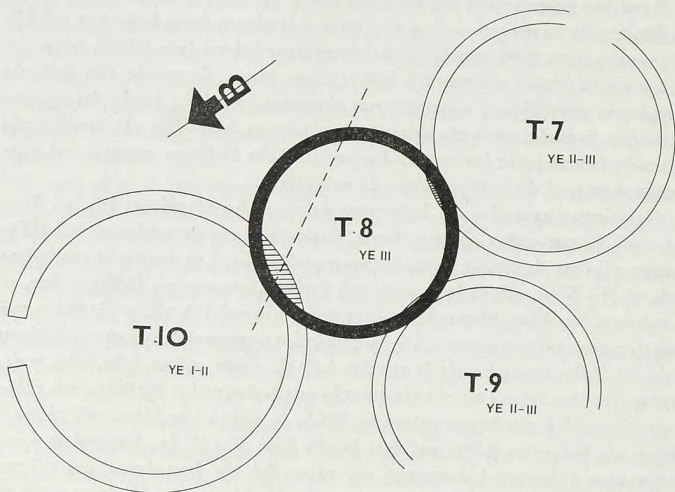
Κατὰ τὴν ἀνασκαφικὴν περίοδον τοῦ ἔτους 1974 εἶχεν ἀποκαλυφθῇ ἀπλῶς τὸ ὑπολειφθὲν κατώτερον τμήμα τῆς θόλου τοῦ τάφου, ὅστις ἐφῆπτετο τοῦ ἤδη ἀνασκαπτομένου ἐβδόμου καὶ τοῦ ἐμφανισθέντος ἐνάτου (πίν. 309β). Λόγω τοῦ ὕψους εἰς τὸ ὅποιον εὐρίσκετο ὁ ὄγδος οὗτος τάφος, ὡς καὶ ἐκ τῶν ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους σημειωθέντων εὐρημάτων κατέστη σαφές, ὅτι ἐχρησιμοποιήθη βασικῶς κατὰ τὴν τρίτην μυκηναϊκὴν περίοδον. Ἐκ τῆς προόδου τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφικῆς ἐρεῦνης προέκυψαν καὶ ἄλλα ἀξιόλογα στοιχεῖα καὶ συμπεράσματα περὶ ὧν ὁ λόγος εὐθὺς ἐν συνεχείᾳ.

Πρωτίστως κατεφάνη ὅτι ἐφάπτεται καὶ μερικῶς στηρίζεται ἐπὶ τοῦ δυτικώτερον ἀναφαινομένου ἐνάτου, ὅστις, ἀκολουθῶν τὴν κατωφέρειαν τοῦ ἐξάρματος, εὐρῆται εἰς σαφῶς χαμηλότερον σημεῖον. Κατὰ τὸ ἀνωτέρον του τμήμα (εἰς τὸ N - NND τόξον) ἐφάπτεται τοῦ νοτίως εὐρίσκομένου ἐβδόμου, ἄρα, οἱ κατώτεροί του δόμοι θὰ συμπλέκωνται πρὸς τοὺς τοῦ BA τόξου τῆς θόλου τοῦ τάφου τούτου καὶ οὐσιαστικῶς ὁ ὄγδος θὰ ὑπέρκειται κατὰ ἐν τμήμα τοῦ ἐβδόμου (εἰκ. 5). Τοῦτο κατεφάνη εἰς ἐν σημεῖον ὑπὸ τὸ νότιον τμήμα, ἐνθα, λίθοι τινές, καθαρισθέντες, ἀνῆκον εἰς τὴν ἐξωτερικὴν σειρὰν δακτυλίου τῆς θόλου τοῦ ἐβδόμου τάφου. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον τὸ NND, N τμήμα τῆς θόλου τοῦ τάφου 8 βαίνει εἰς ἐλάχιστον βάθος καὶ ἔχει ὀλικὸν ὕψος 30 - 50 ἐκ. Περαιτέρω ὅμως ἐνδιαφέρον ἀπέκτησε ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ τάφου διὰ τῆς ἀφαιρέσεως καὶ τοῦ τελευταίου στρώματος τῆς ἐπιχώσεως τοῦ «ὑπεδάφους» τοῦ τάφου κατὰ τὸ BBD - B - BBA αὐτοῦ τμήμα, ἐνθα ὑπὸ τὴν θεμελίωσιν, παρηκολουθηθῇ εἰς ἱκανὸν μῆκος (2.40 μ.) τόξου τὸ ὑποκείμενον N τμήμα τῆς θόλου τοῦ τάφου 10 (πίν. 310α, 310γ). Οὕτως ἐτεκμηριώθη — διὰ τῆς παραλλήλως, βεβαίως, βαινούσης ἀνασκαφῆς τοῦ τάφου τούτου — ὅτι ὁ ὑπ' ἀριθ. 8 θολωτὸς τάφος τοῦ ἐξάρματος εἶχεν ἀνιδρυθῇ ἐπὶ τοῦ παλαιότερου ὑπ' ἀριθ. 10, συνολικῶς δὲ ἐπὶ τῶν τριῶν παλαιότερων περίξ κειμένων τάφων 7, 9, 10 (εἰκ. 5).

Ἐν παρόδῳ δυνατόν νὰ μνημονευθῇ ἡ ἀνεύρεσις ἐν τῇ ἐπιχώσει ταύτῃ τοῦ βορείου τμήματος τοῦ τάφου ἐνὸς χαλκίνου μονοστόμου μαχαριδίου ἐλάχιστα ἀποκεκρουμένου κατὰ τὴν αἰχμὴν, ὅπερ εὐρέθη εἰς βάθος 49 - 62 ἐκ. ἀπὸ τοῦ ἀνωτάτου σωζομένου σημείου τῆς B θόλου, ἥτοι ὡς ἐὰν ἦτο ἐμπεπηγμένον μὲ τὴν αἰχμὴν πρὸς τὰ κάτω. Τὸ μῆκος του — μετὰ τὸν καθαρισμόν — ἀνέρχεται εἰς 13.5 ἐκ., ἔχει δὲ πλάτος μέγιστον εἰς τὴν λεπίδα 1.1 ἐκ. (πίν. 310β). Ἡ λαβὴ του εἶναι κυλινδρική καὶ ἀπολήγει δι' ἀναδιπλώσεως εἰς κρίκον, ὅστις

δυνατὸν νὰ ἐχρησίμευε καὶ δι' ἀνάρτησιν (διάμετρος ὁπῆς 4 χιλ.). Τὸ σημεῖον εἰς τὸ ὁποῖον εὐρέθη δὲν ἀπεῖχε τοῦ τοιχώματος τῆς θόλου καὶ ὡς ἐπίπεδον, εὔρηται ὑπὸ τὸ ἐπίπεδον θεμελιώσεως τοῦ ΝΑ τοιχώματος τῆς θόλου. Προφανῶς ἀνήκει εἰς τὴν ἐπίχωσην τοῦ ὑπεδάφους τοῦ τάφου.

Ὡς περαιτέρω συμπέρασμα δυνατὸν νὰ προβληθῇ τὸ βάθος τῆς ἐπιχώσεως (οὐσιαστικῶς τοῦ ὑπεδάφους) τοῦ τάφου εἰς τὸ Β τοῦτο τμήμα καὶ δὴ καὶ ἐν

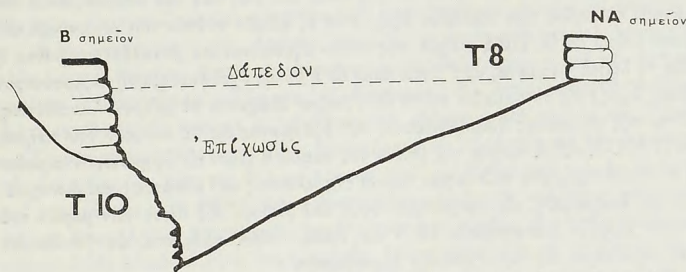

Εἰκ. 5. Κάτοψις τάφων α 7 (Μ. Παλίκισιᾶνος-Ν. Βλαχόπουλος).

συγκρίσει πρὸς τὴν ὁμαλὴν κατάστασιν ἥτις ὑφίστατο εἰς τὸ ΝΑ - Ν τμήμα. Λόγω τῆς κλίσεως τοῦ ἐδάφους πρὸς Δ καὶ πρὸς Β παρέστη ἀνάγκη νὰ δημιουργηθῇ ὄχι μεγαλυτέρου βάθους ἀλλὰ καθ' ὕψος ἐπιχώσις, ἥτις σκοπὸν εἶχε νὰ δημιουργήσῃ ὀριζόντιον δάπεδον ἐπὶ τῇ βάσει τῶν θεμελίων τοῦ ΝΑ-Ν τμήματος τοῦ τάφου, ὅπερ εὐρίσκετο, ὡς εἰκός, εἰς ὑψηλότερον σημεῖον (εἰκ. 6). Οὕτω, πέρα μιᾶς ἐπιχώσεως, ἥτις θὰ εἶχε δημιουργηθῇ παλαιότερον, κατὰ τήν (αὐτήν;) ἐποχὴν τῆς ἀνιδρύσεως τῶν τάφων 7,9,10, παρέστη ἀνάγκη νὰ ὀριζοντιοποιηθῇ εἰς ὑπέρτερον σημεῖον τὸ ἔδαφος εἰς τὰ «κοινὰ» μετὰ τῶν τάφων 9 καὶ 10 σημεῖα (σημεῖα ἐπαφῆς) τοῦ τάφου 8. Οὕτω, ταυτοχρόνως πρὸς τὴν ἐπιτευχθεῖσαν ὑποθεμελίωσιν τοῦ ΒΒΔ - Β - ΒΒΑ τμήματος τῆς θόλου τοῦ τάφου 8, ἐγένετο ὀριζόντιον τὸ δάπεδον τοῦ τάφου δι' ἀναδημιουργίας καὶ ἐπαυ-

ξήσεως — ἰδίᾳ καθ' ὕψος — τῆς ἐπιχώσεως τοῦ τμήματος τούτου τοῦ τάφου.

Τὸ χρονολογικὸν πρόβλημα, ὅπερ ἐνδιαφέρει ἰδιαιτέρως καὶ ὅπερ θὰ ἀναπτυχθῇ καὶ εἰς τὴν ἀκολουθοῦσαν περὶ τοῦ τάφου 10 ἀνασκαφικὴν ἐκθεσιν, εἶναι κατὰ πόσον ὁ τάφος 10 ὑφίστατο ἀκέραιος καθ' ἣν ἐποχὴν ἐκτίζετο ὁ ὄγδοος (8) ἢ εἴχεν ἤδη συμπέσει ἡ θόλος αὐτοῦ. Πρόκειται ὅμως περὶ προβλήματος ὅπερ δεόντως θὰ ἐπιλύσῃ ὁ ἀρχαιολόγος ἂν καὶ ἐλλείπουν τὰ ἀπαραίτητα ἐκ τῆς κατωτέρας ἐπιχώσεως τοῦ βορείου τμήματος τοῦ τάφου 8 πρὸς χρονολόγησιν

Εἰκ. 6. Τομὴ τῶν τάφων α 8 καὶ α 10 (Μ. Παλικισιᾶνος - Ν. Βλαχόπουλος).

στοιχεῖα. Πράγματι ἡ στατική τοῦ ὅλου μελέτη καὶ ἡ ταυτόχρονος μελέτη τῶν ὀστράκων τῆς ἀνωτάτης ἐπιχώσεως τοῦ τάφου 10 ἐπιτρέπουν μίαν κατ' ἀρχὴν ὑπόθεσιν· καὶ αὕτῃ ἡ γενικὴ μελέτη εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιτελεσθῇ.

Πάντως, ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε στοιχείων, ἰδίᾳ δὲ ἐκ τῆς καλῆς, εἰς ὀρίζον-τίας στρώσεις, διατηρήσεως (πίν. 310α) τῶν διαφόρων μερῶν τῆς βορείας θόλου τοῦ ὑπ' ἀριθ. 8 τάφου, δυνατόν νὰ λεχθῇ ὅτι οὐδεμίαν μεταβολὴν ὑπέστη τὸ νότιον τμῆμα τῆς θόλου τοῦ ὑπ' ἀριθ. 10 τάφου, ὅπερ διατηρεῖται ἀλώβητον ὑπὸ τὴν βορείαν θόλον τοῦ ὄγδου τάφου. Οὕτω διετηρήθη καλῶς ἀνὰ τοὺς αἰῶνας καὶ τὸ υπερκείμενον τοῦτο βόρειον τμῆμα τῆς θόλου τοῦ τάφου 8 (πίν. 310γ). Σημειωτέον, τέλος, ὅτι τὸ φαινόμενον τοῦτο — ὑπὸ τὸν ὄγδον τάφον — νότιον τμῆμα τῆς θόλου τοῦ δεκάτου τάφου ἐμφανίζει ἤδη ἀπὸ τῆς βάσεώς του χαρακτηριστικὴν κυρτότητα, σφύζεται δὲ κατὰ κύριον λόγον εἰς ὕψος 80, τοῦλάχιστον, ἐκ., ἔνθα καὶ δημιουργεῖται ἡ ἐκ τῆς καταστροφῆς τοῦ δεκάτου τάφου ἀνωμαλία (πίν. 310α). Ἄρα, ὁ δέκατος τάφος εἴχεν ἤδη καταστραφῇ καὶ ἀπλῶς τὸ νότιον σημεῖον τῆς θόλου του δὲν κατεστράφη πλέον ἐκ τῆς ἀνιδρύσεως τοῦ ὄγδου. Ἡ βεβαιότης αὕτη προσεπικουρεῖται καὶ ἐξ ἄλλου λόγου. Συγκεκριμένως παρατηρεῖται ὅτι τὰ κατώτατα θεμέλια τοῦ βορείου (BBA) τμήματος τῆς θόλου τοῦ ὄγδου τάφου ἐκτίσθησαν ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ νοτίου τμήματος τῆς θόλου τοῦ δεκάτου τάφου καὶ δὴ καὶ εἰς τὸ σημεῖον ὅπου σχηματίζεται ἐπίπεδός τις ἐπιφάνεια ὑπεράνω τοῦ κατωτάτου σφζομένου ἐν κυρτώ-

σει τμήματος (εἰκ. 6). Οὐδὲν ἄλλο στρώμα χώματος ἢ ἄλλου τινὸς παρεμβάλλεται. Ἄρα, εἶναι σαφές, ὅτι ὁ μεγαλύτερος τῶν τάφων τοῦ ἐξάρματος εἶχε καταστραφῇ, προφανῶς λόγῳ ἀδυναμιῶν καὶ ἐλλείψεων — ἐξ ἐπόψεως στατικῆς — τοῦ πρωτομυκηναίου ἀρχιτέκτονος. Ἡ ἀνωτάτη διάμετρος τοῦ τάφου ἀνέρχεται εἰς 4 περίπου μέτρα.

Γενικῶς διατηρεῖται τὸ σύνολον τῶν θεμελιῶν τῆς θόλου, λόγῳ ὅμως τῆς θέσεως τοῦ τάφου, ἰδίᾳ δὲ λόγῳ τῆς γειτονίας του πρὸς τοὺς τάφους 7,9,10 καὶ τῶν ἰδιαζουσῶν συνθηκῶν ἀνεγέρσεώς του (ὡς καὶ τοῦ ὑπερκειμένου δεκάτου) τὸ βάθος τῶν θεμελιῶν ἐξαρτᾶται ἐξ αὐτῶν τούτων τῶν γειτονικῶν τάφων. Οὕτω τὸ Β, BBA τμήμα τῆς θόλου ἐξικνεῖται εἰς μεγαλύτερον βάθος ἢ ὅλα τὰ λοιπὰ τμήματα, κατ' ἐπέκτασιν δὲ ἡ θόλος ἔχει διατηρηθῇ περισσότερον (καθ' ὕψος) εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ὑπερβαῖνον ἐλάχιστα τὸ μέτρον. Ἀντιθέτως, λόγῳ τῆς νοουμένης διαμορφώσεως τοῦ ἐξάρματος εἰς τὸ δυτικόν του τμήμα, τὸ N-NA-A-ABA τμήμα τῆς θόλου τοῦ τάφου 8 εἶναι εἰς ὑψηλότερον σημεῖον ἢ τὰ λοιπὰ τμήματα τοῦ τάφου (λόγῳ τῆς κλίσεως τοῦ ἐδάφους) καὶ διατηρεῖται ὡς ἐσημειώθη, εἰς μικρότερον ὕψος καὶ βάθος. Ἐξ ὅλων τῶν μερῶν τοῦ τάφου κάλλιον διατηροῦνται τὰ Ν καὶ BBA - BBA τμήματα, ὡς θὰ ἴδωμεν καὶ περαιτέρω εἰς τὴν σχετικὴν περιγραφήν.

Οἱ λίθοι τῶν τοιχωμάτων τῆς θόλου εἶναι μικροὶ καὶ μέσου μεγέθους (πάχους μέχρι 10 ἐκ.), γενικῶς δὲ πλακωτοί, εἰς τοὺς ὁποίους περιλαμβάνονται καὶ οἱ «ἀσπροπουλιές». Ὅλοι οἱ λίθοι ἔχουν τοποθετηθῇ εἰς στρώσεις, αἱ ὁποῖαι ὅμως ἐμφανίζονται ἀνισοῦψεῖς. Ὡς κατεφάνη καὶ ἐκ τῆς περυσινῆς ἀνασκαφικῆς περιόδου (1974), λόγῳ τοῦ ὑψηλοῦ σημείου εἰς τὸ ὅποιον εἶχεν ἀνιδρυθῇ ὁ τάφος καὶ λόγῳ τοῦ ἐλαχίστου ὕψους εἰς ὃ διετηρήθη ἡ θόλος του, οἱ λίθοι τῆς συμπεσούσης θόλου, ὄντες ὁρατοὶ καὶ εἰς τὴν ἐπιφάνειαν κατὰ τὸ πλεῖστον, δὲν διετηρήθησαν εἰμὴ εἰς ἐξαιρετικὰ μικρὸν ἀριθμὸν, ἀναληφθέντες καὶ αὐτοὶ ὑπὸ τῶν περιόικων (πίν. 309β). Ἐνδεικτικὴ ὑπῆρξεν, ὡσαύτως, καὶ ἡ ἀπουσία κτερισμάτων καὶ ὀστῶν, πέρα ὀρισμένων ἀνευρεθέντων εἰς τὴν ἐπιφάνειαν σχεδόν, κατὰ τὸ παρελθόν ἔτος. Οὕτως ἡ ἐπίχρσις τοῦ τάφου εἰς τὸ σημεῖον τῶν θεμελιῶν καὶ ἔτι πλέον εἰς βάθος οὐδὲν ἔδειξε καί, ἀσφαλῶς, τὸ δάπεδον τοῦ τάφου ἐστερεῖτο κατ' ὀλοκληρίαν λάκκων, ἐλλείψει, βεβαίως, καὶ παλαιότερων ταφῶν. Οὕτως ἡ ἀπουσία πλειόνων κτερισμάτων καὶ υπολειμμάτων ἀνθρώπων ταφῶν παρουσιάζεται ἀνάλογος πρὸς τὴν κακὴν ἐν γένει διατήρησιν τοῦ τάφου.

Κατὰ τὰ εἰωθότα, ἡ θόλος τοῦ τάφου, εἰς τό, κατὰ τό γε νῦν ἔχον, ὑψηλότερον σφζόμενον ἐν τῇ συνόλῳ του τμήμα τῆς, ἀποτελεῖται ἐκ δύο σειρῶν λίθων, τῆς ἐξωτερικῆς καὶ τῆς ἐσωτερικῆς. Λόγῳ τοῦ σχηματισμοῦ τούτου, οἱ μέσου μεγέθους χρησιμοποιηθέντες λίθοι ἔχουν τοποθετηθῇ κατὰ μῆκος τῆς θόλου, ἤτοι ἡ ἐσωτερικὴ των ὀψις (πρὸς τὸ κέντρον τοῦ τάφου) ἔχει ἐπίμηκες μέτωπον. Εἰς τὸ κάλλιον σφζόμενον Β, BBA, BBA τμήμα τοῦ τάφου οἱ λίθοι εἶχον

τεθῇ ὀριζοντίως ἀλλὰ κατὰ ἀνισοῦψεῖς στρώσεις καὶ ἄνευ κλίσεώς τινος πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου. Ἡ τοιαύτη διαμόρφωσις εἶναι εὐνόητος, διότι ἐν πολλοῖς, τὸ BBA-B-BBA τοῦτο τμήμα ἐχρησίμευεν ὡς θεμελίωσις τῆς Β θόλου, ἄρα οἱ λίθοι ἐκεῖ ἐνεδεικνύετο νὰ εἶναι εἰς ὀριζοντίαν θέσιν. Ἡ ἐνδόκλισις κατὰ ταῦτα θὰ ἤρχιζε, προφανῶς, ὑπεράνω ἀκριβῶς τοῦ ἀνωτάτου ἐκεῖ σφωζομένου σημείου (ὑπεράνω τῶν θεμελίων τοῦ BBA τόξου).

Ἡ εἴσοδος τοῦ τάφου κανονικῶς πρέπει νὰ εὑρίσκετο εἰς τὸ δυτικὸν τμήμα ἀλλὰ δὲν ἔχει καταστῇ δυνατὸν νὰ ἐπισημανθῇ καὶ τοῦτο διότι οὐδὲν σημεῖον τῆς θόλου διαμορφοῦται διαφοροτρόπως εἰς ὀγκωδεστέραν μορφήν. Ἡ περίπτωσις νὰ ἦτο ἐστραμμένη πρὸς Δυσμάς, ἐμφανίζεται ὡς ἐπικρατεστέρα, λόγῳ τῆς κλίσεως τοῦ ἐδάφους. Κατὰ τὴν ἐπανάληψιν τῆς ἀνασκαφῆς, μετὰ τὴν ἀναμενομένην ἀπαλλοτρίωσιν τοῦ χώρου τῆς ἀνασκαφῆς, θὰ ἀντιμετωπισθῇ τὸ θέμα διὰ συνεχίσεως τῆς ἐρεύνης εἰς τὰ ἐξωτερικὰ περιφερειακὰ σημεῖα τῆς θόλου.

Παρατηρητέον, τέλος, ὅτι λίθοι δὲν ὑπῆρχον εἰς ποσότητα εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἐπίχωσιν, ὡς εἰς τοὺς ἄλλους τάφους, ἀλλ' εἰς ἐξαιρετικὰ μικρὸν ἀριθμὸν καὶ σποραδικῶς (πίν. 309β). Ὡς φαίνεται, εἶχον ἀναληφθῇ καὶ αὐτοὶ προηγουμένως. Παραλλήλως παρατηρήθη ὅτι δὲν ὑφίστατο τύμβος πέριξ τῆς θόλου τοῦ τάφου. Οὐδὲ δι' αὐτόν, ἄρα, ἐσχηματίσθη. Οὕτω προκύπτει τὸ πρόβλημα κατὰ πόσον συνεπληρώθη ἡ ἀνδρῆσις τοῦ τάφου ἀνεξαρτήτως τῆς εὐρέσεως ἀριθμοῦ βάσεων ποικίλων ἀγγείων. Οἱ χρησιμοποιοιθέντες διὰ τὴν οἰκοδόμησιν τῆς θόλου λίθοι ἦσαν ποικίλοι, ὡς ἐμφαίνεται καὶ διὰ τῶν δημοσιευομένων φωτογραφιῶν (πίν. 309β, 310α). Οὕτως, ἀνεξαρτήτως ὕψους, ἐτέθησαν τόσον πλακωτοὶ καὶ πλακοειδεῖς λίθοι, ἥτοι «ἀκονόπετρες» καὶ «ἀσπροπουλιές», ὅσον καὶ ἀργοὶ λίθοι ἀδιακρίτως. Οἱ λίθοι οὗτοι δὲν εἶναι, γενικῶς, εὐμεγέθεις καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἐτίθεντο μικρότεροι εἰς δύο σειρὰς κατὰ μῆκος τῆς θόλου. Ὡς πρὸς τὴν τοποθέτησιν τῶν λίθων τούτων κατέστη σαφές ὅτι τόσον οἱ μικρότεροι ὅσον καὶ οἱ μεγαλύτεροι εἶχον ἐστραμμένην πρὸς τὸ κέντρον τοῦ τάφου τὴν μίαν ἐπιμήκη των πλευρὰν ἢ, ἐὰν ἦσαν ἀκανόνιστοι, τὴν ἐπιμηκεστέραν των εἰς τρόπον ὥστε, ὡς καὶ εἰς τὸν θολωτὸν τάφον Βαγενᾶ τοῦ Ἐγκλιανοῦ, τὸ μέτωπον ἐνὸς ἐκάστου λίθου νὰ εἶναι τὸ μεγαλύτερον δυνατὸν. Τοῦτο παρατηρήθη εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς θόλου, ὅπως δὲ ὑπῆρχον αἱ μνημονευθεῖσαι δύο σειραὶ λίθων κατὰ μῆκος τῆς θόλου, εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ἀντιστοίχως σειρὰν ὑπῆρχον λίθοι πρὸς συμπλήρωσιν πάντοτε τοῦ ἀπαιτουμένου πάχους τῆς θόλου καὶ εἰς τοποθέτησιν ὁμοίαν πρὸς τὴν τῶν ἐσωτερικῶν λίθων. Ἐλαφράν, ἐξ ἄλλου, κλίσιν ἔχουν οἱ λίθοι τῆς ΝΑ θόλου, οἵτινες ἀκολουθοῦν τὴν κατὰ τὸ σημεῖον ἐκεῖνο ἐλαφράν κατωφέρειαν τοῦ ἐδάφους. Ἐπόπται ἐργασίας: δ. Β. Βιτσηντζάτου καὶ κ. Μιχ. Παλίκισιᾶνος.

Τάφος α 9

Ὀλίγοι λίθοι, οἵτινες εἶχον ἐπισημανθῇ ἐπιφανειακῶς κατὰ τὴν σύντομον ἀνα-

σκαφικὴν περίοδον τοῦ παρελθόντος ἔτους 1974 (πίν. 311α) δυτικῶς τοῦ ὀγδόου θολωτοῦ τάφου καὶ δὴ καὶ εἰς κατώτερον αὐτοῦ σημεῖον κατὰ τὸ βορειοδυτικὸν ἄκρον τοῦ ἐξάρματος, παρηκολούθησαν συστηματικώτερον μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἐπιμήκων σχιστολίθων (ἀκονόπετραι εἰς τὴν τοπικὴν διάλεκτον), ἀποτελούντων τὸ ἀνώτατον τμήμα ἐπιχώσεως θολωτοῦ τάφου, ὅστις ἡριθμήθη ὡς ὁ ἕνατος τοῦ ἐξάρματος. Πέρα τῶν σχιστολίθων τούτων ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι ἐπονομαζόμενοι ἀσπροπουλιές, πλακωτοὶ ὁμοίως τὴν ἐμφάνισιν.

Ὁ νέος οὗτος τάφος κατέστη ἐμφανές, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, ὅτι ἐφήπτετο πρὸς Ἀνατολὰς τοῦ ὑπ' ἀριθ. 8 καί, ἀναμφισβητήτως, ὅτι ἐμελλε νὰ ἀποδειχθῇ παλαιότερος αὐτοῦ, εἰδικῶς δὲ ὅτι ἐπ' αὐτοῦ ἔχει στηριχθῇ ἐν μέρει τὸ δυτικὸν τμήμα τοῦ θολωτοῦ τάφου 8 (εἰκ. 5). Ἡ οὕτω διαφανομένη διάμετρος τῶν ἐν κυκλικῷ συνόλῳ διατεθειμένων σχιστολίθων ἐμφανίζεται διαμορφουμένη εἰς πρῶτην καὶ δευτέραν κλίμακα μήκους 1.10 μ. (ἐσωτερικὴ διάμετρος) καὶ 1.70 μ. (ἐξωτερικὴ). Διδακτικωτάτῃ ὅμως ἦτο ἡ διευθέτησις αὐτῶν καὶ δὴ καὶ τῶν ὑπὸ τὸ πρῶτον ἀνώτατον στρώμα πεσόντων, ἔτι δὲ τῶν εἰς βάθος ἐπομένων. Οἱ λίθοι οὗτοι εἶναι παράλληλοι μετὰξὺ τῶν, ἀλλὰ εἰς λοξὴν θέσιν, εἶναι δὲ σαφές ὅτι προέρχονται ἐκ τοῦ ΝΔ τμήματος τῆς θόλου καὶ ὅτι κατέπεσαν, ἐν τῇ κυριολεξίᾳ δὲ συνέπεσαν, ὁμοῦ, διατηρήσαντες τὴν ἀρχικὴν ἐν τῇ θόλῳ ἐπαλληλίαν τῶν. Ἀνάλογα παραδείγματα γνωρίζομεν ἐκ τοῦ τάφου 2 τοῦ αὐτοῦ ἐξάρματος καὶ ἐκ Λεβήνος (πρβ. κατωτέρω εἰς τάφον 2 Κυμαίνων). Ἀντιθέτως, ἄνευ οἰασθήποτε τάξεως εἶχον καταπέσει λίθοι τῆς θόλου τοῦ ἀνατολικοῦ ἄκριβῶς σημείου (πίν. 311β-γ).

Εἰς τὸ ὁμοίως διακρινόμενον ὑπολειφθὲν βόρειον τοίχωμα τῆς συμπεσοῦσης θόλου εὐρέθη ἀπολιθωμένος ἐπὶ ἐντοιχισμένου λίθου κοχλίας.

Ὡς φαίνεται, ἐκ τῶν ἐν ἀρχῇ ἀνακαλυφθέντων μερῶν τοῦ τάφου (πίν. 312α), κάλλιον ἔχουν διατηρηθῇ τὰ Β, Α-ΝΑ-Ν-ΝΔ τμήματα τῆς θόλου, ἐνῶ εἶναι σαφές ὅτι ἐλλείπει καθ' ὅλοκληρίαν τὸ ΔΔΒ, Δ, ΔΝΔ τόξον. Εἰς τὸ ΝΔ σφoζόμενον τμήμα τῆς θόλου — εἰς τὴν ἐξωτερικὴν πλευρὰν αὐτῆς — διηνοίχθη μικροτάτῃ τάφρος καὶ ἐδείχθη ὅτι οἱ λίθοι τοῦ τμήματος δὲν βαίνουν εἰς βάθος. Ἄρα, εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο εἶχον ἀπομείνει οἱ δύο καὶ τρεῖς κατώτεροι δόμοι τῆς θόλου καὶ γενικῶς εἰς τὸ τμήμα τοῦτο τὸ ὑψηλότερον σφoζόμενον σημεῖον δὲν ὑπερέβαινε τὰ 25 ἐκ. Τὸ γεγονός, ἐξ ἄλλου, ὅτι οὐδεὶς λίθος ἐκ τοῦ δυτικοῦ τμήματος τῆς θόλου ἀνευρέθη — οὐδὲ δυτικώτερον τοῦ τάφου κατὰ τὴν κατωφέρειαν τοῦ ἐξάρματος — ἐπιτρέπει εἰς ἡμᾶς νὰ διατυπώσωμεν τὴν ἂποψιν ὅτι ἐπιφανειακοὶ τινες λίθοι τοῦ δυτικοῦ τόξου τῆς θόλου παρελήφθησαν ὑπὸ τῶν γηγενῶν πρὸς οἰκοδόμησιν τῶν οἰκιῶν τῶν εἰς τὴν σημερινὴν Κουκουνάραν.

Ἐκ τῆς ἀνωτάτης ἐπιχώσεως τοῦ τάφου (τῶν σχιστολίθων τῆς συμπεσοῦσης θόλου) διεκρίθησαν δύο μεῖζονα κύρια στρώματα καταπεσόντων σχιστολίθων, ὑπ' αὐτὰ δὲ ὑπῆρχε χῶμα. Εἰς βάθος 1.02 μ. καὶ ἐξῆς ἀπὸ τοῦ ἀνωτά-

του νῦν σφωζομένου σημείου τῆς ΝΑ πλευρᾶς ἀνευρέθη μεμονωμένη εἰς τεμάχια χαλκῇ τριχολαβίς, ὡς, ἐπίσης, ὠρισμένα — εἰς διάφορα σημεία — ἀγγεῖα, ἀνθρωπίνῃ κεφαλῇ καὶ ὀστέ. "Απαντα ταῦτα ὑποδηλοῦν τὴν κατὰ τὴν τρίτην μυκηναϊκὴν περίοδον χρῆσιν τοῦ τάφου, πλὴν ὅμως, λόγῳ τοῦ ἄκρως ἀποσπασματικοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἀνθρωπολογικοῦ ὕλικου, δέον ὅπως θεωρηθῇ ὅτι ὁ τάφος ἐχρησιμοποιήθη καὶ κατὰ τὰ τέλη τοῦ 15ου αἰῶνος καὶ κατὰ τὸν ἐπόμενον, ἀλλ' ἀπερρίφθησαν ἐκτὸς τοῦ τάφου τὰ πλεῖστα ἀνθρωπολογικὰ λείψανα καὶ πιθανῶς καὶ ἄλλα κτερίσματα. Βεβαίως, ὡς καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς τάφους, ἡ διατήρησις τῶν ἀγγείων δὲν εἶναι καλὴ καὶ εἰς αὐτὸ ἔχει συντελέσει ἡ πάλαι ποτὲ ἀτελής ὀπτησίς των.

Τὸ παχὺ στρώμα ἐπιχώσεως τῆς τρίτης μυκηναϊκῆς περιόδου περιλαμβάνει ἐπὶ πλεόν καὶ πλῆθος λίθων, οἵτινες (προερχόμενοι κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τῆς συμπεσούσης θόλου) παρεμβάλλονται καθ' ὕψος μεταξὺ τῶν κεραμεικῶν κτερισμάτων. Εἰς τὰ τελευταῖα περιλαμβάνονται μόνωτον φιαλίδιον μετὰ προχοῆς καὶ ἀπλῆς βάσεως, ραμφόστομος πρόχους τοῦ τύπου τοῦ ἀποδιδομένου εἰς τὴν πρώιμον ΥΕ ΙΙΑ1 φάσιν (εὑρεθεῖσα κεκλιμένη παρὰ τὴν θόλον κατὰ τὸ ἀνατ. σημεῖον τοῦ τάφου), ἔτι δὲ κυλινδρικὸν τρίωτον ἀλάβαστρον (πυξίς), ἀμφορεὺς μικρῶν διαστάσεων ὡς καὶ ὁμοίωμα ἀπισσχήμου πιθαμφορέως μικροῦ ὕψους τῆς πρώιμου ΥΕ ΙΙΑ2 φάσεως. Ἐκ τῆς ἀνευρέσεως γενικῶς ἀγγείων τινῶν πλησίον τοῦ τοιχώματος τῆς Α-ΝΑ θόλου, συνάγεται ὅτι ἤδη κατὰ τὴν τρίτην μυκηναϊκὴν περίοδον ταῦτα (π.χ. ἡ πρόχους) παρεμερίσθησαν διὰ τὰς νέας, τόσον ἀποσπασματικῶς ὑπολειφθείσας ταφάς (κρανίον καὶ τινα μείζονα ὀστέ). Τὸ σύνολον, ὡσαύτως, τῶν κτερισμάτων, δέον ὅπως σημειωθῇ ὅτι εὑρέθη σχεδὸν εἰς τὸ Α-ΑΝΑ τμήμα τοῦ τάφου καὶ δὴ καὶ εἰς μικρὰν ἀπὸ τοῦ τοιχώματος τῆς θόλου ἀπόστασιν. Τὸ γεγονός ἐφείλεται εἰς τὴν καλὴν διατήρησιν τοῦ τοιχώματος τῆς θόλου κατ' ἐκεῖνο τὸ σημεῖον. (Τὰ κτερίσματα, τὰ ὅποια τυχὸν ὑπῆρχον κατὰ τὸ δυτικώτερον τμήμα τοῦ τάφου, ἀπὸ τοῦ δαπέδου τοῦ τάφου καὶ ἄνω, παρεσύρθησαν ὑπὸ τῶν ὑδάτων τῆς βροχῆς ἢ ἄλλως πως μετὰ τὴν ἐπὶ μακρὸν διαρκέσασαν καταστροφὴν τοῦ τάφου καὶ τὴν μερικὴν ἀνάληψιν τῶν λίθων τῆς θόλου λόγῳ τῆς κατωφερείας τοῦ σημείου ἐκεῖνου.)

Αὕτῃ ᾗτὸ ἡ εἰκὼν ἦν ἐνεφάνισεν ὁ τάφος ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν του κατὰ τὴν τρίτην μυκηναϊκὴν περίοδον, δὲν ἀποκλείεται δὲ νὰ εἶχον γίνεαι καὶ τότε ἀνακομιδαί, ἀν κρίνωμεν ἐξ ὁστού εὑρεθέντος μεταξὺ δύο λίθων τοῦ βορείου τμήματος τῆς θόλου εἰς σχετικὸν ὕψος ἀπὸ τοῦ δαπέδου. Προηγουμένως, ὅμως, ὡς φαίνεται, παρέμεινεν, ἐπὶ ἡμισυ αἰῶνος (ΥΕ ΙΙΒ φάσις) καὶ πλεόν ἀχρησιμοποιεῖται, ὅσον ἡ ἀπουσία τῶν ἀντιστοίχων κτερισμάτων δὲν εἶναι τυχαία, δὲν ἐφείλεται δηλαδὴ εἰς ἀπομάκρυνσίν των ἀπὸ τοῦ τάφου. Μεμονωμένον εὑρημα, ἐν συνεχείᾳ, ἀπετέλεσε τὸ σφωζόμενον τμήμα λεβητοκυαθίου μετὰ τῆς συνήθους διὰ τὴν μεσσηνιακὴν-τριφυλιακὴν περιοχὴν διακοσμῆσεως τῆς ρακέττας καὶ τμήμα ἀνθρωπίνου σκελετοῦ. Οὕτως εἶχεν ἡ κατάστασις εἰς τὸν τάφον

μέχρι τοῦ δαπέδου, ὅπερ ἐχρησιμοποιήθη, ἀναμφισβητήτως, κατὰ τὴν πρώιμον ὕψη Π περίοδον, πλὴν ὅμως εἰς ὀλίγας περιπτώσεις.

Τὰ εὐρήματα τοῦ δαπέδου ἦσαν περιωρισμένα καὶ εἰς αὐτὰ περιλαμβάνεται τὸ μέγιστον σφζόμενον τμήμα λιθίνου πελέκεως (κατὰ τι ὑψηλότερον τοῦ δαπέδου), ἔτι δὲ ἀκτέριστος σκελετὸς πλησίον τοῦ κέντρου κατὰ τὸ δυτικὸν τοῦ τάφου ἡμικύκλιον. Ὑπὸ τὸ δάπεδον, κατὰ τὸ ANA τμήμα τοῦ τάφου καὶ πλησίον τοῦ ἀντιστοίχου τοιχώματος τῆς θόλου, εὐρέθη λάκκος περιλαμβάνων διπλὴν ἀνακομιδὴν τῆς πρώιμου δευτέρας μυκηναϊκῆς φάσεως (πίν. 312α-β). Οὕτω, τῇ βοήθειᾳ καὶ ὀρισμένων κτερισμάτων, εἶναι δυνατόν νὰ ἀνασυσταθῇ ἡ ἱστορία τοῦ τάφου κατὰ τοὺς πρώιμους μυκηναϊκοὺς χρόνους καὶ ὥσως καὶ ἀργότερον. Γενικῶς εἰπεῖν, ὁ τάφος ἐχρησιμοποιήθη κατὰ τὴν πρώιμον ὕψη Π περίοδον, μετὰ ταῦτα δέ, εἰς ἄγνωστον εἰς ἡμᾶς χρονικὴν στιγμήν, ἐγένετο ἡ ἀνακομιδὴ τῶν δύο παλαιότερων (πρώτων) ταφῶν πρὸς δημιουργίαν ἱκανοῦ χώρου διὰ τὰς νέας ταφάς (πίν. 312α). Ὡσὼς τότε ἐγένετο ὁ ἐνταφιασμὸς τοῦ δυτικοῦ νεκροῦ (πίν. 312α) καὶ τοῦτο διότι οὗτος (ἢ ἡ νεκρά) ἐτάφη εἰς τὸ δεξιὸν πλευρὸν καὶ εἰς ἐλαφρῶς συνεσταλμένην στάσιν, οὐχὶ δὲ ἐκτάδην. Τὸ παράδοξον εἶναι ὅτι ἐπηκολούθησε μετὰ ταῦτα (ἢ ἀπὸ τῆς στιγμῆς τῆς διπλῆς ἀνακομιδῆς) περίοδος μακρᾶς ἀχρησίας τοῦ τάφου (πλὴν τῆς περιόδου ἣν ἀντιπροσωπεύει τὸ λεβητοκύθιον), ὑπεράνω τοῦ δαπέδου τοῦ ὁποῖου (τοῦ τάφου) συνεχίσθησαν — μεταγενέστερον — νὰ γίνωνται ἐνταφιασμοὶ μελῶν τῆς αὐτῆς ἢ ἄλλης οἰκογενείας.

Κατὰ ταῦτα, αἱ δύο παλαιότεραι τοῦ τάφου ταφαὶ ἀπέληξαν ὡς ἀνακομιδαὶ εἰς τὸν λάκκον τοῦ ANA τμήματος τοῦ δαπέδου. Ἐκ τῶν δύο τούτων ταφῶν διετηρήθησαν τὰ δύο κρανία καὶ τινα ἐπιμήκη ὅστ᾽, μεταξύ δὲ τῶν κτερισμάτων ζευγὸς αἰχμῶν βελῶν (ἐκ πυρίτου καὶ ὀψιανοῦ) (πίν. 312β) καὶ ὕψη III κύπελλον Κεφτί (πίν. 312β). Οὕτως, ἄπαξ ἔτι, διαπιστοῦται ὅτι ἐπιθυμία τῶν Πρωτομυκηναίων ἐκείνων ἦτο νὰ διαφυλάττουν τὸ μέρος ἐκεῖνο τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος ὅπερ ἐπίστευον ὅτι ἔχει μεγαλύτεραν σημασίαν, τὸ κρανίον. Τοῦτου ἕνεκα διεφύλαξαν ἀμφότερα τὰ κρανία¹, ἐν μὲ κατεύθυνσιν πρὸς ΔΝΔ καὶ τὸ ἕτερον ἀντιθέτως πρὸς ΑΒΑ. Τὰ κρανία ταῦτα δὲν ἀνῆκον εἰς νεανικῆς ἄλλ' εἰς μεγαλυτέρας ἡλικίας ἄτομα καὶ τοῦτο διότι αἱ ραφαὶ τῆς θόλου τοῦ κρανίου αὐτῶν ἔχουν ἀπαλειφθῇ. Ἡ ὑπαρξίς, ἐξ ἄλλου, τοῦ κύπελλου ὑπεράνω τῶν ὀστέων τῆς διπλῆς ταύτης ἀνακομιδῆς ἀποτελεῖ ἴδιον τῶν ἀνακομιδῶν τοῦ ἐξάρματος τούτου, ὡς ἀπαντᾷται ὅμως καὶ εἰς ἄλλας περιπτώσεις.

Ὑπεράνω τοῦ λάκκου εὐρέθη περαιτέρω, εἰς τι σημεῖον δευτέρα μικρὰ χαλκῆ τριχολαβίς, τεθραυσμένη ὡς καὶ ἡ πρώτη, καί, τέλος, εἰς ὑψηλότερον κατὰ τι σημεῖον εὐρέθησαν ὁ μνημονευθεὶς τεθραυσμένος λίθινος πέλεκυς, οὗτινος ἐλείπει τὸ ὀπίσθιον τμήμα κατὰ μῆκος τῆς ὁπῆς στειλεώσεως², καί, ἐφαπτόμενον

1. Ἀντιθέτως, κρανία παρέμειναν ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ τάφου α 10.

2. ΠΑΕ 1974, σ. 144.

καθ' ὕψος, τὸ σωζόμενον τμήμα τοῦ λεβητοκυαθίου μὲ τὴν διακόσμησιν τῆς ρακέττας, οὗτινος ἐσώθη καὶ ἡ λαβή.

Μετὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ δαπέδου κατὰ τὴν μυκηναϊκὴν περίοδον ἠκολούθησεν ἡ ὁμοίως μνημονευθεῖσα, δυτικὴ ταφή εἰς ἐλαφρῶς πῶς συνεσταλμένην στάσιν — παρὰ τὴν ὑπαρξίν περίξ χώρου — μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς Νότον, ἀλλ' ἐστραμμένην πρὸς Ἀνατολάς. Ὁ νεκρὸς εἶχε τεθῆ εἰς τὸ δεξιὸν πλευρόν, σφίζεται δὲ σχεδὸν ἐν τῷ συνόλῳ του καλῶς, πλην τῆς κεφαλῆς, ἥτις ἔχει θραυσθῆ ἐκ τῆς συμπτώσεως τῆς θόλου. Κάλλιον σφύζονται αἱ κνήμαι αὐτοῦ, αἱ ὁποῖαι ἐμφανίζουσιν βύθισίν τινα πρὸς Βορρᾶν. Ὁ σκελετὸς ἔκειτο, ἀναμψισθητήτως, ἐπὶ τοῦ δαπέδου καὶ τοῦτο διότι τοῦτο ἦτο ἀρκούντως σκληρόν. Ὁ σκελετὸς ἀπεῖχε τοῦ κέντρου 56 ἐκ., ἀνῆρχετο δὲ τὸ σωζόμενον μῆκος του εἰς 1.40 μ. Περαιτέρω τὸ μῆκος τοῦ βραχίονος ὑπελογίσθη εἰς 29 ἐκ., τὸ μῆκος αὐτοῦ εἰς 41 ἐκ. καὶ ἡ κνήμη πλέον τῶν 35 ἐκ.

Ἐκ τῆς ἐρεῦνης διὰ τὸ δάπεδον προέκυψε καὶ ὡς συμπέρασμα ὅτι τὸ δυτικὸν τόξον τῆς θόλου ἡδράζετο ἐπὶ τεχνητῆς βάσεως καὶ τοῦτο διότι τὰ θεμέλια τοῦ νοτίου τμήματος τῆς θόλου δὲν ἀκολουθοῦν τὴν κατωφέρειαν τοῦ ἐξάρματος, ἀλλὰ παραμένουν ὀρίζοντια. Οὕτω καὶ ὁ δυτικὸς σκελετὸς, κείμενος ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ τάφου, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὅτι εὑρητο εἰς βάθος ἐν σχέσει πρὸς τὸ δυτικὸν θεμέλιον τῆς θόλου καὶ εἰς τὸ ὕψος τῶν θεμελίων ἐν σχέσει πρὸς τὰ θεμέλια τοῦ ἀνατολικοῦ ἡμικυκλίου τοῦ τάφου.

Ἡ θέσις τῆς εἰσόδου: Πρόβλημα εἰσέτι ἀποτελεῖ ἡ θέσις τῆς εἰσόδου τὸ μὲν λόγῳ τοῦ μεγάλου μήκους ἐλλείποντος τόξου τοῦ δυτικοῦ τοιχώματος τῆς θόλου, τὸ δὲ λόγῳ τῆς διακοπῆς τῆς ἀνασκαφῆς εἰς τὸ ἔξαρμα τοῦτο. Ἐν τούτοις θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ὑποστηριχθῇ προσωρινῶς, ἂν καὶ τὸ πρᾶγμα δὲν εἴναι ἐμφανές, ὅτι ἡ εἴσοδος εὑρηται εἰς τὸ Β τμήμα τῆς θόλου, ὅπου δὲν ὑφίσταται ἡ ἐνδεδειγμένη διὰ τοίχισιν λίθων τάξις. Ἐκεῖ θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ὑπῆρχε καὶ ἡ ἀργολιθοδομὴ τοῦ στομίου. Τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς θόλου εἶναι παχύτερον ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ ΝΝΔ καὶ εἰς αὐτὸ βοηθεῖ καὶ ἡ κατωφέρεια τοῦ ἐδάφους (ἂν καὶ σημειοῦται καὶ εἰς τὸ δυτικὸν σημεῖον). Δι' ἓνα ὅμως εἰσέτι λόγον δέον ὅπως ἀποκλεισθῇ ὅτι τὸ δυτικὸν τμήμα περιελάμβανε τὴν εἴσοδον τοῦ τάφου: λόγῳ τοῦ δυτικοῦ σκελετοῦ, ὅστις ἐτοποθετήθη, ἐξ ὅλου τοῦ ἐλευθέρου εἰς ὅλην τὴν λοιπὴν του ἔκτασιν δαπέδου τοῦ τάφου, εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο. Ὁντως θὰ ἦτο ἀδιανόητον νὰ εἶχε τοποθετηθῇ ὅπισθεν τοῦ στομίου ὁ νεκρὸς καὶ νὰ μὴ εἶχε τοποθετηθῇ εἰς ἄλλο σημεῖον καθ' ἣν στιγμὴν ὁ τάφος ἐχρησιμοποιήθη καὶ κατὰ τὴν τρίτην μυκηναϊκὴν περίοδον.

Οὕτως ὁ τάφος ἀνήκει σαφῶς εἰς ἐκείνους ὧν ἡ εἴσοδος εὑρηται πρὸς τὴν κατωφέρειαν τοῦ ἐξάρματος καὶ οὐχὶ παραλλήλως πρὸς τὴν κλιτὸν αὐτοῦ. Διαμέτρος: 3 μ.

Ὡς καὶ εἰς τὰ ἄλλα γνωστὰ παραδείγματα (π.χ. α 7) τὸ κατώτερον τμήμα τῆς θόλου ἔχει στενότερα τὰ θεμέλια, μὴ ὑπερβαίνοντα, προφανῶς, τὰ 30 ἐκ.

Αἱ εὐθὺς ὑπερκείμεναι στρώσεις λίθων ἐδημιουργήθησαν παχύτεραι, κατὰ τὰ εἰωθότα, οὕτω δὲ καθ' ἑξῆς καθ' ὕψος. Αἱ ὑπεράνω τῶν θεμελίων στρώσεις (οἱ δακτύλιοι τῆς θόλου) εἶναι οὐσιαστικῶς ἀμφιπρόσωποι, ἤτοι ἀποτελοῦνται ἐκ δύο σειρῶν λίθων εἰς τρόπον ὥστε καὶ ἡ ἐξωτερικὴ καὶ ἡ ἐσωτερικὴ περιφέρεια τῶν δακτυλίων τῆς θόλου νὰ σχηματίζονται κανονικῶς (μετὰ μετώπου). Ἡ ἐνδόκλισις τῆς θόλου εἶναι ὁμοίως κανονικὴ, ἐξ ὧσαν δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ τοῦ Α-ΝΑ-Ν τόξου τῆς θόλου. Οἱ ἐπιμήκεις λίθοι τῶν ὑπεράνω τῶν θεμελίων στρώσεων ἔχουν τεθῆ ἑγκαρσίως εἰς τὸ τοίχωμα τῆς θόλου καὶ ἀπὸ τινος σημείου καὶ ἄνω παρουσιάζουν τὴν γνωστὴν πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν κλίσιν, χάρις εἰς τὴν ὁποίαν καὶ ἐμφανίζεται ἡ ἐνδόκλισις τῆς θόλου.

Εἰς σημαντικὸν βαθμὸν ἔχει καταπέσει ἡ θόλος εἰς τὸ ΒΑ τόξον, ἰδίᾳ δὲ ἡ ἐσωτερικὴ ὄψις τῆς αὐτόθι σχηματιζομένης περιφερείας, ἐνῶ ἡ οὐσιαστικῶς ἐξωτερικὴ διασφάζεται (διαφαινομένων τῶν λίθων) εἰς τὴν περιβάλλουσαν κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο ἐπίχωσιν. Ὁ τάφος α 9 ἐσπερεῖτο, ὁμοίως, τύμβου, προεφυλάσσετο δὲ μόνον ἀπὸ Α καὶ ΝΑ, ἐν τινι δὲ μέτρῳ καὶ ἐκ τοῦ ΑΒΑ τμήματος καὶ τοῦτο διότι περαιτέρω πρὸς ΒΑ εὐρῆται ὁ α 10 τάφος. Εἰς τὴν θόλον τοῦ τάφου ἔχουν χρησιμοποιηθῆ εὐρέως ὡς οἰκοδομικὸν ὕλικὸν οἱ ἀκονόπετρες καὶ οἱ ἀσπροπουλιές. Ὡσαύτως, ἔχουν χρησιμοποιηθῆ καὶ ἀκανόνιστοι εἰς τινα σημεῖα λίθοι. Ἐπιμήκεις λίθοι ἔχουν χρησιμοποιηθῆ καὶ εἰς τὰ θεμέλια τοῦ τάφου (Ν σημεῖον), ἀλλ' ἐκεῖ κατὰ μῆκος τοῦ τοίχωματος τῆς θόλου. Ἐπὶ-πταί ἐργασίας: δ. Γ. Λυμπεροπούλου καὶ κ. Θ. Ξένος.

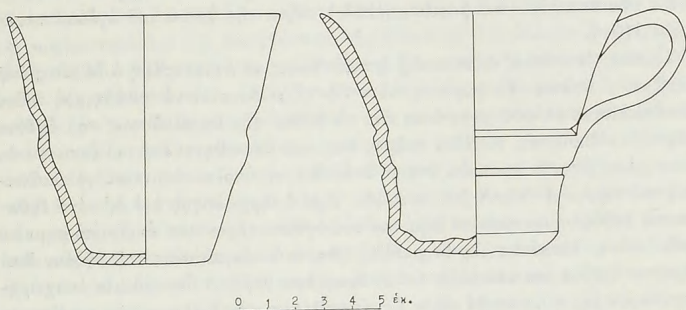
Τάφος α 10

Κατὰ τὴν περυσινὴν ἀνασκαφικὴν περίοδον τοῦ ἔτους 1974 εἶχον ἀναφανῆ ὅσα καὶ ὅστρακα ἐπιφανειακὰ σχεδόν (2 - 5 ἐκ. ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους) εἰς τὴν βορείαν, ὡς σχηματίζεται, κλιτὸν τοῦ ἐξάρματος, κατὰ τὸ ἀνώτερον σημεῖον τῆς κατωφερείας τοῦ τμήματος τούτου τοῦ ἐξάρματος. Τὰ εὐρήματα ταῦτα δὲν ἐξηγεῖται εὐκόλως πῶς εὐρέθησαν εἰς τὸ ὕψος τοῦτο εἰμὴ διὰ τῆς ὑποθέσεως ὅτι πρόκειται περὶ μεταγενεστέρων ταφῶν. Οἱ λίθοι, οἱ ὅποιοι ἀνεφαίνοντο ἐπιφανειακῶς, ἀνῆκον, ὡς ἐδείχθη περαιτέρω, εἰς τὸ Ν, ΝΔ τμήμα τῆς θόλου τοῦ τάφου, εἰς αὐτὸ δὲ τὸ μεῖζον τόξον διετηρεῖτο εἰς ἱκανὸν ὕψος ἡ θόλος, ἂν καὶ μὲ ἰσχυρὰν πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου κλίσιν (πίν. 313α).

Κατὰ τὴν ἀρξαμένην τὸ 1975 ἀνασκαφὴν πρὸς ἀποκάλυψιν τοῦ ὡς δεκάτου ἀριθμηθέντος τάφου τοῦ ἐξάρματος μνημείου συνεχίσθη ἡ ἀνέυρεσις χονδροειδῶν ὀστράκων, ἀπάντων, βεβαίως, ὑπεράνω τῆς ἐπιχώσεως τῆς συμπεσούσης θόλου. Μετὰξὺ τῶν ὀστράκων τούτων ὑπῆρχον καὶ δύο κυλινδρικοὶ λαβαί. Χαρακτηριστικόν, εὐθὺς ἀμέσως διαπιστωθέν, στοιχεῖον ὑπῆρξεν ἡ ἀνέυρεσις εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἀνώτατον στρώμα τῆς ἐπιχώσεως τοῦ τάφου (εἰς βάθος εἰσέτι 30 ἐκ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας) τμήματος προχοῆς μεγάλου ἀγγείου

τῆς ΥΕ II περιόδου, μέρους κύλικος καὶ τμήματος τρίτου, μικροτέρου ἀγγείου (κύλιξ). Τελικῶς ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ δευτέρου ἀγγείου προέκυψαν ἄλλου εἴδους ὄστρακα.

Ἐκ τοῦ στρώματος τούτου προῆλθε καὶ τὸ πρῶτον (ἐκ τῶν τριῶν) κύπελλον Κεφτί τοῦ τάφου, διασῶζον μὲν τὸ ὕψος του, πλὴν ὅμως κατὰ τὴν μίαν του πλευράν, κατὰ τὸν τύπον τὸν χαρακτηριστικὸν τῆς ΥΕ II περιόδου (εἰκ. 7α καὶ πίν. 313β δεξιά). Ἡ βάσις παρουσιάζεται ἐν τῷ συνόλῳ τῆς ἐπίπεδος καὶ ὀρι-

Εἰκ. 7. α. Κύπελλον Κεφτί ἀνωτάτης ἐπιχώσεως εἰς τάφον α 10. β. Κύπελλον Κεφτί ΒΔ τμήματος τάφου α 10 ('Α. Δριγκοπούλου).

ζοντία (καθ' ὅλην τῆς τὴν ἑκτασιν), δὲν σχηματίζεται δηλαδὴ περιφερειακὴ κύρτωσις ὡς εἰς τοὺς τύπους τῆς ΥΕ I περιόδου. Εἰς τὸ εὐθὺς ἐν συνεχείᾳ ἀφαιρεθὲν «στρώμα» περιελαμβάνοντο ὄστρακα ἀγγείου, οὐτινος ἄλλα ὄστρακα εἶχον εὑρεθῇ κατὰ τι ὑψηλότερον, εὑρέθη δὲ καὶ ὄστρακον φέρον ἀνάγλυφον ζώνην διακεκοσμημένην δι' ἐμπιέστων κύκλων. Τὸ ὄστρακον τοῦτο, ὡς ἐκ τοῦ μεγέθους του, ἀνῆκεν εἰς μέγα ἀγγεῖον ὀπτηθὲν ἐλλιπῶς καί, βεβαίως, χρησιμοποιοιθέντος πρὸς τοῦτο, κατὰ τὰ εἰωθότα, λίαν ἀκαθάρτου πηλοῦ. Παρόμοια ὄστρακα πίθων καὶ οἰκιακῶν σκευῶν ἔχουν εὑρεθῇ μέχρι τοῦδε εἰς διαφόρους θέσεις τῆς Μεσσηνίας καὶ Τριφυλίας, προσφάτως δὲ εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τῶν Νιχωρίων (ἐκ στρωμάτων τοῦ τέλους τῆς ΜΕ ἐποχῆς) καὶ ἐπὶ τοῦ ἐξάρματος τούτου (α) Γουβαλάρη τὸ 1973, πλησίον τοῦ τάφου 2. Ὅπως καὶ εἰς τὴν τελευταίαν περίπτωσιν, οὕτω καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ τάφου 10, τὸ ὄστρακον τοῦτο δὲν εἶχε σχέσιν πρὸς τὴν ἀρχικὴν ἐπίχωσην τοῦ τάφου.

Τὰ χρονολογικὰ πλαίσια τοῦ τάφου τούτου περιορίζονται ὑπὸ τῆς ΥΕ I καὶ ὑπὸ τῆς ΥΕ II περιόδου. Ἐὰν ἀνήκῃ εἰς τὸν τάφον τὸ ἀνευρεθὲν μερικῶς σφωζόμενον κύπελλον Κεφτί θὰ ἔχωμεν ἥδη ἀποκτήσει τὴν ἐποχὴν καταστροφῆς τοῦ τάφου, τὴν ΥΕ II περίοδον ἢ κατὰ τι ἀργότερον. Ἡ περίοδος αὕτη

δέον ὅπως θεωρηθῇ ὀρθῇ καὶ τοῦτο διότι ὁ τάφος ὑπ' ἀριθ. 8 ἐκτίσθη ἀκριβῶς ἐπὶ τοῦ νοτίου τμήματος τῆς θόλου τοῦ δεκάτου τάφου. Μεταξὺ τῶν κατωτάτων θεμελίων τοῦ βορείου τόξου, τῆς θόλου τοῦ ὀγδόου καὶ τοῦ σφριζομένου ὑπ' αὐτὸν νοτίου τόξου τοῦ δεκάτου τάφου (εἰκ. 5-6) οὐδὲν ἕτερον στῶμα παρενεβάλλετο, εἶναι δὲ ἐνδεικτικόν, ὥς ἐσημειώθη ἀνωτέρω εἰς τὸν ὀγδοὺν τάφον, ὅτι τὸ νότιον τοῦτο τόξον τοῦ δεκάτου τάφου ἐσφριζέτο κανονικῶς μὲ ἡλξημένην, βεβαίως, κυρτότητα εἰς τὸ κατώτερόν του τμήμα, ὑπεράνω τοῦ ὁποίου, εἰς δημιουργηθεῖσαν ἐπίπεδόν πως ἐπιφάνειαν, εἶχον τοποθετηθῇ οἱ κατώτατοι λίθοι τῶν θεμελίων τοῦ βορείου (BBA) τόξου τῆς θόλου τοῦ ὀγδόου τάφου (πίν. 310γ).

Ὅμοιως δέον ὅπως ἀποκλεισθῇ ἡ περίπτωσις νὰ κατεστράφη ὁ δέκατος ἐνῶ ἐκτίζετο ὁ ὀγδοός. Τὸ γεγονὸς τοῦτο δὲν εἶναι δυνατόν νὰ συνέβη καὶ τοῦτο ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι τὸ βάθος τῆς θεμελιώσεως τοῦ ὀγδόου τάφου — εἰδικῶς εἰς τὸ BBA τμήμα, ὅπου καὶ ἐπικάθηται ἐπὶ τοῦ δεκάτου —, εἶναι μέγα, ἤτοι βαίνει πολὺ ὑπὸ τὸ ἐπίπεδον τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ τάφου A-NA-N-ND-Δ-ΔΒΔ. Ἄρα ὑπῆρχε λόγος καὶ δι' αὐτὸ ἐφθασεν εἰς βάθος σημαντικὸν τὸ θεμέλιον τοῦ ὀγδόου τάφου κατ' ἐκεῖνο τὸ σημεῖον (πίν. 310α). Ὡσαύτως, ὥς ἐσημειώθη ἤδη, ἡ ὑποθεμελίωσις τοῦ ὀγδόου διατηρεῖται ἄριστα καὶ κανονικῇ. Οὕτω θεωρεῖται βέβαιον ὅτι οὐδεμία ὑποχώρησις ἐπισυνέβη, ἡ ὁποία θὰ εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν διάλυσιν τῶν στρώσεων, αἱ ὁποῖαι τὴν ἀποτελοῦν. Ἄρα οἱ κατασκευασταὶ τοῦ ὀγδόου τάφου ἐθεώρησαν ὅτι τὸ νότιον τόξον τῆς θόλου τοῦ δεκάτου παρῆρχεν ἀπόλυτον ἀσφάλειαν καὶ δι' αὐτὸ ἐχώρησαν εἰς τὴν θεμελίωσιν καὶ ἀνέγερσιν τοῦ ὀγδόου. Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἐπεβεβαίωσεν ἡ συνεχισθεῖσα ἀνασκαφὴ τοῦ δεκάτου τάφου, εἰς τὸ νότιον τμήμα τῆς ἐσωτερικῆς ἐπιχώσεως τοῦ ὁποίου ἀνευρέθησαν ἱκανοὶ τὸν ἀριθμὸν καὶ μεγάλου σχήματος, παχεῖς πλακωτοὶ λίθοι, οἵτινες προήρχοντο ἐκ τῆς συμπεσούσης θόλου. Οὗτοι ἐπλήρωσαν τὸ σημεῖον ἐκεῖνο καὶ μετὰ τοῦ συσσωρευθέντος χώματος ἀπετέλεσαν τὸ ἀσφαλὲς ἀντρείσμα τοῦ κατωτάτου τμήματος τῆς νοτίας θόλου τοῦ δεκάτου τάφου, τὸ ὁποῖον ἀντεπεξῆλθε πλήρως εἰς τὸ νέον βάρος τῆς θόλου τοῦ ὀγδόου.

Τὸ μῆκος (ὡς τόξου) τοῦ φαινομένου τούτου ἐντὸς τοῦ ὀγδόου τάφου, ὀρθότερον ὑπὸ τὸν ὀγδοὺν τάφον, νοτίου τμήματος τῆς θόλου τοῦ δεκάτου — καὶ δὴ καὶ τὸ ὑπὸ τὰς ὑποθεμελίωσεις τῆς BBA θόλου τοῦ ὀγδόου περιοριζόμενον — εἶναι 2.40 μ., ἐνῶ τὸ ὕψος τοῦ τμήματος τοῦ 10 μετὰ τοῦ ὑπερκειμένου θεμελίου τοῦ 8 εἶναι 1.70 μ. ἢ, ὥσως, κατὰ τι ὑψηλότερον (πίν. 310α). Ἀποτελεῖται ἀπὸ μικρὰς ἀσπροπουλιὰς καὶ σύγκειται ἐκ δύο μειζόνων ἀναβαθμῶν (ἐξωτερικῶς πάντοτε). Τὸ ὕψος τοῦ κατωτέρου ἀναβαθμοῦ εἶναι 60 ἐκ. (τουλάχιστον). Ὁ ἀνώτερος ἀναβαθμὸς φθάνει μέχρι τοῦ κατωτέρου σημείου τῆς θεμελιώσεως τῆς BBA θόλου τοῦ ὀγδόου καὶ προχωρεῖ ὑπ' αὐτήν. Τὸ γεγονὸς τοῦτο μᾶς ἐπέτρεψε νὰ νοήσωμεν ὅτι ὁ δέκατος τάφος θὰ ἔχῃ ὑποστῇ ἐσωτερι-

κῶς μεγάλην κλίσιν κατὰ τὸ νότιον αὐτοῦ τμήμα, ἤτοι ἰσχυρὰν κοίλανσιν, ἀνάλογον πρὸς τὴν ἠῤῥημένῃν ἐξωτερικὴν κύρτωσιν εἰς ὕψος 60 ἐκ. συνολικῶς ἀπὸ τῆς νοτίου θεμελιώσεώς του. Ταῦτα ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ περὶ καταστροφῆς τοῦ τάφου καὶ τῆς διαδοχῆς του ὑπὸ τοῦ παρακειμένου, οὐσιαστικῶς ὑπερκειμένου, ὀγδόου.

Κατὰ πόσον εἶχεν ἀναμοχλευθῇ ἡ ἀνωτάτη ἐπίχωσις δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑποστηριχθῇ ἀπολύτως. Βεβαίως, εὐρέθησαν ὅστρακα τοῦ αὐτοῦ ἀγγείου εἰς στρώματα ἀπέχοντα κατὰ τὸ βάθος 45 - 50 ἐκ., πλην ὅμως δυνατόν νὰ ᾤσαν ἤδη τεθραυσμένα ἐπὶ τῆς θόλου καὶ τὰ ὅστρακά των νὰ διεσκορπίσθησαν κατὰ τὴν κυρίαν περίοδον τῆς συμπτώσεως τῆς θόλου μὲ ἀποτέλεσμα ἐν ὅστρακον νὰ εὐρεθῇ 45 - 50 ἐκ. βαθύτερον. Ἐξ ἄλλου, ὅλα σχεδὸν τὰ ὅστρακα ποῦ εὐρέθησαν μέχρι τοῦ ἀνωτέρου στρώματος τῶν λίθων τῆς συμπεσούσης θόλου ἀνήκουν εἰς χονδροειδῆ ἀγγεῖα, ἡ ἐμφάνισις τῶν ὁποίων μαρτυρεῖ καὶ τὴν ἔνδειαν τῶν συγγενῶν τῶν ἐνταφιασθέντων καὶ τὴν ἐν πολλοῖς κακὴν των ὀπτησιν ἀλλὰ καὶ τὴν κακὴν των διατήρησιν εἰς τὸ ὕγρον χῶμα τῆς περιοχῆς.

Ἡ ἐσωτερικὴ ἐπίχωσις τοῦ τάφου παρουσιάσθη περαιτέρω πλουσιωτάτη ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς συσσωρευθέντας λίθους τῆς συμπεσούσης θόλου, οἵτινες ᾤσαν μεγάλων πως διαστάσεων πλακωτοὶ λίθοι. Ἐκ τῶν ἀναφανομένων λίθων τῆς τε ἐπίχωσεως καὶ τῆς θόλου προέκυψεν ἡ παντελὴς ἀπουσία «ἀκονόπετρας». Ἀντιθέτως ὑπῆρχον «ἀσπρουπουλιές», τινὲς τῶν ὁποίων (ἐπτὰ) εὐρέθησαν εἰς τὴν ἀνωτέραν ἐσωτερικὴν ἐπίχωσιν. Ἐν παρενθέσει δυνατόν νὰ σημειωθῇ ὅτι, ὡς τυγχάνει εὐνόητον, τὰ ἀγγεῖα, τὰ ὑπεράνω τῶν στρωμάτων τῶν καταπεσόντων λίθων εὐρεθέντα, δὲν ἀνήκουν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν τοῦ τάφου ἐπίχωσιν, ἀλλ' εἰς τὴν ἀνωτέραν, τὴν ὑπεράνω τῆς θόλου ἐπικάλυψιν.

Ἡ σύμπτωσις, ἐξ ἄλλου, τῆς θόλου δὲν ἐπισυνέβη παντοῦ κανονικῶς καὶ ταυτοχρόνως. Τοῦτο κατέστη σαφὲς ἐκ τῆς εἰκόνης ἣν παρέσχον οἱ εἰς διάφορα στρώματα ἐμφανιζόμενοι λίθοι, κατὰ τὸ πλεῖστον πλακωτοί, μικρῶν ἢ μεγαλυτέρων διαστάσεων. Ἡ θόλος εἰς τὰ στρώματα τῶν καταπεσόντων λίθων ἐμφανίζεται ἰδιόμορφος καὶ δὴ καὶ ἐν σχήματι πενταγώνου λόγῳ τῆς ἐπισυμβάσεως ἰσχυρᾶς συγκλίσεως. Τοῦτο ἔστω ὡς ἀπόδειξις τῆς κατὰ καιροὺς καταστροφῆς τῆς θόλου, τῆς ὁποίας οἱ καταπεσόντες λίθοι, πλην μιᾶς περιπτώσεως κατὰ τὸ ΔΒΔ τμήμα τοῦ δαπέδου (πίν. 313γ), εὐρέθησαν ἐν πλήρει ἀταξίᾳ. Τοῦ μείζονος τόξου ΒΒΑ-Β-Δ τῆς θόλου σφύζεται τὸ σύνολον, ἀλλὰ ὡς κατεφάνη ἐκ τῆς προόδου τῆς ἀνασκαφῆς, μόνον κατὰ τὰ θεμέλια. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, λόγῳ καὶ τῆς ἀπὸ τῆς Δ-ΒΔ θόλου σχετικῆς ἀποστάσεως εἰς ἣν ἀνευρέθησαν καταπεσόντες λίθοι, συναγεται ὅτι διεσώθησαν ἅπαντες καὶ δὴ καὶ οἱ κατὰ τὸ ὡς ἄνω τόξον. Καθ' ὅλην τὴν εἰς βάθος ἔρευναν ἀφηγοῦντο συνεχῶς καταπεσόντες λίθοι ἐκ τοῦ δυτικοῦ τμήματος τοῦ τάφου.

Κατὰ τὴν πρόοδον, ὡσαύτως, τῆς ἀνασκαφικῆς ἐρευνῆς διεπιστώθη ὅτι τὸ πρὸ τῶν παραστάδων χῶμα εἶναι σκληρὸν καὶ κιτρινέρυθρον, ἄνευ ὅμως οὐδε-

νὸς ὁστράκου εἰς βάθος, ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὰ στρώματα τῶν καταπεσόντων λίθων τῆς ἐσωτερικῆς ἐπιχώσεως. Κατὰ τὴν ἀφαίρεσιν, περαιτέρω, τῶν καταπεσόντων λίθων (ἐντὸς τῆς θόλου) ἐνεφανίσθησαν καὶ ἐλάχιστα ἵχνη πυρᾶς εἰς τὸ κέντρον τῆς θόλου. Ἀφηρέθησαν ὁμοίως λίθοι καὶ χρώματα, τὰ ὅποια εἶχον ἀφεθῇ προσωρινῶς πρὸς στήριξιν τῶν τοιχωμάτων τῆς θόλου, ἰδίᾳ κατὰ τὸ Ν-ΝΔ τμήμα αὐτῆς. Οὕτως ἐσχηματίσθησαν μεγάλαι κοιλότητες κατὰ τὰ σημεῖα ταῦτα ἔνδον τῆς θόλου. Λόγῳ τῆς μεγάλης ταύτης κοιλάνσεως — ὡς ἐκ τῆς συγκλίσεως τῆς θόλου — ἀφηρέθησαν μετὰ ταῦτα ὠρισμένοι λίθοι ἐκ τοῦ ΝΔ τῆς τόξου οὕτως ὥστε νὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς. Ἡ μεγάλη σύγκλισις ὠφείλετο, βεβαίως, καὶ εἰς τὰς μεγάλας ὠθήσεις ποὺ ἐδέχετο ἐκ τοῦ παρακειμένου — μερικῶς ὑπερκείμενου — τάφου ὑπ' ἀριθ. 8. Λίθοι ἀφηρέθησαν καὶ ἐκ τοῦ Δ τμήματος τῆς θόλου καὶ τοῦ τάφου, κατεφάνη δὲ εὐθὺς ἀμέσως ἡ μεγάλη καταστροφή, ἡ ὅποια εἶχεν ἐπισυμβῇ εἰς τὰς ταφὰς καὶ τὰ κτερίσματά των ἐκ τῆς συμπτώσεως τῆς θόλου. Πράγματι ἡ καταστροφή αὐτὴ ἦτο ἐξαιρετικὰ ἐκτεταμένη, ἰδίᾳ εἰς τὸ κεντρικόν, Δ-Β τμήμα τοῦ τάφου (πίν. 314α). Ἀντιθέτως, ὡς ἐδείχθη μετὰ ταῦτα, αἱ ταφαὶ καὶ ἀνακομιδαὶ τοῦ ΝΔ καὶ (μερικῶς) τοῦ ΝΑ τμήματος τῆς περιφερείας τοῦ δαπέδου δὲν εἶχον ὑποστῇ τὴν ἐκτεταμένην καταστροφήν ἄλλων τομέων τοῦ δαπέδου καὶ τοῦτο διότι προσφυλάχθησαν ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι κατ' ἐκεῖνα τὰ σημεῖα κατέπεσαν τὰ ἀνώτερα μόνον μέρη τῆς θόλου μὲ ἀποτέλεσμα ὀλιγιστοὶ μόνον λίθοι νὰ καταπέσουν πλησίον τῆς περιφερείας τοῦ δαπέδου. Ἀντιθέτως, λόγῳ τῆς ὀλοσχεροῦς συμπτώσεως τοῦ ΒΔ τόξου τῆς θόλου, ἡ ἐπελθοῦσα καταστροφή εἰς τὰ ἀντίστοιχα σημεῖα τοῦ δαπέδου ἦτο καθολικὴ. Διδακτικὴ περίπτωσις ὑπῆρξε τὸ πρῶτον ἐμφανισθὲν εὐθὺς ὑπὸ τοῦς καταπεσόντας λίθους κρανίον τοῦ ὑπ' ἀριθ. 1 σκελετοῦ, ὅπερ εἶχε πληγῇ δεινῶς (πίν. 313γ). Εὐμεγέθης λίθος ἀνευρέθη εἰς τὸ σημεῖον τῆς κοιλάς καὶ ἦτο εἰς ἐξ ἐκείνων οἱ ὅποιοι τὸν εἶχον καταπλακώσει. Τὸ κρανίον ἀπεῖχε 2.20 καὶ 2 μ. ἀντιστοίχως ἀπὸ τῆς ἐσωτερικῆς γωνίας τῆς ἀριστερᾶς καὶ δεξιᾶς τῷ εἰσερχομένῳ παραστάδος τοῦ τάφου. Εἰδικῶς οἱ ὑπερκείμενοι τοῦ τομέως τοῦ σκελετοῦ τούτου λίθοι ἔχουν καταπέσει μὲ σχετικὴν ὁμοιομορφίαν καὶ τάξιν, καὶ οὕτως ὑποδηλοῦται τὸ ταυτόχρονον τῆς πτώσεώς των (πίν. 313γ). Τὰ ὁστρακα, ἐξ ἄλλου, καὶ τὰ παραμερισθέντα ὅσ᾽ αὐτῶν εἰς τὸ Β-Δ τμήμα, καλύπτουν, ὡς ὑπελογίσθη, ἑκτασιν δύο τοῦλάχιστον, τετραγωνικῶν μέτρων.

Πέρα τοῦ δευτέρου μικροῦ κυπέλλου Κεφτί (εἰκ. 7, πίν. 313β ἀριστερά) ὅπερ εἶχε διατηρηθῇ εἰς καλὴν κατάστασιν, ἅτε ἀποκείμενον ἀκριβῶς εἰς τὸ ἄκρον τοῦ δαπέδου (πίν. 314α), συνεκολλήθησαν ἄλλα δύο ἀγγεῖα τοῦ τέλους τῆς ΥΕ Ι ἡ, μᾶλλον, τῶν ἀρχῶν τῆς ΥΕ ΙΙ περιόδου· ταῦτα εἶναι μόνωτον μετὰ νεύοντος πρὸς τὰ ἔξω χεῖλους κύπελλον (FS 211) καὶ κύλιξ μεθ' ὑπερψωμένων λαβῶν καὶ ἀσχηματίστου — ἀνυπάρχτου — οὐσιαστικῶς στελέχους. Ἐκ τῆς καταστάσεως ὡσαύτως εἰς ἣν διετηρήθησαν τόσον ἡ θόλος αὕτη ὡς καὶ

αί θόλοι τῶν τάφων α 7 καὶ 9 προέκυψεν ὅτι κάλλιον διετηρήθησαν τὰ τμήματα ἐκεῖνα τῶν θόλων ἅτινα εἶχον ἐπαρκῆ τὴν κάλυψιν διὰ τοῦ χρώματος τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ἐξάρματος ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ τμήματα τῶν αὐτῶν θόλων, τὰ ὅποια ἦσαν ἀκάλυπτα κατὰ τὴν κατωφέρειαν. Ἦτο, κατὰ ταῦτα, κοινὸν τὸ χαρακτηριστικὸν τῶν τάφων τούτων οἵτινες εἶχον θολωθῆ εἰς περιφερειακὰ σημεῖα τοῦ ἐξάρματος μὲ ἀκάλυπτον καὶ πλέον εὐπαθὲς τὸ τμήμα τῆς θόλου κατὰ τὴν κατωφέρειαν. Τῶν τάφων τῆς ὁμάδος ταύτης τοῦ ΒΔ-δυτικοῦ τμήματος τοῦ ἐξάρματος ἐξαίρεται ὁ ὑπ' ἀριθ. 8 τάφος, οὗτινος ἡ θόλος ἐσώθη ἰσοϋψῶς εἰς ὅλην τὴν τὴν περιφέρειαν.

Ὁμιλήσαμεν περὶ δαπέδου τοῦ τάφου, ἀλλ' εἶναι βέβαιον ὅτι τοῦτο δὲν ἦτο τὸ ἀρχικὸν δάπεδον ταφῶν τοῦ τάφου, ἀλλὰ μεταγενέστερον καὶ τοῦτο διότι τὸ πρῶτον ἀναφανὲν κρανίον (πίν. 313γ) εὑρηται ὑπεράνω στρώματος κιντρινερόθρου ἀργίλου, ὅπερ ἐκτείνεται εἰς μεγάλην ἔκτασιν, ἀνεφάνησαν δὲ ὑπ' αὐτὸ καὶ ὠρισμένοι λίθοι. Οὕτω δέον ὅπως δεχθῶμεν ὅτι θὰ ἐπακολουθήσῃ καὶ ἄλλο στρώμα βαθύτερον καὶ τοῦτο διότι ἡ θόλος βαίνει εἰς βάθος.

Τὸ οὕτω πρῶτον ἀναφανὲν στρώμα ταφῶν εὑρηται εἰς βάθος 1.15 μ. ἀπὸ τοῦ ὑπάρχοντος νῦν ἀνωτάτου δόμου καὶ 1.10 μ. ἀπὸ τοῦ κατωτέρου ἀκραίου σημείου τοῦ ἀνωφλίου ἢ 1.30 μ. ἀπὸ τῆς ἀνωτέρας ἐπιφανείας τοῦ ἀνωφλίου τοῦ τάφου. Ἐκ τῶν ταφῶν τοῦ κυρίου τούτου δαπέδου ταφῶν οὐδεμία ἔφερε κτέρισμά τι οὐδὲ αὐτὴ ἡ ἐντὸς λάκκου εἰς τὸ ΝΑ τμήμα τοῦ δαπέδου. Ὁ σκελετὸς ὑπ' ἀριθ. 1 τοῦ ΒΔ τεταρτημορίου (καὶ πλησίον τοῦ ξέντρου) εἶχε τοποθετηθῆ εἰς μερικῶς ὑπτίαν θέσιν μὲ κεκαμμένους τοὺς πόδας καὶ τὴν κεφαλὴν ἐστραμμένην πρὸς τὰ ἀριστερά, εἰδικώτερον δὲ ἡ ἀριστερὰ κνήμη ἐτέθη ὑπὸ τὸν δεξιὸν μηρόν, ἐνῶ ἡ δεξιὰ κνήμη κατεστράφη καθ' ὀλοκληρίαν. Ἡ τοιαύτη εἰς συνεσταλμένην στάσιν ταφὴ ἐγένετο, ὡς εἰκός, ἀνεξαρτήτως τῆς ὑπάρξεως χώρου, ὅστις, ὅπως σδῆποτε θὰ ὑφίστατο πέραν κατ' ἐκείνην τὴν χρονικὴν στιγμὴν. Πέραν τῶν κνημῶν τοῦ νεκροῦ ὑπῆρχε σειρά πέντε καταπεσόντων, προφανῶς, λίθων, οἵτινες, ἐν τούτοις, ὁμοιάζουν ὡς ὄριον μεταξὺ τῆς ταφῆς ταύτης καὶ τῆς ὑπ' ἀριθ. 3, τῆς ΝΝΔ. Τὸ στόμα τοῦ νεκροῦ τούτου ἦτο εὐρέως ἀνοικτὸν καί, κατὰ τὰ φαινόμενα, πρὸ τοῦ προσώπου τοῦ ὑπάρχοντος ἔτι μικρότατα ὁστ' ἄψιν. Ὁ θώραξ καὶ ἡ κοιλιακὴ χώρα εἶναι, ὡς ἐγένετο ἀντιληπτόν, εἰς θέσιν ὑπτίαν ἀνεξαρτήτως τῆς πλαγίας τοποθετήσεως τοῦ κατωτέρου σώματος. Ἡ σπονδυλικὴ στήλη σχηματίζεται εὐκρινῶς καὶ ἔχει φαινόμενον μῆκος 56 ἐκ. Τὸ μῆκος τῶν μηρῶν ἀνῆρχετο τοὐλάχιστον εἰς 46 ἐκ., κατὰ συνέπειαν θὰ ἐπρόκειτο περὶ εὐσώμου ἐν ζωῇ προσώπου. Ἡ ἀνεύρεσις, ἐξ ἄλλου, πηλίνου σφονδυλίου κατὰ τὸ κατώτερον τμήμα τῆς σπονδυλικῆς στήλης ἴσως ὑποδηλοῖ τὸ γυναικεῖον φύλον. Ὁ στερούμενος οὗτος κτερισμάτων σκελετὸς ἀφηρέθη περιβληθεὶς διὰ γύψου καὶ μετεφέρθη εἰς τὴν ἀποθήκην τοῦ Μουσείου Πύλου (πίν. 313γ, 316β).

Ὁ σκελετὸς ὑπ' ἀριθ. 2 ἀνευρέθη μετὰ ταῦτα εἰς τὴν ΝΑ πλευρὰν τοῦ τάφου

καὶ εἶχε ταφῇ ἐπὶ τοῦ στρώματος τοῦ κιτρινεύθρου πηλοῦ. Γενικῶς εἶχε πληγῇ καὶ αὐτὸς ἐκ τῶν καταπεσόντων λίθων, εἶχε δὲ τοποθετηθῇ εἰς κατεύθυνσιν ἀπὸ ΝΝΔ πρὸς ΒΒΑ μὲ τὴν κεφαλὴν εἰς τὸ νοτιώτερον σημεῖον. Λόγῳ τῶν ὑπερθεν καταπεσόντων εὐμεγέθων λίθων τὸ σημεῖον τοῦτο παρουσιάζεται ὅλως ἀνώμαλον μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἀντικατοπτρίζεται ἡ ἀνώματος αὕτη κατάστασις καὶ εἰς τὰ ὑπολειφθέντα τοῦ σκελετοῦ μέλη. Ἀλλὰ, οὕτως ἢ ἄλλως, θὰ ἐσφύζετο ἀκόμη καλλίτερον ἐὰν ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ὑπ' αὐτὸν ἐδάφους ἦτο ὁμαλωτέρα, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον, προφανῶς, δὲν συνέβαινε.

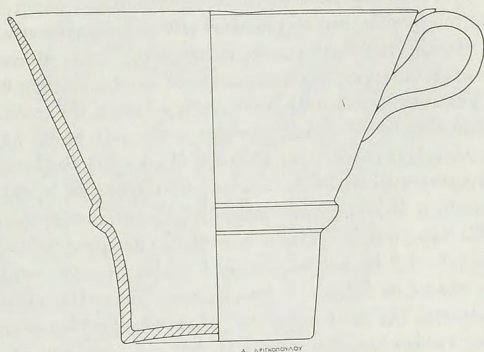
Κατὰ τὸ Ν - ΝΝΔ περιφερειακὸν τόξον τοῦ δαπέδου ἀνευρέθη μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ ὄγκου τῶν καταπεσόντων λίθων καὶ τῆς ἐν γένει αὐτόθι σχηματισθείσης ἐπιχώσεως ὁ τρίτος κατὰ σειρὰν πλήρως σχεδὸν σφῆζόμενος σκελετὸς τοῦ τάφου, ὅστις εἶχε τοποθετηθῇ ὡς ταφῇ μὲ κατεύθυνσιν ἐκ τοῦ Ν σημείου τῆς θόλου πρὸς τὰ ΒΔ (ἐν συνόλῳ ἡ τοποθέτησις του ἦτο ἐκ ΝΑ πρὸς ΒΔ). Οὗτος ἐμετρήθη ἔχον ὑπολειπόμενον μήκος 1.53 μ., ὅπερ ὅμως δὲν ἐκπροσωπεῖ τὴν ἀρχικὴν κατάστασιν τῆς ταφῆς καὶ τοῦτο διότι δὲν ὑπελειφθησαν πλήρη τὰ κάτω ἄκρα οὐδὲ ἡ κεφαλὴ του εὐρέθη πλήρης καὶ κατὰ χώραν.

Ἡ εἰκὼν ἡ ὁποία ἦλθεν εἰς φῶς κατὰ τὸ σημεῖον ἐκεῖνο ἦτο, ὅντως, ὅλως παράδοξος καί, ἀναμφισβητήτως, ὁ τρίτος οὗτος (κατὰ τὴν σειρὰν εὐρέσεως) σκελετὸς εἶχε τοποθετηθῇ ἐπὶ τεσσάρων ἄλλων μετατοπισθέντων κρανίων, ἐξ ὧν τὸ πρῶτον ἦτο ὑπὸ τὸν δεξιὸν του βραχίονα καὶ τὰ τρία ἄλλα πέραν τῆς ἀριστερᾶς χειρός. Ἀπαντα τὰ κρανία δὲν συνωδεύοντο ὑπὸ ἄλλων ὀστέων, ἐξ οὗ καὶ προκύπτει, ἄπαξ ἔτι, ἡ ἰδιαιτέρα, τοῦλάχιστον, μέριμνα ἣν ἐλάβανον οἱ Μυκηναῖοι, ὡς καὶ ἄλλοι εἰς ἄλλας ἐποχάς, διὰ τὸ κυριώτερον μέρος τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος. Ἡ κεφαλὴ τῆς νεκρᾶς, ὡς ὑποδηλοῦται διὰ τοῦ εὗρους τῆς λεκάνης της, ἦτο περίπου κατὰ χώραν, ἀλλ' εὐρέθη ἀνεστραμμένη, ἦτοι ἐστραμμένη πρὸς τὸν αὐχένα τῆς νεκρᾶς, πλὴν τῆς κάτω σιαγόνος, ἥτις εὐρέθη, ὡς καὶ εἰς ἄλλας περιπτώσεις, λόγῳ ἀποσυνδέσεώς της, 25 ἐκ., ὡς ἔγγιστα, βορειότερον. Ἡ ἀνωμαλία αὕτη ἦτο καὶ ἡ μοναδικὴ ἥτις ἐσημειώθη εἰς τὸ σύνολον τοῦ ὁμοίως ἀκτερίστου τούτου σκελετοῦ, ἐπισυμβᾶσα μετὰ τὴν ἀποσάρκωσιν.

Σημειωτέον, τέλος, ὅτι πρὸ τῶν τριῶν τούτων σκελετῶν εἶχεν εὐρεθῇ καὶ ἄλλος, ἐλάχιστα διατηρούμενος, ὁ α, ὀλίγον ἀνατολικώτερον τοῦ ὑπ' ἀριθ. 1, ἀκτερίστος, ἀκέφαλος, συνολικοῦ μήκους περὶ τὰ 35 ἐκ. (πίν. 313γ, 314α) καὶ περαιτέρω (Ν) ἄλλα μεμονωμένα ὀστᾶ β (πίν. 314α, ἄνω δεξιά).

Οἱ σκελετοὶ αὗτοὶ ἦσαν οἱ μόνοι ἐπὶ τοῦ κυρίου δαπέδου ταφῶν ὑπολειφθέντες καὶ ἀσφαλῶς, ὅτε ἐτοποθετήθησαν ἐπὶ τοῦ δαπέδου, εἶχε παραστῇ ἀνάγκη νὰ καθαρισθῇ τὸ σύνολον αὐτοῦ. Οὕτως αἱ προγενέστεραι ταφαὶ μετετοπίσθησαν πρὸς τὰ Β καὶ Δ σημεῖα τοῦ δαπέδου, ἔτι δὲ ὑπολειφθέντα μεμονωμένα ὀστᾶ καὶ κρανία, ὡς τὰ κρανία ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα εὐρέθησαν εἰς τὸ σημεῖον ὅπου καὶ ὁ ΝΝΔ σκελετὸς. Πρόβλημα ἀποτελεῖ κατὰ πόσον τὰ ἐπὶ τῶν ἀνακομιδῶν

τοῦ ΒΔ τόξου εὐρεθέντα κεραμεϊκὰ κτερίσματα ἀνῆκον ἀρχῇθεν εἰς τοὺς προγενεστέρους τοῦ δαπέδου σκελετοὺς καὶ τοῦτο διότι οὐδὲν κτερίσμα εὐρέθη ἐπὶ τῶν νεωτέρων τοῦ δαπέδου σκελετῶν. Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι ἐκτερίσθησαν μετὰ ταῦτα οἱ μετατοπιζόμενοι σκελετοί, ἂν καὶ μία παρομοία περίπτωσις δυσκόλως δύναται νὰ γίνη ἀποδεκτὴ. Ἐν τούτοις τοιοῦτόν τι (κτερίσις) δὲν ἐπιστοποιήθη καὶ διὰ τὰ τέσσαρα κρανία τοῦ ΝΝΔ τόξου τοῦ τάφου, ἅτινα ἦσαν ἐν τῷ συνόλῳ των μεμονωμένα καί, κατὰ τὰ εἰωθότα, ἀκτερίστα.

Εἰκ. 8. Γίγας Κεφτὶ τάφου α 10.

Ἦδη ὅμως ἐπιβάλλεται ὅπως προέλθωμεν καὶ εἰς λεπτομερεστέραν ἐξέτασιν τῶν ἀνακομιδῶν τοῦ ΒΔ τόξου, περὶ τῶν ὁποίων, ὡς κατέστη σαφές, ἔχουν σημειωθῇ ἐν παρόδῳ ἱκανὰ στοιχεῖα. Καὶ πρωτίστως παρατηρητέον ὅτι κατὰ ἐλάχιστα ἑκατοστόμετρα ὑψηλότερον τῶν τριῶν ταφῶν τοῦ δαπέδου τοῦ τάφου εὐρέθησαν, δεινῶς πληγέντα, τὰ ἀγγεῖα καὶ τὰ ὅσῃ τοῦ ΒΔ τούτου τομέως τοῦ τάφου λόγῳ τῶν καταπεσόντων ἀπ' εὐθείας ἐπ' αὐτῶν, ἐλλείψει ἐπιχώσεως, λίθων τῆς θόλου (πίν. 314α). Μεταξὺ τῶν παλαιῶν ἐκείνων ταφῶν αἱ ὁποῖαι παρεμερίσθησαν, περιελαμβάνοντο καὶ ἑξ (6) κρανία κατ' αὐτὸ τὸ ἐλαφρῶς ὑπερυψωμένον ΒΔ τμήμα τοῦ στρώματος ταφῶν καὶ ἀνακομιδῶν τοῦ τάφου, τὰ ὁποῖα καὶ ἀποτελοῦν δεῖγμα τῆς συχνότητος χρήσεως τοῦ τάφου καθόλου.

Εἰς τὴν Β πλευράν τοῦ τάφου ἀνευρέθη — μερικῶς ὑπὸ καταπεσόντα λίθον καὶ εἰς τὸ μέσον περίπου δύο κατεστραμμένων κρανίων — τεθραυσμένον τὸ σημαντικώτερον εὕρημα τοῦ τάφου καὶ τοῦ ἐξάρματος καθόλου, ἐν μεγάλῳ σχήματος πήλινον κύπελλον Κεφτὶ ὕψους περίπου 15.5 ἐκ. (ἀπόστασις 1.40 μ.

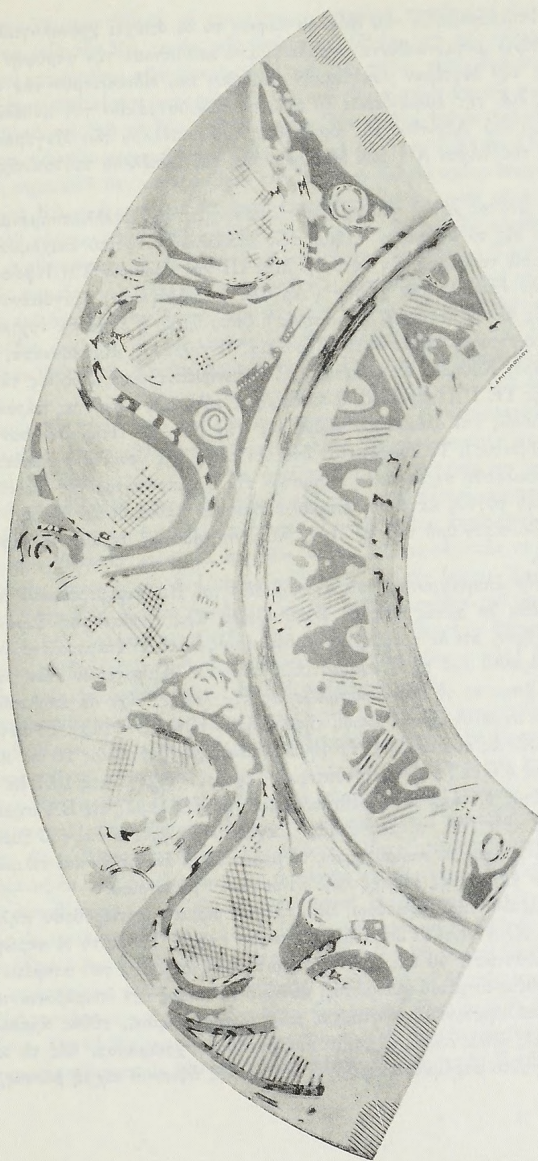
ἀπὸ τῆς βορείου ἐσωτερικῆς γωνίας τῆς δεξιᾶς παραστάδος τοῦ τάφου) (εἰκ. 8 καὶ πίν. 313β). Τὸ ἀγγεῖον τοῦτο ὑπερέχει κατὰ τὰς διαστάσεις καὶ αὐτῶν τῶν χρυσῶν κυπέλλων τῶν Μυκηνῶν καὶ τῆς Περιστεριᾶς, εἶναι δὲ τὸ μέγιστον καὶ τὸ κάλλιστον ἐξ ἐπόψεως ἐνδιαφέροντος, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν διακόσμησιν, μεταξὺ πάντων τῶν γνωστῶν πηλίνων κυπέλλων τοῦ ἡπειρωτικοῦ κορμοῦ, διάφορον δὲ τῶν θαυμασιῶν εὐρημάτων μετὰ θεμάτων ἐκ τοῦ φυτικοῦ ρυθμοῦ τοῦ καθηγητοῦ J. L. Caskey ἐξ Ἀγ. Εἰρήνης Κέας. Ἡ πολυχρωμία του εἶναι, ὡσαύτως, ἐνδεικτικὴ τῆς σημασίας ἣν εἶχε, καί, ὡς εὐρέθη, φαίνεται ὅτι ἀπετέλει προσφοράν (ὑπεράνω ἀνακομιδῆς παλαιότερας ταφῆς, ἥτις, εἴτε ἀπετέλει μέρος τοῦ συνόλου τῶν ἀνακομιδῶν τῶν μετατοπισθέντων ὁστῶν τοῦ ΒΔ τόξου τοῦ τάφου εἴτε ἀνῆκεν εἰς τὰς παλαιότητας ταφὰς αἰτίνες ἐτέθησαν, ὡς θὰ ἴδωμεν μετὰ ταῦτα, εἰς τὸν περιφερειακῶς κατὰ μῆκος τῆς θόλου ἀνοιγέντα λάκκον. Τὸ τελευταῖον τοῦτο θὰ διευκρινηθῇ μόνον μετὰ τὴν ἐπανάληψιν τῆς ἀνασκαφῆς εἰς τὸ ἔξαρχμα τοῦτο, καὶ τοῦτο λόγῳ τῆς μερικῆς τοῦ λάκκου ἐρεῦνης).

Τὸ κύπελλον ἔχει μέσον ὕψος 15.5 ἐκ. (15.4 - 16), διάμετρον χείλους 19.4 ἐκ., διάμετρον βάσεως 9.1 - 9.4 ἐκ., ἀπετελέσθη δὲ ἐκ πλέον τῶν τεσσαράκοντα (περίπου 45) ὀστράκων, αὐτὴ δὲ ἡ βάσις του εἶχε θραυσθῇ εἰς δέκα τεμάχια. Εἰς ὕψος 5.5 ἐκ. εἶναι ὁ πλαστικὸς δακτύλιος τοῦ κυπέλλου, ὅστις ἔχει πλάτος 1.1 - 1.2 ἐκ. καὶ διάμετρον 11 ἐκ. Ἡ ταινιωτὴ του λαβὴ ἔχει ὕψος 5.8 - 6 ἐκ., πλάτος δὲ 2.9 ἐκ. Ἡ διακόσμησις τοῦ κυπέλλου διαιρεῖται εἰς δύο μεῖζονα τμήματα, τὴν ταινίαν ὑπὸ τὸν πλαστικὸν δακτύλιον καὶ τὴν μεγαλύτερου εὗρους ταινίαν ὑπεράνω αὐτοῦ. Τὸ ὑπὸ τὸν δακτύλιον κόσμημα ἐμφανίζεται ἀρκούντως σύνθετον διὰ τῶν καθ' ὁμάδας παραλλήλων, κατὰ τὴν τοποθέτησίν των λοξῶν καὶ ἀγομένων πρὸς γωνίωσιν ἀλλὰ μὴ συναντωμένων γραμμῶν μεταξὺ καὶ ἐκατέρωθεν τῶν ὁποίων τὸ παρεμβαλλόμενον

τραπεζοειδὲς κενὸν πληροῦται μετὰ καστανὸν χρῶμα πλὴν δύο σημείων εἰς τὰ ὁποῖα σχηματίζονται εἰς δακτύλιος καὶ εἰς μικρότατος κύκλος.

Γενικῶς τὰ γενόμενα σχέδια εἶναι καστανὰ καὶ πορτοκαλόχροα (εἰκ. 9).

Τὸ ἀνώτερον διακοσμητικὸν σύνολον ἀποτελεῖται κατὰ βάσιν ἐκ τοῦ κατὰ Furumark πρωτομυκηναϊκοῦ (YE I) διακοσμητικοῦ στοιχείου τῶν ἐναλλασσομένων κατὰ τὴν κατεύθυνσιν καὶ παραλλήλων κατὰ τὴν φορὰν ρακεττοσχημῶν μετὰ δικτυωτῶν κοσμημάτων (FM 63 I ἐν εἰκ. 69 τοῦ ἔργου του MP). Παράλληλον κόσμημα γνωρίζομεν [πρβ. Furumark, MP, σ. 396 (Index), ὑπ' ἀριθ. 1]: α) ἐκ τῶν δύο ὀστράκων ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς θόλου τοῦ θολωτοῦ τάφου τοῦ Αἰγίσθου (ΓΕ I κατὰ Wace), β) ἐκ τοῦ ὕψους 13 ἐκ. ἐκ Μεγάρων (πρβ. B. Kaiser, CVA, Deutschland 40, 1976, πίν. 25) μεγάλου κυπέλλου Κεφτὶ τῆς Βόννης (Akademisches Kunstmuseum) καὶ γ) ἐκ τοῦ τετραῶτου ἀγγείου 193 τοῦ τάφου I τοῦ ταφικοῦ κύκλου Α τῶν Μυκηνῶν, διὰ τὸν ὁποῖον τάφον εἶναι γνωστὸν ὅτι τὸ μὲν εἶναι νεώτερος τῶν

Εικ. 9. 'Ανάπτυγμα διακοσμητικῆς συνθέσεως τοῦ γίγαντος Κερτί.

λοιπῶν ὑπολειφθέντων τοῦ Κύκλου τάφων τὸ δὲ ἀπέχει χρονολογικῶς αὐτῶν. Τὰ ἀνωτέρω μνημονευθέντα παραδείγματα καλύπτουν τὴν στροφὴν τῆς πρώτης πρὸς τὴν δευτέραν μυκηναϊκὴν περίοδον καὶ εἰδικώτερον τὰς ἀρχὰς τῆς δευτέρας διὰ τῆς ἐμφανίσεως τὸ πρῶτον τῶν ὀστράκων τοῦ κυπέλλου Κεφτὶ τοῦ τάφου τοῦ Αἰγίσθου καὶ ἀκολούθως τοῦ κυπέλλου τῶν Μεγάρων, τοῦ τετραώτου τοῦ τάφου Α Ι τῶν Μυκηναίων καὶ τοῦ κυπέλλου τούτου τῆς Κουκουνάρας.

Οὕτω κατὰ καὶ ἡ γνῶσις ὅτι τὸ κόσμημα τῶν ἐναλλασσομένων τούτων ρακετῶν εἰς τὸ ἀνώτερον τμήμα τῶν κυπέλλων Κεφτιοῦ ἐπιχωριάζει, μετὰ τὴν ἐπίδοσίν του κατὰ τὴν ὑσάτην ΜΜ ΙΙΙ καὶ πρώιμον ΥΜ Ι φάσιν, εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἡπειρωτικὴν χώραν (Ἀργολίς καὶ Μεγαρίς) ἐξαγόμενον ἐν ταύτῃ καὶ εἰς ἄλλην περιοχὴν (Μεσσηνία), ὅπου ὅμως ἡ ρακέττα ἀρχικῶς ἐπιδίδει ὡς ρακεττόφυλλον δένδρον (Βορούλια, Ἐγκλιανός, Κουκουνάρα, Περιστεριά, Δενδρά, Κύθηρα, Κακόβατος), εἴτε συνηθέστερον ἀπλῶς εἰς τὰ λεβητοκυάθια τῆς ΥΕ ΙΙΑ περιόδου. Τὸ κόσμημα αὐτὸ τῆς ρακέττας παρακολουθεῖται συνολικῶς ἐπὶ ὀλόκληρον αἰῶνα εἰς τὴν ΝΔ - Δ Πελοπόννησον (Βορούλια - Κακόβατος). Τὸ δυσάρεστον ἦτο ὅτι λόγῳ τῆς γενικῆς ὑγρασίας τῆς περιοχῆς ἀπωλέσθη σημαντικὸν ποσοστὸν τῆς λαμπρότητος τῆς διακοσμήσεως τοῦ ἀγγείου τούτου κατὰ τὸν ἐπακολουθήσαντα καθαρισμόν, διὸ καὶ συνεκολλήθη τὸ δεύτερον ὑπὸ τοῦ κ. Ἀργ. Μαρίνη, εἰδικῶς μεταβάντος πρὸς τοῦτο εἰς Πύλον.

Μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν ἀνακομιδῶν τοῦ ΒΔ περιφερειακοῦ τόξου τῆς θόλου εὐρέθη ὑπ' αὐτὰς τρίηλον γλωσσοειδές, ἄρα ἀμφίστομον, ξυρόν, οὐσιαστικῶς πλήρες, ἔτι δὲ τετράηλον, μονόστομον, κατὰ τι ἐπιμηκέστερον μαχαίριον, σφῶζόμενον καὶ αὐτὸ οὐσιαστικῶς πλήρες. Ἀμφοτέρων τῶν μαχαίριων ἐσφῶζοντο ἅπαντες οἱ ἥλοι προσηλώσεως τῆς λαβῆς, εἶχε δὲ ἀπολεσθῇ μόνον μικρότατον σημεῖον ἐκ τοῦ ἄκρου τῆς λαβῆς αὐτῶν (πίν. 314β). Τὸ ἀμφίστομον ξυρόν, ἀπολύτως συμπαγές κατὰ τὴν κατασκευὴν, ἔχει μῆκος 16 ἐκ. καὶ μέγιστον πλάτος 4.6 ἐκ., ἐνῶ τὸ μονόστομον μαχαίριον ἔχει μῆκος 18.7 ἐκ. καὶ μέγιστον πλάτος 1.7 ἐκ. Ὡς εὐρέθησαν ὁμοῦ, μὲ τὰς λαβὰς εἰς ΒΑ σημεῖον καὶ τὰς αἰχμὰς πρὸς ΝΔ, τὸ μονόστομον μαχαίριον ἐφήπτετο ἐπὶ τοῦ ξυροῦ, εἶχε δὲ ἀποπέσει, θραυσθὲν παλαιότερον, τὸ μετὰ ταῦτα ἀνευρεθὲν καὶ τελικῶς ἀποκατασταθὲν ἄκρον τῆς αἰχμῆς τοῦ μονοστόμου μαχαίριου.

Ὡς ἐσημειώθη καὶ ἀνωτέρω, ὑφίστατο στρῶμα κιτρινερόθρου πηλοῦ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶχον γίνεαι αἱ ὕσταται τοῦ τάφου τεφαί. Ὑπ' αὐτὸ τὸ στρῶμα ἀνεφάνη εἰς ἀπόστασιν 40 ἐκ. ἀπὸ τοῦ ἐσωτερικοῦ σημείου τοῦ στομίου λεπτὸν στρῶμα βαθέος κιτρίνου χρώματος, οὕτινος τὸ πάχος δὲν ὑπερέβαινε τὰ 7 ἐκ. Τὸ παρεμβλλόμενον αὐτὸ στρῶμα παρεχώρησεν ὅμως, εὐθὺς ἀμέσως, τὴν θέσιν του εἰς ἄλλο στρῶμα πάλιν κιτρινερόθρου χρώματος. Εἰς τὸ κατὰ τι βαθύτερον τοῦτο στρῶμα ἀνευρέθη ἡ δευτέρα ἐξ ὀψιανοῦ αἰχμὴ βέλους, ἐνῶ ἡ

πρώτη εἶχεν ἐπισημανθῇ εἰς τὸ γενικώτερον στρώμα ταφῶν καὶ ἀνακομιδῶν τοῦ δαπέδου (εἰς τὸν ΒΑ τομέα, εἰς ἀπόστασιν 69 ἐκ. ἀπὸ τοῦ κέντρου).

Περὶ τοῦ στρώματος τῶν ἀνακομιδῶν τοῦ ΒΔ τόξου εἶναι ἀνάγκη νὰ σημειωθῶν ὠρισμένα εἰσέτι στοιχεῖα καὶ δὴ καὶ πρωτίστως ὅτι εἰς κατώτερον σημεῖον αὐτοῦ καὶ ὑπὸ τὰ δύο πρῶτα μαχαίριδια εὐρέθη τρίτον λεπτὸν δίηλον μονόστομον χαλκοῦν μαχαίριδιον μήκους 13 καὶ πλάτους 1.50 ἐκ. Περαιτέρω δέον ὅπως σημειωθῇ ὅτι μεταξὺ ὄλων τῶν κρανίων ὀλίγον πλέον ὑπερυψωμένα ἦσαν τὰ τοῦ ΒΔ τμήματος τὰ ἐν ἀρχῇ εὐρεθέντα καὶ ἐν κατὰ τὸ ἀνατολικὸν σημεῖον τοῦ τάφου. (Δύο ἄλλα κρανία, τὰ ὑπ' ἀριθ. 19 καὶ 20, εὐρέθησαν περαιτέρω, ἐνσφηνωμένα εἰς τὸ ἀνατολικὸν τοίχωμα τῆς θόλου.) Τὸ ἐνδιαφέρον ὅμως ἡμᾶς σημεῖον ἀποτελεῖ ἡ διατήρησις τῶν κτερισμάτων κατὰ τὸ ΒΔ τοῦτο τμήμα τοῦ τάφου, ἥτις διατήρησις ἐπετεύχθη διότι δὲν ἀνελήφθησαν οἱ λίθοι τοῦ τόξου ἐκείνου, ἂν καὶ εὐρίσκοντο εἰς τὴν κατωφέρειαν τοῦ ἐξάρματος (ἐν ἀντιθέσει δηλ. πρὸς τὸν ὑπ' ἀριθ. 9 τάφον, ὅπου ἀπωλέσθησαν ἀντιστοίχως τὰ πάντα). Οὕτω διετηρήθησαν καὶ τὰ τρία χαλκᾶ μαχαίριδια καὶ τὸ σύνολον τῶν ἀνακομιδῶν μετὰ τῶν ἐπ' αὐτῶν κτερισμάτων. Ἡ καταστροφή, ὅμως, ὡς ἐσημειώθη, ἐπισυνέβη μεγαλύτερα εἰς αὐτὸ τὸ κατωφερικὸν σημεῖον τοῦ τάφου καὶ τοῦ ἐξάρματος, καὶ τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι καὶ διὰ τὸν τάφον τοῦτον καὶ διὰ τοὺς ὑπ' ἀριθ. 7 καὶ 9 ὁ ἀρχιτέκτων, αὐτοσχεδιάζων, περιωρίσθη εἰς τὴν κατὰ τὸ ἡμισυ προφύλαξιν τῆς θόλου ἐπωφελούμενος τῆς κλίσεως τοῦ ἐδάφους κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο, με ἀποτελέσμα νὰ πληγῇ εἰς ὅλην του τὴν ἑκτασιν τὸ ἀκάλυπτον τοῦτο τμήμα τῆς θόλου. Σημειωθῆτω, ὡσαύτως, ἐν παρόδῳ, ὅτι τὸ ΑΝΑ τμήμα τῆς θόλου, ὅπισθεν τοῦ ὁποίου εὕρηται, ἔτι νῦν, τὸ ὑψηλότερον σημεῖον τοῦ ἐξάρματος, δὲν ἦτο ἀντιστοίχως τὸ ὑψηλότερον σφζόμενον σημεῖον τῆς θόλου, ἀλλὰ ὑπελείπετο κατὰ 70, ὡς ἐγ-γιστα, ἐκ. τοῦ σφζομένου ὕψους τοῦ Ν τμήματος αὐτῆς.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ μείζονος στρώματος ταφῶν καὶ ἀνακομιδῶν τοῦ δαπέδου τοῦ τάφου. Πλὴν ὅμως ἰδιαιτέρον διαφέρον κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν συν-εκέντρωσε καὶ τὸ ὑποκείμενον στρώμα, ὅπερ περιελάμβανε τὰς παλαιότητας τοῦ τάφου ἀνακομιδᾶς. Πρωτίστως, κατὰ τὸ ΝΑ τεταρτημόριον καὶ πλησίον τοῦ κέντρου τοῦ τάφου ἐγένετο ἀντιληπτὴ ἀνεπαίσθητος καταβύθισις τοῦ ἐδάφους, ἔτι δὲ ἡ διαφορετικὴ αὐτοῦ σύστασις. Οὕτω, μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ χώματος ἐκ τοῦ σημείου ἐκείνου, ἀνευρέθη σειρὰ πλακοειδῶν λίθων εἰς ἐγκαρσίαν τοποθέτησιν ὡς καὶ ἄλλοι μικροὶ ἀργοί, οἵτινες καὶ ἀπετέλουν τὴν ἐπικάλυψιν, ὡς κατέστη εὐνόητον, λάκκου διανοιγέντος ὑπὸ τὸ δάπεδον. Οἱ καλυπτήριοι οὗτοι λίθοι κατελάμβανον ἑκτασιν μήκους 1.60 μ. καὶ πλάτους 66 ἐκ. Ἀξίον σημειώσεως εἶναι καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ἂν καὶ οἱ ἐξ κύριοι πλακοειδεῖς λίθοι τῆς στεγάζσεως τοῦ ταφικοῦ τούτου ὀρύγματος εἶναι μικρῶν διαστάσεων, ἐν τούτοις, δὲν ἐβυθίσθησαν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἐπιμήκους τούτου λάκκου, ἀλλὰ συνεκρατήθησαν εἰς τὴν θέσιν των. Μόνον ὁ πρῶτος ἐκ Β λίθος (μήκους

18 καὶ πλάτους 23 ἐκ.) ἔχει κλίνει ἐλαφρότατα πρὸς τὰ κάτω. Οἱ μικροὶ οὖτοι ἄργοι λίθοι ἦσαν, κατὰ τὸ πλεῖστον, πέριξ τῶν μεγαλυτέρων των πλακοειδῶν καὶ ἐχρησίμευον, ἀναμφισβητήτως, διὰ νὰ κλείωνται τὰ σχηματιζόμενα διάκενα καὶ τοῦτο πέρα τοῦ προφανῶς χρησιμοποιηθέντος λευκοῦ ἀββεστοκοινιάματος, οὗτινος ἐλάχιστα ὑπολειπόμενα ἔχνη παρετηρήθησαν μεταξὺ τῶν ἁρμῶν τῶν λίθων τούτων. Οἱ καλυπτῆριοι λίθοι ἦσαν, σημειωτέον, ἀρχικῶς πέντε, ἐξ ὧν ὁ δεύτερος ἐθραύσθη εἰς δύο. Ἐξ ἄλλου, μόνον ὁ ἔκτος ἦτο ἀκονόπετρα, ἐλάχιστα χρησιμοποιηθεῖσα ὡς οἰκοδομικὸν ὑλικὸν εἰς τὸν τάφον καθόλου. Ὅσον ἀφορᾷ, τέλος, εἰς τοὺς χρησιμοποιηθέντας μικροὺς ἄργους λίθους, οὗτοι εἶναι δυνατόν νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς ἀποτελοῦντες τὸ περιχέλωμα τοῦ ταφικοῦ ὀρύγματος, ὅπερ ἔχει μῆκος περίπου 1.60 μ. (πίν. 315α).

Ὁ ἐντὸς τοῦ λάκκου ἀκτέριστος νεκρὸς εἶχε ταφῇ ἐκτάδην μετὰ τὴν κεφαλὴν εἰς ὑπερκείμενον ἐπίπεδον κατὰ τὴν ΒΑ ἄκρην αὐτοῦ καὶ γενικῶς εἰς βάθος ἦττον τῶν 30 ἐκ. ἐν σχέσει πρὸς τοὺς καλυπτηρίους λίθους (πίν. 316β). Πρόκειται περὶ μικροσώμου προσώπου, ἐλλείπουν δὲ αἱ ἀπολήξεις τῶν ἄνω καὶ κάτω ἁκρων ὡς καὶ ἡ κάτω σιαγών, ἄγνωστον διὰ ποῖον λόγον. Αἱ χεῖρες ἔχουν τεθῇ παραλλήλως πρὸς τὰς πλευρὰς καὶ ἀπέληγον εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ αἰδοίου¹. Ἡ ἀκτέριστος αὕτη ταφὴ ἀνήκει εἰς τὴν μεγάλην ἐκείνην κατηγορίαν τῶν εἰς λάκκους ταφῶν αἵτινες ἀπέμενον ἀκτέριστοι. Βεβαίως καὶ ὁ νεκρὸς αὐτὸς ἦτο ἐκ τῶν νεωτέρων σχετικῶς ταφέντων, πλην ὅμως ἀγνωστοῦ τὴν ἐπακριβῆ σειρὰν ταφῆς του εἰς τὸν εὐρέως καὶ ἐπὶ μακρὸν χρησιμοποιηθέντα τοῦτον τάφον. Τὸ παράδειγμα τοῦτο εἶναι διδακτικόν, διότι ἀποδεικνύεται ὅτι καὶ τὸ νεκροταφεῖον τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Κουκουνάρας ἐγνώριζε τὸ ἔθιμον τοῦτο καὶ εἶχε λάκκον εἰς τὸ δάπεδον θολωτοῦ τάφου, κεκαλυμμένον διὰ πλακῶν μετὰ μίαν κυρίαν ταφὴν καὶ δὴ καὶ στερουμένην κτερίσματος. Ἄρα δὲν ἐχρησιμοποιοῦντο οἱ λάκκοι δαπέδου τῶν πτωχοτέρων θολωτῶν τάφων τῶν νεκροταφείων πληθυσμοῦ, ὡς γνωρίζομεν περὶ τῶν πλουσίων θολωτῶν, διὰ προστασίαν καὶ φύλαξιν πολυτίμων κτερισμάτων τῶν παλαιότερων τοῦ τάφου ταφῶν (Βαφειοῦ, Τραγάνας 2, Ρούτση 2, Νιχωρίων, Κακοβάτου κ.ἄ.) ἢ δι' ἀνακομιδὴν ὁστῶν, ὅποτε ἤρκει μικρῶν διαστάσεων λάκκος, ἀλλὰ καὶ διὰ κανονικὴν ταφὴν καὶ μάλιστα ἀκτέριστον. Τοῦτο αὐτὸ εἶχε σημειώσει καὶ ὁ Μαρινᾶτος εἰς τὰς ἀνασκαφικὰς του ἐκθέσεις περὶ τῆς νεκροπόλεως Βολιμιδίων Χώρας Τριφυλίας, ὡς α) περὶ τῶν τάφων τῆς συστάδος Ἀγγελοπούλου «Οἱ ὕστατοι τῶν νεκρῶν ἐθάπτοντο ἐντὸς λάκκων ἀνοιγομένων εἰς τὰ δάπεδα τῶν τάφων, οὗτοι δὲ εἶναι πάντοτε ἀκτέριστοι, ἃν καὶ οἱ λάκκοι ἀνακαλύπτονται συνήθως ἄθικτοι καὶ καλυπτόμενοι ὑπὸ τῶν πλακῶν των»², ἔτι δὲ β) περὶ τῶν περιπτώσεων ἐκ τῶν τάφων

1. Πρβ. Γ. Ε. ΜΓΛΩΝΑ, Τὸ δυτικὸν νεκροταφεῖον τῆς Ἐλευσίνος, Β', σ. 212.

2. Πρβ. ΠΑΕ 1953, σ. 246.

τῆς συστάδος Βορηᾶ «Οἱ λάκκοι, κατὰ τὸ εἰωθός, καίπερ ἄθικτοι, οὐδὲν εὐρημα περιεῖχον»¹. Ταῦτα ἀρχικῶς περὶ τοῦ λάκκου.

Ἐκ τῆς ἐν γένει περαιτέρω διαμορφώσεως τοῦ δαπέδου κατεφάνη ἡ ὕπαρξις περιφερειακοῦ λάκκου, ὅστις εἶχε διαμορφωθῇ ὀπισθεν τοῦ στομίου καὶ ἐκατέρωθεν αὐτοῦ πρὸς ΝΑ καὶ ΒΔ, Δ. Οὕτω διεπιστώθη καὶ εἰς τὴν Κουκου-νάραν μία σπανιωτάτη περίπτωση, ἡ ὑπαρξίς — ἀντὶ τοῦ σιγαστοῦ τῆς ὑστάτης ταφῆς — λάκκου ὀπισθεν ἀκριβῶς τῆς εἰσόδου εὐθὺς μετὰ καὶ εἰς κατώτερον ἐπίπεδον τοῦ κατωφλίου τοῦ στομίου τοῦ τάφου (πίν. 315β, 316β). Τὸ βάθος τοῦ λάκκου ὑπελογίσθη εἰς 1.60 μ. ἀπὸ τοῦ ἀνωφλίου. Τὰ ὁστᾶ τῶν ἀνακομιδῶν πὺλ εὐρέθησαν κατὰ σειρὰν ἐντὸς τοῦ περιφερειακοῦ τούτου λάκκου ἡσαν ὑπὸ τὸ στρῶμα τοῦ κιτρινερύθρου ἐδάφους καὶ συγκεντρωμένα καθ' ὁμάδας, ὧν αἱ δύο κύρια ἦσαν αἱ ὀπισθεν τοῦ στομίου καὶ ἡ δευτέρα ΝΑνατολικώτερον. Τὰ ὁστᾶ ταῦτα ἀνῆκον, ἀναμφισβητήτως, εἰς πρωτομυκηναίους ἱκανοῦ ὕψους, ὡς ὑποδηλοῦν τὰ σωζομένου μήκους μηριαῖα (45 - 47 ἐκ.) καὶ ἄλλα εὐμεγέθη ὁστᾶ. Εἰς τὴν πρώτην ὁμάδα ὁστῶν καὶ τριῶν κρανίων, τὴν ὀπισθεν τοῦ στομίου (εἰς βάθος 1.75 μ.), περιελαμβάνετο καὶ φιαλοειδὲς ἀγγεῖον διαμέτρου 19 ἐκ. μετὰ ὁστῶν ἄτινα θὰ ἀπετέλουν καὶ τὴν διὰ τὸν νεκρὸν τροφήν. Ἀντίστοιχα παραδείγματα κατέχομεν ἐκ Ρούτση καὶ Βολιμιδίων. Ἰσως τὰ ὁστᾶ ταῦτα ἀνῆκον εἰς ζῷα. Ὡρισμένα τῶν ὁστῶν τῶν ἀνακομιδῶν αὐτῶν ἔχουν σαπίσει καὶ ἔχουν ἀποκτήσει κίτρινον κυριολεκτικῶς χρῶμα, πρὸς δημιουργίαν τοῦ ὁποίου συνετέλεσε κατὰ πολὺ καὶ ἡ ὑπερκειμένη ἀργίλος. Διάφορα ἀντικείμενα καὶ κτερίσματα εὐρέθησαν κατὰ χώραν, ὡς χαλκὴ τριχολαβίς, μεταλλικὴ σφαιρικὴ ψῆφος φέρουσα ἐγχράξεις ὁμοίας πρὸς τὰς τῆς κωδίας τῆς μήκωνος τῆς ὑπνοφόρου, ἔτι δὲ ὅστρακα διαφόρων ἀγγείων, ὧν μετὰ καὶ ἐν μὲ γραπτὴν διακόσμησιν.

Μετὰ κενὸν 23 ἐκ. ἀκολουθεῖ πρὸς τὸ ἀνατολικὸν τοῦ τάφου σημεῖον ὁ σωρὸς τῆς δευτέρας τριπλῆς (;) ἀνακομιδῆς ἐξιχνούμενος εἰς μῆκος 83 ἐκ. Πολύμορφα ὁστᾶ ἀπετέλουν τὸν σωρὸν αὐτόν.

Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ τάφου δὲν συνεπληρώθη εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ στομίου λόγῳ διακοπῆς τῆς ἐργασίας εἰς τὸ ἔξαρμα τοῦτο. Οὕτω δὲν διεπιστώθη ἡ ὑφισταμένη κατάστασις εἰς τὸ δάπεδον τοῦ στομίου, τὸ ὅποῖον δάπεδον εἰς τὸ ἐσώτερόν του τμήμα καλύπτεται ὑπὸ ἐπιμήκους (κατὰ τὸ εὖρος τοῦ στομίου) κατωφλίου, ἐνῶ εἰς τὸ ἐξωτερικόν του καὶ δὴ καὶ εἰς τὸ χαμηλότερον σημεῖον εἰς ὃ ἀπολήγουν αἱ παραστάδες, στερεῖται τοιούτου. Τὸ κατὰ τό γε νῦν ἔχον φαινόμενον ἐσωτερικὸν κατώφλιον ἐμφανίζεται ὑπὸ τὴν διὰ χωμάτων πλήρωσιν τοῦ στομίου καὶ ὑπὸ τοὺς μεμονωμένως ἐμφανιζομένους ἀργοὺς λίθους, τοὐλάχιστον, τριμερές.

1. Γ. ΜΥΛΩΝΑΣ, ΠΑΕ 1954, σ. 304 καὶ σ. 300 - 301. "Ἄλλα παραδείγματα γνωστὰ ἐκ Ὀροικοῦ (Β. ΣΤΑΗΣ, ΑΕ 1895, στ. 224), ἐκ Μυκητῶν (Χρ. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, ΑΕ 1888, στ. 158 - θαλαμ. τάφος 52ος) κ.ἄ.

Ἡ εἴσοδος τοῦ τάφου εἶναι ἐστραμμένη πρὸς ΒΑ, ἀποτελεῖται δὲ ἐξ ὑποτυπῶδων παραστάδων καὶ εὐμεγέθους ἀνωφλίου, ἀναλόγου πρὸς τὰς διαστάσεις καὶ τὴν διάμετρον (περίπου 4.73 μ.) τοῦ μεγαλύτερου τῶν τάφων τοῦ ἐξάρματος (πίν. 316α). Αἱ παραστάδες παρουσιάζονται σχετικῶς ἀκανόνιστοι. Οἱ λίθοι τῶν εἶναι ὀλίγον κατειργασμένοι καὶ εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον «ἀσπροπουλιές». Κατὰ βάσιν ἔχουν ἐπιλεγῇ πλακωτοὶ πῶς (λεπτοὶ καὶ παχεῖς) λίθοι μικρῶν καὶ μεγαλυτέρων πῶς διαστάσεων, ἀδιακρίτως τοῦ ὕψους εἰς τὸ ὅποιον εὐρίσκονται. Τούτου ἕνεκα, λόγῳ τοῦ μικροῦ τῶν κατὰ βάσιν μεγέθους, δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ὑποβαστάσουν τὸ ὑπερκείμενον τοῦ ἀνωφλίου βάρος, μὲ ἀποτέλεσμα, συντελούσης καὶ τῆς συμπτώσεως τῆς θόλου νὰ κλίνουν πρὸς τὰ δεξιὰ ἀκολουθοῦντες τὴν ροπὴν κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς κατωφερείας τοῦ ἐξάρματος. Συγχρόνως, ὡς εἶναι εὐνόητον, αἱ παραστάδες σχηματίζουν καὶ μικρὰν κλίσιν πρὸς τὸ κέντρον τοῦ στομίου, ἤτοι τὸ πλάτος εἰς τὸ ἀνώτατον σημεῖον τοῦ στομίου εἶναι περίπου 92 ἐκ. εὐρυνόμενον πρὸς τὰ κάτω. Τὸ ὕψος τῆς ἀριστερᾶς παραστάδος εἶναι — εἰς τὴν κεκλιμένην τῆς πῶς θέσιν — 1.72 μ., ἐνῶ τὸ ὕψος τῆς δεξιᾶς 1.60 μ. Εἰς τὴν ἀριστερὰν παραστάδα ὑπάρχουν δώδεκα καὶ εἰς τὴν δεξιὰν διακρίνονται ἑνδεκα, τοῦλάχιστον, στρώσεις πλακωτῶν λίθων. Ἐνδεικτικὸν τῆς σημειωθείσης ἀνωμαλίας εἶναι ὅτι δὲν ἐχρησιμοποιήθησαν μεγαλύτεροι λίθοι δι' αὐτὰ τὰ εὐπαθῆ σημεῖα τὰ ὅποια ἀποτελοῦν αἱ γωνίαι τῶν παραστάδων καὶ αἱ παραστάδες ἐν τῷ συνόλῳ τῶν, ἀλλ' ἀντιθέτως ἐχρησιμοποιήθησαν μικροὶ λίθοι καὶ εἰς τὸ ἀνώτερον καὶ εἰς τὸ κατώτερον τμήμα.

Τὸ ἀνώφλιον εἶναι μέγας πλακοειδὴς λίθος, κάπως ἐπεξεργασμένος κατὰ τὴν βορείαν τοῦ πλευράν, μεγίστου πλάτους 1.10 μ. καὶ μήκους 1.50 μ. Ὑπεράνω τοῦ νοτίου τμήματος τοῦ ἀνωφλίου τούτου ὑπῆρχον καὶ τινες λίθοι τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τῆς θόλου. Τὸ ἀνώφλιον ἔχει καὶ μικρὰν κλίσιν πρὸς Δυσμὰς, συγκεκριμένως δὲ τὸ ἐμπρόσθιον τμήμα του εὐρῆται εἰς ὑψηλότερον σημεῖον καὶ εἰς αὐτὸ συντελεῖ τὸ μεγαλύτερον πάχος τοῦ λίθου κατὰ τὸ σημεῖον ἐκεῖνο. Γενικῶς, ὡς κατέστη σαφές, ἐκ τῶν ἄλλων τάφων τοῦ αὐτοῦ ἐξάρματος δὲν ἔχομεν πολλὰ ἀνώφλια: σφύζονται μόνον εἰς τὸν α 2 καὶ μερικῶς εἰς τὸν α 7, ἐνῶ ἀγνοοῦμεν εἰσέτι κατὰ πόσον διασφύζεται εἰς τὸν α 9.

Τὸ πρόσθιον τμήμα τοῦ ἀνωφλίου τούτου καλύπτεται μερικῶς ὑπὸ μεγάλου ὀρθοῦ σχιστολίθου (ἀκονόπετρας) ὕψους 83 ἐκ., μεγίστου πλάτους 47 ἐκ. καὶ πάχους 11 ἐκ., ὅστις εἶχε διολισθήσει, ἀγνωστον πῶς, λαβὼν κατακόρυφον θέσιν πρὸ τοῦ στομίου (καὶ τοῦ ἀνωφλίου) ἤδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν εἶχεν ὑπερπληρωθῇ χωμάτων ὁ πρὸ τοῦ τάφου δρόμος καί, κατ' ἐπέκτασιν, τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ στομίου. Κατὰ τὸ γε νῦν ἔχον εἶναι ἀγνωστον ὡσάυτως κατὰ πόσον ὁ λίθος οὗτος εἶχε χρησιμεύσει ὡς σῆμα τοῦ τάφου, τοποθετημένος κατὰ τι ὑψηλότερον, κατωλίσθησε δὲ εἰς τὸ ἀνώτερον τμήμα τῆς προσόψεως τοῦ τάφου. Πλησίον τῆς μεγάλης αὐτῆς ἀκονόπετρας ὑπῆρχε καὶ ἄλλη μικρῶν δια-

στάσεων. Γενικῶς, ὡς ἐσημειώθη ἀνωτέρω, εἰς τὸ ἀνώτερον σημεῖον τῆς θόλου οὐδεμία ἀνευρέθη ἀκονόπετρα. Παράλληλον παράδειγμα εἶναι λίθου εὐρεθέντος εἰς κατακόρυφον θέσιν εἰς τὸ κατώτερον ὅμως τμήμα τῆς ἀργολιθοδομῆς τῆς εἰσόδου τοῦ θαλαμωτοῦ τάφου K-1 κατὰ τὴν νοτίαν κλιτὺν τοῦ λόφου τοῦ 'Επάνω 'Εγκλιανοῦ. Ὁ ἐπιμήκης οὗτος λίθος ἐχαρκτηρίσθη ὑπὸ τοῦ ἀνασκαφῆως ὡς stone marker¹.

Περὶ τοῦ τάφου τούτου παρατηρητέον, ὡσαύτως, ὅτι ἡ εἴσοδος του δὲν εἶναι ἐστραμμένη πρὸς τὴν κατωφέρειαν τοῦ ἐξάρματος, ἀλλὰ εἶναι παράλληλος πρὸς τὴν κλιτὺν αὐτοῦ κατὰ τὸ σημεῖον ἐκεῖνο. Παράλληλα ὑπάρχουν ἐκ τάφων τῆς Μεσσηνίας - Τριφυλίας ((Κακοβάτου καὶ Βασιλικοῦ). Συγκεκριμένως περὶ αὐτῶν παρετήρησεν ὁ Valmin² ὅτι «ὁ δρόμος δὲν ἔχει σκαφῇ καθέτως πρὸς τὴν κλιτὺν ἀλλὰ κατὰ μῆκος αὐτῆς». (Τοῦτο εἶναι μία σαφὴς ἐνδειξις δι' ἐμέ), συνεχίζει ὁ Valmin, «ὅτι οἱ κατασκευασταὶ αὐτῶν τῶν τάφων δὲν ἐσκόπευαν νὰ ἀποκρύψουν τοὺς τάφους κατὰ τὸ δυνατὸν εἰς τὸν λόγον ἢ εἰς τὸ ὅρος». Ἐκτὸς τούτου ὅμως ὑπάρχει καὶ ἡ διαπίστωσις περὶ τοῦ θολωτοῦ τάφου ὑπ' ἀριθ. 2 τοῦ Θορικοῦ ὅστις ἔχει ὁμοίως τὸν δρόμον του παράλληλον πρὸς τὴν κλιτὺν τοῦ λόφου Βελλατοῦρι. Ἡ περίπτωσις αὕτη εἶναι ὁμοίως ἐνδεικτικὴ διότι οὕτω δὲν ἀπητήθη μεγαλυτέρας ἐκτάσεως ἐργασία πρὸς δημιουργίαν τῆς θόλου εἰς ἐσώτερον σημεῖον τοῦ λόφου, ὡς θὰ ἦτο ἀναγκαῖον ἐὰν ὁ τάφος εἶχε τὸν ἐπιμήκη δρόμον του κάθετον πρὸς τὴν κλιτὺν καὶ τὴν κατωφέρειαν κατ' ἐκεῖνο τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τοῦ λόφου.

Ἐντύπωσιν ἀρχικῶς ἐνεποίησε τὸ γεγονός ὅτι πολλοὶ τῶν τάφων τοῦ ἐξάρματος τούτου εἶχον κατασκευασθῇ ὁ εἶς παραπλευρῶς ἄλλου, ὁ εἰς ἐφαπτόμενος τοῦ ἄλλου. Ἐν τούτοις εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναμνησθῶμεν ἄλλων κυκλικῶν κατασκευῶν τῆς ΠΕ ἐποχῆς, ὡς τοῦ Βοιωτικοῦ Ὁρχομενοῦ, διὰ νὰ ἀντιληφθῶμεν ὅτι τὸ πρόβλημα δὲν ἦτο νέον καὶ εἰδικώτερον ὅτι δὲν ὑφίστατο δυσκολία διὰ τοὺς μυκηναίους ἀρχιτέκτονας τῆς Πυλίας³.

Χρονολόγησις - Καταστροφή: Τὰ ἐπὶ τῶν ἀνακομιδῶν ἀγγεῖα ἀνάγονται εἰς τὴν ὑστάτην ΥΕ I φάσιν καί, κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν ΥΕ II περίοδον, ὑποδηλοῦν δὲ τὴν δευτέραν μακρὰν φάσιν χρήσεως τοῦ τάφου. Τὴν τρίτην περίοδον ὑποδηλοῦν οἱ ἀκτέριστοι σκελετοὶ ὑπ' ἀριθ. α 1, 2, 3, ἔτι δέ, ἴσως, καὶ

1. W. D. TAYLOUR ἐν C. W. BLEGEN, PN III, σ. 209, εἰκ. 267. Πρβ. καὶ τὸν θαλαμωτὸν τάφον νηπίου ἐκ τοῦ λόφου Χαμολιά Βραυρώνας, οὗτινος τάφου τὸ στόμιον ἐκλείετο διὰ πλακῆς ἐξεχούσης τοῦ ἐδάφους (ΙΩ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ΠΑΕ 1956, σ. 85).

2. Πρβ. N. VALMIN, Tholos Tombs and Tumuli, Cerolla Archaeologica, Skrifter utgivna ar Svenska Institutet i Rom, II, 1932, σ. 217. Ἀντιθέτως, πρβ. περὶ τοῦ δρόμου τοῦ θολωτοῦ τάφου A1 τοῦ Μεδεῶνος παρὰ OL. PELON, Tholoi, Tumuli et cercles funéraires, 1976, σ. 238 καὶ σ. 279 (dromos perpediculairement à la déclivité - dromos creusé parallèlement aux courbes de niveau).

3. Πρβ. Sp. MARINATOS, Greniers de l' Helladique ancien, BCH 70, 1946, σ. 337 - 351.

ὁ ἀκτέριστος τοῦ ΝΑ λάκκου, ἐνῶ εἰς τὸν περιφερειακὸν λάκκον — ἰδίᾳ τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος — θὰ ἀνήκον αἱ παλαιότεραι ταφαί. Αἱ ταφαὶ αὗται δὲν ἔχουν ἀνευρεθῆ εἰς τὸ σύνολόν των καὶ δὲν ἔχουν ἀκόμη χρονολογηθῆ ἑλλείψει ἰκανῶν χρονολογικῶν τεκμηρίων. Μετὰ τὴν ἀνακομιδὴν τῶν ὁστῶν τούτων εἰς τὸν περιφερειακὸν λάκκον, ἐκαθαρίσθη τὸ δάπεδον καὶ ἐπεστρώθη διὰ κιτρινερούθρου πηλοῦ. Ἐγίναν μετὰ ταῦτα αἱ νέαι ταφαί, αἱ ὁποῖαι μετετοπίσθησαν ὁμοίως εἰς τὰ ἄκρα (ΒΔ, ΝΝΔ), καὶ τελικῶς αἱ ὡς ἄνω μνημονευθεῖσαι τέσσαρες ἀκτέριστοι ταφαί. Ἰσως δι' αὐτὸ οὐδὲν κτέρισμα εὐρέθη ἐπὶ ἡ ἐντὸς τοῦ λάκκου ἢ καὶ εἰς τὰς ἄλλας ὑστάτας ταφάς. Ἡ ὑπαρξὶς τῶν λεγομένων ὁσταρίων ζῶων ἐπὶ τοῦ στήθους τοῦ ὑπ' ἀριθ. 1 νεκροῦ δὲν ἀλλάζει τὴν κατάστασιν. Σημειωτέον, τέλος, ὅτι ὁ σκελετὸς τοῦ ΝΑ λάκκου εὐρηται βαθύτερον (1.89 μ.) ὢλων τῶν λοιπῶν ταφῶν, ἔτι δὲ καὶ αὐτῶν τῶν ἀνακομιδῶν τοῦ ἀνατολικοῦ σημείου τῆς θόλου (βάθους 1.75 μ.), πλὴν ὅμως, τὸ γεγονός τοῦτο, λόγῳ τοῦ βάθους εἰς ὃ εὐρηται ὁ νεκρός, οὐδεμίαν ἐπίπτωσιν δυνατὸν νὰ ἔχῃ ἐπὶ τῆς μνημονευθείσης χρονολογικῆς σειρᾶς τῶν ταφῶν τοῦ τάφου 10. Ἀλλως τε, ἐφ' ὅσον ἄλλος σκελετὸς διαλελυμένος εὐρέθη ὑπεράνω τοῦ ΝΑ λάκκου, εἶναι σαφές ὅτι ἡ ταφή αὐτοῦ ἀνήκει εἰς τὰς πρὸ τῶν ὑστάτων τοῦ τάφου. Παρατηρητέον περαιτέρω ὅτι ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ταφῶν καὶ ἐκ τῆς ἐπὶ αἰῶνα καὶ μόνον χρήσεως τοῦ τάφου προκύπτει ἡ ὅλως ἐντατικὴ αὐτοῦ χρήσις ὑπὸ ἐνὸς τῶν γενῶν τῆς περιοχῆς.

Ἡ σύμπτωσις τῆς θόλου ἐγίνε κατὰ τὴν ΥἼΕ Π περίοδον προφανῶς καὶ δὲν εἶχεν εἰσέτι δημιουργηθῆ ἐπίχωσις ὑπεράνω τῶν ταφῶν καὶ τῶν ἀνακομιδῶν τοῦ δαπέδου, μὲ ἀποτέλεσμα ἡ ἐπελθοῦσα καταστροφή νὰ εἶναι μεγαλύτερα. Οὕτως ἐπῆλθε πλήρης καταστροφή καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν τοῦ τάφου, ἰδίᾳ δὲ κατὰ τὸ Β - Δ τόξον. Εἰς ἀντικατάστασιν, κατὰ ταῦτα, τοῦ τάφου τούτου δυνατὸν νὰ κατεσκευάσθῃ, εὐθὺς ἀμέσως, ὁ ὑπ' ἀριθ. 8 θολωτὸς τάφος τοῦ ἐξάρματος. Ἐπόπται ἐργασίας τοῦ ἐνδιαφέροντος τούτου τάφου: οἱ τελειόφοιτοι κ. Μιχ. Παλικοσιᾶνος καὶ δ. Π. Παπαδολιοπούλου, ἔτι δὲ κατὰ διαστήματα αἱ δίδες Ἀν. Δεβετζῆ καὶ Στ. Μαρκέτου.

Ὁ περίβολος τοῦ ταφικοῦ κύκλου Α

Ὁ περίβολος τοῦ ταφικοῦ κύκλου Α τοῦ ἐξάρματος α ἀνεκαλύφθη κατὰ τὸ τέλος ἀκριβῶς τῆς ἀνασκαφικῆς περιόδου τοῦ ἔτους (1975) καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦτον δὲν παρηκολουθήθη εἰς ὅλην αὐτοῦ τὴν ἑκτασιν, εἰμὴ μόνον ἀρχικῶς εἰς τόξον μήκους 6.10 μ. μετὰ τὸ βόρειον τμήμα τῶν τάφων τῆς πρώτης ὁμάδος. Ἡ περαιτέρω παρακολούθησις του ἀφέθη διὰ προσεχῆ ἀνασκαφικὴν περίοδον. Τὸ πάχος τοῦ ταφικοῦ τούτου περιβόλου ἀνέρχεται εἰς 0.55 μ. (κατὰ τμήματα 0.20 μ.), ἀποτελεῖτο δὲ ἐκ δύο σειρῶν λίθων. Τὸ ὕψος του ὑπερβαίνει εἰς τὸ δυτικώτερον ἀνακαλυφθὲν σημεῖον τὸ ἡμισυ μέτρον, ἀλλὰ κατὰ τὰ λοιπὰ σώζεται ὀλιγώτερον εἰς ὅλα τὰ ἄλλα σημεῖα (πίν. 317α).

Ἡ Ἀξία μνείας εἶναι ἡ διαπίστωσις ὅτι τὸ χῶμα εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τμημα τοῦ περιβόλου εἶναι μαλακόν, ἐνῶ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν τμημα πλεόν σκληρόν, εἰς ἐπίρρωσιν δὲ τῆς διαπιστώσεως ταύτης συνελέγησαν «ἄχρονα» ὅστρακα εἰς τὸ ἐσωτερικὸν μόνον τοῦ περιβόλου τμημα, οὐχὶ δὲ εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἥτοι, δὲν ἀποκλείεται νὰ ἐσκάφη πέριξ τῶν τάφων δακτυλιοειδῆς τάφος, εἰς τὸ ἐξωτερικὸν περιφερειακὸν τόξον τῆς ὁποίας ἐτοποθετήθησαν οἱ ἀποτελέσαντες τὸν περίβολον ποικιλόμορφοι λίθοι, ὡς ὁλοίτροχοι (ἐστρογγυλευμένοι), ἔτι δὲ «ἀσπροπουλιές» καὶ «ἀκονόπετρες» κατὰ τὴν τοπικὴν ὀρολογία. Ἡ ἐπίχωσις, κατὰ ταῦτα, ἐσχηματίσθη εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ περιβόλου.

Βεβαίως δὲν ἔχει διαπιστωθῇ εἰσέτι ὅτι ὁ περίβολος οὗτος ἀποτελεῖ πλήρη κύκλον, ὡς ἐπίσης, δὲν ἔχει διαπιστωθῇ εἰσέτι ὅτι εἶχε δημιουργηθῇ τάφος κυκλικὴ εἰς τὸ σημεῖον ὅπου καὶ ὁ περίβολος, ὑποτιθέμενος κυκλικός. Περαιτέρω δὲν ἔχει διαπιστωθῇ εἰσέτι ἡ ἀκριβὴς περίοδος καθ' ἣν οὗτος ἐσχηματίσθη ἂν καὶ πρέπει κατ' ἀρχὰς νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς σύγχρονος, περίπου, τῶν ἀρχικῶν περιβόλων τῶν ταφικῶν κύκλων Α καὶ Β τῶν Μυκηνῶν καὶ τοῦτο διότι εἶναι γνωστὸν ὅτι καὶ ὁ Α καὶ ὁ Β ταφικός κύκλος τῶν Μυκηνῶν εἶχον περίβολον σύγχρονον πρὸς τοὺς τάφους των κατὰ τὸν σχηματισμὸν καὶ τὴν κατασκευήν.

Βασικῶς δέον ὅπως σημειωθῇ ὅτι ὁ οὕτω δυνάμενος νὰ ἀποκληθῇ ταφικός κύκλος Α τοῦ Γουβαλάρη Κουκουνάρας περιλαμβάνει τάφους οἵτινες ἐχρησιμοποιήθησαν ἐν τῷ συνόλῳ των ἐπὶ μακρότατον χρονικὸν διάστημα. Οὕτως ὁ ἐξ αὐτῶν ὑπ' ἀριθ. 1 φαίνεται νὰ κατεσκευάσθη κατὰ τὰ τέλη ἀκριβῶς τῆς ΜΕ (ἢ τὰς ἀρχὰς τῆς ΥΕ) ἐποχῆς, ἐνῶ ὁ ὑπ' ἀριθ. 4 ἐχρησιμοποιήθη μέχρι καὶ τῆς ΥΕ ΙΙΒ φάσεως, ὡς ὑποδηλοῦται διὰ τῆς πρόχου καὶ τῆς ὑψιπόδος κύλικος μετὰ τοῦ μοναδικοῦ μέχρι τοῦδε γνωστοῦ διὰ τὴν Μεσσηνίαν ἐξωγραφημένου σχεδίου «ἄνθους» (flower), παραλλαγὴ τῶν παρὰ Furumark ὑπαρχόντων (FM 18). Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα εὑρέθησαν εἰς τὰ κάτω ἄκρα τῆς τελευταίας τοῦ τάφου ταφῆς κατὰ τὸ κέντρον περίπου τοῦ τάφου. Οὕτως οἱ τάφοι τοῦ κύκλου τούτου ἐχρησιμοποιήθησαν συνολικῶς περὶ τὰ τριακόσια - τετρακόσια ἔτη, ἥτοι παραλλήλως πρὸς τοὺς λοιποὺς τάφους (ὑπ' ἀριθ. 7, 8, 9, 10) τοῦ αὐτοῦ ἐξάρματος.

Εἰς τὸν ταφικὸν τοῦτον κύκλον Α ἐμφανίζεται καὶ ἡ ἀρχέγονος μορφή τοῦ κυκλικοῦ τάφου, περαιτέρω παραδείγματα τοῦ ὁποίου εἶναι ἤδη γνωστὰ ἀνὰ τὴν Πυλίαν καὶ δὴ καὶ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Καρποφόρας, εἰς τὸν Ὁσμάναγα (Κορυφάσιον), περαιτέρω δὲ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ἐγκλιανοῦ (θολωτὸς τάφος Βαγενᾶ). Ὁ τάφος, εἰδικῶς, α 1 στερεῖται δρόμου, προστάσεως καὶ διακεκριμένης εισόδου, διὰ τὸν λόγον δὲ τοῦτον δημιουργεῖ προβλήματα ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν προέλευσιν τοῦ τύπου τοῦ θολωτοῦ τάφου ἐκ Κρήτης. Πράγματι οἱ κρητικοὶ θολωτοὶ τάφοι τῆς ΠΜ καὶ τῆς ΜΜ ἐμφανίζονται πλέον ἐξειλιγμένοι καί, κατὰ συνέπειαν, θὰ ἦτο παράδοξον νὰ κατασκευάζωνται κατὰ μίμησιν ΜΜ

προτύπων ταπεινὰ ταφικὰ μνημεῖα ἀνὰ τὴν εὐφορον — καὶ τότε — Μεσσηνίαν, ἀνὰ τὴν ὁποίαν κατεσκευάζοντο ἤδη μεγαλοπρεπεῖς — κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου Παππουλίων — οἱ ΜΕ τύμβοι.

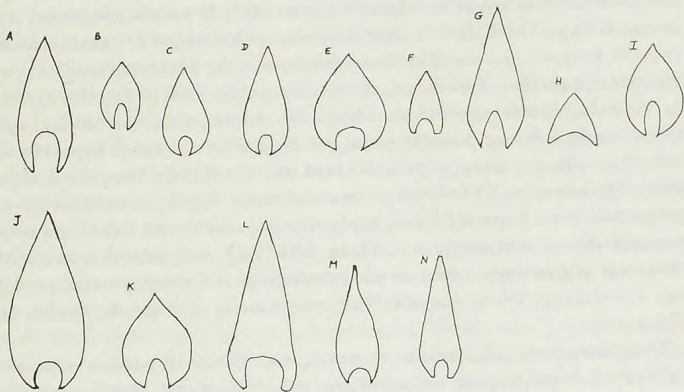
Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο δέον ὅπως ἐπιμείνῃ ἡ ἀρχαιολογικὴ ἀνὰ τὴν Μεσσηνίαν ἔρευνα. Τοῦτο τονίζεται καὶ δι' ἑτέρας μελέτης δι' ἧς ἀποσκοπεῖται ὅπως καταδειχθῇ ὁ ρόλος ὃν διεδραμάτισε κατὰ τὴν δευτέραν καὶ τὴν τρίτην περίοδον τοῦ Χαλκοῦ ἡ μείζων Μεσσηνία καὶ περαιτέρω ἡ δυτικὴ Πελοπόννησος εἰς τὴν διαμόρφωσιν καὶ ἐξέλιξιν τῶν ταφικῶν μνημείων τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος.

Ἡ σημασία τοῦ ὑφισταμένου περιβόλου καὶ γενικώτερον τοῦ οὕτω σχηματισθέντος ταφικοῦ κύκλου δέον ὅπως ἐξαρθῇ καὶ τοῦτο διότι ἀποτελεῖ πάρισον καὶ σύγχρονον παράδειγμα τῶν ταφικῶν κύκλων τῶν Μυκηνῶν. Τὰ ἐνδιαφέροντα μάλιστα ἡμᾶς σημεῖα εἶναι κατὰ βάσιν δύο: α) ὅτι, ἐνῶ κατεσκευάζοντο οἱ λακκοειδεῖς εἰς τὴν Ἀργολίδα, εἰς τὴν Μεσσηνίαν ἐπεκράτει ὁ θολωτὸς τάφος, ὁ νέος τύπος τῶν μυκηναϊκῶν ταφικῶν μνημείων καὶ β) αὐτὸς οὗτος ὁ περίβολος ἀποτελεῖ τὸ ὄριον τοῦ συνόλου τῶν ἐξ (6) τάφων (ὑπ' ἀριθ. 1 - 6) τῶν ἀποτελούντων τὸν ταφικὸν κύκλον Α Γουβαλάρη ἐναντι τῆς ὁμάδος τῶν τάφων ὑπ' ἀριθ. 7 - 10, οἵτινες εὗρηνται ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐξάρματος. Ὄντως, ὁ περίβολος (Α) τοῦ ταφικοῦ κύκλου Α Γουβαλάρη δὲν ἀποτελεῖ τὸν ἀναλημματικὸν τοῖχον τοῦ συνόλου τῶν ἐξ πρώτων θολωτῶν τάφων, διότι ἐν πολλοῖς οἱ τάφοι οὗτοι εὗρηνται εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον πρὸς τὸ μέγιστον τμήμα τοῦ ἐξάρματος, καὶ μάλιστα ἐὰν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ ἀνακαλυφθεὶς περίβολος παρρηκολουθήθη μέχρι τοῦδε Β - ΒΔ - Δ τῶν τάφων τοῦ κύκλου, πέραν δὲ τοῦ οὗτω δημιουργουμένου τόξου τὸ ἔδαφος διατηρεῖται εἰς τὸ αὐτὸ πάντοτε ἐπίπεδον (ὑψος). Ὁ περίβολος, ὡς φαίνεται, ἀπουσιάζει καὶ ἐκ τοῦ ἐξάρματος Καμινίων, τὸ ὁποῖον μάλιστα ἐξέχει περισσότερον τοῦ πέριξ ἐδάφους ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ ἔξαρμα α Γουβαλάρη. Ὅτι, ἐξ ἄλλου, ὁ περίβολος ἀπετέλει οὐχὶ τὸ ἀνάλημμα ἀλλὰ τὸ ὄριον τοῦ ταφικοῦ κύκλου, γνωρίζομεν καὶ ἐκ τῶν δύο κλασσικῶν παραδειγμάτων τῶν Μυκηνῶν, ἐνθα ὁ ἀρχικὸς περίβολος καὶ ὁ μεταγενέστερος περίβολος τοῦ ταφικοῦ κύκλου Α ὡς καὶ ὁ μοναδικὸς περίβολος τοῦ ταφικοῦ κύκλου Β εἶναι σαφές ὅτι ἀπετέλουν ὁμοίως τὸ ὄριον ἑκατέρου τῶν ταφικῶν ἐκείνων κύκλων, τμημάτων τοῦ ἐκτεταμένου ὑστάτου ΜΕ - πρωΐμου ΥΕ νεκροταφείου τῶν πολυχρύσων προατρινδικῶν Μυκηνῶν. Βεβαίως, ἀγνοοῦμεν κατὰ πόσον ὑψοῦτο, ἔτι πλέον, ὁ περίβολος οὗτος, πλὴν ὅμως θεωρῶ ὅτι, ὡς ἐκ τοῦ ὀριακοῦ του χαρακτῆρος, τὸ ἀρχικόν του ὕψος δὲν θά ᾔτο ὑπέρτερον τοῦ σφζομένου. Ἐνδιαφέρον θά ἔχῃ νὰ πληροφορηθῶμεν τὸ ὕψος τοῦ περιβόλου εἰς τὰ σημεῖα κατωφερείας τοῦ ἐξάρματος, εἰδικῶς δὲ νοτίως τοῦ τάφου α 4 καὶ ἀνατολικῶς τοῦ α 6.

Τέλος, σημειωτέον ὅτι, ἂν καὶ σύγχρονος ὁ ταφικὸς κύκλος Α Γουβαλάρη πρὸς τὸ ἔξαρμα Καμινίων, πρὸς τὸν λεγόμενον τύμβον Κισσοῦ (Χανδρινὸς Πυλίας) καὶ πρὸς ἄλλα ταφικὰ μνημεῖα τῆς αὐτῆς μείζονος περιοχῆς τῆς ΝΔ - Δ

Πελοποννήσου, ἐν τούτοις ἀπουσιάζει ἐξ αὐτοῦ ὁ διὰ πίθου ἐνταφιασμός, ὡς ὠσαύτως, ἀπουσιάζει καὶ ἡ εἰς πίθον ἀνακομιδὴ.

Γενικά Συμπεράσματα. Ὁ ταφικὸς κύκλος Α τοῦ ἐξάρματος α Γουβαλάρη ἐδημιουργήθη κατὰ τὴν πρώτην μυκηναϊκὴν περίοδον καὶ παλαιότερος τῶν ἐν αὐτῷ τάφων ἤτο ὁ α 1, ὅστις ἀνάγεται εἰς τοὺς πρώτους ΥΕ I ἢ ὑστάτους ΜΕ χρόνους. Τὴν ἀναγωγὴν κατὰ τὴν ὑσάτην προμυκηναϊκὴν φάσιν ὑποδηλοῦν καὶ αἱ μικραὶ αἰχμαὶ βελῶν τοῦ τάφου τούτου, ἐνῶ τὴν περαιτέρω

Εἰκ. 10. Λίθιναι αἰχμαὶ βελῶν ἐξάρματος Γουβαλάρη
(ἰδίαι ἐκ τάφου α 6 κατὰ H. Blitzer).

μακρὰν χρῆσιν τῶν τάφων τοῦ κύκλου ἀντιπροσωπεύουν ἄλλαι ποικιλόμορφαι αἰχμαὶ (εἰκ. 10). Ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς ΥΕ I περιόδου ἐχρησιμοποιεῖτο ἐκ παραλλήλου (μέχρι τῆς ΥΕ IIIA καὶ Β φάσεως) πρὸς τὴν δυτικὴν ὁμάδα τῶν θολωτῶν τάφων τοῦ αὐτοῦ ἐξάρματος, οἵτινες κατεσκευάζοντο ἀλληλοδιαδόχως, ὡς ἀλληλοδιαδόχως κατεσκευάσθησαν καὶ οἱ ἐξ θολωτοῦ τάφου τοῦ κύκλου Α. Τὸ ἀλληλοδιαδόχον, ἐν τούτοις, τῆς κατασκευῆς τῶν τάφων τῆς δυτικῆς ὁμάδος τοῦ ἐξάρματος δὲν γίνεται ἀντιληπτὸν ἐπὶ τῇ θέᾳ αὐτῶν τούτων τῶν μνημείων, ὡς συμβαίνει, ἀναμφισβητήτως μὲ τοὺς ἐξ θολωτοῦς τάφους τοῦ κύκλου Α. Ὅντως, ἡ πανομοιότης τῶν τάφων 7 - 10 ἔρχεται εἰς ριζικὴν ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ποικιλίαν ἣν ἐμφανίζουν οἱ τάφοι 1 - 6 τοῦ κύκλου, διὰ τοὺς ὁποίους καὶ καθίσταται σαφὴς ἡ διαφορὰ κατὰ τὸν τύπον καὶ τὴν μορφήν ἐκ τῆς μεταξύ των χρονικῆς ἀποστάσεως. Καὶ βεβαίως ὑφίσταται καὶ χρονικὴ ἀπόστασις μεταξύ τῶν τάφων 7 - 10 ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν περίοδον κατασκευῆς των, πλὴν ὅμως, ὡς φαίνεται, οἱ ἐξ αὐτῶν 7, 9, 10 κατεσκευάσθησαν

κατὰ μικρὸν ἀπέχον μεταξύ των χρονικὸν διάστημα, ἐνῶ ὁ ὑπ' ἀριθ. 8 πολὺ ἀργότερον. Ὅλοι εἶναι δὲ τοῦ κανονικοῦ θολωτοῦ τύπου.

Ἀντιθέτως, λοιπόν, εἰς τὸν κύκλον Α ὑφίσταται ἡ μνημονευθεῖσα κατὰ τὸν τύπον πολυμορφία τῶν ἐξ τάφων. Οὕτως ὁ ὑπ' ἀριθ. 1 ἐμφανίζεται ὡς κυκλικός - θολωτός ἄνευ προστάσεως. (Τοῦτου ὑπολείπεται ἡ ἔρευνα τοῦ ἐξωτερικοῦ σημείου τῆς εἰσόδου του.) Ὁ ὑπ' ἀριθ. 2 ἐξωτερικῶς ἐμφανίζεται πεταλωτός μετὰ προστάσεων, ἔφερεν ὅμως κανονικὴν τὴν θόλον, ὡς ἐδείχθη διὰ τῶν ὁμοιομόρφως συμπεσόντων λίθων αὐτῆς. Ὁ ὑπ' ἀριθ. 3 εἶναι ὁ μικρότατος πάντων τῶν γνωστῶν θολωτῶν τάφων, φέρει δὲ μικρὰν πρόστασιν. Διάμετρος 1.55 μ. Ὁ ὑπ' ἀριθ. 4 εἶναι θολωτός, κυψελοειδῆς τὴν κατασκευὴν τοῦ ταφικοῦ θαλάμου, μετὰ κοίλης ὅμως προσόψεως, ὡς αὕτη διαμορφοῦται ἐκατέρωθεν τῆς εἰσόδου, ἥτοι ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν ἐκείνην ἥτις δὲν ἔχει ἄλλο γνωστὸν πᾶρισον παράδειγμα. Πέρα τῶν γνωρισμάτων τούτων εἶναι καὶ ὁ μόνος σαφῶς ὑπόγειος θολωτός τάφος τοῦ ἐξάρματος καὶ τοῦτο λόγῳ τῆς σαφοῦς διαφορᾶς ἣτις ὑπάρχει μεταξύ αὐτοῦ καὶ τῶν λοιπῶν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ βάθος θεμελιώσεως. Ὁ ὑπ' ἀριθ. 5 ἀποτελεῖ εἰσέτι πρόβλημα κατασκευῆς καὶ μορφῆς καὶ τοῦτο λόγῳ τῆς ἐπισυμβάσης παραμορφώσεώς του καὶ τῆς μὴ εἰσέτι συμπληρωθείσης ἀνασκαφῆς του. Τέλος, ὁ ὑπ' ἀριθ. 6 ἐμφανίζεται κανονικώτατος καὶ κανονικώτερος πάντων τῶν λοιπῶν, ἂν καὶ ἡ εἴσοδός του, ὡς φαίνεται, κατεστράφη. Οὗτος ὁμοιάζει πρὸς τοὺς λοιποὺς τῆς δυτικῆς ομάδος τοῦ ἐξάρματος.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς λοιποὺς γνωστοὺς τῶν ἄλλων ἐξαρμάτων τάφους, ὁ ὑπ' ἀριθ. 2 ὁμοιάζει πρὸς τὸν μοναδικὸν τοῦ ἐξάρματος β (ἀνασκαφή 1973) καὶ ὁ ὑπ' ἀριθ. 1, κατὰ τὸ γε νῦν ἔχον καὶ ἀνεξαρτήτως τῆς ὑφισταμένης χρονικῆς διαφορᾶς, πρὸς τοὺς τρεῖς μικροὺς θολωτοὺς τάφους, ἵσως στερουμένους διακεκριμένης εἰσόδου, τοῦ τρίτου ἐξάρματος ὅπερ ἀνεσκάφη ὑπὸ τοῦ Μαρινάτου (1959). Πρῶτον ἐξαρμα ἦτο τὸ τῶν δύο μεγάλων θολωτῶν τάφων Γουβαλάρη 1 καὶ 2 (= Κουκουνάρας 4 καὶ 5) καὶ δεύτερον ἐκεῖνο εἰς τὸ ὁποῖον οὐδεὶς τάφος εὑρέθη. Εἰς τὸ τρίτον, κατὰ σειράν, ἐξαρμα εὑρέθησαν οἱ τρεῖς μικροὶ θολωτοὶ τάφοι.

Ἀπάντων τῶν τάφων τούτων ἡ εἴσοδος εἶναι ἐστραμμένη πρὸς τὸν περικλείοντα αὐτοὺς περίβολον, ἀνεξαρτήτως δὲ καὶ τῆς ὑπάρξεως ἀμέσου προσβάσεως πρὸς αὐτόν (περίπτωσις τοῦ ὑπ' ἀριθ. α 1) ἢ κατωφερείας. Οὐσιαστικῶς οἱ ὑπ' ἀριθ. 2 καὶ 3 δὲν εἶναι δυνατόν νὰ νοηθῇ ὅτι εἶναι ἐστραμμένοι πρὸς τὴν πλευρὰν τῆς (οἰασδήποτε) κατωφερείας τοῦ ἐξάρματος καὶ τοῦτο διότι τὸ σημεῖον τοῦ ἐξάρματος, εἰδικῶς πέραν τῶν εἰσόδων τούτων τῶν τάφων, ἔτι δὲ αὐτοῦ τούτου τοῦ γειτονικοῦ πρὸς αὐτὰς σημείου τοῦ περιβόλου, εἶναι ἐπίπεδον.

Ἐνίοτε ρόλον τινὰ εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ χώρου, ὃν καταλαμβάνουν οἱ τάφοι οὗτοι, ἔπαιξαν καὶ αἱ προβλεπόμεναι διαστάσεις των. Οὕτως ὁ ὑπ' ἀριθ. 3, ὁ μικρότατος πάντων, εἶναι οὐσιαστικῶς ἀβαθής, ἥτοι τὸ ἐπίπεδόν του εὔ-

ρηται εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐξάρματος, ὑψηλότερον δὲ πάντων τῶν λοιπῶν τάφων. Τῶν μεγαλύτερων τάφων τὸ δάπεδον εὑρηται εἰς κατώτερον σημεῖον, ἂν καὶ τοῦτο δὲν εἶναι ἀπόλυτον. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, τοῦ ὑπ' ἀριθ. 6 τὸ δάπεδον εὑρηται εἰς σχετικῶς χαμηλὸν ἐπίπεδον, χαμηλότερον ὅμως εὑρηται τὸ δάπεδον τοῦ ὑπ' ἀριθ. 4, ὁ ὁποῖος βαίνει εἰς βάθος πλεόν ἢ πάντες οἱ λοιποί.

Ἀσύμμετροι, τρόπον τινά, ἐμφανίζονται ὠρισμένοι ἐκ τῶν τάφων τοῦ κύκλου, ὡς ὁ ὑπ' ἀριθ. 2, περαιτέρω δὲ οἱ 1 καὶ 5, οἵτινες, ὅμως, ἔχουν ἓν τι μῆτρον παραμορφωθῆ λόγῳ τῶν ὠθήσεων ἃς ἐδέχθησαν εἴτε ἐκ τοῦ ὑπερκειμένου βάρους τῆς θόλου των εἴτε ἐκ τῶν ὠθήσεων ἃς ἐδέχθησαν ἐκ τῶν παρακειμένων τάφων. Ὁ ὑπ' ἀριθ. 1 παρουσίασε μεγάλην ἐνδόκλινιν εἰς τὸ Ν - Α τόξον τῆς θόλου κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἀνασκαφῆς του.

Ὡς οἰκοδομικὸν ὕλικὸν ἐχρησιμοποιήθησαν πρωτίστως «ἀσπροπουλιές» διὰ τὰ κατώτερα μέρη, πλακωτοὶ δὲ λίθοι (ὡς «ἀκονόπετρα») διὰ τὰ ὑπέρτερά των. Ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου δὲν ὑφίσταται συγκεκριμένος κανὼν, γενικῶς δὲ διαφέρει ἡ κατασκευὴ των ἑναντι τῆς κατασκευῆς τῶν μικρῶν, ὁμοίων τὸ μέγεθος περίπου, θολωτῶν τάφων τοῦ ἐξάρματος Καμινίων. Οἱ χρησιμοποιηθέντες διὰ τὴν οἰκοδόμησιν τῶν τάφων λίθοι δὲν εἶχον ἐπιλεγθῇ ἅπαντες κανονικοὶ καὶ μεγάλων πῶς διαστάσεων, ὡς οἱ λίθοι οἱ χρησιμοποιηθέντες εἰς τοὺς θολωτοὺς τάφους τῶν Καμινίων, οἱ ὁποῖοι, κατὰ τὸ πλεῖστον, εἶχον μῆκος ἱκανὸν διὰ τὴν κάλυψιν ἐγκαρσίως τοῦ πλάτους τῆς θόλου.

Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει καὶ ἡ διαπίστωσις ὅτι εἰς τὴν Κρήτην, κατὰ τὸ πλεῖστον, οἱ θολωτοὶ τάφοι συναντῶνται μεμονωμένοι κατὰ τὴν ὑστέραν ἐποχὴν τοῦ Χαλκοῦ (ΓΜ). Ἀκόμη καὶ εἰς αὐτὸ τὸ νεκροταφεῖον τοῦ λόφου Φουρνὶ Ἀρχαῶν ἀπέχουν σχετικῶς πολὺ μεταξύ των οἱ πέντε γνωστοὶ θολωτοὶ τάφοι. Οὕτως εἰς τὴν Κρήτην τὸ πρῶτον κατὰ τοὺς ὑπομινωικοὺς - πρωτογεωμετρικοὺς χρόνους ὀργανοῦνται κατὰ περιπτώσεις πλείονες ὁμοῦ θολωτοὶ εἰς συστάδας. Ἐν ἀντιθέσει λοιπὸν πρὸς τὴν Κρήτην, ὅπου οἱ μικροὶ θολωτοὶ τάφοι ἐμφανίζονται συστηματικῶς καθ' ὁμάδας κατὰ τὴν μεταγενεστέραν, μνημονευθεῖσαν ἤδη, περίοδον, εἰς Γουβαλάρη καὶ εἰς Καμίνια ἐμφανίζονται ὡς συστάδες, καὶ δὴ καὶ ἅπαντες οἱ τάφοι πλησίον ἀλλήλων, ἐφαπτόμενοι ἀλλήλων πολλὰκις, ὑπερκείμενος εἰς ἑτέρου ἅπαξ, ἤδη ἀπὸ τῆς πρωτομυκηναϊκῆς ἐποχῆς καὶ ἐξῆς.

Κατατασσόμενοι οἱ τάφοι οὗτοι εἰς κατηγορίας ἀναλόγως πρὸς τὰς διαστάσεις των, φέρονται ἀνήκοντες ἅπαντες εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν μικρῶν διαστάσεων θολωτῶν τάφων καὶ τοῦτο διότι ὁ μεγαλύτερος τούτων, ὁ α. 10, ἔχει διάμετρον 4.70 μ. Συνήθως οἱ μέσων διαστάσεων θολωτοὶ τάφοι ἔχουν διάμετρον ἀπὸ 5 μέχρι 10 μ. καὶ, ἂν καὶ ὁ τάφος οὗτος ἐλάχιστα ὑπολείπεται κατὰ τὴν διάμετρον τῶν πέντε μέτρων, ἐν τούτοις λόγῳ τῆς ἐν γένει ἐμφανισέως του, δυνατόν νὰ καταταγῇ εἰς τὴν μέσων διαστάσεων κατηγορίαν τῶν θολωτῶν τάφων.

Τα φιλικά ἔθιμα. Ποικιλία χαρακτηρίζει τὰς ταφὰς τῶν τάφων τοῦ ἐξάρματος, ἀνεξαρτήτως, βεβαίως, τῶν πτωχικῶν κτερισμάτων ποὺ εὐρέθισαν. Οὕτως ὑπάρχουν κύριαι ταφαὶ ἐπὶ τοῦ δαπέδου, ἐντὸς κιβωτισχίμου ἀπλῆς κατασκευῆς τάφου ἐπὶ τοῦ δαπέδου (τάφος α 6) ἢ ἐντὸς ἐπιμήκους κανονικοῦ λάκκου ἐντὸς τοῦ δαπέδου, ἔτι δὲ ἀνακομιδαὶ ἐντὸς τοῦ δαπέδου εἰς ἀπλοῦς λάκκους καλυπτομένους εἴτε ὑπὸ πλακὸς εἴτε ὑπὸ χώματος καὶ δὴ καὶ ἄπαξ εἰς τὸ κέντρον. Εἰς μίαν περίπτωσιν ἐκτάδην ταφὴς νεκρὸς ἐκαλύφθη ἐπιμελῶς ὑπὸ ὀγκωδῶν λίθων (ὁ ΝΝΔ νεκρὸς τοῦ α 1 τάφου). Κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τοὺς δέκα τούτους τάφους οἱ νεκροὶ ἔχουν ταφῇ ἐκτάδην, εἰς ὠρισμένης ὅμως περιπτώσεως κατὰ τὴν ΜΕ παράδοσιν (α 1, 7, 10) εἰς συνεσταλμένην στάσιν ἀνεξαρτήτως τῆς ὑπάρξεως ἱκανοῦ χώρου. Κατὰ τὸ πλεῖστον, ὡσαύτως, οἱ ἐκτάδην εὐρεθέντες νεκροὶ ἦσαν ἀκτέριστοι, εἰς μίαν δὲ περίπτωσιν (α 4, τέταρτος σκελετὸς) οὐσιαστικῶς πρόκειται περὶ μερικῆς ἐπὶ τόπου ἀνακομιδῆς, ὡς δηλοῖ ἡ θέσις τῶν ὀστέων τοῦ κάτω μέρους τοῦ σώματος. Εἰς τὸ σημεῖον μάλιστα εἰς τὸ ὅποιον θὰ εὐρίσκοντο οἱ πόδες τοῦ σκελετοῦ ἐτέθησαν τὰ κτερίσματα, μία πρόχους καὶ μία κύλιξ (ΥΕ IIIB). Αἱ κύριαι ταφαὶ ἐγένοντο τόσον εἰς κεντρικὰ σημεῖα ὅσον καὶ εἰς περιφερειακὰ τῶν δαπέδων, ὑπάρχουν δὲ καὶ περιπτώσεις καθ' ἃς μία παλαιὰ ταφή, γενομένη εἰς τὸ κέντρον τοῦ τάφου (τάφος α 1, ὁ καὶ παλαιότερος πάντων), παρέμεινεν ἐπὶ τόπου κτερισθεῖσα μεταγενεστέρως. Τὸ παράδειγμα τοῦτο εἶναι ἴσως τὸ πλέον χαρακτηριστικὸν καὶ εἶναι δυνατόν νὰ ὑποστηριχθῇ βασίμως ὅτι πρόκειται περὶ τῆς ταφῆς τοῦ δι' ὃν κατεσκευάσθη ὁ τάφος γενάρχου, πρὸς τιμὴν τοῦ ὁποίου, καὶ μετὰ τὴν ὀλοσχερῇ διάλυσιν τῶν ὀστέων, παρέμεινεν ἀμετακίνητος διὰ λόγους σεβασμοῦ ἢ κτερισθεῖσα αὕτη μεταθανατίως ταφή, ἐνῶ αἱ νεώτεραι ταφαὶ ἐγένοντο εἰς περιφερειακὰ σημεῖα, ὅπως δηλοῦν ὁ Δ, ὁ ΝΝΔ καὶ ὁ ἀνατολικὸς σκελετός. Μετὰ τὰς ταφὰς ἀνενεοῦτο ἐκάστοτε ἡ ὑπάρχουσα ἀργολιθοδομή, δὲν ἔχει δὲ εἰσέτι διευκρινισθῇ τί συνέβαινεν εἰς τὸν α 10 τάφον, ὅπου τὸ στόμιον ἔχει πληρωθῇ κατὰ τὸ πλεῖστον χωμάτων, καὶ εἰς τὸν α 5, ὅπου δὲν ἔχει συμπληρωθῇ ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ τάφου. Τοῦ τάφου α 6 ἡ ἀργολιθοδομὴ ἀσφαλῶς ἀνελήφθη κατὰ τὸν αἰῶνα μας, ὁπότε καὶ ἐχρησιμοποιήθησαν καὶ οἱ λίθοι τῆς θόλου τοῦ διὰ τὴν κατασκευὴν παρακειμένου ἀγροτικοῦ οἰκίσκου.

Λεκτέον, προσέτι, ὅτι μόνον μία περίπτωσις, πιθανῶς, μεταγενεστέρως ταφικῆς λατρείας ἐπιστοποιήθη εἰς τοὺς τάφους τοῦ ἐξάρματος καὶ γενικῶς εἰς τοὺς τάφους τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ μείζονος νεκροταφείου Γουβαλάρη. Αὕτη διεπιστώθη εἰς τὸ ἀνώτερον σφζόμενον σημεῖον ἀλλὰ καὶ περαιτέρω εἰς κατώτερον στρῶμα τοῦ κεντρικοῦ καὶ παλαιότερου τάφου τοῦ ἐξάρματος, τοῦ ὑπ' ἀριθ. 1 τάφου. Δύο τμήματα ὑπομυκηναϊκοῦ, προφανῶς, εὐμεγέθους διώτου ἀγγείου (ἀμφορέως) ὑποδηλοῦν τὴν ἐκδήλωσιν σεβασμοῦ τῶν μεταγενεστέρων ἐναντι τῶν γενάρχων τῆς περιοχῆς καὶ τοῦτο εἶναι ἔτι πλέον ἐνδεικτικόν, διότι ἡ γενομένη προσφορά ἐγένετο εἰς τοὺς νεκροὺς αὐτοῦ τοῦ παλαιότερου εἰς τὸ κέν-

τρον τοῦ κύκλου εὐρισκομένου τάφου. Ἀνεξαρτήτως τῆς μεμονωμένης ταύτης περιπτώσεως δέον ὅπως τονισθῇ ὅτι ἐντατικὴ μεταγενεστέρα ταφικὴ λατρεία ἐπετελεῖτο εἰς τὸν μεγαλύτερον θολωτὸν τάφον τῆς περιοχῆς, τὸν γνωστὸν ὡς Γουβαλάρη 1 (=Κουκουνάρας 4), ὅστις ἀνῆκεν εἰς τὸν μεγαλοκτηματίαν τῆς περιοχῆς, τὸν τότε τοπάρχην, ὑπὸ τὴν ἄμεσον δικαιοδοσίαν τοῦ ὁποίου ἢ τῆς ἐπὶ μακρὸν εὐδοκίμησάσης εἰς τὴν περιοχὴν οἰκογενείας του ἦσαν οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς. Ὁ τάφος ἐκεῖνος, λοιπόν, συνεκέντρωνε κατ' ἐξοχὴν — καὶ κατὰ τοὺς ἑλληνικοὺς ἱστορικοὺς χρόνους — τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἐπιγενομένων ἐξ ἐπόψεως τελέσεως τῆς δι' αὐτοὺς ἀπαραιτήτου ταφικῆς λατρείας, εἶναι δὲ σαφὲς καὶ ἡ ἀπόστασις ὅλων τῶν τυμβοειδῶν ἐξαρχαίων τοῦ νεκροταφείου τοῦ πληθυσμοῦ τῆς περιοχῆς ἐκ τῶν δύο μεγάλων θολωτῶν τάφων Γουβαλάρη 1 καὶ 2 (=Κουκουνάρας 4 καὶ 5), οἵτινες ὁμοῦ ἀνῆκον, ὡς ἐσημειώθη, εἰς τὴν ἄρχουσαν οἰκογένειαν τῆς περιοχῆς.

Αἱ διαφοραὶ μεταξὺ τῶν μεγάλων θολωτῶν τάφων τοῦ Γουβαλάρη καὶ τῶν μικρῶν θολωτῶν τάφων τῶν τυμβοειδῶν ἐξαρχαίων τῆς περιοχῆς εἶναι εὐνόητοι. Περιορίζονται εἰς τὴν ἀξίαν, τὴν ποιότητα καὶ τὸ μέγεθος τῶν κατατιθεμένων εἰς ἑκατέραν περιοχὴν κτερισμάτων. Εἰδικῶς δυνατόν νὰ λεχθῇ τοῦτο περὶ τῶν ἀγγείων, ἅτινα εἰς τοὺς μεγάλους τάφους ἦσαν εὐμεγέθη, ἀξιόλογα καὶ ποικιλόμορφα, ἐν μέρει δὲ εἰσηγμένα. Ἄλλη διαφορὰ ἐπισημαίνεται εἰς τὸ χρησιμοποιηθῆν οἰκοδομικὸν ὕλικόν καὶ ἀρκεῖ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο νὰ σημειωθῇ ὅτι μόνον εἰς τὸν μεγαλύτερον — καὶ μεταγενέστερον — θολωτὸν τάφον Γουβαλάρη 1 ἐχρησιμοποιήθησαν ἐξ ὀλοκλήρου «μελίστραι», ἐξασφαλίσασαι καλὴν τὴν διατήρησιν τοῦ τάφου. Ἀντιθέτως, αἱ ὁμοιότητες εἶναι πολλαὶ καὶ βασικαὶ καί, ὡς εἰκός, καθολικῆς, ὡς ἐσημειώθησαν, ἐφαρμογῆς. Αὗται εἶναι ὁ οἰκογενειακὸς χαρακτήρ ἐνὸς ἐκάστου τῶν τάφων, ἡ ταυτότης τῶν ταφικῶν ἐθίμων κατὰ τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν, ἀναλόγως, βεβαίως, καὶ τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως τῶν νεκρῶν, ἡ παράλληλος χρῆσις τῶν τάφων τοῦ νεκροταφείου τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῶν μεγάλων θολωτῶν, οἵτινες ἐχρησιμοποιοῦντο, προφανῶς, ἐναλλάξ, ἡ ἐφαρμογὴ συγγενῶν στοιχείων ταφικῆς ἀρχιτεκτονικῆς κ.ἄ.

Οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς ἦσαν, βεβαίως, «πένητες», ὅσον δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ τῶν ὀλίγων καὶ πτωχοτάτων κτερισμάτων τῶν τάφων των, πλην ὅμως εἶχον τὴν δυνατότητα, ἅτε μὴ καταπιεζόμενοι, νὰ ἀνιδρῶσιν καὶ τοὺς ἰδικούς των μικροὺς θολωτοὺς τάφους. Καὶ τοῦτο ἔχει ὄντως σημασίαν.

Τὸ νεκροταφεῖον Γουβαλάρη, ὅταν θὰ συμπληρωθῇ μετὰ τινα ἔτη ἡ ἀνάσκαφί του, θὰ περιλαμβάνῃ δεκάδας θολωτῶν τάφων μυκηναϊκῆς κατὰ βάσιν ἐποχῆς ἀλλὰ καὶ ὑστάτων ΜΕ χρόνων. Ἦδη ἔχουν ἀνάσκαφῇ δέκα ἐπτὰ θολωτοὶ τάφοι ὅλων τῶν μορφῶν, πλούσιοι καὶ πτωχικοί. Ἡ σημασία του διὰ τὴν ὁμαλὴν μετάβασιν ἀπὸ τῆς ΜΕ ἐποχῆς εἰς τοὺς πρώιμους μυκηναϊκοὺς χρόνους, ἡ σημασία του ἐξ ἐπόψεως ταφικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ἡ σημασία του διὰ τὰ εἰς τοὺς τάφους του σημειωθέντα ποικιλόμορφα ταφικὰ ἔθιμα, ἀντίστοιχα πρὸς

τὰ τῆς ὑπολοίπου μυκηναϊκῆς Ἑλλάδος, ἡ σημασία του, τέλος, διὰ τὴν γνῶσιν τῆς ἐξελιξέως τῆς τοπικῆς κεραμεικῆς καὶ τῶν σημειωθεισῶν ἐπιδράσεων ὡς ἐκ τῆς εἰσαγωγῆς πολλῶν καὶ ποικίλων κεραμεικῶν προϊόντων ἀλλὰ καὶ ρυθμῶν θὰ ἀποδειχθῇ, ἔτι πλέον, διὰ τῆς τελικῆς του δημοσιεύσεως.

Ἔξαρμα β

Ὁμοίως ἀπετυπώθη ὑπὸ τῆς ἀρχιτέκτονος κ. Κ. Ἑσκιζοπούλου - Γιαβρούμη ὁ μεμονωμένος θολωτὸς τάφος τοῦ ἐξάρματος β, ὅστις εἶναι ἐξωτερικῶς πεταλοειδὴς τὸ σχῆμα. Ὁ αὐτὸς τάφος ἐφωτογραφήθη ἐξ ὕψους ὑπὸ τοῦ δρ. Stanley Aschenbrenner (MME). Ἐν τῇ δημοσιευομένῃ φωτογραφίᾳ διακρίνεται ὁ ἐκτάδην σκελετὸς τῆς νεκρᾶς ἐντὸς λάκκου τοῦ ΝΔ τμήματος τοῦ τάφου, ἡ κατὰ τὸ κέντρον ἀνακομιδῇ καὶ ἡ προσωρινῇ τοῦ τάφου ὑποστήριξις. Εἰς τὸ ἀριστερόν (τῷ εἰσερχομένῳ) τμήμα τῆς θόλου διακρίνεται ἡ σημειωθείσα ἐκ παραβιάσεως ὑπὸ τυμβωρύχων ἀνωμαλία τοῦ τοιχώματος (πίν. 317β).

Ὁ σκελετὸς τοῦ λάκκου ἀνῆκεν εἰς θῆλυ ἄτομον, ὡς εἶχε πιθανολογηθῇ κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν, ἔτι δὲ ὅπως διεπιστώθη καὶ ὑπὸ τοῦ ὕψηλτου κ. Χρ. Μπαρτσόκα καὶ τοῦτο λόγῳ τῆς διαμορφώσεως τῆς πυέλου της. Ἐπὶ τῇ βάσει, ἐξ ἄλλου, τῆς φθορᾶς τῶν ὀδόντων της ὑπελογίσθη ἡ ἡλικία της 35 ἐτῶν. Τέλος, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ μήκους τῆς κνήμης της (37.5 ἐκ.) καὶ τοῦ μήκους τοῦ μηριαίου ὁστοῦ της ὑπελογίσθη τὸ ἀνάστημά της εἰς 167.18 ἐκ. (μέθοδος Trotter-Gleser) ἔναντι τοῦ ὑφισταμένου ἐκτάδην μήκους τοῦ σκελετοῦ (1.75 μ.) συνυπολογιζομένων τῶν πελμάτων (ΠΑΕ 1974, σ. 144).

Κατὰ προσεχῇ ἀνασκαφικὴν περίοδον θὰ ἐρευνηθῇ ἡ περιφέρεια τοῦ ἐξάρματος τούτου ἵνα διαπιστωθῇ κατὰ πόσον ὑφίστατο περίβολος ἢ ὅχι λόγῳ ὑπάρξεως τοῦ μεμονωμένου θολωτοῦ - πεταλωτοῦ τάφου.

ΤΟ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΟΝ ΥΛΙΚΟΝ ΤΗΣ ΚΟΥΚΟΥΝΑΡΑΣ

Κατὰ τὸν ὕψηλτην δρ. Χρῆστον Σπ. Μπαρτσόκαν, τὸν ὁποῖον εὐχαριστῶ ἅπαξ ἔτι ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης, εἶναι δυνατόν νὰ προσέλθουν ὠρισμένα προκαταρκτικὰ συμπεράσματα ἐκ τῶν κατὰ περιπτώσεις παρατηρήσεών του εἰς τοὺς ἀνασκαπτομένους τάφους (ἐξάρματα α καὶ β) Γουβαλάρη, τὰ ὅποια «συμπεράσματα δὲν δύνανται νὰ εἶναι ἀπόλυτα λόγῳ τοῦ μικροῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐξετασθέντων (ἐπὶ τόπου) σκελετῶν».

Οὕτω δυνατόν νὰ θεωρηθῇ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς μελέτης του (σ. 479 σημ. 1) ὅτι:

1. Ἀτὸ ἀνάστημα ἐν ζωῇ τῶν Μυκηναίων τῆς Μεσσηνίας ἦτο ὑψηλότερον τῶν κατοίκων τῆς Κεφαλληνίας κατὰ τὴν ὑστεροελλαδικὴν περίοδον, σαφῶς

δὲ ὑψηλότερον τῶν «Μυκηναίων» τῆς περιοχῆς τοῦ Ἴσθμοῦ τῆς Κορίνθου, τοὺς ὁποίους ἐμελέτησεν ὁ Angel¹. Οὕτως, οἱ ἄρρενες Κεφαλλῆνες εἶχον μέσον ὄρον ἀναστήματος 163.32 ἐκ., οἱ δὲ «Μυκηναῖοι» τοῦ Ἴσθμοῦ 158.84 ἐκ. ἐναντι 166.73 ἐκ. τῶν περὶ οὗ πρόκειται σκελετῶν. Τὸ μέσον ἀνάστημα τῶν ἀνδρῶν τῶν ἀνασκαφέντων τάφων εἰς Γουβαλάρη Κουκουναράς εἶναι παραδόξως τὸ ἴδιον μὲ τὸ διαπιστωθὲν ἐπὶ τῶν σκελετῶν τῆς Λέρνης (166.6)². Τοῦτο δυνατόν ὅπως ἀποδοθῇ πιθανῶς εἰς καλλιτέρας κοινωνικοοικονομικὰς συνθήκας διαβιώσεως, παρὰ εἰς γενετικά αἵτια». «Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς ἡγεμόνας τοὺς ταφέντας εἰς τοὺς λακκοειδεῖς τάφους τῶν Μυκηνῶν, ὁ Angel³ διεπίστωσεν ὅτι οὗτοι εἶχον κατὰ μέσον ὄρον ὕψος 171 - 172 ἐκ., ἥτοι ὅτι ἦσαν ὑψηλότεροι κατὰ πέντε ἑκατοστὰ τῶν ὑπηρεῶν των καὶ ὅτι ὑπῆρχον τινὲς μεταξὺ τῶν ἡγεμόνων τούτων ὕψους πλεόν τῶν 180 ἐκ. Ἄρα, τὸ ὕψος τῶν «κοινῶν θνητῶν» τῶν Μυκηνῶν κατὰ τὴν περίοδον τῶν λακκοειδῶν τάφων (μεταβατικὴ φάσις ἀπὸ τῆς ΜΕ εἰς τὴν ΥΕ ἐποχὴν) ἦτο τὸ αὐτὸ πρὸς τὸ ὕψος τῶν «κοινῶν θνητῶν» τοῦ νεκροταφείου τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ Γουβαλάρη Κουκουναράς, ἐνῶ ἀγνοοῦμεν τὸ ὕψος τῶν νεκρῶν τῶν δύο μεγάλων θολωτῶν τάφων τῆς αὐτῆς περιοχῆς, οἵτινες ἔχουν μελετηθῇ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Breiting⁴.

2. «Ἡ ἡλικία τῶν περισσοτέρων σκελετῶν κατὰ τὸν θάνατον ἦτο μικροτέρα τῶν 40 - 45 ἐτῶν».

3. «Ἐντύπωσιν προξενεῖ ἡ σχετικῶς ἀρίστη κατάστασις τῶν ὀδόντων».

4. Πιθανώτατα εἰς σκελετὸς γυναικὸς νὰ ἐμφανίζη παθολογικὴν τινα κατάστασιν, ὡς ἐσημειώθη ἀνωτέρω. Ὡς δευτέραν περίπτωσιν καταλέγει ὁ κ. Μπαρτσόκας σκελετὸν τῆς ἀσυλήτου ταφῆς γυναικὸς τοῦ θολωτοῦ τάφου 2 εἰς Φυτιές⁵, ὅστις, κατὰ τὰς διαπιστώσεις, πάντοτε, τοῦ κ. Μπαρτσόκα, «παρουσιάζει ἡῤῥημένον ἐνδιαφέρον λόγῳ παραμορφώσεως ἀμφοτέρων τῶν μηριαίων ὀστέων. Τὸ ἀνάστημα τῆς γυναικὸς ταύτης πρέπει νὰ ἦτο 149.56 ἐκ. [(ὑπολογισμὸς ἐκ τῆς ὠλένης (21.5 ἐκ.))⁶]. Τὰ μηριαῖα ἦσαν, τὸ μὲν δεξιὸν στρεβλὸν μετὰ σημαντικῆς παραμορφώσεως τοῦ ἄνω ἡμίσεος, τὸ δὲ ἀριστερὸν ἐλαφρῶς παραμορφωμένον. Δυστυχῶς, ἡ κατάστασις τῶν ὀστέων δὲν ἐπιτρέπει πληρεστέραν μελέτην, ἀκτινολογικὴν ἢ καὶ ἱστολογικὴν τῆς ὑφῆς, ἀλλ' ἡ ἀνωμαλία

1. J. L. ANGEL, Ancient Cephalenians, American Journal of Physical Anthropology N. S. 1:229 (1943).

2. J. L. ANGEL, The People of Lerna, 1971.

3. J. L. ANGEL, Human Skeletons from Grave Circles at Mycenae ἐν Γ. ΜΥΛΩΝΑ, Ὁ ταφικὸς κύκλος Β τῶν Μυκηνῶν, 1973, σ. 393 κέ.

4. Τὰ στοιχεῖα ταῦτα θὰ δημοσιευθοῦν προσεχῶς.

5. Γ. Σ. ΚΟΡΡΕΣ, Ἀνασκαφαὶ Πύλου, ΠΑΕ 1974, σ. 145 - 149.

6. Πρβ. M. TROTTER - G. C. GLEESER, A reevaluation of estimation of stature based on measurements of stature taken during life and long-bones after death, American Journal of Phys. Anthropology, N. S. 16 (1958), σ. 79 καὶ D. R. BROTHWELL, Digging up Bones, British Museum, 1963. Αἱ ὡς ἄνω παραπομπαὶ κατὰ Μπαρτσόκαν.

πιθανὸν νὰ ὀφείλεται εἰς ἐκφυλιστικὴν πάθησιν, νόσον Paget κλπ. ἥ ἀκόμη εἰς πόρωσιν κατὰγματος). Ὁ κ. Μπαρτσόκας ἐπεφυλάχθη διὰ τὴν τελικὴν πιθανὴν διὰγνῶσιν μετὰ μελέτην τῶν φωτογραφιῶν (ἀκτινοσκοπήσεων) τοῦ σκελετοῦ¹.

KAMINIA

Ἐν νέον μυκηναϊκὸν νεκροταφεῖον ἐπεσημάνθη κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἀνασκαφῶν Κουκουνάρας ὑπὸ τοῦ ὑπογραφομένου εἰς τὴν θέσιν Καμίνια (ἢ Μπαμπαλόβρυση), εἰς ἀπόστασιν 2.5 χλμ. πρὸς Ἀνατολὰς τοῦ Γουβαλάρη καὶ δὴ καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν ἀναγνωριστικῆς περιόδου εἰς τὰς πέριξ τῆς Κουκουνάρας περιοχάς. Ἡδη ἀπὸ τοῦ ἔτους 1973 εἶχον ὑποπτεύσει τὴν ὑπαρξίν μυκηναϊκοῦ οἰκισμοῦ καὶ νεκροταφεῖου εἰς τὴν θέσιν Λυκόρρεμα, βορείως τοῦ χωρίου Ἄνω Κρεμμύδια, νῦν δὲ εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν καὶ δὴ καὶ νοτιοδυτικῶς τοῦ αὐτοῦ χωρίου εἰς ἀπόστασιν (κατ' εὐθεΐαν γραμμὴν περίπου 650 μ.) ἀνεκαλύφθη τὸ νέον νεκροταφεῖον.

Νοτίως τοῦ χωρίου Ἄνω Κρεμμύδια εὗρηται ἡ πλουσία πηγὴ Φουρτζόβρυση (ἐκ τοῦ παρακειμένου χωρίου Φουρτζί, νῦν Βελανιδιά) εἰς ἀπόστασιν, ὡς ἐγγιστα, 400 - 500 μ., δυτικώτερον δὲ αὐτῆς ἀκριβῶς εἰς τὴν δεξιὰν πλευρὰν τῆς ἀγροτικῆς ὁδοῦ Φουρτζόβρυσης - Γουβαλάρη, εἰς ἀπόστασιν 500 περίπου μέτρων διεκρίνετο ἔξαρχμα κατάφυτον, ὅπερ λόγῳ τῆς πυκνῆς αὐτοῦ βλαστήσεως εἴλκυεν αὐτομάτως τὴν προσοχὴν τοῦ ὁδοιπόρου. Τὸ ἔξαρχμα τοῦτο, ἦτο, ὡς μετὰ ταῦτα διεπίστωσα, τὸ ὑπὸ τοῦ Μαρινάτου², ἔτι δὲ ὑπὸ τῶν καθηγητῶν W. A. McDonald καὶ R. Hope Simpson³ ὁμοίως ἐπισημανθὲν καὶ μνημονευθέν. Σημειωτέον, πρὸς τούτοις, ὅτι εἶχον παραδοθῇ εἰς τὸν Μαρινάτον ἐν ἔτει 1959⁴ ὠρισμένα ὄστρακα ἐξαχθέντα ἐξ ὁπῆς κατὰ τὴν ΝΑ πλευρὰν τοῦ ἐξάρματος καὶ τὰ ὁποῖα ὄστρακα θὰ εὕρισκωνται, ἀναμφισβητήτως, εἰς τὴν ἀποθήκην τοῦ Μουσείου Πύλου.

Ἡ φύσις τοῦ ἐξάρματος κατέστη σαφὴς εὐθὺς ἀμέσως ἐξ ὠρισμένων — ὑπερκειμένων ἀλλήλων — λίθων μὲ ἐκφορικὴν τοποθέτησιν ἐντὸς τῆς ὁπῆς ταύτης τῆς ΝΑ πλευρᾶς τοῦ ἐξάρματος. Ἐπρόκειτο περὶ τμήματος θόλου ἐνὸς μυκηναϊκοῦ τάφου, ὡς κατέδειξαν καὶ τὰ ὑπάρχοντα ἐντὸς τῆς ὁπῆς ἐν ἀταξίᾳ ὅσα, ἔτι δὲ τρία ὄστρακα ἀνήκοντα εἰς τὸν «ὀρίζοντα» τοῦ ἀνακτορικοῦ ρυθμοῦ (ΥΕ II). Τὸ σύνολον τῆς θόλου τοῦ τάφου τούτου (ἀριθμηθέντος ὡς πρῶτον) δὲν

1. Χρ. ΜΠΑΡΤΣΟΚΑ, Τὸ ἀνάστημα τῶν Μυκηναίων τῆς Πύλου, Παιδιατρικὴ 40, 1977, σ. 233 - 339.

2. Σπ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, Ἀνασκαφαὶ Πύλου, ΠΑΕ 1959, σ. 179.

3. W. A. McDONALD - R. HOPE SIMPSON, Further Exploration in Southwestern Peloponnese, AJA 68, 1964, σ. 233 ἀριθ. 65B. R. HOPE SIMPSON, Gazetteer, 1965, σ. 70 ἀριθ. 228 καὶ The Minnesota Messenia Expedition, Reconstructing a Bronze Age Regional Environment edited by W. A. McDONALD and G. R. RAPP, Jr., 1972, σ. 270 - 271 ἀριθ. 34 [(65B) W. A. McDONALD - R. HOPE SIMPSON].

4. Πρβ. Σπ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΝ, ΠΑΕ 1959, σ. 179.

ὕφιστατο, διότι εἶχε καταστραφῇ εἰς τὸ ἐπίμαχον σημεῖον ὑπὸ μηχανικοῦ ἐκ-
σκαφέως κατὰ τὴν διάνοξιν τῆς ἀγροτικῆς ὁδοῦ. Ἐκ τῆς ἀναλήψεως τῆς ἀνα-
σκαφῆς καὶ τῆς συνεχίσεως αὐτῆς ἐδείχθη προσέτι ὅτι τὸ τυμβοειδὲς τοῦτο
ἔξαγμα (στερούμενον καθ' ὁλοκληρίαν λιθίνης περιφερικῆς κρηπίδος δίκην
περιβόλου, ἔτι δὲ λιθίνης ἐπιστρώσεως) ἐξετείνετο ἐπὶ τρία, τοῦλάχιστον, εἰς-
ἔτι μέτρα καὶ εἰς τὸ σημερινὸν κατάστρωμα τῆς ὁδοῦ.

Βεβαίως, τὸ ἔξαγμα τοῦτο εἶναι τεχνητόν, σχηματισθὲν ἐκ τῆς ἀφθονούσης
εἰς τὴν περιοχὴν ἀργιλωδους γῆς, ἐξ οὗ καὶ ἡ ὀνομασία τῆς περιοχῆς Καμίνια,
εἶχε δέ, προφανῶς, πρὸ τῆς καταστροφῆς, περίπου ὠοειδὲς σχῆμα. Αἱ δια-
στάσεις τοῦ ἔξαγματος προέκυψαν σαφεῖς μετὰ τὴν πολυήμερον πολύμοχθον
προσπάθειαν πρὸς ἀποκοπὴν τῶν μεγάλων δένδρων καὶ τῶν λοιπῶν θαμνοει-
δῶν ποὺ εἶχον ἀναπτυχθῇ ἐπ' αὐτοῦ (πίν. 317γ). Τὰ φυτὰ ταῦτα ἀπεκόπησαν
τῇ βοηθείᾳ ἡλεκτρικοῦ πρίονος καὶ μετὰ τὴν πράγματι συγκινητικὴν, ἐθελον-
τικῶς προσφερθεῖσαν ὑπὸ τῶν κατοίκων τῶν γειτονικῶν χωρίων Ἀνώ, Κάτω,
Μέσσα Κρεμμύδια καὶ Βελανιδιά, βοήθειαν. Οὕτω τὸ μετρηθὲν (μετὰ τὴν ἀπο-
ψίλωσιν) μήκος τοῦ ἔξαγματος ἀνέρχεται εἰς 18.70 μ. (ἀπὸ Α - Δ), τὸ δὲ ὑπο-
λειφθὲν πλάτος εἰς 13.90 μ. Ἡ περίμετρός του, ἐξ ἄλλου, ὑπελογίσθη εἰς 75 μ.,
ἐνῶ τὸ ὕψος του εἰς 4 μ., διετηρήθη δὲ ὡς δείκτης τὸ ὑψηλότερον σημεῖον τοῦ
ἔξαγματος κατὰ τὸ κεντρικὸν αὐτοῦ περίπου τμήμα.

Μεταγενέστερον κτίσμα: Κατὰ τὰς ἐργασίας ἀποψιλώσεως εὐρέθησαν τρία
χονδροειδῆ ὕστρακα καὶ χονδροειδεστάτη λαβὴ ἀγγείου, ἐγένετο δὲ συγχρόνως
δοκιμαστικὴ — σταυροειδοῦς σχήματος — τομὴ εἰς τὸ ἀνώτατον σημεῖον τοῦ
ἔξαγματος καὶ δὴ καὶ εἰς τὸ κεντρικόν - ἀνατολικόν, κατὰ τὸ πλεῖστον τμήμα
αὐτοῦ. Εἰς τὸ κέντρον ἀκριβῶς τῆς σταυροειδοῦς τομῆς ὑπελογίσθη νὰ ἀφεθῇ —
καὶ συνέπεσε — τὸ ἀνώτατον σημεῖον τοῦ ἔξαγματος, ὅπερ καθωρίσθη ἐν ταυ-
τῷ καὶ ὡς σταθερὸν σημεῖον.

Εἰς ἐλάχιστον βάθος (10 ἐκ.) ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας εὐρέθη κτίσμα σαφῶς με-
ταγενέστερον (ἴσως βυζαντινῆς ἐποχῆς), παρακολουθηθὲν κατὰ βάσιν παραλλή-
λως πρὸς τὰς πλευρὰς τῆς σταυροειδοῦς τομῆς. Τὸ κτίσμα τοῦτο ἔφερε στέγα-
σιν ἐκ πλακωτῶν κεράμων, οἷτινες εὐρέθησαν ἀλλοῦ ἐν ἀταξίᾳ εἰς τὴν ἐπίχωσιν
αὐτοῦ, εἰδικῶς δὲ εἰς τὸ δυτικὸν σκέλος τῆς τομῆς ὁμαδικῶς κλιμακοειδῶς το-
ποθετημένοι, ἀμέσως ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους, προφανῶς ἐξ ὕψους κατα-
πεσόντες. Τοὺς τοίχους τοῦ κτίσματος, τοῦλάχιστον εἰς τοὺς κατωτέρους δό-
μους, ἀπετέλουν λίθοι, κατὰ τὸ πλεῖστον ἀργοί, ἦσαν δὲ οὗτοι καὶ εἰς σημαντι-
κὸν ἀριθμὸν πλακωτοί.

Εἰς τὸ ΒΑ τμήμα τοῦ κτίσματος ἐσφύζετο μόνον ἡ κατωτέρα στρώσις τῶν λί-
θων τούτων (ἡτοι τῶν θεμελίων), ἐνῶ εἰς τὸ ΝΔ τμήμα δύο καὶ τρεῖς κατὰ ση-
μεῖα στρώσεις λίθων. Τὰ ὑπολειφθέντα ὅμως θεμέλια τοῦ κτίσματος δὲν ἐβοή-
θουν εἰς τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ του σχεδίου. Κατὰ βάσιν ἐσχη-
ματίζοντο μικροὶ ὀρθογώνιοι χώροι, οἷτινες δυνατὸν νὰ ὑπολογισθοῦν, τοῦλά-

χιστον, εἰς πέντε τὸν ἀριθμὸν. Τὸ σφῆζόμενον μῆκος τοῦ θεωρουμένου διπλοῦ κεντρικοῦ δωματίου τοῦ κτίσματος ἐμετρήθη καὶ εὑρέθη 2.70 μ., εἶχε δὲ κατεύθυνσιν ἐκ ΒΔ πρὸς ΝΑ μὲ ἐστρογγυλευμένην πῶς τὴν ἐξωτερικὴν νοτίαν γωνίαν του.

Ἐκ τῶν διηγήσεων ἐξ ἄλλου, τῶν μετασχόντων τῶν ἐργασιῶν ἀποψιλώσεως χωρικῶν συνήχθη ὅτι ὑπῆρχε παράδοσις ἀναγομένη εἰς τέσσαρας, τοῦλάχιστον, γενεάς, καθ' ἣν παράδοσιν «γιαγιὲς ἀναβαν κερὶ ἡ τὸ καντήλι τοῦ Ἀι-Λιᾶ» εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο. Τὸ γεγονός ἀποτελεῖ ἐν εἰσέτι χαρακτηριστικὸν παράδειγμα ἐμμονῆς εἰς τὴν παράδοσιν μὲ αὐτὸ τὸ βυζαντινὸν ἡ καὶ παλαιότερον κτίσμα, εἰς τὰ ἐρείπια τοῦ ὁποίου ἤρχοντο μέχρι πρὸ ὀλίγων δεκαετιῶν αἱ γηραιαὶ γυναῖκες ἐκ τῶν πέριξ, ἀγνοοῦσαι, βεβαίως, τὴν ὑπαρξιν τοῦ μυκηναϊκοῦ νεκροταφείου διὰ τὴν συνέχισιν τῆς λατρείας, διὰ νὰ ἀνάψουν «τὸ κερὶ ἡ τὸ καντήλι τοῦ Ἀι-Λιᾶ».

Τὸ κτίσμα τοῦτο, ἀφοῦ ἀπετυπώθη καὶ ἐφωτογραφήθη, διελύθη, ἵνα καταστῇ δυνατὴ εἰς βάθος ἡ ἔρευνα τοῦ ἐξάρματος, ἰδίᾳ δὲ λόγῳ τῶν ἐπισημανθέντων — ἤδη κατὰ τὴν ἀποψιλώσιν — κύκλῳ διατεταγμένων θολωτῶν τάφων, ἔτι δὲ κατόπιν τῆς ἐμφάνισεως ἐνὸς ταφικοῦ πίθου ἐπὶ τοῦ ἀνωτέρου ἐπιπέδου τοῦ ἐξάρματος καὶ δὴ καὶ ὑπὸ τὸ δυτικὸν ἄκρον τοῦ κτίσματος. Μετὰ ταῦτα, τὸ ἐξάρμα ἰσοπεδώθη προσηκόντως εἰς τὴν ἀνωτάτην του ἐπιφάνειαν κατόπιν ἀφαιρέσεως τοῦ παχέος (ἀπανταχοῦ ὁμοιογενοῦς) στρώματος ἀργιλώδους γῆς ἐντὸς τῆς ὁποίας εἶχε περιληφθῇ ὁ μνημονευθεὶς πίθος.

Οἱ πίθοι: Εἰς βάθος 70 ἐκ. ὑπὸ τὰ δυτικὰ θεμέλια τοῦ κτίσματος ἀνευρέθη ἀρχικῶς ὁ πρῶτος πίθος, ἐστραμμένος πρὸς ΔΝΔ, μετὰ δὲ τὴν ἀπομάκρυνσιν καὶ τοῦ ὄγκου τῶν χωμάτων τῶν ὑποκειμένων τοῦ κτίσματος παρουσιάσθη βορείως εἰς ἐλαχίστην ἀπόστασιν (45 ἐκ.) καὶ ὁ δεύτερος πίθος, ὁμοίως εἰς ὀριζοντίαν, ὡς ὁ πρῶτος, θέσιν, ἔτι δὲ κατὰ τὴν αὐτὴν φορὰν καὶ διεύθυνσιν (πίν. 318α). Ὁ ἀριθμηθεὶς ὡς 1 εἶναι ὀλίγον προτεταμένος ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν ὑπ' ἀριθ. 2, ἀμφοτέρων ὅμως τὸ στόμιον εἶναι ἐστραμμένον πρὸς ΔΝΔ. Τέσσαρες λίθοι εὑρηνται πρὸ καὶ παρὰ τὸ στόμιον τοῦ πρώτου τούτων, ἐξ αὐτῶν δὲ οἱ δύο εἶχον χρησιμεύσει ὡς πῶμα - κάλυμμα τοῦ πίθου καὶ ὁ εἰς διετῆρει εἰσέτι τὴν κατακόρυφον θέσιν του. (Βεβαίως θὰ ἀντιμετωπισθῇ προσεχῶς καὶ ἡ περίπτωσις νὰ ἐθραύσθῃ εἰς δύο ἡ καλυπτήριος τοῦ πίθου τοῦτο πλᾶξ.)

Τὸ χεῖλος τοῦ πίθου 2 ἀπέχει περὶ τὰ 60 ἐκ. (πρὸς Βορρᾶν) τῶν τοιχωμάτων τοῦ πίθου 1, φέρει δὲ πῶμα ἐκ λεπτῆς λιθίνης πλακός (πίν. 318α).

Ἀμφοτέροι οἱ πίθοι εὑρέθησαν εἰς λίαν ψαθυρὰν κατάστασιν κατὰ τὸ δυτικὸν τμήμα τῆς κορυφῆς τοῦ ἐξάρματος καὶ εἰς μέγαν ἀριθμὸν ὀστράκων καὶ τοῦτο λόγῳ τῆς ἀνεπιτυχοῦς προφανῶς ὀπτήσεώς των ἀλλὰ καὶ λόγῳ βεβαίως, τῆς παρόδου τόσων αἰώνων. Ἀσφαλῶς ἦσαν προσέτι ἐντοπίας κατασκευῆς. Γενικῶς ἀμφοτέροι οἱ πίθοι διετῆρουν τὴν ἀρχικὴν των ἐν περιγράμματι μορφήν

καὶ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀσφαλὲς ὅτι σφύζονται πλήρεις περίπου. Αἱ ἀκριβεῖς των διαστάσεις δὲν εἶναι ὅμως δυνατὸν νὰ κερδηθοῦν κατ' αὐτὴν τὴν φάσιν τῆς ἐρεῦνης καὶ δὴ καὶ λόγῳ τῆς συμπτώσεως ἣν ὑπέστησαν οὗτοι λόγῳ τῆς ἐπισωρεύσεως χωμάτων μετὰ τὴν ἀρχικὴν ἀλύψιν, ἔτι δὲ λόγῳ τῆς κατασκευῆς εἰς εὐθὺς ὑπερκείμενον στῶμα τοῦ περιγραφέντος μεταγενεστέρου κτίσματος.

Ὡς εἶναι εὐνόητον, ἡ παρῆκχλisis ἐκ τῆς συμπίσεως θὰ ἀποδειχθῇ τελικῶς μικρά, πλὴν τῆς φυσιολογικῆς ἐκ τῆς διὰ χωμάτων καλύψεως προκληθείσης πίσεως.

Ἐκ τῶν γενομένων μετρήσεων τὸ φαινόμενον ὕψος τοῦ πίθου 1 ὑπελογίσθη εἰς 1.67 - 1.75 μ., ἡ διάμετρος βάσεως 20 ἐκ., τὸ φαινόμενον μῆκος τοῦ πώματος 92.5 ἐκ., ἐνῷ τοῦ πίθου 2 τὸ φαινόμενον ὕψος τοῦ 1.58 μ., ἡ διάμετρος βάσεως 22 ἐκ., τὸ μῆκος τῆς σχήματος ὀρθογωνίου περίπου παραλληλογράμμου καλυπτηρίου πλακὸς 64 - 68 ἐκ., τὸ ὕψος λαίμου 22 ἐκ. καὶ τὸ πάχος τοῦ χεῖλους μέχρι 5.05 ἐκ. Αἱ καλυπτῆριοι πλάκες τῶν δύο πίθων εὗρηγται εἰς ἀπόστασιν μέτρου μεταξὺ των, αἱ βάσεις των ἀπέχουν 1.17 μ., περαιτέρω δὲ ἀπέχουν ὁ μὲν ὑπ' ἀριθ. 1 ἀπὸ τοῦ σταθεροῦ σημείου (ΣΣ) τοῦ ἐξάρματος 2.50 μ., ὁ δὲ ὑπ' ἀριθ. 2 πλεόν τῶν δύο μέτρων (2.11 μ.) (πίν. 318β).

Ὁ πρῶτος τῶν πίθων ἐκαθαρίσθη ἐπιμελῶς εἰς τρόπον ὥστε νὰ εἶναι σαφὲς τὸ περιγράμματό του [στόμιον, λαίμος, αἱ ἀνυψούμεναι μερικῶς πλευραὶ (κατὰ τὴν ὀριζοντίαν του πάντοτε τοποθέτησιν)], ἔτι δὲ τὸ καταβυθισθὲν τμήμα, τῆς ἀνωτέρας του, ὡς ἦτο κεκλιμένος, πλευρᾶς. Σημειωτέον, πρὸς τούτοις, ὅτι, ἐνῷ τοῦ πίθου 1 τόσον εἶχε καταβυθισθῇ τὸ σύνολον τῆς μνημονευθείσης πλευρᾶς του πλὴν τῆς βάσεως καὶ τοῦ στομίου, ἀντιθέτως τοῦ πίθου 2 εἶχε καταβυθισθῇ μέρος μόνον ὑπὸ τὸ μέσον τοῦ ὕψους του, ἔτι δὲ τὸ τμήμα τῶν ὤμων. Τοῦ πίθου τούτου ὁ ἐξωτερικὸς καθαρισμὸς συνεπληρώθη κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος, ὡς ὑποδηλοῖ καὶ ἡ δημοσιευομένη ἀπὸ ἀέρος λήψις αὐτοῦ μετὰ τοῦ παρακειμένου του. Ὡς καταφαίνεται καὶ ἐκ τῆς λήψεως ταύτης, ὁ αὐτὸς πίθος 1 ἔφερεν εἰς σημεῖον ὑπὸ τὸν λαίμον τὸ σύνηθες συνεχὲς ἐμπέστον, δίκην ἐπιπλάστου ταινίας, κόσμημα.

Ἡ δὲ, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ταύτην, διευτυώθη ἡ ἄποψις, λόγῳ τοῦ περιβάλλοντός των, ὅτι πρόκειται περὶ ταφικῶν πίθων, ἂν καὶ δὲν ἦτο εἰσέτι γνωστὸν τὸ περιεχόμενόν των οὐδὲ αὐτοῦ τούτου τοῦ πρώτου ἐξ αὐτῶν. Τὸ μόνον προκῦψαν κατὰ τὴν παρούσαν ἀνασκαφικὴν περίοδον στοιχεῖον ὑπῆρξε ἡ ἀνέυρεσις τριῶν μικρῶν τεμαχίων ὀστέων — ἀποτελούντων ἴσως τμήμα θόλου κρανίου — ἐπὶ τῶν καταβυθισθέντων ὀστέων τῆς ὑπερτέρας μακρᾶς πλευρᾶς τοῦ πρώτου τῶν πίθων τούτων, δι' ὧν ὀστέων εἶναι δυνατὸν νὰ συναχθοῦν τὰ ἀναγκαῖα συμπεράσματα εἰς προσεχῇ ἀνασκαφικὴν περίοδον καθ' ἣν θὰ διερευνηθῇ τὸ ἐσωτερικόν των καὶ θὰ διαπιστωθῇ κατὰ πόσον ἦσαν ὄντως πίθοι ταφικοί.

Ὅντως οἱ πίθοι διατηροῦν εἰσέτι τὸ μυστικὸν τοῦ προορισμοῦ των καὶ πιθα-

νῶς καὶ τῆς ἀκριβοῦς χρονολογήσεώς των, ἥτις θὰ προκύψῃ κάλλιον ἐφ' ὅσον ἐμπεριέχουν κεραμεικὰ ἢ ἄλλα κτερίσματα συνοδεύοντα τὰς τυχόν ἐντὸς αὐτῶν ταφάς.

Εἰδικὴ μελέτῃ δέον, ὥσάυτως, ὅπως ἀναληφθῇ διὰ τὸν καθορισμὸν τῆς ἡλικίας τοῦ ζεύγους τούτων τῶν πίθων ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ μόνου αὐτῶν διακοσμητικοῦ στοιχείου, τῆς σχοινωτῆς ἐπιπλάστου ταινίας, ἐτι δὲ τῆς εἰκόνης ἣν ἐμφανίζει τὸ ἐσωτερικὸν τῶν τοιχωμάτων αὐτῶν.

Ἐφ' ὅσον οἱ πίθοι οὗτοι εἶναι ταφικοί, ὥς καὶ οἱ ἄλλοι δύο οἱ ἐνσφηνωμένοι ἐξῶθεν εἰς τὴν θόλον τοῦ θολωτοῦ τάφου 3 τοῦ αὐτοῦ ἐξάρματος, δὲν ἀποκλείεται νὰ εἶχον χρησιμεύσει διὰ τὴν ταφὴν συγγενῶν προσώπων, π.χ. ἀνδρογύνων, ὥς οἱ πίθοι οὗτοι ἐμφανίζονται ἀνὰ ζεύγη.

Κατὰ τὸν προσεχῆ καθορισμὸν τοῦ ἐσωτερικοῦ τῶν δύο μεμονωμένων πίθων τοῦ ἐξάρματος καὶ τῶν δύο ἄλλων τῶν ἐνσφηνωμένων εἰς τὴν θόλον τοῦ τάφου 3, ἐφ' ὅσον ἅπαντες εἶναι ταφικοί, θὰ διαπιστωθῇ καὶ κατὰ πόσον οὗτοι ἐχρησίμευσαν ὄντως διὰ ταφάς ἢ ἀπλῶς δι' ἀνακομιδάς. Γνωρίζομεν ὅτι κατὰ μὲν τὴν ΜΕ ἐποχὴν νεκροὶ ἐνήλικες ἐθάπτοντο ἐντὸς μεγάλων πίθων ἀνὰ τὴν Τριφυλίαν καὶ τὴν Μεσσηνίαν (τύμβοι λόφου Κοκοράκου Περιστεριᾶς, Ρούτση καὶ Ἀγ. Ἰωάννου Παππουλίων), ἐνῶ εἰς τὴν ὑπόλοιπον ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα ἀνήλικα ἄτομα, παῖδες καὶ νήπια, κατὰ δὲ τὴν πρόωμον Υ'Ε περίοδον ἐγένοντο ταφαὶ ἐντὸς πίθων, εἰς τὸν λεγόμενον τύμβον Κισσοῦ (Χανδρινὸς Πυλίας) καὶ ἐντὸς πίθων ἀνακομιδαὶ ταφῶν, ὥς γνωρίζομεν ἐκ τῶν τεσσάρων πίθων τοῦ θολωτοῦ τάφου Βαγενᾶ ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ Ἐπάνω Ἑγκλιανοῦ καὶ προσφάτως ἐκ τῶν τριῶν ἄλλων εὐρυστόμων πίθων τοῦ νοτίου θολωτοῦ τάφου 1 τῆς Περιστεριᾶς¹. Τὰ παραδείγματα τῶν τριῶν πίθων ἐκ μεταμυκηναϊκοῦ θολωτοῦ τάφου τοῦ Βαρθολομιοῦ ἀνασκαφέντος ὑπὸ τοῦ Νεραντζούλη² δὲν εἶναι καλλίτερον γνωστὰ καὶ διὰ τοῦτο εἶναι φρόνιμον νὰ μὴ καταταγοῦν εἰς συγκεκριμένην κατηγορίαν.

Σημειωτέον τέλος, ὅτι, ἐφ' ὅσον οἱ πίθοι οὗτοι ἀφαιρεθοῦν ἐκ τοῦ σημείου τούτου εἰς τὸ ὅποιον εὐρίσκονται, θὰ διαλυθοῦν καὶ θὰ εἶναι προβληματικὴ ἢ ἐν τῷ μέλλοντι συγκόλλησις αὐτῶν λόγῳ τῆς καταστάσεώς των. Εἰδικὴ συντήρησις ἕως καταστῇ ἀναγκαία ἐπὶ τόπου, ἵνα ἀνασυσταθοῦν οὗτοι καὶ νὰ ἀποκτήσουν τὴν παλαιότεραν των μορφήν. (Ἐποπτεία ἐργασίας: δίδες Εὐστ. Μπαζιωτοπούλου καὶ Γεωργία Χατζῆ.)

1. Ἔργον 1976, σ. 135 - 136.

2. G. KARO, AA 47, 1932, στ. 142 - 143. Πρβ. καὶ I. PINI, Beiträge zur minoischen Gräberkunde, 1968, σ. 56 σημ. 648, ἐνθα σημειοῦται ὅτι πιθανῶς οἱ πίθοι ἀνακομιδῶν τοῦ θολωτοῦ τάφου Βαγενᾶ ὀφείλονται εἰς μυκηνικὴν ἐπίδρασιν. Ὁ KARO, ἑ.ἀ. θεωρεῖ ὅτι «προφανῶς οἱ θολωτοὶ οὗτοι τάφοι ἀνήκουν εἰς τὴν ὑστέτην φάσιν τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ», ἐνῶ ὁ κ. Ἀθαν. Παπαδόπουλος (Ἰωάννινα) πιστεύει ὅτι εἶναι μεταμυκηναϊκοί.

Τάφος Ι

Ο τάφος οὗτος ἦτο ὁ πρῶτος φανείς καὶ ὑπὸ τοῦ Μαρινάτου ὁμοίως ἐξετασθεῖς, ὅστις, λόγῳ τῆς ἀποκοπῆς μέρους τοῦ ἐξάρματος κατὰ τὸ Ν - ΝΑ τμήμα αὐτοῦ διεκρίνετο κατὰ τι καὶ δὴ καὶ οἱ νότιοι λίθοι τῆς θόλου αὐτοῦ, οἵτινες ἐσχημάτιζον τὴν σχετικὴν ἐνδόκλινιν κατὰ τὸν γνωστὸν ἐκφορικὸν τρόπον. Διὰ τῆς παραλαβῆς ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ αὐτοῦ τῶν τριῶν ὀστράκων τῆς ΥΕ II περιόδου κατὰ τὴν πρώτην εἰς τὸ ἐξάρμα ἐπίσκεψιν (ἄλλα εἶχον παραδοθῇ εἰς τὸν Μαρινάτον) ἐκερδήθη καὶ ἡ περίοδος καθ' ἣν κατ' ἐξοχὴν ἐχρησιμοποιήθη ὁ τάφος οὗτος. Πλησίον, ἐξ ἄλλου, τῆς παλαιόθεν ὑφισταμένης ὁπῆς κατὰ τὸ Ν τμήμα τοῦ τάφου ὑπῆρχον εἰς τὴν ἐπίχῳσιν αὐτοῦ πολλὰ ὅστ' αὐ καὶ μάλιστα ὠρισμένα μέρη ἀπὸ κρανίου (ἢ καὶ κρανία). Βεβαίως τὸ σημεῖον τοῦτο εἶχεν ἀναμοχλευθῇ καὶ παλαιότερον ἀλλὰ καὶ προσφάτως. Τὰ ὅστ' αὐτὰ ἦσαν διάσπαρτα, ὑπῆρχον δὲ καὶ τινα ὀστρακα μὲ ἐγχάρακτον διακόσμῃσιν.

Τῆς θόλου τοῦ τάφου ἐλλείπει νῦν, λόγῳ τῆς ἐπελθούσης διὰ τὴν διάνοξιν τῆς ὁδοῦ καταστροφῆς, μέγα τμήμα ἀσφαλῶς μικρότερον τοῦ ἡμίσεος. Μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῆς οὐδὲν διαφέρον παρουσιασάσης ἀνωτέρας ἐπιχώσεως τοῦ τάφου ὠρισμένοι καταπεσόντες λίθοι εὐρέθησαν εἰς βάθος 1.05 μ. μέχρις 1.60 μ. τοὐλάχιστον, ἀπὸ τοῦ ἀνωτάτου σφζομένου σημείου, ἦσαν δὲ τινες ἄργοι καὶ ἄλλοι πλακῳτοὶ μήκους μέχρι καὶ ἡμίσεος μέτρου. Οἱ περισσότεροι ἐξ αὐτῶν ἦσαν εἰς τὸ ΒΑ - Α σημεῖον τῆς ἐπιχώσεως. Κατὰ τὰ λοιπὰ τὸ Β - ΒΔ - Δ τμήμα τῆς θόλου διατηρεῖται ἄριστα, ἂν καὶ ὑπεράνω τοῦ Β ἐξωτερικοῦ σημείου αὐτῆς ἀνεπτύχθη ρίζα δένδρου, οὐδόλως δὲ ἐβλάβη ἢ ἐσημείωσεν ἐπικίνδυνον ἐνδόκλινιν μετὰ τὴν καταστροφὴν ἣν ὑπέστη προσφάτως (πίν. 319α).

Μέχρι βάθους 1.80 μ. παρηκολουθήθησαν ἐν συνεχείᾳ καὶ ἄλλοι καταπεσόντες λίθοι, ὑπῆρχον δὲ εἰς τὸ αὐτὸ στρῶμα ἀνθρώπινα ὅστ' αὐ μετὰ κρανίων καὶ ὀστράκων (ἐξ ὑψιπόδων κυλίκων, πύργου καὶ ἀμφορέως σχόντος εὐρὺ τὸ στόμιον καὶ σφαιρικὴν τὴν κοιλίαν) προφανῶς κατόπιν ἀνακομιδῆς - μετατοπίσεως σκελετῶν εἰς τὸ ΒΔ ἰδίᾳ τμήμα τοῦ τάφου.

Ἐνῖα τῶν εἰς τὸ Δ καὶ ΒΔ τμήμα ὀστράκων ἦσαν ἐνσφηνωμένα εἰς τὸ τοίχωμα τῆς θόλου, ἄλλα δὲ δὲν ἀπεῖχον πέρα τῶν 50 ἐκ. πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ κέντρου. Κατὰ τι βαθύτερον καὶ δὴ καὶ εἰς τὸ ΝΑ (κατεστραμμένον) τμήμα τοῦ τάφου εὐρέθη καὶ κέραμος μὲ ἴχνη πυρᾶς ἐπ' αὐτῆς. Τὸ στρῶμα τοῦτο (ἀπὸ Β - Δ), ὡς καὶ τὸ ὑπερκείμενον, ἔφερε διάσπαρτα εἰς ὅλην τὴν ἑκτασιν τοῦ τάφου ὀστρακα, ὡς ἀπόδειξιν πάντοτε τῶν περιπετειῶν πού εἶχεν ὑποστῇ ὁ τάφος ἐκ τῆς μετατοπίσεως ταφῶν τῶν ὑστέρων περιόδων χρήσεως αὐτοῦ (ΥΕ ΠΙΑ2 ἢ Β).

Εἰς τὸ συνεχόμενον κατώτερον στρῶμα οἱ καταπεσόντες λίθοι συνεχίζονται πέρα τοῦ Κ κατὰ τὸν ΒΑ τομέα. Εἰς τὸ ΒΔ τμήμα καὶ δὴ καὶ κατὰ τὸ μέσον τοῦ τόξου τούτου, αἱ ἀνακομιδαὶ συνεχίζονται εἰς βάθος, ἀνεφάνη δὲ ἐν τῇ προ-

ὁδῷ τῶν ἐργασιῶν καθαρισμοῦ καὶ λεκάνῃ ἐνός, τοῦλάχιστον, σκελετοῦ. Μεταξὺ τῶν μεμονωμένων εὐρημάτων περιλαμβάνεται στόμιον πρόχου μετὰ πλήρους—κυκλικοῦ—χειλούς ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑφίστατο κοχλίας μήκους 4.2 ἐκ., ἔτι δὲ λεβητοκυάθιον τῆς ΥΕ ΙΙΑ περιόδου εἰς ἀπόστασιν 38 ἐκ. ἀπὸ τοῦ τοιχώματος τῆς θόλου.

Μεταξὺ τῶν λίθων τοῦ κέντρου τοῦ τάφου εὐρέθῃ κρανίον ἐστραμμένον πρὸς Δ, οὕτως μετὰ τινος δυσκολίας παρηκολούθηθῃ τὸ λοιπὸν σῶμα πρὸς Ν. Εἰς ἐλαχίστην ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ κρανίου εὐρέθῃ ἕτερον κρανίον κατὰ τι βαθύτερον. Τὰ κεραμεικὰ κτερίσματα ἀνεφάνησαν καὶ πάλιν εἰς τὸ Β - ΒΔ τμήμα, ἦσαν δέ (ὕψηλότερον) κύπελλον Κεφτί, οὕτως ἐλλείπει ἡ λαβή, μετὰ στολιδωτῆς διακοσμῆσεως (χελωνίου), σχεδὸν κατακορύφου κατωτέρου τμήματος καὶ εὐρυνομένου ἀνωτέρου (ΥΕ Ι/ΙΙ), ἐλάχιστα βαθύτερον λεβητοκυάθιον (ΥΕ ΙΙΑ) μὲ διακοσμῆσιν ρακέττας (ὥς καὶ τὸ προηγούμενον παράδειγμα) κατὰ τὰ λοιπὰ πολυπληθῆ σχετικά εὐρήματα ἐκ τῆς ΝΔ - Δ καὶ λοιπῆς Πελοποννήσου, καί, τέλος, βαθύτερον (1.95 - 2.05 μ.), μικρὸν ἀνεστραμμένον ἀλάβαστρον (ΥΕ ΙΙΒ) μετὰ διακοσμημένης τετρακτίνου βάσεως (FM 68, 2) καὶ τοῦ «Sacral Ivy» (FM 12, 24) ὑπεράνω τοῦ βωβοῦ κύματος βράχου (πίν. 319β).

Πλήρως οὕτως ὑποδηλοῦται ἡ ἀναμόχλευσις τοῦ τάφου· τὸ παλαιότερον ἀγγεῖον (Κεφτί) εὗρητο ὑψηλότερον εἰς τὴν ἐπίχωσιν, τὸ μεσαῖον εἰς τὸ μέσον καὶ τὸ νεώτερον (ἀλάβαστρον) βαθύτερον. Πέρα τούτων καὶ ἄλλων ὁστράκων εὐρέθησαν καὶ μικρὸν τμήμα λεπίδος μαχαίρας εἰς τὸ δυτ. τμήμα ὑψηλότερον, χαλκῇ τριχολαβίς πλησίον τοῦ δευτέρου λεβητοκυαθίου εἰς πέντε τεμάχια καὶ χαλκῇ ψῆφος. Ἡ δι' ἐφέτος ὑπολογισθεῖσα διάμετρος τοῦ τάφου ἀνέρχεται εἰς 3.20 ἢ 3.40 μ. καὶ δὴ καὶ λόγῳ μιᾶς σχηματιζομένης ἐμβαθύνσεως εἰς τὸ ΒΔ τόξον τῆς θόλου, ὅπου καὶ ἔχει τοποθετηθῇ κρανίον τι. Ὑπολείπεται ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ κατωτάτου στρώματος τῆς ἐπιχώσεως, τοῦ κατωτέρου στρώματος ταφῶν, ὅπερ, ὥς παρατηρήθη, ἐξικνεῖται εἰς τινὰ σημεῖα ὑπὸ τὰ θεμέλια τοῦ τάφου, ὥς τὸ αὐτὸ γεγονός συμβαίνει καὶ εἰς ἄλλους μεσσηνιακοὺς - τριφυλιακοὺς θολωτοὺς τάφους. Ἐπὶ τοῦ θέματος παρατηρητέα καὶ τὰ ἀκόλουθα:

Εἰς τὸ ἀπὸ Β πρὸς ΒΑ ἡμισυ τοῦ τόξου ΒΑ ἡ σκαφὴ εἶχε φέρει εἰς φῶς τὴν κατωτάτην στρώσιν τῆς θόλου, ἐνῶ εἰς τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τὸ ἰσοβαθὲς σημεῖον δὲν ἔχει εἰσέτι ἀναφανῆ καὶ τοῦτο λόγῳ τῆς μεγαλυτέρας ἐπιχώσεως ἐκ τῶν καταπεσόντων λίθων. Εἰς τὸ Δ - ΝΔ τόξον ἡ περιφέρεια τῆς θόλου συνεχίζεται καὶ εἰς κατώτερον στῶμα, τοῦτο δὲ ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι αὕτη ἀκολουθεῖ τὴν κατωφέρειαν τοῦ ἐξάρματος κατ' ἐκεῖνο τὸ σημεῖον, ἥτοι τὸ τόξον Δ' - ΝΔ - Ν - ΝΑ εἶχε θεμέλια εἰς χαμηλότερον ἐπίπεδον ἢ τὸ τόξον Δ - ΔΒ - Β - ΒΑ - Α.

Τὸ τοίχωμα τοῦ τάφου παρουσιάζει τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῶν μικρῶν καὶ μέσων διαστάσεων τάφων ἐκ Γουβαλάρη Κουκουνάρας, ἐξ Ὁσμάναγα

Κορυφασίου καὶ ἄλλοθεν. Πρόκειται περὶ θόλων ἐκτισμένων διὰ μικρῶν γενικῶς λίθων εἴτε πλακωτῶν εἴτε ὑποτυπωδῶς πλακωτῶν εἴτε ἀργῶν. Τὸ μέτωπον τῶν λίθων τούτων εἶναι μικροῦ μήκους, συγκεκριμένως δὲν ὑπερβαίνει τὰ 20 ἐκ. κατὰ μέσον ὅρον καὶ τοῦτο διότι εἶναι μία ἀπὸ τὰ στενάς των πλευράς. Ἡ ἐκφορικὴ διάταξις τῶν ἀτάκτως διατεταγμένων δόμων - στρώσεων τῆς θόλου ἐπετεύχθη διὰ τοποθετήσεως τῶν λίθων ἐγκαρσίως πρὸς τὴν σχηματίζομένην θόλον καὶ μὲ μικρὰν κλίσιν πρὸς τὰ κάτω τῆς πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου ὀψεῶς των. Σημειωτέον ὅτι τὸ πᾶχος τῆς θόλου ταύτης περιλαμβάνει δύο, τοῦλάχιστον, σειρὰς λίθων καὶ οὕτως ἐκτίθη βεβαία ἡ σταθερότης τοῦ ὅλου. Ἐπόπτης: ὁ τελειόφοιτος Ἀρχαιολογίας κ. Θεόδωρος Ξένος.

Τάφος 2

Ἐφαπτόμενος σχεδόν, ἔπεται τοῦ πρώτου πρὸς τὰ ΒΑ ὁ δεύτερος θολωτὸς τάφος τοῦ ἐξάρματος. Καὶ τοῦ τάφου τούτου ἐσώθησαν ἀκριβῶς τὰ αὐτὰ κατὰ τὸν προσανατολισμὸν τμήματα τῆς θόλου. Διδακτικὴ ὡς πρὸς τὴν οἰκοδόμησιν τῆς θόλου ἦτο ἡ εἰκὼν ἣν παρουσίαζεν αὕτη καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῶν ἀνωτέρων σφζομένων σημείων αὐτῆς, ὁπόθεν καὶ προέκυψεν ἡ ἰσχύσασα διὰ τὸν σχηματισμὸν αὐτῆς ἀρχή. Ἐκάστη στρῶσις, οὕτως εἰπεῖν, τῆς θόλου ἀποτελεῖται ἐκ δύο τμημάτων, τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ. Ὑπάρχουν δηλαδὴ δύο σειραὶ λίθων, τὸ μὲν ἡ ἐξωτερικὴ, περιφερικὴ, ἥτις ἀποτελεῖται ἐξ ἀργῶν λίθων καὶ δὲν εἶναι πλήρης, δὲν παρακολουθεῖται δηλαδὴ συνεχῶς ἐκτὸς ἐὰν ἔχουν ἀποπέσει τινὲς τούτων, τὸ δὲ ἡ ἐσωτερικὴ σειρὰ, ἥτις ἀποτελεῖ καὶ τὴν πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου ὀψιν τῆς θόλου. Οἱ λίθοι τῆς ἐσωτερικῆς ταύτης σειρᾶς ἐμφανίζονται σαφῶς - ἐμφανεστάτην τὴν κλίσιν τῆς ἐσωτερικῆς των ὀψεως πρὸς τὰ κάτω, ἐπιτυγχανομένης οὕτως ἀπολύτως τῆς ἐνδοκλίσεως τῆς θόλου. Ἦτο ἐπιτυχεστάτη, ὅντως, ἡ ἀκολουθηθεῖσα μέθοδος τῶν μυκηναίων ἀρχιτεκτόνων τῆς περιοχῆς, μὲ ἀποτέλεσμα καὶ αὐτὸς ὁ τάφος νὰ ἀποκτήσῃ περιχομψὸν θόλον καὶ θαυμαστὴν ἐλαστικότητα χάρις εἰς τὴν ἐνδεδειγμένην ἐκφορικὴν διάταξιν τῶν ἐκάστοτε ὑπερκειμένων δόμων του (πίν. 320α).

Ἡ ἀνωτέρα σφζομένη στρῶσις λίθων τῆς θόλου ἀποτελεῖται ἐξ εὐμεγέθων σχετικῶς λίθων πλακωτῶν, ὧν οἱ πλεῖστοι ἐμφανίζουν αὐτὴν τὴν γνωστὴν κλίσιν πρὸς τὰ κάτω τῆς ἐσωτερικῆς των ὀψεως. Σημειωτέον, ὥσαύτως, ὅτι εἰς ὠρισμένα σημεῖα ἡ θόλος παχύνεται ἐξωτερικῶς καὶ δὴ καὶ κατ' ἐκεῖνα εἰς τὰ ὁποῖα συνορεύει πρὸς τὸν πρὸς Β κείμενον 3ον τάφον καὶ πρὸς τὸν πρὸς ΝΔ 1ον τάφον. Οἱ ἐπιμήκεις λίθοι τῆς θόλου σπανιώτατα ὑπερβαίνουν κατὰ τὸ μῆκος τὸ ὅριον μέτρου. Κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπολείπονται τοῦ μέτρου καὶ ἔχουν στοιχειώδη ἐπεξεργασίαν ἐφ' ὅσον αὐτὸ τὸ ὁποῖον ἐνδιέφερεν ἦτο νὰ ὑπάρχουν σχεδὸν ἐπίπεδοι πλευραὶ διὰ νὰ κἀθῇται κατὰ τὸ δυνατὸν ὁμαλῶς ὁ εἰς ἐπὶ τοῦ ἐτέρου.

Πρὸς ἀνασκαφὴν τοῦ τάφου ἐγένετο ἀρχικῶς ὁ καθαρισμὸς τῆς ἐπιχώσεως

αὐτοῦ, ἥτις ἐπίχως οὐδὲν διαφέρον παρουσίασεν. Εἰς βάθος 60 - 70 ἐκ. ἀπὸ τοῦ ἀνωτάτου ΒΔ σφζομένου σημείου τῆς θόλου ἤρχισαν ἀναφαινόμενοι ἐν τῇ ἐπιχώσει πολυπληθεῖς οἱ καταπεσόντες τῆς θόλου λίθοι, τόσον οἱ εὐμεγέθεις πλακωτοί, ὅσον καὶ οἱ ἀργοὶ οὔτινες ἐτοποθετοῦντο εἰς τὴν ἐξωτερικὴν περιφέρειαν. Δυστυχῶς, ὡς καὶ εἰς τὰς περισσοτέρας τῶν περιπτώσεων, οἱ λίθοι οὗτοι δὲν κατέπεσαν κανονικῶς ἀλλ' ἀτάκτως. Ἡ κανονικὴ σύμπτωσης, σημειωτέον, τῆς θόλου παρηκολουθήθη ἄριστα εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ πεταλοειδοῦς θολωτοῦ τάφου 2 τοῦ ἐξάρματος α (= 3) Γουβαλάρη, ἔνθα οἱ λίθοι αὐτοῦ εὐρέθησαν ἐν τῇ ἐπιχώσει σχηματίζοντες ἡμικύκλιον καὶ εἰς πλήρη τάξιν μαρτυροῦντες τὴν ἀρχικὴν ἐν θόλῳ τοποθέτησιν, ὡς καὶ τοῦ α 10. Παρόμοιον γεγονὸς ἔχει παρουσιασθῆ καὶ εἰς περίπτωσιν ΠΜ θολωτοῦ τάφου τῆς Μεσαρᾶς (Λεβήνος)¹.

Οἱ καταπεσόντες λίθοι εὐρέθησαν ἐν τῇ ἐπιχώσει, κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὰ ΒΔ καὶ ΒΑ τεταρτημόρια, οὐχὶ δὲ περαιτέρω πρὸς Νότον. Τῆς θόλου σφίζεται πλέον τοῦ ἡμίσεος, ἦτοι πλήρη τὰ ὡς ἄνω μνημονευθέντα τεταρτημόρια, ἔτι δὲ μικρὰ τμήματα τῶν λοιπῶν δύο νοτιωτέρων τεταρτημορίων. Συνολικῶς σφίζεται τόξον μήκους 6.50 μ. (πίν. 320β).

Κατὰ τὸν περαιτέρω τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ τάφου καθαρισμὸν προσέκυψεν ὅτι ταφὴ τις, νῦν ὅμως ἐν πλήρει διαλύσει καὶ ἀταξίᾳ, εἶχε λάβει χώραν εἰς βάθος 90 ἐκ. ἀπὸ τοῦ ἀνωτάτου σφζομένου ΒΔ σημείου τῆς θόλου. Ἐλάχιστα ὅστρακα προέκυψαν ἐκ τοῦ ἀνωτάτου τούτου στρώματος, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὸ ἐπόμενον μέχρις 1.20 μ., ἔνθα ἐπεσημάνθησαν δευτέρας ταφῆς λείψανα. Ὅς εἶναι σαφές, ἡ καταστροφὴ τοῦ τάφου συμπαρέσυρε καὶ ἄλλα πράγματα.

Κατὰ τὴν περαιτέρω εἰς βάθος ἔρευναν εὐρέθη καὶ τὸ μοναδικὸν τοῦ τάφου κρανίον — παραμορφωμένον — εἰς τὸ δυτ. τμήμα, πέραν δὲ αὐτοῦ διάσπαρτοι ὀδόντες. Διὰ τὸ κρανίον τοῦτο δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διαπιστωθῇ κατὰ πόσον παρεμορφώθη λόγῳ πτώσεως ἐπ' αὐτοῦ λίθου τινὸς ἐκ τοῦ συμπεσόντος ἀνωτέρου τμήματος τῆς θόλου. Εἰς τὸ ὕψος τῆς βάσεως τοῦ κρανίου παρατηρήθη ὅτι ὑπῆρχε καὶ τὸ θεμέλιον τοῦ τάφου, ἦτοι δὲν ἔβαιναν ἡ ἐπίχως περαιτέρω εἰς βάθος, ὡς εἰς ἄλλας περιπτώσεις. Συνολικῶς τὸ βάθος τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ τάφου φθάνει εἰς 1.45 μ. καὶ ἀσφαλῶς θὰ εἶχεν ὑποστῇ ἐνδελεχῇ καθαρισμὸν, ἐξ οὗ διέφυγε μόνον τὸ μνημονευθὲν κρανίον. Οὐδὲν κτέρισμα κεραμεικὸν ἢ

1. Πρβ. K. BRANIGAN, *The Tombs of Mesara*, 1970, σ. 39: «In the case of Kamilari and Lebena the excavators rightly drew attention not only to the fallen stones but to the nature of the stones and to the way in which they had fallen. A notable number of stones at Lebena seem to have been wedge-shaped and were found to have fallen like «rows of books». Both of these features are strongly suggestive of a collapsed corbelled structure». Ἡ ὁμοίτης τῶν περιπτώσεων Λεβήνος καὶ Γουβαλάρη Κουνάρας (τάφος α 2) εἶναι ἐνδεικτικὴ, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ εἶναι δυνατόν νὰ καθορισθῇ κατὰ τὸν ἀσφαλέστερον τρόπον ἡ μορφή τοῦ α 2 τάφου Γουβαλάρη: ἐξωτερικῶς πεταλοειδῆς πῶς καὶ ἐν τῷ συνόλῳ τοῦ θολωτοῦ.

ἄλλο παρατηρήθη καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ τάφου. Κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο ἡ διάμετρος ἐμετρήθη 2.70 μ., με σφζόμενον ὕψος, εἰς μὲν τὸ ΒΔ τμήμα, ὅπου καὶ ἡ μεγαλύτερα κλίσις τῆς θόλου, 1.25 μ. εἰς δὲ τὸ κατώτερον ΝΔ τμήμα τοῦ δαπέδου, 1.45 μ.

Ἐκ τῆς παντελοῦς ἐλλείψεως ὁστράκων ἐκ τοῦ δαπέδου τοῦ τάφου δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ χρονολογηθῇ εἰμὴ ἐπιπολαίως ὁ τάφος, ὅστις ἀνάγεται, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁμοιοτήτων ποὺ παρουσιάζει πρὸς τοὺς λοιπούς, εἰς τὴν ΥἼ I/II περίοδον. Βεβαίως, δέον ὅπως ἀναμείνωμεν καὶ τῶν λοιπῶν τάφων τὴν συμπληρωματικὴν ἀνασκαφὴν διὰ νὰ διαπιστωθῇ ἡ σύγχρονος ἢ εἰς ὠρισμένον, τοῦλάχιστον, χρονολογικὸν πλαίσιον, δημιουργία τοῦ νεκροταφείου τούτου. Ἀναμφισβητήτως, δηλαδή, ἐκ τῆς καθόλου ἐμφανισέως του, ὁ τάφος οὗτος ἀνήκει εἰς τὸν ἴδιον χρονολογικὸν ὀρίζοντα, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ πέριξ τάφοι, ἤτοι, δέον ὅπως ἀναχθῶμεν εἰς τὴν ΥἼ I περίοδον. Ἐπὶ τῇ ἐργασίᾳ: ἡ τελεióφοιτος Ἀρχαιολογία δις Γ. Λυμπεροπούλου καὶ αἱ φοιτήτραι δίδες Εὐστ. Μπαζιωτοπούλου καὶ Μ. Μαντζαγριώτου.

Τάφος 3

Σχεδὸν ἐφαπτόμενος τοῦ δευτέρου πρὸς ΒΑ ἔχει ἰδρυθῇ ὁ τρίτος θολωτὸς τάφος, ὅστις χαρακτηρίζεται διὰ τῆς αὐτῆς, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ δύο, οἰκοδομικῆς τεχνικῆς. Οὗτος ἔχει διατηρηθῇ κατὰ μὲν τὴν περιφέρειάν του πλήρης, πλὴν ὅμως ἡ ἀνωτέρα θόλος εἶχε συμπέσει εἴτε κατὰ τοὺς ἐλληνιστικοὺς χρόνους εἴτε ἀργότερον, ἄγνωστον πότε ἀκριβῶς. Τοῦ τάφου τούτου ἀνεσκάφη καὶ ἡ εἴσοδος χωρὶς ὅμως νὰ διανοιγῇ εἰσέτι τὸ στόμιον, ὑπεράνω τοῦ ὁποίου τὸ ἀνώφλιον σφύζεται πάντοτε εἰς τὴν θέσιν του (πίν. 321α). Ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως ἐκόπησαν ἀρχικῶς δύο εὐμεγέθεις ρίζαι, μιᾶς σμυρτιᾶς καὶ μιᾶς ἀριᾶς, διαμέτρου συνολικῶς 1.20 μ. καὶ περιφέρειας 3 μ.

Πρωτίστως ἐνδιαφέρει ἡ τεχνικὴ οἰκοδομήσεως τοῦ τάφου, ἡ ὁποία εἶναι ὁμοία, ὡς ἐσημειώθη, πρὸς τὴν τῶν δύο ἄλλων. Οἱ εὐμεγέθεις πλακωτοὶ λίθοι εἶναι τοποθετημένοι εἰς τὴν ἐσωτερικὴν περιφέρειαν με σαφῇ τὴν πρὸς τὰ κάτω κλίσιν τῆς πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου ὕψεως των. Τὸ ἐσωτερικὸν μέτωπον τῶν λίθων τούτων εἶναι τῆς τάξεως τῶν 30 μέχρις 60, τὸ ἀνώτατον, ἑκατοστῶν, σχηματίζεται δὲ οὕτω καὶ σαφῆς ἡ ἐνδόκλισις τῆς θόλου. Ἡ ἐνδόκλισις αὕτη, σημειωτέον, εἰς τὸν τάφον τοῦτον ὑπερέβη κατὰ τὸ Δ σημεῖον τὸ ἐπιτρεπτὸν ὅριον, με ἀποτέλεσμα νὰ παραστῇ ἀνάγκη ἀφαιρέσεως ὠρισμένων λίθων, διότι ἄλλως, θὰ ἦτο ἀδύνατος οἰαδήποτε ἀπρόσκοπτος, ἐντὸς τοῦ τάφου, ἔρευνα. Σημειωτέον, ὡσαύτως, ὅτι ἀργοὶ λίθοι ἢ — καὶ κατὰ περιπτώσεις — ὁμοίως πλακωτοὶ καὶ τῶν αὐτῶν ἐνίοτε διαστάσεων λίθοι σχηματίζουν τὴν ἐξωτερικὴν περιφέρειαν τῆς θόλου, ἥτις διογκοῦται εἰς ὠρισμένα σημεῖα καὶ δὴ καὶ κατὰ τὸ Β - ΒΔ - Δ - ΝΔ μεῖζον τόξον διὰ τῆς συσσωρεύσεως — ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τῶν κατωτέρων «στρωμάτων» — καὶ ἄλλων ἀργῶν λίθων. Εἰς

ὀριζμένους περιπτώσεις οἱ ἐξώτατοι καὶ εἰς κατώτερα στρώματα εὐρισκόμενοι ἄργοι λίθοι σχηματίζουν τόξον δίκην ἀναλημματικοῦ τοιχείου.

Εἰς τὸ ΒΔ ἀκριβῶς ἐξωτερικὸν τοίχωμα τοῦ τάφου εὐρέθη πῖθος (πρῶτος διὰ τὸν τάφον τοῦτον λογιζόμενος καὶ τρίτος διὰ τὸ ἔξαρμα) μετὰ τὸ στόμιον, ἀντιθέτως πρὸς ὅλα τὰ λοιπὰ γνωστὰ παραδείγματα (Ἀγ. Ἰωάννου Παππουλίων¹ καὶ Βοῦδοκοιλίᾳς²), πρὸς τὴν θόλον καὶ οὐχὶ μετὰ τὸ στόμιον πρὸς τὰ ἔξω. Ἡ βάσις τοῦ σφίζεται μὲν ἀκεραία (διαμέτρου 20 ἐκ.), πλην ὅμως τὸ λοιπὸν σῶμα τοῦ πύθου εἶναι τεθραυσμένον εἰς μεγάλα ἢ μικρότερα τῶν τεμάχια, ἀλλὰ εἰς ἓν ἐνιαῖον συμπαγὲς σύνολον. Σημειωτέον, ὅτι ὁ πῖθος οὗτος, ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς δύο ἄλλους μεμονωμένους τῆς κορυφῆς τοῦ ἔξαρματος, εἶναι σαφῶς μικρότερος κατὰ τὰς διαστάσεις. Ἄλλος πῖθος, ἀριθμηθεὶς ὡς 4, εὐρέθη περὶ τοῦ τάφου, εἰς τὸ αὐτὸ δέ, ὡς καὶ ὁ 3, βάθος. Μεγάλα ὕστρακα, ὡς καὶ ἡ βάσις αὐτοῦ, ὑποδηλοῦν τὴν μορφήν του, γενικῶς δὲ δὲν πρέπει νὰ διαφέρῃ κατὰ πολὺ τοῦ πύθου 3 κατὰ τὰς διαστάσεις. Σημειωτέον, πρὸς τούτοις, ὅτι τὸ μεγαλύτερον τμήμα τοῦ πύθου 3 δὲν εἶχε τεθῆ μεταξὺ τῶν ἐξωτερικῶν λίθων τῆς θόλου, ὡς συνέβη μετὰ τὸν παρακείμενον πύθον 4, ἀνατολικώτερον, ὅστις ἔχει ἐνσφηνωθῆ σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου.

Κατὰ τὴν γενομένην ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοῦ τάφου ἔρευναν εὐρέθη, παραδόξως, εἰς τὸ πρῶτον ὑψηλότερον στρώμα τῆς ἐπιχώσεως, ἐκτὸς ἐνὸς ὅσπου ζῆφου, καὶ πῆλινον χονδρὸν κυλινδρικὸν ἀντικείμενον μετὰ διαγκωμένον δακτύλιον κατὰ τὸ ἕτερον ἄκρον. Πρόκειται εἴτε περὶ στομίον ψευδοστόμου ἀμφορέως εἴτε, μᾶλλον, περὶ προβάλλοντος στελέχους θηλάστρου μυκηναϊκῆς ἐποχῆς καὶ τοῦτο διότι εἶναι ἀκόσμητον καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν ἑκτασιν, ὡς συμβαίνει μετὰ τὰ θήλαστρα, ἐνῶ, ἀντιθέτως, εἰς τοὺς ψευδοστόμους ζωγραφοῦνται δακτύλιοι εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ στελέχους τούτου. Ἀναμφισβητήτως τὸ στέλεχος προέρχεται ἐκ τῆς ἐπικεκαλυμμένης ἐπιφανείας τῆς θόλου καὶ κατέπεσε κατὰ τὴν σύμπτωσιν αὐτῆς. Εἰς τὸ τρίτον τῆς ἐπιχώσεως στρώμα, εἰς βάθος 1.10 μ., ἀπὸ τοῦ ἀνωτάτου σημείου τοῦ ἔξαρματος καὶ εἰς μῆκος 1.20 μ. ἐκ τοῦ ΝΑ τοιχώματος εὐρέθη τεμάχιον μονοστόμου ξυροῦ, ὅπερ ἀρχικῶς θὰ εἶχε σεβαστάς διαστάσεις. Τὸ σφζόμενον μῆκος του εἶναι 7.4 ἐκ. καὶ τὸ πλάτος 3.7 ἐκ.

Εἰς τὸ αὐτὸ μεῖζον στρώμα εὐρέθη κατὰ τὸ κέντρον τοῦ τάφου καὶ λειασμένος λίθος (30 × 32 × 38 ἐκ. καὶ πάχους 9 ἐκ.) καλύπτων ἀγγεῖά τινα (πίν. 321β), περίξ δὲ εὐρίσκοντο καὶ ἄλλοι λίθοι τῆς συμπεσοῦσης θόλου. Ὅστρακα μεταγενέστερα, ἄνευ διακοσμήσεως, πλην ὅμως μετὰ λεπτὰ τοιχώματα καὶ καλῆς ὀπτήσεως, εὐρέθησαν εἰς τὸ στρώμα τοῦτο, ὡσαύτως, ἐνῶ εἰς τὸ ὑποκείμενον εὐρέθησαν καὶ ἄλλοι πλακωτοὶ λίθοι. Εἰς τὸ στρώμα τοῦτο ἤρχισαν ἀναφαίνο-

1. ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, Ἀνασκαφαὶ ἐν Πύλῳ, ΠΑΕ 1954, σ. 314, σχ. ἐν εἰκ. 12 (σ. 315).

2. Ἔργον 1975, σ. 139 - 140.

μενα ὀδόντες καὶ ὁστᾶ ζώων, ἔτι δὲ διάφορα, πάντοτε μεταγενέστερα, ὅστρακα. Ὁ ἀνωτέρω μνημονευθεὶς πλακωτὸς εἰς τὸ κέντρον τοῦ τάφου λίθος ἐκάλυπτε τρία ἀγγεῖα (ὑπ' ἀριθ. 1, 2, 3), ὧν μεταξύ ἐν λεκανοειδὲς πινάκιον (ὑπ' ἀριθ. 2), τεθραυσμένον εἰς δώδεκα, τοῦλάχιστον τεμάχια (πίν. 322α). Τμήμα τοῦ πυθμένος τοῦ πινακίου μόνον δὲν εὑρέθη, φέρει δὲ τοῦτο ἄνω καὶ κάτω ἐντονώτατα τὰ ἴχνη πυρᾶς πέριξ τῆς βάσεως, καθ' ὅλην τὴν λοιπὴν του ἐπιφάνειαν καὶ μάλιστα εἰς τρόπον ὥστε νὰ εἶναι πλέον τελείως μέλαν, ἐνῶ μόνον τὰ κεντρικὰ τμήματα διατηροῦν τὸ ἀρχικόν των πορτοκαλόχρουν χρωμα. Εἰς τὸ κέντρον, ἐξ ἄλλου, τοῦ πυθμένος εὑρίνται, κύκλῳ διατεταγμένα, τέσσαρα ἐμπίστα ἀνθέμια¹, γνώρισμα καὶ τοῦτο τῆς κλασσικῆς περιόδου καθ' ἣν κατεσκευάσθη τὸ πῆλινον τοῦτο σκεῦος προσφορῶν.

Ἐπ' αὐτὸ ὑπῆρχε τὸ ὑπ' ἀριθ. 3 ἀγγεῖον, ἐκ πηλοῦ κακῆς ποιότητος, κακῆς ὀπτήσεως καὶ μὲ λεπτὰ τοιχώματα, ἐμπεριείχοντο δὲ ἀμφότερα ἐντὸς τοῦ ὑπ' ἀριθ. 1, τοῦ καὶ μεγαλυτέρου, ἀγγείου, τοῦ ὁποῖου ὁ πηλὸς εἶναι σχετικῶς εὐθρυπτος καὶ οὐχὶ καλῶς ὠπτημένος. Τὸ ἀγγεῖον τοῦτο ἔχει ζευγὸς λαβῶν τοξεοειδοῦς μορφῆς, ὧν τὸ κυρτὸν τμήμα ἐλάχιστα ἐξῆχε τοῦ χείλους². Πέραν τῶν

1. Πρβ. J. N. GOLDSTREAM - G. L. HUXLEY, Kythera. Excavations and Studies, 1972, σ. 160 ἀριθ. 10, πίν. 44, 10. Περαιτέρω βλ. H. A. THOMPSON, Two Centuries of Hellenistic Pottery, Hesperia 3, 1934, σ. 311 κέ., ἰδίᾳ σ. 429 κέ., εἰκ. 115. A. D. URE, Some Boeotian Palmette Cups, Hesperia 15, 1946, σ. 27 κέ. EUG. VANDERPOOL, Black-Figured Pottery from Agora καὶ The Rectangular Rock-Cut Shaft, Hesperia 15, 1946, σ. 132, 296 - 297, 307 - 308, 311, 315 κέ. S. S. WEINBERG, A Cross-Section of Corinthian Antiquities, Hesperia 17, 1948, σ. 233. P. E. CORBETT, Attic Pottery of the later Fifth Century, Hesperia 18, 1949, σ. 326, 328, 331, 343 - 345. Τοῦ αὐτοῦ, Palmette Stamps from an Attic Black - Glaze Workshop, Hesperia 24, 1955, σ. 172 - 186, πίν. 66 - 71. J. BOARDMAN, Old Smyrna: The Attic Pottery, BSA 53 - 54, 1958 - 59, σ. 179 - 181, πίν. 44. ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ΠΑΕ 1961, πίν. 130β. Τοῦ αὐτοῦ, ΑΔ 17, 1961/62, πίν. 109α (Περιστεριά). G. BRUNS, Grabungen im Kabirenheiligtum bei Theben, ΑΔ 18, 1963, Β' 1, σ. 121, πίν. 161d. Φ. Μ. ΠΕΤΣΑΣ, Ἀνασκαφὴ Κοζάνης, ΠΑΕ 1965, σ. 32, πίν. 38α, β. R. ROSS HOLLOWAY, Exploration of the Southeast Stoa in the Athenian Agora, Hesperia 35, 1966, σ. 84, πίν. 28. Φ. ΠΕΤΣΑΣ, ΑΔ 22, 1967, Β' 2, σ. 387, πίν. 291β. I. METZGER, Die hellenistische Keramik in Eretria, 1969, πίν. 33. T. L. SHEAR, The Monument of the Eponymous Heroes in the Athenian Agora, Hesperia 39, 1970, πίν. 56 - 58. Θ. ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΑ, Κεραμεικὸς κλίβανος ἐν Ἡλίδι, AAA IV, 1971, σ. 30, εἰκ. 8. ΙΦ. ΔΕΚΟΤΛΑΚΟΥ, ΑΔ 26, 1971, Β' 1, σ. 325 ἀριθ. 3, πίν. 301α - β (μελαμβαφὲς πινάκιον). ΑΓΓ. ΔΕΜΠΕΣΗ, ΑΔ 26, 1971 Β' 1, σ. 495, πίν. 513α, γ. Δ. ΔΑ-ΖΑΡΙΔΗΣ, Ἀνασκαφαὶ καὶ ἔρευναι Ἀμφιπόλεως, ΠΑΕ 1972, σ. 69, πίν. 44α. Τοῦ αὐτοῦ, ΠΑΕ 1973, σ. 49, πίν. 63. G. SCHNEIDER - HERRMANN, BullAntBeschav., Suppl. 1, 1975, Eine Niederländische Studiensammlung Antiker Kunst, πίν. LXV, εἰκ. 141. ΜΑΝ. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ, ΑΕ 1955, σ. 39 εἰκ. 18 καὶ E. DYGGVE - FR. POULSEN - K. RHOMAIOS, Das Heroon von Kalydon, 1934, σ. 416 - 417.

2. Πρβ. ὅμοιον ἐκ Τουρλιδίτσας Πυλίας: ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ΠΑΕ 1966, σ. 130 - 131, πίν. 113α.

λαβῶν τὸ ἀγγεῖον εἶχε αὐλάκωσιν ἐξωτερικῶς εἰς τὸν λαίμῳ καὶ ἐγχάρακτον διακόσμησιν κατὰ τὸ ἄνω μέρος τῆς κοιλίας. Ἐντὸς τοῦ ἀγγείου τούτου ὑπῆρχε καὶ τέφρα εἰς τὸ χεῖλος καὶ κεκαυμένα προφανῶς ὀστᾶ, ἴσως πτηνοῦ τινός, ἔτι δὲ ὀδόντες μικροῦ πιθανῶς ζώου. Πάντως τὰ ὀστρακα καὶ τῶν τριῶν ἀγγείων ἦσαν ἀναμεμιγμένα μεταξύ των.

Τὸ παράδειγμα τοῦτο, ὑπερκείμενον τοῦ ἐπομένου στρώματος πυρᾶς καὶ ὀστῶν διαφόρων ζώων, ἀποτελεῖ τὴν μόνην ἀπόδειξιν μεταγενεστέρως λατρείας τῶν ἐλληνικῶν χρόνων μεταξύ τῶν πέντε ἡδη γνωστῶν θολωτῶν τάφων τοῦ ἐξάρματος. Διάσπαρτα εἰς μέγαν ἀριθμὸν εὑρέθησαν, πρὸς τοῦτοις, ὑποκάτω, ὀστᾶ διαφόρων ζώων. Μεταξὺ τῶν ὀστράκων τῶν ἐλληνικῶν χρόνων (κλασσικῆς καὶ ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς) εὑρέθησαν καὶ τινα μυκηναϊκῆς ἐποχῆς, γεγονὸς ὅπερ ὑποδηλοῖ τὴν γενομένην μεταγενεστέραν ἀναμόχλευσιν, ἥτις κατὰ βᾶσιν ἐσημειώθη εἰς τὸ Β τεταρτοκύκλιον τῆς ἐπιχώσεως. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, ὅπου εὑρέθησαν πολλὰ ὀστᾶ ζώων, ἀνεφάνησαν καὶ ἐμφανῆ ἔχνη πυρᾶς, τῆς ὁποίας ἄλλα ἔχνη εὑρέθησαν καὶ κατὰ τὸ ΝΑ τμήμα τῆς ἐπιχώσεως πλησίον τοῦ ἐσωτερικοῦ τοίχου. Ἐν παρόδῳ σημειωτέον ὅτι κατὰ τὸ ΝΝΔ τμήμα τοῦ τάφου εὑρέθη χαλκοῦν τεθραυσμένον ξυρὸν μικροῦ εὔρους.

Εἰς τὸ ἀκόλουθον στρώμα καὶ εἰς βάθος 1.35 μ. τοῦ, κατὰ τὸ γε νῦν ἔχον, σφζομένου τάφου εὑρέθησαν πολυπληθῆ ἔχνη τέφρας καὶ πυρᾶς εἰς ἀναμοχλευμένον σύνολον κατὰ τὸ Β τμήμα τῆς ἐπιχώσεως. Τὸ σημεῖον τοῦτο δὲν ἐφωτογραφήθη. Δέκα ἐκ. βαθύτερον εὑρέθη ζευγὸς ἀγγειδίων τῆς ὑστερας κλασσικῆς ἢ πρωίμου ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς, ἥτοι ἐν μόνωτον προχοῖδιον μετὰ στρογγύλου, μερικῶς σφζομένου στενοῦ στομίου καὶ σφαιρικοῦ πῶς σώματος, ἔτι δὲ εὐρύστομον μόνωτον μελαμβαφὲς κύπελλον ὀγκούμενον πρὸς τὰ κάτω, ὁμοιάζον σκανδαλωδῶς πρὸς ἄλλο εὑρεθὲν εἰς τὸν θολωτὸν τάφον τῶν Νιχωρίων¹, χρονολογούμενον εἰς κλασσικοὺς ἢ μᾶλλον εἰς τοὺς ἐλληνιστικοὺς χρόνους καὶ τρίτον καὶ τέταρτον εὑρεθέντα εἰς τὸν θαλαμωτὸν τάφον XVI τῆς Δειράδος Ἀργους, ἅτινα χρονολογοῦνται εἰς τὸν 7ον π.Χ. αἰ.² (πίν. 322β).

Ἐκατέρωθεν τοῦ ἀγγείου τούτου τῶν Καμινίων εὑρέθησαν δύο κυλινδρικοὶ ἐκ μολύβδου, προφανῶς, πεπιεσμένοι ἥλοι, πλησίον δὲ τοῦ ἀγγείου, εὑρέθη καὶ τεμάχιον σιδήρου μήκους 7.4 ἐκ. Τὸ εὔρημα τοῦτο εἶναι ἀντίστοιχον πρὸς παλαιὸν εὔρημα τοῦ Μαρινάτου καὶ δὴ καὶ πρὸς τινὰς σιδηροῦς ἥλους, οἷτινες δυνατόν νὰ ἀνῆκον εἰς ξύλινον κιβώτιον³. Κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς

1. W. A. McDONALD, Excavations at Nichoria in Messenia: 1972 - 73, *Hesperia* 44, 1975, σ. 77, πίν. 19a, 30d (N. WILKIE).

2. J. DESHAYES, Argos. Les fouilles de la Deiras, 1966, σ. 46, 215, 217, 218, 269 ἀριθ. DV 52 καὶ DV 63, πίν. LV, 7 - 8.

3. Τὸ εὔρημα τοῦτο προέρχεται ἐκ τοῦ πρώτου λάκκου τοῦ τάφου 6 τῆς συστάδος Ἀγγελιοπούλου τῆς νεκροπόλεως Βολιμιδίων Χώρας Τριφυλίας. Πρβ. SP. MARINATOS, Παλαίτιπλος, *Das Altertum* I, 1955, σ. 153 «und schließlich bei den Füßen einige Eisennägel, die einst sicher zu einem Holzkasten gehörten».

ἀνασκαφῆς ἀφηρέθησαν ὠρισμένοι ἐκ τῶν εἰς τὸ ΝΑ τμήμα καταπεσόντων λίθων μὲ ἀποτέλεσμα νὰ εὐρεθῇ καὶ εἰς ἄλλο σημεῖον τὸ τοίχωμα τῆς θόλου καὶ νὰ διαπιστωθῇ ὅτι ὁ τάφος εὐρύνεται σημαντικῶς καὶ ἴσως τελικῶς νὰ συναντᾷ τὸν νοτιώτερον εὐρισκόμενον ὑπ' ἀριθ. 2. Καὶ εἰς τὸ κατώτερον στρώμα εὐρέθησαν ἔντονα τὰ ἔχνη πυρᾶς, κυρίως δὲ εἰς τὸ Β, Δ καὶ Ν τμήμα. Εἰδικῶς εἰς τὸ ΒΔ ἡμικύκλιον τοῦ τάφου τὸ σύνολον τοῦ στρώματος ἀποτελεῖται ἐκ καθαρᾶς τέφρας εἰς τὴν ὁποίαν εὐρηγται ἀναμειγμένα συνεχῶς ὁστᾶ ζῶων, τμήματα καὶ ὀδόντες καρκίνων, ἔτι δὲ καρβουνίδια.

Μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν καὶ ἄλλων καταπεσόντων λίθων ἐκ τοῦ ΔΝΔ τμήματος καὶ τμήματος τῆς ὑπερκειμένης θόλου ἀνεφάνησαν εἰς βάθος 1.64 μ. τοῦ Δ τμήματος καὶ ἄλλα ἔχνη πυρᾶς, ὧν μεταξὺ ὁστᾶ ζῶων, σιαγῶν ἵπποειδοῦς ἢ βοοειδοῦς καὶ τμήματα καρκίνων. Τέφρα εἰς τὸ βάθος τοῦτο (περίπου 1.60 μ.) ἀνευρέθη καὶ εἰς τὸ Ν τμήμα τοῦ τάφου. Ὅσον ἀφορᾷ, ὡσαύτως, εἰς τὰ διάφορα σύνολα τέφρας, μνημονευτέον ὅτι εἰς μὲν τὸ ΒΒΑ τμήμα ἡ τέφρα ἀνεφάνη εἰς βάθος 1.29 μ. καὶ ἀκολούθως ἐκ νέου βαθύτερον κατὰ δύο στρώματα. Τέφρα δὲν εὐρέθη οὔτε εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ τάφου, οὔτε ἔνδον τοῦ στομίου, ἐνῶ εἰς τὸ κέντρον ὀλίγα ἔχνη πυρᾶς παρουσιάσθησαν εἰς τὸ ἐπόμενον εἰς βάθος στρώμα. Τὸ στρώμα τοῦτο εἶναι ὁμοίως ἀναμοχλευμένον καὶ τοῦτο διότι ὑπάρχουν καὶ ἑλληνικῶν χρόνων καὶ ΥΕ II περιόδου μεγάλα ὄστρακα ἐνὸς πιθανὸν ἀρτοσχήμου ἀλαβάστρου. Περὶ τὸ 1 μ. ἀπὸ τῆς εἰσόδου πρὸς τὸ κέντρον ἐφάνη ὀλίγη τέφρα, ἐνῶ κατ' ἐξακολούθησιν εὐρίσκοντο ὁστᾶ ζῶων.

Ἡ κατάστασις ἤρχισε διαφοροποιουμένη μόνον ἀπὸ τοῦ ἐπομένου ἐρευνηθέντος στρώματος, εἰς τὸ ὁποῖον εὐρέθησαν τὰ τελευταῖα ἔχνη πυρᾶς ἀλλ' εἰς περιωρισμένην κλίμακα. Οὕτως ἐφάνη σαφῶς ὅτι ἡ μεταγενεστέρα (τῶν ἑλληνικῶν χρόνων) ἐπίχωσις ἔφθανεν εἰς βάθος 1.65 μ. Ἀπὸ τοῦ σημείου ἐκείνου ἐπληθύνθησαν τὰ μυκηναϊκὰ κατάλοιπα καὶ δὴ καὶ τὰ ὄστρακα, τινὰ τῶν ὁποίων εἶχον ἐντόνως ἐρυθρὰν τὴν γραπτὴν διακόσμησιν τῆς ΥΕ III φάσεως. Τὰ εὐρήματα τῆς ὑστάτης χρήσεως τοῦ τάφου εἶναι ἐν μικρὸν ἐκ στεατίτου κωνικὸν σφονδύλιον, ἔτερον ἐκ πηλοῦ καὶ ὁστᾶ ἀτάκτως ἐρριμμένα. Εἰς τὸ βάθος τοῦτο ἀνευρέθη καὶ τὸ πρῶτον κρανίον τεθραυσμένον τὸ ὁποῖον ἔχει σωθῆ μεμονωμένον, παρ' αὐτὸ δὲ τμήμα κυλινδρικοῦ ἀλαβάστρου μὲ μέλαιναν γραμμικὴν διακόσμησιν. Εἰς σωρὸς ὁστῶν εὐρηγται περαιτέρω εἰς τὸ Β τμήμα τοῦ τάφου, ἄλλος ἀπὸ τοῦ κέντρον πρὸς Δυσμᾶς καὶ τρίτος εἰς τὸ ΝΔ τεταρτοκύκλιον. Τὸ στρώμα τοῦτο εἶναι σαφῶς μυκηναϊκὸν στρώμα ταφῶν.

Τὰ κεραμεϊκὰ εὐρήματα δὲν συμφωνοῦν πάντοτε πρὸς τὰ σημεῖα — κατὰ τὸ βάθος — εἰς τὰ ὁποῖα εὐρίσκονται, καὶ αὐτὸ συμβαίνει μὲ τὸ στόμιον ὀπισθοτμήτου πρόχου (πίν. 322γ) τοῦ τέλους τῆς ΥΕ IIIA2 φάσεως (FM, 67, 10 κατὰ παραλλαγὴν), τὸ ὁποῖον εὐρέθη εἰς τὸ ΔΒΔ τμήμα τοῦ τάφου καὶ πλησιέστατα τῆς θόλου, ἐνῶ τὸ ἀνώτερον ἡμισυ ἐνὸς μικροῦ ψευδοστόμου τῆς ΥΕ IIIB φάσεως (FM 11, 11) εὐρηγται κατὰ τι βαθύτερον εἰς τὸ ΒΒΑ τμήμα τοῦ τάφου (πίν. 322δ).

Εἰς τὸ ΝΝΔ ἄκρον τοῦ τάφου ἐπηκολούθησε νέος καθαρισμὸς δι' ἀπομακρύνσεως καὶ ἄλλων λίθων, εὐρέθησαν δὲ καὶ ποικίλα ὕστρακα, τρία κρανία καὶ ὁστᾶ ἀτάκτως ἐρριμένα κατόπιν μετατοπίσεων ποῦ ἔλαβον χώραν κατὰ τὴν τρίτην μυκηναϊκὴν φάσιν διὰ καθαρισμὸν τοῦ κεντρικοῦ τμήματος τοῦ τάφου. Τέφρα καὶ ὁστᾶ ζῶων εὐρέθησαν πλησίον τοῦ τοιχώματος, ἀκριβῶς ὡς καὶ εἰς τὰ ὑπερκείμενα κλασσικά - ἐλληνιστικά στρώματα. Συνολικῶς κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο εὐρηγνται πέντε κρανία, ἐξ ὧν τὸ πέμπτον ἀκριβῶς εἰς τὸ τοίχωμα τοῦ θόλου. Ἐκτον κρανίον εὐρέθη κατὰ τὴν ἐξαγωγὴν τοῦ ψευδοστόμου ἐκ τοῦ ΒΒΑ τμήματος τοῦ τάφου, ἐνῷ τρεῖς συνολικῶς ἀνακομιδαί (ἢ μετατοπισμέναι ταφαί) εὐρίσκονται εἰς τὸ Β, τὸ ΝΝΔ καὶ τὸ ΝΔ τμήμα τοῦ τάφου. Μεταξὺ τῶν ἀγγείων ὑπερέχουν τὰ ἀλάβαστρα, τόσον, ὥστε θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀποκληθῇ ὁ τάφος «τάφος τῶν ἀλαβάστρων».

Τὴν περὶ τοῦ τάφου εἰκόνα συμπληροῦ καὶ ἡ εἴσοδος αὐτοῦ, πρὸ τῆς ὁποίας σχηματίζεται ἱκανοῦ συγκριτικῶς μῆκους δρόμος, προτοῦ ἀρχίσῃ ἡ κατωφέρεια τοῦ ἐξάρματος, ἐξ οὗ (ἐξ ἧς ἀποστάσεως) καὶ ἡ καλὴ σχετικῶς διατήρησις τοῦ τάφου, ὡς καὶ ἡ τοῦ τετάρτου. Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ προσθίου τούτου μέρους τοῦ τάφου δὲν ἔχει εἰσέτι συμπληρωθῇ· ὑπολείπεται σύντομος ἐργασία πρὸς πλήρη ἀπελευθέρωσιν τῶν παραστάδων, ἐν τέλει δὲ ἡ λελογισμένη ἀφαίρεσις τῆς ἀργολιθοδομῆς, ἐφ' ὅσον τοῦτο καταστῇ ἀναγκαῖον.

Αἱ δύο παραστάδες ἐμφανίζονται πρωτίστως ἀπολύτως ἀνόμοιοι. Ἡ δεξιὰ εἶναι ἐκτισμένη ὁμοιομόρφως — ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἀριστεράν — διὰ μεγάλων πλακωτῶν λίθων, ἐναλλάσσονται δὲ εἰς τοὺς ἀνωτέρους δόμους οἱ λεπτοὶ πρὸς τοὺς παχυτέρους. Μικρὰ καταβύθις παρατηρεῖται ἀπλῶς εἰς τοὺς δόμους τῆς. Ἀντιθέτως, ἡ ἀριστερὰ παραστὰς εἶναι ἐκτισμένη διὰ μικροτέρων καὶ ἄλλων ἀκανονίστων κατὰ τὸ πλεῖστον λίθων καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦτον, ἀλλὰ κυρίως λόγῳ τῆς ἀμέσου γειτονίας διαφόρων ριζῶν δένδρων, ἔχει διαλυθῇ με ἀποτελέσματα πολλοὶ τῶν δόμων τῆς νὰ εὐρίσκωνται ἤδη εἰς τὸν χώρον τοῦ στομίου τῆς ἀργολιθοδομῆς. Ἡ κατάστασις αὕτη τῆς συγκλίσεως παρατηρεῖται τόσον εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ὅσον καὶ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ὕψιν τῆς παραστάδος.

Ἐκ τοῦ ζεύγους τῶν παραστάδων ἡ δεξιὰ ἔχει ὕψος 1.23 μ. καὶ περιλαμβάνει 11 στρώσεις λίθων, ἔχει δὲ πρόσοψιν εὗρους 42 - 43 ἐκ., ἐνῷ ὁ κατώτερος δόμος τῆς εὐρηται 16 ἐκ. ὑψηλότερον τῆς κατωτέρας στρώσεως τῆς ἀργολιθοδομῆς. Ἡ ἀριστερὰ παραστὰς ἔχει ὕψος 1.01 μ. καὶ εὐρηται 43 ἐκ. ὑψηλότερον τῆς κατωτέρας στρώσεως τῆς ἀργολιθοδομῆς. (Πρβ. θολ. τάφους Περιστεριᾶς 3 καὶ Ρούτση 2.) Τὸ εὖρος τῆς προσόψεως τῆς ἦτο, τοῦλάχιστον, 46 ἐκ.

Ἡ ἀργολιθοδομὴ εἶναι, σημειωτέον, τετειχισμένη κατὰ τὸ κατώτερόν της τμήμα, ἐξικινούμενον καὶ ὀλίγον χαμηλότερον τῶν παραστάδων, ἐνῷ τὸ ἀνωτέρον «τμήμα» τῆς εἶναι ἀτειχιστον, με σποραδικῶς ἐμφανιζομένους, πάντοτε ἀργούς, λίθους ἐν τῷ μέσῳ τῶν χωμάτων τὰ ὅποια ἔχουν κατακλύσει τὸ στόμιον. Τὸ ὕψος τῆς ἀργολιθοδομῆς μετὰ τοῦ ἀνωφλίου ἀπὸ τοῦ — κατὰ τό γε νῦν

ἔχον — δαπέδου τοῦ δρόμου (ὁ ὁποῖος δὲν ἔχει εἰσέτι πλήρως διαμορφωθῇ) ἀνέρχεται εἰς 1.48 μ., τὸ δὲ ὕψος τοῦ ἀτειχίστου τμήματος τῆς εἰσόδου ἀπὸ τοῦ ἀνωφλίου εἶναι 1 μ. Ἐνδον εὔρηται ὀγκώδης λίθος ὕψους 50 ἐκ. καὶ μήκους 80 ἐκ. περίπου (πίν. 323α), ὁ ὁποῖος συμπληροῖ ἐν πολλοῖς τὴν ἀπόστασιν μεταξὺ τῶν δύο παραστάδων (83 ἐκ.). Ἐκ προχείρου, τέλος, μετρήσεως προέκυψεν ὅτι οἱ χρησιμοποιηθέντες διὰ τὴν ἀργολιθοδομὴν λίθοι εἶναι μικρῶν, σχετικῶς, διαστάσεων. Τὸ ἀνωφλίον διασφύζεται ὡσαύτως τεθραυσμένον μὲν εἰς πλείονα τεμάχια, πλὴν ὅμως κατὰ χώραν (μῆκος: 72 ἐκ., πλάτος: 50 ἐκ., πάχος: 12 ἐκ.).

Αὐτὰ τὰ σημεῖα λοιπὸν εἶναι μέχρι τοῦδε προσιτὰ εἰς τὴν ἔρευναν. Ὁ τάφος ἐχρησιμοποιήθη κατὰ βᾶσιν μετὰ τὴν τρίτην μυκηναϊκὴν περίοδον, θεωρεῖται ὅμως βέβαιον ὅτι διὰ τῆς συνεχίσεως τῆς ἀνασκαφῆς θὰ καθορισθῇ ἡ ἐποχὴ καθ' ἣν οὗτος ἐχρησιμοποιήθη τὸ πρῶτον, ἐποχὴ ἥτις δὲν θὰ ἀπέχη πολὺ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ἐκτίσθησαν καὶ οἱ λοιποὶ τάφοι τοῦ ἐξάρματος, εἶναι δὲ αὕτη ἡ ἀρχὴ ἀκριβῶς τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς καθόλου. Ἐπόπτις ἐργασίας: δ. Εὐστ. Μπαζιωτοπούλου.

Τάφος 4

Ὁ τέταρτος τάφος τοῦ ἐξάρματος εὔρηται εἰς τὸ ΝΔ τμήμα αὐτοῦ καὶ δὴ καὶ εἰς ὑψηλὸν σημεῖον, ὡς οἱ ὑπ' ἀριθ. 2 καὶ 3 (πίν. 323β). Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν αὐτοῦ, τὸ πρῶτον στρῶμα λίθων τῆς μερικῶς συμπεσοῦσης θόλου εὐρέθη εἰς βάθος 1.30 μ. ἀπὸ τοῦ ἀνωτάτου σφζομένου σημείου αὐτῆς. Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς κατέστη ἀντιληπτὸν ὅτι ὁ τάφος οὗτος διατηρεῖται κάλλιον πάντων τῶν λοιπῶν καὶ λόγῳ κατασκευῆς καὶ λόγῳ τῆς σχετικῆς — ὡς καὶ ὁ ὑπ' ἀριθ. 3 — ἀπὸ τῆς κατωφερείας τοῦ ἐξάρματος ἀποστάσεώς του. Ὅντως ἐμφανίζεται στερεώτατος καὶ ἐν ἀπολύτῳ συνοχῇ τὰ τοιχώματά του καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν ἔκτασιν, ἄνευ οἰασδῆποτε — ἔστω καὶ τῆς ἐλαχίστης — συγκλίσεως. Ἡ σύμπτωσις τοῦ ἀνωτέρου τμήματος τῆς θόλου, ἐξ ἄλλου, οὐδὲλως μειοῖ τὴν κατὰ τὰ λοιπὰ καλὴν τοῦ τάφου διατήρησιν. Ἡ ὅλη τεχνικὴ τῆς κατασκευῆς τοῦ τάφου τούτου φαίνεται ὁμοία πρὸς τὴν ἐνασκηθεῖσαν οἰκοδομικὴν τεχνικὴν καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς ἀνασκαπτομένους τάφους μὲ τοιχώματα ὁμαλῶς δομηθέντα.

Πλακωτοὶ λίθοι μικρᾶς ἐσωτερικῆς ὕψεως καὶ ἄλλοι μεγαλυτέρας (μέχρις 60 ἐκ., ἐνίοτε δὲ μέχρις 1 μ.), κατὰ βᾶσιν μὴ τυχόντες ἰδίας ἐπεξεργασίας, ἐχρησιμοποιήθησαν καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ τάφου, ἡ δὲ ἐνδόκλισις εἶναι λελογισμένη μὲ σαφῇ τὴν ἐκφορικότητα τῆς θόλου. Τὸ τελευταῖον τοῦτο διεπιστώθη ἔτι μᾶλλον καὶ ἐκ τῆς συνεχίσεως τῆς ἀνασκαφῆς, ὅποτε διεπιστώθη ὅτι ἀπὸ τῆς κατωτάτης στρώσεως τῶν λίθων τῆς θόλου ἄρχεται ἡ ἐνδόκλισις αὐτῆς χάρις εἰς τὴν κατάλληλον θέσιν καὶ τοποθέτησιν τῶν λίθων. Εἰς τὸν τάφον τοῦτον παρετηρήθη καὶ μία ἀντιστοιχία (ἢ συμμετρία πῶς) ὡς πρὸς τὴν κατεῦθουν τῆς θύρας. Συγκεκριμένως ἡ εἴσοδος αὐτοῦ εἶναι ἐστραμμένη πρὸς

ΝΔ, ἐνῶ ἡ εἴσοδος τοῦ ὑπ' ἀριθ. 3 πρὸς ΑΒΑ, ἦτοι συμμετρικῶς ἐκατέρωθεν τῶν πρὸς Ν ἐστραμμένων εἰσόδων τῶν ὑπ' ἀριθ. 1 καὶ 2 τάφων τοῦ ἐξάρματος.

Τὸ πρῶτον στρώμα, ὡς ἐσημειώθη, καταπεσόντων λίθων (λεπτῶν, πλακωτῶν καὶ ἄλλων ἀργῶν λίθων), ἀνεφάνη εἰς βάθος 1.30 - 1.46 μ. Ἐπὶ τοῦ τρίτου, μετὰ ταῦτα, στρώματος λίθων εὐρέθη (κατὰ τὸ ΒΑ τόξον τῆς θόλου) ζευγος μικρῶν ἀγγείων, ἐνὸς λεβητοκυαθίου καὶ ἐνὸς κυπέλλου Κεφτί μετὰ κοίλων — διευρυνομένων κατὰ τὸ χεῖλος — πλευρῶν. Ἀμφότερα τὰ ἀγγεῖα ἦσαν ὑπεράνω τῶν στρωμάτων ταφῶν καὶ ἀνακομιδῶν τοῦ τάφου καί, ἀναμφισβητήτως, ἐναπετέθησαν μεταγενεστέρως, κατὰ τὴν δευτέραν φάσιν τῆς πρώτης μυκηναϊκῆς περιόδου, μεμονωμένως, ἄνευ ὀστῶν, ἦτοι προέρχονται ἐξ ἀνωτέρου στρώματος, οὐδεμίαν ἔχοντος ἄμεσον σχέσιν πρὸς οἰανδήποτε τῶν προγενεστέρων ταφῶν. Ἀμφότερα εἶναι ἀκόσμητα (πίν. 323γ).

Πρώτη ἀνεφάνη ἡ ὄντως ὑστάτη ταφή, ἣτις κατελάμβανε τὸ κέντρον τοῦ τάφου εἰς βάθος 1.70 μ. με κατεύθυνσιν ἀπὸ ΒΒΑ πρὸς ΝΝΔ, οὔσα ἀκέφαλος καὶ εὐρισκομένη εἰς τὸ κατώτερον τμήμα τοῦ τρίτου στρώματος τῶν καταπεσόντων λίθων, τοῦ καὶ τελευταίου, διότι ὑπ' αὐτὸ ὕφισταντο αἱ παλαιαὶ ταφαὶ (ἀνακομιδαί) τοῦ τάφου. Ἡ ταφή ἦτο ἀκτέριστος. Ὑπὸ τοὺς λίθους τούτους εὐρέθη καὶ κύπελλον Κεφτί κατὰ τὸ Δ τμήμα τοῦ τάφου, ἐν συνεχείᾳ δὲ καὶ ἄλλαι ἀνακομιδαί, αἵτινες θὰ περιγραφοῦν διὰ πορείας ἀντιστρόφου πρὸς τοὺς δείκτας ὥρολογίου. Οὕτω, μετὰξὺ τῆς δεξιᾶς παραστάδος (πλησίον αὐτῆς κατὰ τὸ ΝΔ τεταρτοκύκλιον τοῦ τάφου καὶ τοῦ κέντρου) εὐρέθη ἡ πρώτη ἀνακομιδή, ἀκτέριστος καὶ αὕτη, ἣτις ἀνῆκεν εἰς ἐνήλικα. Σφύζεται τὸ κρανίον μετὰς ὀφθαλμικὰς κοιλότητας ἐστραμμένας πρὸς τὸ κέντρον, ζευγος μεζῶνων ὀστῶν, ὁμοίως με κατεύθυνσιν πρὸς τὸ κέντρον, καὶ ἄλλα μικρότερα ὀστᾶ ἐν τῷ μέσῳ τῶν μεζῶνων τούτων. Εἰς τὸ Ν τμήμα ὑπῆρχε μεμονωμένον κρανίον, εὐρεθὲν ὁμοίως πλησίον τῆς θόλου τεθραυσμένον. Περαιτέρω, εἰς τὸ ΝΑ τεταρτοκύκλιον, ἀνεφάνη ἑτέρα ἀνακομιδὴ λίαν ὑψηλοῦ (ἐν ζωῇ) ἀτόμου (εἰς τυπικὴν συσσωρεύσειν τὰ ὀστᾶ πρὸς ΝΔ καὶ ἡ κεφαλὴ πρὸς ΒΑ). Τὸ ὑπ' ἀριθ. 4 κρανίον, μεθ' ὧρισμένων πέριξ ὀστῶν, ἀνευρέθη εἰς τὸ βάθος τῆς θόλου, κατέναντι τῆς εἰσόδου, καὶ αὐτὸ πλησίον τοῦ τοιχώματος μεμονωμένον. Τρεῖς περαιτέρω ταφαὶ (αἱ ὑπ' ἀριθ. 5 - 6 - 7) διεπιστώθησαν ἐν ἀνακομιδῇ καὶ δὴ καὶ κατὰ τὸ ΒΒΑ - Β - ΒΔ Δ τόξον (πίν. 324α). Ἐξ αὐτῶν, ἡ πρώτη (τὸ ὑπ' ἀριθ. 5 κρανίον) εὐρέθη εἰς τὸ Β περίπου σημεῖον τοῦ τάφου. Ἀπὸ τοῦ σημείου ἐκείνου καὶ δυτικώτερον τὸ χῶμα τοῦ τάφου ἔγινε σαφῶς μαλακώτερον καὶ ταχέως ἀπεδείχθη ὅτι ἡ ἐπίχωσις ἦτο καὶ ἐκεῖ πλουσία. Ἦδη, σημειωτέον, εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦτο διακόπτονται οἱ λίθοι τοῦ τοιχώματος τῆς θόλου (θεμέλια) καὶ χωροῦμεν πλέον εἰς βάθος ὑπὸ τὰ θέμεια τοῦ τάφου, γενικὸν καὶ τοῦτο χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῶν θολωτῶν τάφων τῆς ΝΔ - Δ Πελοποννήσου. Εἰς τὸ τόξον τοῦτο (Β - Δ) ὑπάρχουν — εἰς τὸ ἐξεταζόμενον στρώμα — τὰ τρία μνημονευθέντα κρανία, αἱ τρεῖς μνημονευθεῖσαι ταφαί, πρόκειται δέ, ἀσφαλῶς, περὶ μεζῶνος ἐκτετα-

μένου, ἐξικνουμένου ὑπὸ τὰ θεμέλια τοῦ τάφου, λάκκου. Πολυάριθμα, ἀτάκτως ἀποκείμενα, ὅστ' εὗρηται εἰς διάφορα σημεία, ὑπεράνω δὲ αὐτῶν, ὡς καὶ εἰς ἄλλα σημεία τοῦ Δ - Β - Α ἡμικυκλίου τῆς ἐπιχώσεως, εὐρέθησαν ἀτάκτως καὶ εἰς μεγάλας μεταξὺ των ἀποστάσεις, ὅστρακα τριῶν κυτέλλων Κεφτιοῦ τῆς ΥΕΙ περιόδου (πίν. 324β). Εὐρέθη, ὡσαύτως, ἄλλο μικρὸν σφαιρικοῦ σχήματος χειροποίητον ἀγγεῖον μετὰ νεύοντος πρὸς τὰ ἔξω χεῖλους καὶ μόνωτον (τῆς λαβῆς σφίζεται μόνον τὸ κατώτερον σημεῖον ἐκφύσεως).

Τὰ κυριώτερα κτερίσματα τῶν ταφῶν τούτων, ἐκτὸς ὠρισμένων ἐν ὀστράκοις ὑπολειφθέντων λοιπῶν ἀγγείων εἶναι: α) μία χαλκῇ μικρὰ φιάλη (πίν. 324γ), ἥτις ἀποκατεστάθη (ἀν καὶ ἦτο εἰς πολὺ κακὴν κατάστασιν λόγῳ τῶν λεπτοτάτων καὶ λίαν εὐθραύστων τοιχωμάτων αὐτῆς) εἰς τὸ Ἐργαστήριον Συντηρήσεως τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν (διαστάσεις: ὕψος: 2 ἐκ., διάμετρος: 9.8 καὶ διάμετρος βάσεως: 3.4 ἐκ.¹) ἔτι δὲ β) πῆλινον κωλουροκωνικὸν σφονδύλιον μέλανος χρώματος, εὐρεθὲν μεταξὺ τῶν ἐπιμήκων μηριαίων ὀστέων.

Εἰς τὸ κέντρον τοῦ ὄλου τούτου λάκκου καὶ τοῦ συνόλου τῶν τριῶν τούτων ἀνακομιδῶν, εὐρέθη τὸ ὑπ' ἀριθ. 6 κρανίον, ἐνῶ τὸ ἑβδομον ὀλίγον δυτικώτερον. Τὸ ἕκτον ἀνῆκεν εἰς μὴ ἐνηλικιωθὲν εἰσέτι ἄτομον, ὡς ἐδείχθη διὰ τῶν ὑφισταμένων ραφῶν τοῦ καθαρισθέντος κρανίου του. Τὸ ἑβδομον παρέμεινε μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν μέχρι τοῦδε μνημονευθέντων κρανίων κατὰ χώραν καὶ τοῦτο διότι ἀνεφάνησαν ὑποκάτω καὶ ἄλλα ὅστ' εἰς βάθος βαίνοντα.

Ἐν κύπελλον Κεφτί, τὸ ὑπ' ἀριθ. 5, ἀνεφάνη μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ ὑπ' ἀριθ. 4 κρανίου τοῦ ΒΑ τόξου καί, εὐθὺς ἐν συνεχείᾳ, ἀνατολικώτερον, χαλκῇ τριχολαβίς μὲ ἀκέραιον τὸ ἐν σκέλος, ἐνῶ τὸ ἕτερον τετραυσιμένον εἰς τέσσαρα μέρη.

Δύο εἰσέτι κρανία (τὰ ὑπ' ἀριθ. 8 καὶ 9) εὐρέθησαν εὐθὺς ἀνατολικώτερον καὶ βαθύτερον τοῦ τετάρτου κρανίου, ἅτινα ἀπέμειναν κατὰ χώραν διὰ τὴν περαιτέρω ἔρευναν τοῦ τάφου. Οὐσιαστικῶς, λοιπόν, δὲν πρόκειται περὶ ἐνὸς λάκκου περιοριζομένου εἰς τὸ ΒΔ τόξον, ἀλλὰ περὶ λάκκου ἐκτεινομένου καὶ εἰς τὸ ΒΑ καὶ περαιτέρω Α τόξον.

Πέρα τῶν ταφῶν - ἀνακομιδῶν καὶ μεμονωμένων κρανίων εὐρέθη κεφαλὴ ζῴου πλησίον τοῦ κέντρου τοῦ τάφου, ἥτις ἐσφίζετο εἰς κακὴν κατάστασιν. Ἐκ τοῦ σημείου τούτου περισυνελέγησαν ἑξ (6) ὀδόντες τοῦ ζῴου, ἔτι δὲ ἄλλα μεμονωμένα ὅστ' ἅτινα βαίνουν ἐπὶ τι εἰς βάθος. Σημειωτέον πρὸς τούτοις ὅτι μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ κρανίου τούτου καὶ τῶν λοιπῶν ὀστέων, ἀνεφάνη, ὀλίγον βαθύτερον, τμήμα κρανίου ὅπερ ἀνῆκεν εἴτε εἰς τὸ αὐτὸ εἴτε εἰς ἕτερον ζῴον. Ἡ συνέχισις τῆς ἐρεῦνης τοῦ κεντρικοῦ σημείου εἶναι πολλῶ μᾶλλον ἀπαραίτητος, διότι, μετὰ τὴν ἐπιβαλλομένην ἐξέτασιν τῶν ὀστέων καὶ τοῦ κρανίου τοῦ ζῴου, θὰ διευκρινηθῇ εἰς τί ἐχρησίμευσε τὸ σημεῖον τοῦτο, εἰς τρόπον ὥστε

1. Πρβ. Γ. Ε. ΜΥΛΩΝΑ, Ταφικὸς κύκλος Β Μυκηνῶν, 1973, τ. Α, σ. 88 (Δ-283), τάφος Β-Δ, τ. Β, πίν. 70 (Ἐθν. Μουσ. Ἀθηνῶν 8711· ἀνοιγμα στομίου 29.7-30.2 ἐκ.).

νά γίνουν τόσαι ἀνακομιδαὶ εἰς τὰ περιφερειακὰ τοῦ τάφου σημεῖα πρὸς δημιουργίαν χώρου διὰ νέαν ταφὴν. Ἐκ τοῦ τάφου προέρχονται καὶ τρεῖς πρωτομυκηναϊκαὶ λίθιναι αἰχμαὶ βελῶν (πίν. 324δ).

Ὁ τάφος οὗτος, σαφῶς οἰκογενειακός, ἔχει διάμετρον 2.70 - 2.73 μ. κατὰ τὰς ἀπὸ τῶν ἐσωτερικῶν τῶν παραστάδων γωνιῶν γενομένης μετρήσεως. Ἡ ἀργολιθοδομὴ τοῦ τάφου κατέχει τὸ πρόσθιον ἡμισυ τοῦ στομίου, ὅπερ στερεῖται ἀνωφλίου. Ἐσωθεν, ἡ ἀργολιθοδομὴ διακρίνεται κάλλιον καὶ εἰς μεγαλύτερον συνολικῶς ὕψος, ἀποτελουμένη ἐξ ἀργῶν καὶ πλακωτῶν λίθων (πίν. 325α). Ἡ ἐξωτερικὴ ὕψις τῆς ἀργολιθοδομῆς διακρίνεται ἀπὸ ἐνὸς σημείου καὶ περαιτέρω ὑπερθεν, φαίνεται δὲ ὅτι ἀποτελεῖται ἀποκλειστικῶς ἐξ ἀργῶν λίθων. Τὸ πᾶχος τῆς ἀργολιθοδομῆς ἀνέρχεται εἰς 95 ἐκ., ἐνῶ τὸ πλάτος τῆς εἰς τὸ ἔδαφος (ἔσω) εἰς 92 ἐκ. Τὸ ὕψος, ἐξ ἄλλου, τῆς δεξιᾶς παραστάδος εἶναι 1.03 μ. ἐνῶ τῆς ἀριστερᾶς 0.96 μ. Τὸ μέχρι τοῦδε ὑπολογισθὲν σφῶμενον ὕψος αὐτοῦ ὑπερβαίνει τὸ 1.90 μ.

Ὡς πρὸς τὴν κατασκευὴν τῆς θόλου μνημονευτέον ὅτι ἰδιαιτέρως διδακτικὴ εἶναι ἡ πορεία κατασκευῆς τῆς θόλου τοῦλάχιστον εἰς τὸ ἀπεικονιζόμενον ΒΑ τόξον αὐτῆς, ὅπερ ἐπελέγη ὡς παράδειγμα (πίν. 325α), πλὴν πλακωτοῦ ὀριζοντικῶς τεθειμένου εἰς τὸ Β ἀπεικονιζόμενον τμήμα λίθου, ὅστις, ἐξικινούμενος εἰς ἱκανὸν μήκος, ἔχρησίμειε τρόπον τινὰ ὡς βάσις τοῦ τόξου (μερικῶς ὡς θεμέλιον). Ὑπεράνω τοῦ εὐμεγέθους τούτου πλακωτοῦ λίθου καὶ περαιτέρω ἀλληλοδιαδόχως σχηματίζονται συνεχεῖς στρώσεις λίθων, αἵτινες καλύπτουν τὸ σύνολον τοῦ τόξου τούτου, πλὴν ὅμως, τὸ μὲν Β σημεῖον τῶν εἶναι ὑψηλότερον, τὸ δὲ Α χαμηλότερον. Εἶναι σαφὲς δηλαδὴ ἡ κλίσις τὴν ὁποίαν ἔχουν αἱ στρώσεις αὗται καὶ αἱ ὁποῖαι πᾶν ἄλλο ἢ ὀρίζονται εἶναι.

Πολλοὶ τῶν λίθων τῆς θόλου καὶ ἰδίᾳ οἱ τῶν ἀνωτέρων στρώσεων, ἐμφανίζουν τελείως (ἀκατέργαστον) τὴν φαινομένην τῶν ἐντὸς τῆς θόλου πλευράν. Αἱ στρώσεις ἐμφανίζονται, ὡσαύτως, ἀνισοπαχεῖς καὶ τοῦτο λόγω τῆς ἀνωτέρω μνημονευθείσης τεχνικῆς κατασκευῆς, καί, ἂν δὲν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν αὐτήν, θεωρεῖ ὅτι ἐπικρατεῖ πλήρης ἀταξία εἰς αὐτάς (τὰς στρώσεις). Τὸ πλάτος τῶν στρώσεων φθάνει μέχρις 20 ἐκ. καὶ τοῦτο μόνον ὅταν ὑπάρχουν ἀκανόνιστοι λίθοι.

Ἄλλο χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι ἤδη ἡ κατωτάτη στρώσις τῶν λίθων, οὔτινες εἶναι ἀρκούντως παχεῖς (ὑψηλοί), ἐμφανίζει σαφεῖς ἐξ αὐτοῦ τοῦ κατωτάτου σημείου τὴν ἐνδόκλινον, τὴν ἐκφορικὴν τοποθέτησιν τῶν δακτυλίων τῆς θόλου.

Ὁ θολωτὸς οὗτος τάφος κατεσκευάσθη εἰς πρωιμωτάτους μυκηναϊκοὺς χρόνους καὶ ἀνήκει, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ μικρῶν διαστάσεων θολωτοὶ τάφοι τῶν Καμινίων, εἰς τὴν μεγάλην ἐκείνην ὁμάδα τῶν πρωίμων μικρῶν διαστάσεων θολωτῶν τάφων οἵτινες ἐπιχωριάζουν εἰς ὅλην τὴν Μεσσηνίαν (Καρποφόρα, Γουβαλάρη, Πλατανόβρυση Χανδρινοῦ¹). Ἡ περίπτωσις τῆς Πλατανόβρυσης

1. Ἡδη ὁ ἔφορος Γ. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ, ΑΔ 23, 1968, Β' 1, σ. 157, μετὰ τὴν ἐπισήμανσιν εἰς τὴν περιοχὴν ἐνὸς μικροῦ θολωτοῦ τάφου, ἀντελήφθη τὸ ἐνδιαφέρον τὸ ὅποιον

εἶναι, ὡς φαίνεται, συγγενῆς πρὸς τὴν περίπτωσιν τῶν Καμινίων, ἤτοι, ἐξάρματα μετὰ πλειόνων θολωτῶν τάφων.

Ἡ χρῆσις τοῦ τάφου τούτου δι' ἐνταφιασμοὺς περιορίζεται ἴσως εἰς τὴν πρῶτην φάσιν τῆς πρώτης μυκηναϊκῆς περιόδου, ἐνῶ κατὰ τὴν δευτέραν τοιαύτην (τέλη τῆς ΥΕ ΙΒ περιόδου) ἀπλῶς ἐναπετέθη τὸ ζεῦγος τῶν ἀγγειδίων τοῦ ΒΑ τόξου. Μετὰ ταῦτα, ἄγνωστον πότε, ὁ τάφος κατεστράφη, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς αὐτῆς ἢ τῆς ἐπομένης περιόδου, ἴσως δὲ λόγῳ τυχαίου τινὸς γεγονότος. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως νὰ παρέμεινεν ἐπὶ μακρὸν ἀχρησιμοποίητος καὶ νὰ κατεστράφη πολὺ ἀργότερον. Μὲ τὴν συνέχισιν τῆς ἀνασκαφῆς του θὰ διαπιστωθῇ κατὰ πόσον κατεσκευάσθη καὶ ἐχρησιμοποιήθη πρὸ τοῦ τέλους τῆς ΜΕ ἐποχῆς. Ἐπόπτις ἐργασίας: δ. Γεωργία Χατζῆ.

Τάφος 5

Ὁ τάφος οὗτος, ἂν καὶ ἐπεσημάνθη κατὰ τὴν δευτέραν εἰς τὸ ἔξαρμα ἐπίσκεψιν ἡμῶν (9 Ἰουλίου), ἐν τούτοις ἠριθμήθη ὡς πέμπτος καὶ ἡ ἀνασκαφή του ἐβράδυνε νὰ ἀρχίσῃ. Μόλις τὴν 26 Ἰουλίου ἐπανελήφθη ἡ ἔρευνα εἰς τὸ Δ τοῦτο ἐξωτερικὸν τμήμα τῆς κατωφερείας τοῦ ἐξάρματος, ὅπου καὶ εἶχον ἀναφανῇ οἱ πλακωτοὶ λίθοι τῆς θόλου τοῦ τάφου τούτου. Βεβαίως, εἶναι σαφὲς ὅτι ὁ τάφος εὗρηται χαμηλότερον πάντων τῶν λοιπῶν μέχρι τοῦδε ἀνασκαφέντων τάφων τοῦ ἐξάρματος, λόγῳ δὲ τῆς τοποθετήσεώς του εἰς ἐξώτερον σημεῖον, καὶ δὴ κατωφερικὸν τοῦ ἐξάρματος, κατεστράφη. Εἶναι, ἐξ ἄλλου, εὐνόητον ὅτι καὶ οἱ ἐλλείποντες λίθοι τῆς θόλου αὐτοῦ, οἵτινες δὲν ἀνευρέθησαν ἐν τῇ ἐπιχώσει, ἀνελήφθησαν, διότι ἦσαν εὐδιάκριτοι. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῆς ἐπιχώσεως εὐρέθησαν, πράγματι, ἐλάχιστοι λίθοι τῆς συμπεσοῦσης θόλου ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ἐκ τῆς ὑπολειφθείσης θόλου ἐλλείποντας. Λόγῳ τῆς μνημονευθείσης κατωφερείας τοῦ ἐξάρματος κατ' ἐκεῖνον τὸ σημεῖον ἡ θόλος τοῦ τάφου σφύζεται συγκριτικῶς εἰς ἱκανὸν ὕψος εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἡμικύκλιον, ἐνῶ εἰς τὸ δυτικὸν εἶναι τελείως κατεστραμμένη. Εἰδικῶς ἐκ τοῦ δυτικοῦ τμήματος τῆς θόλου διακρίνεται μία μόνον «στρωῖσις» λίθων, ἡ ὅποια ἐξέχει τοῦ ὑποτιθεμένου δαπέδου τοῦ τάφου. Τὸ δυτικόν, σημειωτέον, τμήμα τοῦ τάφου ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ δυτικὸν ἄκρον τοῦ ἐξάρματος, διὸ καὶ τυγχάνει εὐνόητον διατὶ τὸ ἀντίστοιχον ἡμικύκλιον τοῦ τάφου κατεστράφη τελείως.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν, ὑπὸ τοὺς λίθους τῆς συμπεσοῦσης θόλου, εὐρέθη τεμάχιον χονδροειδεστάτου ἀγγείου μὲ ἔγχυ πυρᾶς, ἔτι δὲ ὁδοὺς ζῶου. Κατὰ τὴ βαθύτερον ἀνεφάνησαν ὄστρακα ἐξ ἀκαθάρτου πηλοῦ, ἅτινα ἦσαν κακῆς ὀπτῆ-

ἔχει ἡ θέσις αὕτη μὲ μίαν συστάδα πυκνῶς κειμένων ὁμοίων μυκηναϊκῶν τάφων. Πρβ. καὶ ΛΓΓ. ΧΩΡΕΜΗΝ, ΑΔ 24, 1969, Β' 1, σ. 145, κατὰ τὸν ὅποιον ὁ ἀνασκαφεὶς κενὸς τάφος ἀνάγεται εἰς τὴν πρωτογεωμετρικὴν περίοδον. Βεβαίως, ἡ συνέχισις τῶν ἀνασκαφῶν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο θὰ δείξῃ κατὰ πόσον πρόκειται περὶ περιπτώσεως ὁμοίας πρὸς τὴν τῶν Καμινίων ἢ ὅχι.

σεως, ὑπ' αὐτὰ δὲ καὶ ἄλλοι καταπεσόντες λίθοι. Ἴσως, λοιπόν, ἡ θόλος κατέπεσε τμηματικῶς καὶ ἐσχηματίσθησαν πλείονα στρώματα.

Ἡ εἰκὼν τοῦ στρώματος ταφῶν (δαπέδου τοῦ τάφου) ἀπέδωσε, βεβαίως, τὴν τελευταίαν φάσιν χρήσεως τοῦ τάφου, ἐν ταύτῃ ὅμως ὑπεδήλωσε καὶ ὅ,τι εἶχε παλαιότερον διαδραματισθῇ ἐντὸς αὐτοῦ. Οὕτως ἐδείχθη ὅτι καὶ αὐτὸς ἦτο οἰκογενειακὸς τάφος, πλὴν ὅμως δὲν ἐχρησιμοποιήθη διὰ πολλοὺς ἐνταφιασμούς. Κατὰ μίαν ὀρισμένην περίοδον ἐκαθαρίσθη τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου, τοῦλάχιστον κατὰ τὸ Α-Ν-Δ ἡμικύκλιον, καὶ ὁ χῶρος ἐχρησίμευσε διὰ μίαν εἰσέτι, τὴν τελευταίαν ταφὴν, ἥτις καὶ διετηρήθη καλλίτερον τῶν λοιπῶν προηγούμενων. Ὁ ἐπακριβὴς ἀριθμὸς τῶν πάλαι ποτὲ ἐνταφιασθέντων νεκρῶν δὲν εἶναι σαφές, καὶ λόγῳ τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρωπολογικοῦ ὕλικου καὶ λόγῳ τῆς θέσεως εἰς τὴν ὁποίαν εὐρέθησαν ὁστᾶ τινα (πίν. 326α).

Εἰς τὸ ΑΝΑ τόξον τῆς θόλου, καὶ ἀκριβῶς ἐπὶ τοῦ τοιχώματος ἐναποτεθειμένα, εὐρέθησαν δύο κρανία, μὴ σφζόμενα ἀκέραια, πρὸ αὐτῶν δὲ ἐπίμηκες ὅστουν, ἐνῶ εἰς τὸ ΑΒΑ τμήμα — πρὸ τοῦ Α περιήπου σημείου — ἕτερον πλέον ἐπίμηκες ὅστουν. Τὰ δύο ταῦτα κρανία ἡριθμήθησαν ὡς πρῶτον καὶ δεῦτερον (ἀπὸ Ν πρὸς Β) καὶ ἀπεῖχον μεταξύ των (ἀπὸ τῶν κέντρων) 30 ἐκ.

Εἰς τὸ ΒΒΑ τεταρτοκύκλιον, εἰδικώτερον δὲ εἰς τὸ ἐπόμενον εἰς βάθος στῶμα, ὑφίσταντο ὁστᾶ προερχόμενα ἐκ τρίτης τινὸς ταφῆς, περὶ τῆς ὁποίας ἀγνοοῦμεν κατὰ πόσον συνδέεται χρονικῶς πρὸς ἓν τῶν ΑΝΑ κρανίων. Μεταξὺ, ἐξ ἄλλου, τῶν διαφόρων ὁμάδων ὀστράκων περιλαμβάνεται ὄρθιον κατὰ χώραν σφζόμενον μόνωτον, προφανῶς ἀκόσμητον, λεβητοκῦάθιον, οὐσιαστικῶς πληρὲς (ἐξαίρεσει μικροτάτου σημείου τοῦ χείλους καὶ ὁπῆς κατὰ τὴν κοιλίαν) τῆς ΥΕ ΙΑ φάσεως, ὅπερ εἶχε ποιηθῇ ἐξ ἐρυθροῦ πηλοῦ. Τέλος, εἰς τὸ Ν τμήμα ὑφίσταται κατὰ χώραν ἀκέφαλος ὁ νότιος λεγόμενος σκελετός (πίν. 326β), ὅστις διεσώθη σχεδὸν πλήρης πλὴν τῆς κεφαλῆς (εὐνόητον), τῶν ὠμων, τῆς ἀριστερᾶς ὠμοπλάτης, τμημάτων τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς, τῆς λεκάνης καὶ τῶν ἐπιγονατίδων. Ἀντιθέτως, εὐρέθησαν τὰ κάτω ἄκρα (πέλματα). Τὸ μῆκος του ἀνέρχεται εἰς 1.55 μ., ἄνευ κεφαλῆς. Ἡ σπονδυλικὴ στήλη αὐτοῦ εἶναι ἐλαφρῶς παραμορφωμένη καὶ κατευθύνεται λοξά, ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ. Τὰ ὁστᾶ τοῦ θώρακος σφζονται εἰς σχετικῶς καλὴν κατάστασιν. Ὁ νεκρὸς δὲν ἦτο ἀκτέριστος· εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τμήμα τοῦ ἀριστεροῦ μηριαίου ὅστού ὑπῆρχεν ἀκέραιον, εἰς ὀρθίαν στάσιν, μικρὸν μόνωτον κύπελλον [τῆς ΥΕ Ι πρὸς ΙΑ φάσιν μὲ τὸ μοτίβο FM 48 (Quirk)-Furumark MP, εἰκ. 61, ὑπεράνω δύο περιφερειακῶν ταινιῶν κατὰ τὸ ὕψος τῆς λαβῆς] εἰς ἀπόστασιν 17 ἐκ. ἀπὸ τοῦ ἀνωτάτου σημείου τοῦ μηριαίου¹.

1. Ἀντίστοιχον κατὰ τὴν εἰκόνα παράδειγμα ἀποτελεῖ ὁ σκελετὸς τοῦ λάκκου 2 τοῦ θαλαμωτοῦ τάφου Ἀγγελοπούλου 6 ἐκ τῆς νεκροπόλεως Βολιμιδίων Χώρας Τριφυλίας. Πρβ. ΣΠ. MAPINATON, ΠΑΕ 1953, εἰκ. 5 ἐν σ. 244 καὶ τοῦ αὐτοῦ, Παλιόπουλος, Das Altertum

Βορειοδυτικῶς τοῦ σκελετοῦ εὐρέθησαν τρία περαιτέρω ἀγγεῖα, ἅτινα δὲν εἶναι εὐκόλῳ νὰ θεωρηθοῦν κτερίσματα τοῦ Ν σκελετοῦ καὶ δὴ λόγῳ τῆς σχετικῆς ἀποστάσεως ἐξ αὐτοῦ. Βεβαίως, οὐδεμία ἄλλη ταφή ὑφίστατο ἐκεῖ, διὰ τὸν λόγον δὲ τοῦτον δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐρμηνευθῇ ἐπακριβῶς ὁ λόγος ὑπάρξεώς των. Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα ἦσαν: α) μόνωτον κύπελλον μετὰ νεύοντος ἑξω χείλους, ἀνεστραμμένον καὶ εἰς πολλὰ τεμάχια τεθραυσμένον. 'Ο πηλὸς εἶναι ὡχροκίτρινος. 'Ο διάκοσμος ἀποτελεῖται ἐκ παπυρομόρφου ἐναλλασσομένου πρὸς ἀντιθετικά (κατὰ κατακόρυφον διάταξιν) ἀνοικτὰ τρίγωνα συγκείμενα ἐκ διπλῶν κυματοειδῶν περίπου γραμμῶν (FM Rock Pattern II τοῦ τέλους τῆς ΠΑ πρὸς ΠΒ φάσιν)¹. β) Ἄωτον κυάθιον, εἰς ὀρθίαν θέσιν, σχεδὸν πλήρες (ἐξαίρεσει μικροτάτων σημείων τοῦ χείλους) καὶ συγκείμενον ἐκ δύο μεϊζόνων τμημάτων. 'Ο πηλὸς εἶναι ὁμοίως ὡχροκίτρινος. 'Ο διάκοσμος περιορίζεται εἰς τὸ ἐξωτερικὸν σημεῖον τοῦ χείλους ἐξ ἐπαναλαμβανομένων καθ' ὅλην τὴν περιφέρειαν τεθλασμένων γραμμῶν δίκην πλαγίου Χ (πρωίμου ΠΒ φάσεως) καὶ ἴσως κατὰ παραλλαγὴν ἀπὸ τοῦ μονώτου τῆς ΥΕ ΠΒ [FS 236 (Furumark, MP, εἰκ. 13) ἄωτον]. γ) Βαθὺ ἐξ ἐρυθροῦ πηλοῦ ἀγγεῖον μετὰ ταινιωτῆς λαβῆς εἰς ὄστρακα, εὐρεθὲν ὀλίγον δυτικώτερον. Πέραν τούτων, νοτιώτερον τοῦ σκελετοῦ τούτου (εἰς ἀπόστασιν ἐνὸς μέτρου ἀπὸ τοῦ κέντρου τοῦ τάφου, ἀλλ' εἰς ὑπερκείμενον στρῶμα), ὑπῆρχε μεμονωμένη σιαγὼν ἐν διαλύσει, ἥτις οὐσιαστικῶς ἦτο σύνολον ὀδόντων μῖς ὀδοντοστοιχίας, διότι αὐτὴ αὕτη ἡ «σιαγὼν» ἦτο σαθρὴ. Βαθύτερον τῆς σιαγόνος ταύτης καὶ εἰς ἀπόστασιν 18 ἐκ. ἀπὸ τῆς σφωζομένης ἀριστερᾶς χειρὸς τοῦ σκελετοῦ εὐρέθη μέγα ἀμφικολουροκωνικὸν μέλαν σφονδύλιον ὕψους 3.5 ἐκ., πλησίον δὲ σημαντικὸν τμῆμα μονώτου ἀκοσμήτου κυαθίου κακῆς ὁπτήσεως. Ἄν τὸ σφονδύλιον τοῦτο ἀνῆκεν εἰς τὸν Ν σκελετόν, οὗτος θὰ ἀνῆκεν εἰς γυναῖκα, ὅπερ ὅμως δὲν εἶναι εὐκόλῳ νὰ γίνῃ ἀποδεκτόν. Μικρὰν πιθανότητα νὰ ἀνήκῃ εἰς αὐτὸν ἔχει μόνον ἡ σφωζομένη σιαγὼν, ἂν καὶ εὔρηται εἰς ὑψηλότερον στρῶμα. Κατὰ ταῦτα, εἶναι ἄδηλον κατὰ πόσον τὸ σφονδύλιον τοῦτο καὶ τὸ ὕστατον μόνωτον ἀγγεῖον ἀνῆκον εἰς τὸν Ν σκελετόν. Τούναντίον εἶναι πιθανώτερον νὰ προέρχωνται ἐκ τινος ἢ ἄλλων πα-

I, 1955, σ. 153 μετ' εἰκόνας. Τὸ ἀγγεῖον εὔρηται ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ μηριαίου ὀστοῦ, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς.

1. "Ὁμοιον κατὰ τὴν σύλληψιν εἶναι καὶ τὸ ἀγγεῖον K. 2033 ἐκ τῆς περιοχῆς G τοῦ δωματίου J III τῆς Ἀγ. Εἰρήνης Κέας, μνημονεύμενον ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ J. L. CASKEY ἐν *Hesperia* 41, 1972, σ. 396, πίν. 95 (H 20) καὶ χρονολογούμενον εἰς τὴν ΥΜΙΒ φάσιν. Κατὰ τὸν Caskey τὰ προϊόντα τῆς ΥΜΙΒ κεραμικῆς κατεσκευάζοντο καὶ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ΥΕ II περιόδου, προσθέτει δὲ ὁ ἀνασκαφεὺς τῆς Κέας ὅτι (ὡς ὑποθέτει) quite probably there was an overlapping in both directions. 'Ο SCHACHERMEYER, ἐξ ἄλλου, ἐν *Die ägäische Frühzeit*, τ. 2ος, *Die mykenische Zeit und die Gesittung von Thera*, 1976, σ. 66, πίν. 10ε, θεωρεῖ τὸ δεῖγμα ὡς μινωικῆς προελεύσεως καὶ τὸ κατατάσσει εἰς τὸ Alternating Style τῆς περιόδου αὐτῆς. Πρβ. περαιτέρω καὶ Kythera, ἔ.ἀ. σποράδην πολλάνκις.

λαιοτέρων ταφῶν, αἵτινες ἢ παρεμερίσθησαν πρὸς τὰ τοιχώματα τῆς θόλου εἴτε ἀπεμακρύνθησαν αὐτοῦ τούτου τοῦ τάφου. Ὁμοίως, κατὰ ταῦτα, εἰς ἄλλην παλαιότεραν ταφὴν παραμερισθεῖσαν ἢ ἀπομακρυνθεῖσαν ἀνήκουν τέσσαρες αἰχμαὶ βελῶν (τρεῖς ἐκ πυριτολίθου καὶ μία ἐξ ἄλλου τινὸς λίθου), αἱ ὁποῖαι εὐρέθησαν ἐγγύτατα τοῦ τοιχώματος τῆς ΝΝΔ θόλου. Ἀπασαὶ εἶναι μικρῶν διαστάσεων, δεῖγμα καὶ τοῦτο τῆς πρωιμότητος τῆς ταφῆς, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ τάφου. Ἐξ αὐτῶν μόνον μία εἶναι ἀκεραία· αἱ λοιπαὶ εἶναι ἀποκεκρουμέναι εἴτε κατὰ τὴν αἰχμὴν εἴτε κατὰ τὸν ἕτερον τῶν κνωδόντων.

Εὐρέθη ὅμως καὶ ἐν εἰσέτι κρανίον εἰς τὸ αὐτὸ πρὸς τὸν Ν σκελετὸν στρῶμα, συγκεκριμένως εἰς τὸ ΝΔ τμήμα τοῦ τάφου, ἐνσφηνωμένον εἰς τὸ τοίχωμα τῆς θόλου καὶ οὐχὶ μακρὰν τοῦ σημείου εἰς τὸ ὁποῖον εὐρέθησαν αἱ τέσσαρες αἰχμαὶ βελῶν. Τὸ κρανίον τοῦτο σφύζεται μᾶλλον πλήρως, ἂν καὶ τεθραυσμένον, καὶ ἴσως ἀνῆκεν εἰς ἄτομον οὐχὶ μεγάλης ἡλικίας. Ἐν τούτοις ἀγνωστοῦμεν εἰσέτι κατὰ πόσον ἡ «στιαγών» εἶναι δυνατόν νὰ συνανήκη εἰς αὐτὸ ἢ ὄχι. Προσθετόν, τέλος, ὅτι τὸ νῦν δάπεδον τοῦ τάφου εἶναι ἀρκεύοντως σκληρόν, καὶ εἶναι ἀδύνατον νὰ σκαφῇ μὲ μικρὰ ἐργαλεῖα.

Ἀξία σημειώσεως εἶναι ἡ διαπίστωσις ὅτι τὰ δύο κρανία τοῦ ΑΝΑ τόξου τῆς θόλου καὶ τὰ πρὸ αὐτῆς ὁστᾶ ἦσαν εἰς τὸ αὐτὸ στρῶμα καὶ σαφῶς ὑψηλότερον τοῦ Ν σκελετοῦ, ἥτοι, ἂν καὶ αὐτὰ ἀπετέλουν τὰ ὑπολείμματα τῶν παλαιότερων ταφῶν, ἐν τούτοις, λόγῳ καθαρισμοῦ, προφανῶς, τοῦ δαπέδου καὶ μετατοπίσεως αὐτῶν, εὐρέθησαν τελικῶς, τὰ δύο ταῦτα κρανία, καὶ τὰ πρὸ αὐτῶν ὁστᾶ, ὑψηλότερον τοῦ δαπέδου τοῦ ἐπιπέδου εἰς τὸ ὁποῖον ἀρχικῶς εἶχον ἐνταφιασθῇ.

Συνολικῶς εἰς τὸν τάφον τοῦτον εἶχον ταφῇ, τοὐλάχιστον, πέντε νεκροί, ὡς μαρτυροῦν τὰ τρία κρανία, τὰ ΒΒΑ ὁστᾶ καὶ ὁ Ν ἀκέφαλος σκελετός. Οὕτως, ἡ ἱστορία τοῦ τάφου δυνατόν νὰ ἀνασυγκροτηθῇ, ὑποθετικῶς, ὡς ἐξῆς: Ἀρχικῇ χρῆσις τοῦ τάφου κατὰ τὰ τέλη ἀκριβῶς τῆς ΜΕ ἐποχῆς ἢ τὸ ἀργότερον κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ΥΕ ἐποχῆς, ὡς ὑποδηλοῦται διὰ τῶν ὀλίγων ὁστράκων ἐνὸς εὐμεγέθους ἀμαυροχρώμου πίθου, παρομοίου ἄλλου ἐκ τοῦ συγχρόνου τὴν κατασκευὴν θολωτοῦ τάφου Γουβαλάρη 2 (=Κουκουνάρας 5), ὅστις πίθος δὲν εἶχε μνημονευθῇ ἐπακριβῶς εἰς τὰς ἐκθέσεις τῶν ἀνασκαφῶν Κουκουνάρας (1959 κέ.), λόγῳ τῆς, ἀναμφισβητήτως, μεταγενεστέρας συγκολλήσεώς του. Οὕτω, δὲν εἶχον συναχθῇ τότε τὰ ἀπορρέοντα δι' ὑψηλὴν χρονολογίαν τοῦ τάφου συμπεράσματα. Ἐν ἄλλο στοιχεῖον τὸ ὁποῖον ἀγνωστοῦμεν εἶναι κατὰ πόσον ὁ πίθος οὗτος τοῦ θολωτοῦ τάφου 5 τῶν Καμίνων καὶ ὁ πίθος τοῦ θολωτοῦ τάφου Γουβαλάρη 2 τῆς Κουκουνάρας ἐχρησιμοποιήθησαν ὡς ταφικοί, καὶ τοῦτο διότι γινώριζομεν ὅτι τὸ ἔθιμον τῶν εἰς πίθους ἐνταφιασμῶν ἤτο γνωστὸν εἰς τὰ Καμίνια, ἂν καὶ ἄγνωστον ἀπὸ ποίας ἐποχῆς καὶ ἐξῆς.

Ἀρχικῶς εἰς τὸν τάφον ὑπ' ἀριθ. 5, εἶχον γίνεαι τρεῖς ταφαὶ καὶ μετὰ πάροδον ἀριθμοῦ τινος ἐτῶν ἐσημειώθη ὁ μνημονευθεὶς καθαρισμὸς τοῦ τάφου κατὰ τὸν

ὁποῖον ἐλήφθη μέριμνα νὰ διατηρηθοῦν αἱ τρεῖς κεφαλαί, αἵτινες καὶ ἐτοποθετήθησαν εἰς περιφερειακὰ τοῦ τάφου σημεῖα (ANA καὶ NNΔ). Βεβαίως, δὲν παροραῖται τὸ γεγονὸς ὅτι αἱ ἀνατολικαὶ κεφαλαὶ ἦσαν εἰς ὑπέρτερον ἢ τὰ ἄλλα ὁστ' ἀστῶμα, πλὴν ὅμως πρέπει νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν καὶ ἡ ἀνωφέρεια ἡ σημειουμένη κατ' ἐκεῖνο τὸ σημεῖον τῆς θόλου καὶ ἡ πιθανότης νὰ συνεκεντρώθησαν χώματα ἐκ τινος τοῦ τάφου καθαρισμοῦ, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ εὕρεθον ὑψηλότερον τὰ δύο κρανία. Τὰ ὁστ' τῶν ταφῶν τούτων, ὡς εἶναι φυσικόν, ἀπερρίφθησαν ἐκτὸς τοῦ τάφου καὶ ἴσως ὠρισμένα ἀπέμειναν, ὡς τὸ τοῦ ΑΒΑ καὶ τοῦ ΑΝΑ τομέως. Τὰ ὁστ' τῆς ἀκτῖνος KB (BBA τμήμα) ἀνήκουν — ὑπολειφθέντα — εἴτε εἰς ἄλλην ταφὴν εἴτε εἰς μίαν τῶν ταφῶν τῶν δύο κρανίων. Ἐπηκολούθησεν ἡ ταφὴ τοῦ NNΔ κρανίου (μετὰ σκελετοῦ) καὶ ἡ ταφὴ τοῦ N σκελετοῦ, οὗτινος ἡ κεφαλὴ — κατὰ τρόπον ἀνεξήγητον — ἀπωλέσθη.

Οὕτω διεφάνη ὅτι μόνον μία ταφὴ διετηρήθη κατὰ χώραν καὶ αὕτῃ ὡς σκελετὸς ἀκέφαλος. Σχετικῇ, ὡσαύτως, ἀπουσίᾳ κτερισμάτων παρετηρήθη εἰς τὸ Δ τμήμα τοῦ τάφου καὶ εἰδικώτερον ὅπισθεν τῆς ὑποτιθεμένης ἀργολιθοδομῆς λόγῳ τῆς σημειωθείσης καὶ ὑπὸ τῆς καταφερείας καταστροφῆς.

Ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου δέον ὅπως σημειωθῇ ὅτι ἡ εἴσοδος τοῦ τάφου δὲν ἔχει εἰσέτι ἐπακριβῶς ἐπισημανθῇ (πίν. 326α). Τὰ σημεῖα ὅμως ὅπου διακόπτεται ἡ κανονικὴ τείχισις τῆς θόλου εἶναι σαφῇ ἐκατέρωθεν τοῦ Δ σημείου. Ἀναμφισβητήτως, λοιπόν, εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ εἰς τὸ ὁποῖον δὲν ἐφαίνοντο εἴσοδος καὶ στόμιον, ἀλλὰ φαίνονται ἀτάκτως τοποθετημένοι λίθοι, θὰ ὑπῆρχε καὶ ἡ εἴσοδος, τοῦθ' ὅπερ εὐνοεῖ καὶ ἡ κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο οὐχὶ μόνον καταφέρεια τοῦ ἐδάφους, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους πέραξ τοῦ ἐξάρματος, ὅπου καὶ εὗρηται σχεδὸν ἡ βάσις τοῦ θολωτοῦ τάφου. "Οτι πρόκειται περὶ ἀργολιθοδομῆς ἐπιβεβαιώνεται, ἐξ ἄλλου, καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι οἱ ἄτακτοι οὗτοι λίθοι δὲν σχηματίζουν «τοῖχον» πάχους ἵσου πρὸς τὰ λοιπὰ τμήματα τῆς θόλου, ἔτι δὲ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι οἱ λίθοι τῆς οὕτω σχηματιζομένης ἀργολιθοδομῆς εἰσέχουν ἐντὸς τοῦ τάφου, ἐκ τῆς καταστάσεως δὲ ταύτης συνάγεται καὶ τὸ πλάτος αὐτῆς 1.31 μ.

"Οσον ἀφορᾷ περαιτέρω εἰς τὴν τεχνικὴν τῆς οἰκοδομήσεως καὶ τοῦ τάφου τούτου ἀρκεῖ νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ αὕτῃ τεχνικὴ παρουσιάζεται ὡς καὶ εἰς τοὺς ἄλλους τάφους. Ἐπιμήκεις πλακωτοὶ λίθοι ἔχουν τοποθετηθῇ ἐγκαρσίως διὰ νὰ σχηματισθῇ ἡ θόλος, ἔχουν δὲ τὴν στενὴν των πλευρὰν ὡς κυρίαν ὄψιν πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου. Ἐξ αὐτῶν οἱ χαμηλότερον εὐρισκόμενοι πλακωτοὶ λίθοι ἔχουν μικρὰν κλίσιν πρὸς τὰ κάτω, ἐνῷ οἱ ὑψηλότερον εὐρισκόμενοι, μεγαλύτεραν πάντοτε πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου. Μεταξὺ τῶν μεγάλων πλακωτῶν λίθων παρεμβάλλονται, βεβαίως, καὶ μικροί, εἰς ἐνίας δὲ περιπτώσεις δύο λίθοι ἀπαρτίζουσιν τὸ πάχος τοῦ τοιχώματος τῆς θόλου κατ' ἐκεῖνο τὸ σημεῖον. Τὸ πάχος τῆς θόλου εἰς τὸ N σημεῖον εἶναι 90 ἐκ. καὶ εἰς τὸ ΒΔ σφζόμενον ἄκρον τῆς θόλου μόνον 52 ἐκ. Εἰς τὸ Δ τμήμα (Δ - ΝΔ) τῆς θόλου τὸ

τόξον αὐτῆς ἑλλείπει εἰς μῆκος 1.70 μ., εὗρηνται δὲ οἱ αὐτόθι ὑπάρχοντες λίθοι εἰς ὑψηλότερον σημεῖον ἢ τὸ δάπεδον τοῦ τάφου. Σημειωτέον, ὡσαύτως, ὅτι εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις ἐπιμήκεις πλακωτοὶ λίθοι κατέχουν ὅλο τὸ πᾶχος τῆς θόλου. Ὁ ὑψηλότερον ὑπολειφθεὶς εἰς τὸ ΒΒΑ τμήμα ἔχει μῆκος 77 - 79 ἐκ. καὶ πλάτος 39 - 42 ἐκ., ἐνῶ τὸ πᾶχος ἀνέρχεται εἰς 8.5 ἐκ., Οὗτος εἶναι πράγματι ἐκ τῶν μεγαλύτερων ποὺ ἐχρησιμοποιήθησαν διὰ τὴν οἰκοδόμησιν τῆς θόλου καὶ ἀντιλαμβάνομεθα ὅτι τοῦτο εἶναι εὐνόητον, ἐφ' ὅσον τὸ μέγεθος τῶν λίθων τούτων αὐξάνει συγχρόνως πρὸς τὸ ὕψος τῆς θόλου.

Οἱ χρησιμοποιηθέντες διὰ τὴν θόλον λίθοι εἶναι ἀσπροπουλιεῖς καὶ πωρόλιθοι. Εἰς πολλὰς περιπτώσεις αἱ στρώσεις τῶν λίθων τῆς θόλου δὲν ἀπέχουν μεταξύ των καὶ σχεδὸν ἐφάπτονται αἱ ὑπερκείμεναι τῶν ὑποκειμένων. Τὸ πᾶχος τῶν λίθων καὶ στρώσεων δὲν ὑπερβαίνει τὰ γνωστὰ ὅρια καὶ ποικίλλει ἀπὸ τεσσάρων μέχρι δέκα ἐκ. Τὸ ἀνώτατον σφζόμενον σημεῖον εὗρηται εἰς τὸ ΑΝΑ τμήμα τοῦ τάφου, γενικῶς δὲ καὶ ἡ ἐνδόκλισις τῆς θόλου αὐξάνεται εἰς τὰ ὑψηλότερα σημεῖα αὐτῆς, ἀπὸ τοῦ ἐνὸς μέτρου καὶ ἐξῆς. Εἰς τὸ ὕψος τοῦτο ἐμφανίζεται τὸ πρῶτον σημαντική. Ὑπὸ τὸ στρώμα τῶν ταφῶν, τὸ ὁποῖον δυνατόν νὰ θεωρηθῇ καὶ δάπεδον τοῦ τάφου, δὲν φαίνεται ὅτι προχωροῦν οἱ λίθοι. Κατὰ πόσον ὅμως ἡ ἐπίχωσις τοῦ τάφου χωρεῖ ἔτι εἰς βάθος εἰς ὠρισμένα σημεῖα τοῦ ἐσωτερικοῦ αὐτοῦ, ὑπὸ τὰ θεμέλια, ὡς αὐτὸ συμβαίνει συχνάκις εἰς τοὺς μεσσηνιακοὺς καὶ εἰς τοὺς τριφυλιακοὺς θολωτοὺς τάφους τῆς μυκηναϊκῆς καθόλου ἐποχῆς, θὰ ἴδωμεν εἰς προσεχῇ ἀνασκαφικὴν περίοδον. Τὸ ἀνατολικὸν ἡμικύκλιον τῆς θόλου σφίζεται καλῶς, ἀλλὰ πέραξ τοῦ σημείου Α (ΒΑ τόξον) ἑλλείπουν πολλοὶ λίθοι ἐκ τοῦ τοιχώματος τῆς θόλου καὶ τὸ πρᾶγμα δὲν διακαιολογεῖται εὐκόλως.

Χρονολόγησις: Κατὰ πόσον τὸ ταφικὸν τοῦτο μνημεῖον ἐκτίσθη κατὰ τὴν ὑστάτην ΜΕ ἢ τὴν πρώτην μυκηναϊκὴν ὑποπερίοδον (ΥΕ ΙΑ) δὲν εἶναι εἰσ-
έτι εὐκόλον νὰ προσδιορισθῇ ἐπακριβῶς. Τὸ μετὰ ταῦτα δημιουργούμενον κε-
νόν, ὅπως σημαντικὸν καὶ ἐν ταύτῳ ἐνδεικτικόν, δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ μόνον
διὰ τοῦ γενομένου κατὰ τινα μυκηναϊκὴν περίοδον καθαρισμοῦ. Οὕτως ἐκαθα-
ρίσθη κατὰ μίαν περίοδον περὶ τὰ τέλη τῆς ΥΕ ΙΒ περιόδου ὁ διαμέτρου
2.95 μ. τάφος καὶ ἐχρησιμοποιήθη ἐπὶ τι διάστημα εἰσέτι. Ἐποπτεία ἐργα-
σίας: δ. Εὐστ. Μπαζιωτοπούλου, δ. Σταμ. Μαρκέτου.

Γενικά Συμπεράσματα: Οὕτως, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν δεδομένων τῆς
πρώτης ἀνασκαφικῆς περιόδου, τό (μόνον κατ' ὄνομα) τυμβοειδὲς ἔξαρμα τῆς
θέσεως Καμίνια (παρὰ τὰ χωρία Κρεμμύδια καὶ Βελανιδιὰ Πυλίας) ἐμφανίζεται
μέχρι τοῦδε ὡς τὸ δεύτερον χρονολογικῶς (μετὰ τὸν τύμβον τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου
Παππουλίων) παράδειγμα συνθέτου ταφικοῦ μνημείου εἰς τὴν ΝΔ Πελοπόν-
νησον μὲ ἰσχυράν τὴν ἐμμονὴν εἰς τὴν παράδοσιν, ἥδη ἀπὸ τῶν πρώτων μυκη-
ναϊκῶν χρόνων. (Τὸ πρῶτον εἶναι ὁ τύμβος τῆς Βοιδοκοιλιᾶς.)

Πρωτίστως, ἡ ὑπαρξὶς ταφικῶν πύλων, τοῦ ζεύγους τῶν μεμονωμένων (ἀνε-

ξαρτήτων) ἀπὸ παντὸς ἄλλου ταφικοῦ κτίσματος τοῦ αὐτοῦ ἐξάρματος, ὑποδηλοῦ τὸ μὲν τὴν σχέσιν πρὸς τοὺς ΜΕ ταφικοὺς πίθους τοῦ Κοκοράκου καὶ τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου Παππουλίων τὸ δὲ τὴν συνέχισιν τῆς παραδόσεως, ὡς τὴν γνωρίζομεν καὶ εἰς ἄλλας περιπτώσεις τῆς πρώτης καὶ τῆς δευτέρας μυκηναϊκῆς φάσεως (θόλος Βαγενᾶ Ἐγκλιανοῦ καὶ Νοτία θόλος 1 Περιστεριᾶς).

Ἐν συνεχείᾳ ἡ ὑπαρξίς τοῦ ζεύγους τῶν ἐνσφηνωμένων εἰς τὴν θόλον τοῦ τρίτου τάφου πίθων, ὡς καὶ ἄλλο συγχρόνως γνωσθὲν ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου τῆς Βοϊδοκοιλιᾶς ἀντίστοιχον παράδειγμα ἐνός (μέχρι τοῦδε γνωσθέντος) ἐνσφηνωμένου πίθου, ἐπιβεβαίωσεν τὴν αὐτὴν ἐμμονὴν εἰς τὰ ταφικὰ ἔθιμα τῆς παραδόσεως τὰ ἀναγόμενα εἰς τὴν ΜΕ ἐποχὴν, ὅποτε καὶ συνηθίζετο ἢ εἰς πίθους ταφῆ.

Αὐτὸ τοῦτο ὅμως τὸ σύνολον τῶν μέχρι τοῦδε γνωσθέντων πέντε, μικρῶν διαστάσεων, θολωτῶν τάφων τοῦ ἐξάρματος Καμινίων ἐμφανίζεται ὡς ὅλως σημαντικὸν καὶ δὴ καὶ τόσον ἐξ ἐπόψεως πρῶιμου χρονολογήσεως ὅσον καὶ ἐξ ἐπόψεως συλλογικοῦ ἔργου ὡς δέον ὅπως χαρακτηρισθῇ.

Πρωτίστως ἡ ἐποχὴ δημιουργίας τοῦ ἐξάρματος. Ἀνεκδοιάστως, ὡς χρόνοι δημιουργίας καὶ σχηματισμοῦ του λαμβάνονται, ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε εὑρεθέντων κτερισμάτων, οἱ ὕστατοι ΜΕ καὶ οἱ εὐθὺς ἀμέσως ἐπακολουθήσαντες πρῶτοι χρόνοι τῆς ΥΕ ἐποχῆς. Ὁ ΜΕ καταγωγῆς πίθος τοῦ τάφου 5 μὲ τὴν ἀμαυρόχρωμον διακόσμησιν [οὔτινος μικρὰ μόνον μέρη ἐσώθησαν καὶ οὗσις ἐμφανίζεται ἀμέσως συγγενὴς πρὸς ἕτερον — κάλλιον σφριζόμενον (κατὰ τὸ ἥμισυ) — τοῦ θολωτοῦ τάφου 2 Γουβαλάρη (= Κουκουναράς 5)], ἔτι δὲ μικρὸν ἀγγεῖον ἐκ τοῦ τάφου 4, ἀποτελοῦν τὸν *terminus post quem* τῆς ἐποχῆς δημιουργίας τοῦ ἐξάρματος.

Ἰσως, ἐξ ἄλλου, ἐκ τῆς συνεχίσεως τῆς ἀνασκαφῆς τῶν τάφων 1, 3, 4 εἰς κατώτερα στρώματα, προκύβουν καὶ ἄλλα παλαιομυκηναϊκὰ κτερίσματα, ἀτινα θὰ καθορίσουν κάλλιον τὴν περίοδον δημιουργίας τοῦ ἐξάρματος. Ὅσον ἀφορᾷ περαιτέρω εἰς τὴν περίοδον χρήσεως τοῦ ἐξάρματος ὡς νεκροταφείου ἐνὸς γένους ἢ μιᾶς οἰκογενείας τῆς περιοχῆς, οἱ πέντε τάφοι ἐχρησιμοποιήθησαν κατὰ τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν μέχρι καὶ τῆς ΥΕ ΠΙΒ, τοῦλάχιστον, περιόδου, ὡς υποδηλοῦται διὰ τοῦ μερικῶς ὁμοίως σφριζομένου ὁμοιώματος ψευδοστόμου ἀμφορέως ἐκ τοῦ τάφου 3, εἰς τὸν ὁποῖον συνεχίσθη καὶ κατὰ τὰ τέλη τῶν κλασσικῶν χρόνων καὶ ἴσως κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν ἢ ταφικὴ λατρεία χάριν τῶν ἀγνώστων μυκηναίων προγόνων.

Οἱ τάφοι 1, 3, 4, 5 ὑπῆρξαν, ἀναμφισβητήτως, οἰκογενειακοὶ κατὰ τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν, ἀπομένει δὲ ὅπως διαπιστωθῇ κατὰ πόσον πλείονες τούτων ἐχρησιμοποιοῦντο συγχρόνως καθ' ὠρισμένας μυκηναϊκὰς φάσεις.

Ἡ σπουδαιότης ὅμως τοῦ ἐξάρματος, ἐν τῷ συνόλῳ του ὡς ταφικοῦ μνημείου ἀνήκει εἰς τὸ κεφάλαιον τῆς ταφικῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ δὴ καὶ λόγῳ τῶν διαπιστώσεων ποὺ ἔγιναν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ἔτους 1975. Οἱ λόγοι οὗτοι εἶναι οἱ ἀκόλουθοι:

Πρωτίστως ἡ ἄμεσος γειτονία τῶν τάφων μεταξύ των, ἦτοι ἡ ἀνέγερσις πάντων πλησίον ἀλλήλων. Τρεῖς, τοῦλάχιστον, ἐξ αὐτῶν ἐφάπτονται ἀνά ζεύγη (ὁ ὑπ' ἀριθ. 3 μετὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 2, ὡς καὶ ὁ ὑπ' ἀριθ. 2 πρὸς τὸν ὑπ' ἀριθ. 1). Οὕτω κατεφάνη, ὡς καὶ εἰς τὸ ἔξαρμα α Γουβαλάρη, ὅτι δὲν ἦτο ἀναγκαία προϋπόθεσις τῆς ἀνεγέρσεως θολωτοῦ τάφου ἡ δημιουργία ἰδιαιτέρου - μεγάλου τύμβου περὶ τῆς θόλου. Τὴν περίπτωσιν ἐπιβεβαιοῦν καὶ ἄλλοι πρῶτοι θολωτοὶ τάφοι, ὡς ὁ τοῦ Βαγενᾶ τοῦ Ἐπάνω Ἐγκλιανοῦ καὶ ὁ νότιος θολωτὸς τῆς Περιστεριᾶς (1976).

Περαιτέρω, ἡ καλὴ των κατασκευή. Παράδειγμα ἔστωσαν οἱ ὑπ' ἀριθ. 4 (ἰδιαιτέρως) καὶ 3. Ἐξ αὐτῶν ὁ ὑπ' ἀριθ. 4 θολωτὸς τάφος τοῦ ἐξάρματος Καμινίων παρέσχεν ὅλας τὰς ἐνδείξεις ἐπιτυχοῦς ἀνεγέρσεως θολωτοῦ τάφου, ἀνεξαρτήτως τοῦ γεγονότος ὅτι κατέπεσε τὸ ἀνώτερον τμήμα τῆς θόλου. Ὁ ὑπ' ἀριθ. 3, περαιτέρω, ἴσως κατεστράφη ἔτι πλέον, μετὰ μίαν ἀρχικὴν μερικὴν καταστροφὴν, ἐκ τῶν ἀναπτυχθέντων κατὰ τὸ σημεῖον ἐκεῖνο δένδρων, ἐνῶ οἱ ὑπ' ἀριθ. 2 καὶ 1 κατεστράφησαν ἴσως μετὰ μίαν ἀρχικὴν μερικὴν καταστροφὴν, κατὰ τὴν διάνοξιν τῆς ἀγροτικῆς ὁδοῦ. Τέλος, ὁ ὑπ' ἀριθ. 5 κατεστράφη, ἀναμφισβητήτως, λόγῳ μᾶλλον ἑξῶθεν ἐπεμβάσεως καὶ τοῦτο διότι θὰ ἦτο πλέον προσιτὸς καὶ ὁρατὸς ἢ οἱ λοιποὶ τέσσαρες, ἅτε εὐρισκόμενος εἰς ἐξώτατον καὶ χαμηλότερον σημεῖον τοῦ ἐξάρματος.

Τέλος, ἡ ἀπουσία κρηπίδος, περιβόλου ἢ οἰουδῆποτε ἀναλημματικοῦ τοίχου, ὅστις ἐμφανίζεται οὕτως, ἅπαξ ἔτι, περιττὸς διὰ τὰ συλλογικὰ ταφικὰ μνημεῖα καὶ σύνολα, γεγονὸς ὕπερ σημειώνει καὶ δι' ἄλλα ἀντίστοιχα παραδείγματα. Ὅντως, τί τὸ πλέον εὐνόητον θὰ ἦτο νὰ ὑπῆρχεν ἀναλημματικὸς τοίχος εἰς τὰ περιφερειακὰ περιμετρικὰ σημεῖα τοῦ ἐξάρματος, γεγονὸς ὕπερ δὲν ὑπέπεσεν εἰσέτι εἰς τὴν ἀντίληψίν μου καί, ὕπερ, μᾶλλον δέον ὅπως ἀποκλεισθῇ ὅτι ὑπῆρξεν. Οὕτως, ἅπαξ ἔτι, ἐμφανίζεται ὁ ταφικὸς περίβολος καθόλου ὡς σχῶν, ἀναμφισβητήτως, προορισμὸν ὑποδηλώσεως ὁρίου εἰς τε τοὺς ταφικοὺς κύκλους καὶ εἰς τοὺς ὀρθογωνίους ταφικοὺς περιβόλους (ὡς εἰς Λευκάδα, Παραλίμνην Βοιωτίας, Μυκῆνας, Γουβαλάρη Κουκουνάρας κ.ἄ.) καὶ οὐχὶ ἀναλημματικοῦ τοίχου πρὸς συγκράτησιν τῶν ὑπερυψωμένων ἢ μὴ χωμάτων τῶν μνημείων τούτων.

Λογικῶς, πράγματι, θὰ ἀνέμενέ τις τὴν ἀνεύρεσιν ἀναλημματικοῦ τοίχου διὰ τὸ διωγκωμένον πως τοῦτο ἔξαρμα, πλὴν ὅμως, τοιοῦτόν τι δὲν παρατηρήθη καὶ πιστεύω ὅτι δὲν θὰ παρατηρηθῇ. Ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς θὰ καταδείξῃ, βεβαίως, τὴν ἀλήθειαν ἢ μὴ τῶν γραφομένων καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἴσως εἶναι δυνατὸν νὰ παρατεθοῦν δύο ἀκόμη ὑποθέσεις: α) ὅτι ἴσως ἀνακαλυφθοῦν δύο εἰσέτι θολωτοὶ τάφοι κατὰ τὸ ΒΔ καὶ Β τμήμα τοῦ ἐξάρματος καὶ δὴ καὶ εἰς ἀρκούντως χαμηλὰ σημεῖα αὐτοῦ, εἰς τρόπον ὥστε νὰ συμπληρωθῇ ἡ «κύκλις» διάταξις τῶν τάφων, καὶ β) ὅτι ἴσως ἡ 15 μ. νοτιοδυτικώτερον τοῦ ἐξάρματος ὑπάρχουσα μικρὰ ἑξαρσις τοῦ ἐδάφους ὑποκρύπτει ἓνα μεῖζονα

(ἢ ζεῦχος) τῶν ἤδη ἀνασκαφέντων θολωτὸν τάφον, ὅστις θὰ ἀνῆκεν εἰς τὸν μεγαλοκτηματίαν τῆς περιοχῆς. Παρατηρητέον προσέτι ὅτι εἰς τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ ἐξάρματος λίθοι διαφαίνονται εἰς δύο σημεῖα (καθ' ὁμάδας). Ἐξ αὐτῶν ἡ ὁμάς τοῦ κέντρου ἐμφανίζεται εἰς εὐθεῖαν γραμμὴν καὶ λόγῳ τοῦ κατακορύφου τοῦ ἐξάρματος κατ' ἐκεῖνο τὸ σημεῖον δὲν νοεῖται ὅτι ἀπετέλει ἀναλημματικὸν τοῖχον διὰ τὰ χρώματα τοῦ ἐξάρματος καὶ τοῦτο λόγῳ τοῦ κατακορύφου σχεδὸν τοῦ ἐξάρματος, διότι πᾶν ἄλλο ἢ ἀνάλημμα θὰ ἦτο.

Οἱ μικροὶ θολωτοὶ τάφοι τῶν Καμινίων ἀνήκουν πλέον εἰς τὴν διαρκῶς πληθυνομένην — σεβαστὴν ἤδη σχηματισθεῖσαν — ὁμάδα τῶν θολωτῶν τάφων τῆς ΝΔ - Δ Πελοποννήσου, διὰ τῶν ὁποίων καταδεικνύεται ὅτι ὁ τύπος οὗτος ἀνὰ τὴν ΝΔ - Δ Πελοπόννησον καὶ ὅτι κατεσκευάζετο τόσον ὑπὸ τοῦ συνόλου τοῦ πληθυσμοῦ (τῶν πενήτων, ἀκτημόνων καὶ μικροκτηματιῶν) ὅσον καὶ ὑπὸ τῶν μεγαλοκτηματιῶν καὶ χάριν τῶν περιγικιπικῶν γόνων τῶν ἐπιφανεστέρων οἰκογενειῶν ἀλλὰ καὶ χάριν τῶν ἀγνώστων εἰς ἡμᾶς ἡγεμόνων τῆς μυκηναϊκῆς ἐκείνης ἐπικρατείας.

Τὸ ταφικὸν σύνολον τῶν Καμινίων ἐμφανίζει ἀνάγλυφον, παρουσιάζει καὶ αὐτό, ὡς καὶ τὰ διάφορα ταφικὰ μνημεῖα ἐκάστης μυκηναϊκῆς περιοχῆς, τὴν ἰδιοτυπίαν του εἰς τὸν τομέα τῆς ταφικῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ τῶν ταφικῶν ἐθίμων, ἀποτελοῦν οὕτω δεῦγμα χαρακτηριστικὸν τόσον τῆς κοινότητος ἐκφράσεως τῶν ταφικῶν ἀναγκῶν τῶν μυκηναίων τῆς περιοχῆς μετὰ τῶν ἄλλων περιοχῶν κατὰ τὴν μυκηναϊκὴν ἐν γένει ἐποχὴν, ὅσον καὶ τῆς ποικιλίας περὶ τὴν ἐκφρασιν τῶν αὐτῶν ταφικῶν ἀναγκῶν τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς ἐν σχέσει πρὸς ἄλλας τοῦ μυκηναϊκοῦ κόσμου καὶ τοῦτο διότι ἐγένοντο καὶ ταφαὶ εἰς τάφους ἀλλὰ καὶ ταφαὶ εἰς ταφικοὺς πίθους ἀνεξαρτήτως τῶν παρακειμένων θολωτῶν τάφων, ὅπως καὶ ταφαὶ εἰς πίθους, οἵτινες ἐνεσφηνώθησαν εἰς θόλον τάφου. Ἐχομεν, κατὰ ταῦτα, σύνθεσιν καὶ ἰδίᾳ ἔνταξιν τοῦ θολωτοῦ τάφου (εἰς πλείονα παραδείγματα) εἰς τὸν (ἀπλοῦν διὰ τὴν περίπτωσιν τῶν Καμινίων) τύμβον, ἐκ τοῦ ὁποίου (πλήρους τύμβου γενικῶς) ὁμῶς προῆλθεν ὁ ὕστατος ΜΕ θολωτὸς τάφος καὶ τοῦ ὁποίου κανονικοῦ τύμβου πολλὰ στοιχεῖα πιστῶς ἐπαναλαμβάνει, υἱοθετῶν, ὁ θολωτὸς τάφος, τοῦθ' ὅπερ ἐμφανίζεται εἰς τὸ σύνολον τῶν στοιχείων τῶν δύο τούτων ταφικῶν μνημείων τῆς μέσης καὶ τῆς ὑστέρας ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ.

Τὸ τυμβοειδὲς ἔξαρμα τῶν Καμινίων ἀποτελεῖ μίαν παραλλαγὴν τοῦ πνεύματος τῶν πρωτομυκηναίων (διότι μυκηναῖοι - πρωτομυκηναῖοι ὀνομάσθησαν εὐθὺς ὡς ἀπέκτησαν χρυσὸν εἰς ποσότητα ἱκανήν), τὸ ὅποιον πνεῦμα βλέπομεν ἀντικατοπτριζόμενον εἰς τὸν τύπον τῶν ταφικῶν κύκλων (μὲ λακκοειδεῖς τάφους εἰς τὰς Μυκήνας καὶ μὲ θολωτοὺς εἰς τὴν Κουκουνάραν), ἐνῷ εἰς τὰ Καμίνια οἱ πέντε ἢ ἐπτὰ θολωτοὶ τάφοι τοῦ ἐξάρματος δὲν περιβάλλονται ὑπὸ τοιχείου, ἐξ ὧν δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν.

Ὡς σύνθετον τὴν ἐμφάνισιν ταφικὸν μνημεῖον καὶ σύνολον χαρακτηριζόμενον τὸ ἔξαρμα τῶν Καμινίων, εἶναι δυνατόν νὰ συγκριθῇ καὶ πρὸς τὸν λεγόμενον τύμβον Κισσοῦ¹ παρὰ τὸ χωρίον Χανδρινὸς Πυλίας, ὅπερ εἶναι ὁμοίως ἔξαρμα στερούμενον περιφερικῆς κρηπίδος μετὰ τριῶν ταφικῶν πίθων (ἐξ ὧν δύο σφύζονται) καὶ τιναν ἀπλῶν περιβύλων - λιθολογημάτων διὰ τὰς γενομένας ταφάς. Ἐντὸς τῶν λιθολογημάτων τούτων καὶ τῶν τριῶν ταφικῶν πίθων εἶχον ἐνταφιασθῇ οἱ πένητες κάτοικοι τῆς περιοχῆς ἀπὸ τῆς ΥἚ II μέχρι καὶ τῆς ΥἚ ΠΙΒ περιόδου. Σημειωτέον ὅτι οἱ ταφικοὶ πίθοι τοῦ «τύμβου» Κισσοῦ εἶναι, τρόπον τινά, ἀνεξάρτητοι τῶν λοιπῶν ταφικῶν λιθολογημάτων τοῦ «τύμβου», ὥς ἦσαν ἀνεξάρτητοι καὶ οἱ δύο μεμονωμένοι πίθοι ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ἔξαρματος τῶν Καμινίων. Οὕτως ἔχομεν εἰς ἀμφοτέρω τὰ ἔξαρματα ἀμφοτέρους τοὺς τρόπους ἐνταφιασμοῦ τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς: διὰ πίθων καὶ εἰς τάφους ἢ εἰς ἀπλᾶ ταφικά λιθολογήματα.

Τὸ παράδειγμα τοῦ Κισσοῦ (διαμέτρου 12 καὶ ὕψους 3 - 4 μ.) εἶναι τὸ ὕστατον εἰς τὴν σειρὰν τῶν συναφῶν ταφικῶν συνόλων (μετὰ τὰ προγενέστερα τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου Παππουλίων καὶ τῶν Καμινίων) καὶ ἀποτελεῖ (ἐκτὸς τῆς ἐν αὐτῷ ἐπισημανθείσης πενίας) πλήρη ἐκφυλισμὸν τοῦ τύπου. Ἐχει, κατὰ ταῦτα, ἰδιαιτέρον διαφέρον τὸ ἔξαρμα Κισσοῦ καὶ δὴ καὶ λόγῳ τῆς υπέρβους κατὰ τὰς ΥἚ II καὶ III περιόδους τῶν ἀπλουστέρων κατὰ τὸ δυνατόν ταφικῶν κατασκευῶν, καθ' ἣν στιγμὴν ὁ πληθυσμὸς τοῦ Γουβαλάρη Κουκουνάρας εἶχεν ἀπὸ αἰῶνων τὴν δυνατότητα νὰ κατασκευάζῃ μικροὺς θολωτοὺς τάφους ὥς καὶ ὁ πληθυσμὸς τῶν Καμινίων.

Τέλος, σημειωθήτω ὅτι οἱ τάφοι τῶν Καμινίων εἶναι συγκριτικῶς μικρότερων διαστάσεων ἔναντι τῶν τάφων τοῦ ἔξαρματος α Καμινίων.

ΒΟΪΔΟΚΟΙΛΙΑ

Κατὰ τὴν διάρκειαν ἐπισκέψεως μετὰ φοιτητῶν τοῦ Ἱστορικοῦ - Ἀρχαιολογικοῦ Τμήματος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν εἰς τὸν λεγόμενον θολωτὸν τάφον τοῦ Θρασυμήδους εἰς τὸν μικρὸν ὄρμον τῆς Βουφράδος (Βοῦδοκοιλιάς) τὴν 27 Ἰουλίου 1975 ἐπεσημάνθη ὑφ' ἡμῶν εἰς σημεῖον δεξιὰ τῆς εἰσόδου (τῆς παραστάδος) τοῦ τάφου εἷς μερικῶς τεθραυσμένος — προφανῶς ταφικὸς — πίθος. Ὁ πίθος οὗτος εἶχεν ἐστραμμένον τὸ στόμιόν του πρὸς τὰ ἔξω, λόγῳ δὲ τῆς καθόλου διατηρήσεώς του, ὥς θὰ ἐκτεθῇ εὐθὺς ἐν συνεχείᾳ, δὲν εὐρέθη κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο ἡ καλυπτῆριος αὐτοῦ πλάξ.

Κατὰ χώραν εἶχεν ἀπομεινεί — ἐνσφηνωμένον εἰς τὸ χῶμα τοῦ περιβάλλον-

1. Περὶ τοῦ τύμβου Κισσοῦ γενικῶς ἰδὲ ΣΠ. MAPINATON, ΠΑΕ 1966, σ. 121 - 128, εἰκ. 2 - 5, πίν. 100 - 105. W. A. McDONALD - R. HOPE SIMPSON, AJA 73, 1969, σ. 151, ἀριθ. 67. MME, σ. 270 - 271 ἀριθ. 32 (67A). FR. SCHACHERMEYER, ε.ἀ. σ. 53, 149. OL. PELON, Tholoi, Tumuli et cercles funéraires, 1976, σ. 74 - 75 ἀριθ. 1, σ. 102, 107, 108, 151, πίν. XV - XVI εἰκ. 1.

τος τὸν ὑπέργειον τοῦτον τάφον τύμβου — τὸ ἀνώτερον ἡμισυ (ἢ ἴσως τὰ δύο τρίτα) τοῦ εἰς ὀριζοντίαν θέσιν τοποθετηθέντος ἤδη ἀπὸ τῆς μυκηναϊκῆς ἴσως ἐποχῆς πίθου, ὅστις ἀπεῖχεν 70 περίπου ἐκ. ἀπὸ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς τοῦ στομίου τοῦ τάφου καὶ εὐρίσκετο εἰς ὕψος ἐνὸς μέτρου ἀπὸ τοῦ ὑφισταμένου δαπέδου τῆς προσόψεως τοῦ τάφου. Πρὸ τῆς προσόψεως, εἰς τὸ δεξιὸν πάντοτε τμήμα, εὗρητο ἀπερριμένον τεμάχιον τοῦ λαιμοῦ τοῦ πίθου τούτου, διαστάσεων 23.5×23.5 ἐκ. (οὐχὶ τετράγωνον ἀλλὰ τριγωνικόν), ὅπερ ἔφερε τὴν χαρακτηριστικὴν πλάτους 2 ἐκ. σχοινωτὴν διακόσμησιν. Ἄλλα τεμάχια τοῦ στομίου καὶ τοῦ λαιμοῦ τοῦ πίθου τούτου ἴσως εἶχον διαρπαγῇ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, λόγῳ τῆς παντελοῦς τοῦ τάφου ἐγκαταλείψεως. Οὕτως ὁ παρὰ τὴν δεξιὰν παραστάδα τοῦ στομίου τοῦ τάφου πρὸς τὴν θόλον τοποθετημένος πίθος εἶχε διαφύγει τὴν προσοχὴν τῶν παλαιότερων ἀνασκαφῶν λόγῳ τῆς παντελοῦς καλύψεώς του ὑπὸ τῶν χωμάτων τοῦ τύμβου καὶ ἰδίᾳ τῆς ἐπιχώσεως δεξιὰ τῆς παραστάδος τῆς εἰσόδου, ἀλλὰ καὶ διότι οὐδὲν ἕτερον παράδειγμα ἔχει μέχρι τοῦδε γνωσθῇ ἐκ τοῦ συνόλου τοῦ μυκηναϊκοῦ κόσμου εἰς τὸν τομέα τοῦτον τῶν ταφικῶν ἐθίμων ἐκτὸς τοῦ ἐφετινοῦ σημειωθέντος ζεύγους πίθων εἰς τὸ βόρειον τμήμα τοῦ θολωτοῦ τάφου 3 τοῦ ἐξάρματος Καμινίων, περὶ οὗ ἀνωτέρω ὁ λόγος.

Τὸ εὐρεθὲν πρὸ τῆς προσόψεως τοῦ τάφου τεμάχιον τοῦ πίθου τούτου παρελήφθη ὡς καὶ ἕτερον τεμάχιον ἀγνωστον εἰς ποῖον σημεῖον πάλα ποτὲ εὐρίσκομένου πίθου καὶ μετεφέρθησαν ἀμφότερα εἰς τὴν ἀποθήκην τοῦ Μουσείου Πύλου. Τὸ δεύτερον τοῦτο τεμάχιον προέρχεται ὁμοίως ἐκ λαιμοῦ ὁμοίου πίθου καὶ ἔχει διαστάσεις 18.5×26 ἐκ. Οὕτως ἐπιβάλλεται ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς εἰς ἐξωτερικὰ σημεῖα τοῦ τάφου πρὸς ἐξακριβώσιν τοῦ ἀκριβοῦς ἀριθμοῦ τῶν ταφικῶν (προφανῶς) πίθων οἱ ὅποιοι ἐνεσφηνώθησαν εἰς ἐποχὴν ἴσως μεταγενεστέραν τῆς κυρίας χρήσεως (τοῦ ἐσωτερικοῦ) τοῦ θολωτοῦ τούτου τάφου, καὶ κατὰ πόσον τὸ τεμάχιον τοῦ δευτέρου πίθου ἀνήκει ἢ ὅχι εἰς ὁμοίως ἐνσφηνωθέντα ταφικὸν πίθον ἢ εἰς αὐτὸν τοῦτον τὸν πρῶτον.

Ὁ πρῶτος τῶν πίθων τούτων ἔχει ποιηθῇ ἐκ καλλιτέρας ποιότητος λεπτοκόκκου πηλοῦ, ἐνῶ διὰ τὸν δεύτερον εἶχε χρησιμοποιηθῇ χονδρόκοκκος πηλός, οὕτως ὥστε τὸ ὅλον παρουσίαζεν ἥσσονος ἐκτελέσεως ἐργασίαν. Σαφῶς διαφέρει καὶ τὸ σχοινωτὸν κόσμημα τοῦ ἐνὸς ἀπὸ τοῦ σχοινωτοῦ κοσμήματος τοῦ ἑτέρου, ἥτοι τοῦ πρώτου αἱ ἐγκοπαὶ σχηματίζουν ἐναλλήλους γωνίας, ἐνῶ τοῦ δευτέρου αἱ ἐγκοπαὶ εἶναι ἅπασαι παράλληλοι-ὁμόρροποι, ἥτοι αἱ αὐλακώσεις αὗται τοῦ σχοινωτοῦ κοσμήματος ὑπὸ τὸν λαιμὸν ἔχουν ἢ μίαν τὴν ἀρχὴν τῆς ὑπὸ τὴν ἀνωτέραν ἀπόληξιν τῆς ἄλλης κ.ο.κ. Τὸ εὖρος τοῦ σχοινωτοῦ κοσμήματος τοῦ δευτέρου τούτου πίθου ἀνέρχεται εἰς 2.75 ἐκ., σχηματίζεται δὲ ἀνάγλυφος συμπαγῆς ταινία ὡς καὶ εἰς τὸν πρῶτον πίθον.

Κατὰ ταῦτα, παρουσιάζεται ἀντιστοιχία κατὰ τὸ ταφικὸν τοῦτο ἔθιμον τῆς εἰς πίθον ταφῆς πρὸς τὰς ἐννέα ἢ πλείονας ἐντὸς ἰσαριθμῶν (ἐννέα) πίθων

ταφάς, αἵτινες ἔγιναν εἰς τὰ ἐξωτερικά, κατὰ τὸ πλεῖστον, σημεῖα (πλὴν ἑνὸς) τοῦ ΜΕ τύμβου τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου Παππουλίων. Βεβαίως, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ πίθου τῆς Βοῦδοκοιλιᾶς, δέον ὅπως τονισθῇ ὅτι δυνατόν νὰ ὑπῆρχεν ἀπλὴ συγγένεια τῶν ἐντὸς τοῦ τάφου ταφέντων πρὸς τὸν προφανῶς ἐντὸς τοῦ πίθου ἐνταφιασθέντα ὡς καὶ μεταξὺ τῶν ἐννέα καὶ πλέον νεκρῶν τοῦ τύμβου τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου Παππουλίων, οἵτινες δυνατόν νὰ ἀνῆκον εἰς τὴν αὐτὴν οἰκογένειαν ἢ εἰς τὸ αὐτὸ γένος. Εἰς τὸν τύμβον τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου, ὡς γνωρίζομεν ἐκ τῶν ἐν τῷ προσωπικῷ ἡμερολογίῳ τοῦ Σπ. Μαρινάτου ὑπαρχόντων σχεδίων¹, οἱ πίθοι ἔφερον καλυπτήριον πλάκα, ὡς καὶ οἱ ταφικοὶ πίθοι τοῦ θολωτοῦ τάφου Βαγενᾶ καὶ οἱ μεμονωμένοι πίθοι τοῦ ἐξάρματος Καμινίων (ὑπ' ἀριθ. 1 καὶ 2), ἐνῶ εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ πίθου τῆς Βοῦδοκοιλιᾶς δὲν ἔχει εἰσέτι ἀναφανῇ ἡ λιθίνη καλυπτήριος τοῦ πίθου πλάξ. Ἴσως ἀνευρεθῇ μὲ τὴν συνέχισιν τῆς ἐπιτοπίου ἐρεύνης, ἐὰν δὲν ἔχη ἀπομακρυνθῇ μεταγενεστέρως. Κατ' αὐτὴν τὴν προσεχῇ ἐρευνᾷ ἐλπίζεται νὰ εὑρεθοῦν καὶ κτερίσματα ἐντὸς τοῦ πίθου τοῦτου οὕτως ὥστε νὰ καταστῇ δυνατὴ καὶ ἡ ἐπακριβὴς αὐτοῦ χρονολόγησις.

ΑΝΘΕΙΑ

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἀνασκαφικὴν περίοδον ἐπεσκέφθην τὸν παλαιόθεν γνωστὸν μεγαλοπρεπῆ θολωτὸν τάφον Ἀνθείας, βορειοδυτικῶς τῆς πόλεως τῶν Καλαμῶν. Τοῦ τάφου διακρίνεται ἡ μνημειώδης εἰσόδος, ἔχει δὲ ἀνασκαφῇ ὑπὸ τῶν ἐντοπίων παλαιότερον πρὸς χρῆσιν ὡς καταλύματος τὸ στόμιον (πίν. 327α-β). Πρὸ τῆς εἰσόδου καὶ κατὰ τὴν κλιτὸν τοῦ λόφου μὲ τὴν θαυμασίαν πρὸς τὸ σύνολον τῆς πεδιάδος τοῦ Ἄριος καὶ ὀλίγον τοῦ Μεσσηνιακοῦ κόλπου θέαν εὐρηται ὕρυγμα, εἰς τὴν ἀνωτέραν «στέγασιν» τοῦ ὁποῦ διακρίνονται κατὰ σειρὰν ἐπιμελῶς κατεργασμένοι καὶ ἐπιμελῶς διευθετημένοι πλακωτοὶ λίθοι². Τὸ σύνολον τοῦ οἰκοδομικοῦ ὕλικου προέρχεται ἐκ λατομείων κειμένων ἐν χιλιόμετρον βορειοανατολικώτερον, διακρίνονται δὲ ἐκ μεγάλης ἀποστάσεως αἱ κανονικαὶ στρώσεις τοῦ πετρώματος (ἀσβεστόλιθος), ὅπερ ἐχρησιμοποιήθη οὕτω μετὰ σχετικῆς ἀνέσεως διὰ τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ τάφου³. Τὸ ταφικὸν τοῦτο μνημεῖον θὰ ἀποτελέσῃ προσεχῶς ἀντικείμενον ἀνασκαφικῆς ἐρεύνης ἐν τῷ πλαισίῳ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς ὁμηρικῆς Πύλου.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΤΥΛ. ΚΟΡΡΕΣ

1. Ὁμοίως ἐν σχεδίῳ τῆς ἐν ΠΑΕ 1954, σ. 315 (εἰκ. 12) δημοσιευθείσης ἀνασκαφικῆς ἐκθέσεως τοῦ Μαρινάτου. Πρβ. καὶ OL. PELON, ἑ.ἀ. πίν. XVI εἰκ. 2 καὶ II. ΘΕΜΕ-ΛΗΝ, ΑΕ 1975, σ. 256 - 260 εἰκ. 12.

2. Οὗτοι ἀνῆκον εἰς τὴν δεξιὰν πλευρὰν τοῦ δρόμου.

3. ΜΜΕ, ἑ.ἀ. σ. 288 - 289 ἀριθ. 137 (78), σ. 131, πίν. 1 - 3.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΠΕΡΙΣΥΛΛΟΓΗ ΑΡΧΑΙΩΝ ΚΑΙ ΕΛΑΣΣΟΝΟΣ ΚΛΙΜΑΚΟΣ ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ

32. ΠΕΡΙΣΥΛΛΟΓΗ ΑΡΧΑΙΩΝ ΣΤΗ ΔΥΤΙΚΗ ΚΡΗΤΗ

(Πίν. 328 - 330)

Κατὰ τὸ 1975 μὲ δαπάνη τῆς 'Αρχαιολογικῆς 'Εταιρείας περισυλλέξαμε στὴ Δυτικὴ Κρήτῃ τὰ ἐξῆς ἀρχαῖα:

Ι. Στὸν ἀγρὸ τοῦ 'Ιπποκράτους 'Αναγνωστάκη στὰ Δελιανὰ Κισάμου ἡ μηχανικὴ καλλιέργεια ἔφερε στὸ φῶς ταφὴ τῆς ΥΜ ΠΙΒ ἐποχῆς μέσα σὲ κοι-
λότητα τοῦ μαλακοῦ πετρώματος. Τὸ μηχανήμα διετάραξε τὸν τάφο. Βρέθη-
καν τὰ ἀκόλουθα ἀγγεῖα:

1. Ἀ μ φ ο ρ ε ὺς ψευδόστομος ὑπ' ἀρ. 3976 (πίν. 328α-β). Ὁ ὄμος κο-
σμεῖται μὲ σχηματοποιημένα παπυροειδῆ ἄνθη, ποὺ πληροῦνται ἀπὸ σει-
ρὲς ὁμόρροπων πεταλοειδῶν σχημάτων. Τὸ σῶμα περιβάλλουν ταινίες.
'Η βαφὴ τῆς διακόσμησης εἶναι καστανέρυθη, ὁ πηλὸς ὑπόλευκος καὶ τὸ
ἐπίχρισμα ὁμοιόχρωμο. Ὑψος 11 ἐκ. Διάμ. βάσεως 5.2 ἐκ.

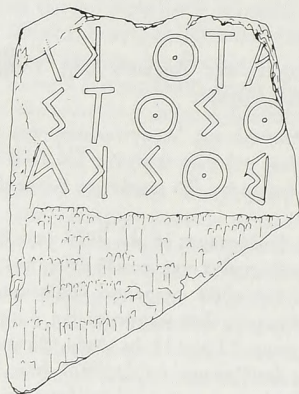
2. Ἀ μ φ ο ρ ε ὺς ψευδόστομος ὑπ' ἀρ. 3977 (πίν. 328γ-δ). Ὁλοκληρώ-
θηκε ἀπὸ πολλὰ θραύσματα καὶ συμπληρώθηκε στὶς λαβές, στὸ κλειστὸ
στόμιο καὶ στὴν κοιλιά. Στὸν ὄμο ἔχει τρία «μυκηναϊκὰ ἄνθη» καὶ δύο
ἀκόμη φυτικὰ κοσμήματα. Τὸ σῶμα περιβάλλουν ταινίες. Ἡ βαφὴ τῆς
διακόσμησης εἶναι κατὰ τόπους μαύρη καὶ καστανή, ὁ πηλὸς ἀνοικτὸς
καστανὸς καὶ τὸ ἐπίχρισμα ὑπόλευκο. Ὑψος 12.5 ἐκ. Διάμ. βάσεως 5 ἐκ.

3. Π ρ ό χ ο υ ς ὑπ' ἀρ. 3978 ἀπὸ πολλὰ θραύσματα μὲ συμπληρώσεις
στὸ χεῖλος (πίν. 328ε). Τὸ σῶμα εἶναι ὡσείδες, ὁ λαιμὸς χαμηλός, ἡ
λαβὴ ταινιωτὴ. Ἡ ζώνη τῆς διακόσμησης στὸν ὄμο ἀποτελεῖται ἀπὸ
ταινίες ποὺ πλαισιώνουν τρίγωνα μὲ ὁμόρροπα τόξα στὶς γωνίες. Στὸ
κάτω μέρος τοῦ σώματος ὑπάρχουν δύο ταινίες. Ἡ βάση εἶναι βαμ-
μένη. Ἡ βαφὴ εἶναι καστανέρυθη, ὁ πηλὸς ροδοκάστανος καὶ τὸ ἐπίχρι-
σμα ὑπόλευκο. Ὑψος 20 ἐκ. Διάμ. βάσεως 7.5 ἐκ.

Στὸν ἴδιο τάφο ἀνήκουν τρία κρανία ποὺ ἐξέτασε ἡ δ. Tina Mc George:
ἀντιστοιχοῦν σὲ ἐνήλικο ἄντρα, σὲ ἄτομο ἡλικίας 22 - 25 ἐτῶν καὶ σὲ ἑφηβο
15 - 18 ἐτῶν.

II. Πάνω ἀπὸ τὸν Προφήτη Ἑλίᾳ τοῦ Ἀκρωτηρίου τῶν Χανίων βρέθηκαν μέσα σὲ μπάζα, προφανῶς προερχόμενα ἀπὸ κάποιο μωαμεθανικὸ νεκροταφεῖο σὲ ἄγνωστη θέση, θραύσματα ἐπιτύμβιων στηλῶν μὲ ἀνάγλυφη ἢ ζωγραφιστὴ διακόσμηση. Μεταφέρθηκαν στὴν ἀποθήκη τοῦ Μουσείου Χανίων.

III. Δυτικὰ τῆς Ἀργυρουπόλεως, σὲ θέση 50 μ. πρὸς Β τοῦ σημείου τῆς διακλαδώσεως τῆς νέας ὁδοῦ πρὸς Κουρνᾶ, βρέθηκαν κατὰ τὶς ὁδικὲς ἐργασίες καὶ μεταφέρθηκαν στὰ Χανιά θραύσματα γλυπτῶν: α) Ἀριστερὸς λυγισμένος γυμνὸς βραχίονας ὑπ' ἀρ. 293. Σῶζεται ἕως καὶ τὸν ἀγκώνα μὲ ἐλάχιστο μέ-

Εἰκ. 1. Θραῦσμα ἐνεπίγραφης πλάκας.

ρος τοῦ σώματος καὶ ὑπόλοιπο τοῦ ἐνδύματος ποὺ ἔπεφτε ἀπὸ τὸν ὦμο. Διαστ.: 20×7 ἐκ. (πίν. 329α). β) Θραῦσμα ἀγάλματος ὑπ' ἀρ. 292 ποὺ σώζει πτυχὲς ἐνδύματος. Διαστ.: 18×10 ἐκ. (πίν. 329β).

IV. Κοντὰ στὸ Πέραμα Μυλοποτάμου, στὸν ἀγρὸ τοῦ Νικ. Στεφανάνκη ἡ ἄροση ἀποκάλυψε ταφικὸ πῖθο σὲ βάθος 0.60 μ. Ἦταν ὀριζόντια τοποθετημένος καὶ στὴ θέση τοῦ πυθμένα ποὺ ἔλειπε, πλάκα ἔφραζε τὸ ἀνοιγμα. Ὅστᾳ δὲν βρέθηκαν. Τὸ ἀγγεῖο ἦταν χονδροειδὲς καὶ ἀκόσμητο καὶ εἶχε εὐρὺ στόμιο.

V. Ἀπὸ τὸν ἀρχαιολογικὸ χῶρο τῆς Ἑλευθέρας περισυλλέξαμε τὰ ἀκόλουθα ἀρχαῖα ποὺ βρίσκονται τῶρα στὸ Μουσεῖο Ρεθύμνου:

1) Θραῦσμα ἐνεπίγραφης πλάκας. Εἶναι σπασμένη πάνω, δεξιὰ καὶ κάτω. Τὸ κατώτερο μέρος, ἀδρᾶ κατεργασμένο, στερεωνόταν στὴ γῆ. Διαστ.:

23 × 17 × 5 ἐκ. Σώζονται τρεῖς στίχοι σὲ γραφὴ βουστροφηδόν. Γράμματα 5ου π.Χ. αἱ. (εἰκ. 1 καὶ πίν. 329γ).

2) Τμῆμα γεισώματος ἀπὸ πωρόλιθο μὲ λεοντοκέφαλη ψευδοὔδρορρή καὶ φατνωματικὴ διαμόρφωση κάτω. Στὰ δύο φατνώματα ποὺ σώζονται ὑπάρχει ἀνὰ ἕνας ρόδακας, ὁ ἕνας μὲ γλωσσωτὰ ὁ ἄλλος μὲ πριονοειδῆ φύλλα. Διαστ.: 46 × 27 × 14 ἐκ. (πίν. 330α).

3) Τμῆμα ἐπίστεψης μὲ ἐλαφρὰ ἀνάγλυφο γλωσσωτὸ κυμάτιο. Διαστ.: 13 × 12 ἐκ. (πίν. 330β).

Ι. Α. ΠΑΠΑΠΟΣΤΟΛΟΥ

33. ΕΛΑΣΣΟΝΟΣ ΚΛΙΜΑΚΟΣ ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ
ΕΙΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗΝ ΚΡΗΤΗΝ

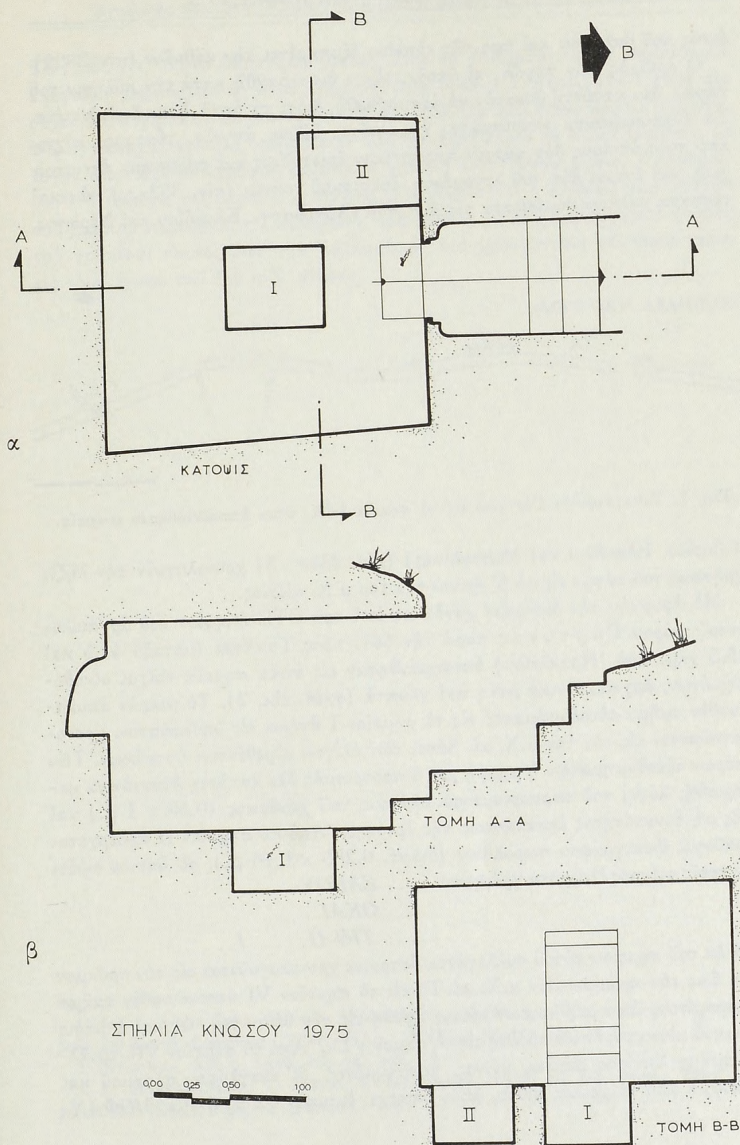
(Πίν. 331 - 334)

Εἰς τὸ χωρίον Πυργοῦ τῆς ἐπαρχίας Μαλεβυζίου, εἰς τὴν θέσιν Ἄγιος Γεώργιος, ἀπεκαλύφθη κατὰ τὴν καλλιέργειαν εἰς τὸν ἀγρὸν τοῦ Ἰ. Ζ. Χατζάκη οἰκοδομικὸν ὑλικόν, τὸ ὁποῖον προῆλθε ἀπὸ ἀγροικίαν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, χρονολογουμένην, βάσει ὀστράκων μεγάλων καὶ μικρῶν ἀγγείων, εἰς τὴν ΥΜ ΙΑ περίοδον. Παρὰ τὴν σημαντικῆς ἐκτάσεως καταστροφὴν (120 τ.μ.), μελλοντικὴ ἔρευνα ἤθελεν ἀποκαλύψει τὴν κάτοψιν τοῦ οἰκοδομήματος.

Εἰς τὸ χωρίον Ἀφρατὶ τῆς Ἐπαρχίας Πεδιάδος, ἐντὸς τοῦ κτήματος τοῦ Δ. Τζουανάκη, εὕρισκομένου εἰς θέσιν Ὁρθὴ Πέτρα, περισυνελέγη μεγάλη πηλίνη σαρκοφάγος (μήκους 2 μ., πλ. 0.58 μ., ὕψους 0.385 μ.) με ἐστρογγυλλευμένας στενάς πλευράς, αἱ ὁποῖαι κοσμοῦνται ὡς καὶ αἱ μακραὶ με ζώνην ἐντύπου τρεχούσης σπείρας (πίν. 331α). Ἡ σαρκοφάγος ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο ἰσομεγέθη τμήματα, ἐφαπτόμενα ἄνευ ἰδιαιτέρου τρόπου συνδέσεως, καὶ ἀπὸ δικλινέας, διμερὲς ἐπίσης, πῶμα. Τὰ ἐντὸς τῆς σαρκοφάγου ὀστᾶ ἦσαν διαλελυμένα. Ἡ σαρκοφάγος περιεῖχε μίαν σιδηρᾶν μάχαιραν, πολλὴ διαβεβρωμένη καὶ δυὸ κτερισματικὰ ἀγγεῖα, τριφυλλόστομον πρόχουν καὶ ἀμφορίσκον (πίν. 331β), χρονολογοῦντα τὴν ταφὴν εἰς τὸν 6ον π.Χ. αἰ.

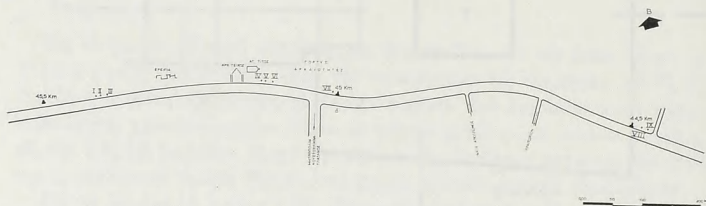
Εἰς ἀπόστασιν 50 μ. ἀπὸ τὴν σαρκοφάγον εὕρεθῃ τεφροδόχος με κυλινδρικούς σῶμα πίθος, ὁ ὁποῖος βάσει τοῦ σχήματός του χρονολογεῖται εἰς τὴν πρῶμον ἀνατολίζουσαν ἐποχὴν.

Εἰς τὴν θέσιν Σπήλια τῆς περιοχῆς Κνωσοῦ καὶ ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ τοῦ Μιχ. Μαθιουδάκη ἀνεσκάφη ὑπὸ τῆς ἐπιστημονικῆς βοηθοῦ δ. Ν. Δημοπούλου λαξευτὸς ρωμαϊκὸς τάφος, ὁ ὁποῖος ἦτο συλημένος. Ὁ ὀρθογώνιος θάλαμος του (διαστ. 2.10 × 2.20 καὶ ὕψους 1.30 μ.) ἔχει ὀρθογώνιον εἴσοδον εἰς τὴν βορείαν πλευράν (ὕψους 0.93 καὶ πλ. 0.63 μ.) (πίν. 332α), ἀνὰ μίαν τοξωτὴν κόγχην εἰς τὴν δυτικὴν καὶ τὴν νοτίαν πλευράν καὶ δύο λάγκους ὀρθογωνίου σχήματος (διαστ. 0.50 × 0.60 × 0.40 μ.) (πίν. 332γ), εἰς τὸ μέσον καὶ εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ δαπέδου (σχέδ. εἰκ. 1). Ἡ εἴσοδος ἐφράσσετο δι' ὀρθογωνίου πλακὸς, πάχους 0.20 μ., ἡ ὁποία εἶχε μετακινήθῃ κατὰ τὴν σύλησιν τοῦ τάφου. Ὁ βραχὺς δρόμος, μήκους 1.30 μ. καὶ πλάτους 0.60 μ., ἔχει τρεῖς λαξευμένας εἰς τὸ μαλακὸν πέτρωμα βαθμίδας ἀνίσου ὕψους, ἐνῶ ἑτέρα βαθμὶς

Εικ. 1. Σπήλια Κνωσού. α. Κάτωψις ρωμαϊκού τάφου.
β. Τομαί Α-Α και Β-Β του τάφου.

ἐντὸς τοῦ θαλάμου καὶ πρὸ τῆς εἰσόδου ἐξυπηρετεῖ τὴν κάθοδον (πίν. 332β). Ὁ ἀριθμὸς τῶν ταφῶν, αἱ ὁποῖαι εἶχον διαταραχθῇ κατὰ τὴν σύλησιν τοῦ τάφου, δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἐξακριβωθῇ, διότι τὰ ὀστᾶ ἦσαν διαλελυμένα. Τὰ ἐναπομείναντα κτερίσματα, ἤτοι πέντε ὑέλινα ἀγγεῖα, τέσσαρες λύχνοι ἀπὸ τοὺς ὁποίους δύο φέρουν παράστασιν ἐρωτιδέως καὶ τεθρίππου ἀντιστοιχῶς, καὶ ἕτεροι δύο τοῦ λεγομένου ἐφesiaκοῦ τύπου (πίν. 333α, γ), ὡς καὶ τέσσαρα χάλκινα νομίσματα τῆς Κνωσοῦ (Αὐγούστου, Κλαυδίου καὶ Νέρωνος,

Εἰκ. 2. Τοπογραφικὸν Γόρτυνος εἰς τὰ σημεῖα I-IX, ὅπου ἀπεκαλύφθησαν μνημεῖα.

Τιβερίου, Κλαυδίου καὶ Μεσσαλίνης) (πίν. 334α - β) χρονολογοῦν τὴν λήξιν χρήσεως τοῦ τάφου εἰς τὸ β' ἡμισυ τοῦ 1ου μ.Χ. αἰῶνος.

Μὲ ἀφορμὴν τὴν διάνοξιν χάνδακος ὑπὸ τοῦ ΟΤΕ πλησίον τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου Γόρτυνος παρὰ τὴν ὁδὸν πρὸς Τυμπάκι (μεταξὺ 44.5 καὶ 45.5 χλμ. ἀπὸ Ἡρακλείου) ἐπεσημάνθησαν εἰς ἑννέα σημεῖα τοῖχοι οἰκοδομημάτων, ἀρχιτεκτονικὰ μέλη καὶ γλυπτὰ (σχέδ. εἰκ. 2). Τὸ μικρὸν ἀποκαλυφθὲν τμήμα οἰκοδομήματος εἰς τὸ σημεῖον I ἀνήκει εἰς ὑπόκαυστον, χρονολογούμενον εἰς τὸν 1ον μ.Χ. αἰ. βάσει τῶν ὀλίγων εὐρεθέντων ὀστράκων. Τῶν ἐτέρων οἰκοδομημάτων ἡ μορφή καὶ ὁ προορισμὸς δὲν κατέστη δυνατόν νὰ καθορισθῇ, λόγῳ τοῦ περιωρισμένου πλάτους τοῦ χάνδακος ($0.50 \times 1 \mu.$) καὶ τῆς μὴ δυνατότητος ἐπεκτάσεως τῆς ἐρεύνης. Ἀπὸ τὸ σημεῖον II προέρχεται θραῦσμα ἐνεπιγράφου πωρολίθου (διαστ. $0.285 \times 0.16 \mu.$), τὸ ὁποῖον σφρίζει εἰς τρεῖς στίχους ἐλάχιστα γράμματα *EAKOY*

. . . . *OKAI...*

. . . . *ΤΙΘ Ο.... Ι...*

Τὰ ἐκ τοῦ σημείου αὐτοῦ συλλεγέντα ὀστρακα χρονολογοῦνται εἰς τὸν πρῶμον 2ον ἕως τὸν πρῶμον 3ον μ.Χ. αἰ. Τὸ εἰς τὸ σημεῖον VI ἀποκαλυφθὲν τμήμα μαρμαρίνου, ἄνευ ραβδώσεων κίονος ἀφέθη εἰς τὴν θέσιν του, ὡς καὶ ἡ βάσις ἰωνικοῦ κίονος, ἡ ὁποία εὐρέθη εἰς τὸ σημεῖον IX. Ἀπὸ τὸ σημεῖον VII προῆλθε τμήμα σπεύρας βάσεως κίονος, κοσμουμένης δι' ἀναγλύφου πλοχμοῦ καὶ θραῦσμα ἀπὸ τὸ χεῖλος πίθου, ὅπου ὑπάρχει ἐντυπον δις τὸ ὄνομα ΔΙΟΦΑΝ-

TOY BOY¹. Ἀξίον ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι τὸ ἀνευρεθὲν εἰς τὸ σημεῖον IX ἀκέφαλον μαρμαρίνον ἄγαλμα Πανός (ὕψους 0.68 μ.) στηριζομένου κατὰ τὴν ράχιν ἐπὶ συμφυοῦς πεσσίσκου (πίν. 333β). Διὰ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ σύριγγα, ἐνῶ ἡ κεκαμμένη δεξιὰ καλύπτεται ἀπὸ τὸ περιβάλλον τὸ σῶμα ἱμάτιον. Τὸ ἔργον ἀποτελεῖ ἀντίγραφον ρωμαϊκῶν χρόνων ἐνὸς τύπου εὐρέως διαδεδομένου². Ἡ στάσις τῆς μορφῆς, ἡ κίνησις τῶν χειρῶν καὶ ἡ διάθεσις τῶν πτυχῶν τοῦ ἱματίου παρουσιάζουν ὠρισμένας ὁμοιότητες μετὰ τὰς ἀντιστοίχους μορφὰς τοῦ χαλκίνου παιδὸς ἀπὸ τὴν Ἱεράπετραν³ καὶ χρονολογοῦν τὸ πρωτότυπον εἰς τὸ β' ἡμῖς τοῦ 1ου π.Χ. αἰῶνος.

ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΛΕΜΠΕΣΗ

1. Διὰ τὸ ὄνομα βοῦς : PAPE'S, Wörterbuch griechischen Eigennamen εἰς τὴν λ. βοῦς καὶ διὰ τὸ Διόφαντος : IC I, XIX_{4,2}, XXX_{2,4}. IC III, IU_{30,2}.

2. MYLONAS, AM 5, 1880, 353 κέ., πίν. 12.

3. E. RAFTOPOULOU, L' enfant d' Hierapetra (1976) εἰς τὴν σειρὰν Trav. et Mém. XX, École franç. d' Athènes.

34. ΠΕΡΙΣΥΛΛΟΓΗ ΑΡΧΑΙΩΝ ΣΤΗΝ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΚΡΗΤΗ

(Πίν. 335 - 339)

Τυχαιό γεγονός στάθηκε ή άφορμή για νά έρευνθη ήνας λαξευτός τάφος (είκ. 1, πίν. 335α) τών ΥΜ ΙΙΑ - Β χρόνων στη θέση «Σταυρός», άνατολικά τής Γαλιᾶς¹ στην έπαρχία Καινουργίου.

Ο τάφος είχε σχεδόν όρθογώνιο θάλαμο. Τά τοιχώματά του ήταν καλοδοι-
λεμένα και διατηρούσαν άρκετά ίχνη τοῦ άξινοπέλεκυ² που χρησιμοποιήθηκε
για τὸ λάξευμά τους. Η όροφή τοῦ θαλάμου ήταν επίσης λαξευμένη και θο-
λωτή. Ο δρόμος τοῦ τάφου είχε μήκος 4.30 μ. και διατηροῦσε ὅπως ὁ θάλαμος
τὰ ίχνη τοῦ ίδιου έργαλείου. Η θύρα τοῦ τάφου, που βρέθηκε φραγμένη, είχε
έξωτερικά μία καλοφτιαγμένη αναθύρωση πράγμα που προσθέτει ένα ακόμη
στοιχείο στην προσεγμένη γενικά κατασκευή του.

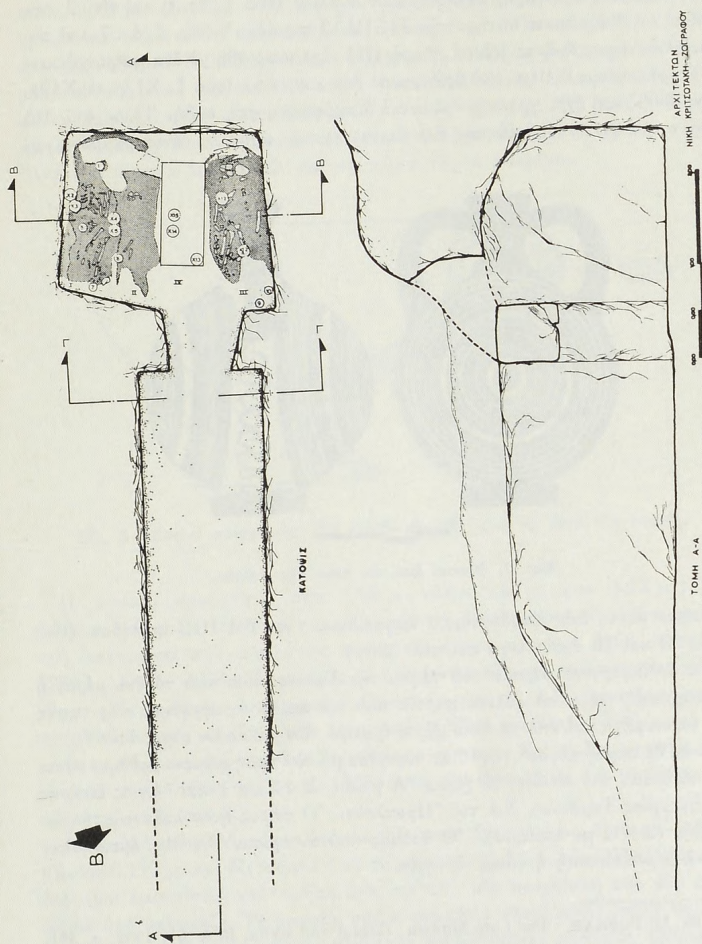
Στὸν τάφο βρέθηκαν τέσσερεις νεκροί, μία γυναίκα (είκ. 1, ταφή IV) μέσα
σέ μία πήλινη κιβωτιόσχημη και άκόσμητη σαρκοφάγο (μήκ. 1.08 μ., πλ. 0.46
μ., ύψ. 0.84 μ.) και δύο άνδρες πάνω σέ ξύλινα φορεῖα³ κατὰ μήκος τής άνατολι-
κῆς και δυτικῆς πλευρᾶς του. Άνάμεσα στη σαρκοφάγο και στὸν πρώτο νεκρό
βρέθηκαν μερικά ὀστᾶ για τὰ ὁποῖα ή μελέτη⁴ έδειξε ὅτι ανήκουν σέ ένα τέ-
ταρτο νεκρό (είκ. 1, ταφή I). Η νεκρή ήταν φτωχά κτερισμένη. Ο ήνας ἀπὸ
τοὺς άνδρες (είκ. 1, ταφή I) είχε κτερισθῇ με τὰ χάλκινα ὅπλα του: "Ένα ἐγ-
χειρίδιο, μήκους 0.341 μ. (είκ. 1, ἀριθ. X 2, πίν. 335β), ένα μονόστομο μαχαίρι,
μήκους 0.234 μ. (είκ. 1, X4), ένα φυλλόσχημο ξυράφι, μήκους 0.17 μ., που
έχει νεύρωση και στῖς δύο πλευρές του (είκ. 1, ἀριθ. X5, πίν. 335γ) και τέλος

1. Η θέση είναι γνωστή ἀπὸ τὸν ΥΜ ΙΙΒ τάφο που έρεύνησε τὸ 1963 ὁ συνάδελφος Κ. Δαβάρας. Βλ. ΑΔ 19, 1964, Χρον., σ. 441.

2. Για μία άνάλογη περίπτωση τάφου που διατηροῦσε τὰ ίχνη τοῦ λαξευτικοῦ έργαλείου που χρησιμοποιήθηκε βλ. ΣΤΥΛ. ΑΛΕΞΙΟΥ, 'Υστερομινωικοί τάφοι λιμένους Κνωσοῦ (Κατσα-
μπᾶ), 1967, σ. 21, είκ. 17.

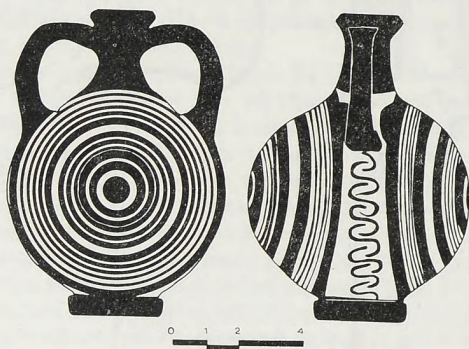
3. Απὸ τίς πολλές περιπτώσεις ταφῶν πάνω σέ φορεῖα που αναφέρονται στη βιβλιογρα-
φία οἱ ασφαλέστερες είναι ἑνὸς ΜΜ ΙΙΑ/ΥΜ ΙΑ λαξευτοῦ τάφου τοῦ Κατσαμπᾶ (ΑΓΓ. ΔΕΜΠΕΣΗ, 'Ανασκαφή τάφου εἰς Πόρον Ἡρακλείου, ΠΑΕ 1967, σ. 204) τοῦ τάφου Δ και
ἴσως Η τοῦ Κατσαμπᾶ (ΣΤΥΛ. ΑΛΕΞΙΟΥ, ἑ.ά. σ. 16 και 36) και ένα παράδειγμα ἀπὸ τὴν
κεντρική Ἑλλάδα τοῦ τάφου XXIX τῆς Πόρουμνας (C. BLEGEN, Prosymna, 1937, σ.
249).

4. Τὸ σκελετικό ὕλικο τοῦ τάφου μελετήθηκε ἀπὸ τὴν ἀνθρωπολόγο Tina McGeorge.

Εἰκ. 1. Κάτοψη καὶ τομὴ τοῦ γμ IIIA-B τάφου στὴ Γαλιᾶ Μεσαράς.

τὸ δόρυ του ἀπὸ τὸ ὁποῖο σώθηκε ἡ αἰχμή, μήκους 0.275 μ. (εἰκ. 1, ἀριθ. X3, πίν. 335γ). Στὰ κτερίσματα περιλαμβάνονταν ἐπίσης ἓνα πήλινο φλασκί, ὕψους 0.094 μ., μὲ διακόσμηση συγκεντρικῶν κύκλων (εἰκ. 1, ἀρ. 6 καὶ εἰκ. 2, πίν. 336α) καὶ ἓνα μόνωτο ποτήρι τῆς ΥΜ ΙΙΑ2 περιόδου¹ (εἰκ. 1, ἀρ. 7, καὶ εἰκ. 3). Ὁ δεύτερος ἄνδρας (εἰκ. 1, ταφή ΙΙΙ) εἶχε κτερισθῇ μὲ ἓνα μικρὸ χάλκινο ἀρυτήρα μήκους 0.10 μ. ποῦ βρέθηκε σὲ δύο κομμάτια (εἰκ. 1, X12 καὶ X12α, πίν. 336β) καὶ ἔχει γραπτὴ γραμμικὴ διακόσμηση στῇ λαβῇ. Τέλος στῇ ΒΔ γωνία τοῦ θαλάμου βρέθηκαν ἓνα ἄωτο κωνικὸ κύπελλο ἀνεστραμμένο καὶ

Εἰκ. 2. Φλασκί ἀπὸ τὸν τάφο τῆς Γαλιᾶς.

τὸ πάνω μέρος ἑνὸς ψευδόστομου ἀμφορίσκου τῆς ΥΜ ΙΙΒ περιόδου (εἰκ. 1, ἀρ. 9 καὶ 10 ἀντίστοιχα καὶ πίν. 336γ).

Τὰ ἐνδιαφέροντα σημεῖα τοῦ τάφου τῆς Γαλιᾶς εἶναι ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος ἡ βέβαιη ταφή πάνω σὲ ξύλινα φορεῖα ποῦ πρέπει νὰ προηγήθηκε τῆς ταφῆς στῇ σαρκοφάγῳ καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἡ σειρὰ τῶν χάλκινων εὐρημάτων².

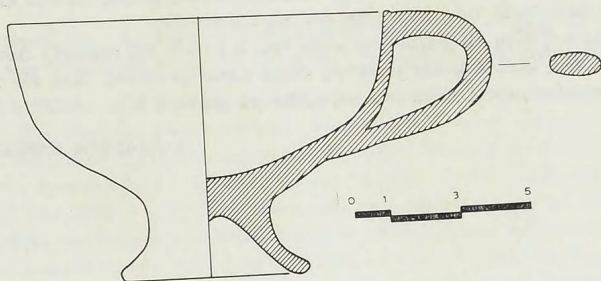
Ἕνας δεύτερος τάφος³ τῆς ἴδιας περιόδου μὲ τὸν προηγούμενο βρέθηκε κάτω ἀπὸ τὸ δρόμο ποῦ συνδέει τὰ χωριά Ἀ γ ι ο ς Σ ύ λ λ α ς καὶ Ἀγιος Βλάσης τῆς ἐπαρχίας Τεμένους, ΝΑ τοῦ Ἡρακλείου. Ὁ τάφος ἦταν λαξευτός, θαλαμοειδής (2 × 2 μ. περίπου). Ὁ δρόμος ποῦ ἀνοιγόταν ΒΑ δὲν ἐρευνήθηκε γιὰ νὰ μὴν ἀποκοπῇ ἡ ὁδικὴ ἀρτηρία.

1. Βλ. Μ. Popham, The Late Minoan Goblet and Kylix, BSA 64, 1969, σ. 301, εἰκ. 6.

2. Τὰ θέματα κυρίως αὐτὰ ἀντιμετωπίζονται σὲ ἰδιαιτέρη δημοσίευση.

3. Ἡ δημοσίευση τοῦ τάφου παραχωρήθηκε στῇ συνάδελφῳ Ἀθανασία Κάντα.

Ὁ τάφος περιεῖχε τέσσερις κιβωτιόσχημες σαρκοφάγους ἀπὸ ἐρυθροκίτρινο πηλό. Οἱ δύο ἀπ' αὐτὲς εἶναι ἀκόσμητες. Ἡ τρίτη σαρκοφάγος (μῆκ. 0.95 μ., πλάτ. 0.36 μ., συν. ὕψ. 0.67 μ.) ἔχει γραπτὴ διακόσμηση μὲ καστανέρυθρο χρῶμα ποὺ σώζεται σὲ πολὺ καλὴ κατάσταση (πίν. 337α καὶ 337β). Ἀπλὲς καὶ σὲ ἀντιθετικὴ διάταξη σπεῖρες διακοσμοῦν σὲ ζῶνες τὶς μακρὲς πλευρὲς μέσα σὲ ὀρθογώνιο πλαίσιο. Τὸ κύριο θέμα τῶν στενῶν πλευρῶν εἶναι ἓνα φύλλο παπύρου πλαισιωμένο ἐπίσης μὲ διπλὲς γραμμές. Τῇ βασικῇ διακόσμηση συμπληρῶνουν τρίγωνα κάθετης διάταξης σὲ μονή ἢ διπλὴ σειρά. Ἀνάλογα θέματα διακοσμοῦν καὶ τὸ πῶμα τῆς σαρκοφάγου.

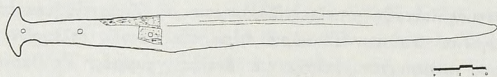
Εἰκ. 3. Μόνωτο ποτήρι τῆς ΥΜ ΙΙΑ2 περιόδου ἀπὸ τὸν τάφο τῆς Γαλιᾶς.

Ἡ τέταρτη σαρκοφάγος (μῆκ. 1.04 μ., πλάτ. 0.40 μ., συν. 1.12 μ.), ποὺ βρέθηκε ἐπίσης μὲ τὸ πῶμα τῆς, ἔχει γραπτὴ διακόσμηση μὲ τὸ ἴδιο χρῶμα ποὺ διατηρεῖται στὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ἐπιφανείας τῆς (πίν. 338α καὶ 338β). Ἀπλὲς καὶ διπλὲς σπεῖρες σὲ ὀρθογώνια πλαίσια συμπληρῶνονται μὲ κυματιστὲς γραμμές. Στὴ μία ἀπὸ τὶς στενὲς πλευρὲς οἱ κυματιστὲς γραμμές σχηματίζουν ἓνα πλαίσιο γιὰ γραμμικὰ σχέδια (ἐπάλλῃλα ἀψιδώματα καὶ κύκλος μὲ ἡμικύκλια) ποὺ θυμίζουν θέματα ἀγγείων. Καὶ οἱ δύο γραπτὲς σαρκοφάγοι σώζουν ὅλες σχεδὸν τὶς λαβὲς τους καὶ ἔχουν ὅπες γιὰ τὸ δέσιμο τοῦ πώματος πάνω στὸ κιβώτιο.

Στὰ εὐρήματα τοῦ τάφου περιλαμβάνονται ἓνα χάλκινο δίστομο μαχαίρι μῆκους 0.173 μ. καὶ ἕξι καρφιά ἀπὸ τὴ λαβὴ του (εἰκ. 4, πίν. 339α), δύο ψευδοστόμοι ἀμφορίσκοι καὶ τμημα ἐνὸς τρίτου, μία προχοΐσκη καὶ δύο ἀπλὲς ψῆφοι ἀπὸ ὑαλομάζα. Τὸ μαχαίρι σώζει κομμάτια τῆς ξύλινης λαβῆς του.

Μὲ ἀφορμὴ διάφορα τυχαῖα εὐρήματα ἔγιναν ἐπίσης αὐτοψίες, μικρορέυ-νες καὶ περισυλλογὴ ὀστράκων. Κοντὰ στὴ Μονὴ Ὁδὴ γη τριᾶς βρέ-θηκε προανακτορικὴ κεραμεικὴ ρυθμοῦ Ἀγίου Ὀνουφρίου (πίν. 339β) στίς

θέσεις «Ἀλωνιοῦ Κεφάλι», «Ἀμπελιοῦ Κεφάλι», καὶ «Χατζίνας Ἑλιές». Ἀνατολικά τοῦ ἀνακτόρου τῶν Μ α λ ί ω ν ἀποκαλύφθηκε, κατὰ τὴ διάρ- κεια μηχανικῆς καλλιέργειας στὸν ἀγρὸ τοῦ Γ. Καστελιανάκη, ἓνα τμῆμα πα-

Εἰκ. 4. Χάλκινο μαχαίρι ἀπὸ τὸν ΥΜ IIIA-B τάφο τοῦ Ἀγ. Σύλλα.

λαιοανακτορικοῦ δωματίου ἀπὸ ὅπου προέρχεται ἓνας μικρὸς πήλινος λύχνος μὲ σπασμένη λαβή (πίν. 339γ) καὶ ἓνα κωνικὸ κύπελλο.

Τέλος στὴ θέση «Βήσαλα» στὰ νότια τοῦ Ξ ε ι δ ᾱ τῆς περιοχῆς Λύττου, βρέθηκε ἓνας κεραμοσκεπῆς ρωμαϊκὸς τάφος κατεστραμμένος. Ἀπὸ τὸν τάφο σώθηκαν μόνο μερικὰ ὀρθογώνια κεραμίδια μὲ χαρακτὰ Χ.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΚΑΡΕΤΣΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΙΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΗΡΗΣΙΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

(Πίν. 340 - 342)

Δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἐξετελέσθησαν κατὰ τὸ 1975 δι' εἰδικῶν συνεργειῶν αἱ κάτωθι ἐργασίαι ἀναστηλώσεως καὶ συντηρήσεως:

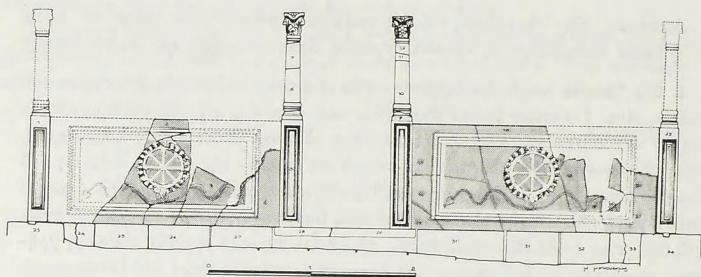
I. Εἰς Ἡλίδα κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἀνασκαφῶν ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ ἐφόρου Νικ. Γιαλούρη ἔγιναν ἀναστηλωτικαὶ ἐργασίαι εἰς τὸν ἀναλημματικὸν τοῖχον τοῦ κοίλου τῆς ἀνατολικῆς παρόδου. Ἐπίσης ὑπεστηρίχθη ἡ ἐξωτερικὴ πρὸς τὸν ἀγωγὸν ὄψις τοῦ πρώτου κτίσματος ὀπισθεν τῆς σκηνῆς δυτικῶς τοῦ ἀγωγοῦ (πίν. 340α). Ἐπὶ πλέον ἐκαθαρίσθη καταχωσθὲν τμήμα τοῦ ἀγωγοῦ (πίν. 340β), καὶ ἠνοίχθη τὸ τελευταῖον πρὸς Βορρᾶν σφζόμενον τμήμα τοῦ ἀγωγοῦ, κείμενον ἐντὸς ἰδιωτικοῦ ἀγροῦ, τὸ ὅποῖον περιεῖχε ἀγγεῖα οἰκιακῆς χρήσεως ρωμαϊκῶν κυρίως χρόνων καὶ ὄστρακα ὑστεροκλασσικὰ καὶ ἐλληνιστικά. Ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου καὶ εἰς μῆκος 52 μ. ὁ ἀγωγὸς ἀποκατεστάθη διὰ σιμεντοσωλήνων, οὕτω δὲ ἐπετεύχθη ἐπαναλειτουργία τοῦ συστήματος ἀποχετεύσεως τῶν ὀμβρίων ὑδάτων τοῦ θεάτρου. Ἐπίσης ἔγινε ὑπὸ τοῦ κ. Cooper ἡ προεργασία λήψεως σταθερῶν σημείων εἰς τὸ κοῖλον προκειμένου κατὰ τὴν προσεχῇ περίοδον νὰ γίνῃ πλήρης ἀποκατάστασις τοῦ κοίλου.

Τέλος τὰ ἀποκολληθέντα ἐκ τῆς Ν. Στοᾶς ψηφιδωτὰ ἀποκατεστάθησαν τοποθετηθέντα εἰς μεταλλικὰ πλαίσια· ἀπομένει ἡ ἐξέτασις ὑπὸ τῆς Ὑπηρεσίας ἐὰν ταῦτα θὰ ἐπανατοποθετηθοῦν εἰς τὴν Ν. Στοᾶν ἢ θὰ ἐκτεθοῦν εἰς τὰς ὑπὸ κατασκευὴν νέας ἀποθήκας Ἡλίδος.

II. Εἰς Ἀκρωτήρι Θήρας ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐφόρου Χρίστου Ντούμα ἐγένοντο αἱ ἀκόλουθοι ἐργασίαι: α) Συντήρησις τοιχογραφιῶν, β) συντήρησις καὶ συγκόλλησις ἀγγείων, γ) ἀσφάλισις τοῦ ἀνεσκαμμένου χώρου καὶ διευθέτησις εἰς προσωρινὴν ἔκθεσιν τῶν εὐρημάτων, δ) ἀναστήλωσις τοίχων τῶν δωματίων 12 καὶ 9, ε) ὑποστύλωσις τοῦ βορείου τοίχου τῆς οἰκοδομῆς δι' ἀντηρίδος ἐκ σκυροδέματος καὶ ξυλίνων ἱκριωμάτων, ς') κατασκευὴ δύο ἀντηρίδων ἐκ σκυροδέματος πρὸς στήριξιν τῶν ἐκατέρωθεν τοίχων ἀνηκόντων ἀντιστοιχῶς εἰς τὰ κτήρια Β καὶ Γ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Τελχίνων (πίν. 342α). Βλ. λεπτομερείας εἰς τὴν ἔκθεσιν τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Ἀκρωτηρίου Θήρας (σ. 212-229).

III. Εἰς Ἄφωτην Καρπάθου ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐπιμελητοῦ Ἀρχαιοτήτων Ἡλία Κόλλια ἐγένοντο αἱ κάτωθι στερεωτικαὶ καὶ ἀναστηλωτικαὶ ἐργασίαι κυρίως εἰς τὸ μέσον κλίτος τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς τῆς Ἄφωτης:

Κατὰ τὴν πρώτην ἀνασκαφικὴν περίοδον τοῦ 1972 ἤλθον εἰς φῶς ἐντὸς τοῦ νοτίου κλίτους οἱ τρεῖς κατακρημνισμένοι κίονες τῆς νοτίας κιονοστοιχίας, οἱ ὅποιοι ἔφερον εἰς τὴν κάτω ἐπιφάνειάν των τοὺς ἐγγχαράκτους ἐλληνικοὺς ἀριθμοὺς Β ὁ ἀνατολικώτερος, Ρ ὁ δεύτερος καὶ Γ ὁ τρίτος. Ἐπίσης πλησίον τῶν κίωνων Ρ καὶ Γ εὐρέθησαν τὰ κιονόκρανά των φέροντα καὶ αὐτὰ τοὺς ἀντιστοίχους ἐλληνικοὺς ἀριθμοὺς εἰς τὴν κάτω ἐπιφάνειάν των.

Εἰκ. 1. Τὸ ἀναστηλωμένον τέμπλον.

Ἐντὸς τῆς κόγχης τοῦ μεταγενεστέρου ναῦσκου εἶχον τοποθετηθῇ τρεῖς ἐκ τῶν μαρμαρίνων βάσεων τῶν κίωνων. Τὸ 1973 ἤλθεν εἰς φῶς καὶ ὁ τέταρτος κίων (Δ) τῆς νοτίας κιονοστοιχίας.

Πλὴν τῶν κίωνων ἀπεκαλύφθη τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ τέμπλου (πεσίσκοι, κιονίσκοι καὶ θωράκια) (Ἡλ. Κόλλιας, ΑΕ 1973, σ. 147 - 149).

Ἀπεφασίσθη λοιπὸν νὰ γίνῃ ἀναστήλωσις τοῦ τέμπλου καὶ τριῶν ἐκ τῶν κίωνων, τῶν δύο ἐξ Α πρώτων (Ε καὶ ΣΤ) τῆς Β κιονοστοιχίας καὶ τοῦ δευτέρου (Ρ) τῆς Ν, διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ ἀκριβὴς θέσις των ἦτο βεβαία, ἀφ' ἑτέρου δὲ εὐρέθησαν αἱ μαρμαρίναι βάσεις των καὶ τὰ κιονόκρανα τῶν κίωνων ΣΤ καὶ Ρ.

α) Τέμπλον. Εὐθυγραμμίσθη κατ' ἀρχὴν τὸ μεταξὺ τῶν δύο στυλοβατῶν τμήμα τῆς βάσεως τοῦ τέμπλου, τὸ ὅποιον εἶχεν ὑποχωρήσει ± 0.02 μ. Ἀπεκολλήθησαν οἱ ἐκ μαρμαρίου πλίνθοι καὶ ἐπανετοποθετήθησαν εἰς τὴν ἀρχικὴν των θέσιν, οὕτως ὥστε νὰ γίνῃ ἀκριβὴς ἀναστήλωσις τῶν θωρακίων καὶ τῶν πεσίσκων. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ὥς ἄνω ἐργασίας παρατηρήθησαν τὰ κάτωθι (εἰκ. 1):

— Τεμάχιον ἐκ σκοτεινοῦ χρώματος μαρμάρου. Ἐχει τοποθετηθῆ εἰς δευτέραν χρῆσιν (ὑπ' ἀριθ. 23).

— Τεμάχια ἐκ σκοτεινοῦ χρώματος μαρμάρου (ὑπ' ἀριθ. 24 - 26).

— Τεμάχιον νεκρικοῦ ἀναγλύφου στήλης ἐκ λευκοῦ μαρμάρου (ὑπ' ἀριθ. 27).

— Τεμάχια ἐκ λευκοῦ μαρμάρου. Ἐχουν χρησιμοποιηθῆ τοῦλάχιστον εἰς δευτέραν χρῆσιν (ὑπ' ἀριθ. 28 - 29).

— Τεμάχιον ἐκ σκοτεινοῦ χρώματος μαρμάρου χρησιμοποιηθὲν τοῦλάχιστον τετράκις (ὑπ' ἀριθ. 30).

— Τεμάχιον ἐκ σκοτεινοῦ χρώματος μαρμάρου (ὑπ' ἀριθ. 31 - 33).

— Τεμάχιον ἐκ σκοτεινοῦ χρώματος μαρμάρου χρησιμοποιηθὲν δὶς (ὑπ' ἀριθ. 34).

Μετὰ τὸ πέρας τῆς ὡς ἄνω ἐργασίας συνεκολλήθησαν καὶ ἀνεστηλώθησαν τὰ εὑρεθέντα τεμάχια τῶν δύο θωρακίων καὶ οἱ τέσσαρες πεσίσκοι. Ἀπαν τὸ ἀναστηλωθὲν ὑλικὸν τοῦ τέμπλου εὑρέθη ὀλίγον κατ' ὀλίγον διάσπαρτον ἐντὸς τοῦ χώρου τῆς ἀνασκαφῆς ὡς κάτωθι (εἰκ. 1 καὶ πίν. 341α-β):

1. Πρὸ τῆς κόγχης τοῦ βορείου κλίτους.
2. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ νότιου.
- 3 - 4. Ἐπεστρωμένα εἰς δευτέραν χρῆσιν ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ ἱεροῦ βήματος.
5. Ἐχρησιμοποιήθη ὡς κάλυψις τοῦ τάφου 3.
- 6 - 7. Εὑρέθησαν ἐντὸς τοῦ διακονικοῦ.
8. Εὑρέθη ἐντοιχισμένον εἰς τὸν δυτικὸν τοῖχον (Τ - 17) τοῦ διακονικοῦ.
9. Ἐχρησιμοποιήθη ὡς κάλυψις τοῦ τάφου 3.
10. Εὑρέθη ἐντὸς τοῦ διακονικοῦ.
11. Εὑρέθη ἐντὸς τοῦ χώρου XIV.
12. Εὑρέθη ἔξωθεν καὶ Α τῆς κόγχης τοῦ διακονικοῦ.
13. Ἐχρησιμοποιήθη ὡς ὑλικὸν διὰ τὴν ἀπόφραξιν τῆς ἀνατολικῆς θύρας τοῦ Ν κλίτους.
14. Ἐχρησιμοποιήθη ὡς κάλυψις τοῦ τάφου 3.
15. Εὑρέθη ἐπεστρωμένον εἰς δευτέραν χρῆσιν ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ ἱεροῦ βήματος.
16. Εὑρέθη ὄρθιον ὀπισθεν τῆς ἀγ. Τραπεζῆς τοῦ διακονικοῦ.
- 17 - 21. Ἐπεστρωμένα ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ ἱεροῦ βήματος.
22. Ἐχρησιμοποιήθη ὡς κάλυψις τοῦ τάφου 3.

Ἐπὶ τῆς διακεκοσμημένης δι' ἀναγλύφων ὁμολόγων πλαισίαν δυτικῆς ὀψέως τῶν δύο ἀκραίων πεσίσκων εἶχον ἀνοιχθῆ δύο ὅπαι καθέτως διατεταγμένα ἐντὸς τῶν ὁποίων εὑρέθησαν ὑπολείμματα τῶν σιδηρῶν βυσμάτων διὰ τὴν στερέωσιν τῶν θωρακίων τῶν φρασόντων τὸ μεταξὺ τέμπλου καὶ δευτέρου κίονος μετακίνιον (Ἡλ. Κόλλιας, ΑΕ 1973, σ. 152 - 153). Εἶναι φανερὸν λοιπὸν ὅτι οἱ ὡς ἄνω πεσίσκοι δὲν εἶχον κατασκευασθῆ ἐξ ἀρχῆς ὡς γωνιαῖοι, μὴ ἔχοντες ἐγκοπὰς διὰ τὴν στήριξιν θωρακίων ἐπὶ τῶν δύο ἐκ τῶν συνεχομέ-

νων πλευρῶν των, ὡς συνέβαινε εἰς τὸ τέμπλον τῆς βασιλικῆς τοῦ Χαλινάδου Λέσβου (Ἀ. Ὁρλάνδος, Παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τοῦ Χαλινάδου Λέσβου, ABME Γ, 1937, σ. 122 - 123, εἰκ. 7). Εἶναι προφανὲς λοιπόν, ὅτι ἔχουν χρησιμοποιοῦν εἰς δευτέραν χρῆσιν. Ἡ αὐτὴ πιθανότης ὑπάρχει καὶ διὰ τοὺς δύο μέσους πεσσίσκους τῆς ὥραιας πύλης. Ἐπὶ τῶν πρὸς τὸ ἄνοιγμα τῆς θύρας ὕψεων ἀμφοτέρων ὑπάρχουν δύο ὁπαί, εἰς τὸ ἄνω καὶ κάτω ἄκρον των, μὲ ἴχνη τῶν σιδηρῶν στροφιγγῶν βημοθύρων. Εἶναι φανερόν ὅμως ἐκ τῆς παρὰ τὸν νότιον πεσσίσκον ὁπῆς διὰ τὸν κάθετον μοχλὸν ἀσφαλείας καὶ ἐκ τῶν καμπύλων ἰχνῶν ἐπὶ τοῦ κατωφλίου, ὅτι τὸ βημόθυρον ἦτο μονόφυλλον καὶ ὅτι ἦτο προσηρμοσμένον ἐπὶ τοῦ βορείου πεσσίσκου.

β) Κίονες (πίν. 341α - β). Ἀνεστηλώθησαν τρεῖς ἐκ τῶν κίωνων, εἰς τὴν βορείαν κιονοστοιχίαν ὁ πρῶτος (ΣΤ) ἀπὸ Α καὶ ὁ δεύτερος (Ε) καὶ εἰς τὴν νοτίαν ὁ δεύτερος (Ρ) ἀπὸ Α. Ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι ἡ βάσις τοῦ κίονος Ε ἔχει διάμετρον 0.39 μ. καὶ ἡ διάμετρος τῆς κάτω ἐπιφανείας τοῦ κορμοῦ τοῦ ἔχει διάμετρον μόνον 0.345 μ., ἐνῶ τὸ ἀντίθετον συμβαίνει μὲ τὸν κίονα Ρ, ἡ βάσις τοῦ ὁποίου ἔχει διάμετρον 0.36 μ. καὶ ἡ κάτω ἐπιφάνεια τοῦ κορμοῦ τοῦ 0.38 μ.

Ἐὰν δὲν ὑπῆρχον τὰ κεχαραγμένα σύμβολα ἐπὶ τῶν μελῶν τῶν κίωνων (βάσιν καὶ κορμόν), ἡ ὡς ἂν παρατηρηθεῖσα δυσαναλογία θὰ μᾶς ἔκαμε νὰ ἀμφιβάλωμεν διὰ τὴν συσχέτισίν των.

Ἐστερεώθησαν ἐπίσης αἱ δυτικαὶ παραστάδες ἀμφοτέρων τῶν στυλοβατῶν τοῦ νοτίου ἐξωτερικοῦ τοῖχου τῆς βασιλικῆς.

IV. Εἰς Φουρνὶ Ἀρχανῶν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ὑψηγγοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Ἰ. Σακελλαράκη ἐγένοντο διὰ τοῦ ἀρχιτεχνίτου τῆς Ἑταιρείας Χαρ. Σφακιανᾶκη μεγάλης κλίμακος στερεωτικαὶ ἐργασίαι, κυρίως κατὰ τὸν μυκηναϊκὸν ταφικὸν περίβολον ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ διάφορα ἄλλα ταφικὰ κτήρια (π.χ. πίν. 342β), ὡς ἐπίσης καὶ ἐργασίαι διαμορφώσεως τοῦ χώρου, ἐργασίαι ἀπαραίτητοι διὰ τὴν συντήρησιν, τὴν προσπέλασιν καὶ τὴν ἐν γένει μελέτην τοῦ νεκροταφείου εἰς Φουρνί. Διὰ τῶν ἐργασιῶν τούτων, κυρίως δὲ διὰ τῆς νέας ἀνασκαφικῆς ἐρεῦνης, κατέστη πλέον ἐκδηλὸς ἡ σπουδαιότης τοῦ μινωικοῦ νεκροταφείου τῶν Ἀρχανῶν.

V. Εἰς Ζάκρον ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ καθηγητοῦ Νικολάου Πλάτωνος ἐγένοντο ἐκτεταμέναι ἐργασίαι στερεώσεως καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ ἀνακτόρου, εἰς τὸν μεταλλευτικὸν κλίβανον καὶ εἰς τὰς κόγχας τοῦ νέου νεοανακτορικοῦ κτηρίου τῆς Ὀδοῦ λιμένος, ἐπεσκευάσθησαν οἱ δύο ξύλινοι ἀνασκαφικοὶ οἰκίσκοι καὶ ἐταξινομήθη τὸ ἐπὶ τόπου παραμεῖναν ἀρχαῖον ὑλικὸν διὰ κονδυλίου διατεθέντος ὑπὸ τῆς Γενικῆς Διευθύνσεως Ἀρχαιοτήτων καὶ Ἀναστηλώσεως.

VI. Διὰ τοῦ Κέντρου Συντηρήσεως Ἀρχαιοτήτων ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ καθηγ. Δημ. Πάλλα ἐγένετο συντήρησις τῶν τοιχογραφιῶν ἐκ τάφου τοῦ ἀρχαίου νεκροταφείου **Κορίνθου.**

VII. Εἰς **Κουκουνάραν** Μεσσηνίας ἐγένετο διὰ τοῦ ἀρχιτεχνίτου τῆς Ἐταιρείας Χαρ. Σφακιανῆς ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ ἐπικ. καθηγ. Γ. Κορρέ ὑποστύλωσις τῶν ἀνασκαφέντων θολωτῶν τάφων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΟΡΦΩΤΙΚΗ ΔΡΑΣΙΣ

Ἡ δημοσιευτικὴ δρᾷσις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας συνεχίσθη καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1975 ἐποπτεῖα τῆς Ἐπιτροπῆς Δημοσιευμάτων ἀποτελουμένης ἐκ τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου καθηγητοῦ κ. Ἀν. Ὁρλάνδου, τῶν Ἀντιπροέδρων ἀειμνήστου καθηγ. Ν. Κοντολέοντος καὶ κ. Σ. Καρούζου καὶ τῶν Συμβούλων κ. Β. Καλλιπολίτη καὶ Ν. Ζαφειροπούλου, διὰ τοῦ Γραφείου Δημοσιευμάτων αὐτῆς ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ πτυχιούχου τῆς Ἀρχαιολογίας κ. Ἀντωνίου Χριστοδούλου.

Περὶ οὐδικὰ Δημοσιεύματα

- α) Ἐπερατώθη καὶ ἐκυκλοφορήθη ὁ τόμος τῶν ΠΑΕ τοῦ 1973.
- β) Ἐπερατώθη καὶ ἐκυκλοφορήθη ἡ ΑΕ τοῦ 1974.
- γ) Ἐπερατώθη ἡ στοιχειοθεσία τῶν τόμων τῶν ΠΑΕ τοῦ 1974 καὶ ἤρχισεν ἡ στοιχειοθεσία τῆς ΑΕ τοῦ 1975.

«Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας»

α) Ἐξετυπώθη καὶ ἐκυκλοφορήθη τὸ ὑπ' ἀριθ. 80 βιβλίον τοῦ ἀρχιτέκτονος Εὐστ. Στίκα, Ὁ κτίτωρ τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς Ὁσίου Λουκᾶ.

β) Ἐξετυπώθησαν καὶ ἐκυκλοφορήθησαν οἱ Α' καὶ Β' τόμοι (κεῖμενον) τοῦ ὑπ' ἀριθ. 81 βιβλίου τοῦ καθηγ. Γ. Ε. Μυλωνᾶ, Τὸ Δυτικὸν Νεκροταφεῖον τῆς Ἐλευσῖνος.

γ) Ἦρχισε καὶ ἐπερατώθη ἡ ἐκτύπωσις τῆς ὑπ' ἀριθ. 82 ἐναισίμου διατριβῆς τῆς ἐφόρου ἀρχαιοτήτων Ἰουλ. Κουλεϊμάνη - Βοκοτοπούλου. Χαλκαῖ κορινθιουργεῖς πρόχοι.

δ) Ἦρχισε καὶ ἐπερατώθη ἡ ἐκτύπωσις τοῦ ὑπ' ἀριθ. 85 βιβλίου τῶν καθηγ. Ν. Πλάτωνος - W. C. Brice, Ἐνεπίγραφοι πινακίδες καὶ πίθοι Γραμμικοῦ συστήματος Α ἐκ Ζάχρου.

ε) Ἦρχισεν ἡ ἐκτύπωσις τοῦ ὑπ' ἀριθ. 83 βιβλίου τοῦ ὑφηγ. Ἀ. Ζώη, Βασιλικὴ Ι.

ς') Ἐπερατώθη ἡ στοιχειοθεσία τῆς ὑπ' ἀριθ. 84 ἐναισίμου διατριβῆς τοῦ

θεολόγου - φιλόλογου Ἰω. Βολανάκη, τὰ παλαιοχριστιανικὰ βαπτιστήρια τῆς Ἑλλάδος.

Ἐξ ἄλλου ἀνετυπώθη φωτομηχανικῶς τὸ ὑπ' ἀριθ. 24 βιβλίον τοῦ καθηγ. Γ. Ε. Μυλωνᾶ, Ἡ νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι (μετὰ προσθήκης).

« Ἀρχαῖοι τόποι καὶ Μουσεῖα τῆς Ἑλλάδος »

Ἦρχισε καὶ ἐπερατώθη ἡ στοιχειοθεσίᾳ τοῦ 7ου περὶ τῶν ἀνασκαφῶν Ἀκρωτηρίου Θήρας τεύχους τοῦ ἀειμνήστου καθηγ. Σπ. Μαρινάτου εἰς ἐλληνικὴν καὶ ἀγγλικὴν γλῶσσαν κεχωρισμένως.

Δι' ἅπαντα τὰ ἀνωτέρω δημοσιεύματα ἐδαπάνησεν ἡ Ἐταιρεία τὸ ποσὸν τῶν 3.745.415 δραχμῶν.

Κατὰ τὸ 1975 εἰσῆχθησαν εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ἐταιρείας τόμοι ἐν ὅλῳ 1237, ἐξ ὧν 815 ἐξ ἀγορᾶς, 284 ἐξ ἀνταλλαγῆς καὶ 133 ἐκ δωρεᾶς.

Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία ἔχουσα συναίσθησιν τῆς ἀποστολῆς της καὶ συμμετέχουσα εἰς τὴν πανελλήνιον κινητοποίησιν διὰ τὴν ἐθνικὴν δοκιμασίαν τῆς Κύπρου, ἤλθεν ἀρωγὸς εἰς τὴν σωτηρίαν τῶν ἀρχαίων τῆς μεγαλονήσου διὰ τοῦ ποσοῦ τῶν 2.000.000 δρχ. κατόπιν ὁμοφώνου ἀποφάσεως τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου.

Συνέχισεν ἐπίσης ἡ Ἐταιρεία δι' εἰδικοῦ συνεργείου τὴν ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐποπτείαν τοῦ Γεν. Γραμματέως αὐτῆς περαιτέρω σύνταξιν βιβλιογραφίας τῶν Μονῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν σύνταξιν τοῦ Εὐρετηρίου τῆς Β' περιόδου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος ἐνῶ παραλλήλως συνέδραμεν εἰς τὴν ἐν διεθνεί συνεργασίᾳ παρασκευαζομένην ἔκδοσιν τοῦ «Εἰκονογραφικοῦ Λεξικοῦ τῆς Κλασσικῆς Μυθολογίας».

Συνεχίζουσα τὴν μορφωτικὴν της δράσιν ἡ Ἐταιρεία καὶ κατὰ τὸ 1975 ἐνίσχυσε τὴν εἰς Γαλλίαν σπουδάζουσαν ἐπιμελήτριαν ἀρχαιοτήτων Εὐτυχίαν Κουρκουτίδου διὰ χρηματικοῦ ποσοῦ δρχ. 25.000, τὸν χημικὸν τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου Κ. Ἀσημενὸν διὰ ποσοῦ δρχ. 6.490 ὡς ἐξόδων μεταβάσεώς του εἰς Δυτ. Γερμανίαν καὶ τὸν ἐπιμελητὴν ἀρχαιοτήτων Κ. Τσάκον διὰ ποσοῦ δρχ. 20.000 ὡς ὑποτροφίας χάριν σπουδῶν εἰς Δυτ. Γερμανίαν.

Συμμετέχουσα ἡ Ἀρχαιολ. Ἐταιρεία εἰς τὴν ἐπὶ διεθνoὺς πεδίου ἐπιστημονικὴν ἔρευναν ἀντεπροσωπεύθη εἰς τὴν Διεθνῇ Συνάντησιν Στρογγύλης Τραπεζίης εἰς Λυὸν διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ βυζ. ἀρχαιοτήτων Κ. Γαλλῆ καταβαλοῦσα ποσὸν 12.000 δρχ. Ἐξ ἄλλου διὰ ποσοῦ 10.000 δρχ. ἐκάλυψεν ἡ Ἐταιρεία τὰ ἐξόδα μεταβάσεως τοῦ χημικοῦ μηχανικοῦ τοῦ Ἐθν. Μουσείου Δημ. Χαράλαμπους εἰς Στοκχόλμην διὰ συμμετοχὴν του εἰς τὸ Διεθνὲς Συνέδριον Συντηρήσεως Ἀρχαιοτήτων.

Ἐνίσχυσεν ὡσαύτως ἡ Ἐταιρεία τὰς βιβλιοθήκας τῶν Μουσείων τοῦ Κρά-

τους οὐ μόνον διὰ τῶν ἐκδόσεων αὐτῆς ἐσταχωμένων, ἀλλὰ καὶ δι' ἀγορᾶς εἰδικῶν ἐπιστημονικῶν συγγραμμάτων.

Εἰς τὸν ξενῶνα τῆς Ἑταιρείας ἐφιλοξενήθησαν οἱ κάτωθι Ἕλληνες καθηγηταὶ ἔφοροι καὶ ἐπιμεληταὶ ἀρχαιοτήτων ὡς καὶ ἄλλοδαποὶ καθηγηταὶ καὶ σπουδασταὶ τῆς Ἀρχαιολογίας. Ἕ λ λ η ν ε ς : Φώτ. Πέτσας, Χρ. Χρήστου, Χρ. Μαυροπούλου-Τσιούμη, Μ. Μπορμπουδάκης, Νικ. Νικονᾶνος, Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, Χαρ. καὶ Δήμ. Μπακιρτζῆ, Θεοχ. Παζαράς, Διαμ. Τριαντάφυλλος, Κων. Γαλλῆς, Ἰω. Τουράτσογλου, Χαρ. Κριτζᾶς, Στυλ. Παρλαμᾶ, Δημ. Τριανταφυλλόπουλος, Β. Καραγιώργης, Δ. Χρήστου. Ἀ λ λ ο δ α π ο ί : P. Kos, F. Koszegi, Em. Condurachi, I. Visy, M. Sharif, I. Andreescu, H.-M. Salehi.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

Α' ΤΑΚΤΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ

ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1975

Ἐν Ἀθήναις τῇ 13 Ἀπριλίου τοῦ χιλιοστοῦ ἑκατοστοῦ ἐβδομηκοστοῦ πέμπτου ἔτους, ἡμέρᾳ τῆς ἐβδομάδος Κυριακῇ, ὥρᾳ 9.30' ἀκριβῶς, συνήλθον ἐν τῷ μεγάρῳ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, Ἐλευθ. Βενιζέλου 22, ἐκ τῶν ἐταίρων αὐτῆς οἱ ἐν τῷ ἐκλογικῷ καταλόγῳ τοῦ ἔτους 1975 ὑπ' αὐξ. ἀριθ. 19 Γεώργιος Βέλτσος, 96 Κωνσταντῖνος Κτιστόπουλος, 81 Νικόλαος Κοντολέων, 153 Ροζαλίνδῃ Παπαντωνίου, 207 Νικόλαος Χαρλαύτης, 195 Χάρης Τούλ, 196 Ἰωάννης Τραυλός, 59 Βασίλειος Καλλιπολίτης, 125 Κωνσταντῖνος Μπίτζιος, 202 Νικόλαος Τωμαδάκης, 120 Δημοσθένης Μιράσγεζης, 46 Γεώργιος Ἡλιοπουλος, 164 Βασίλειος Πετράκος, 18 Μαρία Βελουδίου, 84 Στυλιανὸς Κορρές, 119 Ἰωάννης Μηλιάδης, 2 Κωνσταντῖνος Ἀδαμίδης, 165 Φώτιος Πέτσας, 141 Ἀναστάσιος Ὀρλάνδος, 189 Κωνσταντῖνος Συριόπουλος, 65 Παῦλος Κανελλόπουλος, 105 Βασίλειος Λαμπρινουδάκης, 44 Ἀντώνιος Ζώης, 60 Ἀθηνᾶ Καλογεροπούλου, 48 Μαρία Θεοχάρη, 78 Γεράσιμος Κονιδάρης, 70 Ἀπόστολος Καρανδρέας, 146 Μαρία Παντελίδου, 83 Γεώργιος Κορρές, 178 Κωνσταντῖνος Σαραντόπουλος, 130 Νικόλαος Μπουφίδης, 142 Δημήτριος Πάλλας, 100 Θεόδωρος Κωνσταντίνου, 53 Θωμᾶς Καζαμιάς, 118 Διονύσιος Μεταξῆς - Μεσσηνέζης, 170 Ἀπόστολος Πουλόπουλος, 162 Κωνσταντῖνα Πέππα - Δελμούζου, 211 Ἄννα Χατζηνικολάου, 140 Ἀδαμαντία Οἰκονομίδου, 214 Παναγιώτης Χριστόπουλος, 25 Νικόλαος Γιαλούρης, 187 Εὐστάθιος Στίκας, ἥτοι ἐν ὅλῳ 42 ἐταῖροι, ἵνα συμφώνως πρὸς τὸ ἄρθρον 31 τοῦ Ὁργανισμοῦ, ἐκλέξωσι τὸ Προεδρεῖον τῆς Συνελεύσεως καὶ τὴν πενταμελῆ Ἐξελεγκτικὴν καὶ ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ Ἐπιτροπείαν διὰ τὸ ἀρξάμενον ἔτος 1975, ἀκούσωσι τὴν περὶ τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1974 ἔκθεσιν τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ Γεν. Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου συνταχθεῖσαν ἔκθεσιν περὶ τῶν πεπραγμένων τοῦ 1974.

Ὁ Πρόεδρος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑταιρείας Γεώργιος Ν. Βέλτσος ἐκήρυξε τὴν ἑναρξιν τῆς Συνεδρίας καὶ ἐκάλεσε τοὺς ἐταίρους εἰς ἐκλο-

γὴν τοῦ Προεδρείου τῆς Συνελεύσεως διὰ φανερᾶς ψηφοφορίας. Ἐξελέγησαν δὲ Πρόεδρος ὁ κ. Χάρης Τούλ, Ἀντιπρόεδρος ὁ κ. Κωνσταντῖνος Μπίτζιος, Α' Γραμματεὺς ὁ κ. Βασίλειος Πετράκος καὶ Β' Γραμματεὺς ἡ κ. Ἀθηνᾶ Καλογεροπούλου. Ὁ ἔκλεγεις Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως κ. Χάρης Τούλ ἠδ-
χαρίστησε τοὺς ἐταίρους ἐπὶ τῇ ἐκλογῇ του καὶ ἐνετείλατο νὰ ἀναγνωσθῇ ἡ ἔκ-
θεσις τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τοῦ
ἔτους 1974. Ὁ Γραμματεὺς τῆς Συνελεύσεως κ. Βασίλειος Πετράκος ἀνέ-
γνωσε τὴν ἔκθεσιν τῆς Ἐπιτροπείας φέρουσαν τὰς υπογραφὰς τῶν ἐλεγκτῶν
κ.κ. Κωνσταντίνου Ἀδαμίδη, Θεοδώρου Κωνσταντίνου καὶ Ἀποστόλου Που-
λοπούλου.

Περαινοῦσα τὴν ἔκθεσιν αὐτὴν ἡ Ἐπιτροπεία προέτεινεν, ὅπως ἡ Συνέ-
λευσις ἐγκρίνῃ τὴν διαχείρισιν τοῦ λήξαντος ἔτους 1974 ὡς ὀρθῶς γενομένην
καὶ ἐπικυρώσῃ τὸν ἰσολογισμόν καὶ ἀπολογισμόν τοῦ ἔτους τούτου.

Ἡ Συνέλευσις ἀπεδέξατο τὴν πρότασιν τῆς Ἐπιτροπείας καὶ ἐπεκύρωσε τὸν
ἰσολογισμόν καὶ ἀπολογισμόν τοῦ ἔτους 1974.

Μετὰ τὴν ἔγκρισιν καὶ ἐπικύρωσιν τῆς ἐκθέσεως τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπι-
τροπῆς ὁ Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως κ. Χάρης Τούλ ἐκάλεσε τοὺς ἐταίρους
πρὸς ἐκλογὴν τῆς πενταμελοῦς Ἐξελεγκτικῆς καὶ ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ
Ἐπιτροπείας διὰ τὸ ἀρξάμενον ἔτος 1975.

Ὅρισθέντων ψηφολεκτῶν τῶν κυρίων Γεωργίου Κορρέ καὶ Βασιλείου Λαμ-
πρινουδάκη προσήλθον, ἀναγινωσκόμενου τοῦ ἐκλογικοῦ καταλόγου καὶ ἐψή-
φισαν ἐταῖροι 42, γενομένης δὲ διαλογῆς ὡς μέλη τῆς Ἐξελεγκτικῆς καὶ ἐπὶ
τοῦ Προϋπολογισμοῦ Ἐπιτροπείας ἔλαβον: Κων. Ἀδαμίδης ψήφους 42,
Ἰωάν. Δημαρᾶς ψήφους 40, Θεόδ. Κωνσταντίνου ψήφους 40, Ἀστέριος Νταῆς
ψήφους 41, Παναγιώτης Χριστόπουλος ψήφους 35, Παῦλος Κανελλόπουλος
ψήφους 2, Ἀπ. Πουλόπουλος ψήφους 3, Γεώργ. Πεσματζίου ψήφον 1,
Δημήτριος Πάλλας ψήφον 1, Κων. Κτιστόπουλος ψήφον 1.

Κατὰ ταῦτα ἐξελέγησαν μέλη τῆς Ἐξελεγκτικῆς καὶ ἐπὶ τοῦ Προϋπολογι-
σμοῦ Ἐπιτροπείας διὰ τὸ τρέχον ἔτος 1975 οἱ κύριοι Κωνσταντῖνος Ἀδαμίδης,
Ἰωάννης Δημαρᾶς, Θεόδωρος Κωνσταντίνου, Ἀστέριος Νταῆς, Παναγιώτης
Χριστόπουλος.

Εἵτα ὁ Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως κ. Χάρης Τούλ ἐκάλεσε τὸν Γεν. Γραμ-
ματέα τοῦ Συμβουλίου, ὅπως προβῇ εἰς ἀνακοίνωσιν τῆς ὑπ' αὐτοῦ συνταχθεί-
σης ἐκθέσεως περὶ τῶν πεπραγμένων τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1974.

Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς ἐκθέσεως ὑπὸ τοῦ Γεν. Γραμματέως τοῦ Συμβου-

λίου ὁ Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως ἐκφράζει τὰ συγχαρητήρια τῆς Συνελεύσεως πρὸς τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον διὰ τὴν γενομένην ἐθνικὴν ἐργασίαν. Εἶτα ἡ Συνέλευσις διελύθη περὶ ὥραν 12 καὶ 15'.

‘Ο Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως
ΧΑΡΗΣ ΤΟΥΛ

‘Ο Α’ Γραμματεὺς
ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΠΕΤΡΑΚΟΣ

‘Ο Ἀντιπρόεδρος
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΗΤΤΖΙΟΣ

‘Η Β’ Γραμματεὺς
ΑΘΗΝΑ ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΥ

Οἱ ψηφοδέκται
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΟΡΡΕΣ
ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΛΑΜΠΡΙΝΟΥΔΑΚΗΣ

Β' ΤΑΚΤΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1975

Τὴν 20 Ἀπριλίου 1976, ἡμέραν Κυριακὴν καὶ ὥραν 10 π.μ. ἀκριβῶς συνήλθον ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Προέδρου τῆς Συνελεύσεως κ. Χάρη Τούλ ἐν τῷ Μεγάρῳ τῆς Ἑταιρείας οἱ ἐν τῷ παρόντι ἀναφερόμενοι ἐταῖροι αὐτῆς, ἵνα συμφώνως πρὸς τὰ ἄρθρα 7 καὶ 8 τοῦ Ὁργανισμοῦ ἐκλέξωσι τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τῆς Ἑταιρείας διὰ τὴν τριετίαν 1975 - 1977.

Τῆς συνεδρίας ἀρξαμένης τὴν 10 π.μ. ἀναγινώσκονται καὶ ἐπικυροῦνται τὰ πρακτικὰ τῆς προηγούμενης Συνελεύσεως τῆς 13 Ἀπριλίου 1975, μεθ' ὃ ὁ Πρόεδρος κ. Χάρης Τούλ, παρισταμένων τοῦ Ἀντιπροέδρου κ. Κωνσταντίνου Μπίτζιου, τοῦ Α' Γραμματέως κ. Βασιλείου Πετράκου, τῆς Β' Γραμματέως κ. Ἀθηνᾶς Καλογεροπούλου, τῶν ψηφοδεκτῶν κ.κ. Γεωργίου Κορρέ καὶ Βασιλείου Λαμπρινουδάκη καὶ τῶν Μελῶν τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας κ.κ. Κωνσταντίνου Ἀδαμίδη, Θεοδώρου Κωνσταντίνου καὶ Παναγιώτου Χριστοπούλου καὶ ἐκ τῶν ἐν τῷ ἐκλογικῷ καταλόγῳ ἀναγραφομένων ἐταίρων οἱ: 96 Κωνστ. Κτιστόπουλος, 142 Δημ. Πάλλας, 54 Κωνστ. Καλίτσης, 125 Κωνστ. Μπίτζιος, 34 Χαράλ. Διαπούλης, 19 Γεώργ. Βέλτσος, 148 Στυλ. Παπαδόπουλος, 81 Νικόλ. Κοντολέων, 18 Μαρία Βελουδίου, 144 Γεώργ. Παναγιωτόπουλος, 152 Γεώργ. Παπαντωνίου, 48 Μαρία Θεοχάρη, 174 Αἰλιτ. Ρωμιοπούλου, 76 Περικλῆς Κόλλας, 156 Ἰωάν. Παπασταύρου, 2 Κωνστ. Ἀδαμίδης, 195 Χάρης Τούλ, 200 Ἰωάννης Τσαντίλας, 59 Βασίλ. Καλλιπολίτης, 100 Θεόδ. Κωνσταντίνου, 60 Ἀθηνᾶ Καλογεροπούλου, 141 Ἀναστ. Ὁρλάνδος,

87 Χάιδω Κουκούλη - Χρυσανθάκη, 35 Γεώργιος Δοντάς, 153 Ροζαλίνδη Παπαντωνίου, 118 Διον. Μεταξᾶς - Μεσσηνέζης, 167 Νικ. Πλάτων, 138 Χρήστος Ντούμας, 47 Πέτρος Θέμελης, 50 Ἀντιγόνη Θρεψιάδη, 193 Θησεύς Τζανετάτος, 83 Γεώργ. Κορρές, 129 Χαράλ. Μπούρας, 119 Ἰω. Μηλιάδης, 84 Στυλ. Κορρές, 124 Λουκᾶς Μπενάκης, 120 Δημοσθ. Μιράσγεζης, 170 Ἀπόστ. Πουλόπουλος, 116 Γεώργ. Μέγας, 42 Νικόλ. Ζαφειρόπουλος, 164 Βασ. Πετράκος, 165 Φώτιος Πέτσας, 46 Γεώργ. Ἡλιόπουλος, 169 Ἰω. Πολυγένης, 31 Ἀθαν. Δασκαρόλης, 44 Ἀντ. Ζώης, 122 Νικόλ. Μουτσόπουλος, 74 Δημ. Κεραμόπουλος, 88 Ἰουλ. Κουλεϊμάνη-Βοκοτοπούλου, 86 Δημ. Κοσμόπουλος, 105 Βασίλειος Λαμπρινουδάκης, 214 Παναγ. Χριστόπουλος, 207 Νικόλ. Χαρχαύτης, 204 Βαρβάρα Φιλιππάκη, 140 Ἀδαμ. Οἰκονομίδου, 103 Δημήτρ. Λαζαρίδης, 65 Παῦλος Κανελλόπουλος, 180 Ἐρρίκος Σκάσσης, 77 Ἡλ. Κόλλιας, 127 Ἐμμ. Μπουρμπουδάκης, 58 Πέτρος Καλλιγᾶς, 133 Γεώργ. Μυλωνᾶς, 53 Θωμᾶς Καζαμίας, 185 Ἐβη Στασινοπούλου - Τουλούπα, 20 Σπυρ. Βοβολίνης, 154 Κωνστ. Παπαπάνος, 8 Ἀγγελικὴ Ἀνδρειωμένου, 45 Καλλιόπη Ζώρα, 80 Εὐρυδ. Κοντολέοντος, 166 Γεώργ. Πλατῆς, 197 Περικλ. Τριανταφυλλίδης, 38 Νικ. Δρανδάκης, 126 Κων. Μπόνης, 184 Χριστ. Σταθάτου, 209 Ἀθαν. Χατζηκαλίδης, 94 Ἡλ. Κριμπᾶς, 128 Δημ. Μπότσαρης, 51 Σπυρ. Ἰακωβίδης, 52 Ἀθηνᾶ Ἰακωβίδου, 30 Σωτ. Δάκαρης, 178 Κων. Σαραντόπουλος, 6 Εὐάγ. Ἀναργύρου, 175 Ἰω. Σακελλαράκης, 150 Γεώργ. Παπαθανασόπουλος, 114 Εὐθ. Μαστροκώστας, 13 Θωμᾶς Βαλάσης, 40 Νικόλ. Ἐξάρχος, 90 Ἐλ. Κουνουπιώτου - Μανωλέσου, 99 Γρηγ. Κωνσταντινόπουλος, 70 Ἀπόστ. Καρανδρέας, 155 Δημ. Παπαστάμου, 172 Εὐαγγ. Πρωτονοταρίου-Δειλάκη, 39 Φανή Δροσογιάννη - Κουτσοκώστα, 25 Νικ. Γιαλούρης, 211 Ἄννα Χατζηνικολάου, 101 Ἰωάννα Κωνσταντίνου, 194 Ἰω. Τζεδάκις, 196 Ἰω. Τραυλός, 112 Γεώργ. Μαριδάκης, 92 Γεώργιος Κουρμούλης, 5 Στυλ. Ἀλεξίου, 162 Κωνστ. Πέππα - Δελμούζου, 149 Φωτεινὴ Παπαδοπούλου - Ζαφειροπούλου, 208 Ἐμμ. Χατζηδάκης, 56 Κωνστ. Καλλίας, 72 Σέμνη Καρούζου - Παπασπυρίδη, 161 Χρ. Πελεκίδης, 104 Παῦλ. Λαζαρίδης, 136 Μᾶρκος Νομικός, 78 Γεράσ. Κονιδάρης, 203 Κάντω Φατούρου - Ἡσυχάκη, 158 Κωνστ. Παπαφλέσσας, 95 Κωνστ. Κριμπᾶς, 163 Γεώργ. Πεσματζίδου, 146 Μαρία Παντελίδου, 202 Νικ. Τωμαδάκης, 181 Γεώργ. Σολομωνίδης, 3 Ὁλγα Ἀλεξανδρῆ, 132 Μαρία Μπρούσαρη, 67 Θεοδ. Καράγιωργα - Σταθακοπούλου, 187 Εὐστ. Στίκας, 134 Παῦλος Μυλωνᾶς, 89 Ἰω. Κουμανούδης, 29 Κωστῆς Δαβάρας, 71 Χρυσούλα Καρδαρᾶ, 190 Μαρία Σωτηρίου, 106 Γεώργ. Λάμπας, 57 Μαρῖνος Καλλιγᾶς, 97 Ἀδωνις Κύρου.

Ὁ Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως ἐκήρυξε τὴν ἑναρξιν τῆς ψηφοφορίας, καθ' ἣν προσῆλθον οἱ ὡς ἔνω 129 ἐταῖροι.

Τὴν 13 ὥραν, μὴ ὑπάρχοντος ἐτέρου ψηφοφόρου, ὁ Πρόεδρος ἐκήρυξε τὴν λήξιν τῆς ψηφοφορίας καὶ ἐκάλεσεν ὡς ψηφοδέκτας τοὺς κυρίους Γεώργιον

Κορρέν καὶ Βασίλειον Λαμπρινουδάκην μεθ' ὃ καταμετρηθέντων τῶν ἐν τῇ κάλπῃ ψηφοδελτίων καὶ εὑρεθέντων ψηφοδελτίων 129 (ἐκατὸν εἴκοσι ἐννέα) ἤρξατο ἡ διαλογία, καθ' ἣν ἔλαβον ψήφους οἱ κύριοι Ἀναστ. Ὁρλάνδος 118, Γεώργ. Βέλτσος 98, Νικ. Κοντολέων 95, Παναγ. Ζέπος 87, Κων. Κτιστόπουλος 79, Παῦλος Κανελλόπουλος 73, Δημοσθ. Μιράσγεζης 69, Μαρῖνος Καλλιγᾶς 65, Νικ. Πλάτων 50, Δημ. Λαζαρίδης 43, Γεώργ. Δοντᾶς 42, Δημ. Πάλλας 40, Χαρ. Μπούρας 37, Ν. Ζαφειρόπουλος 11, Στυλ. Κορρές 15, Νικ. Γιαλούρης 13, Ἐμμ. Χατζηδάκης 9, Ἰ. Μηλιάδης 9, Ἰω. Τραυλὸς 7, Ἀντ. Ζώης 4, Μ. Μιτσὸς 4, Γ. Μαριδάκης 3, Γ. Μυλωνᾶς 3, Δημ. Κουρέτας 2, Ἰω. Πολυγένης 2, Γ. Λάππας 1, Γρηγ. Κωνσταντινόπουλος 1, Κων. Ἀλεξανδρῆς 1, Χρ. Σταθάτου 1, Θ. Κωνσταντίνου 1, Γ. Κονιδάρης 1, Μ. Βελουδίου 1, Δημ. Κορωναῖος 1, Σπυρ. Μαρκεζίνης 1, Παναγιώτης Κανελλόπουλος 1, Ἰω. Ζαφειρόπουλος 1, Σέμνη Καρούζου 1, Θωμᾶς Καζαμίας 1, Ἀδωνις Κύρου 1, Μ. Θεοχάρη 1, Ἰω. Κουμανούδης 1, Μαρία Σωτηρίου 1, Νικ. Δρανδάκης 1, Εὐστ. Στίκας 1, Σπυρ. Βοβολίνης 1, Κων. Μπόνης 1, Ἀστ. Ντάης 1, Περιελῆς Τριανταφυλλίδης 1.

Μετὰ ταῦτα ὁ κ. Πρόεδρος ἀνεκοίνωσεν, ὅτι ἐξελέγησαν μέλη τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου διὰ τὴν τριετίαν 1975 - 1977, κατ' ἀλφαβητικὴν σειρὰν ἐπωνύμων οἱ ἐξῆς ἐταῖροι: Βέλτσος Γεώργιος, Ζέπος Παναγιώτης, Καλλιγᾶς Μαρῖνος, Κανελλόπουλος Παῦλος, Κοντολέων Νικόλαος, Κτιστόπουλος Κωνσταντῖνος, Μιράσγεζης Δημοσθένης, Ὁρλάνδος Ἀναστάσιος.

Μεθ' ὃ ἀνεγνώσθησαν καὶ ἐπεκυρώθησαν καὶ ὑπεγράφησαν τὰ Πρακτικὰ ταῦτα καὶ ἐλύθη ἡ Συνεδρία περὶ ὥραν 14.45' μ.μ.

Ὁ Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως

ΧΑΡΗΣ ΤΟΥΤΑ

Ὁ Ἀντιπρόεδρος

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΠΙΤΖΙΟΣ

Τὰ Μέλη τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΑΔΑΜΙΔΗΣ

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ

Ὁ Α' Γραμματεὺς

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΠΕΤΡΑΚΟΣ

Ὁ Β' Γραμματεὺς

ΑΘΗΝΑ ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΥ

Οἱ ψηφολέκται

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΟΡΡΕΣ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΛΑΜΠΡΙΝΟΥΔΑΚΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 5'

ΕΚΘΕΣΙΣ

ΤΗΣ ΕΞΕΛΕΓΚΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΠΙ ΤΟΥ ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΥ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑΣ
ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΕΩΣ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1975

Κύριε Πρόεδρε,

Οί υπογεγραμμένοι, αποτελοῦντες τὴν Ἐξελεγκτικὴν Ἐπιτροπείαν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας διὰ τὸ ἔτος 1975, προσκληθέντες διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 283/27 - 4 - 1976 ἐγγράφου τοῦ κ. Προέδρου, ἐπελήφθημεν τοῦ ἐλέγχου τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τοῦ λήξαντος ἔτους 1975, ἐκ τῶν ταμειακῶν καὶ λογιστικῶν βιβλίων τῆς ὁποίας ἐξάγονται τὰ ἑξῆς ἀποτελέσματα:

ΜΕΡΟΣ 1

Α' Χρηματικὸν

Ταμείον

α) Χρέωσις

1.	Ὑπόλοιπον μετρητῶν ἐν τῷ Ταμείῳ τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὴν 31ην Δεκεμβρίου 1974	Δρχ.	2.025,60
2.	Ἀπὸ Ἑσοδα Γ. Προϋπολογισμοῦ 1/1/75 - 31-12 - 1975		11.361.991.—
3.	» Προὶδὸν ἐκποιήσεως 30 μετοχῶν Ἑθνικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος		534.080.—
4.	» Προὶδὸν κληρωθεισῶν ὁμολογιῶν		112.010.—
5.	» Ἀναλήψεις ἐξ Ἑθνικῆς Τραπεζῆς Α' no. 480042	»	3.395.788.—
6.	» Ἀναλήψεις ἐξ Ἑθνικῆς Τραπεζῆς Β' no. 480246		13.368.229.—
7.	» Ἑθνικὸν Ἰδρυμα Ἑρευνῶν, οἰκονομικὴ ἐνίσχυσις δι' ἔρευναν ὑπὸ κ. Ἀ. Ὁρλάνδου ..		30.000.—
8.	» Μεξικανὸν κ. Arango Arias, οἰκονομικὴ ἐνίσχυσις ἀνασκαφῶν Ζάκρου		104.650.—
	Εἰς μεταφορὰν	Δρχ.	30.601.086,60

ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΕΣΟΔΩΝ & ΕΞΟΔΩΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1975

Ε Σ Ο Δ Α

Ε Σ Ο Δ Α

ΕΣΟΔΑ		Είδος εσόδων	Προϋπολογισθέντα	Εισπραχθέντα	Διαφορά		Προϋπολογισμός		Είδος εξόδων	Προϋπολογισθέντα	Συμπληρωματικά πιστώσεις	Σύνολον	Πραγματοποιηθέντα	Διαφορά επί Ελαττον
Κεφάλ.	Άρθρον				Επί πλέον	Επί Ελαττον	Κεφάλ.	Άρθρον						
ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ Ι ΤΑΚΤΙΚΑ ΕΣΟΔΑ														
Α' Πρόσοδοι ακινήτου περιουσίας														
1α' - ε'	2	Μισθώματα	2.604.000.—	2.720.000.—	116.000.—	—	Α'	1-2	Μισθοί, επιδόματα διοικ. και επίσημ. προσωπικού ..	2.025.100.—	30.000.—	2.055.100.—	2.037.182.—	17.918.—
		Παραχώρησης αιθουσών διαλέξεων	70.000.—	75.000.—	5.000.—	—	Β'	1-2	» » βοηθ. και τεχνικού »	1.175.100.—	60.000.—	1.235.100.—	1.229.593.—	5.507.—
							Γ'	1	» » υπηρετ. προσωπ., οδηγ. κλπ.	1.071.100.—	145.000.—	1.216.100.—	1.164.703.50	51.396.50
							Δ'	1-3	Έξοδα κινήσεως κλπ., λειτουργίας γραφείων, ήτοι θέρμανσης, φωτισμός, υδρευσης, καθαριότης, Τ.Τ., στολάι κλητήρων κλπ., δικαστικά εν γένει	685.100.—	40.000.—	725.100.—	682.652.50	42.447.50
Β' Πρόσοδοι κινητής περιουσίας														
1α' - δ'	2α' - ια'	Μερίσματα μετοχών	3.115.200.—	3.167.574.—	52.374.—	—	Δ'	4α' - η'	Έξοδα κινητής και ακινήτου περιουσίας					
	3	Τοκομερίδια όμολογιών	51.500.—	80.049.—	28.549.—	—			Συντήρησης μεγάρου, άμοιβή συντηρητών έργασιών, επιπλώσεις, φόροι Δημοσίου και Δήμου, ασφάλιστρα, φύλακτρα χρεογράφων, ποσοστά εισπρακτορος κλπ.	916.000.—	135.000.—	1.051.000.—	467.158.50	583.841.50
		Τόκοι καταθέσεων παρ' Εθνικῆς Τραπεζῆς εἰς πρώτην ζήτησιν, κλπ.	10.000.—	13.706.—	3.706.—	—								
Γ' Αντίτιμον δημοσιευμάτων														
1 - 3		Αντίτιμον πώλησεως αντιτύπων ΑΕ, ΠΑΕ, Έργου κλπ. δημοσιευμάτων και Όδηγών αρχαίων τόπων	700.100.—	1.049.640.—	349.540.—	—	Ε'		Έξοδα Βιβλιοθήκης					
Δ' Εισφοραί - Δικαιώματα														
1		Υποχρεωτική έτησια εισφορά έταίρων και τέλη έγγραφῆς	15.000.—	24.750.—	9.750.—	—	Σ'	1	Εμπλουτισμός Βιβλιοθήκης κλπ. έξοδα	300.000.—	100.000.—	400.000.—	385.862.—	14.138.—
2		Συμμετοχή τῆς Ἑταιρείας ἐπὶ τῶν καθαρῶν κερδῶν τῶν Κρατικῶν Λαχείων	3.000.000.—	3.000.000.—	—	—	1-6		Εκπλήρωσις τοῦ σκοποῦ τῆς Ἑταιρείας					
3		Εκ δωρεῶν και κληροδοτημάτων	100.—	5.000.—	4.900.—	—			Ανασκαφαί, άπαλλοτριώσεις, αναστήλωσις αρχαίων μνημείων, άνέγερσις και επισκευή Μουσείων, εμπλουτισμός βιβλιοθηκών Μουσείων κλπ.	2.080.000.—	390.000.—	2.470.000.—	2.042.355.—	427.645.—
4		Εκ δωρεῶν ἐπὶ εἰδικῷ σκοπῷ	100.—	150.000.—	147.900.—	—	Z'		Δημοσιεύματα ἐν γένει					
Ε' Απρόβλεπτα έσοδα														
1 - 3		Διάφορα και άπρόβλεπτα έσοδα	30.200.—	61.882.—	31.682.—	—	1-4		Έξοδα εκδόσεως ΑΕ, ΠΑΕ, Έργου, μελετών, διατριβών, άποζημιώσεις συγγραφέων κλπ.	3.950.000.—	80.000.—	4.030.000.—	3.804.203.—	225.797.—
Σ' Έσοδα παρελθόντων οικονομικών έτών														
1		Υπόλοιπα Δης τριμηνίας 1974 ἐκ τῆς συμμετοχῆς μας εἰς τὰ κέρδη τῶν Κρατικῶν Λαχείων	1.000.000.—	1.000.000.—	—	—	H'	1-3	Οικονομικά ἐνισχύσεις - Ὑποτροφίαι					
2		Έξ ἐπιστροφῆς χρημάτων ἀπὸ ἐντάλματα προπληρωμῆς Πιθανῆς ἐκτακτοῦ συμμετοχῆς εἰς τὰ κέρδη τῶν Κρατικῶν Λαχείων	100.—	14.390.—	14.290.—	—	Θ'	1-3	Έκτακτα έξοδα					
3			2.000.000.—	—	—	2.000.000.—			Αποζημιώσεις ἐκτάκτων βοηθῶν εὐρετηριώσεως ΑΕ, ἐκτάκτων βοηθῶν Λεξικοῦ, και άπρόβλεπτα	793.979.—	285.000.—	1.078.979.—	1.061.161.50	17.817.50
Σύνολον έσόδων														
			12.526.300.—	11.361.991.—	765.691.—	2.000.000.—	I'		Έξοδα παρελθόντων οικον. ἐτῶν					
ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΙΙ														
Ζ' Κίνησις κεφαλαίων														
1		Εκ παρακρατήσεως χαρτοσήμου ἐκ μισθωμάτων	70.000.—	48.248.—	21.752.—	—	1A'	1-2	Έξοδα παρελθουσῶν χρήσεων	10.000.—	—	10.000.—	—	10.000.—
2α' - γ'	3	Εκ παρακρατήσεως κρατήσεων ἐπὶ άποδοχῶν ἐν γένει	900.000.—	976.564.—	76.564.—	—			Αποθεματικά τ. άποθ. 100.000 ἐκτ. » 50.021 = 150.021 - 150.021	—	—	—	—	—
		Ανάληψις ἐκ τοῦ παρὰ Τραπεζῆς χρηματ. υπολοίπου δι' ἐνίσχυσιν τοῦ προϋπολογισμοῦ	400.000.—	—	—	—			Σύνολον εξόδων	13.116.379.—	1.310.000.—	14.476.379.—	13.051.870.—	1.424.509.—
		Προϊόν 110 ἐκποιήσεων μετοχῶν Ε.Τ.Ε.	—	534.080.—	534.080.—	—	IB'		ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΙΙ					
Σύνολον														
			13.896.300.—	12.920.883.—	1.398.087.—	2.000.000.—	1		Κίνησις Κεφαλαίων					
Η' Έσοδα κληρονομίας Φ. ΦΑΡΜΑ														
1 - 7		Μερίσματα μετοχῶν, τοκομερίδια όμολογιῶν, τόκοι, άπρόβλεπτα κλπ. έσοδα	30.600.—	36.313.—	5.713.—	—	II'	1-4	Απόδοσις κρατήσεων ἐξ άποδοχῶν	750.000.—	230.000.—	980.000.—	979.476.—	524.—
									Οικονομική ἐνίσχυσις τῶν ἀρχαιοτήτων τῆς Κύπρου.	—	—	2.000.000.—	2.000.000.—	—
Σύνολον														
			13.916.379.—	1.540.000.—	17.456.379.—	16.031.346.—			Έξοδα κληρονομίας Φ. ΦΑΡΜΑ					
									Ανασκαφαί, φύλακτρα, ασφάλιστρα και άπρόβλεπτα	30.600.—	—	30.600.—	—	30.600.—
Γενικὸν Σύνολον														
			13.926.900.—	12.957.196.—	1.403.800.—	2.000.000.—			Γενικὸν σύνολον	13.946.979.—	1.540.000.—	17.486.979.—	16.031.346.—	1.455.633.—

Ανάλυσις Έσόδων: Κεφαλαίου Γ', άρθρ. 1 - 3

Αντίτιμον Δημοσιευμάτων

1) Αρχαιολ. Έφημερίς, Πρακτικά Αρχαιολ. Έταιρείας, Έργον	Δραχ. 121.992.—
2) Διάφορα δημοσιεύματα	» 893.488.—
3) Όδηγός Έλευσίνος, Ζάκρου	» 34.160.—
Σύνολον	» 1.049.640.—

Ανάλυσις Έξόδων: α) Κεφαλαίου Σ' άρθρ. 1 - 6

1) Ανασκαφαί	Δραχ. 1.834.040.—
2) Απαλλοτριώσεις	» —
3) Αναστήλωσις	» 91.322.—
4) Περισυλλογή αρχαίων	» 50.000.—
5) Αποπεράτωσις Μουσείου Αρχαίας Μεσσήνης	» 3.917.—
6) Εμπλουτισμός βιβλιοθηκών Μουσείων	» 6.076.—
Σύνολον	» 2.042.355.—

β) Κεφαλαίου Ζ', άρθρ. 1 - 4

1) Έξοδα εκδόσεως ΑΕ, ΠΑΕ, Έργου	Δραχ. 720.419.—
2) Έξοδα εκδόσεως μελετών, διατριβών	» 2.495.247.—
3) Αγοραί χάρτου	» 379.714.—
4) Άμοιβαί συγγραφέων	» 208.823.—
Σύνολον	» 3.804.203.—

Παρατηρήσεις

1) Η επί Ελαττον διαφορά εκ δρχ. 1.689.879 μεταξύ πραγματοποιηθέντων έσόδων-έξόδων, προέκυψε εκ της μη χορηγήσεως υπό των Κρατικών Λαχείων της ζητηθείσης εκτάκτου συμμετοχής εκ δρχ. 2.000.000 όπως εγένετο κατά την προηγούμενην χρήσιν.
2) Η ένίσχυσις των αρχαιοτήτων της Κύπρου εκαλύφθη εξ εκποιήσεως 110 μετοχών Ε.Τ.Ε. περί τά τέλη της προηγούμενης χρήσεως.

Έν Αθήναις τη 31 Δεκεμβρίου 1975

Ο Ταμίας
Ν. Κ. ΠΟΥΡΝΑΡΑΣ

Ο Προϊστάμενος του Λογιστηρίου
Ι. Χ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

	Ἐκ μεταφορᾶς	Δρχ.	30.601.086,60
9.	» Εἰδικὰς ἐνισχύσεις Δημοσίων Ἐπενδύσεων διὰ τὰς ἀνασκαφὰς Θήρας, ἔτους 1975 καὶ ὑπολοίπων παρελθουσῶν χρήσεων.....		1.692.313.—
10.	Ἀπὸ Προσόδους χρεογράφων Κληρονομίας Φ. Φαρμᾶ		36.313.—
11.	» Κίνησιν Κεφαλαίων		1.024.812.—
12.	» Χαρτόσημον τιμολογίων ἐκ πωλήσεως δημοσιευμάτων		6.857,00
	Σύνολον	Δρχ.	<u>31.669.069,60</u>

Β' Πίστωσις

1.	Εἰς Ῥξοδα Γ. Προϋπολογισμοῦ ἀπὸ 1/1/75 - 31/12/1975	Δρχ.	13.051.870.—
2.	» Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπεζῇ Α' no. 480042.....		3.377.415.—
3.	» Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπεζῇ Β' no. 480246.....		10.765.319.—
4.	Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπεζῇ Α' no. 485244.....		2.787.— 15.000.—
5.	» Προσωρινούς λογαριασμοὺς		
6.	» Ἀνασκαφὰς ἐξ εἰδικῶν ἐνισχύσεων (Δημοσίων Ἐπενδύσεων 1972, 1973, 1974, 1975 δι' ἀνασκαφὰς Θήρας)		877.045.—
7.	» Ἀνασκαφὰς Θήρας ἐξ ὑπολοίπων διαφόρων δωρεῶν.....		69.515.— 15.000.—
8.	» Μελέτην «ἐλληνικῆς κατοικίας»		
9.	» Ἀνασκαφὰς Ζάκρου ἐκ τῆς οἰκονομικῆς ἐνισχύσεως κ. Μ. Arias		104.650.—
10.	» Ἀνασκαφὰς Θήρας, ἐξ ὑπολοίπου ἐνισχύσεως Ε.Ο.Τ.		203.306.— 2.000.000.—
11.	» Ἐνίσχυσιν ἀρχαιοτήτων τῆς Κύπρου		979.476.—
12.	» Κίνησιν Κεφαλαίων		
	Σύνολον	Δρχ.	<u>31.461.383.—</u>

Ῥπόλοιπον Ταμείου τῆς 31ης Δεκεμβρίου 1975 . Δρχ. 207.686,60

Σύνολον Δρχ. 31.669.069,60

Β' Γενικὸς Ἱσολογισμὸς Χρήσεως 1975

Τὸ Ἑνεργητικὸν τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὴν 31-12-1975 ἀνήρχετο εἰς δραχμὰς 59.797.787,35 ἀποτελούμενον ἐκ τῶν κάτωθι μεριδίων:

Ἑνεργητικὸν

Ἀπὸ ἀκίνητα κτήματα (οἰκόπεδα καὶ καταστήματα).	Δρχ.	25.000.000.—
» τὸ Μέγαρον τῆς Ἑταιρείας (Μεῖον ἀποσβέσεις)		18.000.000.—
» Ἐπιπλα καὶ Σκεύη (Μεῖον ἀποσβέσεις)		1.000.000.—
» Μετοχὰς πρὸς φύλαξιν παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπεζῇ Α'		12.609.155.—
» Ὁμολογίας πρὸς φύλαξιν παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπεζῇ Α'		335.457.—
» Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπεζῇ Α'		422.255.—
» » » » » Β'		1.854.178,15
» » » » » Α'		
» Ἰ. Μακροπούλου		14.706.—
» Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπεζῇ Α' ἐκ δωρεᾶς Ἰ. Ρώμα		225.421.—
» Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπεζῇ Α' ἐκ Κληρονομίας Φ. Φαρμά		128.928.—
» Ὑπόλοιπον Ταμείου 31 Δεκεμβρίου 1975		207.686,60
Σύνολον	Δρχ.	<u>59.797.787,35</u>

Παθητικὸν

Εἰς Κεφάλαιον	Δρχ.	59.797.787,35
Σύνολον	Δρχ.	<u>59.797.787,35</u>

Γ' Περιουσία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας

Ἡ περιουσία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὴν 31ην Δεκεμβρίου 1975 ἀνήρχετο εἰς τὸ ποσὸν τῶν δραχμῶν 59.797.787,35 ἀποτελουμένη ἐκ τῶν αὐτῶν ὑπολοίπων τῶν ἐν τῷ Ἑνεργητικῷ ἀναγραφομένων λογαριασμῶν.

Περαίνουσα τὴν ἔκθεσιν ταύτην ἡ Ἐπιτροπεῖα προτείνει ὅπως ἡ Συνέλευσις ἐγκρίνῃ τὴν ἀνωτέρω διαχείρισιν ὡς ὀρθῶς ἔχουσιν καὶ ἐπικυρώσῃ τὸν Ἀπολογισμὸν καὶ τὸν Ἰσολογισμὸν τοῦ λήξαντος ἔτους 1975 τῆς ἰδίας περιουσίας τῆς Ἑταιρείας.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 19ῃ Ἀπριλίου 1976

Ἡ Ἐξελεγκτικὴ Ἐπιτροπεῖα

ΚΩΝ. ΑΔΑΜΙΔΗΣ

ΘΩΜΑΣ ΚΑΖΑΜΙΑΣ

ΘΕΟΔ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

ΑΣΤ. ΝΤΑΗΣ

ΠΑΝΑΓ. ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

ΚΙΝΗΣΙΣ ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΧΡΗΣΙΣ 1975

Α' ΕΚΔΟΘΕΝΤΑ

1) ΑΕ 1975	άντίτυπα	600
2) ΠΑΕ 1972	»	500
3) ΠΑΕ 1973	»	500
4) Ν. Πλάτωνος· Ζάκρος. Τὸ νέον μινωικὸν ἀνάκτορον	»	1500
5) Μ. Καραμεσίνη - Οἰκονομίδου· Ἡ νομισματοκοπία τῆς Νικοπόλεως	»	600
6) Εὐ. Στίκα· Ὁ κτίτωρ τοῦ καθολικοῦ τῆς μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ.	»	600
7) Γ. Μυλωνᾶ· Τὸ Δυτ. Νεκροταφεῖον τῆς Ἐλευσίνος. Τόμοι Α', Β', Γ'.	»	600
8) Τὸ Ἔργοι τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1974	»	1000

Β' ΠΩΛΗΘΕΝΤΑ

1) Ἀρχαιολογικὴ Ἑφημερίς

Ἔτος	Ἀριθ. τόμων	Εἰσπραχθὲν ποσὸν	Ἔτος	Ἀριθ. τόμων	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
1898	2	465.—	Ἐκ μεταφορᾶς	21	4.680.—
1899	2	465.—	1921	1	225.—
1905	1	225.—	1922	1	225.—
1906	1	225.—	1923	1	225.—
1907	1	225.—	1924	1	300.—
1908	1	225.—	1925-26	1	300.—
1909	1	225.—	1927-28	1	300.—
1910	1	225.—	1929*	2	540.—
1911	1	225.—	1930	1	300.—
1912	1	225.—	1931	1	300.—
1913	1	225.—	1932	1	300.—
1914	1	225.—	1933	1	300.—
1915	2	375.—	1934-35	1	300.—
1916	1	225.—	1936	1	300.—
1917	1	225.—	1937 Α'	2	1200.—
1918	1	225.—	1937 Β'	2	1200.—
1919	1	225.—	1937 Γ'	2	450.—
1920	1	225.—	1938	2	540.—
Εἰς μεταφορὰν	21	4.680.—	Εἰς μεταφορὰν	43	11.985.—

1) Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς					
Ἔτος	Ἀριθ. τόμων	Εἰσπραχθὲν ποσὸν	Ἔτος	Ἀριθ. τόμων	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
Ἐκ μεταφορᾶς	43	11.985.—	Ἐκ μεταφορᾶς	72	19.641.—
1939 - 41	1	300.—	1961	2	472.—
1942 - 44	1	300.—	1962	2	472.—
1945 - 47	1	300.—	1963	2	472.—
1948 - 49	1	300.—	1964	2	472.—
1950 - 51	1	300.—	1965	3	1.025.—
1952	2	540.—	1966	2	775.—
1953 - 54 Α'	3	1075.—	1967	2	930.—
1953 - 54 Β'	3	742.—	1968	2	775.—
1953 - 54 Γ'	3	742.—	1969	2	775.—
1955	2	472.—	1970	2	700.—
1956	2	472.—	1971	2	700.—
1957	2	472.—	1972	2	700.—
1958	3	697.—	1973	8	5.040.—
1959	2	472.—	Εὔρ. 1837-1874	5	1.920.—
1960	2	472.—	» 1883-1887	2	405.—
Εἰς μεταφορὰν	72	19.641.—	Σύνολον ...	112	35.274.—

2) Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας					
Ἔτος	Ἀριθ. τόμων	Εἰσπραχθὲν ποσὸν	Ἔτος	Ἀριθ. τόμων	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
1858 - 59	—	—	Ἐκ μεταφορᾶς	—	—
1859 - 60	—	—	1874 - 75	—	—
1860 - 61	—	—	1876	—	—
1861 - 62	—	—	1877	—	—
1862 - 63	—	—	1878	—	—
1865 - 66	—	—	1879	—	—
1868 - 69	—	—	1880	—	—
1869 - 70	—	—	1881	—	—
1871 - 72	—	—	1882	—	—
1872 - 73	—	—	1885	—	—
1873 - 74	—	—	1888	—	—
Εἰς μεταφορὰν	—	—	Εἰς μεταφορὰν	—	—

2) Πρακτικά Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας					
Ἔτος	Ἀριθ. τόμων	Εἰσπραχθὲν ποσὸν	Ἔτος	Ἀριθ. τόμων	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
Ἐκ μεταφορᾶς			Ἐκ μεταφορᾶς	13	3.120.—
1889	—	—	1941 - 44	1	240.—
1890	—	—	1945 - 48	1	240.—
1891	—	—	1949	1	240.—
1892	—	—	1950	1	240.—
1893	—	—	1951	1	240.—
1910	—	—	1952	1	320.—
1911	1	180.—	1953	1	160.—
1915	—	—	1954	2	280.—
1916 - 19	—	—	1955	1	200.—
1920	—	—	1956	1	200.—
1921	—	—	1957	1	200.—
1922 - 24	—	—	1958	1	200.—
1925 - 26	—	—	1959	1	200.—
1927	—	—	1960	2	650.—
1928	—	—	1961	2	325.—
1929	—	—	1962	2	455.—
1930	1	240.—	1963	2	585.—
1931	1	240.—	1964	2	455.—
1932	1	240.—	1965	3	925.—
1933	1	240.—	1966	3	720.—
1934	1	240.—	1967	3	925.—
1935	2	540.—	1968	3	720.—
1936	1	240.—	1969	4	1.140.—
1937	1	240.—	1970	3	925.—
1938	1	240.—	1971	6	3.220.—
1939	1	240.—	1972	55	39.420.—
1940	1	240.—	1973	47	28.320.—
Εἰς μεταφορὰν	13	3.120.—	Σύνολον ...	164	84.865.—

3) Ἔργον Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας

Ἔτος	Ἀριθ. τόμων	Εἰσπραχθὲν ποσὸν	Ἔτος	Ἀριθ. τόμων	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
1954	1	100.—	Ἐκ μεταφορᾶς	15	1.523.—
1955	2	160.—	1965	3	510.—
1956	1	100.—	1966	1	200.—
1957	2	263.—	1967	1	200.—
1958	1	150.—	1968	2	350.—
1959	1	150.—	1969	3	500.—
1960	1	200.—	1970	3	510.—
1961	1	200.—	1971	3	830.—
1962	2	320.—	1972	8	1.380.—
1963	1	200.—	1973	17	2.670.—
1964	2	320.—	1974	82	12.590.—
Εἰς μεταφορὰν	15	1.523.—	Σ ὅ λ ο ν	138	21.833.—

ΠΩΛΗΘΕΝΤΑ ΔΙΑΦΟΡΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΧΡΗΣΕΩΣ 1975

Αύξον Ἀριθ.	Τίτλος Συγγράμματος	Πωλη- θέντες τόμοι	Εἰσπραχθέν ποσόν
4	Ἐπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι. Φύλλ. 2ον. 1852	—	—
	» » » 3ον. 1855	—	—
6	Ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαί. 1860	—	—
8	A. G. Lolling: Κατάλογος τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου. 1899.....	1	120.—
10	Π. Καββαδία: Ἱστορία τῆς Ἀρχαιολ. Ἑ- ταιρείας 1837 - 1900. 1900	—	—
11	Comptes rendus du Congrès International d'Archéologie. 1905	2	310.—
12	Μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος. Τόμος 1ος. 1906 ..	2	400.—
13	P. Kavvadias - G. Kawerau : Ἀνασκαφὴ Ἀκροπόλεως ἀπὸ τοῦ 1895 μέχρι τοῦ 1890. 1906 - 1907 [1974]	2	2.000.—
14	Χρ. Τσουντα: Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Δι- μηνίου καὶ Σέσκλου. 1908 [1964].	16	6.240.—
15	Γ. Παπαβασιλείου: Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρ- χαίων τάφων μετὰ παραρτήματος Εὐβοϊκῶν ἐπιγραφῶν. 1910	4	470.—
16	Κ. Κουρουνιώτη: Κατάλογος Μουσείου Λυ- κοσοῦρας. 1911	3	315.—
17	Γ. Οἰκονόμου: Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας. 1915	1	110.—
18	Γ. Γαρδίκας: Μελετήματα Ἀρχαιολογικά. 1915	—	—
19	Ἀ. Κεραμοπούλλου: Τοπογραφία τῶν Δελ- φῶν. 1912 - 17	2	225.—
21	G. Oeconomus: De profusionum recepta- culis sepulchralibus. 1921	—	—
23	Ἀ. Ἀρβανιτοπούλου: Γραπταὶ στῆλαι Δη- μητριάδος - Παγασῶν. 1928	—	—
24	Γ. Μυλωνᾶ: Νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι, 1928. [1975]	21	3.030.—
25	Ἰ. Γενναδίου: Ὁ Λόρδος Ἑλγιν... 1930 ...	3	460.—
26	Ἰ. Χατζιδάκι: Ἱστορία τοῦ Κρητικοῦ Μου- σείου... 1931	1	60.—
26α	Γ. Σωτηρίου: Χριστιανικαὶ Θῆβαι. 1931 ..	2	900.—
27	Γ. Οἰκονόμου: Τὸ ἔργον τῆς Α.Ε. 1837-1937	1	150.—
	Εἰς μεταφορὰν	61	14.790.—

Αὐξὼν , Ἀριθ.	Τίτλος Συγγράμματος	Πωλη- θέντες τόμοι	Εισπραχθὲν ποσόν
	Ἐκ μεταφορᾶς	61	14.790.—
28	Γ. Οἰκονόμου: Τὰ ἑκατὸν ἔτη τῆς Α.Ε. 1942	1	150.—
28α	Λεύκωμα Ἑκατονταετηρίδος τῆς Α.Ε. 1837 - 1937	1	400.—
29	Ν. Κοντολέοντος: Ἑρέχθειον. 1949 [1975]	19	1.320.—
30	Φ. Σταυροπούλλου: Ἡ ἀσπίς τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου. 1950	4	550.—
31	Ἀ. Ευγγοπούλου: Συλλογὴ Ἑλ. Σταθάτου. 1950	3	645.—
32	Κ. Συριοπούλου: Ὁ Στερεοβάτης τοῦ Παρ- θενῶνος. 1951	1	150.—
33	Κ. Ρωμαίου: Κέραμοι τῆς Καλυδῶνος. 1951	2	440.—
34	Μ. Μιτσοῦ: Ἀργολικὴ προσωπογραφία. 1952	1	240.—
35	Γ. καὶ Μ. Σωτηρίου: Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἀγ. Δη- μητρίου Θεοσ/νίκης (κείμε. + λεύκωμα). 1952	10	6.750.—
36	Ἀ. Κ. Ὁρλάνδου: Ἡ ξυλόστεγος παλαιοχρι- στιανικὴ βασιλικὴ τῆς μεσογειακῆς λεκάνης. Τόμ. Α'. 1952	18	4.740.—
	Τόμ. Β'. 1954	20	5.880.—
	Εὐρετήριο. 1957	19	1.860.—
37	Ἀ. Κ. Ὁρλάνδου: Τὰ ὑλικά δομῆς τῶν ἀρ- χαίων Ἑλλήνων. Τεύχ. 1ον. 1955	25	5.980.—
	Τεύχ. 2ον. 1959-60	26	9.270.—
38	Ν. Μουτσοπούλου: Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μοναστηρίων τῆς Γορτυ- νίας. 1956	7	1.240.—
39	Γ. Μυλωνᾶ: Ὁ πρωτοαττικὸς ἀμφορεὺς τῆς Ἑλευσίνος. 1957	2	630.—
40	Ἀ. Ευγγοπούλου: Σχεδιάσμα ἱστορίας τῆς θρησκευτικῆς ζωγραφικῆς... 1957	27	14.840.—
41	Ἰ. Κωνσταντίνου: Ρυθμοὶ κινήσεων καὶ λοξαὶ στάσεις εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν ἐλληνικὴν πλα- στικὴν. 1957	5	620.—
42	Ν. Βερδελῆ: Ὁ πρωτογεωμετρικὸς ρυθμὸς τῆς Θεσσαλίας. 1958	2	200.—
	Εἰς μεταφορὰν	254	70.695.—

Αὐξὼν , Ἀριθ.	Τίτλος Συγγράμματος	Πωλη- θέντες τόμοι	Εἰσπραχθέν ποσὸν
	Ἐκ μεταφορᾶς	254	70.695.—
43	Ἰ. Κοντῆ: Τὸ ἱερὸν τῆς Ὀλυμπίας κατὰ τὸν Δ' π.Χ. αἰ. 1958	6	650.—
44	Β. Καλλιπολίτη: Χρονολογικὴ κατάρταξις τῶν μετὰ μυθολογικῶν παραστάσεων ἀττικῶν σαρκοφάγων τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. 1958 ..	2	150.—
45	Χ. Μπάρλα: Μορφὴ καὶ ἐξέλιξις τῶν βυζαντινῶν κωδωνοστασίων. 1959	9	952.—
46	Γ. Δοντᾶ: Εἰκόνες καθημένων πνευματικῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐλληνικὴν τέχνην. 1960	3	370.—
47	Δ. Λαζαρίδη: Πήλινα εἰδώλια Ἀβδῆρων. 1960	4	420.—
48	Σ. Καρούζου: Τὰ ἀγγεῖα τοῦ τύμβου Ι τοῦ Ἀναγυροῦντος. 1963	4	2.520.—
49	Χ. Καρδάρᾰ: Ροδιακὴ Ἀγγειογραφία. 1963	4	1.100.—
50	Ν. Δρανδάκη: Ἐμμ. Τζάνε Μπουνιαλῆς... 1962	10	1.665.—
51	Κ. Συριοπούλου: Ἡ προϊστορία τῆς Πελοποννήσου. 1964	9	3.550.—
52	Ἀ. Κ. Ὁρλάνδου: Ἡ Παρηγορήτισσα τῆς Ἀρτης (ἄδετον). 1963	3	2.000.—
	(δεμένον). 1963	2	1.320.—
53	Σ. Δάκαρη: Οἱ γενεαλογικοὶ μῦθοι τῶν Μολοσσῶν. 1964	1	100.—
54	Χαριστήριον εἰς Ἀ. Κ. Ὁρλάνδον		
	Τόμ. Α'. 1965 ...	2	810.—
	Τόμ. Β'. 1966 ...	3	1.290.—
	Τόμ. Γ'. 1966 ...	4	1.740.—
	Τόμ. Δ'. 1967 - 68	4	2.030.—
55	Ἀ. Πασαδαίου: Ἐπὶ δύο βυζαντινῶν μνημερίων τῆς Κων/πόλεως. 1965	3	720.—
56	Στ. Ἀλεξίου: Ὑστερομινωικοὶ τάφοι λιμένος Κνωσοῦ (Κατσαμπᾶ). 1966	5	1.460.—
57	Φ. Πέτσα: Ὁ τάφος τῶν Λευκαδίων. 1966	4	1.770.—
	Εἰς μεταφορὰν	336	95.312.—

Αὐτῶν , Ἀριθ.	Τίτλος Συγγράμματος	Πωλη- θέντες τόμοι	Εισπραχθὲν ποσὸν
	Ἐκ μεταφορᾶς	336	95.312.—
58	Ἀ. Κ. Ὁρλάνδου: Ἡ ἀρκαδικὴ Ἀλίφειρα. 1967 - 68	2	930.—
59	Ἐμμ. Πρωτοψάλτη: Ἱστορικὰ ἔγγραφα κλπ. 1967	3	1.290.—
60	Σ. Χαριτωνίδη: Αἱ ἐπιγραφαὶ τῆς Λέσβου. 1968	5	1.400.—
61	Κ. Συριοπούλου: Ἡ προϊστορία τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος. 1968	4	1.710.—
62	Μ. Ἀνδρονίκου: Βεργίνα Ι. 1969	4	2.240.—
63	Β. Πετράκου: Ὁ Ὠρωπὸς καὶ τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀμφιαράου. 1968	11	3.515.—
64	Σπ. Μαρινάτου: Ἀνασκαφαὶ Θήρας (ἀγγλιστί) I. 1968	61	8.190.—
	II. 1969	82	12.340.—
	III. 1970	756	64.940.—
	IV. 1971	776	96.575.—
	V. 1972	1.304	157.340.—
	VI, κείμε. ἀγγλ.	577	101.530.—
	» » ἑλλ.	112	21.010.—
	VI, πίν. »	225	34.695.—
	» » ἀγγλ.	805	144.397.—
65	Ε. Στίκα: Τὸ οἰκοδομικὸν χρονικὸν τῆς Μο- νῆς Ὀσίου Λουκᾶ Φωκίδος. 1970	13	5.760.—
66	Ἀ. Ζώη: Προβλήματα χρονολογίας τῆς Μι- νωικῆς κεραμεικῆς. 1969	8	1.820.—
67	Σπ. Ἰακωβίδη: Περαιτή. Τόμ. Α-Γ. 1969-70.	8	12.600.—
68	Χ. Τζαβέλλα - Ενjen: Τὰ πτερωτὰ ὄντα τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς τοῦ Αἰγαίου. 1970 ..	7	920.—
69	Θ. Καράγιωργα: Γοργεῖν Κεφαλὴ. 1970...	5	815.—
70	Δ. Παπακωνσταντίνου-Διαμαντούρου: Πέλ- λα Ι. 1971	8	1.740.—
71	Ἐ. Σαπουνᾶ - Σακελλαράκη: Μινωικὸν Ζῶμα. 1971	8	1.800.—
	Εἰς μεταφορὰν	5.120	772.869.—

Αὐξων Ἀριθ.	Τίτλος Συγγράμματος	Πωλη- θέντες τόμοι	Εισπραχθέν ποσόν
	Ἐκ μεταφορᾶς.....	5.120	772.869.—
72	Θ. Σπυροπούλου: Ὑστερομυκηναϊκοὶ ἐλλα- δικοὶ θησαυροί. 1972	8	1.620.—
73	Γ. Μυλωνᾶ: Ὁ ταφικὸς κύκλος Β τῶν Μυ- κηνῶν. Τόμ. Α—Β. 1973.....	22	23.550.—
74	Γ. Κωνσταντινοπούλου: Ὁ Ροδιακὸς κόσμος. Ι Λίνδος. 1972.....	8	775.—
75	Στ. Πελεκανίδη: Καλλιέργης. 1973	18	10.400.—
76	Ἄ. Πασαδαίου: Ὁ κεραμοπλαστικὸς διάκο- σμος τῶν βυζ. κτηρίων τῆς Κων/λεως. 1973	9	2.440.—
77	Ἄ. Πιερίδου: Ὁ Πρωτογεωμετρικὸς ρυθμὸς ἐν Κύπρῳ. 1973.....	10	3.140.—
78	Γ. Κορρέ: Βιβλιογραφία Ἑρρ. Σλήμαν. 1974	13	2.380.—
79	Μ. Οἰκονομίδου: Νομισμ. Νικοπόλεως. 1975	43	25.744.—
80	Εὐ. Στίκα: Κτίτωρ Ὁσίου Λουκᾶ. 1975..	30	14.490.—
	Ἄ. Κ. Ὁρλάνδου: Μοναστηριακὴ Ἀρχιτε- κτονικὴ	20	6.900.—
	Β. Λεονάρδου: Ἡ Ὀλυμπία. 1901	1	200.—
	Σύνολον	5.302	864.508.—

ΑΡΧΑΙΟΙ ΤΟΠΟΙ ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Αὐξων Ἀριθ.	Τίτλος Συγγράμματος	Πωλη- θέντες τόμοι	Εισπραχθέν ποσόν
1	Κ. Κουρουنيώτη: Ὁδηγὸς Ἐλευσίνος (ἀγ- γλιστί). 1936	4	510.—
2	Ν. Κοντολέοντος: Ὁδηγὸς Δήλου. 1950.....	—	—
	Ν. Πλάτων Ζάκρος. Τὸ νέον μινωικὸν ἀνάκτο- ρον. 1974.....	60	42.650.—
	Σύνολον	64	43.160.—

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΙΣ

1	ΑΕ	35.274.—
2	ΠΑΕ	84.865.—
3	Ἔργον	21.833.—
4	Διάφορα δημοσιεύματα	864.508.—
5	Ἀρχαῖοι Τόποι καὶ Μουσεία	43.160.—
	Σύνολον	Δρχ. 1.049.640.—

Γ' ΔΙΑΝΕΜΗΘΕΝΤΑ ΚΑΙ ΕΠ' ΑΝΤΑΛΛΑΓῃ

Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς			
Ἔτος	Ἀριθ. τόμων	Ἔτος	Ἀριθ. τόμων
1869	—	Ἐκ μεταφορᾶς	21
1870	—	1923	—
1872	—	1924	—
1874	—	1925 - 26	—
1883	—	1927 - 28	—
1884	2	1929	1
1893	1	1930	—
1894	1	1931	—
1898	1	1932	—
1899	3	1933	1
1905	1	1934 - 35	—
1906	2	1936	—
1907	1	1937 Α'	—
1908	1	1937 Β'	—
1909	2	1937 Γ'	—
1910	1	1938	—
1911	1	1939 - 41	—
1912	1	1942 - 44	—
1913	—	1945 - 47	—
1914	2	1948 - 49	—
1915	1	1950 - 51	—
1916	—	1952	—
1917	—	1953 - 54 Α'	—
1918	—	1953 - 54 Β'	—
1919	—	1953 - 54 Γ'	—
1920	—	1955	—
1921	—	1956	—
1922	—	1957	—
Εἰς μεταφορὰν	21	Εἰς μεταφορὰν	23

Ἀρχαιολογικὴ Ἑφημερίς		Πρακτικά Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας	
Ἔτος	Ἀριθ. τόμων	Ἔτος	Ἀριθ. τόμων
Ἐκ μεταφορᾶς	23	Ἐκ μεταφορᾶς	—
1958	1	1871 - 72	—
1959	1	1872 - 73	—
1960	—	1873 - 74	—
1961	—	1874 - 75	—
1962	—	1876	—
1963	—	1877	—
1964	—	1878	—
1965	—	1879	—
1966	—	1880	—
1967	—	1881	—
1968	1	1882	1
1969	1	1885	2
1970	2	1888	2
1971	2	1889	2
1972	3	1890	2
1973	3	1891	2
1974	367	1892	2
Εὐρετήρ. 1883-87	—	1893	2
» 1837-74	4	1910	—
Σύνολον ...	408	1911	—
Πρακτικά Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας		1915	1
Ἔτος	Ἀριθ. τόμων	1916 - 19	1
1858 - 59	—	1920	—
1859 - 60	—	1921	—
1960 - 61	—	1922 - 24	—
1861 - 62	—	1925 - 26	—
1862 - 63	—	1927	—
1865 - 66	—	1928	—
1868 - 69	—	1929	—
1869 - 70	—	1930	—
Εἰς μεταφορὰν	—	1931	—
		1932	—
		Εἰς μεταφορὰν	17

Πρακτικά Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας		Ἔργον Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας	
Ἔτος	Ἀριθ. τόμων	Ἔτος	Ἀριθ. τόμων
Ἐκ μεταφορᾶς	17	1954	5
1933	—	1955	4
1934	—	1956	4
1935	—	1957	6
1936	—	1958	3
1937	—	1959	3
1938	—	1960	3
1939	—	1961	3
1940	—	1962	4
1941 - 44	—	1963	3
1945 - 48	2	1964	3
1949	1	1965	3
1950	1	1966	3
1951	1	1967	1
1952	1	1968	2
1953	1	1969	3
1954	1	1970	4
1955	1	1971	4
1956	1	1972	5
1957	1	1973	7
1958	1	1974	486
1959	1	Σύνολον ...	559
1960	1		
1961	1		
1962	1		
1963	1		
1964	1		
1965	1		
1966	1		
1967	1		
1968	3		
1969	2		
1970	3		
1971	—		
1972	3		
1973	355		
Σύνολον ...	392		

Ἀρχαῖοι τόποι καὶ Μουσεῖα τῆς Ἑλλάδος	
Κ. Κουρουνιώτη: Ὁδηγὸς Ἐλευσίνος (ἀγγλιστί). 1936.	—
Ν. Πλάτων: Ζάκρος	265
Σύνολον	265

ΔΙΑΝΕΜΗΘΕΝΤΑ ΚΑΙ ΕΠ' ΑΝΤΑΛΛΑΓῃ ΔΙΑΦΟΡΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΧΡΗΣΕΩΣ 1975

Αὐξων , Αριθ.	Τίτλος Συγγράμματος	Ἀριθ. τόμων
4	Ἐπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι. Φυλ. 2ον 1852.....	—
4	Ἐπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι. Φυλ. 3ον 1855	—
6	Ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαί. Φυλ. α'. 1860	—
8	A. G. Lolling: Κατάλογος τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου. 1899.....	—
10	Π. Καββαδία: Ἱστορία τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας ἀπὸ τοῦ 1837 μέχρι τοῦ 1900. 1900	—
11	Comptes rendus du Congrès international d'arché- ologie. 1905	—
12	Μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος. Τόμος 1ος. 1906	—
13	Π. Καββαδία - Γ. Καβεράου: Ἀνασκαφὴ τῆς Ἀκροπό- λεως. 1906 - 1907 [1974]	1
14	Χρ. Τσούντα: Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου. 1908. [1969]	1
15	Γ. Παπαβασιλείου: Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων μετὰ παραρτήματος Εὐβοϊκῶν ἐπιγραφῶν. 1910.....	5
16	Κ. Κουρουνιώτη: Κατάλογος Μουσείου Λυκοσούρας. 1911	6
17	Γ. Οἰκονόμου: Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας. 1915.....	—
18	Γ. Γαρδίκας: Μελετήματα ἀρχαιολογικά. 1915	—
19	Ἀ. Κεραμοπούλλου: Τοπογραφία τῶν Δελφῶν. 1912 - 17.	—
21	G. Oeconomus: De profusionum receptaculis... 1921	—
23	Ἀ. Σ. Ἀρβανιτοπούλου: Γραπταὶ στῆλαι Δημητριάδος - Παγασῶν. 1928	—
24	Γεωργίου Ἐ. Μυλωνᾶ: Ἡ νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι. 1928. Ἀνατύπωσις μετὰ προσθήκης 1975	14
25	Ἰ. Γενναδίου: Ὁ Λόρδος Ἐλγιν... 1930	1
	Εἰς μεταφορὰν	28

Αὐξων 'Αριθ.	Τίτλος Συγγράμματος	'Αριθ. τόμων
	Ἐκ μεταφορᾶς	28
26	Ἰ. Χατζηδάκι: Ἱστορία τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου. 1931.	—
26α	Γ. Σωτηρίου: Χριστιανικαὶ Θῆβαι. 1931	—
27	Γ. Οἰκονόμου: Τὸ Ἔργον τῆς ἐν Ἀθῆναις Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας (1837 - 1937). 1938	2
28	Γ. Οἰκονόμου: Τὰ 100 ἔτη τῆς ἐν Ἀθῆναις Ἀρχαιολο- γικῆς Ἑταιρείας	—
28α	Λεύκωμα Ἑκατονταετηρίδος τῆς Ἀρχ. Ἑταιρ. 1837-1937	1
29	N. Κοντολέων: Ἐρέχθειον. 1949 [1975]	18
30	Φ. Σταυροπούλου: Ἡ ἀσπίς τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου. 1950	—
31	Ἀ. Ξυγγοπούλου: Συλλογὴ Ἑλένης Σταθάτου. 1950. . . .	—
32	K. Συριοπούλου: Στερεοβάτης Παρθενῶνος. 1951. . . .	—
33	K. Ρωμαίου: Κέραμοι τῆς Καλυδῶνος. 1951	—
34	M. Μισοῦ: Ἀργολικὴ προσωπογραφία. 1952	—
35	Γ. καὶ M. Σωτηρίου: Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἀγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης. Κείμενον καὶ λεύκωμα. 1952	—
36	Ἀ. Κ. Ὁρλάνδου: Ἡ ξυλόστεγος παλαιοχριστιανικὴ βα- σιλικὴ τῆς μεσογειακῆς λεκάνης. Τόμ. Α'. 1952	—
	» Β'. 1954	—
	Εὐρετήριον. 1957	—
37	Ἀ. Κ. Ὁρλάνδου: Τὰ ὑλικά δομῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Τόμ. 1ος. 1955	—
	Τόμ. 2ος. 1959 - 1960	—
38	N. Μουτσοπούλου: Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μοναστηρίων τῆς Γορτυνίας. 1956.	2
40	Ἀ. Ξυγγοπούλου: Σχεδιάσμα ἱστορίας τῆς θρησκευτικῆς ζωγραφικῆς μετὰ τὴν ἄλωσιν. 1957	2
41	Ἰ. Κωνσταντίνου: Ρυθμοὶ κινήσεων καὶ λοξαὶ στάσεις εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν ἑλληνικὴν πλαστικὴν. 1957	2
	Εἰς μεταφορὰν	55

Αὐξων Ἀριθ.	Τίτλος Συγγράμματος	Ἀριθ. τόμων
	Ἐκ μεταφορᾶς	55
42	N. Βερδελῆ: Ὁ πρωτογεωμετρικὸς ρυθμὸς τῆς Θεσσαλίας. 1958	—
43	Ἰ. Κοντῆ: Τὸ ἱερὸν τῆς Ὀλυμπίας κατὰ τὸν Δ' π.Χ. αἰ. 1958.....	—
44	B. Καλλιπολίτη: Χρονολογικὴ κατὰτάξις τῶν μετὰ μυθολογικῶν παραστάσεων ἀττικῶν σαρκοφάγων τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. 1958	1
45	X. Μπάρλα: Μορφή καὶ ἐξέλιξις τῶν βυζαντινῶν κωδωνοστασίων. 1959	—
46	Γ. Δοντᾶ: Εἰκόνες καθημένων πνευματικῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν τέχνην. 1960	—
47	Δ. Λαζαρίδη: Πήλινα εἰδώλια Ἀβδήρων. 1960	—
48	Σ. Καρούζου: Τὰ ἀγγεῖα τοῦ τύμβου I τοῦ Ἀναγυροῦντος. 1963	5
49	X. Καρδαῖ: Ροδιακὴ Ἀγγειογραφία. 1963	—
50	N. Δρανδάκη: Ὁ Ἐμμ. Τζάνε Μπουνιαλῆς ... 1962 ..	—
51	K. Συριοπούλου: Ἡ προϊστορία τῆς Πελοποννήσου. 1964	—
52	Ἀ. Κ. Ὁρλάνδου: Ἡ Παρηγορήτισσα τῆς Ἀρτης. 1963 (δεμένον)	1
	(ἄδετον)	2
53	Σ. Δάκαρη: Γενεαλογικοὶ μῦθοι τῶν Μολοσσῶν. 1964 ..	—
54	Χαριστήριον εἰς Ἀ. Κ. Ὁρλάνδον. Τόμ. Α'. 1965	1
	» Β'. 1966	2
	» Γ'. 1966	1
	» Δ'. 1967-68 ..	—
55	Ἀ. Πασαδαίου: Ἐπὶ δύο βυζαντινῶν μνημείων τῆς Κων/πόλεως. 1965	—
56	Στ. Ἀλεξίου: Ὑστερομινωικοὶ τάφοι λιμένος Κνωσοῦ. 1966	—
57	Φ. Πέτσα: Ὁ τάφος τῶν Λευκαδίων. 1966	2
	Εἰς μεταφορὰν	70

Αὐξων Ἀριθ.	Τίτλος Συγγράμματος	Ἀριθ. τόμων
	Ἐκ μεταφορᾶς	70
58	Ἀ. Κ. Ὁρλάνδου: Ἡ ἀρκαδικὴ Ἀλίφειρα. 1967 - 68. . .	—
59	Ἐμμ. Πρωτοψάλτη: Ἱστορικὰ ἔγγραφα.	1
60	Σ. Χαριτωνίδη: Αἱ ἐπιγραφαὶ τῆς Λέσβου. 1968	—
61	Κ. Συριοπούλου: Ἡ προϊστορία τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος. 1968	—
62	Μ. Ἀνδρονίκου: Βεργίνα Ι. 1969	2
63	Β. Πετράκου: Ὁ Ὁρωπὸς καὶ τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀμφιαράου. 1968	2
64	Σπ. Μαρινάτου: Ἀνασκαφαὶ Θήρας (ἀγγλιστὶ) Ι. 1968 . II. 1969 . III. 1970 . IV. 1971 . V. 1972 . VI, κείμε. ἀγγλ. VI, κείμε. ἑλλ. VI, λεύκ. ἀγγλ. VI, λεύκ. ἑλλ.	21 24 24 21 23 46 2 40 2
65	Εὐ. Στίκα: Τὸ οἰκοδομικὸν χρονικὸν τῆς Μονῆς τοῦ Ὁ- σίου Λουκᾶ Φωκίδος. 1970	3
66	Ἀ. Ζώη: Προβλήματα χρονολογίας τῆς Μινωικῆς κερα- μεικῆς. Γοῦρνες, Τύλισος, Μάλια. 1969	1
67	Σπ. Ἰακωβίδη: Περαιτή. Τόμ. Α'. 1969 » Β'. 1969 » Γ'. 1970	4 4 4
68	Χ. Τζαβέλλα - Enjen: Τὰ περωτὰ ὄντα τῆς προϊστορι- κῆς ἐποχῆς τοῦ Αἰγαίου. 1970	2
69	Θ. Καράγιωργα: Γοργεῖη Κεφαλή. 1970	4
70	Δ. Παπακωνσταντίνου-Διαμαντούρου. Πέλλα Ι. 1971 . . .	6
71	Ἕ. Σαπουνᾶ - Σακελλαράκη: Μινωικὸν Ζῶμα. 1971 . . .	4
	Εἰς μεταφορὰν	310

Αὐξων , Αριθ.	Τίτλος Συγγραμματος	Ἀριθ. τόμων
	Ἐκ μεταφορᾶς.....	310
72	Θ. Σπυροπούλου: Ὑστερομυκηναϊκοὶ ἐλλαδικοὶ θησαυροί. 1972.	5
73	Γ. Μυλωνᾶ: Ὁ ταφικὸς κύκλος Β τῶν Μυκηνῶν. 1973	
	Τόμ. Α'	8
	Τόμ. Β'	8
74	Γρ. Κωνσταντινοπούλου: Ροδιακὸς κόσμος. Ι Λίνδος. 1972	1
75	Στ. Πελεκανίδη: Καλλιέργης. 1973	3
76	Ἀ. Πασαδαίου: Ὁ κεραμοπλαστικὸς διάκοσμος τῶν βυζ. κτηρίων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. 1973	58
77	Ἀγγελικῆς Πιερίδου: Ὁ πρωτογεωμετρικὸς ρυθμὸς ἐν Κύπρῳ. 1973	9
78	Γεωργίου Στυλ. Κορρέ: Ἡ βιβλιογραφία τοῦ Ἑρρίκου Σλήμαν. 1974	3
79	Μ. Οἰκονομίδου: Νομισματοκοπία Νικοπόλεως.....	308
80	Εὐ. Στίκα: Κτίτωρ Ὅσιου Λουκᾶ	78
81	Γ. Μυλωνᾶ: Δυτικὸν Νεκροταφεῖον Ἑλευσίνος Α'	204
	» » » » Β'	201
	» » » » Πίν.	191
	Ἀ. Κ. Ὁρλάνδου: Μοναστηριακὴ Ἀρχιτεκτονικὴ. 1901..	—
	Β. Λεονάρδου: Ἡ Ὀλυμπία	—
	Σύνολον	1.387

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ (1837 - 1977)

Α. ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ

	Δραχμαί
1. ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ (ΕΑ) 1837-1909, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ (ΑΕ) 1910 - 1976 (1 - 115: πρβ. πινάκιον παρὰ <Β. Λεονάρδω>, 'Αρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος λεύκωμα, σ. 1 - 3). Σχῆμα 4ον	—
Περίοδος Α' : τόμος 1 - 16 (1837 - 1860) : 1837: τεύχη 4 ('Οκτώβριος, Νοέμβριος καὶ Δεκέμβριος α' καὶ β'), (1838 - 1857 δὲν πωλοῦνται), 1858, τεύχος 50, 1859, τεύχος 51 (1860 δὲν πωλεῖται)· ἑκάστον τεύχος	200.—
Περίοδος Β' : τόμος 17 - 21 (1862 - 1874) : 17 (1862): τεύχη α' - ιβ' (τὰ τεύχη θ' - ιβ' ἐξεδόθησαν τὸ 1863)· ἑκάστον τεύχος	200.—
18 - 21 (1869 - 1874): 18 (1869): τεύχος ιγ'· 19 (1870): τεύχος ιδ'· 20 (1872): τεύχη ιε' καὶ ιϛ' (τὸ ιϛ' ἐξεδόθη τὸ 1873)· 21 (1874): τεύχος ιζ'· ἑκάστον τεύχος	200.—
Περίοδος Γ' : τόμος 22 - 62 (1883 - 1923) : 22 - 62 (1883 - 1923): 1883 - 1884, (1885 - 1892 δὲν πωλοῦνται), 1893 - 1894, (1895 - 1897 δὲν πωλοῦνται), 1898 - 1899, (1900 - 1904 δὲν πωλοῦνται), 1905 - 1918· εἷς τόμος κατ' ἔτος (ἐκ τεσσάρων τευχῶν συγκείμενος)· ἑκάστος τόμος	300.—
1919 - 1923· εἷς τόμος κατ' ἔτος· ἑκάστος τόμος	300.—
Περίοδος Δ' : τόμος 63 κέ. (1924 κέ.) : 63 - 75 (1924 - 1936), εἷς τόμος κατ' ἔτος· ἑκάστος τόμος	400.—
76 (1937): πανηγυρικὸς τόμος ἑκατονταετηρίδος εἰς 3 μέρη ἑκατὸν εἴκοσι περίπου τυπογραφικῶν φύλλων· α' καὶ β' μέρος· ἑκάστος τόμος	800.—
γ' μέρος	300.—
77 - 91 (1938 - 1952)· ἑκάστος τόμος	400.—
92/3 (1953 - 1954): Εἰς μνήμην ΓΕΩΡΓΙΟΥ Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Α' μέρος	500.—
Β' καὶ Γ' μέρος· ἑκάστος τόμος	450.—
94 - 103 (1955 - 1964)· ἑκάστος τόμος	450.—
104 - 105 (1965 - 1966)· ἑκάστος τόμος	500.—
106 (1967)	600.—
107 - 108 (1968 - 1969)· ἑκάστος τόμος	500.—
109 - 111 (1970, 1971, 1972)· ἑκάστος τόμος	450.—
112 - 113 (1973 - 1974)· ἑκάστος τόμος	800.—
114 (1975)	1000.—
115 (1976)	—
Εὐρετήριο τῆς 'Αρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τῆς τρίτης περιόδου ὑπὸ 'Αλεξάνδρου Λαμπροπούλου· τόμος 1ος: 1883 - 1887. Σχῆμα 4ον, σελίδες 71 + στήλαι 550. 1902	300.—

Εὐρετήριοι τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τῆς πρώτης καὶ δευτέρας περιόδου (1837 - 1874) ὑπὸ **Ἀθηνᾶς Γ. Καλογεροπούλου καὶ Μαρίας Προῦνη - Φιλίπ** τόμος 1ος, Σχῆμα 4ον, σελίδες ροθ' + 243. 1973 600.—

2. ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ 1837 - 1975 (ΠΑΕ 1 - 131: πρβ. πινάκιον ἐν ΠΑΕ 1921, σ. 77 - 79).

Περίοδος Α': τόμος 1 - 13 (1837 - 1848/9): 1 - 3 (1837 - 1837/8, 1838/9):

Σύνοψις τῶν πρακτικῶν <τῆς Α' - Γ' συνεδριάσεως> τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν <Ἐκδοσις 1η>. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστὶ. Σχῆμα 16ον, σελίδες 93. 1840. (Δὲν πωλεῖται) —

4 (1840/41): Πρακτικά τῆς Δ' συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας <Ἐκδοσις 1η>. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστὶ. Σχῆμα 16ον, σελίδες 77. 1840. (Δὲν πωλεῖται) —

5 (1840/1): Πρακτικά τῆς Ε' Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας <Ἐκδοσις 1η>. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστὶ. Σχῆμα 16ον, σελίδες 87. 1841. (Δὲν πωλεῖται) —

6 (1841/2): Πρακτικά τῆς Ζ' (γράφει: F') Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας <Ἐκδοσις 1η>. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστὶ. Σχῆμα 16ον, σελίδες 31. 1842. (Δὲν πωλεῖται) —

7 - 11 (1842/3 - 1846/7): Δὲν ἐξετυπώθησαν ἰδιαίτερος —

1 - 11 (1837 - 1846/7): Σύνοψις τῶν πρακτικῶν <τῆς Α' - ΙΑ' Γενικῆς συνεδριάσεως> τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν <Ἐκδοσις 2α>. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστὶ. Σχῆμα 8ον, σελίδες 325, πίνανξ 1. 1846 (1847). (Δὲν πωλεῖται) —

12 (1847/8): Πρακτικά τῆς ΙΒ' Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστὶ. Σχῆμα 8ον, σελίδες 31. 1848. (Δὲν πωλεῖται) —

13 (1848/9): Πρακτικά τῆς ΙΓ' Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστὶ. Σχῆμα 8ον, σελίδες 37. 1849. (Δὲν πωλεῖται) —

Περίοδος Β': τόμος 14 - 25 (1858/9 - 1869/70): 14 (1858/9): Συνοπτικὴ

ἐκθεσις τῶν πράξεων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Σχῆμα 8ον, σελίδες α + 43. 1858/9. 15 - 25 (1859/60 - 1869/70): Γενικαὶ συνελεύσεις τῶν ἐταίρων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1859/60, 1860/1, 1861/2, 1862/3 (ἐξεδόθη τὸ

1864), (1863/4, 1864/5 δὲν πωλοῦνται), 1865/6, (1866/7, 1867/8 δὲν πωλοῦνται), 1868/9, 1869/70. Σχῆμα 8ον, ἕκαστον τεύχος 100.—

Περίοδος Γ': τόμος 26 - 74 (1870/1 - 1916/9): 26 - 74 (1870/1 - 1916/9):

Πρακτικά Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (1870/1 δὲν πωλεῖται), 1871/2, 1872/3, 1873/4, 1874/5, 1876 - 1882, (1883 - 1884 δὲν πωλοῦνται), 1885, (1886 - 1887 δὲν πωλοῦνται), 1888, 1889, 1890, 1891, 1892, 1893, (1894 - 1909 δὲν πωλοῦνται), 1910, 1911, (1912 - 1914 δὲν πωλοῦνται), 1915 - 1916/9. Σχῆμα 8ον, ἕκαστος τόμος 300.—

Περίοδος Δ': τόμος 75 κέ. (1920 κέ.): 75 - 107 (1920 - 1951): Πρακτικά Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1920, 1921, 1922/4, 1925/6, 1927, 1928, 1929,

Δραχμαὶ

1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939, 1940, 1941 /44,	
1945/8, 1949, 1950, 1951. Σχῆμα 8ον· ἑκάστος τόμος	300.—
108 (1952)	400.—
109 - 110 (1953 - 1954)· ἑκάστος τόμος	200.—
111 - 115 (1955 - 1959)· ἑκάστος τόμος	250.—
116 (1960)	500.—
117 (1961)	250.—
118 (1962)	350.—
119 (1963)	450.—
120 (1964)	350.—
121 (1965)	450.—
122 (1966)	350.—
123 (1967)	450.—
124 (1968)	350.—
125 (1969)	400.—
126 (1970)	450.—
127 (1971)	700.—
128 (1972)	900.—
129 - 130 (1973 - 1974)· ἑκάστος τόμος	800.—
131 (1975) Α' τεύχος	1000.—
Β' τεύχος	—
3. ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ [ἐπιμελεία Ἀναστασίου	
Κ. Ὁρλάνδου] κατὰ τὸ ἔτος 1954	100.—
» » » 1955, 1956· ἑκάστον τεύχος	100.—
» » » 1957	150.—
» » » 1958	150.—
» » » 1959	150.—
» » » 1960, 1961· ἑκάστον τεύχος	200.—
» » » 1962, 1963, 1964, 1965, 1966, 1967, 1968,	
1969, 1970 1971· ἑκάστον τεύχος	200.—
» » » 1972	200.—
» » » 1973	200.—
» » » 1974	200.—
» » » 1975, 1976· ἑκάστον τεύχος	250.—
Β. ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ	
4. Ἐπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι, ἀνακαλυφθεῖσαι καὶ ἐκδοθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου. Φυλλάδιον (1ον: 1851, σελίδες 12, πίνακες 15· δὲν πωλεῖται), 2ον: 1852 (σελίδες ια' + 22 + 5, πίνακες 8), 3ον: 1855 (σελίδες 60, πίνακες 4). Σχῆμα 4ον· τὸ φυλλάδιον ἐκότερον	100.—
5. Πρακτικὰ τῆς ἐπὶ τοῦ Ἑρεχθείου ἐπιτροπείας ἢ ἀναγραφὴ τῆς ἀληθοῦς καταστάσεως τοῦ Ἑρεχθείου, γενομένη κατ' ἐντολὴν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου. Σχῆμα 4ον, σελίδες 12, πίνακες 8. 1853. (Δὲν πωλεῖται)	—
6. Ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαί, κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνέκδοτοι. Φυλλάδιον α' (ἄλλο δὲν ἐξεδόθη). Σχῆμα 4ον, σελίδες β' + 34, πίνακες 9. 1860	100.—

7. **Εὐθύμιος Καστόρχης**· Ἱστορικὴ ἔκθεσις τῶν πράξεων τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ιδρύσεως αὐτῆς τῷ 1837 μέχρι τοῦ 1879 τελευτῶντος. Σχῆμα 8ον, σελίδες F' + 130. 1879. (Δὲν πωλεῖται) —
- 7α. Κατάλογος τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (Τεῦχος 1ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 124, 1887 (Τεῦχος 2ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 126. 1906. (Δὲν πωλοῦνται) —
8. **A. G. Lolling**· Κατάλογος τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐπιγραφικοῦ μουσείου· τόμος 1ος. Ἐπιγραφαὶ ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως, τεῦχος α': Ἀρχαῖκα ἀναθηματικά ἐπιγραφαί. Σχῆμα 4ον, σελίδες η' + στῆλαι 152 + η', πῖναξ 1. 1899. 150.—
9. **Π. Καββαδίας**· Τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ καὶ ἡ θεραπεία τῶν ἀσθενῶν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 304, εἰκόνες 9, πίνακες 10, ὧν εἷς τοπογραφικός. 1900. (Δὲν πωλεῖται) —
10. **Π. Καββαδίας**· Ἱστορία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 1837 ιδρύσεως αὐτῆς μέχρι τοῦ 1900. Σχῆμα 8ον, σελίδες 115. 1900 100.—
- 10α. **〈Βαλέριος Στάης〉**· Τὰ εὐρήματα τοῦ ναυαγίου τῶν Ἀντικυθέρων (=AE 1902, στήλη 145 - 173/4), εἰκόνες 21, πίνακες 8 (παρένθετοι) + 11. (Δὲν πωλεῖται) —
11. *Comptes rendus du Congrès international d'archéologie, Ière session: Athènes 1905*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 400, μετ' εἰκόνων. 1905 200.—
12. *Μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος*· τόμος 1ος: Γλυπτὰ ἐκ τοῦ Μουσείου τῆς Ἀκροπόλεως (συντάκται: **Καββαδίας, Καστριώτης, Κουρουνιώτης, Lechat, Λεονάρδος, Schrader, Schroeder, Στάης, Σωτηριάδης, Wolters**). Σχῆμα 4ον, σελίδες β' + στῆλαι 118, πίνακες 36 (ἀρ. 1 - 33). 1906 250.—
13. **P. Kavvadias + G. Kawerau**· *Die Ausgrabung der Akropolis vom Jahre 1885 bis zum Jahre 1890*. **Π. Καββαδίας + Γ. Καβεράου**· Ἀνασκαφὴ τῆς Ἀκροπόλεως ἀπὸ τοῦ 1885 μέχρι τοῦ 1890. Ἑλληνιστὶ καὶ γερμανιστὶ. Σχῆμα φύλλου, στήλαι 150 + σελίδες 2, εἰκόνες 14, πίνακες 13. 1906 - 1907 [1974].. 1000.—
14. **Χρῆστος Τσουντας**· Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου. Σχῆμα 4ον, στήλαι IF + 432, εἰκόνες 312, πίνακες 47. 1908 600.—
15. **Γεώργιος Ἀ. Παπαβασιλείου**· Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων μετὰ παραρτήματος Εὐβοϊκῶν ἐπιγραφῶν. Σχῆμα 4ον, στήλαι β' + 108, εἰκόνες 53, πίνακες 21. 1910 200.—
16. **Κωνσταντῖνος Κουρουνιώτης**· Κατάλογος τοῦ Μουσείου Ἀντισσούρας. Σχῆμα 8ον, σελίδες 72, εἰκόνες 74. 1911 150.—
- 16α. **〈Βασίλειος Λεονάρδος〉**· Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος ἀναγραφὴ. Σχῆμα 4ον, σελίδες 4. 1912. (Δὲν πωλεῖται) —

Δραχμαὶ

- 16β. (Βασίλειος Λεονάρδος)· Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος *Λεύκωμα*. Σχῆμα 4ον, σελίδες 8. (Δὲν πωλεῖται) —
17. Γεώργιος Π. Οἰκονόμος· Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας· τεύχος 1ον. Σχῆμα 4ον, σελίδες 40, εἰκόνες 29. 1915 150.—
18. Γεώργιος Κ. Γαρδικας· Μελετήματα ἀρχαιολογικά. Σχῆμα 8ον, σελίδες 48. 1915 150.—
19. Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος· Τοπογραφία τῶν Δελφῶν· τεύχος 1ον. Σχῆμα 8ον, σελίδες 113, εἰκόνες (παρένθετοι) 11, πίνακες 3. 1912 - 17 150.—
20. Βαλέριος Στάης· Τὸ Σούνιον καὶ οἱ ναοὶ τοῦ Ποσειδῶνος καὶ Ἀθηνᾶς. Σχῆμα 8ον, σελίδες 55, εἰκόνες 14, πίνακες 5. 1920. (Δὲν πωλεῖται) —
21. Georgius P. Oeconomus· *De profusionum receptaculis sepulcralibus inde ab antiquissimis temporibus usque ad nostram fere aetatem usitatis*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 63, εἰκόνες 17. 1921 150.—
22. Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος· Ὁ ἀποτυμπανισμός, συμβολὴ ἀρχαιολογικὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ποινικοῦ δικαίου καὶ τὴν λαογραφίαν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 144, εἰκόνες 21, ἐξ ὧν 7 παρένθετοι. 1923. (Δὲν πωλεῖται) —
23. Ἀπόστολος Σ. Ἀρβανιτόπουλος· Γραπτὰ στήλαι Δημητριάδος - Παγασῶν. Σχῆμα 2ον, σελίδες 179, εἰκόνες 203, πίνακες παρένθετοι 7, πίνακες ἐν τέλει ἐγχρωμοὶ 10. 1928 900.—
24. Γεώργιος Ἐ. Μυλωνᾶς· Ἡ νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι. Σχῆμα 8ον, σελίδες 174, εἰκόνες 86, πίνακες 2, γεωγραφικοὶ χάρται 3. 1928. Ἀνατύψεις μετὰ προσθήκης. 1975 200.—
25. Ἰωάννης Γ. Γεννάδιος· Ὁ Λόρδος Ἐλγιν καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς Ἀθήνας ἰδίως ἀρχαιολογήσαντες ἐπιδρομεῖς 1440 - 1837. Σχῆμα 8ον, σελίδες κΓ' + 257, πίνακες 5. 1930 200.—
26. Ἰωσήφ Χατζιδάκις· Ἱστορία τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου καὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν ἐν Κρήτῃ. Σχῆμα 8ον, σελίδες 74. 1931 100.—
- 26α. Γεώργιος Σωτηρίου· Χριστιανικαὶ Θῆβαι (=ΑΕ 1929). Σχῆμα 4ον, σελίδες 256, εἰκόνες 270, πίνακες 5. 1931 600.—
27. Γεώργιος Π. Οἰκονόμος· Τὸ ἔργον τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς ἑκατονταετίαν 1837 - 1937, ἐν ἀλφabetικῇ διατάξει. Σχῆμα 8ον, σελίδες 104. 1938 150.—
28. Γεώργιος Π. Οἰκονόμος· Τὰ ἑκατὸν ἔτη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Λόγος πανηγυρικοῦ τοῦ Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου, ρηθεὶς τῇ 23ῃ Ὀκτωβρίου 1938 ἐν τῷ Παρθενῶνι κατὰ τὴν πανηγυρικὴν συνεδρίαν τῆς Ἑκατονταετηρίδος. Σχῆμα 4ον, σελίδες 14 [1942] 150.—
- 28α. Λεύκωμα τῆς Ἑκατονταετηρίδος τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1837 - 1937. Σχῆμα 4ον, 62 + (51). Ἐν Ἀθήναις (1937 - 1952) 400.—

29. **Νικόλαος Μ. Κοντολέων**. *Τὸ Ἐρέχθειον ὡς οἰκοδόμημα χθονίας λα-
τρείας*. Σχῆμα 8ον, σελίδες δ' + 102, εἰκὼν 1. 1949. Ἀνατύπωσις 1975 100.—
30. **Φοῖβος Δ. Σταυρόπουλλος**. *Ἡ Ἀσπίς τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου τοῦ Φει-
δίου*. Σχῆμα 8ον, σελίδες η' + 84, εἰκόνες 31, παρένθετος πίναξ 1. 1950 200.—
31. **Ἀνδρέας Ευγγόπουλος**. *Συλλογὴ Ἑλένης Α. Σταθάτου. Κατάλογος περι-
γραφικὸς τῶν εἰκόνων, τῶν ξυλογλύπτων καὶ τῶν μεταλλίνων ἔργων τῶν Βυζαντι-
νῶν καὶ τῶν μετὰ τὴν Ἀλωσιν χρόνων*. Σχῆμα 4ον, σελίδες η' + 47, πίνακες 27. 1950 350.—
32. **Κωνσταντῖνος Θ. Συριόπουλος**. *Ὁ Στερεοβάτης τοῦ Παρθενῶνος*. Σχῆ-
μα 8ον, σελίδες F' + 121, εἰκόνες 8. 1951 150.—
33. **Κωνσταντῖνος Α. Ρωμαῖος**. *Κέραμοι τῆς Καλυδῶνος. Συμβολὴ εἰς ἀ-
κριβεστέραν θεώρησιν τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης*. Σχῆμα 4ον, σελίδες F' + 144,
εἰκόνες 76. 1951 400.—
34. **Μάρκελλος Μιτσός**. *Ἀργολικὴ προσωπογραφία*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 211.
1952 300.—
35. **Γεώργιος καὶ Μαρία Σωτηρίου**. *Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἀγίου Δημητρίου Θεσ-
σαλονίκης. Κείμενον καὶ λεύκωμα*. Σχῆμα 4ον, σελίδες ιβ' + 278, εἰκόνες 98,
πίνακες VII + 102. 1952 900.—
36. **Ἀναστάσιος Κ. Ὁρλάνδος**. *Ἡ ξυλόστεγος παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ
τῆς μεσογειακῆς λεκάνης*. Σχῆμα 4ον, Τόμ. Α' (1952) + Β' (1954), σελίδες
605 + κη', εἰκόνες 549, πίνακες Α + Β καὶ «Εὐρετήριο» τοῦ Α' καὶ τοῦ Β' τό-
μου (1957), σελίδες 136 Ἀνατύπωσις 1974 1000.—
Τόμος Α' 400.—
Τόμος Β' 450.—
Εὐρετήριο 150.—
37. **Ἀναστάσιος Κ. Ὁρλάνδος**. *Τὰ ὑλικά δομῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ
οἱ τρόποι ἐφαρμογῆς αὐτῶν κατὰ τοὺς συγγραφεῖς, τὰς ἐπιγραφὰς καὶ τὰ μνη-
μεῖα*. Σχῆμα 4ον 1000.—
Τχ. 1ον. *Τὸ ξύλον καὶ ὁ πηλός*. Σελίδες 154, εἰκόνες 64. 1955 400.—
Τχ. 2ον. *Τὰ μέταλλα, τὸ ἐλεφαντοστοῦν, τὰ κονιάματα, καὶ οἱ λίθοι*. Σελίδες
426, εἰκόνες 405. 1959 - 60 600.—
38. **Νικόλαος Κ. Μουτσόπουλος**. *Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν
μοναστηρίων τῆς Γορτυνίας*. Σχῆμα 8ον, σελίδες ιε' + 238, εἰκόνες 142. 1956 ... 250.—
39. **Γεώργιος Ἐ. Μυλωνᾶς**. *Ὁ πρωτοαττικὸς ἀμφορεὺς τῆς Ἑλευσίνος*.
Σχῆμα 4ον, σελίδες ιε' + 135, εἰκόνες 39, πίνακες 16 καὶ ἔγχρωμοι Α + Β. 1957. 450.—
40. **Ἀνδρέας Ευγγόπουλος**. *Σχεδιάσμα ἱστορίας τῆς θρησκευτικῆς ζωγρα-
φικῆς μετὰ τὴν ἄλωσιν*. Σχῆμα 4ον, σελίδες μς' + 380, πίνακες 72. 1957 800.—
41. **Ἰωάννα Κ. Κωνσταντίνου**. *Ρυθμοὶ κινήσεων καὶ λοξαὶ στάσεις εἰς τὴν
ἀρχαιοτέραν ἑλληνικὴν πλαστικὴν*. Σχῆμα 8ον, σελίδες ια' + 58, εἰκόνες 31, πίνα-
κες 16. 1957 150.—

Δραχμαὶ

42. Νικόλαος Μ. Βερδελῆς· Ὁ πρωτογεωμετρικὸς ρυθμὸς τῆς Θεσσαλίας. Σχῆμα 8ον, σελίδες 7' + 102, εἰκόνες 25, πίνακες 15. 1958 150.—
43. Ἰωάννης Δ. Κοντῆς· Τὸ ἱερὸν τῆς Ὀλυμπίας κατὰ τὸν Δ' π.Χ. αἰῶνα. Σχῆμα 8ον, σελίδες 7' + 120, πίνακες 17. 1958 150.—
44. Βασίλειος Γ. Καλλιπολίτης· Χρονολογικὴ κατὰταξις τῶν μετὰ μυθολογι-
κῶν παραστάσεων ἀττικῶν σαρκοφάγων τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. Σχῆμα 8ον, σελί-
δες 79 + πίνακες 6. 1958 150.—
45. Χαρίκλεια Μπάρλα· Μορφή καὶ ἐξέλιξις τῶν βυζαντινῶν κωδωνοστασίων. Σχῆμα 8ον, σελίδες 52, εἰκόνες 12, πίνακες 14. 1959 150.—
46. Γεώργιος Σ. Δοντᾶς· Εἰκόνες καθημένων πνευματικῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν
ἀρχαίαν ἑλληνικὴν τέχνην. Σχῆμα 8ον, σελίδες 108 + πίνακες 40. 1960 200.—
47. Δημήτριος Λαζαρίδης· Πήλινα εἰδώλια Ἀβδήρων. Σχῆμα 8ον, σελίδες
83 + πίνακες 34. 1960 200.—
48. Σέμνη Καρούζου· Τὰ ἀγγεῖα τοῦ τύμβου Ι τοῦ Ἀναγροῦντος. Σχῆμα
4ον, σελίδες 15' + 140, εἰκόνες 98, πίνακες 93 καὶ 9 ἐγχρωμοί. 1963 900.—
49. Χρυσούλα Καρδαρά· Ροδιακὴ Ἀγγειογραφία Σχῆμα 4ον, σελίδες 1α' +
310, εἰκόνες 287, παρένθ. πίν. Α + Β, πίνακες 14. 1963 500.—
50. Νικόλαος Δρανδάκης· Ὁ Ἐμμανουὴλ Τζάνε Μποννιαλῆς θεωρούμενος ἐξ
εἰκόνων του σφριζομένου κυρίως ἐν Βενετίᾳ. Σχῆμα 8ον, σελίδες 7' + 182, πίνακες
70. 1962 250.—
51. Κωνσταντῖνος Θ. Συριόπουλος· Ἡ προϊστορία τῆς Πελοποννήσου. Σχῆμα
8ον, σελίδες XLVIII + 633, εἰκόνες 10, χάρται Ι - VI, πίνακες Ι - VIII. 1964 ... 500.—
52. Ἀναστάσιος Κ. Ὁρλάνδος· Ἡ Παρηγορητίσσα τῆς Ἀρτῆς. Σχῆμα 4ον,
σελίδες 183, εἰκόνες 157, πίνακες 30 (1 - 20 ἐγχρωμοί), μετὰ συντόμου γαλλικῆς
μεταφράσεως ἐκ σελίδων XLII. 1963 ἄδետον 1000.—
δεμένον 1200.—
53. Σωτήριος Ἰ. Δάκαρης· Οἱ γενεαλογικοὶ μῦθοι τῶν Μολοσσῶν. Σχῆμα
8ον, σελίδες β' + 169, πίνακες 5. 1964 200.—
54. «Χαριστήριον εἰς Ἀ. Κ. Ὁρλάνδον»· Τόμ. Α' (1965), Β' καὶ Γ' (1966).
ἕκαστος τόμος 600.—
Τόμ. Δ' (1967 - 68) 700.—
55. Ἀριστείδης Πασαδαῖος· Ἐπὶ δύο βυζαντινῶν μνημείων τῆς Κωνσταντινου-
πόλεως ἀγνώστου ὀνομασίας. Σχῆμα 4ον, σελίδες 108, παρένθ. πίνακες Α - ΚΖ',
πίνακες 16. 1965 350.—
56. Στυλιανὸς Ἀλεξίου· Ὑστερομινωικοὶ τάφοι λιμένος Κνωσοῦ (Κατσαμπᾶ).
Σχῆμα 4ον, σελίδες 1α' + 85, εἰκόνες 38, παρένθετοί πίνακες 6, πίνακες 38 (ὁ πίναξ
προμετωπίδος καὶ οἱ πίνακες 6 καὶ 20 ἐγχρωμοί). 1966 400.—

Δραχμαί

57. **Φώτιος Μ. Πέτσας**· *Ὁ τάφος τῶν Λευκαδίων*. Σχῆμα 4ον, σελίδες 192, εἰκόνες 43, παρένθετοι πίνακες 3, ἔγχρωμοι πίνακες Α' - Γ', πίνακες 45. 1966 ... 600.—
58. **Ἀναστάσιος Κ. Ὁρλάνδος**· *Ἡ ἀρκαδικὴ Ἀλφειρα*. Σχῆμα 4ον, σελίδες 274, εἰκόνες 175, παρένθ. πίνακες 1 - 5. 1967 - 68 600.—
59. **Ἐμμανουὴλ Πρωτοψάλτης**· *Ἱστορικὰ ἔγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τὰς ἀρχαιότηας καὶ λοιπὰ μνημεῖα τῆς Ἱστορίας κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τοῦ Καποδίστρια*. Σχῆμα 4ον, σελίδες μδ' + 296, πίνακες I - XIX. 1967 600.—
60. **Σεραφεῖμ Χαριτωνίδης**· *Αἱ ἐπιγραφαὶ τῆς Λέσβου. Συμπλήρωμα*. Σχῆμα 4ον, σελίδες 106, εἰκόνες 48, πίνακες 46. 1968 400.—
61. **Κωνσταντῖνος Θ. Συριόπουλος**· *Ἡ προϊστορία τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος*. Σχῆμα 8ον, σελίδες L + 540, εἰκόνες 10, χάρται I - VI, πίνακες 8. 1968 600.—
62. **Μ. Ἀνδρόνικος**· *Βεργίνα I. Τὸ νεκροταφεῖον τῶν τύμβων*. Σχῆμα 4ον, σελίδες ζ' + 298, εἰκόνες 108, παρένθ. πίν. Α - ΚΓ (ΚΓ 1 - 5), πίνακες 135. 1969.. 700.—
63. **Βασίλειος Χ. Πετράκος**· *Ὁ Ὁρωπὸς καὶ τὸ ἱερόν τοῦ Ἀμφιαράου*. Σχῆμα 8ον, σελίδες ιδ' + 222, εἰκόνες 43, παρένθ. πίν. Α, πίνακες 63. 1968. 450.—
64. Μεταφέρεται εἰς τὸ Κεφάλαιον Γ, ἀριθ. 4.
65. **Εὐστάθιος Γ. Στίκας**· *Τὸ οἰκοδομικὸν χρονικὸν τῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκά Φωκίδος*. Σχῆμα 4ον, σελίδες ια' + 299, εἰκόνες 135, παρένθ. πίν. Α - ΙΒ', πίνακες 184 + ἔγχρωμος πίναξ προμετωπίδος καὶ Α - Γ. 1970 600.—
66. **Ἀντώνιος Ζώης**· *Προβλήματα χρονολογίας τῆς Μινωικῆς κεραμικῆς — Γοῦρνες, Τύλισος, Μάλια*. Σχῆμα 4ον, σελίδες ζ' + 99, πίνακες 47 + Α - Β ἔγχρωμοι. 1969 200.—
67. **Σπυρίδων Ε. Ἰακωβίδης**· *Περατὴ. Τὸ νεκροταφεῖον*. Σχῆμα 4ον. Τόμ. Α - Γ. (Α'. *Οἱ τάφοι καὶ τὰ εὐρήματα*. Σελίδες ια' + 473, σχέδια 155. — Β'. *Γενικαὶ παρατηρήσεις*. Σελίδες ιθ' + 485, εἰκόνες 161, ἔγχρωμοι πίνακες I - IV. — Γ'. *Πίνακες 1 - 190 + σελίδες 1 - 38*). 1969 - 1970 2400.—
68. **Χαρὰ Τζαβέλλα - Ενjen**· *Τὰ περρωτὰ ὄντα τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς τοῦ Αἰγαίου*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 132, πίνακες 40. 1970 200.—
69. **Θεοδώρα Γ. Καράγιωργα**· *«Γοργεῖν Κεφαλὴ» (Καταγωγὴ καὶ νόημα τῆς γοργονικῆς μορφῆς ἐν τῇ λατρείᾳ καὶ τῇ τέχνῃ τῶν ἀρχαϊκῶν χρόνων)*. Σχῆμα 8ον, σελίδες ις' + 158, πίνακες 23. 1970 250.—
70. **Δέσποινα Παπακωνσταντίνου - Διαμαντούρου**· *Πέλλα I. Ἱστορικὴ Ἐπισκόπησις καὶ μαρτυρία*. Σχῆμα 4ον, σελίδες ι' + 257, πίνακες 40 + Α - Β ἔγχρωμοι. 1971..... 360.—
71. **Ἐφρ Σαπουναῖ - Σακελλαράκη**· *Μινωικὸν Ζῶμα*. Σχῆμα 8ον, σελίδες κγ' + 259, εἰκόνες 77, πίνακες 54 + Α - Γ, ἔγχρωμοι καὶ χάρτης 1. 1971 300.—

Δραχμαὶ

72. **Θεόδωρος Σπυρόπουλος**: Ὑστερομυκηναῖοι ἐλλαδικοὶ θησανροί. Σχῆμα 4ον, σελίδες ιε' + 233, εἰκόνες 1-37, πίνακες 37. 1972 300.—
73. **Γεώργιος Ε. Μυλωνᾶς**: Ὁ ταφικὸς Κύκλος Β τῶν Μυκηνῶν. Σχῆμα 4ον, (Τόμος Α', σελίδες κδ' + 442, εἰκόνες 30, ἐγχρωμοὶ πίνακες ε-ιβ'. Τόμος Β', πίνακες 1-249 + σελίδες δ-ις'). 1973 1500.—
74. **Γρηγόριος Κωνσταντινόπουλος**: Ὁ Ροδιακὸς Κόσμος. I Λίνδος. Σχῆμα 8ον, σελίδες 82, εἰκόνες 4. 1972 150.—
75. **Στυλιανὸς Πελεκανίδης**: Καλλιέργης. Ὁλῆς Θετταλίας ἀριστος ζωγράφος. Σχῆμα 4ον, σελίδες ι' + 175, εἰκόνες 3, πίνακες 1 - 83, ἐγχρωμοὶ πίνακες Α - ΚΑ, ἐγχρωμος πινᾶξ προμετωπίδος + παρένθετος πινᾶξ Ι. 1973 800.—
76. **Ἀριστείδης Πασαδαῖος**: Ὁ κεραμοπλαστικὸς διάκοσμος τῶν βυζαντινῶν κτηρίων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Σχῆμα 4ον, σελίδες Ι - XII + 84, πίνακες 50 + παρένθ. πίν. Α - Β. 1973 400.—
77. **Ἀγγελικὴ Πιερίδου**: Ὁ πρωτογεωμετρικὸς ρυθμὸς ἐν Κύπρῳ. Σχῆμα 4ον, σελίδες ις' + 112, εἰκόνες 5, σχήματα 23, πίνακες 35. 1973 400.—
78. **Γεώργιος Στ. Κορρές**: Ἡ βιβλιογραφία τοῦ Ἑρρίκου Σλήμαν. Σχῆμα 8ον, σελίδες ις' + 200, πίνακες 16. 1974 250.—
79. **Μάντω Καραμεσίνη-Οἰκονομίδου**: Ἡ νομισματοκοπία τῆς Νικοπόλεως. Σχῆμα 4ον, σελίδες κ' + 200, εἰκόνες 2, πίνακες 71. 1975..... 750.—
80. **Εὐστάθιος Στίκας**: Ὁ κτίτωρ τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκά. Σχῆμα 4ον, σελίδες κ' + 158, εἰκόνες 35, πίνακες 33, ἐγχρωμοὶ πίνακες Α' - Θ', ἐγχρ. πινᾶξ προμετωπίδος + παρένθετος πίν. Α' - F'. 1975..... 650.—
81. **Γεώργιος Μυλωνᾶς**: Τὸ Δυτικὸν Νεκροταφεῖον τῆς Ἐλευσίνος. Σχῆμα 4ον (Τόμος Α', σελίδες ιθ' + 357, σχέδια 91, ἐγχρωμοὶ πίν. θ' - ιβ'. Τόμος Β', σελίδες ιγ' + 355, σχέδια 135. Τόμος Γ', πίνακες Α - Μ καὶ 1 - 91 + σελίδες λθ'). 1975. (Οἱ τόμοι διατίθενται καὶ κεχωρισμένως) 3.000.—
82. **Ἰουλίᾳ Κουλεϊμάνη - Βοκοτοπούλου**: Χαλκαὶ κορινθιονργεῖς πρόχοι. Σχῆμα 4ον, σελίδες κς' + 205, εἰκόνες XXIII, πίνακες 56, ἐγχρ. πινᾶξ 1. 1975. 700.—
83. **Ἀντώνης Ζώης**: Βασιλικὴ Ι. Σχῆμα 4ον, σελίδες 134, πίνακες 59, σχέδια 7 ἐντὸς φακέλλου. 1976 600.—
84. **Ἰωάννης Βολανάκης**: Τὰ παλαιοχριστιανικὰ βαπτιστήρια τῆς Ἑλλάδος. Σχῆμα 4ον, σελίδες κδ' + 154, εἰκόνες Ι - Χ, πίνακες 9. 1976 400.—
85. **Νικόλαος Πλάτων - W. C. Brice**: Ἐπετίγραφοι πινακίδες καὶ πίθοι Γραμμικοῦ συστήματος Α ἐκ Ζάκρου. *Inscribed Tablets and Pithos of Linear A System from Zakro*. Σχῆμα 4ον, σελίδες 236, εἰκόνες 16, πίνακες 41, ἐγχρ. πίν. προμετωπίδος. 1975 600.—
86. **Ἀναστάσιος Κ. Ὁρλάνδος**: Ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ Παρθενῶνος. Τό-

Δραχμαὶ

μος Α': Πίνακες (σχῆμα 2ον). 1976.	Βιβλιοδεσία πολυτελὴς	4000.—
	Βιβλιοδεσία ἀπλῇ	3500.—
	Ἐντὸς θήκης	3000.—
	Τόμοι Β'-Γ': Κείμενον (σχῆμα 4ον) ..	—
87. Ἱ. Α. Παπαποστόλου· Τὰ σφραγίσματα τῶν Χανίων. Σχῆμα 8ον, σελίδες ις' + 182, πίνακες 46. 1977		400.—
88. Χρυσούλα Καρδαρά· Ἀπλώματα Νάξου. Κινητὰ εὐρήματα τάφων Α καὶ Β. Σχῆμα 4ον.		—
89. Εὐγενία Γιούρη· Ὁ κρατῆρας τοῦ Δερβενιοῦ. Σχῆμα 4ον		—

Γ. ΑΡΧΑΙΟΙ ΤΟΠΟΙ ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

1. Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος· Ὀδηγὸς τῶν Δελφῶν. Σχῆμα 16ον, σελίδες 144, εἰκόνες 100, χάρται 3. 1935. (Δὲν πωλεῖται)	—
2. Κ. Kourouniotes· <i>Eleusis. A Guide to the Excavations and the Museum.</i> Σχῆμα 16ον, σελίδες 127, εἰκόνες 71, χάρτης 1. 1936	150.—
3. Νικόλαος Μ. Κοντολέων· Ὀδηγὸς τῆς Δήλου. Σχῆμα 16ον, σελίδες 185, εἰκόνες 109, χάρτης 1. 1950. (Δὲν πωλεῖται)	—
4. Spyridon Marinatos· <i>Excavations at Thera I (1967 season).</i> Σχῆμα 8ον, σελίδες 59, εἰκόνες 88, πίνακες Α - C (Α - Β ἐγχρωμοί). 1968. Ἀνατύπωσις 1976.	200.—
<i>Excavations at Thera II (1968 season).</i> Σχῆμα 8ον, σελίδες 54, εἰκόνες 44, σχέδια Ι - ΧΙ, πίνακες 41 + Α - Ε ἐγχρωμοί. 1969. Ἀνατύπωσις 1976.	200.—
<i>Excavations at Thera III (1969 season).</i> Σχῆμα 8ον, σελίδες 68, εἰκόνες 45, σχέδια Ι - VIII, πίνακες 62 + Α - Β ἐγχρωμοί. 1971. Ἀνατύπωσις 1973.	200.—
<i>Excavations at Thera IV (1970 season).</i> Σχῆμα 8ον, σελίδες 54, εἰκόνες 4, σχέδιον 1, πίνακες 126 + Α - Η ἐγχρωμοί. 1971. Ἀνατύπωσις 1977.	250.—
<i>Excavations at Thera V (1971 season).</i> Σχῆμα 8ον, σελίδες 47, εἰκόνες 6, σχέδια 1, πίνακες 104 + Α - J ἐγχρωμοί. 1972. Ἀνατύπωσις 1973.	250.—
<i>Excavations at Thera VI (1972 season).</i> Σχῆμα 8ον, σελίδες 60, εἰκόνες 7, πίνακες 112. 1974. Ἀνατύπωσις 1977.	250.—
<i>Thera VI Colour Plates and Plans.</i> Σχῆμα 4ον, ἐγχρωμοὶ πίνακες 11, σχέδια 7. 1974. Ἀνατύπωσις 1977	250.—
Ἀνασκαφαὶ Θήρας VI (1972). Σχῆμα 8ον, σελίδες 52, εἰκόνες 7, πίνακες 112. 1974	250.—
Θήρα VI, ἐγχρωμοὶ πίνακες καὶ σχέδια. Σχῆμα 4ον, ἐγχρωμοὶ πίνακες 11, σχέδια 7. 1974	250.—
Ἀνασκαφαὶ Θήρας VII (1973). Σχῆμα 8ον, σελίδες 37, εἰκόνες 4, παρένθετοι πίνακες 2, πίνακες 66 + Α - IB ἐγχρωμοί. 1976.	250.—
<i>Excavations at Thera VII (1973 season).</i> Σχῆμα 8ον, σελίδες 38, εἰκόνες 4, παρένθετοι πίνακες 2, πίνακες 66 + Α - L ἐγχρωμοί. 1976.	250.—
5. Νικόλαος Πλάτων· Ζάκρος. Τὸ νέον μινωικὸν ἀνάκτορον. Σχῆμα 8ον, σελίδες 334, εἰκόνες ἐγχρωμοὶ καὶ μαυρόασπροι 141 + παρένθ. πίναξ. 1974 ...	1000.—

Δραχμαὶ

Α. ΦΩΤΟΜΗΧΑΝΙΚΑΙ ΑΝΑΤΥΠΩΣΕΙΣ ΑΛΛΩΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

1. Ἀναστάσιος Κ. Ὀρλάνδος· *Μοναστηριακὴ Ἀρχιτεκτονικὴ* 500.—

Ε. ΑΛΛΑΙ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ

1. Ὁργανισμὸς τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. (Τεῦχος 1ον), σχῆμα 16ον, σελίδες 16. 1848. (Τεῦχος 2ον), σχῆμα 16ον, σελίδες 8. 1876. (Τεῦχος 3ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 24. 1894. (Τεῦχος 4ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 48. 1896. (Τεῦχος 5ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 24. 1899. (Τεῦχος 6ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 41. 1912. (Δὲν πωλοῦνται) ... —

2. Ὁ περὶ ἀρχαιοτήτων νόμος καὶ αἱ σχετικαὶ πρὸς αὐτὸν ἐγκύκλιοι ὑπουργικαὶ καὶ ἄλλα τινα, ἐκδιδόμενα ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πρὸς χρῆσιν τῶν κατὰ τὸ Βασίλειον ἀρχῶν καὶ αὐτῶν τῶν πολιτῶν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 43. 1872. (Δὲν πωλεῖται) —

3. Νέος Ὁργανισμὸς καὶ ἐσωτερικὸς κανονισμὸς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Σχῆμα 8ον, σελίδες 41. 1949. (Δὲν πωλεῖται) —

4. Νέος Ὁργανισμὸς καὶ ἐσωτερικὸς κανονισμὸς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Σχῆμα 8ον, σελίδες 51. 1966. (Δὲν πωλεῖται) —

Ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πωλεῖται καὶ τὸ ἐξῆς σύγγραμμα:

Βασίλειος Λεονάρδος· *Ἡ Ὀλυμπία*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 352, πίνακες

2. 1901 200.—

Ἐξεδόθη ὁ παρὼν (131) τόμος

Αἱ ἀνωτέρω τιμαὶ τῶν δημοσιευμάτων τῆς Ἑταιρείας ἰσχύουν διὰ τὴν πώλησιν αὐτῶν ἐν τῷ μεγάρῳ αὐτῆς (Λεωφόρος Βενιζέλου [Πανεπιστημίου] 22). περὶ τῆς ἐκτὸς τοῦ μεγάρου τῆς Ἑταιρείας ἀποστολῆς τῶν ἀγοραζομένων παρακαλοῦνται νὰ φροντίζουν οἱ ἐνδιαφερόμενοι.

α. Ἀποψις τοῦ θολωτοῦ τάφου Δ ἀπὸ ΝΔ.

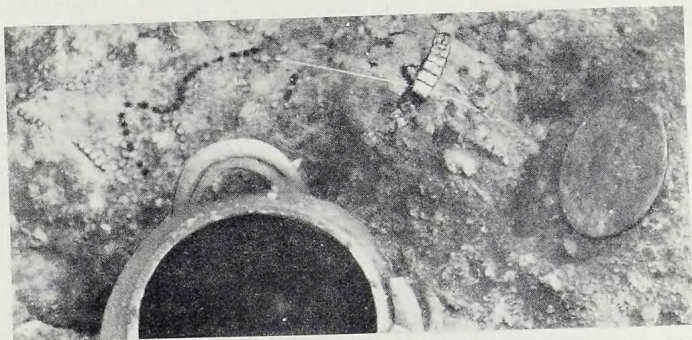
β. Χαλκοῦ δακτύλιοι.

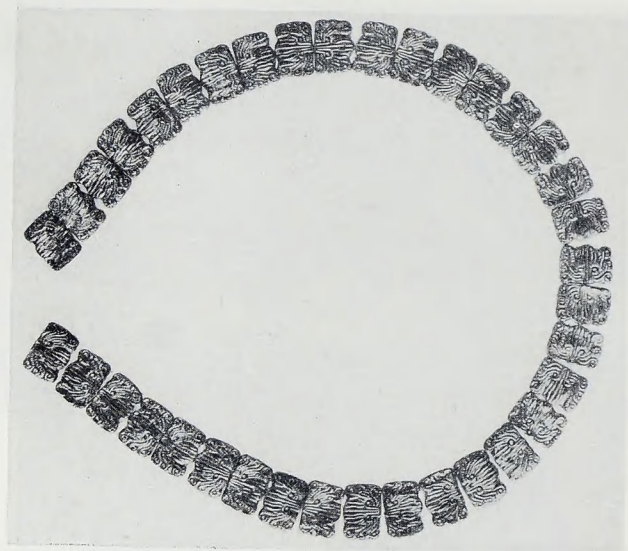
α. Ἡ πυξίς τοῦ θολωτοῦ τάφου Δ *in situ*.

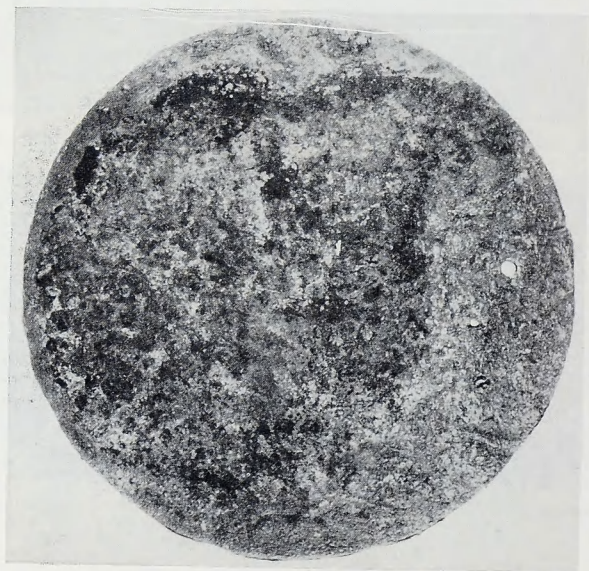
β. Ἡ πυξίς μετὰ τμήματος τοῦ πώματος καὶ τὸ κρανίον τῆς νεκρᾶς τοῦ θολωτοῦ τάφου Δ.

γ. Τμήμα τῆς πυξίδος, τὸ κάτοπτρον, τὰ κοσμήματα καὶ τὸ ἐπὶ τοῦ κρανίου τῆς νεκρᾶς διάδημα εἰς τὸν θολωτὸν τάφον Δ.

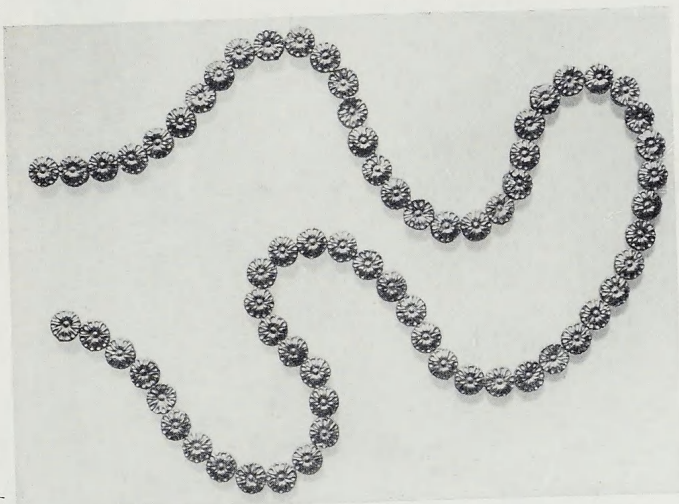

β. Διάδημα ἐκ χρυσῶν ψήρων σχήματος ὀργοναυτῶν.

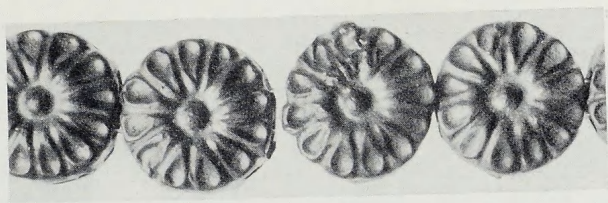

α. Χαλκοῦν κάτοπτρον.

γ

δ

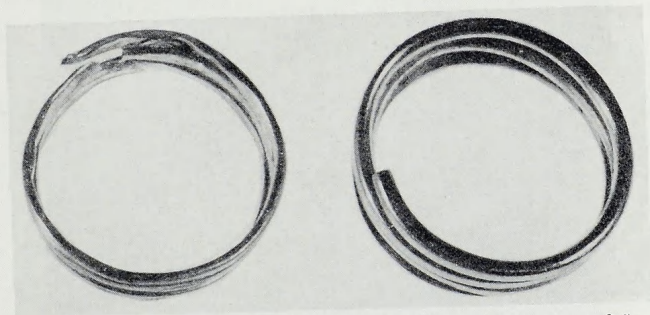
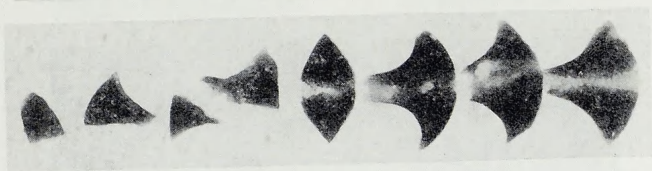
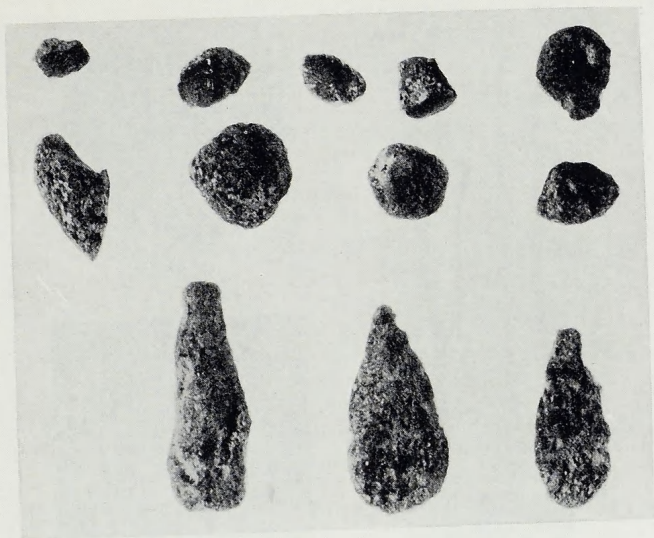
α. Λεπτομέρεια τῶν ψήφων τοῦ πίν. 230β. β. Ψῆφος ἐκ κυανῆς ὑαλομαζῆς σχήματος ἀργοναύτου. γ. Χρυσαὶ ψῆφοι σχήματος ρόδακος.
δ. Λεπτομέρεια τῆς παραπλευρῶς εἰκότος.

α

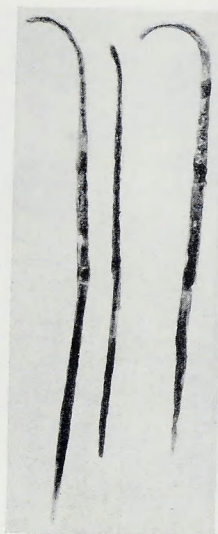

β

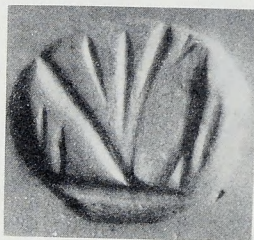
α. Ψῆφοι ἐξ ἡλέκτρου. β. Ψῆφοι ἐκ κυανῆς ὑαλομάζης, σχήματος παπυροειδοῦς.
γ. Χρυσοὶ σφηνκωτῆρες.

α

β

γ

δ

α. Περόναι ἐκ κυανῆς ὑαλομάζης. β - γ. Μικροτάτη σφραγὶς ἐξ ἰάσπιδος καὶ ἐκμαγεῖτον τῆς ἰδίας σφραγίδος. δ. Ὁ ξυρὸς καὶ τὸ περιδέριον ἐντὸς τῆς πυξίδος.

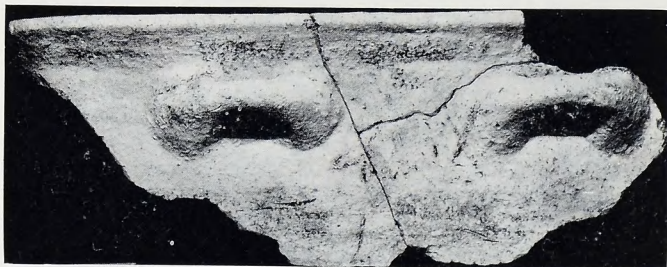
α. Τὸ ἐντὸς τῆς πυξίδος ἀνευρεθὲν περιδέραςιον.

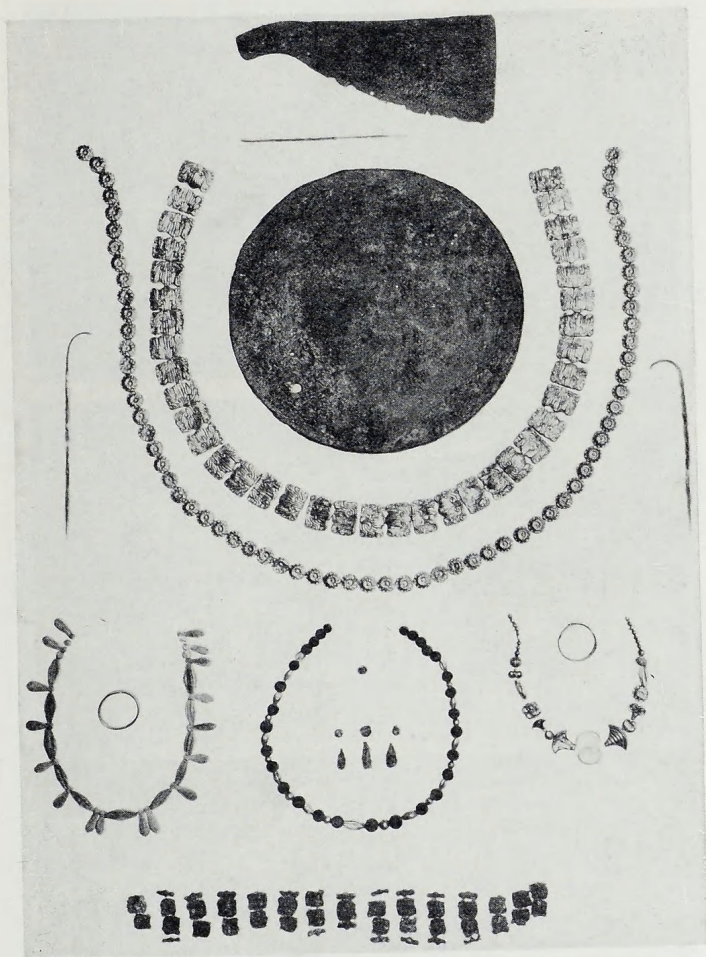
β. Χαλκοῦς ξυρός.

α. Πηλίνη πυξίς μετὰ πόματος.

β. Γραπτή ἐπιγραφή ἐπὶ σαρκοφάγου.

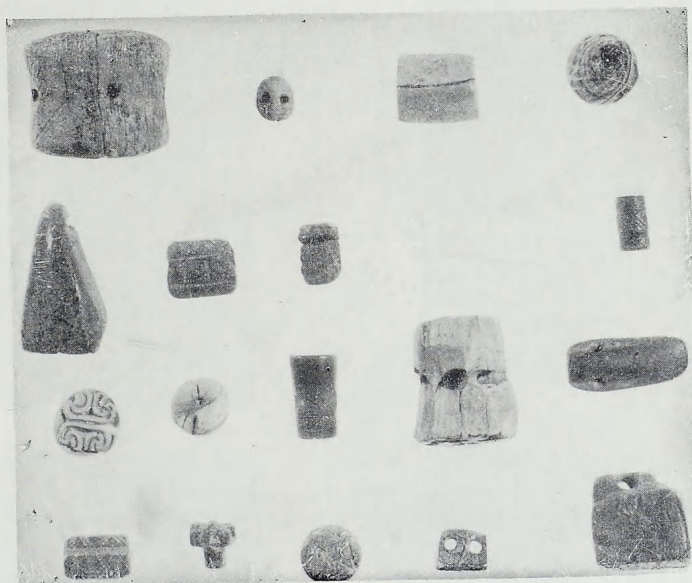
Σύνολον τῶν εὕρημάτων τοῦ θολωτοῦ τάφου Δ.

α. Ὁ τράφος Ν τοῦ θολωτοῦ τάφου Ε πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς. β-γ. Θολωτὸς τάφος Ε.
Τὸ ἀνώτερον ταφικὸν στρώμα ἐκ ΝΔ (β). Ἐκ Δ (γ).

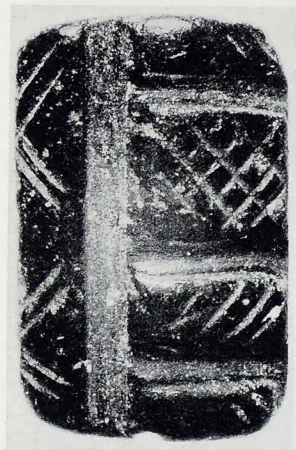
α. Χαλκοῦς σφραγιστικός δακτύλιος. β. Ἡ σφενδόνη τοῦ ἰδίου δακτυλίου.

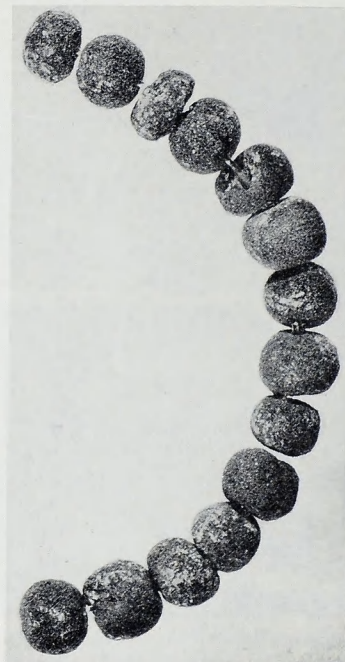
γ. Αἱ εἰς τὰ δύο ταφικά στρώματα τοῦ θολωτοῦ τάφου Ε ἀνευρεθεῖσαι σφραγίδες.

α

β

γ

δ

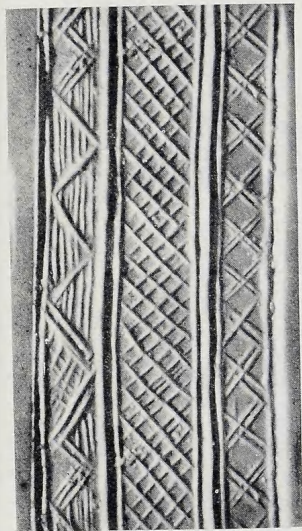
α. Κωνική σφραγίς ἐκ στεατίτου. β. Σφραγίς σχήματος πεπιεσμένου κυλίνδρου ἐκ στεατίτου. γ. Περιδέρατιον ἐκ φαγεντιανῆς. δ. Περιδέρατιον ἐξ ἀμβύστου, φαγεντιανῆς, στεατίτου καὶ σαρδίου.

γ

ζ

β

ε

δ

α

α. Σφραγιδολύχνος ἐκ μετεωρίτου. β. Ἀνάπτυγμα τοῦ σφραγιδολύχνου τοῦ πίν. 241α. γ. Ἐκμαγεῖον διακοιδοῦς σφραγίδος ἐξ ὀρείας χρυσάλλου. δ. Ἡ μία ἐκ τῶν δύο σφραγιστικῶν ἐπιφανειῶν κυλινδρικής σφραγίδος ἐξ ἐλεφαντόδοντος. ε. Ἐκμαγεῖον τῆς σφραγιστικῆς ἐπιφανείας τῆς σφραγίδος τοῦ πίν. 241δ. ζ. Ἐκμαγεῖον τῆς ἐτέρας σφραγιστικῆς ἐπιφανείας τῆς ἰδίας σφραγίδος.

α. Σφραγιστική επιφάνεια έλεφαντίνης σφραγιδος.

β. Πήλινον κωδωνόσχημον ειδώλιον.

β

γ

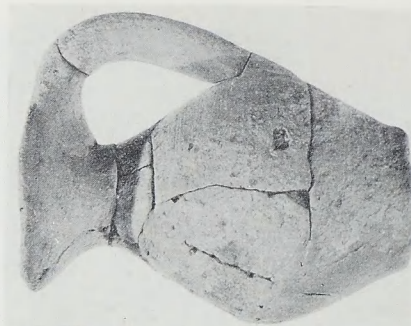

α

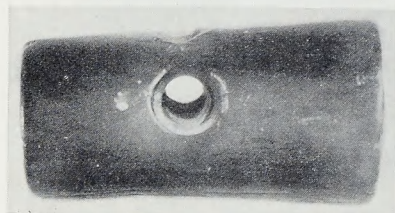
α. Κυλινδρική έλεφαντίνη σφραγίς. β. 'Η μία τῶν σφραγιστικῶν ἐπιφανειῶν τῆς σφραγίδος τοῦ πίν. 243α. γ. 'Εκμαγεῖον τῆς
 ἑτέρας σφραγιστικῆς ἐπιφανείας τῆς σφραγίδος τοῦ πίν. 243α.

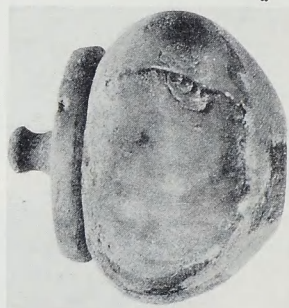
γ

ς

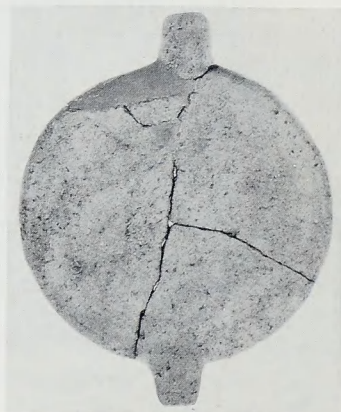
β

ε

α

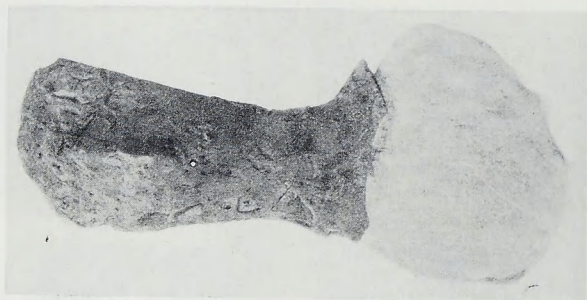
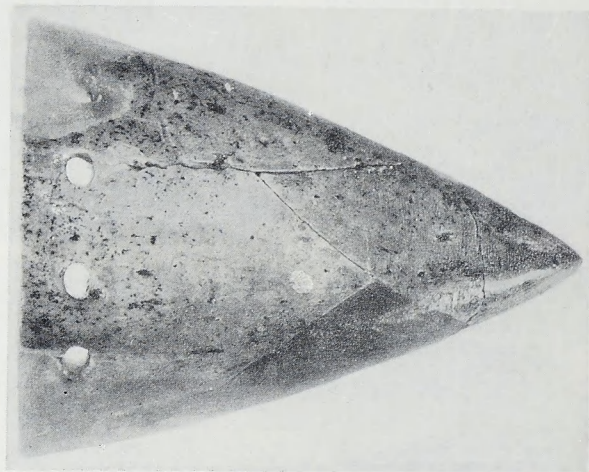
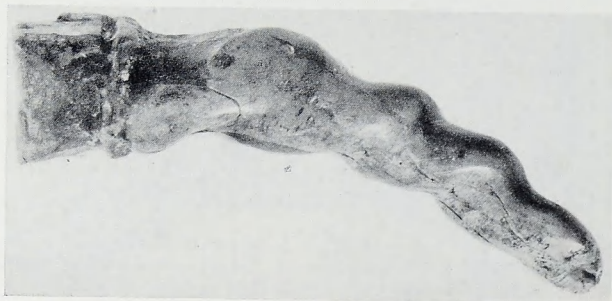

δ

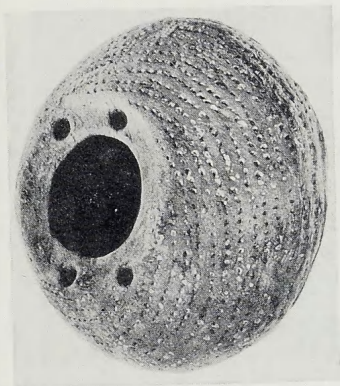
α. Ἀγγεῖον ἐκ στεατίτου. β. Κυλινδρική σφραγὶς ἐκ στεατίτου. γ. Ἡ μία τῶν δύο σφραγιστικῶν ἐπιφανειῶν διακοσμηθεῖς σφραγιδὸς ἐκ στεατίτου. δ. Διακοσμηθεὶς πῆλινον ἀγγεῖον ἢ πῶμα. ε. Σφαιρικὸν ἀγγεῖον ἐξ ἀλαβάστρου μετὰ πόματος. ς. Πηλινὴ προχύσις.

α. Ψῆφος καὶ τεμάχια ἐλασμάτων χρυσοῦ. β. Ἐλεφαντίνη θηριομορφικὴ σφραγίς.
 γ. Ἐκμαγεῖον σφραγιῶδες ἐξ ἐλεφαντόδοντος. δ. Σφραγίς ἐκ στεατίτου. ε. Σφραγίς
 ἐκ σχιστολίθου. ς. Ἡ σφραγιστικὴ ἐπιφάνεια τῆς προηγούμενης σφραγιῶδος.

α. Ἀντικείμενον ἐξ ἐλεφαντόδοντος. β. Περίπτον ἐξ ἐλεφαντόδοντος. γ. Εἰδώλιον ἐκ μαρμάρου.

ε

ς

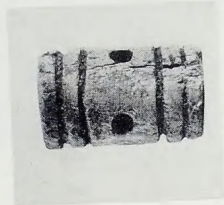
α

β

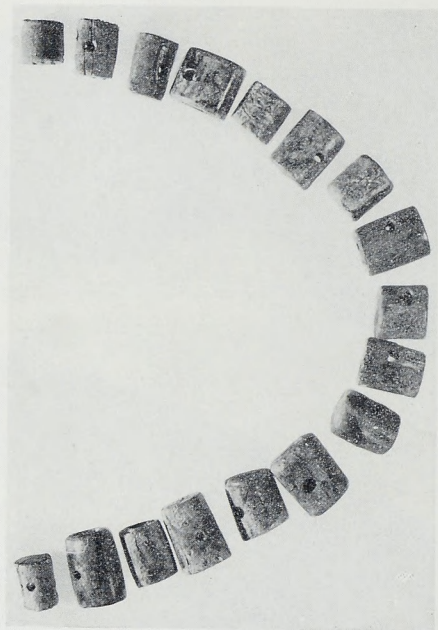

δ

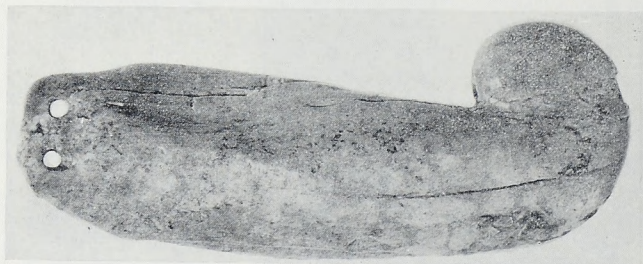

γ

α. Περίπτον εξ οδόντος κάπρου. β. Μαρμάρεινον άγγεϊον. γ - δ. Διακοσμημένα κυλινδρικά περίπτα εξ έλεφαντόδοντος, ε. Πήλινον άγγεϊον. ς. Μικαλλόν άγγεϊον εκ στεατίτου.

α. Ἀντικείμενον ἐξ ἐλεφαντόδοντος. β. Κυλινδρικά περίπτα ἐξ ἐλεφαντόδοντος.

α. Τὸ ἀνατολικῶς τοῦ βωμοῦ τμήμα τῶν ἀνδρῶν.

β. Τὸ πλακόστρωτον καὶ δεξιὰ ὁ ἀποκαλυφθεὶς τοῖχος τοῦ 4ου δωματίου τοῦ ΜΜ III B
ἱεροῦ (ἀπὸ Β).

α. Τὸ ἀποκαλυφθὲν τμήμα τοῦ 4ου δωματίου τοῦ ΜΜ ΙΙΒ ἱεροῦ καὶ τοῦ πλακοστρώτου (ἀπὸ ΝΔ).

β. Ἡ εὐθυνηρία τοῦ τοίχου τοῦ κτιρίου τοῦ 7ου π.Χ. αἰ. (ἀπὸ ΝΑ).

α. Τὸ στρώμα καταστροφῆς ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐθεμελιώθη ὁ τοῖχος τοῦ κυρίου τοῦ 7ου αἰ.
(ἀπὸ Δ).

β. Ἀριστερά, ἡ νοτιά πλευρά τοῦ μεγάλου προϊστορικοῦ κτίσματος καὶ εἰς ὑψηλότερον
ἐπίπεδον ὁ τοῖχος τοῦ κτίσματος τοῦ 7ου π.Χ. αἰ.

α. Λιθίνη τράπεζα προσφορῶν.

β. Χάλκινον εἰδώλιον βοός.

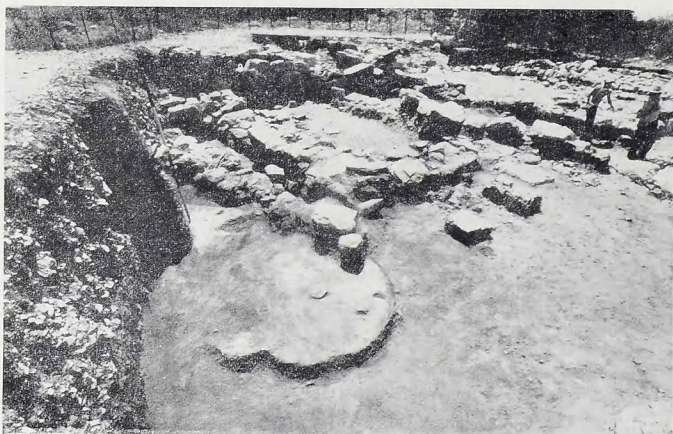
α. Τὰ ἀποκαλυφθέντα τμήματα τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ προϊστορικοῦ κτίσματος ἐν σχέσει πρὸς τὸν βωμόν (ἀπὸ ΒΔ).

β. Τὸ ἀνασκαφέν στρωῶμα πυρᾶς, δεξιὰ τὸ ἀποκαλυφθὲν τμήμα τοῦ ἀνκλημματικοῦ τοίχου καὶ κάτωθι αὐτοῦ ἡ ἐφαπτομένη τοῦ προϊστορικοῦ κτίσματος λιθόστρωσις (ἀπὸ ΝΔ).

α. Φωτογραφία ἰδίᾳ μὲ τὴν τοῦ πίν. 253β πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ στρώματος πυρᾶς (ἀπὸ ΒΑ).

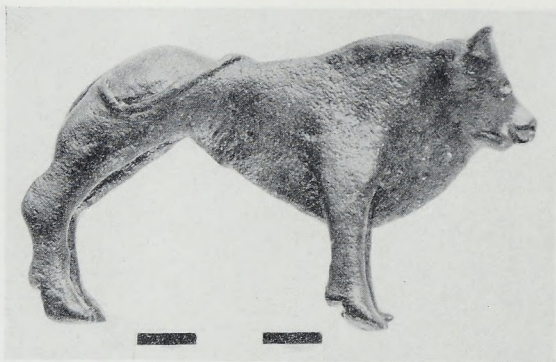
β. Ἡ ἐστία μὲ τὸ στρώμα τῆς τέφρας πρὸς Β αὐτῆς καὶ πρὸς Α ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ ἀρχαίου κτιρίου (ἀπὸ ΒΔ).

α. Τμήματα τῶν ἀνδρῶν II καὶ III σφύζοντα τὴν ἀρχικὴν ἐπιφάνειαν εἰς τὰ σημεῖα ὅπου παρουσιάζουν μεγάλην καθίζησιν (ἀπὸ Α).

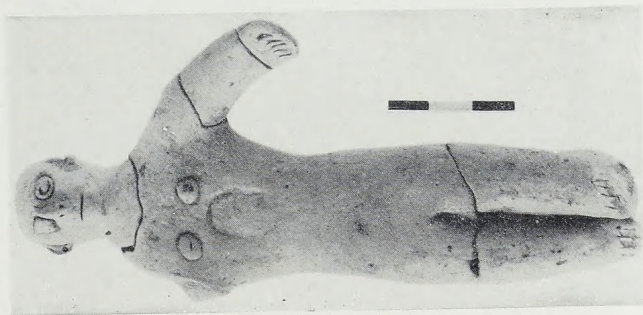
β. Ἡ εἰς τὸ ἀνδρῶν III προσθήκη (ἀπὸ ΝΑ).

α. Χάλκινον μινωικὸν εἰδώλιον βοός.

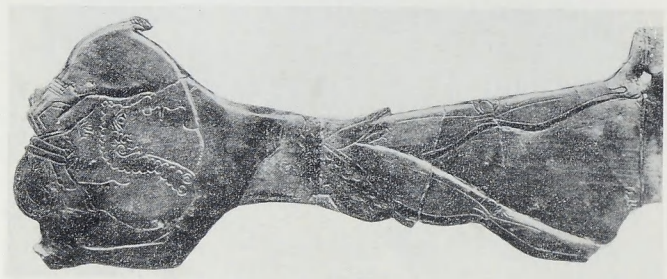
β. Χάλκινον εἰδώλιον αἰγός.

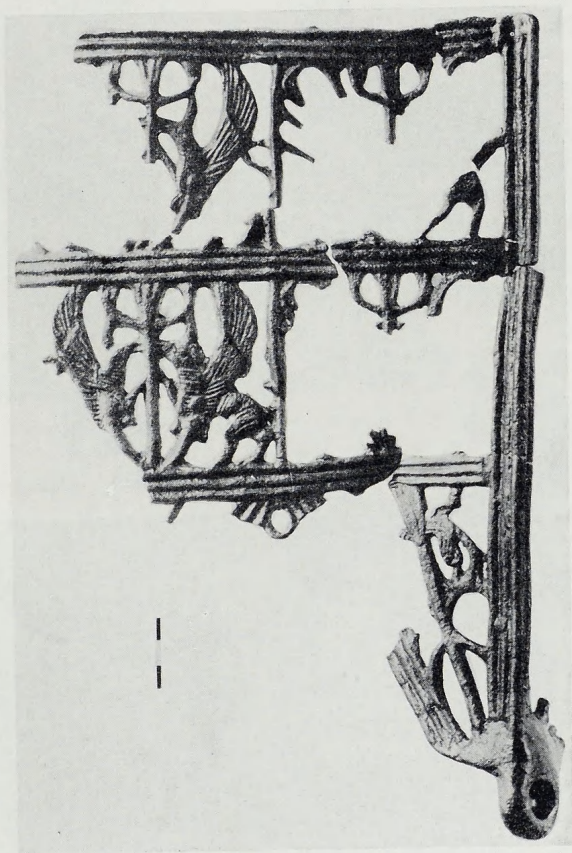
α. Πήλινον πρωτογεωμετρικόν ειδώλιον. β. Κεραμή γμ IIIB ειδώλιον. γ. 'Αυγόλυστον πήλακιδιον νέον.

α. Χάλκινον περίτμητον έλασμα τοξότου.

β. Χάλκινον περίτμητον έλασμα άναθέτου.

α. Τμήμα βάσεως χαλκίνου τρίποδος.

α

β

γ

δ

ε

α. Χάλκινον ειδώλιον αϊγός. β. Πρωτογεωμετρικὸν ειδώλιον. γ. Χάλκινον ειδώλιον αϊγός.
 δ. Ἀργυροῦν νόμισμα Βεσπασιανοῦ. ε. Γυναικεῖα κεφαλὴ ἑλληνιστικοῦ ειδώλου.

α. Τμήμα τοῦ χώρου πού ἐρευνήθηκε, ἀπὸ τῇ ΝΔ γωνία τοῦ ἀνδῆρου Π.

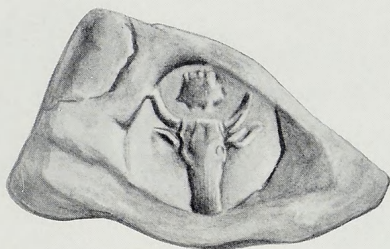
β. Ἡμιτελεῖς βάσεις ἀπὸ σχιστόλιθο.

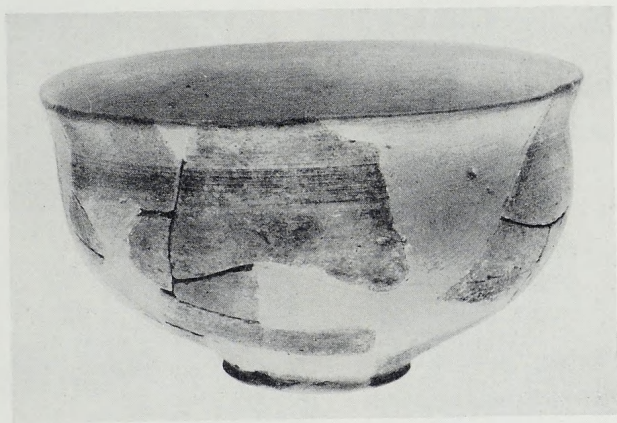
α. Τὸ δωμάτιο Ι ἀπὸ Ν.

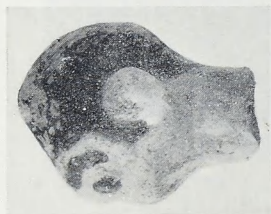
β. Τὸ δωμάτιο ΙΙ ἀπὸ ΒΑ. Στὸ βάθος δεξιὰ τὸ δωμάτιο Ι, ὁ μεγάλος ἀναλημματικός τοῖχος καὶ τὸ ἀντέρεισμά του.

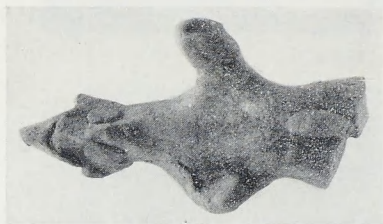
α. Πήλινο σφράγισμα με παράσταση βουκράνου.

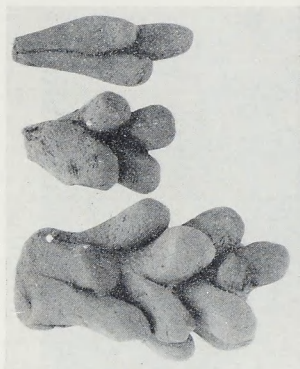
β. Πήλινο ἄωτο κύπελλο MM IIIB περιόδου.

α

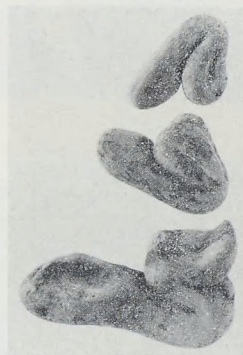
β

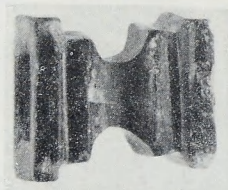
γ

δ

ε

ζ

η

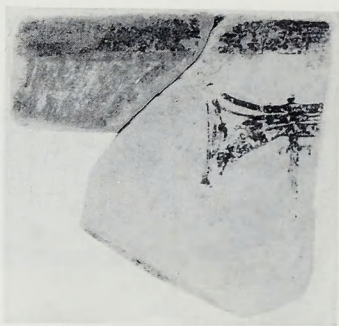
α. Ή κεφαλή πήλινου άνδρινοῦ ειδωλίου. β. Πήλινο άνδρική ειδώλιο. γ - ε. Πήλινα άναθήματα. ζ. Βαθυμειδωπές άνμφεικούλος βωμίσκος άντὸ στεατίτη. η. Ομοίωμα καθισμένου ζώου άντὸ στεατίτη.

α. Τμήμα τράπεζας προσφορών με ανάγλυφη παράσταση βαθυμειδωτοῦ κτήματος. β. Λίθινο ἀφιέρωμα.
γ. Μολύβδινο ειδώλιο «σεβίζοντες».

α

β

γ

δ

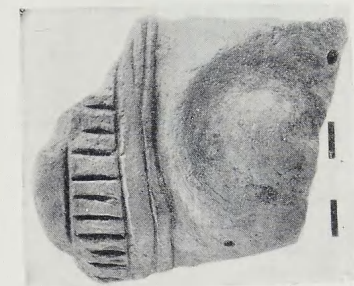

ε

ζ

α. ΥΜ ΙΑ κεραμεική φυτικού ρυθμού. β. "Οστρακο με παράσταση διπλού πέλεου. γ. Τμήμα πήλινου αφιερώματος με ανάγλυφη διακόσμηση. δ. Τμήμα πήλινου αφιερώματος με γραπτή διακόσμηση. ε. Τμήμα πήλινου «όμοιώματος ιεροῦ». ζ. Διακοσμητικό θέμα ἀνακτορικοῦ ρυθμοῦ.

α

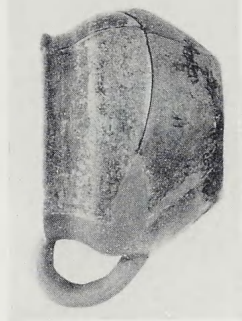
β

γ

δ

ε

α. Τμήμα από το πρόσωπο ανθρώπινου ειδώλου ΓΜ ΙΙΑ έπολης. β. Πήλη ανδρική προτομή ύστερογεωμετρικής έπολης. γ. Κεφαλή πή-
λινου ειδώλου ζών με γραπτή διακόσμηση. δ. Κεφαλή πήλινου ειδώλου ζών. ε. Πρωτογεωμετρικά κύπελλα.

α

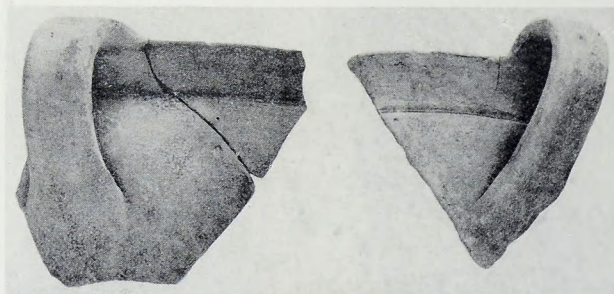
β

γ

δ

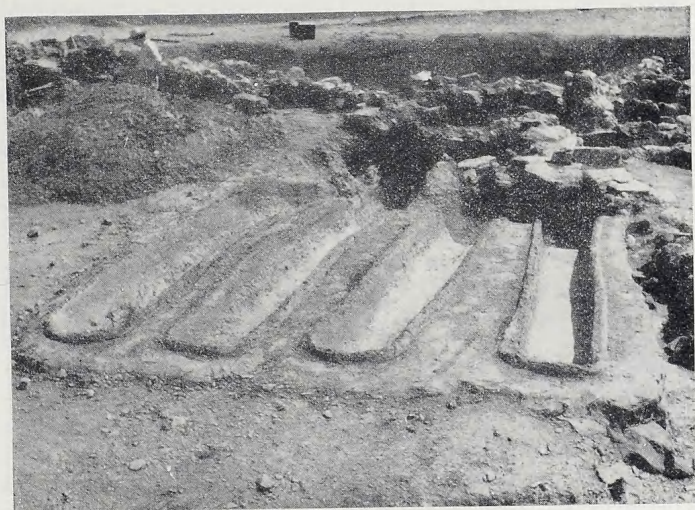

ε

α. Πήλινη χύτρα ΥΜ ΠΙΓ περίδου. β. Τμήμα πήλινου ειδωλίου ζώου. γ. Μόνωτο ποτήρι ΥΜ ΠΙΑ2 περίδου. δ. Χάλκινη βάση ειδωλίου. ε. Ύστερογεωμετρικά κύπελλα.

α. 'Ο χώρος του κλιβάνου από Β πρὸ τῆς κατεδαφίσεως τοῦ ὑπερκειμένου τοίχου περιβόλου.

β. 'Ο παλαιοανακτορικῶν χρόνων μεταλλουργικὸς κλίβανος μετὰ τοὺς τέσσαρας ἀεραγωγούς, ὡς ἀποκατεστήθησαν οὗτοι, ἀπὸ Β.

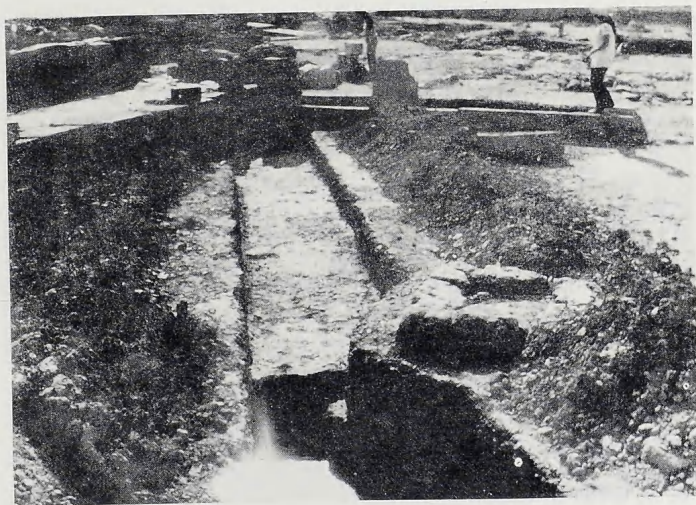
α. Τὸ πρὸς τὸν θάλαμον τῆς χοάνης τοῦ κλιβάνου τέρμα τῶν ἀεραγωγῶν καὶ ὁ θάλαμος μετὰ τὸ συμπαγὲς πεζοῦλιον, ὡς εὗρέθη.

β. Ὁ κλιβανὸς ἀπὸ Ν μετὰ τὸ ἄνοιγμα ἐπισκέψεως ἀριστερὰ καὶ τὴν αὐλάκα ροῆς εἰς τὸ πρῶτον ἐπίπεδον.

α. Δοκιμαστική τάφος υπό την κεντρικήν αύλην τοῦ ἀνακτόρου ἀπὸ ΒΔ, ἀποκαλύψασα τὸ ἐπίστρωμα τῆς κεντρικῆς αὐλῆς τοῦ παλαιότερου ἀνακτόρου.

β. Ἡ δοκιμαστική τάφος υπό τὴν κεντρικήν αὐλήν τοῦ ἀνακτόρου, ἀπὸ Δυσμῶν.

α. Τὸ δάπεδον τῆς αὐλῆς τοῦ παλαιότερου ἀνακτόρου, ὡς ἀπεκρόπη κατὰ τὴν θεμελίωσιν τῆς πρὸς αὐτὴν προσόψεως τῆς Δυτικῆς πτέρυγος.

β. Τὰ δύο ἀποκαλυφθέντα διὰ δοκιμαστικῆς τάφρου ἐπιστρώματα τῆς κεντρικῆς αὐλῆς τοῦ παλαιότερου ἀνακτόρου διατηρηθέντα κατὰ τὴν θεμελίωσιν τοῦ βωμοῦ.

α. Ἡ δοκιμαστικὴ τάφρος κατὰ τὴν Δ γωνίαν τῆς κεντρικῆς αὐλῆς καὶ κατὰ τὴν συνεχομένην πρὸς ταύτην διάβασιν XLIX.

β. Ὁ ὑπὸ τὴν πρόσοψιν πρὸς τὴν κεντρικὴν αὐλὴν τοῦ ΝΔ ἐργαστηριακοῦ τομέως, ἀναφανεῖς τοῖχος, ΝΔ ὅριον τῆς παλαιοανακτορικῆς αὐλῆς. Εἰς τὸ πρόσθιον ἐπίπεδον ὁ τοῖχος ὑπὸ τὸν ὅποιον συνεχίζεται τὸ δάπεδον τῆς αὐλῆς ταύτης.

α. Ἡ ὑπὸ τὴν ΒΔ πρόσοψιν τοῦ ΝΔ ἐργαστηριακοῦ τομέως βαίνουσα παλαιονεκροτορικὴ κρηπὶς τοίχου.

β. Παλαιότερα εἴσοδος περιβόλου ἀναφανεῖσα ὑπὸ τὴν ἐμφραχθεῖσαν εἴσοδον τοῦ νοτίου περιβόλου, ἀπὸ ΒΔ.

α. Γενική άποψις από ΒΔ τής προσόψεως τοῦ βορείου τμήματος τοῦ Κτηρίου τῶν κογχῶν.

β. Τὸ Κτήριο τῶν κογχῶν πέραν τοῦ ἐργαστηριακοῦ χώρου Φ τοῦ μεταλλουργικοῦ κλιβάνου, ἀπὸ ΒΔ.

α. Ἡ κυρία εἴσοδος τοῦ Κτηρίου τῶν κογχῶν, ἀπὸ ΝΑ.

β. Ὁ διαδρομίσκος Ι τοῦ Κτηρίου τῶν κογχῶν μετὰ τῆς εἰσόδου του ἐκ τοῦ προθαλάμου τῆς κυρίας εἰσόδου, ἀπὸ ΝΑ.

α. Ἡ διπλῇ εἴσοδος τοῦ Κτηρίου τῶν κογχῶν ἀπὸ τῆς Ὁδοῦ λιμένος, ἀπὸ ΝΑ.

β. Τὸ μεταγενέστερον ἐπικαθῆσαν κτήριο ἐπὶ τῆς διπλῆς εἰσόδου τοῦ Κτηρίου τῶν κογχῶν, ἀπὸ ΒΔ.

α. Τὸ πλίνθινον διαχώρισμα — ἴσως μετὰ κογχῶν — τοῦ διαδρόμου Ι τοῦ Κτηρίου τῶν κογχῶν, ἀπὸ ΝΑ.

β. Αἱ βόρειαι κόγχαι τοῦ δωματίου V τοῦ Κτηρίου τῶν κογχῶν πρὸ τῆς ἀποκαταστάσεώς των, ἀπὸ Δ.

α. Ἡ χαλκῇ συντεθλιμμένη ἐπὶ τοῦ ἐδάφους πρόχους εἰς τὸ δωμάτιον V τοῦ Κτηρίου τῶν κογχῶν, ἀπὸ Α.

β. Μέρος τοῦ δωματίου V τοῦ Κτηρίου τῶν κογχῶν μετὰ τὴν γενομένην ἀποκατάστασιν.

α. Τὰ δωμάτια VII καὶ VIII τοῦ νοτίου τμήματος τοῦ Κτηρίου τῶν κογχῶν, διαχωριζόμενα ὑπὸ τοίχου ἄνευ θεμελίων, ἀπὸ Ν.

β. Εὐρύστομος ἀμφορίσκος καὶ χυτρίσκη παρὰ τὸν Β τοῖχον τοῦ δωματίου VII τοῦ Κτηρίου τῶν κογχῶν, ἀπὸ Ν.

α. Τμήμα τῆς βαθείας ἀποθήκης VII - VIII τοῦ νοτίου τμήματος τοῦ Κτηρίου τῶν κογχῶν μὲ τοὺς πιθίσκους κατὰ χώραν, ἀπὸ ΝΑ.

β. Ἡ στάμνος Β καὶ ὁ πιθίσκος Γ κατὰ τὴν Β πλευρὰν τοῦ δωματίου VII - VIII.

α. Οἱ πιθίσκοι Δ καὶ Ε καὶ ἡ στάμνος Ζ κατὰ τὸν Α τοῖχον τοῦ δωματίου VII - VIII τοῦ Κτηρίου τῶν κογχῶν.

β. Οἱ πιθίσκοι τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς βαθείας ἀποθήκης VII - VIII τοῦ Κτηρίου τῶν κογχῶν.

α. Ἡ κλιμακίς Χ τοῦ Κτηρίου τῶν κογχῶν, ἀπὸ Ν.

β. Τὸ κλιμακοστάσιον καὶ ἡ ἀποθήκη VII - VIII τοῦ Κτηρίου τῶν κογχῶν, ἀπὸ ΝΑ.

α. Ἡ ἐλλειπῆς στάμνος κατὰ τὸν Ν τοῖχον τοῦ κλιμακοστασίου τοῦ Κτηρίου τῶν κογχῶν, ἀπὸ Β.

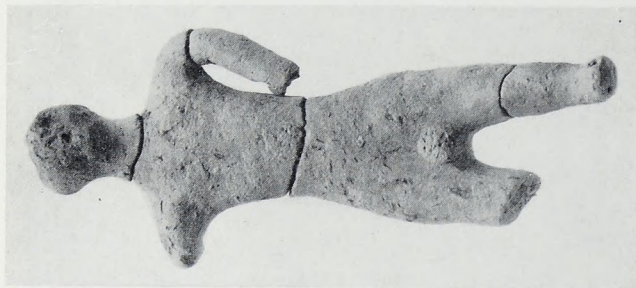
β. Τὸ περίφραγμα μετὰ τὰ διάχωρα α καὶ β εἰς τὸ κάτω στρώμα τοῦ δωματίου Χ τοῦ Κτηρίου τῶν κογχῶν, ἀπὸ ΝΑ.

α. Κτήριο των κογχών. Ἡ ὁμάς ἀγγείων εἰς τὸ διάχωρον β τοῦ δωματίου X, ἀπὸ N.

β. Αἱ κατὰ τὴν Ὁδὸν λιμένος ἀνακαλυφθεῖσαι παρωλιθικαὶ ἐπίχριστοι πλάκες.

α. Πήλινον ειδώλιον ἐκ χώρου παρὰ τὸν ΜΜ Ι ἀποθέτην ὑψώματος Καλυβομούρι. β. Ἀγγίτι ἐκ τοῦ ἀποθέτου τοῦ ὑψώματος Καλυβομούρι, δεσπόζοντος τῆς εισόδου τῆς Φάραγγος τῶν νεκρῶν.

α - β. Ἀγγεῖα ἐκ τοῦ ἀποθέτου τοῦ ὑψώματος Καλυβομουῦρι, δεσπόζοντος τῆς εἰσόδου τῆς Φάραγγος τῶν νεκρῶν.

Βασιλική Ἱεραπέτρας. α. Δωμ. 54. Πίθος ΝΔ γωνίας *in situ* ἐνσωματωμένος ἐντὸς τοῦ σκληροῦ στρώματος καταστροφῆς (ἀστράκι). Ἀπὸ Δ.

β. Δωμ. 54 ἀπὸ Δ. Ἐπίχουσις ὕλικοῦ καταστροφῆς καὶ πλᾶξ ἐν μέρει ἐπὶ πίθου ΝΔ γωνίας (μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ πίθου, πρβ. ἄνω, πίν. 288α).

Βασιλική Ἱεραπέτρας. α. Δομ. 54 ἀπὸ Β. Πύθος ΝΔ γωνίας *in situ* μὲ μετατοπισμένην ἐν μέρει ἐπ' αὐτοῦ μεγάλην πλάκα. Εἰς τὸ βάθος οἱ χώροι 1α καὶ 3β. β. Ἐναρξίς διαμορφώσεως ἀρχαιολογικοῦ χώρου. Πεζοῦνι προστασίας τῶν δένδρων τῆς κορυφῆς. Πρὸ αὐτοῦ δομ. 50 καὶ ΒΔ γωνία χώρου 32α. Ἐπὶ ΝΔ.

Βασιλική Ἱεραπέτρας. α. Κορυφή Κεφαλίου: ἐπέκτασις ἀνασκαφῆς Βορείου Οἰκίας πρὸς Ν. ᾿Απὸ ΒΔ. Ἡ ἐλαία ἀριστερὰ ἐπὶ τοῦ μεγάλου σωροῦ τῶν χωμάτων Seager.

β. Στρώμα καταστροφῆς ΠΜ ΠΑ οἰκιῶν ἀμέσως ὑπὸ τὸ ἐπιφανειακόν. Δωμ. Θ5, Θ3.
Ὅψις ἀπὸ Α.

α. Βασιλική 'Ιεραπέτρας. α. Βόρειος Οικία Θ, ἀπὸ Β. Διακρίνεται ἀριστερὰ ἡ συνέχεια τοῦ στρώματος καταστροφῆς πρὸς Α ὑπὸ τὸν σωρὸν τῶν μπάζων Seager.

β. Τὰ εὑρεθέντα τὸ 1974 δύο εἰδώλια (ΠΑΕ 1974, πίν. 159α - β) καὶ τὸ εὑρεθὲν τὸ 1975 τμήμα εἰδωλίου ζώου.

Ἱερὸν Ἰτωνίας Ἀθηνᾶς, α. Ναὸς Α. Ὁ πρόναος κατὰ τὴν ἀνασκαφήν. Ἀποψις ἀπὸ Β.

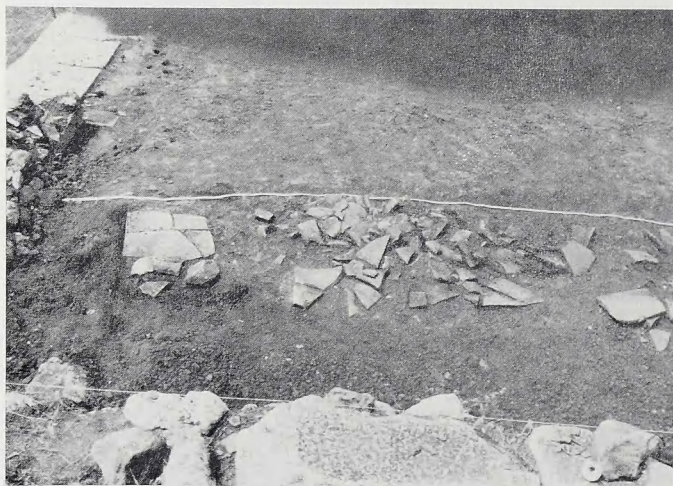
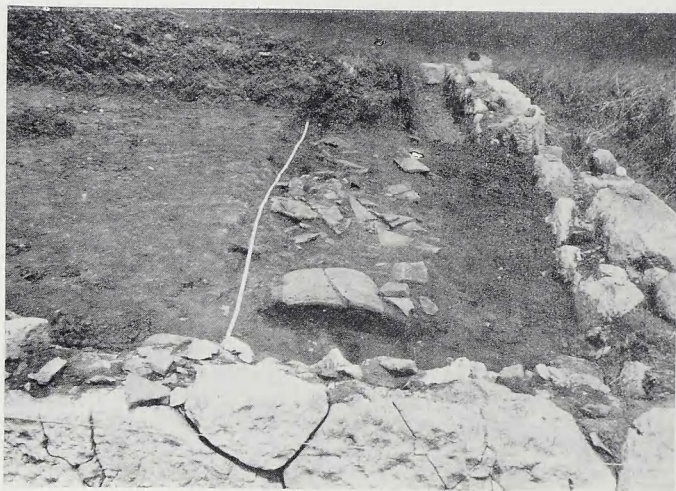
β. Ὁ πρόναος ἀπὸ Β μετὰ τὴν ἀνασκαφήν.

α. Ναός Β. Ἀποψις τοῦ προνάου ἀπὸ Ν.

β. Ὁ ναός Β ἀπὸ Α. Εἰς τὸ βάθος ὁ ναός Α.

α - β. Ναός Α. Ἀνασκαφή τομέως Α. Στρώμα 2α.

α. Ναός Α. Τομέας Α. Ἀρχὴ στρώματος 2β. Ἀποψὺς ἀπὸ Β.

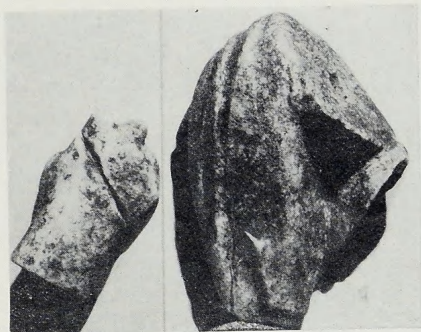
β. Ναός Α. Ἀποψὺς τοῦ νοτίου σκέλους τοῦ τοίχου ἀπὸ τοῦ προνάου πρὸς τὸν σηκόν.

α. Καλυπτήρ ἐκ τοῦ νοῦ Α.

β. Νάος Α. Στρώμα 2β - 3. Γεωμετρική καῦσις. Εἰς τὸ βάθος τὸ στρώμα 2β.

α

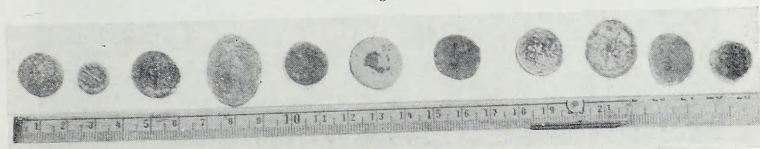
β

γ

δ

ε

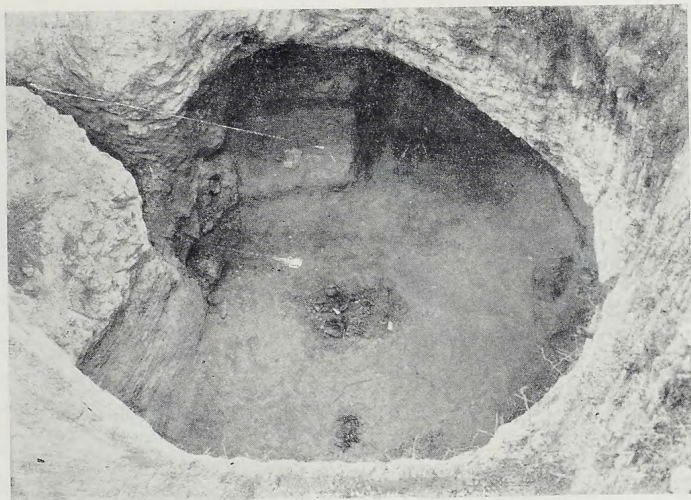
Ἐκ τοῦ ναοῦ Β: α. Γλυπτά. β. Κορμὸς νέου 3ου π.Χ. αἰ. γ. Προσθία ὀψις τῶν Ἑρμῶν. δ.
Ποὺς μετὰ τῆς πλίνθου του. Ἐκ τοῦ ναοῦ Α: ε. Νομίσματα.

α. Μυκηναϊκόν κτίσμα.

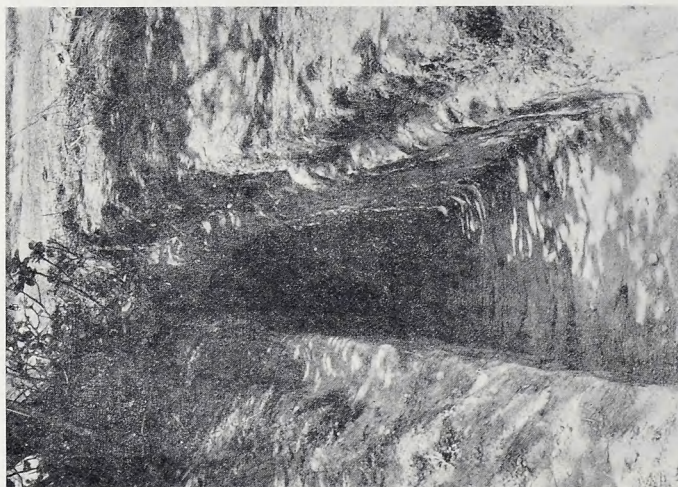
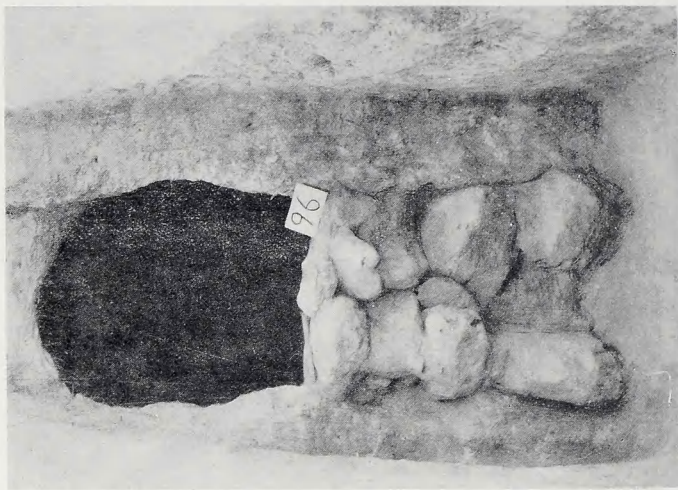
β. Μυκηναϊκόν κτίσμα.

α. Ὁ τάφος ὑπ' ἄριθ. 3.

β. Τάφος 94. Ἀποψις τοῦ ἐσωτερικοῦ μὲ κτερίσματα κατὰ χώραν.

α - β. 'Ο πάφος 96.

α

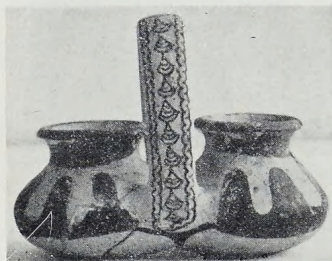
β

γ

δ

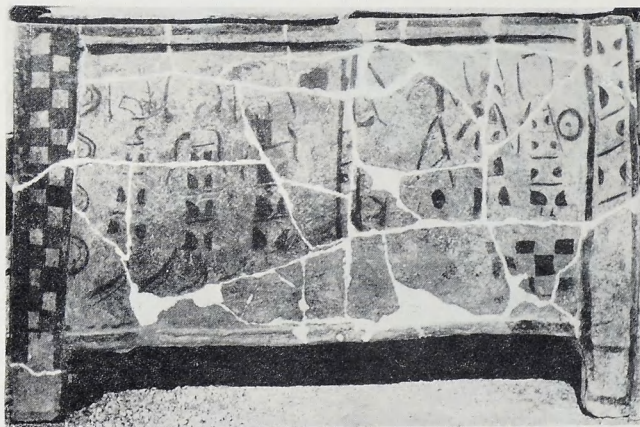
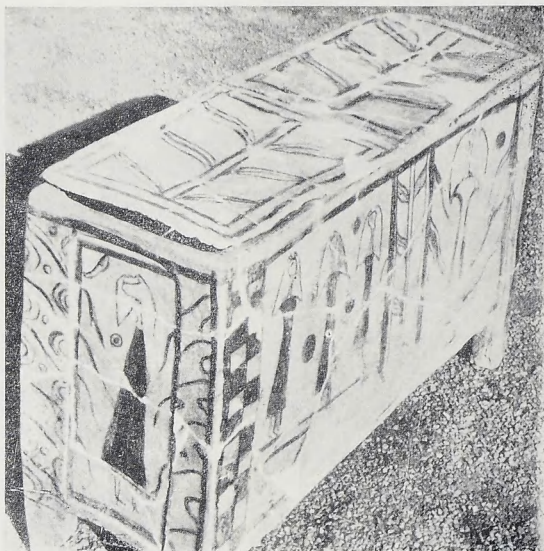

ε

ς'

Τάφος 3. α. Σκύφος. β. Ψευδόστομος αμφορίσκος. γ. Κύλιξ. δ. Ύδρια. ε. Κέρνος. ς'. Κρα-
τηρίσκος.

α - β. Γραπτή λάρναξ.

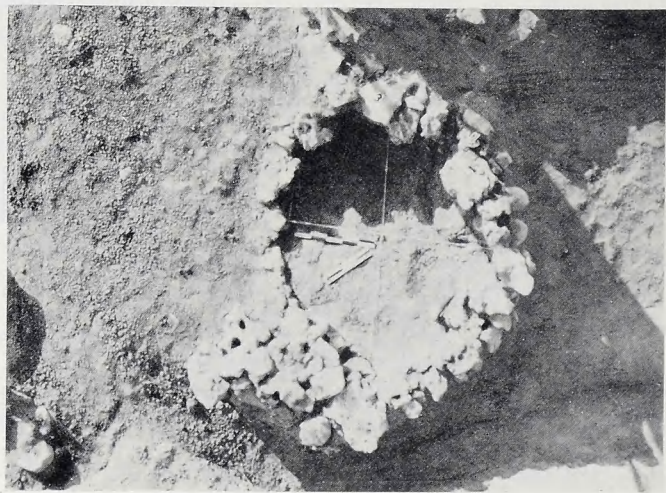
Πύλα Κοκκινιά. α. Τὰ τέσσαρα χαμηλὰ ἐξάρματα ἐκ Νότου.

β. Τρίωτον ἀγγεῖον ἐκ τοῦ πρώτου ἐξάρματος.

Κουκουνάρα Γουβαλάρη, ξζαρχμα α. α. 'Ο θολωτός τάφος α 1, κάτω (πρὸς ΒΔ) ὁ α 3 καὶ δεξιά (πρὸς Δ) ὁ α 2.

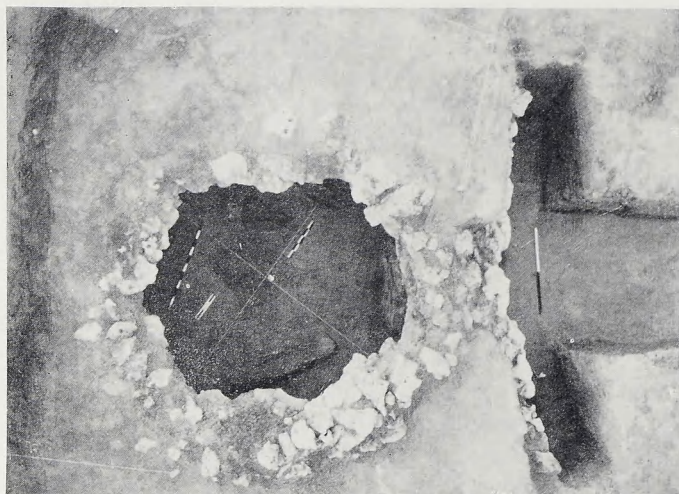
β. 'Ο θολωτός τάφος α 3.

Κουκουνάρα Γουβαλάρη, έξαρμα α. α. Συσσωρευθέντες λίθοι και ταφαι άναν. τμήματος.

β. Όστᾶ ὑπὸ τοῖς συσσωρευθέντας λίθους τοῦ ΒΑ τμήματος. Δεξιά ἡ πέμπτη ταφή.

β. 'Ο τάφος α 4 άνωθεν.

α. 'Η είσοδος του τάφου α 4.

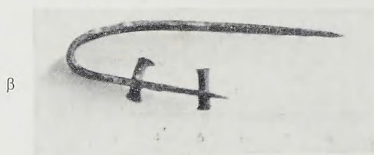
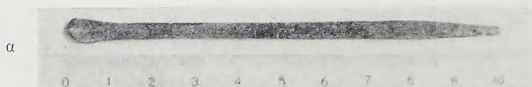
α. Τάφος α 6. Χαλκοῦν μονόστομον μαχαίριδιον.

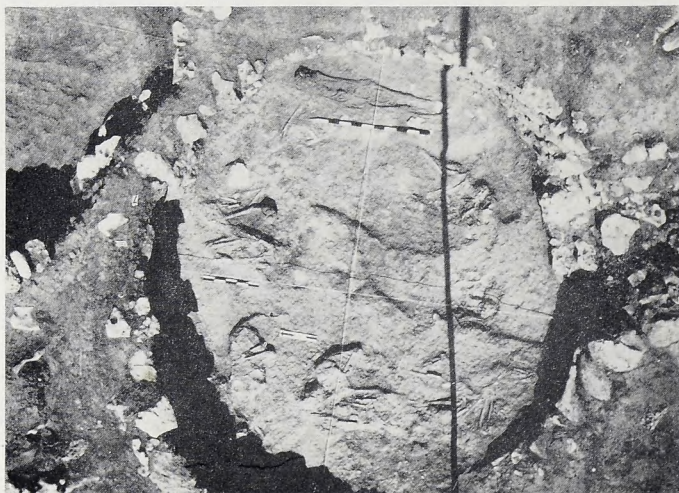
β. Μικκύλα ἀγγεῖα ἀνωτέρου στρώματος ἐπιχώσεως (καταπεσόντων λίθων).

γ. Αἰχμαὶ βελῶν ἐκ πυροτολίου ἐκ τοῦ τάφου α 6.

Τάφος α 6. α. Σμίλη. β. Χαλκοῦν κεκαμμένον μαχαίριδιον. γ. Θήκη ἐκ πλακῶν ἀμυγδαλίτου εἰς τὸ δάπεδον τοῦ τάφου α 6.

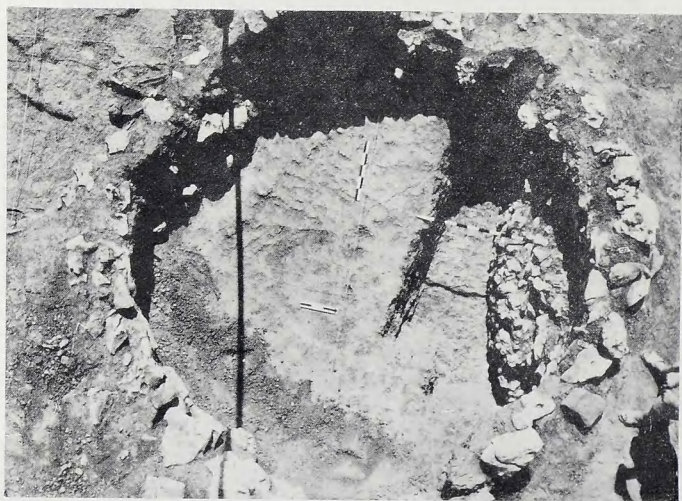
δ. Τάφος α 7. Τὸ κύριον στρώμα ταφῶν ἀνωθεν (δεξιὰ τὸ στόμιον).

α. Τάφος α 7. Ἡ νεκρὰ τοῦ ἀνατ. τμήματος.

β. Ὁ τάφος α 8 μετὰ τὴν διακοπὴν τῆς ἀνασκαφῆς (1974).

α. Τὰ θεμέλια τῆς Β θόλου τοῦ τάφου α 8 (ἄνω) καὶ τῆς Ν θόλου τοῦ τάφου α 10 (κάτω).
 β. Χαλκοῦν μονόστομον μαχαίριδιον τάφου α 8. γ. Τάφος α 8. Εἰς τὸ βάθος τὰ θεμέλια
 τῆς Ν θόλου τοῦ τάφου α 10. Ἀριστερὰ ἄνω ὁ τάφος α 7.

α. Ἡ ἀνωτάτη ἐπὶ χῶσις τῶν λίθων τῆς θόλου τοῦ τάφου α 9. Εἰς τὸ βάθος ὁ τάφος α 8 (Ὀικτώβ. 1974).

β. Οἱ ὁμοιοτρόπως καταπεσόντες λίθοι τῆς θόλου τοῦ τάφου α 9 ἐκ ΝΑ.

γ. Δεύτερον στρώμα λίθων συμπεσούσης θόλου τοῦ τάφου α 9.

α. Ὁ τάφος α 9 ἄνωθεν· δεξιὰ ὁ τάφος α 7 (ἡ διπλῇ ἀνακομιδῇ ἔχει ἀναληφθῆ ἐκ τοῦ ΒΑ λάκκου).

β. Διπλῇ ἀνακομιδῇ ἐντὸς λάκκου τοῦ α 9. Διακρίνονται ἐν κύπελλον Κεφτί καὶ μία αἰχμὴ βέλους.

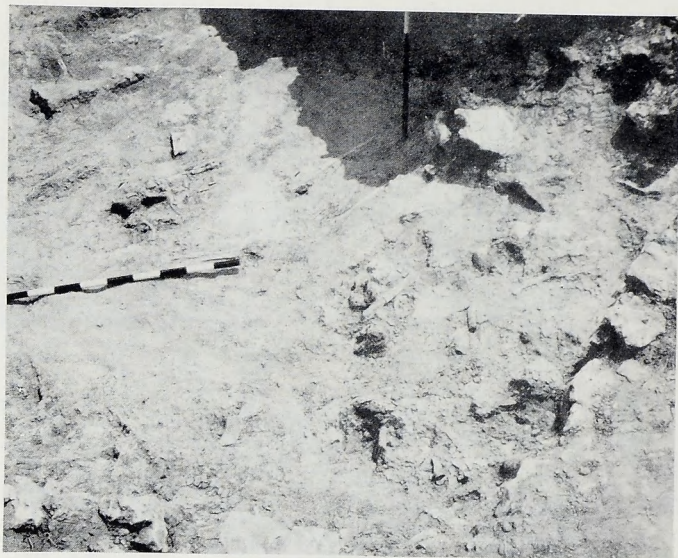
α. 'Ο τάφος α 10 ἐκ ΒΔ.

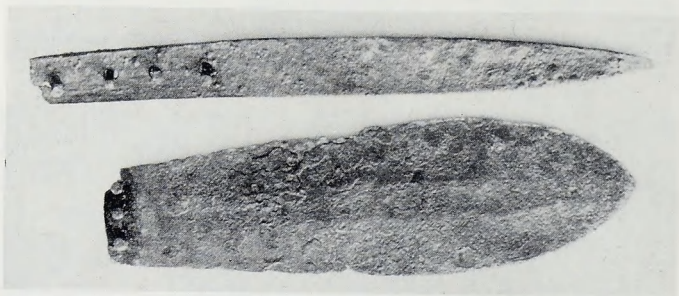
β. Τὰ τρία κύπελλα Κεφτιοῦ τοῦ τάφου α 10 (ΥΕ I - II).

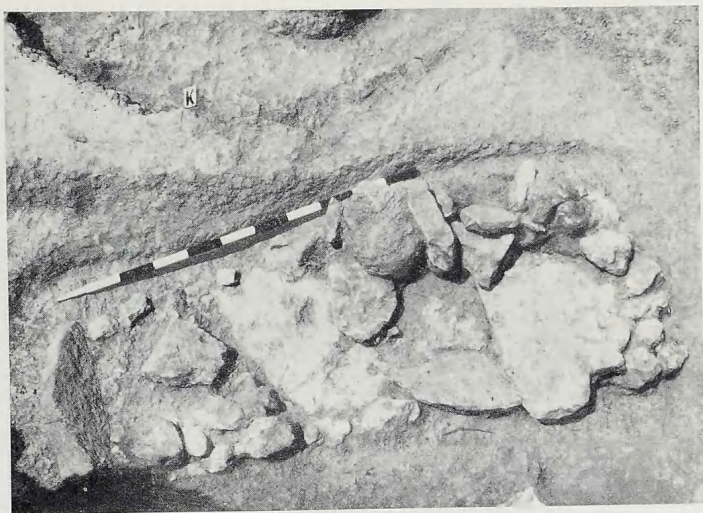
γ. Οἱ πρῶτοι ἀναφανέντες σκελετοὶ καὶ οἱ ὁμοιομόρφως καταπεσόντες λίθοι τῆς Δ θόλου (δεξιά).

α. Τὸ ΒΔ τμήμα τοῦ ἀνωτέρου στρώματος ταφῶν καὶ ἀνακομιδῶν τοῦ τάφου α 10 (ἐκ ΒΒΑ).

β. Τὸ ζεύγος τῶν ἀνευρεθέντων μαχαριδίων τοῦ ΒΔ τμήματος τοῦ τάφου α 10.

α. Ἡ κάλυψις τοῦ λάγκου τοῦ τάφου α 10.

β. Ὁ λάγκος ἀνακομιδῶν ἔνδον τοῦ στομίου τοῦ τάφου α 10.

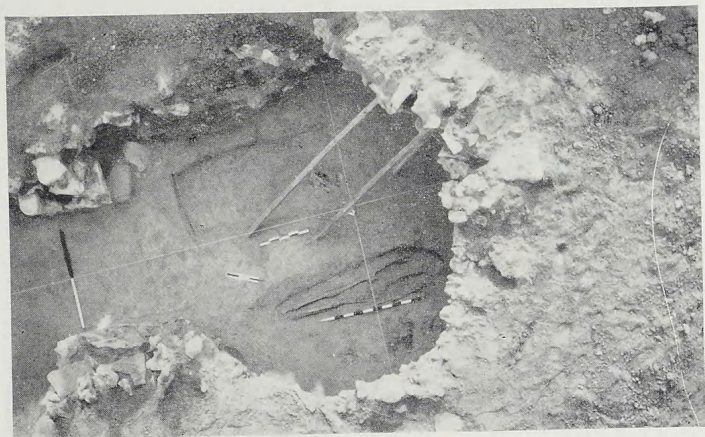
α. Ἡ εἴσοδος τοῦ τάφου α 10.

β. Ὁ τάφος α 10 ἔνιωθεν. Ἀριστερὰ ὁ τάφος α 8.

α. Ὁ περίβολος τοῦ ταφικοῦ κύκλου Α Γουβαλάρη.

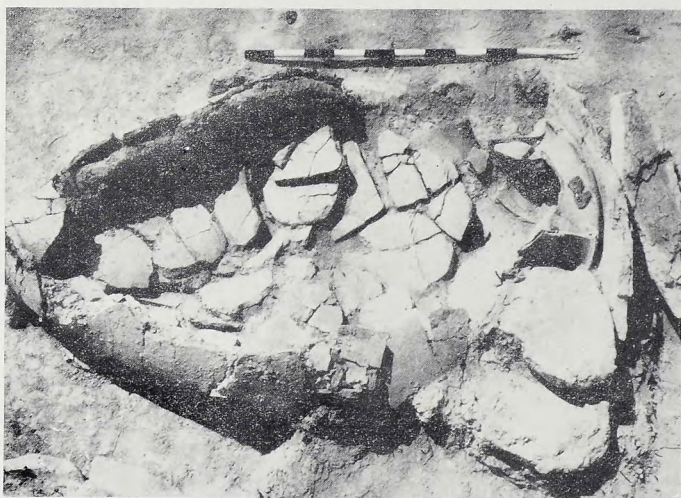
β. Ὁ τάφος τοῦ ἐξάρματος β. ἄνωθεν.

γ. Καμίνια. Τὸ ἐξάρμα μετὰ τὴν ἀποψίλωσιν (ἀπὸ ΝΔ).

α. 'Ο πίθος 2 και ἡ καλυπτήριος αὐτοῦ πλάξ.

β. 'Ο ὑπ' ἀριθ. 1 πίθος ἐξ ὕψους.

α. Ἡ ἐπέχρωσις τοῦ θολωτοῦ τάφου 1.

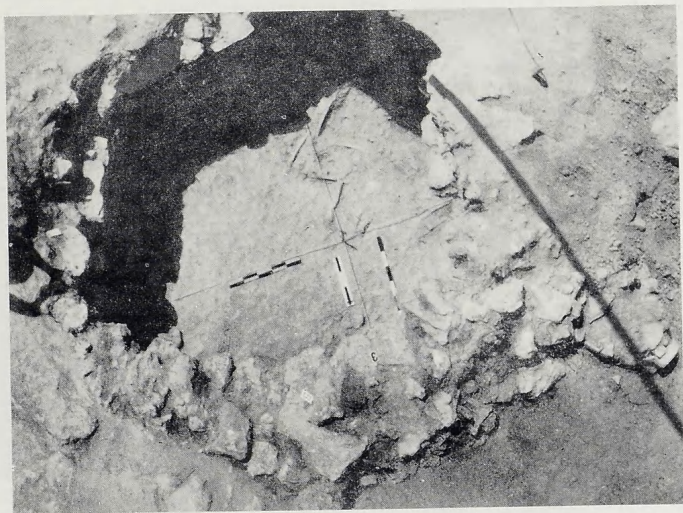
β. Πρώιμος κεραμεικὴ τοῦ θολωτοῦ τάφου 1.

α. Ἡ θόλος τοῦ τάφου 2.

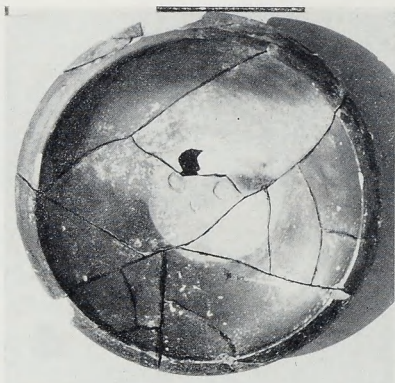
β. Ὁ τάφος 2 ἔνωθεν. Ἀνω τὸ ἀνατ. τμήμα τοῦ τάφου 1 καὶ κάτω δεξιὰ τὸ νότιον τοῦ τάφου 3.

α. Ὁ τάφος 3 ἄνωθεν. Ἀριστερὰ τὸ ἀνώφλιον καὶ ὁ δρόμος· δεξιὰ ὁ πῖθος 1 (3).

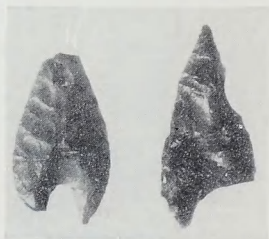
β. Τὰ ἀγγεῖα τοῦ στρώματος τῆς μεταγενεστέρως ταφικῆς λατρείας τοῦ τάφου 3.

α: Πρώμον ἑλληνιστικὸν πινάκιον μετ' ἐμπιέστων ἀνθεμίων (τὸ ἐσωτερικόν). β: Ὑστατα κλασσικά - πρώιμα ἑλληνιστικά ἀγγεῖα, σιδηροῦν στέλεχος καὶ ἥλοι. γ: Ἀνώτερον τμήμα πρόχου ΔΒΔ τοιχώματος τοῦ τάφου 3. δ: Ἀνώτερον τμήμα ψευδοστόμου ἀμφορέως.

α. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ στομίου τοῦ τάφου 3. β. Ὁ θολοειδὲς πᾶφος 4 ἔνωθεν. Δεξιὰ καὶ ἄνω ἡ ἀργολιθοδομή τοῦ στομίου. γ. Λεβητοκυθίων καὶ κύπελλον (γΕ ΙΒ) τοῦ τάφου 4.

Τάφος 4. α. Τὸ ΒΑ τμήμα ταφῶν καὶ ἡ ἐνδόκλις τῆς θόλου τοῦ τάφου. β. Τρία κύπελλα Κεφτιοῦ. γ. Ἡ μικρὰ χαλκῆ φιάλη. δ. Λίθιναι αἰχμαὶ βελῶν (ΥΕ Ι).

Τάφος 4. α. Τὸ ἐσωτερικὸν τμήμα τοῦ στομίου. β. Τὸ ΒΑ τὸξον τῆς θόλου.

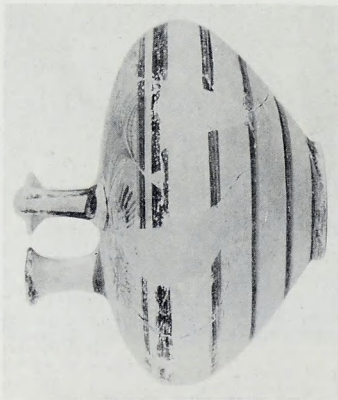
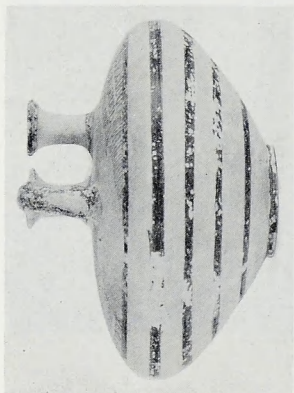
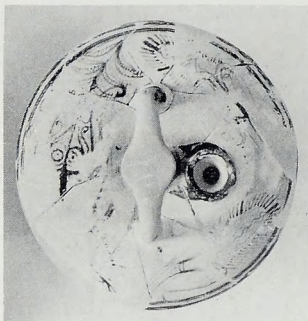
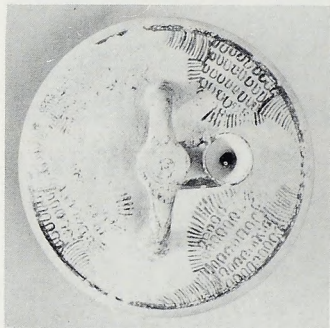
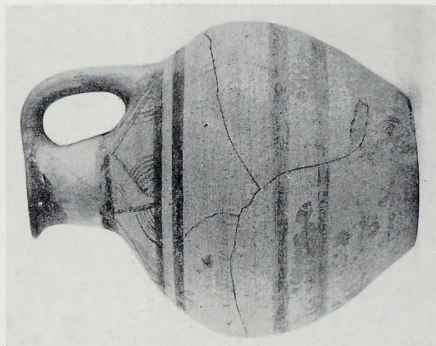
Τάφος 5. α. Τὰ στρώματα ταφῶν ἐκ ΝΝΔ.

β. Ὁ νότιος ἀκέφαλος σκελετός.

Θολωτὸς τάφος Ἀνθείας. α. Ἡ εἴσοδος τοῦ τάφου (17 Ἰουλ. 1975).
β. Τὸ στόμιον τοῦ τάφου.

α - ε. Δελιανὰ Κισάμου, Ἀγγεῖα τάφου γμ ΠΙΒ ἐπογῆς.

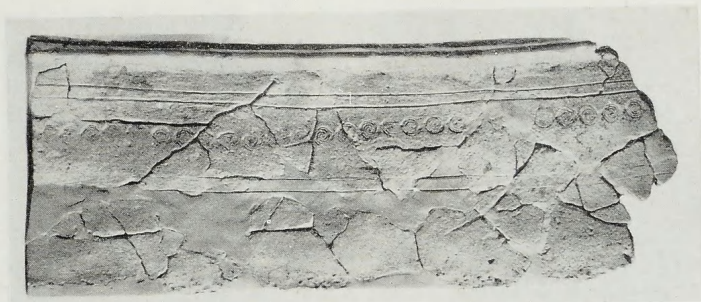
α - β. 'Αργυρούπολη. Θράσματα ἀγαλμάτων. γ. 'Ελεύθερα. Τμήμα ἐνεπίγραφης στήλης.

Ἐλεύθερα. α. Τμήμα γεισώματος.

β. Τμήμα ἐπίστεψης.

α. Τμήμα αρχαϊκής σαριοφάγου.

β. Τὰ κτερισματικά ἀγγεῖα τῆς σαριοφάγου.

α

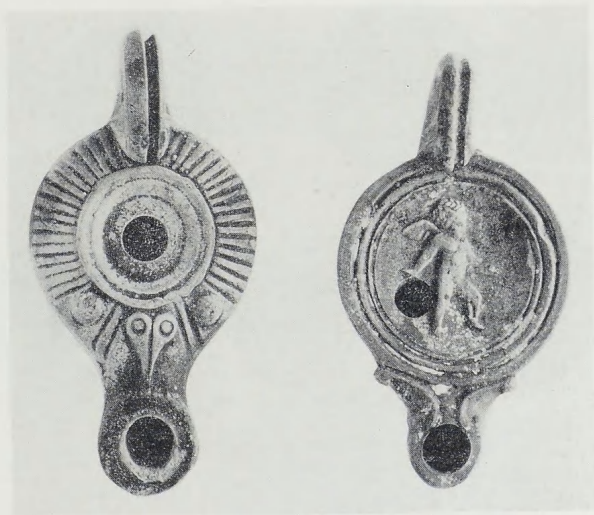

β

γ

α. Είσοδος ρωμαϊκού τάφου με τμήμα του δρόμου. β. Αί βαθμίδες του δρόμου και της εισόδου του τάφου (ἀπὸ ΝΑ). γ. Οἱ εἰς τὸ δάπεδον λάγκκοι τοῦ ρωμαϊκοῦ τάφου (ἀπὸ ΝΑ).

α, γ. Λύχνοι από τὸν ρωμαϊκὸν τάφον. β. Μαρμαρίνον ἄγαλμα Πανός.

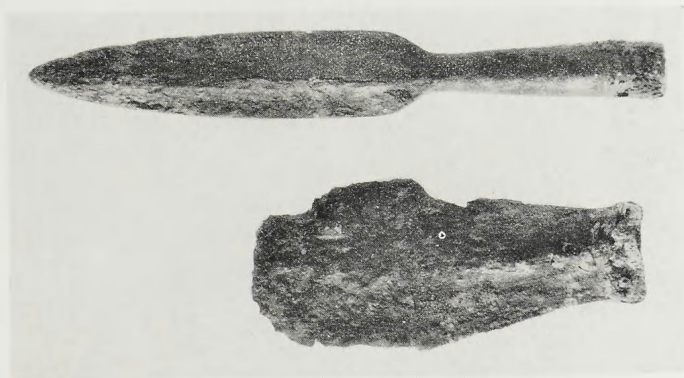
α - β. Χάλκινα νομίσματα ἀπὸ τὸν ρωμαϊκὸν τάφον.

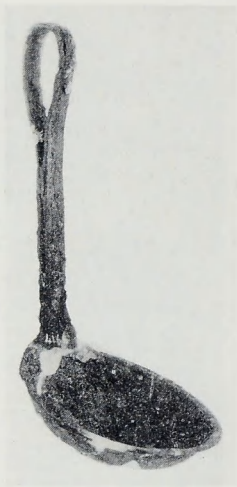
Γαλιά Μεσαράς. α. Ύστερομινωικής ΙΙΑ-Β τάφος.

β. Χάλκινο ἐγχειρίδιον.

γ. Χάλκινο ξυράφι και αίχμη δόρατος.

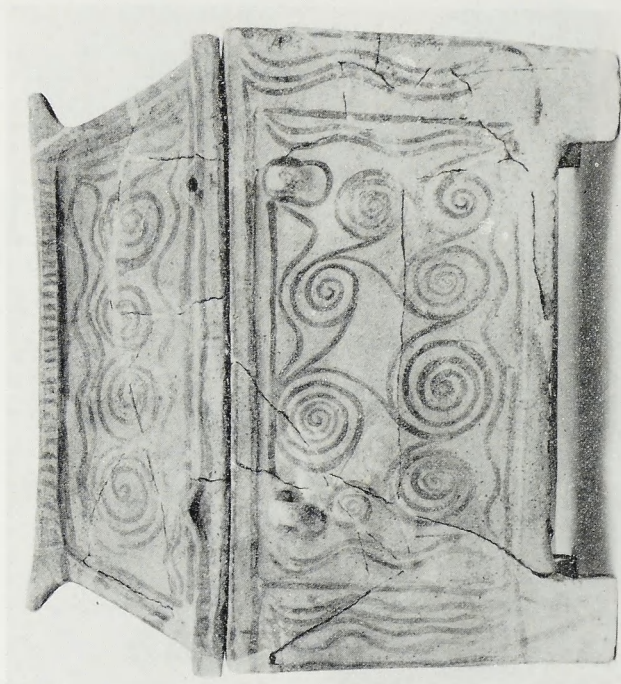
Γαλιὰ Μεσαρῶς. α. Πήλινο φιάσκι. β. Χάλκινος ἀρυτήρας.

γ. Τμήμα ψευδόστομου ἀμφορίσκου ΥΜ ΠΙΒ.

α - β. "Άγιος Σίλλας, Γραπτή σαρκοφάγος της ΥΜ ΠΙΑ περιόδου.

α - β. "Αγιος Σύλλας, Γραπτή σαροκοφάρος της ΥΜ ΠΙΑ - Β περιόδου.

α. Χάλκινο μονόστομο μαχαίρι από τὸν "Άγιο Σύλλα.

β. Μονή 'Οδηγητρίας. "Όστρακα ρυθμοῦ 'Αγ. 'Ονουφρίου ἀπὸ τῆ θέσης «Χατζίνας 'Ελιές».

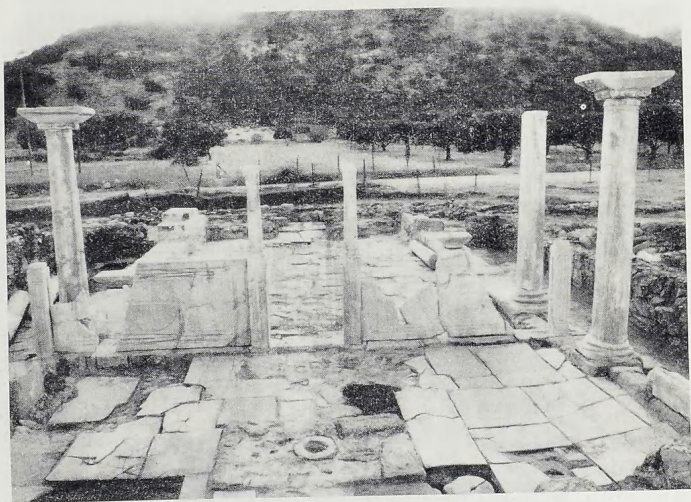
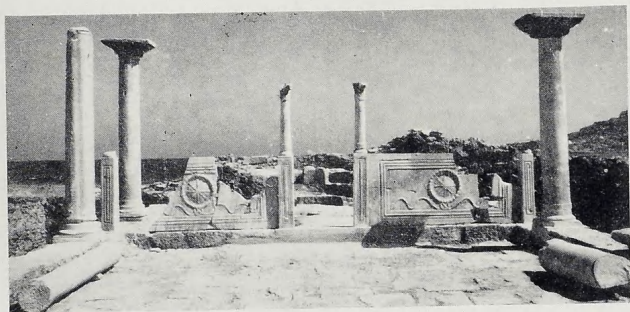
γ. Μάλια. Πήλινος προανακτορικός λύχνος.

α. Ἡ ἀνατολική ὄψις τοῦ κατὰ τὸ τετράγωνον Β2 ἀποκαλυφθέντος κτίσματος ἀπὸ ΒΑ, μετὰ τὰς ἐργασίας ὑποστηρίξεώς του.

β. Τμῆμα τοῦ καθαρῶς ἐκτεθειμένου ἀγωγοῦ τῆς σκηνῆς τοῦ θεάτρου, ἀπὸ Ν.

α - β. Κάρπαθος. Τὸ τέμπλον καὶ οἱ τρεῖς ἀναστηλωθέντες κίονες.

Σύγχρονη δέσφα
Τ.3.

α. Θύρα. 'Αντηρίδες ἐπὶ τῇς ὁδοῦ Τεχνίων. β. 'Αρχίνας. Τὸ πλακόστρωτον Δ τοῦ κτηρίου ὁ κατὰ τὰς ἐργασίας στερεώσεως.